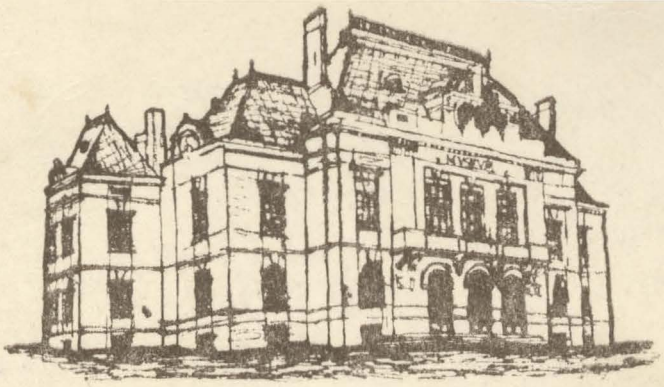

HIERASUS
ANUAR '79

COMITETUL DE CULTURĂ ŞI EDUCAŢIE SOCIALISTĂ
AL JUDEŢULUI BOTOŞANI

MUZEUL JUDEŢEAN

HIERASUS

ANUAR '79

3359

Comunicări prezentate la sesiunea
ştiinţifică organizată de muzeu
la 25 februarie 1980

COLECTIVUL DE REDACȚIE :

MARIA BUCĂTARU — responsabil, PAUL ȘADURSCHI, IONEL BEJENARU, GABRIELA COROLIUC, GHEORGHE MEDIAN, OCTAVIAN LIVIU ȘOVAN, ADRIAN CIURARU,

AMURĂRIȚEI ECATERINA

Coperta : ADRIAN CIURARU

HIERASUS
Anuarul Muzeului județean Botoșani
Corespondența privind conținutul volumului se va trimite pe adresa : Botoșani, str. Unirii nr. 13 (tel. 985/1 34 46)
Cod 6800 Botoșani
Republica Socialistă România

HIERASUS
Annuaire du Musée du département Botoșani
La correspondence sur le contenu du volum sera envoyée à l'adresse : Botoșani, str. Unirii nr. 13 (tel. 985/1 34 46)
Cod 6800 Botoșani
R. S. ROUMANIE

DESFĂȘURAREA LUCRĂRILOR ÎN PLEN

SÎMBĂTĂ, 23 FEBRUARIE 1980
orele 10,00—13,00

SALA POLIVALENTĂ A MUZEULUI JUDEȚEAN

Cuvînt de deschidere — ELENA GAUR, secretar al Comitetului județean P.C.R. Botoșani

1. IULIAN ANTONESCU, director adjunct în Consiliul Culturii și Educației Socialiste
   — *Statul dac centralizat și independent condus de Burebista*
2. Dr. DAN TEODOR, Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" — Iași
   — *Unele probleme privind spațiul est-carpatic în secolele V—X e.n.*
3. Muzeograf VOICA-MARIA PUȘCAȘU, Complexul muzeistic — Iași
   — *Cu privire la unele ctitorii botoșănene*
4. Dr. DUMITRU VITCU, Institutul de istorie și arheologie „A. D Xenopol" — Iași
   — *Moldova în 1857. Sublinieri necesare*
5. Dr. VALERIU DOBRINESCU, Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" — Iași
   — *Considerații privind politica externă a României (1919—1940)*
6. Prof. ADRIAN PRICOP, Arhivele Statului Iași
   — *Țărani botoșăneni în Sfatul Țării (Parlamentul Federației)*
7. Dr. TRAIAN UDREA, Institutul „N. Iorga" București
   — *Date noi privind activitatea organizațiilor social-politice din județul Botoșani în perioada aprilie — decembrie 1944*

Orele 13,00 — PAUZĂ

ARHEOLOGIE

orele 15,00—19,00

SALA POLIVALENTĂ A MUZEULUI JUDEȚEAN

1. VASILE CHIRICA, Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" — Iași
   — *Stațiunea paleolitică de la Mitoc (Pîrîul lui Istrate)*
2. Muzeograf EUGENIA POPUȘOI, Muzeul de istorie „Vasile Pîrvan" — Bîrlad
   — *Cultura Criș pe teritoriul Moldovei în lumina săpăturilor de la Trestiana — Bîrlad*
3. Lector univ. NICOLAE URSULESCU, Institutul de învățămînt superior Suceava; PARASCHIVA BATARIUC, Muzeul județean Suceava
   — *Contribuții la cunoașterea culturii Cucuteni în Nordul Moldovei în lumina cercetărilor de la Mihoveni (județul Suceava)*
4. Muzeograf DAN HOMAN, Muzeul județean Bacău și muzeograf MAGDA ISTRATI, Muzeul județean Vaslui
   — *Utilajul litic cucutenian din așezarea de la Mitoc — Valea lui Stan*
5. PAUL ȘADURSCHI, Muzeul județean Botoșani
   — *Descoperirile eneolitice din turbăria de la Lozna și implicațiile privind datarea*
6. Muzeograf GHENUȚĂ COMAN, Muzeul județean Vaslui
   — *Un baltag din cupru descoperit la Fîstîci — Vaslui*
7. MIRCEA IGNAT, Muzeul județean Suceava
   — *Contribuții la cunoașterea epocii bronzului în nord-vestul Moldovei*
8. Dr. ALEXANDRU ANDRONIC, Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" — Iași
   — *Descoperirile traco-dacice de la Vaslui (sec. XI—III î.e.n.)*
9. Muzeograf VASILE URSACHI, Muzeul de istorie Roman
   — *Influența greacă la est de Carpați în secolele VI—III î.e.n.*
10. SILVIA TEODOR, Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" — Iași
    — *Contribuții la problema apariției ceramicii lucrate la roată la geto-dacii din Moldova*

11. Muzeograf VIOLETA BAZARCIUC, Muzeul de storie Huşi

— *Consideraţii asupra civilizaţiei geto-dacică în Podişul central moldovenesc*

12. MIHAI IRIMIA, Muzeul de istorie naţională şi arheologie Constanţa

— *Date noi privind cronologia necropolei getice de la Bugeac*

13. Muzeograf VASILE PALADE, Muzeul de istorie „Vasile Pârvan" — Bîrlad

— *Elemente geto-dacice în cultura Sîntana de Mureş, pe baza cercetărilor din aşezarea şi necropola de la Bîrlad—Valea Seacă*

14. PAUL SADURSCHI, Muzeul judeţean Botoşani

— *O fortificaţie de pămînt ridicată împotriva hunilor în Moldova de Nord. Troianul*

15. Muzeograf IOAN MITREA, Muzeul judeţean Bacău

— *Cu privire la evoluţia raporturilor dintre autohtoni şi slavi în secolele VI—VIII e.n. în lumina noilor descoperiri arheologice din Moldova*

16. Muzeograf EMIL EMANDI, Muzeul judeţean Suceava

— *Noi date despre cultura plantelor în nordul Moldovei în sec. IX—XVI*

DUMINICĂ, 24 FEBRUARIE 1980
orele 9,00—11,00

17. Dr. ALEXANDRU ANDRONIC, Institutul de istorie şi arheologie „A. D. Xenopol" — Iaşi şi RUXANDA MAXIM-ALAIBA, muzeograf — Muzeul judeţean Vaslui

— *Pictura murală medievală descoperită la Vaslui*

18. Muzeograf ALEXANDRU ARTIMON, Muzeul judeţean Bacău

— *Contribuţii la cunoaşterea circulaţiei monedelor veneţiene de aur pe teritoriul Moldovei*

19. Muzeograf FILARET APROTOŞOAIE, Muzeul de arheologie Săveni

— *Cîteva puncte arheologice noi descoperite în împrejurimile oraşului Săveni*

20. Dr. MIHAI BRUDIU, Muzeul judeţean Galaţi

— *Cercetări perieghetice în zona localităţilor Crasnaleuca şi Cotu Miculinţi, comuna Coţuşca, judeţul Botoşani*

21. Muzeograf DRAGOMIR POPOVICI, Muzeul de istorie al R.S.R.

— *O nouă reprezentare zoomorfă pictată cucuteniană*

ÎNCHIDEREA LUCRĂRILOR. CONCLUZII

orele 11,00—13,00

Vizitarea Muzeului memorial „Mihai Eminescu" Ipoteşti, judeţul Botoşani

I S T O R I E

SÎMBĂTĂ, 23 FEBRUARIE 1980

orele 15,00—19,00

Sala nr. 18

1. Lector universitar MIHAI LAZĂR, Institutul de învăţămînt superior Suceava
   — *Contribuţii la cunoaşterea fiscalizării în Moldova în epoca medievală : sulgiul şi ialoviţa*
2. Muzeograf GABRIELA COROLIUC, Muzeul judeţean Botoşani
   — *Tezaurul feudal descoperit la Stăuceni — Botoşani (sec. XV—XVI)*
3. ŞTEFAN CERVATIUC, Arhivele Statului Botoşani
   — *Documente referitoare la începuturile organizării pazei contra incendiilor în oraşul Botoşani*
4. Prof. IOAN MURARIU, Şcoala generală specială Bacău
   — *Mărimea reală a clăcii pe o moşie din ţinutul Dorohoi în anul 1833*
5. Dr. MIHAI IACOBESCU, Institutul de învăţămînt superior Suceava
   — *Noi informaţii cu privire la situaţia oraşului Suceava la 1848*
6. Muzeograf FĂNICĂ URSU, Muzeul „Vasile Pârvan" — Bîrlad
   — *Cîteva date despre rolul maselor populare botoşănene în pregătirea şi desfăşurarea alegerilor pentru Adunările Ad-hoc*
7. DUMITRU IVĂNESCU, Arhivele Statului Iaşi
   — *Memorii inedite ale unui diplomat francez privind Unirea Principatelor şi A. I. Cuza*
8. Profesor GHEORGHE AMARANDEI, Dorohoi
   — *Aspecte ale dezvoltării învăţămîntului din judeţul Dorohoi în secolul al XIX-lea*

9. Muzeograf PETRU ABRUDAN, Complexul muzeistic Iași
   — *Alexandru Ioan Cuza — făuritor al armatei române moderne*

10. Profesor VALERIAN CRÎȘMARU, Comitetul de cultură și educație socialistă al județului Botoșani
   — *Unele date privind importanța tîrgului Mihăileni la sfîrșitul secolului al XX-lea*

11. Muzeograf IONEL BEJENARU, Muzeul județean Botoșani
   — *Problema agrară în viziunea socialistului dorohoian Elefterescu Spiridon Urzică*

12. Muzeograf OCTAVIAN LIVIU ȘOVAN, Muzeul județean Botoșani
   — *Solidarizarea muncitorilor din județul Botoșani cu răscoala țăranilor din 1907*

13. Dr. GHEORGHE I. FLORESCU, Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" — Iași
   — *Aspecte ale vieții parlamentare (1916—1918)*

14. Muzeograf GHEORGHE MEDIAN, Muzeul județean Botoșani
   — *Mișcarea muncitorească din județul Botoșani în perioada 1918—1921*

15. VASILE CIOBANU, Centrul de științe sociale Sibiu
   — *Date și aspecte noi privind relațiile lui Nicolae Iorga cu sașii în perioada interbelică*

16. STELA CIOSAN, Arhivele Statului Botoșani
   — *Aspecte privind instaurarea autorităților democratice în fostul județ Dorohoi — 23 August 1944 — 6 Martie 1945*

DUMINICĂ, 24 FEBRUARIE 1980
orele 9,00—11,00

17. Muzeograf NICOLETA ARNĂUTU, Muzeul „Vasile Pârvan" — Bîrlad
   — *Aspecte din viața culturală a Bîrladului în prima jumătate a secolului al XX-lea*

18. Lector universitar IOSEP IOAN, Institutul de învățămînt superior Suceava
   — *Toponime de origine montană în partea nordică a Podișului moldovenesc*

19. Prof. IOSIF E. NAGHIU, Iași
   — *Localitatea Săveni în vechile catagrafii ale Moldovei*

20. Profesor ARISTOTEL CRÎȘMARU, Drăgușeni — Botoșani
   — *Drăgușenii în documente istorice*

21. Profesor ORTANSA CRÎȘMARU, Drăgușeni — Botoșani
— *Elementele de etnografie și folclor în monografii*
22. Învățător ȘTEFAN CIUBOTARU, Sulița — BOTOȘANI
— *Din tradițiile culturale ale Suliței*
23. Muzeograf GHEORGHE CLAPA, Muzeul „Vasile Pârvan" — Bîrlad
— *Interferențe culturale botoșănene-bîrlădene*

ÎNCHIDEREA LUCRĂRILOR. CONCLUZII
orele 11,00—13,00

Vizitarea Muzeului memorial „Mihai Eminescu" Ipotești, județul Botoșani

MUZEOLOGIE. ETNOGRAFIE. MEMORIALISTICĂ

SÎMBĂTĂ, 23 FEBRUARIE 1980
orele 15,00—19,00

Sala de lectură a Bibliotecii județene Botoșani

1. Muzeograf ELENA ARTIMON, Muzeul județean Bacău
— *Valorificarea muzeistică și cultural-educativă a patrimoniului muzeal prin intermediul expozițiilor temporare și itinerante*
2. Muzeograf MARIA VOICU, Complexul muzeistic Iași
— *Aspecte din activitatea Muzeului municipal Iași în anii 1921—1935*
3. Muzeograf GHEORGHE MEDIAN, Muzeul județean Botoșani
— *Preocupări pentru organizarea unui muzeu „Nicolae Iorga" la Botoșani în perioada interbelică*
4. Muzeograf LUCIAN VALEA, Muzeul județean Botoșani
— *Getica stilistică a lui Lucian Blaga și polemica din jurul ei*
5. Muzeograf CORNELIU FILIP, Muzeul județean Botoșani
— *Centrul vechi comercial din Botoșani: valoare arhitectonică și documentară*
6. Muzeograf MARIA BUNEA, Muzeul județean Botoșani
— *Aspecte etnografice privind agricultura județului Botoșani, în lucrarea „Agricultura română din județul Dorohoi" de Ion Ionescu de la Brad*
7. Muzeograf TEODOSIA ROTARU, Muzeul județean Bacău
— *Centre de ceramică din Moldova centrală*

8. Dr. ANGELA OLARIU, Complexul muzeistic Iaşi
   — *Tradiţional şi modern în organizarea interiorului ţărănesc din zona Botoşanilor*
9. Muzeograf DORINEL ICHIM, Muzeul judeţean Bacău
   — *Obiceiuri moldoveneşti de iarnă — tradiţie şi inovaţie*
10. Profesor DUMITRU LAVRIC, Botoşani
   — *Semnificaţii ale jocurilor dramatice cu măşti din judeţul Botoşani*
11. Muzeograf CONSTANTIN DOROFTEI, Muzeul judeţean Botoşani
   — *O colecţie de artă — o reconsiderare, o donaţie*
12. Muzeograf ECATERINA AMURĂRIŢEI, Muzeul judeţean Botoşani
   — *Circulaţia cărţii vechi româneşti pe teritoriul judeţului Botoşani*
13. Muzeograf MARIA TECLEAN, Complexul muzeistic Iaşi
   — *Un important izvor istoric: memoriile personale*
14. Profesor AUREL DORCU, Liceul „A. T. Laurian" Botoşani
   — *Momente şi aspecte din activitatea lui Nicolae Iorga privind desăvîrşirea unităţii naţionale a poporului român*
15. Profesor MARIA GANCEVICI Botoşani
   — *Viaţa şi opera lui Ludovic Dauş*
16. Muzeograf IONEL BEJENARU, Muzeul judeţean Botoşani
   — *Anii de tinereţe ai unor militanţi socialişti botoşăneni*
17. Muzeograf MARIA BUCĂTARU, Muzeul judeţean Botoşani
   — *Petre Remus Troteanu — pictor botoşănean*

DUMINICĂ, 24 FEBRUARIE 1980

orele 9,00—11,00

18. Muzeograf RODICA RADU, Complexul muzeistic Iaşi
   — *Un testament al lui A. D. Xenopol aflat în colecţiile Muzeului de istorie a Moldovei din Iaşi*
19. Muzeograf ANGELA POP, Muzeul de istorie naţională şi arheologie Constanţa
   — *Mihai Eminescu în contextul vieţii culturale dobrogene la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi în perioada interbelică*
20. Muzeograf VIORICA CRISTEA, Muzeul judeţean Vaslui
   — *O mare personalitate a teatrului de revistă — vasluianul Constantin Tănase*

21. Muzeograf MARIA BUCĂTARU, Muzeul județean Botoșani
— *Grafica militantă a lui Aurel Mărculescu*

22. Muzeograf EUGEN ȘENDREA, Muzeul județean Bacău
— *Monumente istorice din județul Bacău*

23. Muzeografii CORNELIU ANDRIESCU și IOANA ANDRIESCU, Muzeul de științele naturii Dorohoi
— *Impresii din muzeele de științele naturii din Cehoslovacia și Olanda*

ÎNCHIDEREA LUCRĂRILOR. CONCLUZII

orele 11,00—13,00

Vizitarea Muzeului memorial „Mihai Eminescu" Ipotești, județul Botoșani

Stimați oaspeți,
Stimate tovarășe și tovarăși,

ELENA GRAUR — secretar
al Comitetului județean P.C.R. Botoșani

Ne face o deosebită plăcere să adresăm, în numele Comitetului județean de partid și al Comitetului executiv al Consiliului popular județean Botoșani, un călduros salut participanților la cea de a III-a sesiune anuală de comunicări științifice a Muzeului județean Botoșani. Lucrările sale se bucură de prezența a numeroși cercetători, din diferite centre ale țării — București, Iași, Bacău, Vaslui, Bîrlad, Huși, Galați, Suceava, Constanța, Roman, Sibiu —, precum și din municipiul Botoșani și din alte localități ale județului nostru care, sîntem convinși, îi vor conferi o înaltă ținută științifică, totodată constituindu-se într-o contribuție însemnată în conturarea și aprofundarea unor „permanențe istorice botoșănene".

Actuala ediție a sesiunii de comunicări a Muzeului județean Botoșani se desfășoară sub semnul însuflețitoarelor hotărîri ale Congresului al XII-lea al P.C.R. și ale Congresului al II-lea al F.D.U.S., într-un moment al afirmării plenare a democratismului orînduirii noastre socialiste, apropiatele Alegeri de la 9 martie. Se poate spune că este, totodată, momentul de maxim avînt creator al poporului, angajat cu hotărîre exemplară în îndeplinirea în cele mai bune condițiuni a sarcinilor actualului plan cincinal, etapă importantă în mersul mereu ascendent al patriei.

Sesiunea este dedicată unei aniversări istorice de răsunet — 2050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent, condus de Burebista — probînd prin comunicările valoroase care vor fi prezentate ideea neîntreruptei noastre continuități, a spiritului constructiv, de tradiție, al poporului nostru.

Meleagurile botoșănene, totdeauna ale țării, păstrează numeroase mărturii ale unui trecut glorios. Cu valoare de simbol, Ripiceni și Mitoc, Trușești și Drăgușeni, Stîncești și Lozna recompun, în piatră sau fier, cronica începuturilor noastre, reconstituie cu vestigiile lor vatra multimilenară a neamului nostru. Lor li se vor alătura în timp, orînduire cu orînduire, epocă cu epocă, într-o succesiune plină de frămîntări dar durabilă, mărturiile de jertfă și luptă pentru păstrarea ființei noastre, idealul de permanență și cel mai scump al acestui popor.

Lăsînd în urmă tradițiile istoriei, dar mereu trăgîndu-și seva de acolo, anii edificării socialismului au zămislit dimensiunile unui prezent înnoitor, de civilizație și progres, încununare deplină a marilor aspirații ale poporului. Botoșanii, vechiul ținut cerealier de odinioară, racordat astăzi la cotele puternicei industrializări socialiste, realizează o producție industrială globală aproape de 30 de ori mai mare decît cea realizată în 1938, fiindu-i specific un înalt ritm de dezvoltare — de peste 20% — în măsură să-i asigure o dezvoltare armonioasă, o valorificare superioară a resurselor sale, o contribuție sporită în dezvoltarea avuției naționale. Ritmurile dezvoltării industriale vor determina sporirea gradului de urbanizare, chiar în cursul cincinalului actual urmînd să devină orașe Bucecea, Flămînzi și Ștefănești, pentru ca în 1985 să li se adauge Sulița, Vorona, Mihăileni și Trușești.

Alte nenumărate date pot contura noua înfățișare a Botoșanilor, îi pot creiona frumoasele perspective de dezvoltare. Este și o invitație pentru cei prezenți de a le dedica viitoarele lor studii și cercetări, de ce nu, poate, obiect al unei viitoare sesiuni științifice organizate aici, la Botoșani.

Înscriindu-se într-un șir de acțiuni culturale inițiate de Comitetul de cultură și educație socialistă al județului Botoșani, de Muzeul județean Botoșani, actuala sesiune de comunicări dincolo de participarea directă a unor cercetători, este deschisă unui public larg, dornic să cunoască istoria patriei, a acestor locuri, să se raporteze cu faptele-i cotidiene la ea.

Urînd succes deplin desfășurării lucrărilor, ne exprimăm speranța în tradiționalizarea acestei acțiuni, invitîndu-i pe oaspeții de astăzi să onoreze și în viitor acțiunile culturale organizate la Botoșani.

CONSIDERAȚII PRIVIND POLITICA EXTERNĂ A ROMÂNIEI (1918—1940)

VALERIU FLORIN DOBRINESCU

Marea Unire din anul 1918, încununare a luptei seculare de unitate a poporului nostru, a marcat un moment de cotitură în politica externă a României.

Hotărîrile de Unire din anul 1918 și-au găsit confirmarea și recunoașterea pe plan internațional în cadrul Conferinței de la Paris din anii 1919—1920. Forumul Păcii nu a fost în situația de a rea un stat român întregit, deoarece aceasta era deja opera poporului nostru. Conferința din capitala Franței nu a făcut altceva decît să dea consacrare juridică noului statut teritorial și politic, prin recunoașterea principiului autodeterminării naționale.

În timpul lucrărilor de la Paris, Statele Unite, Anglia, Franța și Italia au redus Conferința la un Consiliu Suprem al Marilor Puteri care și-a asumat astfel toate drepturile și, în consecință, toate responsabilitățile [1]. Conform hotărîrii arbitrare a acelorași mari puteri, fiecare stat semnifica înaintea Conferinței cît reprezenta puterea sa militară.

Delegației României i s-au adus nedreptăți și jigniri [2], țara noastră fiind inclusă într-o categorie discriminatorie de „state cu interese limitate", practică împotriva căreia I.I.C. Brătianu avea să-și exprime, în repetate rînduri, nemulțumirea [3]. Primul ministru român atrăgea atenția Conferinței că s-a adresat un cuvînt greșit pentru țările mici „state cu interese limitate". Statele mici, aprecia omul politic român, „nu au interese limitate, dar influențele lor sînt limitate" [4].

Prezentînd revendicările României, I. I. C. Brătianu a subliniat că vorbește *„în numele dreptului la unitate națională al României"* [5], el arătîndu-se surprins că prevederile Tratatului din 4 august 1916 nu erau respectate [6]. Șeful delegației române a explicat noțiunile păcii de la Buftea-București și a cerut pentru țara noastră frontiere care să-i asigure libertatea existenței ei administrative, politice și economice, pre-

1 Biblioteca Academiei R.S.R., Arh. I.I.C. Brătianu, II, Varia 7.
2 *Ibidem*, Arh. *N. DOCAN*, III Msse 10, f. 5.
3 Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, Fond 71, E 2, Conf. Păcii, vol. 57, f. 180.
4 *PAUL MANTOUX, Les Deliberations du Conseil des Quatres (24 mars — 28 juin 1919)*, Paris, E.C.N.R.S., 1955, vol. II, p. 315, 190.
5 A.M.A.E., Fond 71, E 2, Conf. Păcii, vol. 222, T., Paris, 31 ian. 1919, f. 82-83.
6 *Ibidem.*

cum și dezvoltarea în *„sensul conștiinței naționale“* [7]. După ce a arătat că noile provincii istorice, care se uneau cu țara, în integritatea lor, nu pot fi puse în discuție fără a atenta la *„condițiile esențiale ale dezvoltării noastre“* [8], I. I. C. Brătianu a acuzat Marile Puteri că fac compromisuri *„în detrimentul micilor state“* [9], ceea ce pune în pericol viitorul de securitate națională al acestora.

Prin semnarea Tratatului de la Versailles cu Germania au fost nesocotite interesele noastre, în special în problema reparațiilor, ceea ce a atras via nemulțumire a delegației României [10]. Acest lucru arăta că probleme importante pentru micile state erau decise de către Marile Puteri pe o bază, considerată de unul din experții delegației britanice, „în întregime empirică și inexplicabilă“ [11]. Rezultatul a fost concretizat într-un demers comun al micilor state „cu interese particulare“ prin care se cerea ca stipulațiile Tratatelor cu Austria, Ungaria, Bulgaria și Turcia să nu mai fie stabilite fără participarea lor [12]. Răspunsul „vag și dilatoriu“ [13] al Conferinței a dus la alcătuirea unei noi note de protest a micilor state care însă nu a mai fost adresată deoarece unele delegații, temîndu-se a nemulțumi Marile Puteri, au refuzat să adere integral la conținutul documentului. Cu acel prilej, I. I. C. Brătianu a demonstrat conducătorilor de delegații ai micilor state că esențială era *apărarea suveranității naționale a fiecărui stat* [14].

Situația creată țărilor mici la Conferința de Pace era caracterizată de I. I. C. Brătianu „din ce în ce mai monstruoasă“ [15], ședințele la care participau acestea fiind „revoltătoare“ și, de multe ori, „dramatice“ [15]. Această situație a ieșit în evidență mai ales la discuțiile privind încheierea Tratatului de Pace cu Austria, prilej cu care delegația noastră a făcut propuneri privind modificarea unor articole [16]. După ce a arătat că „România acordă tuturor minorităților de limbă, rasă și religie, care locuiesc în interiorul noilor frontiere drepturi egale cu acelea care aparțin altor cetățeni români“ [17], șeful delegației noastre a respins un control al micilor state de către Marile Puteri deoarece, afirma el, „sfaturile înscrise în tratate, sub formă de angajamente precise de la guvern la guvern“ [18] nu au un caracter amical.

Cu toate că observațiile României erau mai mult decît justificate, Conferința nu a ținut cont de ele, țara noastră figurînd în Tratat numai pentru a-și vedea *„impuse condiții care îi jigneau independența politică*

7 *Ibidem*, f. 89.
8 *Ibidem*, f. 138-146 ; *Documents on British Foreign Policy, 1919—1939*, First Series, vol. I, 1919, London, 1947, p. 7-11.
9 A.M.A.E., Fond 71, E 2, Conf. Păcii, vol. 222, f. 133-134.
10 *Ibidem*, f. 152-153 ; T., Paris, 14 mai 1919, I. I. C. Brătianu către M. Pherekyde.
11 *H. NICOLSON, Quand on faissait la Daix*, Paris, Plon, 1936, p. 46.
12 A.M.A.E., Fond 71, E 2, Conf. Păcii, vol. 222, T. Paris, 29 mai 1919, p. 167.
13 *Ibidem*, f. 167.
14 *Ibidem*.
15 *Ibidem*, f. 149, T., 2 mai 1919, I. I. C. Brătianu către M. Pherekyde.
16 *Ibidem*, vol. 57, f. 67.
17 *Ibidem*.
18 *Ibidem* f. 68.

și îi compromiteau grav libertatea economică“ [19]. Convingerea lui I. I. C. Brătianu era că în nici-un fel nu putem primi asemenea condiții „deoarece am moștenit o țară independentă și pentru a-i întinde granițele nu-i putem jertfi neatîrnarea“ [20]. Primul ministru român avea în vedere, în argumentarea sa, și sarcinile financiare ale Tratatului cu Austria, care depășeau puterea de rezistență financiară și economică a țării noastre [21]. De asemenea, se considera, că clauza minorităților din Tratatul cu Austria era contrară drepturilor suverane ale României, ea fiind apreciată de conducătorul țării noastre „ne necesară, cît timp toate drepturile civile au fost garantate tuturor cetățenilor“ [22].

Din aceste motive, țara noastră s-a crezut îndreptățită să ceară modificarea acelor clauze care erau incompatibile cu demnitatea, neatîrnarea și interesele politice și economice ale României, arătînd, în repetate rînduri, că *drepturile sale sînt nesocotite, iar enormele sacrificii puse sub tăcere*“ [23], România a semnat, totuși, la 9 decembrie 1919, Tratatul cu Austria, cînd atmosfera se schimbase datorită luptei comune a statelor mici și mijlocii care izbutiseră să influențeze, într-o anumită măsură, deciziile Consiliului celor Patru. Oricum se izbutise să se înlăture preambulul ca și articolele 10 și 11 din Tratatul minorităților, ceea ce pentru România și Regatul Sîrbo-Croato-Slovac constituia un cîștig.

La Conferința de Pace problema petrolului românesc a fost una din cauzele care a reușit să încordeze raporturile țării noastre cu Marile Puteri [24]. Factori multipli și stringenți au impus, încă din anii 1919—1920, abordarea de către statul român a unui *program național* în materie de politică petrolieră, aceasta exprimînd interesele burgheziei autohtone și răspunzînd și *unor comandamente superioare ale României* [25]. La Paris, în problema petrolului a precumpănit punctul de vedere al lui I. I. C. Brătianu, care a fost constrîns să inițieze, în culise, negocieri [26], în legătură cu această problemă, îndeosebi cu reprezentanții Angliei și Franței. Aceștia urmăreau două obiective : primul, lichidarea societăților petrolifere exinamice [27], care trebuia să constituie un prilej de a-și consolida pozițiile în industria petroliferă românească ; al doilea, avea în vedere darea în exploatare a întinselor și bogatelor terenuri petrolifere [28]. În ce privește prima problemă, guvernul liberal nu s-a arătat

19 *Ibidem*, vol. 222, f. 182-183, T., Paris, 2 iunie 1919, I. I. C. Brătianu către M. Pherekyde.
20 *Ibidem*.
21 *Ibidem*, f. 203.
22 D.B.F.P., First Series, vol. VI, D. 11, 4 iulie 1919, Rattigan către Curzon, p. 20-21.
23 Bibl. Acad. R.S.R., Arh. Gh. Kirileanu, Palat, XXXII, varia 2, f. 15-20.
24 A.M.A.E., Fond 71, Conf. Păcii, vol. 58, p. 227.
25 Vezi, pe larg, Gh. Buzatu, *Problema petrolului românesc la Conferința Păcii de la Paris din 1919*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol“, VII, 1970.
26 A.M.A.E., Fond 71, E 2, Conf. Păcii, vol. 181, p. 123, T. Paris, 21 martie 1919, semnată I. I. C. Brătianu.
27 *Ibidem*, vol. 58, p. 67 ; D.B.F.P., First Series, vol. IV, p. 1111, 1114, 1117.
28 Arhiva Ministerului Apărării Naționale, Marele Cartter General, dosar 116/1916, f. 28, 83 ; Bibl. Acad., St. Georges, Arh. V. Antonescu, PCLXXIV, 6-156, de la Paris, semnată V. Antonescu.

ostil soluționării pe cale amiabilă, dar a fost mai greu de convins în cea de a doua chestiune [29]. Neacceptarea de către România a clauzelor referitoare la petrol a determinat *atitudinea mai puțin binevoitoare la Conferință* a Marilor Puteri față de țara noastră.

Aprobînd poziția delegației noastre la Conferința de Pace, Adunarea Deputaților, în ședința din decembrie 1919, arăta: „Noi, ca orice stat independent, nu putem să primim în relațiile dintre stat și cetățenii săi controlul vreunui alt stat. Nu poate să-l primească România pentru că nu există în concepțiunea noastră, în ce privește independența „state mari și state mici" iar noi înțelegem să avem la noi, relativ la legile interne și la relațiunile statului nostru cu cetățenii săi în interiorul său, tot atîta libertate și independență ca orice altă mare putere" [31]. Într-adevăr, la Paris, I. I. C. Brătianu a reușit să demonstreze că România nu mai putea să rămînă subiect permanent de mașinațiune a Marilor Puteri care încercau să o folosească ca pe un pion. „Primul ministru român, scrie istoricul american S. D. Spector, a răsturnat conceptul stabilit cum că țările europene mai mici ar dori un control marginal asupra propriului lor destin" [32].

În timpul lucrărilor Conferinței, delegații României s-au pronunțat *pentru principiul egalității statelor mari și mici și respectarea independenței și suveranității naționale a fiecăruia dintre ele*. Ei au respins categoric încercările de șantaj [33] făcute de reprezentanții Marilor Puteri pe care le-au considerat ca incompatibile cu demnitatea, neatîrnarea și interesele României, atitudinea lor avînd în vedere, în primul rînd, comandamentele superioare ale țării care se chemau atunci și se numesc și astăzi: *Integritate teritorială, Independență, Neamestec în treburile interne, Egalitate în fața legilor internaționale*.

Tratatele de Pace generală au consfințit principiul de dreptate și de libertate în numele căruia România luase armele, în 1916, alături de Marii Aliați. Într-adevăr, o serie de texte din Tratatele de Pace consacrau întregirea României, precum articolul 292 din Tratatul de la Versailles, articolele 59, 61, 89 din Tratatul de la Trianon, articolele 29, 59 din Tratatul de la Neuilly sur Seine și Procolul de la Paris, din 28 octombrie 1920, încheiat între Principalele Puteri Aliate și țara noastră.

Marea Românie se prezenta ca un stat ce constituia *un exemplu clasic de aplicare a principiului naționalităților*. Frontierele României au fost fixate după criteriul *etnografic* și nu conform vechilor hotare istorice [34]. Considerațiuni de ordin economic sau strategic au venit în

29 Gh. Buzatu, *op. cit.*, p. 241.
30 A.M.A.E., Fond 71, E 2, Conf. Păcii, vol. 181, p. 169.
31 M. Mușat, *Marea Unire din 1918 și confirmarea ei pe plan internațional*, în „Anale de istorie", 1/1977, p. 157.
32 Sherman D. Spector, *Rumania at the Paris Peace Conference. A Study of the diplomacy of Ioan I. C. Brătianu*, New York, 1962, p. 235.
33 A.M.A.E., Fond 71, E 2, vol. 224, p. 260 ; vol. 58, p. 294.
34 G. Sofronie, *Principiul naționalităților în Tratatele de Pace din 1919—1920* București, Ed. „Universul", 1936, p. 196-197.

combinație, cîteodată, spre a da o cît mai rațională și viabilă fizionomie noilor frontiere. Aceste principii au imprimat *caracterul de intangibilitate frontierelor Statului Român.*

Pe granițele consfințite de autoritatea internațională, la Conferința de Pace, s-au făcut, mai tîrziu, mici îndreptări, convenite, pe cale voluntară, cu vecinii și aliații noștri din Mica Înțelegere (Cehoslovacia, Iugoslavia), cu Polonia pentru o delimitare mai potrivită cu realitățile etnice, cu nevoile economice locale, cu căile de comunicație sau pentru salvarea unor proprietăți particulare tăiate de linia fruntariilor [35]. Noua conformație teritorială a României corespundea regulilor geografice și comandamentelor istorice decurgînd din firea și dezvoltarea neamului românesc.

Tratatele încheiate de țara noastră în primii ani postbelici — Mica Înțelegere [36], alianța cu Polonia, cu Italia [37] și Franța [38] — au avut în vedere, în primul rînd, apărarea și consolidarea prevederilor stabilite la Paris în anii 1919—1920.

În anii 1919—1940 contribuția României la dezvoltarea pașnică a raporturilor internaționale a fost substanțială [39]. În acest context, crearea Micii Înțelegeri, în anii 1919—1921, a fost o consecință a primului război mondial și a dorinței popoarelor din Europa centrală și dunăreană de a întări statele naționale și unitare. Această alianță s-a născut și din necesitatea, pentru cele trei state membre, de a menține integritatea statutului politic și teritorial stabilit la Paris, căci România, Regatul Sîrbo-Croato-Slovac, ca și Cehoslovacia, au recunoscut destul de repede ca insuficiente garanțiile stipulate prin Tratatele de Pace.

Politica externă a României a fost determinată de poziția geografică și a avut ca scop esențial *menținerea și consolidarea independenței naționale, a stutu-quo-ului teritorial,* obiective legate indisolubil de realizarea unui climat de pace și colaborare internațională. Situația geografică a României a provocat întotdeauna poporului nostru mari dificultăți politice, evenimentele petrecute în anul 1940 fiind o ultimă fază de dezagregare a unității naționale a țării [40].

România s-a pronunțat constant pentru realizarea securității colective, pentru pace [41] și colaborare internațională, pe baza strictei respectări a principiului dreptului internațional. „Vrem pacea, preciza N. Titulescu într-o declarație făcută presei. *Pentru aceasta ne trebuiesc alianțe și amiciții cu toate popoarele fără deosebire... Eu vreau ca România să trăiască. Și va trăi, căci, acțiunea ei nu consistă în a substitui o ostilitate*

35 N. Dașcovici, *Inoteresele și drepturile României în texte de drept internațional public*, Iași, Terek, 1936, p. XVI.

36 Vezi : E. Campus, *Mica Înțelegere*, București, Ed. Științifică, 1968 ; N. Iordache, *La Petite Entente et l'Europe*, Genève, 1977 ; Czer Carmi, *La Grande Bretagne et la Petite Entente*, Haifa, 1972.

37 A.M.A.N., Secția a III-a Operații, dosar f. n., P. 1270, f. 7-9.

38 *Ibidem*, dosar f. n., P. 1240, f. 42-44.

39 G. Sofronie, *La position internationale de la Roumanie. Étude juridique et diplomatique de ses engagemente internationaux*, Bucarest, 1938, p. 8.

40 Arhivele Statului București, Fond Casa Regală — Mihai I, dosar 22, 1945, f. 2.

41 N. Titulescu, *Discursuri*, București, Ed. Științifică, 1967, p. 407.

unei alte ostilități, ci în a suprapune o prietenie peste altă prietenie" (s. ns.) [42].

Politica externă a României s-a orientat spre înțelegeri [43] care să asigure menținerea statu-quo-ului teritorial postbelic. În acest sens, diplomația română a acționat pe linia dezvoltării raporturilor cu Marile Puteri [44] aliate din vremea războiului, realizării unor relații de colaborare, pe multiple planuri, cu statele constituite semn desăvîrșite în 1918, cu toate țările, inclusiv cu cele foste inamice, stabilirii unor relații de bună vecinătate cu țările din jur.

Dominantă în activitatea diplomației noastre a fost intuirea marilor interese permanente ale poporului român, a principalelor direcții de dezvoltare a relațiilor internaționale în secolul XX, ceea ce a asigurat principiilor sale un loc important în istoria diplomației europene, dar și o certă valoare practică actuală.

Urmărind activitatea diplomației noastre dintre anii 1919 și 1940 desprindem *concepția sa umanistă asupra raporturilor interstatale.* România s-a pronunțat, de nenumărate ori, pentru eliminarea mijloacelor de constrîngere în raporturile internaționale : forța armată, presiunile economice și politice și a militat constant pentru relații pașnice și constructive între state.

În concepția românească pacea durabilă era organic legată de respectul suveranității de stat, a independenței naționale, de egalitatea în drepturi a tuturor țărilor mari și mici. „Noi vrem, sublinia Titulescu, prietenia tuturor marilor puteri fără deosebire : a Franței, a Marii Britanii, a Italiei, a Germaniei, a U.R.S.S. Sîntem gata să dăm tuturor acestor puteri dovezile concrete ale sincerei noastre dorințe de a trăi cu ele în pace și prietenie. *Dar, în schimb, nu vom renunța niciodată în favoarea niciuneia și nici chiar în favoarea tuturor Marilor Puteri, împreună, la principiul egalității statelor, adică la dreptul suveran de a dispune fiecare de soarta noastră* (s. ns.) [45]. Ideile acestea izvorau din simțul de demnitate al poporului român, din conștiința făurită în lunga și frămîntata lui istorie, că este stăpîn pe trecutul, prezentul și viitorul său, din convingerea că relațiile dintre state nu se pot stabili decît pe bază de stimă și respect reciproc.

România a dovedit un interes constant pentru respectarea Tratatelor de Pace din care dorea să facă o datorie a tuturor statelor europene [46]. Acționînd în felul acesta, diplomația română a triumfat la Lausanne [47], unde punctul său de vedere a fost recunoscut ca just și înscris în Tratat, contribuind astfel la întronarea unei păci trainice în Orientul Europei.

42 „Universul" din 10 iulie 1936.
43 E. Campus, *The Little Entente and the Balkan Allience*, București, Ed. Academiei, 1978.
44 A.M.A.E., Fond 71, Angia, vol. 39, 1920—1937, Relații cu România, f. 10-28.
45 N. Titulescu, *Discursuri...*, p. 501-502.
46 B.C.S., St. Georges, Arh. V. Antonescu, CVIII, 5-20, T. 264, 22 noiembrie 1923, I. Gh. Duca către V. Antonescu.
47 Arh. St. București, Fond Casa Regală — Ferdinand I, dosar 14, 1923, f. 4; Bibl. Acod., Msse, Arh. George și I. Gh. Duca, I Msse 1, Note I. Gh. Duca, Lausanne.

Țara noastră, urmărea „consolidarea unității naționale înăuntru și înafară“ [48], prin menținerea tratatelor existente, s-a pronunțat pentru rezolvarea pe calea tratativelor a diferendelor internaționale. Sub conducerea lui I. Gh. Duca, la a 5-a Adunare a Ligii Națiunilor, care a avut loc între 1 septembrie și 2 octombrie 1924, s-a elaborat *Protocolul pentru reglementarea pașnică a diferendelor internaționale* [49], considerat cea mai importantă acțiune a comunității statelor din acel an.

Diplomația română era circumspectă atunci cînd se încheiau unele „pacte în favoarea păcii“ și își arăta îngrijorarea în legătură cu modul cum tratau marile puteri cele mai grave probleme externe, considerînd că, cu formula „război contra războiului“ [50] nu se pot rezolva chestiuni așa de grave.

Aprobarea Pactului Briand-Kellog și adeziunea la Protocolul de la Moscova, din februarie 1929, au fost apreciate de România ca evenimente de mare importanță în lupta pentru menținerea păcii [51]. România sprijinea orice inițiativă menită să consolideze pacea. Răspunzînd la proiectul Briand de federalizare a statelor, guvernul român se arăta favorabil unei asemenea acțiuni care, după părerea sa, trebuia să se bazeze pe *„respectarea tratatelor, a integrității teritoriale, a independenței, suveranității și egalității lor“* (s. ns.) [52].

Diplomația română nu s-a lăsat antrenată în acțiuni care să-i lezeze raporturile cu vecinii. Față de Uniunea Sovietică, România a adoptat o politică de bună vecinătate, de neintervenție în afacerile interne ale acesteia, pe baza respectării principiului integrității teritoriale. Diplomația română, care pînă în anul 1934 a avut mai multe contacte [53] ce urmăreau normalizarea raporturilor cu marele vecin de la răsărit, *nu a acceptat niciodată teza sovietică după care ar fi existat un litigiu teritorial între cele două state* [54]. Și față de celelalte state vecine România a adoptat o politică pașnică, de bună vecinătate.

Politica externă activă promovată de România în primul deceniu postbelic a fost mult apreciată de cercurile diplomatice europene. Alegerea lui N. Titulescu ca președinte a două sesiuni ordinare ale Adunării Generale a Ligii Națiunilor, eveniment unic în istoria acestei organizații, a fost un omagiu adus de țările lumii României pentru eforturile sale neîncetate la organizarea și menținerea păcii pe continent și în lume.

Activitatea internațională a României a fost conformă cu principiile Pactului Societății Națiunilor, țara noastră considerîndu-se aliata tuturor statelor membre ale acestei organizații. În Liga Națiunilor [54], România

48 B.C.S., St. Georges, Arh. M. Mitilineu, dosar 1/CIII.

49 *Resumé Mensuel des Travaux de la Societé des Nations*, Genève, vol. IV, nr. 9, sept. 1924, p. 169

50 V. Moisuc, Gh. Zaharia, *Politica externă a României de respectare a dreptului internațional, a existenței independente și suverane a popoarelor*, în „Anale de istorie“, 2/1977, p. 82.

51 Arh. St. București, Fond Casa Regală — Carol II, dosar 102/1930, p. 3.

52 A.M.A.E., Fond 71, U.R.S.S., vol. 96, 1942—1944, f. 16-20.

53 Arh. St. București, Fond Casa Regală — Carol II, personal, dosar 158/1932, p. 2.

54 P. Bărbulescu, *România la Societatea Națiunilor (1929—1939)*, București, Ed politică, 1975.

a văzut o garanție a integrității teritoriale și suveranității naționale a statelor, un organism politic capabil să instituționalizeze normele de drept internațional, care să le apere de amenințarea cu forța. De aici, interesul purtat pentru eficacitatea articolelor 10, 12 și 16 din Statutul Ligii Națiunilor, care garantau, în genere, securitatea.

Toate alianțele la care România a aderat s-au făcut în cadrul și în spiritul Pactului Societății Națiunilor. România a fost singura țară din lume care a avut la Geneva, pe lîngă Societatea Națiunilor, o legație cu personal diplomatic complet, condusă de un ministru plenipotențiar rezident, pe cîtă vreme celelalte delegații, inclusiv Marile Puteri, aveau doar delegații permanente. Acest lucru se datora faptului că țara noastră a considerat Liga Națiunilor unul din mijloacele principale, care-i ofereau posibilitatea de a-și face auzit glasul propriu în vederea apărării intereselor sale naționale și de a participa la opera de organizare a păcii. Istoria activității Ligii Națiunilor a fost aceea a luptei dintre statele și mijlocii, pe de o parte, ce doreau întronarea în relațiile interstatale a unor norme și principii bazate pe *forța dreptului* și Marile Puteri, care nu erau dispuse să renunțe la politica de dictat și nu vedeau cu ochi buni afirmarea noilor state în arena vieții diplomatice internaționale. Urmărind respectarea și fortificarea Pactului, România a luat inițiativa care vizau atenuarea contradicțiilor dintre statele membre și colaborarea loială a acestora. La Geneva, diplomația română s-a dovedit a fi printre cle mai întreprinzătoare, propunerile ei, *raționale și rezonabile, fiind menite să creeze o egalitate deplină între statele lumii indiferent de mărimea și forța lor economică și militară.*

Pornind de la ideea indivizibilității păcii ,concepția românească despre securitatea internațională avea în vedere securitatea regională ca parte integrantă a securității colective. Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică, alianțe defensive antirevizioniste, au reprezentat instrumente ale acestei politici și au fost subordonate deziderатului securității generale. Concepute și ca un mijloc de întărire a tinerelor state naționale și unitare din zonă, într-o situație internațională precară, Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică s-au afirmat în toată existența lor ca factori activi de promovare a păcii și securității.

România a depus eforturi pentru impunerea principiilor dreptului internațional în cadrul discuțiilor pentru dezarmare. Pentru țara noastră, doctrina Societății Națiunilor în materie de dezarmare stabilea o legătură indisolubilă, *o interdependență între dezarmare și securitate* [55].

România a participat activ la acțiuni menite să apere statu-quo-ul postbelic, pacea și securitatea colectivă în Europa. În numele poporului român, N. Titulescu [56] și alți diplomați au făcut să se audă pretutindeni ideile avansate promovate de România în viața internațională [57]. *Activitatea diplomatică a României reprezenta susținerea constantă a princi-*

55 *Resumé...*, vol. X, nr. 12, decembrie 1930, p. 402.
56 I. M. Oprea, *N. Titulescu*, București, Ed. Științifică, 1966.
57 Gh. Matei, *La Roumanie et les problèmes du désarmement (1919—1934)*, Bucarest, 1970, p. 59-78.

piului național, dreptul la existență egală a țărilor mici și mijlocii cu Marile Puteri, iar pe de altă parte, a principiului colaborării internaționale, care, în esență, trebuia să constituie cadrul general de garanție a „egalității suverane" [58].

Diplomația română a căutat să consolideze, după 1933, legăturile cu Marile Puteri [59] și cu statele vecine, văzînd în colaborarea țărilor din sud-estul Europei unul din mijloacele stăvilirii expansiunii Reichului. În perioada sancțiunilor împotriva Italiei politica României s-a identificat cu aceea a Angliei. Neînțelegerile anglo-franceze de la Geneva și eșecul Societății Națiunilor au avut un efect imediat asupra securității Franței, inclusiv a țărilor alite ei. Atitudinea Angliei și a Franței față de politica de revizuire a tratatelor de pace promovată de Germania a fost o grea lovitură pentru securitatea colectivă. Înlocuirea, în august 1936, a lui N. Titulescu de la conducerea Ministerului de Externe al României ne apare și ca o consecință a eșecurilor [60] suferite de Anglia și Franța în politica internațională.

Politica externă a micilor state, între care și România, a început, îndeosebi după 1937, să primească numeroase lovituri din partea puterilor fasciste.

Cu demnitate, curaj și hotărîre, diplomația României a acționat în timpul crizei internaționale din primăvara și toamna anului 1938. Imediat după Anschluss, unul din factorii răspunzători ai politicii noastre externe scria că România trebuie să facă „politică nu sentimentalism". Nu putem fi nici cu rușii, nici cu germanii". Atitudinea noastră, sublinia Armand Călinescu, trebuie să fie *„netă, demnă, independentă"* (s. ns.) [61].

Începînd de la primele amenințări hitleriste față de Cehoslovacia, România se declară gata să-și îndeplinească angajamentele față de aliatul ei, să-l sprijine fără rezerve, deși împrejurările erau grele și nu fără riscuri. Conducătorii români au insistat ca Marile Puteri, mai ales Anglia, să ia o atitudine *fermă* [62] în problema cehoslovacă, soarta acestei țări fiind de un interes vital pentru noi, ceea ce ar fi fost, evident, și în favoarea menținerii păcii pe continent. Eforturile meritorii, îndeosebi politice și diplomatice, făcute de România pentru a-și salva aliatul nu au reușit. România a respins categoric dezmembrarea în continuare a Cehoslovaciei, prin oferta Beck de a ocupa Ucraina Subcarpatică [63], considerînd această acțiune „profund imorală și nepolitică" [64].

După München, micile state au devenit extrem de prudente, politica lor externă fiind determinată de evenimente [65]. Era imposibil ca micile

58 *Reprezentațele diplomatice ale României, 1911—1939*, vol. II, București, Ed. Politică, 1971, p. 8.
59 A.I.S.I.S.P., dosar 1 019, fond 3.
60 A.M.A.E., Fond 71, Anglia, Relații cu România, vol. 39, 1920—1930, f. 8.
61 A.I.S.I.S.P., Fond 3, dosar 65, f. 503-504, însemnare a lui Armand Călinescu din 24 mai 1938.
62 *Document diplomatiques Français, 1932—1939*, 2—Serie, *21 mars—9 juin 1938*, tom IX, Paris, 1974, p. 509-514, 517-519, 844, 951-854.
63 A.M.A.N., M. St. Mj., Secția a II-a Informații, dosar f. n., P. 1601, 1946, f. 26.
64 A.M.A.E., Fond 71, Anglia, vol. 40, 1938—1939, f. 117-121.
65 Gr. Gafencu, *Derniers jours de l'Europe. Un vovage diplomatique en 1939*, Paris, Egloff, 1946, p. 35, 237.

țări să participe deschis la „ofensiva păcii" înainte ca un acord precis între Marile Puteri să se fi realizat. Astfel, politica foarte prudentă a Angliei și a Franței față de Germania făcuse posibil Anschlussul, la care diplomațiile celor două state reacționaseră verbal, și, apoi, în septembrie 1938, anexarea unei părți a Cehoslovaciei la Reich, cu consimțământul, pînă la un anumit punct, al acelorași Mari Puteri.

Odată cu ocuparea Cehoslovaciei, la 15 martie 1939, orice posibilitate de înțelegere anglo-germană a dispărut. În acest context, corelat și cu acțiunea lui V. V. Țilea la Londra [66], s-a produs o *întorsătură* în politica externă britanică, consemnîndu-se „decesul" conciliatorismului anglo-german.

De această dată, Marea Britanie a luat măsuri privind asigurarea unor obiective, pînă atunci aparținînd politicii franceze. Acțiunea sa se lega cu sugestia lansată de guvernul român ce se referea la acordarea unei *declarații unilaterale de sprijinire a independenței și integrității teritoriale a țării noastre* [67]. Diplomația română opina că puterile occidentale vor afirma, în termeni preciși, că nu vor permite schimbări de frontieră și vor sprijini orice stat care își apără independența [68]. Așa s-a ajuns la formula garanțiilor anglo-franceze din aprilie 1939. Guvernul român, acceptînd propunerea de garantare, ținea să atragă atenția că „printre agresori pot fi, în primul rînd, unele state vecine" și își exprima dorința ca oferirea sprijinului celor două mari puteri" să se facă în termeni *care să nu vizeze pe nimeni*" [69].

La începutul verii anului 1939 România, cu toate că dusese o politică externă de realități ce avea în vedere, în primul rînd, apărarea integrității sale teritoriale, se afla într-o situație internațională critică. Cu toate că acțiunile externe ale țării noastre au fost handicapate de politica marilor puteri, România a continuat să condamne orice acțiune de revizuire a tratatelor, încercînd, în condiții internaționale vitrege, să-și ajute aliații. Poporul și autoritățile române au acordat un sprijin substanțial, moral și material, națiunii poloneze [70] care trăia o adevărată dramă națională.

După 1 septembrie 1939 România a căutat să obțină precizări în legătură cu conținutul garanțiilor, deoarece, în concepția sa ele se refereau, în primul rînd, *la toți vecinii noștri*, pe cînd în cea franco-engleză ele vizau îndeosebi un atac german [71]. În cele din urmă, în decembrie 1939, Foreign Office-ul a condiționat funcționarea garanției față de vecini de doi factori : 1. hotărîrea Turciei de a deschide strîm-

66 Gh. Buzatu, *Dosare ale războiului mondial (1939—1945)*, Iași, „Junimea", 1978, p. 11-43.

67 A.M.A.E., Fond 71, Anglia, vol. 40, 1938—1939, Raport 18.255, 20 martie 1939, semnat Gafencu, p. 181-183.

68 D.B.F.P., Thiard Series, vol. IV, D. 457, nr. 58, R. Hoare către Halifax, 21 martie 1939, p. 421.

69 A.M.A.E., Fond România, 1939, vol. 503, p. 298.

70 V. F. Dobrinescu, *Contribuții la istoria raporturilor româno-poloneze, 1945—1947*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol", Iași, tom. XIV, 1977, p. 414.

71 A.M.A.E., Fond 71, Anglia, Relații cu România, vol. 39, 1920—1937, p. 21.

torile ; 2. siguranța că Italia nu se va împotrivi unei acțiuni anglo-franceze în răsărit [72].

Diplomația română, pe de altă parte, dorind să evite angajarea țărilor din sud-estul Europei în conflagrația mondială a venit, prin propunerea Gafencu [73], cu un proiect privind crearea unui „bloc balcanic al neutrilor" bazat pe respectarea integrității teritoriale și a suveranității naționale a tuturor participanților. În același timp, pe linia asigurării fruntariilor sale, România a întreprins acțiuni diplomatice ce aveau în vedere îmbunătățirea relațiilor cu statele vecine, prin încheierea unor pacte de neagresiune [74]. *Acțiunile diplomatice ale României din toamna anului 1939 aveau în vedere apărarea hotarelor și asigurarea, în viitor, a unei vieți naționale de sine stătătoare.*

Noua situație internațională era și un prilej pentru țara noastră de a-și reexamina poziția și de a se întreba dacă sistemul ei de alianțe și de garanții îi putea asigura o securitate suficientă. Pentru România se puneau trei alternative : 1. alăturarea la blocul anglo-franco-polon ; 2. trecerea de partea Germaniei ; 3. neutralitatea absolută, ceea ce implica renunțarea la garanțiile anglo-franceze. România a optat, pînă la urmă, pentru a treia alternativă, dar grelele și multiplele probleme pe care le-a pus evenimentele războiului n-au fost rezolvate în cadrul unei stricte neutralități. Evident, pentru Anglia și Franța garanția era îndreptată împotriva Germaniei. O agresiune nu părea deloc probabilă și odată săvîrșită aceasta ar fi așezat, automat, țara noastră în rîndul Aliaților. Situația internațională de atunci părea să justifice politica guvernului român.

Capitularea Franței, în mai 1940, a răsturnat calculele României, care se bazau înainte de toate pe tăria militară a acestei țări. Demisia, la 28 mai 1940, a lui Gr. Gafencu, reprezentantul politicii garanțiilor, a marcat o schimbare în politica externă a țării noastre.

În vara anului 1940, România se afla complet izolată fără posibilitatea de a primi un sprijin eficient din partea vreunei mari puteri europene. În astfel de împrejurări, complexe și contradictorii, determinate de răsturnarea raportului de forțe pe plan internațional, produsă în intervalul august 1939 — august 1940 România a fost dislocată din vechiul sistem de alianțe și împinsă în orbita celui de al treilea Reich. Garantiile erau date numai în cazul în care România se apăra, astfel că problema intrării în vigoare nici nu s-a mai pus din ziua cînd s-a acceptat ultimatumul din iunie 1940.

Noua situație a țării noastre, pe plan intern și extern, creată ca urmare a cesiunilor teritoriale produse sub imperiul dictatului și al forței și împingerii ei în orbita Germaniei naziste a ridicat noi dificultăți pentru România. Comunicatul guvernului român din 3 iulie 1940, prin

72 *Ibidem*, vol. 40, 1938—1939, Convorbire din 13 decembrie 1939, Gafencu, Hoare, f. 48-49.

73 Arh. St. București, Fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 270, 1939,

74 *Ibidem*, dosar 269, 1939, f. 42

care se repudia garanțiile, consacra o situație diplomatică care nu mai avea, în acel moment, nici un conținut real, denunțarea fiind mai mult un act de adeziune la Axă.

Stat mic ca întindere, aflat în interferența politicii Marilor Puteri, România a avut ca obiectiv central păstrarea integrității teritoriale, acțiune în jurul căreia s-a desfășurat întreaga sa diplomație dintre anii 1919 și 1940.

Activitatea diplomatică a României dintre anii 1919 și 1940 a avut în vedere respectarea clauzelor Tratatelor de Pace semnate la sfîrșitul primei conflagrații mondiale, acorduri care au ținut seama, într-o largă măsură, de dreptul de autodeterminare al popoarelor. La Liga Națiunilor, sau în raporturile externe pe care le-a promovat, România s-a remarcat printr-o atitudine constantă de respectare a principiilor dreptului internațional, de rezolvare, pe cale pașnică, a diferendelor dintre state.

Contribuția diplomației române la soluționarea unor importante chestiuni internaționale — dezarmarea, semnificația raporturilor economice internaționale, definirea agresorului și a agresiunii, îmbunătățirea activității Ligii Națiunilor, asigurarea egalității juridice a tuturor statelor lumii în fața legilor internaționale — a avut un caracter progresist, a cărei valoare nu poate fi contestată. Astfel, țara noastră a acordat o mare importanță acordurilor economice care trebuiau să se întemeieze pe respectarea personalității naționale a fiecărui popor, în ele trebuind să se reflecte suveranitatea, egalitatea, neamestecul în treburile interne, avantajul reciproc.

Una din constantele diplomației noastre a fost securitatea colectivă, concept ce decurge din caracterul indivizibil al păcii și se opunea concepției false și periculoase potrivit căreia garanția păcii rezidă în echilibrul de forțe înarmate.

Alianțele politico-diplomatice realizate sau preconizate cu ajutorul României erau concepute ca organizații deschise, ca verigi ale unui sistem general întemeiat pe eforturile convergente ale tuturor statelor interesate în menținerea păcii, eforturi care trebuiau să fie completate printr-o dezvoltare largă a raporturilor și a schimburilor bilaterale de bunuri materiale și spirituale între țări și popoare. Considerînd pacea bunul cel mai de preț al unei țări, România a contribuit prin întreaga sa activitate la organizarea acesteia.

Politica sa externă s-a caracterizat printr-o *linie clară și hotărîtă*, elemente ce i-au adus aprecierea întregii lumi diplomatice europene. Acest lucru s-a datorat și faptului că diplomația noastră a beneficiat de serviciile unor mari oameni politici : I. I. C. Brătianu, I. Gh. Duca, D. I. Ghika, N. Titulescu, N. Petrescu-Comnen, Gr. Gafencu, care s-au ilustrat pentru apărarea intereselor naționale și au contribuit prin activitatea lor la îmbogățirea unor principii de drept internațional.

Nici în perioada anilor 1938—1940 diplomația noastră nu a renunțat la atuurile care îi aduseseră consacrarea internațională. Atunci însă Marile Puteri au ținut cont prea puțin de realismul, clarviziunea și încrederea în menținerea păcii promovate de micile state, între care și România.

Politica externă a României dintre anii 1919 și 1940 a constituit o parte integrantă a activității de afirmare, pe plan internațional, a țărilor mici și mijlocii, constantă a veacului al XX-lea.

Principiile suveranității și independenței naționale, ale egalității în drepturi, ale neamestecului în treburile interne, ale avantajului reciproc, din care România a făcut un postulat se dovedesc și astăzi singura bază temeinică pentru dezvoltarea colaborării între state. În condițiile actuale ele se amplifică și capătă corolare speciale și continuă să stea la baza raporturilor interstatale.

Résumé

L'activité diplomatique de la Roumanie de 1919 à 1940 a eu pour objectif le respect des Traités de Paix signés après la première guerre mondiale.

Déjà au cours des travaux de la Conférence de a Paix de Paris, les représentants de la Roumanie ont formulé une série de principes qui seront la base de sa politique étrangère : Pégalité de tous les Etats grands ou petits, le respect de l'indépndence et de la souveraineté nationale, la non- immixtion dans les affaires intérieures.

La politique étrangère de la Roumanie a été déterminée par sa position geographique et a eu pour but essentiel le maintien et la consolidation de l'indépendance nationale, du statu-quo territorial, objectifs indissolublement liés à la réalisation d'un climat de paix et de collaboration internationale. L'activité de notre diplomatie a été dominée par l'intuition des grandes intérêts permanents du développement des relations internationales au XX-e siècle. Les principes qui l'ont guidée occupent une place importante dans l'histoire de la diplomatie européne et même actuellement ont une grande autorité.

Si on étudie l'activité diplomatique de la Roumanie de 1919 à 1940, on constate qu'elle a été basée sur une conception constante des relations entre les Etats. A différentes reprises, les représentants de la Roumanie ont demandé que soient éliminés les moyens de contrainte dans les relations internationales, tels que les forces armées, les pressions économiques et politiques. Ils sont constamment milité pour que les relations entre les Etats soient pasifiques et constructives. Selon leur conception, une paix durable, une paix qui favorisât le progrès etait organiquent liée au respect de la souverainité des États, au respect de l'indépendance nationale et de l'égalité des droits de tous les Etats, grand ou petits.

L'activité internationale de la Roumanie a été conforme au Pacte de la Société des Nations. Toutes les alliances auxquelles la Roumanie a participé ont été conclues dans le cadre et dans l'esprit de ce pacte.

A la solution d'importantes questions internationales, que le désarmement, les relations économiques internationales, la définition de l'agresseur et l'agres-

sions, l'amélioration de l'activité de la Societé des Nations, l'égalité juridique de tous les Etats devant les lois internationales, à la solution de ces questions la contribution de la diplomatie roumaine a eu un caractère progresiste dont l'importance ne porrait être contestée. Les alliances politiques et diplomatiques, réalisées ou préconisées par la Roumanie, ont été conçues comme les anneaux d'un systeme général, basé sur les efforts convergents de tous les Etats intéressés au maintien de la paix. Ces efforts devaient être completés par un large développement des relations et des échanges bilatéraux des biens matériels et spirituels entre les Etats et les peuples.

La politique étrangère de la Roumanie s'est déroulée en une ligne droite et claire. C'est pourquoi elle a été appréciée par toute la diplomatie européenne. Ce résultat a été atteint parce qu'au service de notre diplomatie ont été de grands hommes d'Etat et de grands diplomates, tels que Jean J. C. Brătianu, Jean G. Duca, Demètre J. Ghika, Nicolas Titulesco, Nicolas Petresco-Comnène, Grigoire Gafencu, etc.

La politique étrangère de la Roumanie de 1919 à 1940 a fait partie de l'action constante dans le domaine international au cours du XX-e siècle des Etats petits et moyens. Les principes de la souveraineté et de l'indépendance nationale, de l'égalité des droits, de la non-immixtion dans la politique intérieure et des avantages réciproques, principes que la Roumanie a considérés comme des dogmes, constituent aujourd'hui la seule base solide pour le développement de la collaboration entre les Etats. Dans les circonstances actuelles, lorsque le socialisme est devenu le système essentiel du monde montemporain, ces principes ont été amplifiés et continuent d'être à la basse des relations internationales.

O UNEALTĂ PENTRU CULTIVAREA PLANTELOR ÎN AȘEZAREA NEOLITICĂ DE TIP STARCEVO-CRIȘ DE LA TRESTIANA, JUD. VASLUI

EUGENIA POPUȘOI

Față de ceea ce se cunoștea, cu mai bine de trei decenii în urmă, despre Starčevo-Criș de pe teritoriul României, volumul descoperirilor, privitoare la acest orizont cultural, în momentul actual, a crescut considerabil. În raport cu aceste descoperiri a fost posibil să se realizeze unele studii de sinteză, mai cu seamă zonale [1], precum și abordarea sau adîncirea unor probleme privind conținutul și cronologia acestei culturi [2].

Fără să includem în discuția noastră întregul teritoriu românesc cuprins în aria de răspîndire a comunităților Starčevo-Criș, atenția fiindu-ne oprită doar la regiunea de la est de Carpați, observăm că în ultimii 20 de ani a existat, fapt demn de subliniat, orientarea spre realizarea unor săpături de amploare în unele așezări, în vederea obținerii a cît mai multe date pentru elucidarea problemelor fundamentale ale acestui vast complex cultural. Alături de cercetările mai vechi de la Glăvănești Vechi [3], Perieni [4], Valea Lupului [5], cele recente de la Suceava [6] și Grumăzești [7], la care se înscriu și cele de la Trestiana, jud. Vaslui, oferă noi posibilități de cunoaștere a acestei culturi la periferia sa estică.

Săpăturile de la Trestiana, jud. Vaslui, au constituit obiectivul nostru de studiu începînd din anul 1964 [8]. În fiecare an, de atunci

---

1 MIRCEA PETRESCU-DÎMBOVIȚA, Acta Arh. Hung. IX, 1958, 1-4, p. 23-68 ; EUGEN COMȘA, Acta. Arh. Carpathica, I, 1959, 2, p. 174-184 ; N. VLASSA, Acta. M. N., 1964, III, p. 9-48 ; V. TEODORESCU, S.C.I.V., XIV, 1962, 2, p. 251-274 ; GH. LAZAROVICI, Acta. M. N., VI, 1969, p. 3-26 ; idem, Tibiscus, IV, p. 45 și urm. ; idem, *Neoliticul Banatului*, Cluj-Napoca, 1979, p. 15-69.

2 EUGENIA ZAHARIA, Dacia, N. S., VI, 1962, p. 5 și urm. ; GH. LAZAROVICI, Acta. M. N., VI..., p. 21-23 ; idem, Tibiscus... p. 47 și urm. ; idem, Neoliticul... p. 56 și urm. ; EUGEN COMȘA, Aluta, I, 1970, p. 35 și urm. ; N. VLASSA, Acta M. N., IX, 1972, p. 7-28 ; M. NICA, S.C.I.V.A., 27, 1976, 4, p. 435 și urm.

3 ION NESTOR, S.C.I.V., II, 1951, 1, p. 205 și urm. ; EUGEN COMȘA, Dacia, N. S., XXII, 1978, p. 9 și urm.

4 MIRCEA PETRESCU-DÎMBOVIȚA, Mat. III, 1957, p. 65 și urm.

5 ION NESTOR, *op. cit.*, p. 57 și urm.

6 N. URSULESCU, Lucrări științifice, Suceava, I, 1970, p. 227-236.

7 SILVIA MARINESCU-BÎLCU, S.C.I.V.A., 26, 1975, 6, p. 500.

8 EUGENIA POPUȘOI, Rev. Muz., nr. special, 1965, p. 412-413 ; idem, Cercetări istorice, N. S., 11, 1980, sub tipar.

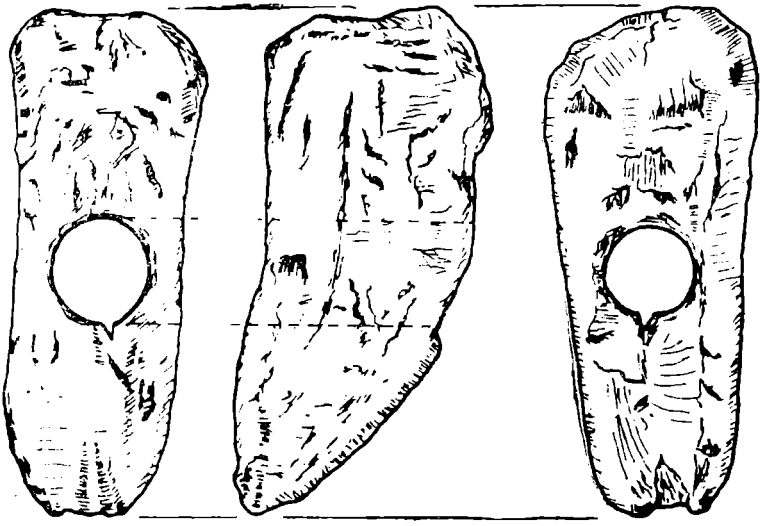

Fig. 1. Trestiana. Săpăligă din corn de cerb.

încoace, secțiunile trasate sistematic, au scos la iveală un foarte bogat material arheologic ceea ce ne permite acum să ne oprim atenția și asupra ocupațiilor principale ce stăteau la baza economiei celor mai vechi comunități neolitice de pe teritoriul României [9] și care s-au stabilit și în așezarea de la Trestiana, în jumătatea de sud a Moldovei.

Este unanim recunoscut faptul că economia purtătorilor culturii Starčevo-Criș avea un caracter mixt, fiind sprijinită pe cultivarea primitivă a plantelor și creșterea animalelor domestice [10].

Stabilirea cultivării primitive a plantelor, ca una din ramurile principale ale economiei comunităților Starčvo-Criș, a putut fi realizată luîndu-se în considerație așezarea, în cele mai multe cazuri, pe terasele joase ale apelor, resturile de paie tocate din chirpicul pereților colibelor [11], pleava și urmele de graminee din compoziția pastei vaselor [12], precum și rîșnițele. Descoperirile ultimilor ani aduc în discuție noi elemente ale cultivării primitive a plantelor. În acest sens, ne permi-

9 EUGEN COMȘA, Omagiu lui Constantin Daicoviciu, Ed. Acad., Buc., 1960, p. 84 ; idem, Dacia, N. S., XXII, 1978, p. 29 ; EUGENIA ZAHARIA, *op. cit.*, p. p. 48 ; GH. LAZAROVICI, Acta M. N., VI, 1969, p. 26 ; VLADIMIR DUMITRESCU, S.C.I.V., 21, 1970, p. 187-199 ; N. VLASSA, Acta. M. N., IX, 1972, p. 7.

10 *Istoria României*, I, 1960, p. 39 ; D. BERCIU, *Contribuții la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări*, Ed. Acad., 1960, p. 35 ; idem, *Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*, 1965, p. 73 ; SILVIA MARINESCU-BÎLCU, *op. cit.*, p. 498 ; EUGEN COMȘA, Dacia N. S., XXII... p. 13 ; N. URSULESCU, Carpica, 1973, V, p. 77.

11 EUGEN COMȘA Dacia, N. S., XXII..., p. 13.

12 Ibidem (se menționează urme de graminee în peretele vasului) ; în general pleava este atestată în compoziția pastei vaselor în toate așezările Starcevo-Criș.

tem să reamintim, secerea cu mîner din corn de animal cu „dinți" de silex descoperită la Valea Răii (în Oltenia) [14], a căror corespondente le întîlnim în faciesul Karanovo [15], și a tot mai des întîlnite și sesizate lame din silex cu una sau ambele laturi lustruite, urmare a folosirii lor la culesul cerealelor [16].

Cu excepția secerii cu mîner din corn de animal și „dinți" din silex, toate celelalte elemente se regăsesc și-n așezarea de la Trestiana. În plus, aici, a fost găsită o săpăligă din corn de cerb, element mai puțin întîlnit în aria culturii Starčevo-Criș.

Săpăliga se afla în imediata apropiere — la 7 cm depărtare, spre vest, de locuința nr. 7 (L 7), cercetată în campaniile din anii 1969—1970, la dîncimea de 0,70 m, încadrîndu-se în limitele stratului de cultură materială plasat la baza solului brun din care fac parte locuințele de suprafață din nivelul II de locuire Starčevo-Criș de aici [17]. Săpăliga are o lungime de 13,4 cm și diametrul maxim de 5,9 cm. Ea prezintă o perforație transversală, ușor conică, cu un diametru de 2,5 cm, pentru fixarea unei cozi. Ceafa este mare, rotundă formată din rădăcina cornului căruia i s-a înlăturat, prin cioplire, rozeta circulară. Longitudinal, unealta are partea exterioară curbă, cu urme de cioplire pe porțiunea de maximă curbură, în timp ce latura interioară este relativ dreaptă datorită cioplirii acesteia începînd de la perforație spre vîrf, căpătînd forma de „pană". Vîrful săpăligii este lustruit și știrbit datorită folosirii intense a uneltei. De remarcat este faptul că și ceafa prezintă unele ciobiri ce denotă folosirea și a acestei părți, probabil ca ciocan, conferind astfel uneltei respective o dublă funcționalitate (fig. 1).

Unealta găsită la Trestiana, este prima de acest gen descoperită, deocamdată, în aria culturii Starčevo-Criș de pe teritoriul României. Săpăligi cu care se executa răscolirea terenurilor sînt foarte rar documentale în cadrul acestei culturi. Un corespondent apropiat, pentru piesa în discuție, ar putea fi „o săpăligă de mari dimensiuni, din corn de cerb, găsită într-o groapă cu fragmente ceramice de"... tradiție Starčevo-Criș, aparținînd stratului I de la Verbița [18]. Ea este însă bine reprezentată în culturi a căror contemporaneitate parțială cu marele complex a fost stabilită [19]. În acest sens, pornind de la săpăliga din stratul I/b de la Trifăuți-Soroca [20] și continuînd cu celelalte descoperite din cadrul cul-

13 D. BERCIU, Zorile..., p. 72, pl. I/1.
14 G. I. GEORGIEV, L'Europe à la fin de l'âge de la pierre, Praga, 1960, p. 45 și urm. Pl. IV/9—10.
15 ALEXANDRU PĂUNESCU, *Evoluția uneltelor și armelor din piatră cioplită descoperite pe teritoriul României*, Ed. Acad., Buc., 1970, p. 37-38, 149, 151 ; La Trestiana acestea sînt documentate în număr mare (EUGENIA POPUȘOI, Cercetări ist..., sub tipar).
16 EUGENIA POPUȘOI, Rev. Muz. II..., p. 412-413 ; idem, Cercetări ist...., sub tipar.
17 D. BERCIU, S.C.I.V., III, 1952, p. 159, fig. 17/1.
18 V. I. MARKEVICI, K. S., 105, 1965, p. 85-91 ; EUGEN COMȘA, S.C.I.V., 22, 1971, 3, p. 382.
19 V. I. MARKEVICI, *op. cit.*, p. 89 și urm.
20 V. N. DANILENKO, *Neolit Ukrainî*, Kiev, 1969, fig. 55/1—4 ; 126/1—2 ; 130/1—19.

turii bugo-nistriene [21], observăm o predilecție a primilor cultivatori în folosirea cornului pentru obținerea acestei unelte agricole primitive, tehnica perforării fiind încă sumar folosită și aplicată și altor categorii de obiecte [22].

Revenind asupra piesei descoperite la Trestiana, ne îngăduim să facem cîteva observații. În acest sens, sîntem tentați să acordăm o mai eficientă utilizare a acesteia ca unealtă pentru scormonitul pămîntului desemnînd-o drept săpăligă. În sprijinul acestei utilități ne-am folosit de cîteva atribute ale acesteia. Astfel, prezența perforației transversale care permite ca tăișul să fie aproape perpendicular pe coada ce se introducea în gaura de înmănușare [23]; prelucrarea părții inferioare, prin cioplire, dînd uneltei forma de „pană" ceea ce îi permitea o bună pătrundere în terenul moale sau aflat în urma arderii vegetațiilor [24]; lustruirea și ciobirea tăișului produse printr-o intensă introducere a piesei în pămînt etc.

Fără să putem preciza simultaneitatea sau ordinea în care a fost folosită ca săpăligă sau ciocan este evident că unealta s-a dovedit, în mîna omului neolitic, mai utilă în cultivarea primitivă a plantelor decît ca ciocan.

Ar mai fi de adăugat și eventuala semnificație de simbol al puterii care i-ar putea fi conferit prin raritatea ei atît la comunitățile Starčevo-Criș cît și la contemporanele sau ulterioarele comunități neolitice ori din epoca bronzului.

Urmărind tipologia și funcționalitatea acestei unelte constatăm că aceasta este preluată de comunitățile neolitice ulterioare, ea găsindu-și mestice fiind, ca pondere în economie, la egalitate [25].

*

* *

La sfîrșitul prezentării săpăligii de la Trestiana ca element deosebit, alături de cele atestate anterior, ca dovadă a cultivării primitive a plantelor la neoliticii Starčevo-Criș, considerăm necesar să subliniem că în atenția noastră a fost să completăm ceea ce se cunoștea în legătură cu „utilajul agricol" la primele comunități stabile cunoscute în acest spațiu. Pe de altă parte, ne vedem obligați să atragem atenția asupra faptului că la Trestiana, cultivarea primitivă a plantelor constituia doar una din principalele ocupații ale comunităților de aci, creșterea animalelor domestice fiind, ca pondere în economie, la egalitate.

21 N. URSULESCU, Carpica..., p. 76.
22 Dicționarul limbii române, Ed. Acad., Buc., 1957, p. 11.
23 SILVIA MARINESCU-BÎLCU, *op. cit.*, p. 498.
24 D. IGNAT, Acta, M. N., XIV, 1977, p. 16; D. BERCIU, *Cultura Hamangia*, I, p. 192; I. ANDREEȘESCU, Dacia, I, 1924, p. 71-72; H. DUMITRESCU, Mat. VII, 1965, p. 97; GH.BICHIR și EUG. DOGAN, Mat., VIII, 1962, p. 292; RADU VULPE, *Izvoare*, 1957, p. 259, fig. 265/7; 266; 267/2—3; MIRCEA PETRESCU-DÎMBOVIȚA, ADRIAN C. FLORESCU și MARILENA FLORESCU, Mat. VIII, 1962, p. 230; D. BERCIU, Contribuții..., p. 220.
25 OLGA NECRASOV și MARIA ȘTIRBU, Contribuții la stadiul faunei din cultura Criș, comunicare susținută la sesiunea jubiliară Bîrlad, 1974, (indică pentru paleofauna de la Trestiana 99,73% animale domestica).

Résumé

UN OUTIL POUR LA CULTURE DES PLANTES DANS LA SITE NEOLITHIQUE DE TYPE STARCEVO — CRIS DE TRESTIANA LE DEPARTEMENT VASLUI

Pendant l'année 1969 aux environs de l'habitation numéro 7 de Trestiana—Bîrlad, dans la couche de culture appartenant au II-ième niveau de la culture Criș ici présente,, a été découverte une serfouette en bois, la première de ce genre découverte dans cette culture en Moldavie.

Certaines traces qui se trouvent sur la nuque de l'outil de travail, nous indique un éventuel emploi de celui-ci comme marteau.

Cette pièce on la rencontre dans les cultures néolithiques contemporaines, ultérieures, tout comme dans celles de l'époque de bronze.

DATE NOI PRIVIND CULTURA GETO-DACICĂ ÎN LUMINA RECENTELOR CERCETĂRI ARHEOLOGICE ÎN ZONA HUȘILOR

VIOLETA VETURIA BAZARCIUC

În ultimii 5 ani efectuarea cercetărilor arheologice organizate de noi au vizat diferite perioade istorice în funcție de necesitatea salvării unor stațiuni, un loc de seamă acordîndu-se intensificării cercetărilor pentru civilizația geto-dacică din zona noastră. Repertoriul vestigiilor geto-dacice s-a îmbogățit în ultimii ani și prin cercetările de suprafață organizate de noi în comunele limitrofe orașului Huși. Amintim cu această ocazie așezările de la Corni-Huși, Curteni, com. Oltenești — punctul Valea Merilor, Avereşti sat Armășeni, la poalele dealului Muncel, Huși — dealul Coțoi și Ochi, datate pe baza materialului arheologic colectat în perioada sec. IV—III î.e.n. Dintre toate aceste puncte menționate de noi mai sus, așezarea de la Corni-Huși punctul Turbata a fost cercetată sistematic în perioada 1972—1975 în colaborare cu Institutul de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol" Iași. Din anul 1978 instituția noastră începîndu-și investigația în cetatea daco-getică de la Bunești „Dealul Bobului".

Materialul și-a propus să prezinte cîteva date generale asupra culturii materiale a triburilor geto-dacice ce au locuit pe aceste meleaguri în perioada sec. IV—II î.e.n. în lumina recentelor noastre cercetări de la Bunești-Dealul Bobului, fără a ne propune să elucidăm toate aspectele legate de aceste descoperiri ce vor fi bineînțeles completate de viitoarele noastre investigații aici. Cetatea de la Bunești este situată în partea de S—E a satului Bunești la circa 3 km, și la 3,5 km E de șoseaua Huși—Dolhești—Iași în punctul Cîrlig, în apropiere fiind pădurea de la Arsura. Cetatea este dispusă pe un bot de deal deasupra satului Bunești, avînd un val de apărare cu înălțimea actuală de 4,50—5 m cu șanț în partea de S. Însuși așezarea geografică a cetății cu trei pante drepte greu accesibile a reprezentat o situație strategică deosebit de importantă pentru acele vremuri, construită la începutul sec. IV î.e.n., împotriva, probabil a nenumăratelor incursiuni ale triburilor scitice frecvente în sec. IV î.e.n., cît și a preveni pericolul bastarnic din sec. III î.e.n. [1].

1. A. C. FLORESCU și GH. MELINTE. Cetăți Hallstattiene recent descoperite în zona N-E a Moldovei Centrale, în Carpica, 1971, pag. 130.

Existența unui număr însemnat de cetăți în podișul central moldovenesc cu o distanță mică între ele 10—20 km au creat aici o centură de rezistență bine întărită împotriva pericolelor din afară. Cercetările noastre efectuate la Buneşti în cele două campanii 1978—1979, au contribuit într-o mare măsură prin rezultatele lor la aducerea de noi dovezi materiale de civilizație ale triburilor geto-dacice ce au locuit aici.

În cadrul investigărilor noastre au fost dezvelite un număr de 10 locuințe având o suprafață de 40—60 m p de formă dreptunghiulară cu colțurile ușor rotunjite, pereții de susținere a acoperișului erau din lemn după cum o demonstrează urmele din chirpicul locuințelor. Sistemul de încălzire era situat în unul din colțurile locuințelor de obicei în colțul de N—NE sau N—NV. În stadiul actual al cercetărilor putem afirma că locuințele erau dispuse în șiruri cu o distanță mică între ele. Nu excludem existența unor locuințe cu două încăperi despărțite de un perete median, ținînd cont de faptul că în 1979 a fost dezvelită o locuință de dimensiuni mult mai mari, din cauza culturilor agricole locuința neputînd fi scoasă în întregime.

Marea majoritate a materialului arheologic descoperit de noi a fost recoltat din locuințe fiind constituit din ceramică, obiecte de podoabă, unelte etc.

Uneltele în marea lor majoritate sînt din fier având utilitate în toate îndeletnicirile celor ce locuiau aici, amintim secerile din fier cu lama ușor curbată cu un cîrlig în partea inferioară, cuțitele cu lama curbată având de cele mai multe ori un mîner de os prins cu nituri, topoare din fier, vîrfuri de săgeți în trei muchii și unul cu nervură mediană de bronz. Este important să subliniem faptul că în toate secțiunile deschise de noi au ieșit la iveală nenumărate bucăți de zgură din fier fapt ce demonstrează concludent că aceste unelte au fost prelucrate aici.

Alături de uneltele menționate, prezente sînt dăltițele din piatră pentru ascuțit. Numărul mare a greutăților pentru țesut prezente aici (peste 80) demonstrează că meșteșugul țesutului era practicat, prelucrîndu-se inul și cînepa, în jurul cetății existînd terenuri propice culturii plantelor.

Obiectele de podoabă sînt reprezentate de mărgele din sticlă colorată cu albastru și galben cunoscute și în alte descoperiri similare de pe teritoriul țării noastre, Poiana [2], Popești [3], Ferigele [4] etc.

Fibulele sînt de tip tracic prelucrate din bronz cu excepția unei singure fibule din fier descoperită în locuința 5 de tip celtic.

Aceste obiecte de podoabă sînt prezente în toate locuințele cercetate de noi.

Multitudinea materialului arheologic descoperit o constituie ceramica ce poate fi împărțită în trei categorii :

— ceramica grosieră de culoare cenușie și brun-roșcată ;
— ceramica lucrată la roată ;
— ceramica de import.

2 RADU VULPE, Șantierul Poiana, în SCIV, 1952, pag. 191-230.
3 RADU VULPE, Șantierul arheologic Popești, în Mat. III, Buc., 1957, pag. 234.
4 ALEX. VULPE, Ferigele, monografie arheologică, Buc., 1967, pag. 72, fig. 22.

Asupra formelor ceramice nu vom insista, sînt specifice culturii geto-dacice cunoscute şi prin cercetările mai vechi : străchini, căni cu toartă uşor supraînălţată, vase cu corpul bombat cu pereţii aproape drepţi spre fund, pahare, fructiere etc. Decorul lor este brîul alveolat dispus imediat sub gura vasului, sau înconjurînd întreaga suprafaţă exterioară sub forma unor ghirlande, caneluri, gropiţe executate în pastă, butoni drepţi sau conici.

Ceramica lucrată la roată pînă în prezent este într-o cantitate mai mică, fragmentele ceramice provenind de la căni şi străchini. Ceramica de import este prezentă aici prin fragmente, amfore de Chios şi Thasos, un pahar decorat cu palmete incizate, la suprafaţa exterioară vasul prezintă firnis negru. Deşi lipsesc tortiţele se pare că paharul a fost un Kantharos (loc. 7), fragmente ce nu pot fi reconstituite, cît şi un picior de la alt vas de aceiaşi factură fiind prezente şi în locuinţa 1 şi 10.

Amintim că tot în vara anului 1979 la Buneşti a fost descoperit şi un tezaur din obiecte de podoabă din argint format din fibule de tip tracic, două inele, brăţări spiralice cu extremităţile terminate în formă de cap de şarpe cu cerculeţe incizate pe suprafaţa exterioară, cercei cu proieminenţele conice şi o drahmă de argint histriană.

Nu insistăm asupra acestei descoperiri, comunicarea nepropunîndu-şi a analiza această descoperire.

Pe baza analogiilor pe care întreg materialul arheologic descoperit de noi aici o are cu celelalte descoperiri de la Corni—Huşi [5], nivelul vechi, Poiana [6], Popeşti [7], Murighiol [8], Răcătău [9], cetatea de la Buneşti poate fi datată la sfîrşitul sec. IV şi începutul sec. II î.e.n. pe baza apariţiei unor monere de argint de tip Huşi—Vovrieşti, a brăţărilor din bară cu secţiunea octogonală, fibulă celtică de schemă Latène C, buterolă de sabie celtică, fibule de tip tracic şi alte materiale databile la începutul sec. II î.e.n.

Asupra celor prezentate mai sus putem concluziona următoarele ; locuirea de la Buneşti a fost de lungă durată atestată prin bogăţia materialului descoperit cît şi a grosimii nivelului de cultură de 0,35-0,40 m, civilizaţia geto-dacică de aici ajungînd la un stadiu înalt al dezvoltării vieţii social-economice în perioada sec. IV—II î.e.n., întreţinînd strînse legături cu coloniile greceşti de la nordul Mării Negre.

Schimburile comerciale erau intense, produsele greceşti fiind preferate de aristocraţia tribală ce exista aici.

Ţinînd cont de faptul că aici s-a descoperit un valoros material arheologic, cetatea a jucat un rol politic şi economic deosebit de impor-

5 SILVIA TEODOR, VIOLETA BAZARCIUC, Consideraţii privind cultura geto-dacică din Moldova în sec. IV—III î.e.n., în Acta Moldaviae Meridionalis I, pag. 57-67.

6 RADU VULPE, Piroboridava, în Rev. Archeologique XXXIV, II, 1931.

7 RADU VULPE, ibidem, nota 3.

8 E. BUJOR, Săpăturile de salvare de la Murighiol, în Mat. III, 1957, pag. 247 şi următ.

9 VIOREL CAPITANU, Principalele rezultate ale săpăturilor arheologice, în aşezarea geto-dacică de la Răcătău, în Carpica, VIII, 1976.

tant pentru zona noastră, apreciind dezvoltarea forțelor de producție ce au dinamizat întreaga viață social-economică a lumii geto-dacice.

Luînd în considerație întregul material arheologic descoperit cît și existența în apropiere a cetăților de la Moșna și Arsura, a așezărilor deschise de la Pîhnești [10], Epureni [11], Armășeni [12], descoperirile noastre de aici demonstrează gradul înalt al civilizației geto-dacice pe o arie geografică largă în podișul central Moldovenesc înainte de ocupația bastarnică.

DES NOUVELLES DONNÉES CONCERNANT LA CULTURE GÈTE-DACE AU REFLET DES RECENTES RÉCHERCHES ARCHÉOLOGIQUES DANS LA ZONE DE HUȘI

L'article present quelques données générales sur les decouvertes gete-dace de la zone de Huși ; unes de cettes habitats étant investiguées systématiquement.

Dans le sens de ce qui a été dit on sonligue l'habitat de Corni-Huși, le point de Turbata et notres nouvelles récherches de la cité de Bunești.

Les investigations d'ici ont commencé en 1978, persistant en 1979. Les résultats de l'investigation ont été fructuenses par les nouvelles preuves matérielles de l'existence d'une puissant civilization gète-dace dans le Plateau Centrale Moldave qui connaissait très bien la méttalurgie du fer, l'usinage des objets d'ornament ; la cité de Bunești ayant un rôle politique et economique important pour la zone de Huși.

Ont été decouvert plusieurs logements de surface d'un ample inventaire arhéologique résidant en ceramique, des ontils, des objets d'ornament en ceramique d'import grecque.

Sur la foi des analogies que les matériaux découverts ont dans d'autres station similaires : Enisala, Mirighiol, Răcătău, Poiana — date la cité de Bunești à la fin du IV-ième siècle a.n.e. et au commencement du II-ième siècle a.n.e.

10 Cercetări arheologice organizate de V. V. BAZARCIUC în 1976.

11 G. SEVEREANU, Trezor de Huși, în revista muzeului și pinacotecii municipiului București, pag. 17, 1935.

12 Cercetări de suprafață în comuna Avereşti 1979.

PROBLEMA ORIGINII ȘI A FORMĂRII CULȚURII SÎNTANA DE MUREȘ ÎN LUMINA CERCETĂRILOR DE LA BÎRLAD — VALEA SEACĂ

VASILE PALADE

Descoperirea cu aproape 80 de ani în urmă a necropolei de la Sîntana de Mureș a marcat prezența unui aspect de cultură materială necunoscut pînă la acea dată pe teritoriul țării noastre, caracterizat prin morminte de inhumație, însoțite de un inventar funerar relativ bogat [1]. Odată cu aceste descoperiri s-a pus problema încadrării cronologice și a apartenenței etnice a celor înmormîntați acolo, în plină epocă de migrație a popoarelor.

Inventarul funerar descoperit în cele 74 morminte a permis autorului cercetărilor să încadreze, din punct de vedere cronologic, necropola respectivă la sfîrșitul sec. al III-lea și în sec. al IV-lea e. n. [2]. În tentativa de a surprinde apartenența etnică a celor înmormîntați in necropolă, I. Kovacs se oprește în mod deosebit, asupra ceramicii lucrate la roată. Analizînd tehnica de lucru și tipurile de vase lucrate la roată din pastă cenușie fină și zgrunțuroasă, autorul cercetărilor respective afirmă următoarele : „Pe baza tuturor acestora, am ajuns la concluzia că majoritatea vaselor descrise acum nu formează produsul industriei romane, ci al unor olari barbari, care sînt în multe privințe sub influență romană, dar lucrează mai degrabă după formele și procedeele tehnice mai vechi. Aceștia — ținînd seama de gustul conservator al celor care le foloseau — au păstrat, trecîndu-le din generație în generație, formele vechi, procedeele tehnice cărora le-au rămas în multe privințe atît de credincioși, încît am avea dorința să aducem aceste monumente mai aproape, din punct de vedere cronologic, de cimitirul de la Apahida (sec. al III-lea —II-lea î.e.n.), decît să le despărțim de acestea cu secole, cum ne silesc celelalte obiecte din morminte" [3]. Din punct de vedere al apartenenței etnice, semnificativă este concluzia autorului, formulată fără echivoc, cîteva pagini mai departe și anume că producătorii acestei ceramici nu puteau fi decît dacii supuși de către romani, care au continuat să locuiască în număr mare în Dacia și în timpul ocupației romane [4].

1 ISTVAN KOVACS, Dolg. III, 1912, Cluj, p. 250-342.
2 Ibidem, p. 338.
3 Ibidem, p. 334.
4 Ibidem, p. 341.

În legătură cu vasele lucrate la roată din pastă cenușie zgrunțuroasă, I. Kovacs, este categoric că acestea nu pot fi puse pe seama influenței popoarelor migratoare, ci reprezintă o noutate tehnică ce se răspîndește aici în perioada respectivă [5]. Se poate astfel observa că adoptînd drept criteriu de delimitare a apartenenței etnice a populației înmormîntate în necropola de la Sîntana de Mureș, producția de bunuri materiale reprezentată prin cele mai numeroase și caracteristice produse și anume ceramica, autorul cercetărilor ajunge la concluzia că aceasta nu poate fi decît populația locală, de origine geto-dacică.

Între anii 1925—1956 aspectul cultural surprins la Sîntana de Mureș, a fost identificat și în alte localități din estul Transilvaniei cît și în Muntenia și Moldova, fie prin morminte de înhumație izolate, fie prin necropole mici, sau chiar în unele așezări [6]. În același timp aspectul cultural respectiv a fost surprins și pe teritoriul U.R.S.S. (pentru prima dată în zona localității Cerneahov) [7], conturîndu-se existența unei culturi ce părea relativ unitară, a cărei arie de răspîndire cuprindea teritoriul ocupat de triburile gotice în migrație în sec. III—IV e.n. În funcție de aceasta, cultura materială respectivă, începe să fie denumită la noi Cultura Sîntana de Mureș, iar pentru a integra întregul spațiu, unde aceasta era cunoscută, s-a adoptat termenul de Cultura Sîntana de Mureș-Cerneahov sau Cerneahov-Izvoare [8]. Noile descoperiri au suscitat numeroase și diferite luări de poziție, în special în legătură cu apartenența etnică a populației implicate în apariția și dezvoltarea acestei culturi. Întrucît opiniile legate de această problemă sînt în general bine cunoscute am dori să zăbovim doar asupra unor criterii metodologice adoptate în istoriografia românească din această perioadă, în tentativa de a surprinde și determina aspectul etnic al populației care își îngropa morții în necropolele Sîntana de Mureș.

Înainte de a pune în discuție aceste criterii amintim că, între timp, pe teritoriul Moldovei se descoperise un nou aspect de cultură, încadrat cronologic, tot în sec. III—IV [9],dar care se deosebea de cel de tip Sîntana de Mureș, în primul rînd, prin aceea că folosea incinerația ca rit de înmormîntare (deși în necropolele din sec. II—III e.n. din Moldova apar și morminte de inhumație [10], iar în cele din sec. al IV-lea se întîlnesc în continuare ambele rituri funerare) [11].

5 Ibidem, p. 340-341.
6 Pentru bibliografia problemei a se vedea I. IONIȚĂ, Arh. Mold. IV, 1966, p. 189-192.
7 M. SMÎȘKO, Arheologia, II, 1948, p. 98-129 ; A. A. SPIȚÎN, Sov. Arh. X, 1948, p. 53-72.
8 R. VULPE, *Izvoare, săpăturile din 1936—1948*, Buc., 1957, p. 312-316.
9 GR. ANIȚESCU, Arta și arheologia, 3, 1929, p. 13-21 ; L. NEAGU, Arta și Arheologia, 5—6, 1930, p. 45-51 ; R. VULPE, Mat. I, 1953, p. 487-498.
10 IULIAN ANTONESCU, Mat. VII, 1961, p. 449-457 ; I. IONIȚĂ și V. URSACHE, SCIV, 19, 1968, 2, p. 211-213.
11 GH. DIACONU, *Tîrgșor, necropola din sec. III—IV e.n.*, Ed. Acad., Buc., 1965, p. 49-53 ; BUCUR MITREA, CONSTANTIN PREDA, *Necropolele din sec. al IV-lea, e.n., în Muntenia*, Ed. Acad. Buc., 1966, p. 119-122.

Cele două tipuri de necropole presupuse contemporane, dar folosind rituri funerare deosebite, deşi se aflau aproximativ pe acelaşi spaţiu, au determinat pe profesorul Radu Vulpe să presupună că : „...ne aflăm în faţa a două grupuri culturale separate". Dacă cercetătorul îşi manifesta oarecare reţinere în legătură cu eventuala deosebire cronologică între cele două tipuri de necropole, el este convins că : „...avem tot dreptul să concludem cu certitudine că este vorba de elemente etnice distincte. Deosebirile rituale şi tipologice între cele două grupuri, sînt atît de diametrale, încît chiar dacă atribuindu-le unor momente cronologice diferite, este imposibil să le raportăm la acelaşi popor" [12]. Se poate astfel observa că adoptînd riturile funerare, drept criteriu unic, în stabilirea apartenenţei etnice a celor două tipuri de necropole ajunge la concluzia că : „...mormintele din grupa Poeneşti—Vîrteşcoiu ar aparţine carpilor [13], iar cele din grupa Cerneahov—Izvoare IV, n-ar putea fi atribuite decît goţilor" [14]. În formularea opiniei Domniei sale, prof. Radu Vulpe pleca de la premiza că în necropolele de la Sîntana de Mureş şi Izvoare IV, s-a folosit în exclusivitate inhumaţia ca rit de înmormîntare, neluîndu-se în consideraţie faptul că în pămîntul de umplutură din groapa mormîntului nr. 44 din necropola de la Sîntana de Mureş, au fost semnalate oase umane calcinate [15]. Lipsa inventarului ceramic din mormintele de inhumaţie de la Poieneşti, şi presupusa contemporaneitate a necropolelor de tip Vîrteşcoiu—Poieneşti cu cele de la Sîntana de Mureş—Izvoare, au fost hotărîtoare în formularea opiniei cu privire la caracterul etnic diferit al culturii materiale reprezentate prin necropolele de tip Sîntana de Mureş—Izvoare IV şi cele de tip Poieneşti—Vîrteşcoiu.

Deosebit de important, pentru problema în discuţie, este faptul, că din momentul în care autorul cercetărilor necropolelor de la Izvoare IV şi Poieneşti, lasă la o parte riturile şi ritualurile funerare, din cele două tipuri de necropole şi purcede la analiza inventarului ceramic însoţitor, cercetătorul ajunge la concluzii cu totul diferite, privind vestigiile arheologice aparţinînd culturii Sîntana de Mureş, denumită de Domnia sa şi Cerneahov—Izvoare IV. Astfel, supunînd unei analize amănunţite şi competente inventarul ceramic existent în mormintele din necropola de la Izvoare, D-sa ajunge la concluzia că : „Dintre vasele ceramice, cele din categoria cenuşie reprezenta prin amănuntele tehnicii lor superioare, cît şi prin formele şi decorul lor, o continuare a ceramicii getice... din secolele precedente". Luînd în discuţie cele mai frecvente tipuri de vase care se întîlnesc în mormintele de inhumaţie de la Izvoare (de fapt în toate necropolele de tip Sîntana de Mureş), prof. Radu Vulpe constată, pe bună dreptate, că : „...cele mai multe dintre paterele şi străchinile mormintelor de la Izvoare, privite izolat, ar putea fi uşor confundate, de pildă, cu recipientele de tipuri analoge de la Poiana,

12 RADU VULPE, *op. cit.*, p. 520.
13 Idem, *Izvoare...*, p. 315.
14 Ibidem, p. 315.
15 I. KOVACS, *op. cit.*, p. 354.

mai vechi cu trei-patru secole. De asemenea, cănile bitronconice cu gît cilindric şi cu torţi îşi au prototipuri foarte apropiate în ceramica getică, deosebirile constînd numai din amănunte secundare, ca dunga groasă în relief de pe exemplarele de la Izvoare. Pînă şi castroanele largi cu trei torţi şi cu buza lată, atît de caracteristice culturii Cerneahov—Izvoare IV se pot explica prin prototipuri locale. În ce priveşte decorul produs prin linii lucioase pe vasele cenuşii din sec. III—IV, el este identic cu acela de pe vasele din sec. I de la Poiana şi din alte părţi, atît prin tehnica sa cît şi prin motivele sale" [16]. Aceeaşi opinie împărtăşeşte D-sa şi cu privire la vasele lucrate la roată din pastă zgrunţuroasă afirmînd că : „...tipul său cel mai caracteristic, acela al oalei sferoidale cu buza mică răsfrîntă, derivat din oala poroasă lucrată cu mîna, atît de comună în ceramica getică de la Poiana, se va perpetua, transpus în noua tehnică a lucrului la roată, în tot cursul perioadei migraţiilor" [17]. Lăsînd la o parte faptul că D-sa credea posibil că : „...poate şi fibulile şi celelalte obiecte mici de metal sînt de fabricaţie locală" [18], ceea ce trebuie reţinut este faptul că, întreaga ceramică cenuşie fină şi zgrunţuroasă constituie o continuare a ceramicii getice, toate tipurile de vase, tehnicile de lucru şi elementele ornamentale explicîndu-se prin prototipuri locale. Se desprinde astfel, cu toată claritatea, faptul că din punct de vedere al producţiei materiale, inventarul ceramic din mormintele de la Izvoare IV nu cuprind nimic de tradiţie gotică în conţinut. Iată, aşadar, cum acelaşi cercetător supunînd analizei acelaşi obiectiv, dar de data aceasta din unghiul de vedere al producţiei bunurilor materiale şi nu al riturilor funerare, ajunge la o cu totul altă concluzie referitor la apartenenţa etnică a făuritorilor acestei culturi. Astfel, dacă sub aspectul ritului funerar, prof. Radu Vulpe, înclină să atribuie necropola de la Izvoare goţilor, după ce face o analiză aprofundată a inventarului ceramic din aceste morminte este nevoit să recunoască faptul că : „...nu am putea totuşi să considerăm această cultură ca o creaţie germanică prin excelenţă. Dimpotrivă elementele sale de tradiţii locale, de o covîrşitoare proporţie ne obligă să ne îndreptăm atenţia asupra... populaţiilor de origine getică din Moldova... Contribuţia germanică la alcătuirea acestei culturi a rămas, foarte redusă, goţii adaptîndu-se chiar în domeniul atît de conservativ al ritului funerar, la influienţele locale" [19]. Aceeaşi sau aproape aceeaşi opinie are şi prof. Bucur Mitrea, autorul săpăturilor din necropola de tip Sîntana de Mureş de la Spanţov din Muntenia [20], şi pe care o împărtăşise la vremea sa autorul săpăturilor din necropola eponimă de la Sîntana de Mureş [21].

Un nou moment în istoricul preocupării cercetătorilor români pentru determinarea aspectului etnic şi al cronologiei culturii Sîntana de

16 R. VULPE, *op. cit.*, p. 312-313.
17 Ibidem.
18 Ibidem.
19 Ibidem.
20 BUCUR MITREA, SCIV, IV, 1953, 1-2, p. 235 ; idem, Studii şi referate privind istoria României, partea I-a, p. 105-118.
21 I. KOVACS, *op. cit.*, p. 332-341.

Mureș îl constituie cercetările din necropola de la Tîrgșor [22], cît și alte necropole din Muntenia [23].

În același timp numeroasele cercetări în necropole cît și în unele așezări carpice din Moldova au adus precizări deosebit de importante cu privire la cronologia aspectului cultural respectiv, stabilindu-se că acesta reprezintă, din punct devedere etnic, continuarea civilizației getice pînă la sfîrșitul sec. al III-lea e.n. [24]. Se conturează astfel pentru teritoriul Moldovei o succesiune firească și neîntreruptă a civilizației getice tradiționale surprinsă în așezările Latene de la Poiana [25], Răcătău [26], Bradu [27], Bîtca Doamnei [28] etc., continuată apoi în așezările și necropolele carpice din sec. II—III e.n., pentru a se regăsi în așezările și necropolele Sîntana de Mureș. În timp ce, din punct de vedere cronologic, această succesiune, este pe deplin dovedită și în general acceptată în istoriografia românească, nu același lucru se poate spune și despre apartenența etnică a culturii materiale, din ultima fază a acestei etape, și anume din sec. al IV-lea e.n. Privită sub aspectul mai restrîns al producției ceramice lucrate cu mîna cît și a celei lucrate la roată de tehnică superioară, cei mai mulți arheologi români sînt de acord că aceasta conservă în forme și decor toate elementele tradiționale geto-dacice din Latene și pînă în cultura Sîntana de Mureș. Cu toate acestea, populația autohtonă de origine geto-dacică, este în general socotită doar ca o componentă a culturii Sîntana de Mureș și nu ca principalii ei făuritori [29]. În schimb, sînt socotiți ca principali purtători ai acestei culturi, populațiile gotice migratoare fără să se demonstreze care este contribuția acestora la făurirea culturii materiale și spirituale respective [30]. După opinia noastră, exprimată și cu altă ocazie [31], însăși „conceptul de purtători ai culturii Sîntana de Mureș—Cerneahov" nu corespunde adevărului științific.

Acest concept și-a făcut loc de curînd în literatura arheologică românească, ca urmare a strădaniei de a delimita și justifica, din punct de vedere al apartenenței etnice, diferitele grupuri de populații presupuse a fi implicate în apariția și evoluția culturii materiale de aspect Sîntana de Mureș. În fapt însă acesta se constituie în artificiu ce favorizează înlăturarea adevăraților producători de bunuri materiale, din cultura respectivă, aceștia fiind substituiți cu așazișii „principalii ei

22 GH. DIACONU, *op. cit.*, p. 112-128.
23 BUCUR, MITREA, CONSTANTIN PREDA, *op. cit.*, p. 148-156 ; GH. DIACONU, *Mogoșani, necropola din sec. IV e.n.*, Tîrgoviște, 1970, p. 32-43.
24 GH. BICHIR, *Cultura carpică*, Ed. Acad., Buc., 1973, p. 147-182.
25 R. VULPE, Dacia, III—IV, 1927—1932, p. 298 ; idem, SCIV, III, 1952, p. 203.
26 VIOREL CĂPITANU, Carpica, VIII, 1976, p. 56-70.
27 V. URSACHE, Carpica, I, 1968, p. 171-184 ; idem., Mem. Ant., I, 1969, p. 105-119.
28 C. MĂTASĂ, I. ZĂMOȘTEANU și M. ZĂMOȘTEANU, Mat. VII, 1960, p. 339-384 ; N. GOSTAR, *Cetăți dacice din Moldova*, Buc., 1969 ; A. BUZILĂ, Mem. Ant. II, 1970, p. 237-249.
29 GH. DIACONU, SCIVA, 30, 1979, 4, p. 549, 551.
30 Ibidem.
31 V. PALADE, Dacia, N S, XXIV, 1980, sub tipar.

purtători de neam germanic“ [32]. Dar asupra acestui punct de vedere vom reveni.

În legătură cu apartenența etnică a populației înmormîntate în necropolele de tip Sîntana de Mureș, amintim aici concluziile cercetătorului Gh. Diaconu, autorul săpăturilor din necropola de la Tîrgșor (cea mai mare necropolă de acest fel din Muntenia). Adoptînd ca instrument și criteriu metodologic riturile și ritualurile funerare, D-sa atribuie mormintele de inhumație din necropolă componentei goto-sarmatice [33], ne mai reținînd posibilitatea ca printre inhumați să se afle și elemente de origine geto-dacică, așa cum opinase anterior [34].

În legătură cu mormintele de incinerație, acestea au fost împărțite în două grupe și anume :

— morminte cu urne neacoperite ori acoperite cu vase întregi sau fragmentare, nearse secundar, atribuite componentei autohtone [35] ;

— morminte cu urne neacoperite sau acoperite cu vase întregi sau fragmentare, toate arse secundar, reprezentînd componenta taifalică și herulică [36].

În ce privește mormintele de inhumație atribuite, în exclusivitate, goților și sarmaților numai pe criteriul ritului funerar, ne permitem să aducem în discuție însăși opinia D-sale potrivit căreia : „...problema atribuirii etnice a mormintelor de inhumație este atît de complexă încît pentru rezolvarea ei... se impune o analiză atentă a ansamblului culturii Sîntana—Cerneahov, precum și a tuturor formelor culturale care o preced și o urmează“ [37].

Renunțarea la această opinie nu se datorează, așa cum ar fi de așteptat, unor descoperiri ulterioare care să o infirme. De fapt, în afară de ritul de inhumare invocat pentru goți, la care s-ar mai adăuga unele elemente nesemnificative la cele atribuite sarmaților, cum ar fi așezarea decedaților în poziție chircită, ori depunerea numai a cîte unui vas în mormînt, nu se aduce nimic nou care să fie specific numai goților sau numai sarmaților. Sub acest aspect oricare sau aproape oricare mormînt de inhumație din necropola Sîntana de Mureș de la Tîrgșor, atribuit goților sau sarmaților, poate fi atribuit tot atît de bine și populației autohtone de origine geto-dacică. În ce ne privește, am sesiza aici doar faptul, bine cunoscut în prezent, că inhumația este documentată și la populația geto-dacică din sec. II—III e.n., așa cum o dovedesc săpăturile din necropolele carpice de la Văleni, com. Botești, jud. Neamț unde din 484 morminte cercetate, 105 sînt de inhumație [38], cea de la Săbăoani, jud. Neamț unde din 105 morminte, 63 sînt de inhumație [39], ca și în cea de la Gabăra-Moldoveni, jud. Neamț în care din 101 mor-

32 Cf. supranota 29.
33 GH. DIACONU, *Tîrgșor...*, p. 127.
34 Idem, SCIV, XI, 1960, 1, p. 65.
35 Idem, SCIV, 19, 1968, 3, p. 447 ; idem, *Mogoșani...*, p. 65.
36 Ibidem.
37 GH. DIACONU, XI, 1960, 1, p. 66.
38 I. IONIȚĂ și V. URSACHE, *op. cit.*, p. 213-218.
39 V. URSACHE, Carpica, II, 1969, p. 199-201.

minte, 36 sînt de inhumație [40], și în cea de la Săucești, jud. Bacău unde din 26 de morminte, 4 sînt de inhumație [41]. Dealtfel, mormintele de inhumație nu lipsesc nici din necropola de la Poienești-Vaslui, unde printre inhumați, în afară de copii, se întîlnesc și adulți [42].

În legătură cu mormintele de inhumație din necropola Sîntana de Mureș de la Tîrgșor atribuite goților și sarmaților, amintim că întregul inventar ceramic de tehnică superioară, de culoare cenușie este de tradiție geto-dacică așa încît, din acest punct de vedere, balanța înclină mai curînd în favoarea acestora din urmă și nu a goto-sarmaților.

Dealtfel, nici în cazul mormintelor de incinerație lucrurile nu ni se par mai fericit rezolvate, fapt explicabil dacă avem în vedere volumul cu totul redus al cercetărilor în necropolele carpice la acea dată.

În acest context s-a acreditat teza că obiceiul arderii secundare a vaselor, folosite ca urne cît și a celor întregi sau fragmentare utilizate ca acoperemînt la urne, ar aparține în exclusivitate populațiilor taifalice [43]. Astăzi este însă bine cunoscut, așa cum am amintit și cu altă împrejurare [44], că acest obicei este răspîndit peste tot la populația geto-dacică din sec. II—III e.n. și chiar mai de timpuriu [45]. Pînă și obiceiul de a depune resturile cinerare direct în groapă, amestecate sau acoperite cu fragmente ceramice trecute prin flăcările rugului este foarte larg răspîndit la populațiile geto-dacice din secolele anterioare [46], așa încît teza potrivit căreia acestea ar aparține în exclusivitate taifalilor și eventual herulilor nu se mai poate susține [47]. Din aceste considerente socotim că atît timp, cît în rezolvarea problemei apartenenței etnice a populației făuritoare a culturii Sîntana de Mureș se va adopta criteriul riturilor funerare in exclusivitate, problema nu poate fi rezolvată și aceasta din simplul motiv că aceleași rituri și ritualuri funerare se întîlnesc în Europa vremii respective, la populații cu totul diferite din punct de vedere etnic. Pentru aceasta este nevoie să fie găsit elementul principal, specific numai unui anumit grup etnic, fără ca ritul și ritualul funerar să fie excluse în măsura în care acestea ne pot ajuta, așa cum am subliniat și cu altă împrejurare [48].

După opinia noastră acest element de referință pentru apartenența etnică a unei culturi materiale trebuie căutat în însăși producția bunurilor materiale, iar în cadrul acesteia, a producției cu cea mai mare pondere și cu cele mai vechi tradiții. Din acest punct de

40 I. ANTONESCU, *op. cit.*, p. 449-461.
41 V. CĂPITANU, Muz. Nat. II, 1965, p. 327.
42 R. VULPE, Mat. I, p. 457-468.
43 Cf. supranota nr. 35.
44 Cf. supranota 31.
45 Ibidem.
46 I. IONIȚĂ și V. URSACHE, *op. cit.*, p. 214-215 ; I. IONIȚĂ, Arh. Mold. VI. 1969, p. 132 ; V. CĂPITANU, Carpica, VIII, p. 157 ; idem, Muz. Nat.,II, p. 325, 327 ; D. PROTASE, *Un cimitir dacic din epoca romană a Soporul de cîmpie*, Ed. Acad., Buc., 1976, p. 77.
47 GH. DIACONU, SCIV, XII, 1961, 2, p. 283 ; idem, SCIV, 15, 1964, 4, p. 471 ; idem, Dacia, N S, VII, 1963, p. 303 ; idem, SCIV, 19, 1968, 3, p. 443-445 ; idem, *Mogoșani...*, p. 33-39 ; idem, *Tîrgșor...*, p. 115.
48 Cf. supranota 31.

vedere noi socotim că ceramica lucrată cu mîna şi la roată este în măsură să se constituie ca element definitoriu, cel puţin pentu cultura materială aparţinînd populaţiei de origine geto-dacică din cultura Sîntana de Mureş. Cu ajutorul producţiei ceramice lucrate cu mîna şi la roată, din pastă cenuşie sîntem în măsură să putem stabili ce este geto-dacic şi ce aparţine populaţiilor goto-sarmatice, bineînţeles, avînd în vedere şi riturile funerare împreună cu diferitele obiceiuri şi rutualuri specifice unora sau altora dintre populaţiile care îşi îngropau morţii în necropolele în discuţie. Dealtfel, însuşi Gh. Diaconu, autorul săpăturilor din necropolele de la Tîrgşor, Mogoşani şi Geräseni atunci cînd purcede la analiza inventarului ceramic ajunge la concluzia că numeroase tipuri de vase lucrate cu mîna şi la roată sînt de tradiţie geto-dacică [49], confirmîndu-se astfel opiniile mai vechi formulate de către I. Kovacs [50] şi apoi de prof. Radu Vulpe [51]. Din acest punct de vedere se poate aprecia că cercetările din aşezarea şi necropola Sîntana de Mureş de la Bîrlad-Valea Seacă aduc noi dovezi materiale cu privire la caracterul etnic al diferitelor grupe de populaţie de aici.

Sub aspectul producţiei bunurilor materiale descoperite în cele 34 de locuinţe şi diferite alte construcţii anexe, cît şi în inventarul funerar al celor 538 de morminte cercetate pînă la această dată, cele mai numeroase produse sînt reprezentate prin ceramică (peste 3 200 vase) lucrată cu mîna şi la roată din pastă cenuşie fină şi zgrunţuroasă. Numărul mare de vase întregi şi mai ales fragmentare, oferă posibilitatea unui studiu comparativ al diferitelor tipuri de vase lucrate cu mîna şi la roată, în raport cu categoriile respective din secolele anterioare, din zonele limitrofe, cît şi din altele mai îndepărtate. Întrucît această problemă am analizat-o cu alt prilej [52], nu ne propunem să ne oprim aici decît asupra a două aspecte. În primul rînd amintim că în necropolă au fost descoperite 15 morminte de inhumaţie în care printre vasele din inventarul funerar se aflau şi unele tipuri lucrate cu mîna de cea mai autentică tradiţie nordică. Asemenea vase apar şi în 10 morminte de incineraţie cu urne şi fără urne. Ceramica de tradiţie nordică lucrată cu mîna apare şi în aşezare, în două locuinţe etc.

Pentru problema în discuţie semnificativ ni se pare faptul că prezenţa aici a vaselor respective, lucrate cu mîna dintr-o pastă neîngrijită, reproducînd tipuri specifice de tradiţie nord-germanică, nu se poate explica decît în sensul că acestea sînt lucrate pe loc de indivizi care modelează vase după vechi şi îndelungate tradiţii. Calitatea cu totul inferioară a pastei din care sînt lucrate aceste vase nu ne îngăduie să presupunem că asemenea produse puteau ajunge aici pe calea schimbului, ele neavînd acea valoare susceptibilă să le introducă în circuitul produselor de schimb. Pe această bază putem afirma că toţi indivizii,

49 GH. DIACONU, SCIV, XI, p. 65 ; idem, SCIV, XII, p. 275-278 ; idem, *Tîrgşor...*, p. 72-74, 77-82 ; idem, Dacia, NS, XIV, 1970, p. 245 ; idem Thraco-Dacica, I, 1976, p. 309-314.

50 I. KOVACS. *op. cit.*, 334-341.

51 R. VULPE, *Izvoare...*, p. 312-313.

52 Cf. supranota 31.

fie inhumați fie incinerați, la care în inventarul ceramic funerar se află unul sau mai multe vase lucrate cu mîna de tradiție nordică, aparțin, din punct de vedere etnic, populațiilor goto-taifalice, vasele respective fiind depuse în mormînt ca ofrandă și eventual simbol al neamului lor. În felul acesta cu ajutorul ceramicii lucrate cu mîna, specifică numai populațiilor goto-taifalice se poate face dovada prezenței certe a acestora în așezare și în necropolă. Procentul lor în necropolă nu depășește 40, fapt ce nu ni se pare nefiresc dacă avem în vedere că în așezare vasele de tradiție nordică apar cu totul sporadic și asociate cu numeroase fragmente de factură autohtonă. Vrem să spunem că nu a fost descoperită, deocamdată, o locuință al cărei inventar ceramic sau de altă natură să fie specific nordic.

Prezența vaselor de tradiție nordică în așezarea și necropola de la Bîrlad-Valea Seacă nu constituie o excepție. Asemenea vase au fost descoperite și în așezările de la Cozia (jud. Iași) [53], Hănești jud. Botoșani și Băiceni, jud. Iași [54], Hărman (jud. Brașov)[55] etc., acestea nefiind încă peste tot sesizate pînă în prezent. Specia ceramică respectivă pune în evidență totuși măsura în care populațiile migratoare de neam germanic își aduc contribuția în domeniul producției de bunuri materiale, a progresului forțelor de producție, în aria aspectului cultural Sîntana de Mureș. În acest cadru, indiferent cu cît va spori în viitor procentul ceramicii de tradiție nordică, în complexele Sîntana de Mureș, nu se mai poate susține teza conform căreia „...principalii purtători sînt vizigoții, în amestec cu elemente autohtone, încorporate la est și sud-est de Carpați" [56]. Dimpotrivă, așa cum pe bună dreptate remarca prof. Radu Vulpe „...față de elementele sale de tradiții locale de o covîrșitoare proporție... contribuția germanică la alcătuirea acestei culturi a rămas foarte redusă"[57].

În legătură cu apartenența etnică a diferitelor grupuri de populații din cultura Sîntana de Mureș menționăm că în necropola de la Bîrlad-Valea Seacă din cele 243 morminte de inhumație, descoperite pînă la această dată, 49 au avut gropile prevăzute cu praguri pe una sau pe ambele laturi lungi, ori pe unul din capete ; altele aveau nișă pe una din laturile lungi (de obicei pe cea vestică), însoțită uneori de prag pe latura opusă. Deoarece pînă la această dată nu cunoaștem un alt popor, în afara sarmaților, la care să se întîlnească obiceiul de a păstra praguri ori de a săpa nișe în pereții gropilor sepulcrale, socotim că toate mormintele de inhumație care au gropile prevăzute cu astfel de amenajări interioare, aparțin, din punct de vedere etnic, neamurilor sarmatice, asimilate la acea dată în cadrul comunităților respective,

53 I. IONIȚĂ, Crisia, 1972, p. 193.
54 Idem, Arh. Mold, IV, 1966, p. 206.
55 Material inedit, pus la dispoziție prin bunăvoința colegei MARIANA MARCU, căreia îi mulțumim și pe această cale.
56 Cf. supranota 29.
57 Cf. supranota 19.

îngropîndu-şi morţii în necropola comună[58]. Amintim aici faptul că în sec. II—III e.n., sarmaţii, care trăiau în luncile Bîrladului şi pe văile unor pîraie din zonă, îşi aveau propriile lor locuri de înmormîntare, aşa cum o dovedesc numeroasele descoperiri, din care unele semnalate [59] iar altele încă inedite [60].

În necropola Sîntana de Mureş de la Bîrlad-Valea Seacă procentul mormintelor care pot fi atribuite sarmaţilor pe criteriul enunţat se ridică la peste 20%, fapt explicabil în contextul prezenţei pe vatra Bîrladului şi în împrejurimi a unui număr relativ mare de populaţii de neam sarmatic în sec. II—III e.n. În legătură cu prezenţa sarmatică în sînul comunităţii de aici remarcăm faptul că în domeniul producţiei ceramice este foarte dificil să se distingă, de exemplu, formele de vase lucrate cu mîna de tradiţie sarmatică de cele geto-dacice, atît în inventarul mormintelor cît şi în aşezare. Formele, în general apropiate ale diferitelor tipuri de vase lucrate cu mîna atît de către sarmaţi cît şi de către populaţia de origine geto-dacică, tehnica de pregătire şi compoziţia pastei, aproape aceeaşi, fac ca numai rareori să se poată surprinde vasele de tradiţie sarmatică, în special atunci cînd cele autohtone sînt lipsite de ornamentaţie. Din aceste motive pentru delimitarea componentei etnice sarmatice am luat în consideraţie numai acel aspect specific sarmatic şi anume amenajările interioare ale gropilor sepulcrale. Vrem să spunem că nu excludem posibilitatea că atît componenta germanică cît şi cea sarmatică să fie mai bine reprezentate numeric în aşezarea şi necropola în discuţie, fără ca noi să le fi putut sesiza. Am preferat totuşi să ne folosim numai de acele elemente caracteristice şi definitorii pentru un grup etnic sau altul, firește, cu rezerva care se impune că metodologic criteriile propuse sînt susceptibile a fi îmbunătăţite. Cercetările din aşezarea Sîntana de la Bîrlad-Valea Seacă ne pun la dispoziţie prin tipurile de locuinţe şi amenajările lor interioare, prin diferitele construcţii anexe, vetre de foc în aer liber, gropile de provizii şi magico-rituale etc. numeroase date atestînd faptul că, din punct de vedere al apartenenţei etnice, populaţia majoritară este cea autohtonă de origine geto-dacică. Principalele ocupaţii, îndeletniciri şi în principal meşteşugul olăritului sînt tot atîtea dovezi cu privire la etnosul geto-dacic preponderent al comunităţii de aici. Iar necropola, prin rituri şi ritualuri, nuanţînd ceva mai bine diferitele grupe de populaţii, din punct de vedere etnic, suplineşte realităţile din aşezare. În acest context se pune problema dacă aşezarea şi necropola de aici se deosebesc cu ceva de restul monumentelor de aspect Sîntana de Mureş cercetate pînă la această dată. Fără îndoială însă că fiecare aşezare şi fiecare necropolă se circumscriu unor trăsături individuale proprii dar acestea se constituie din amănunte nesemnificative. Acesta

58 Asemenea morminte apar şi în necropola de la Miorcani (I. IONIŢĂ, Cercetări istorice, SN, 5, 1974, Iaşi, p. 91), cît şi în cea de la Bogdăneşti-Fălciu (V. PALADE, Mat. X, 1973, p. 170).

59 V. PALADE, Cercetări istorice, SN, 9-10, 1978-1979, Iaşi, p. 247-253.

60 Este vorba de alte 5 localităţi din zonă (Tutova, Pogana, Bacani, Peicani com. Găgeşti şi Vădeni com. Murgeni) pe teritoriul cărora au apărut, întîmplător, morminte izolate sau grupate mai multe la un loc.

este cazul și cu așezarea și necropola de la Bîrlad-Valea Seacă. Ele își găsesc însă analogii, în ceea ce este mai caracteristic epocii, în toate complexele similare cercetate pînă la această dată.

În funcție de aceste realități, în general, același în întreg spațiul în care se dezvoltă aspectul cultural Sîntana de Mureș se pune problema dacă mai pot fi valabile unele teze cu privire la originea și formarea acestui aspect cultural. Avem în vedere aici teza potrivit căreia cultura Sîntana de Mureș „...se constituie în trăsăturile sale de bază în afara teritoriilor noastre" [61]. În lumina analizei comparative a produselor ceramice lucrate cu mîna și la roata din pastă cenușie fină, dovedite a fi de certă și îndelungată tradiție geto-dacică, teza respectivă nu se mai susține. În prezent este bine știut faptul că întregul repertoriu ceramic lucrat la roată din pastă cenușie fină își are originea în prototipurile locale ce pot fi urmărite fără întrerupere încă din Latene. Aceste forme se lucrau de secole de către meșterii locali geto-daci, așa cum ne atestă descoperirile din așezările de la Piscul Crăsani [62], Tinosul [63], Poiana [64], Răcătău [65], Bradu [66], Bîtca Doamnei [67], Fedeleșeni [68], Dumbrava (jud. Iași) [69], Bunești-Averești (jud. Vaslui) [70], pentru ca apoi ele să fie continuate în așezările carpice și a dacilor liberi din Moldova [71] și Muntenia [72]. Adăugînd producției ceramice, în covîrșitoare majoritate de tradiție autohtonă, faptul că și riturile și ritualurile funerare din necropolele Sîntana de Mureș se regăsesc în mare măsură și la populația geto-dacică de pe teritoriul Munteniei și a Moldovei în secolele precedente este mai mult decît evident că nu mai poate fi acceptată ca valabilă teza cu privire la formarea aspectului cultural respectiv în afara acestor granițe firești. Originea acesteia se află în aspectele culturii geto-dacice din etapele anterioare, și nu în culturile de tip Pșevorsk și Lipița, așa cum se mai susține încă [73]. Nu poate fi acceptată nici teza potrivit căreia „...noii veniți pătrund în regiunile noastre, asimilînd pe parcurs elemente noi de pildă de la carpi și daci liberi din Muntenia [74]. vrem să spunem că nu cunoaștem vase lucrate la roată, în care să se-

61 GH. DIACONU, *Tîrgșor...*, p. 122-124 ; idem, SCIVA, 28, 1977, 3, p. 451 ; idem, Rev. ist., 30, 1977, 2, p. 308.
62 I. ANDREEȘESCU, Anal. Acad. Rom., secția istorie, ser. III, tom. III, 1, 1924, Buc. p. 57.
63 R. VULPE și ECATERINA VULPE, Dacia, I, 1924, p. 199 și urm.
64 Idem, Dacia, III—IV, 1927—1932, p. 298.
65 Cf. supranota 26.
66 Cf. supranota 27.
67 Cf. supranota 28.
68 N. GOSTAR, *Hăbășești, monografie arheologică*, Ed. Acad., Buc., 1954, p. 566-571.
69 S. SANIE, Cercetări istorice, SN, V, 1974, Iași, p. 55-58.
70 VIOLETA-VETURIA BAZARCIUC, Mat. cercet. arh. (a XIII sesiune anuală de rapoarte), Oradea, 1979, p. 130-131 ; idem, Raport preliminar, Sesiunea anuală de rapoarte, 1980, Tulcea, sub tipar.
71 GH. BICHIR, *op. cit.*, 69-90 ; SILVIA TEODOR, Arh. Mold., VIII, 1975, p. 150-151.
72 SEBASTIAN MORINTZ, Dacia, NS, V, 1961, p. 395-414 ; idem, Mat., VIII, 1962, p. 513-518 ; GH. BICHIR și EUGENIA POPESCU, Studii și comunicări, 1968, Pitești, p. 89-91 ; GH. BICHIR, VALAHICA, I, 1969, Tîrgoviște, p. 16-21 ; VLAD ZIRRA, Cercet. Arh. București, I, 1963, p. 52-56.
73 GH. DIACONU, *Tîrgșor...*, p. 116 ; idem, SCIVA, 28..., p. 451.
74 Idem, Rev. ist..., p. 308.

sizăm acele trăsături specifice unor imitații sau tipuri hibride, din analiza cărora să putem trage concluzia că goții și-ar fi însușit meșteșugul modelării vaselor la roata olarului și odată cu aceasta și-ar fi îmbogățit și repertoriul ceramic propriu. Dealtfel, aici surprindem și un alt aspect contradictoriu și anume acela că de fapt nici nu întîlnim vase lucrate la roată care să reproducă tipuri tradiționale gotice. Iar din acest punct de vedere este știut că toate popoarele, în momentul cînd și-au însușit meșteșugul modelării vaselor cu roata au reprodus totdeauna și în primul rînd formele pe care anterior le lucrau cu mîna. Totuși între produsele ceramice lucrate la roată din complexele Sîntana nu întîlnim niciodată forme de vase care să-și găsească corespondent în ceramica nord-gotică lucrată cu mîna. Dealtfel, însuși autorul cercetărilor din necropolele de la Tîrgșor și Mogoșani afirmă, și pe bună dreptate, că goții nici nu cunoscuseră anterior roata olarului [75]. În aceste condiții acceptînd teza însușirii roții olarului de către goți în contact cu purtătorii culturii Lipița [76], este greu de înțeles cum aceștia reușesc să transpună la roată, meșteșug proaspăt însușit, tipuri de vase ale căror performanțe estetice și trăsături caracteristice geto-dacice sînt mai presus de orice îndoială.

Ceramica cenușie fină de o covîrșitoare majoritate în complexele Sîntana, de o creație ireproșabilă, numeroase exemplare dovedind nu numai îndemînare ci și mult rafinament, însumează în pastă, formă și decor acel etos specific, ce nu poate fi redat în toată plenitudinea decît numai de un meșter olar geto-dac. Prin aceasta nu vrem să negăm că printre cei înmormîntați în necropolele de la Tîrgșor, Mogoșani etc., n-ar putea să existe și indivizi de origine goto-taifalică, ci să spunem numai că ceramica de tehnică superioară cenușie reprezenta creația meșterilor olari de origine etnică geto-dacică. Aceeași olari lucrează la roată și vasele din pastă zgrunțuroasă reproducînd, în primul rînd, într-o pastă și o tehnică nouă tipul de oală poroasă lucrată anterior cu mîna, așa cum, pe bună dreptate, atrăgea atenția prof. Radu Vulpe [77]. Existența unor forme de vase lucrate la roată din pastă zgrunțuroasă de culoare cenușie, reproducînd tipuri de vase lucrate anterior la roată din pastă fină cenușie cum ar fi cana, oala cu două torți (tip anforidion), străchini etc., sînt încă o dovadă în acest sens. Ceea ce a fost preluat, în primul rînd, din ceramica provincial romană, nu se referă la tipurile de vase [78], ci la tehnica de pregătire a unei paste deosebite, la compoziția și dozajul părților constituiente etc. [79].

Luată sub toate aspectele producției de bunuri materiale și chiar al riturilor și ritualurilor funerare, cultura Sîntana de Mureș se dovedește a reprezenta, din punct de vedere etnic, populația autohtonă de origine geto-dacică, în mijlocul căreia se aflau și grupuri de populație,

75 Idem, *Mogoșani...*, p. 37 ; Idem, SCIVA, 19..., p. 447.
76 Ibidem.
77 R. VULPE, *op. cit.*, p. 313.
78 GH. DIACONU, *Tîrgșor...* p. 76 ; idem, *Mogoșani...*, p. 38.
79 Cf. supranota 31.

mai mult ori mai puțin numeroase, aparținînd neamurilor sarmatice și nord-germanice.

Dealtfel, aceleași realități se conturează și în monumentele Sîntana de Mureș-Cerneahov existente în zona dintre Prut și Nistru, iar în legătură cu creatorii ei opinia cercetătorilor sovietici G. B. Fedorov și M. A. Tihanova este că aceștia sînt triburile sedentare de agricultori de origine getică și sarmații [80].

Revenind asupra producției bunurilor materiale se cuvine precizarea că din punct de vedere etnic atît ceramica de tip Sîntana de Mureș cît și cea de tip Vîrteșcoiu-Poienești aparțin aceleiași populații de origine geto-dacică. Din punct de vedere al apartenenței etnice ele nu reprezintă două culturi diferite, ci cultura aceleiași populații geto-dacice în două etape diferite, între ele existînd doar un raport firesc de succesiune, așa cum cultura carpică de tip Vîrteșcoiu-Poienești și cea getică de tip Poiana, Răcătău, Bradu etc., aparținînd aceleiași populații de origine geto-dacică sînt la rîndul lor într-un raport de succesiune una față de alta.

Pe fondul general unitar al ceramicii geto-dacice se dezvoltă unele aspecte zonale, cum este cel getic, în care se creează menținîndu-se unele tipuri de vase caracteristice și care uneori nu depășesc granițele zonelor respective. Așa este cazul castronului cu trei torți, a amforei cenușii cu fundul inelar etc., prezente în ceramica de tip Sîntana de Mureș și ale căror prototipuri le întîlnim în ceramica getică din toate așezările și necropolele din Moldova în secolele precedente. În schimb, formele respective nu se întîlnesc în lumea dacică din Crișana, Banat și Oltenia nici în sec. al IV-lea e.n. și nici în cele precedente. Acest fapt însă nu ne îndreptățește să excludem zona Moldovei și a Munteniei din aria de naștere a noii culturi romanice din sec. V—VII e.n., așa cum se încearcă în ultimul timp [81], deoarece după cum s-a văzut, fondul culturii materiale de aspect Sîntana de Mureș este cel geto-dacic și nu gotic [82]. În lumina celor arătate mai sus teza potrivit căreia vizigoții au fost socotiți a fi principalii purtători ai culturii Sîntana de Mureș [83], este infirmată și odată cu aceasta și argumentul, adesea invocat, conform căruia în Banat, Oltenia și vestul Transilvaniei nu s-ar fi născut această cultură „întrucît a lipsit elementul gotic" [84]. Realitățile arheologice demonstrează că nu elementul gotic ci aspectele zonale specifice, și în primul rînd unele tipuri de vase, imprimă culturii materiale de tip Sîntana de Mureș acea coloratură proprie pe fondul general unitar al culturii geto-dacice și romanice din sec. al IV-lea e.n.

80 G. B. FEDOROV, SCIV, II, 1951, 2, p. 379-382 ; M. A. Tihanova„ S A, 4, 1957, p. 168-194.
81 GH. DIACONU, SCIVA, 30..., p. 551.
82 Ibidem.
83 Idem, SCIV, XII, p. 286-287 ; idem, Rev. ist..., p. 308 ; idem, SCIVA, 30..., p. 551.
84 Ibidem.

Résumé

LE PROBLEME DE L'ORIGINE ET DE LA CREATION DE LA CULTURE SÎNTANA DE MUREŞ A LA LUMIERE DES RECHERCHES DE BÎRLAD—VALEA SEACĂ

L'auteur essaie de démontrer conformément aux recherches et aux conclusions antérieures, appartenant aux chercheurs roumains et étrangers, que les vestiges archéologiques de type Sîntana de Mureş, appartiennent à l'écrasante majorité aux populations d'origine géto-dacique. On attire l'attention sur quelques thèses qui s'avèrent être caduques à présent, en ce qui concerne l'origine et le territoire de la formation de cet aspect de culture matérielle et spirituelle.

On mette en question des concepts nonscientifiques, à l'égard du rôle et de la place que les populations en migration d'origine germinique occupe dans l'apparition et l'évolution de la culture matérielle du IV-ième siècle notre ère, sur le territoire de la Roumanie, connu sous le nom de la culture Sîntana de Mureş.

On propose que dans l'attribution ethnique des différents groupes de population de la culture Sîntana de Mureş, qu'on adopte comme critérium, la production les biens matériels, et tout d'abord la production céramique travaillée à la main et faite au tour, sans négliger les rites et les rituels funéraires, dans la mesure que ceuxci sont spécifiques en exclusivité, du point de vue ethnique seulement pour un groupe de population.

En guise de conclusion l'auteur apporte de nouvells preuves à l'égard du fait que l'aspect culturel Sîntana de Mureş, est une succession naturelle de la culture matérelle et spirituelle de la population autochtone d'origine géto-dacique et que celle-ci a l'origine dans les réalités locales, n'étant pas une culture étrangère pènétrée dans cés territoires entièrment formée, au-delà de notre territoire.

CULTURA PLANTELOR ÎN NORDUL MOLDOVEI (SECOLELE IX—XV) ÎN LUMINA CERCETĂRILOR PALEOBOTANICE

EMIL IOAN EMANDI

Studiul perioadei istorice cuprinsă între secolele IX—XV, privind unele probleme legate de istoria agriculturii pe teritoriul de nord al Moldovei prezintă o dublă importanță : pe de o parte implică noi izvoare istorice (material paleobotanic) în discuție având drept scop lărgirea, adîncirea și clarificarea unor date legate de cultura plantelor și indirect de precizarea cadrului demografic, a tehnicilor agricole și a structurii peisajului rural, pe de altă parte completează realitățile social-politice și economico-demografice specifice teritoriului est-carpatic, realități ce au fost evidențiate în studii recente (constatări de ordin documentar și arheologic) [1] a căror contribuție incontestabilă, reliefează particularitățile de „contact cultural" ale acestei zone. Încercările de regionare a unor particularități culturale [2] precum și surprinderea în cultura materială a unor deosebiri de factură tehnică și structură a materialului ceramic, constituie pentru noi în același timp elemente de continuitate și unitate pe același teritoriu carpato-danubiano-pontic, locuit de o populație românească menționată în primele izvoare docu-

1 M. D. MATEI, *Contribuții arheologice la istoria orașului Suceava*, București, 1963 ; Idem, *Studii de istorie orășenească medievală*, Suceava, 1970 ; V. SPINEI, în Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol", Iași, vol. XIV, 1977, p. 1-20 ; ALEXANDRU A. BOLȘACOV-GHIMPU, *Cronica Țării Moldovei pînă la întemeiere*, București, 1979 ; DAN GH. TEODOR, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V—XI e.n.*, Iași, 1978 ; D. CIUREA, în Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol", vol. XIV, 1977, p. 124-153 ; EMIL I. EMANDI, în SCIVA, III, 1979, XXX, p. 377-390 ; ȘTEFAN OLTEANU, în Revista de istorie, Tom 30, 1970, 2, p. 285-308 ; N. ZAHARIA, M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA și EM. ZAHARIA, *Așezări din Moldova de la paleolitici pînă în sec. al XVIII-lea*, București, 1970 ; MIRCEA D. MATEI, EMIL I. EMANDI, *Habitatul medieval rural din valea Moldovei și din bazinul Șomuzului Mare*, Buc., 1982 ; AL. PĂUNESCU, PAUL ȘADURSCHI, V. CHIRICA, *Repertoriul arheologic al județului Botoșani*, București, vol. I și II, 1976 ; Deși, nu putem fi de acord cu concluziile din capit. I privind demografia dinamică calitativă a populației în zona est-carpatică în sec. XIII—XIV totuși pentru celelalte capitole de demografie cantitativă și geografie istorică a Moldovei se impune a fi consultată și lucrarea : L. L. POLEVOI, *Ocerki istoriceskoi gheografii Moldavii XIII—XV*, V. V. Kișinău, 1979.

2 M. D. MATEI, în Studii și materiale de istorie, vol. III, Suceava, 1973, p. 63-77 ; V. SPINEI, în SCIVA, 4, 1970, 21, p. 596-615.

mentare sub numele de Blakum, Blaci, Olachi, Valahi [3], teritoriu pe care l-a stăpînit în tot cursul evului mediu. Pornind de la aceste constatări care dovedesc atît continuitatea de viață cît și unitatea cultural-teritorială sau zonală, accentul nostru a fost pus pe caracteristicile agro-istorice și fito-pedo-climatice ale zonei, factori ce reprezintă pentru perioada analizată baza și elementul esențial al vieții materiale și tot ce poate ea să condiționeze ca bogăție, putere socială, demografică și politică istoria acestor locuri. Întreaga întocmire a Țării Moldovei — inclusiv zona de nord a Moldovei — sediul celor trei capitale — pornește de la baza economică și demografică, în care producția de cereale, alături de creșterea animalelor mari și mici reprezintă realități ale unor ocupații stabile și neîntrerupte în hotarul satului, consemnate pe larg în documentele interne ale veacurilor XIV—XV, concluzii ce pot părea nejustificate suficient dacă, nu am avea în vedere și importantele transformări social-politice (acestei perioade îi corespunde afirmarea politică a populației românești din acest spațiu, precum și formarea relațiilor de tip feudal și extinderea acestora la întreaga masă de așezări odată cu constituirea statului feudal de sine stătător independent Moldova) [4], care au avut nu numai un caracter local dar și unul larg european [5]. Dacă, prin poziția geografică zona de nord a Moldovei reprezintă un teritoriu de interferență și larg contact cultural, în care comunitățile rurale stabile au fost influențate, fără însă a putea da acestei dezvoltări o direcție hotărîtoare, putem aprecia că unitatea teritorial-geografică (Podișul Sucevei și Cîmpia Moldovei) a spațiului deluros clădit pe materialele carpatice reflectă aproape aceleași condiții climatice, hidrologice și biogeografice ce au favorizat dezvoltarea unei economii specifice în care creșterea animalelor și cultura plantelor au îmbrăcat un caracter unitar regional dar și unul diferențiat zonal circumscris unei arii culturale mult mai largi din cadrul Podișului Moldo-Volîno-Podolic. Asemenea constatări istorice bazate pe informații documentare și arheologice întăresc opinia după care satul medieval românesc ca unitate rurală indivizibilă are ca trăsătură dominantă existența unui hotar stabil consemnat de altfel în documentele sec. al XIV-lea ca mult mai vechi („iar hotarul să fie după hotarele vechi" ; „pe unde din veac au trăit") [6] fenomen ce explică unitatea și stabilitatea economiei așezărilor

3 V. SPINEI, *Moldova în sec. XI—XIV* (Rezumatul tezei de doctorat), București, 1977, p. 5-7 ; idem, *Moldova în secolele XI—XIV*, Buc., 1982, p. 77-83.

4 ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU, în Studii ; Revista de istorie, XII, 1959, 6, p. 35-52 ; ȘTEFAN OLTEANU, în Revista de istorie, 30, 1977, 2, p. 314-329 ; Idem, în Studii. Revista de istorie, 24, 1971, 4, p. 757-775 ; RADU POPA, în Revue Roumanie D.Histoire, XII, 1973, 1, p. 42-59. V. SPINEI, în Anuarul Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol", Iași, vol. XIV, 1977, p. 1-20

5 M. REINHARD, *Histoire et démographie*, în Revue Historique vol. 203, 1950, p. 194 ; M. REINHARD, A. ARMENGAUD și J. DUPAQUER, *Historire générale de la population mondiale*, Paris, 1968, p. 67-70 ; P. GUILLAUME și J. P. POUSSOU, *Démographie historique*, Paris 1970, p. 54-58.

6 Un larg și amplu comentariu bazat pe informații documentare (vezi H. H. Stahl, *„Contribuții la studiul satelor devălmașe românești"*, vol. I, București, 1958, p. 103 și urm. ; P. P. PANAITESCU, *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova*, București, 1964, p. 97 și urmă.

precum și suveranitatea lor față de alte hotare vecine, ceea ce nu constituie o dilemă (deoseori se invocă caracterul unei economii „itinerante" bazată numai pe creșterea animalelor" [7] în precizarea structurii agro-animaliere a economiei satelor pe toată aria locuită de la munte la cîmpie. În sensul acesta am analizat și considerat gospodăria sătească ca o unitate de exploatare agro-animalieră de tip tradițional care cuprinde un complex de posesiuni și drepturi de folosință în hotarul satului, ceea ce a îngăduit săteanului ca pe baza resurselor să-și asigure ciclul producției agricole, să-și întrețină familia, să practice schimbul și să permanentizeze locuirea. Ritmul lent de feudalizare, ca și *închegarea și stabilizarea juridică a hotarelor satelor, ca spații populate și cultivate,* reprezintă realități definitorii care trebuiesc luate în considerare atunci cînd analizăm ponderea structurii cerealire și a creșterii animalelor, practicarea unor anumite sisteme agricole și existența unei anumite dotări tehnice, toate în ansamblul reprezentînd elemente creatoare specifice spațial și cronologic unui anumit „peisaj rural".

MATERIAL ȘI METODĂ

Progresele realizate în cercetările sporopolinice și paleobotanice în așezările mai vechi din epoca neolitică, a fierului și *latènului* [8] și într-o oarecare măsură din epoca prefeudală [9] au dus treptat la necesitatea intensificării cercetărilor și pentru perioada feudalismului timpuriu și dezvoltat [10]. Aceste cercetări au avut drept scop explicarea și clarificarea unor probleme legate de speciile de ereale cultivate, perioadele de însămînțare și schimbarea acestora în timp, ponderea și răspîndirea lor geografică, tehnicile agricole și structura peisajul rural, evoluția producției și a factorului demografic. În general, informațiile privind semințele anumitor specii de cereale cultivate în zona de nord a Moldovei, sînt relativ puține, ceea ce a impus coroborarea acestora cu alte materiale descoperite în zone imediat apropiate geografic, care dispun de aceleași condiții climatice și pedologice favorabile practicării agriculturii. În sensul acesta am folosit date din șase stațiuni arheologice, în care s-au descoperit materiale paleobotanice din sec. IX—XV, ce au fost corelate cu alte materiale din peste 24 de stațiuni arheologice [11]. Crono-

7 Sub redacția luiP. V. SOVETOV, *Istoriia narodnogo hoziaistvo Moldovskoi C.C.P.* p. 74 și urm.

8 Pentru bibliografia acestei perioade vezi AMILCAR VASILIU, *Homo Rusticus (Din Istoria agriculturii),* București, 1974.

9 MARINCÎRCIUMARU și EDITH IONESCU, în S.C.I.V.A., 2, 1977, 28, p. 267-270 ; MARIN CÎRCIUMARU, în S.C.I.V.A., 3, 1972, p. 431.

10 GH. ȘTEFAN, I. BARNEA, M. COMȘA, EUGEN COMȘA, *Dinogeția,* vol. I, București, 1967, p. 58. M. COMȘA, *Cultura materială veche românească (așezările din sec. VIII—X de la Bucov — Ploiești),* București, 1978, p. 45 ; N. CONSTANTINESCU, *Coconi* (un sat din Cîmpia Română în epoca lui Mircea cel Bătrîn), București, 1972, p. 75 ; MIRCEA D. MATEI, EMIL EMANDI, *Habitatul...* p. 72-83 ; V. SPINEI, *Moldova...,* p. 91-92.

11 WITOLD HENSEL, *Slowiansczyzna Wczesnośredniowieczna,* Warszawa, 1965, p. 55-60 ; A. KRASNOV, în Sovetskaja Arheologija, II, 1965, p. 57-73 ; A. V. ARTIXOVSKII, B. A. KOLCIN, *Trudi Novkorodskoi arxeologhiceskoi ekspediții,*

logia descoperirilor și materialul luat în analiză provine de la stațiunile :

— Fundu-Herții (județul Botoșani) [12], semințe întregi, identificate, ce aparțin în exclusivitate cerealelor, descoperite într-o groapă special amenajată, unele fiind carbonizate. Greutatea de semințe analizată de 264,5 gr provine din săpăturile executate în anii 1968 și 1973 și aparțin tipului de așezare fortificat datată în sec. IX—X (fig. 7) ;

— Liteni (județul Suceava) [13], semințe întregi, identificate, în greutate de 2,30 gr și fragmente greu de precizat, a căror greutate este de 1,2 gr. Ele provin dintr-o locuință de tip bordei datată la sfîrșitul sec. al XIV-lea și începutul sec. al XV-lea descoperită în anul 1977 ;

— Udești (județul Suceava) [14], semințe întregi și fragmentate în greutate de 3,20 gr, descoperite într-o locuință datată în a doua jumătate a sec. al XV-lea descoperite în anul 1967 ;

— Suceava [15], semințe întregi și fragmentate greu de precizat, unele carbonizate, în greutate de 110 gr. Datate în sec. XIV și XV, ele provin de pe Platoul Cetății — Sectorul B XXXVII, săpături efectuate în 1953 (fig. 5, 6) ;

— Vornicenii Mari — Tulova (județul Suceava) [16], semințe întregi în greutate de 1,20 gr, provin din necropola așezării (M 10) datată în sec. XII—XIII (săpături efectuate în 1977) (fig. 6) ;

— Zahareşti (județul Suceava) [17], semințe întregi în greutate de 3,10 gr, provin dintr-o locuință adîncită de tip bordei datată în prima jumătate a sec. al XV-lea (săpături efectuate în 1977) (fig. 6).

Materialul studiat de palinologi [18] constă din boabe naturale provenite din puncte răspîndite inegal ; concluziile acestora au fost coroborate cu observațiile făcute asupra materialelor arheologice [19] în care amprentele semințelor lăsate pe chirpic și ceramică erau evidente. În analiza diferențiată a unor particularități zonale agroistorice s-au avut în vedere și alte aspecte ca cele legate de condițiile naturale (climă,

Moscova, 1959, p. 321-328 ; EVA HAJNALOVA, în Slovenská Arheológia, XXIII, 1975, 1, p. 228-249 ; Idem, în Slovenská Arheológia, XXI, 1973, 1, p. 212-225 ; Idem, în Slovenská Arheológia, XXVII, 1979, 2, p. 254 și urm. ; L. V. VACULENCO, E. V. JANUȘEVICI, în Arheologhia, 14, 1974, p. 32-40.

13 M. D. MATEI, EMIL EMANDI, în „Anuarul" Muzeului județean Suceava, vol. tovarășului Dan Gh. Teodor și P. Sadurschi pentru materialul paleobotanic pus la dispoziție.

13 M. D. MATEI, EMIL EMANDI, în „Anuarul" Muzeului județean Suceava, vol. V, 1978, p. 226-235.

14 Mulțumimi și pe această cale tovarășului Al. Rădulescu, pentru informația dată.

15 Săpături efectuate în anul 1953. Materialul paleobotanic se află în colecția Muzeului de istorie Suceava.

16 M. D. MATEI, EMIL EMANDI, *Habitatul...*, p. 73-74.

17 M. D. MATEI, EMIL EMANDI, *Habitatul...*, p. 74-75.

18 Mulțumim și pe această cale cercetătorului I. Gaspar de la Stațiunea experimentală Suceava, care în colaborare cu Institutul din Cluj-Napoca, ne-a sprijinit în identificarea speciilor și precizarea caracteristicilor morfologice și fito-pedoclimatice ale acestora.

19 Materialul arheologic se află în colecția Muzeului de istorie Suceava și provine din săpăturile de la Liteni, Zahareşti, Vorniceni, Udești, Berchișești, Scheia, orașul Suceava.

sol) [20], echipamentul tehnic folosit [21], stadiul economice al regiunilor geografice apropiate [22], izvoarele documentare din sec. XIV—XV precum și informațiile primilor călători străini [23]. Materialul paleobotanic reprezentat prin semințe întregi și fragmentare a fost analizat în laborator cu microscopul optic Meopta. De asemenea au fost folosite pentru determinări, determinatoarele existente la Centrul de cercetări biologice din Cluj. Pe lîngă aceste metode de identificare s-a recurs din plin la metodele statistice, cartografice, la cele de analiză comparativă, precum și la cele legate de studierea legăturilor dintre plante și mediul geografic.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Rezultatele obținute prin cercetările efectuate asupra materialului paleobotanic, din perioada secolelor IX—XV, au relvat că în epoca feudalismului timpuriu și dezvoltat, omul avea însemnate preocupări agricole destul de diverse, toate purtînd un caracter extensiv-economic. Cultivarea diverselor specii și soiuri de cereale, îmbunătățirea sistemelor agricole și a echipamentului tehnic, au fost preocupări permanente ale unei populații stabile care trebuia să-și asigure hrana și surplusul necesar reproducției agricole. Determinările efectuate au scos în evidență pentru zona de nord a Moldovei următoarele specii de cereale cultivate, a căror caractere diferențiate după particularitățile morfologice se impun a fi precizate :

1. *Triticum monoccocum*, L, (fig. 4, 5), identificat în stațiunile Fundu Herții (sec. IX—X), Suceava (sec. XIV—XV) și Liteni (sec. XV) este o plantă cu un singur bob în spiculeț, tare, îmbrăcat, de formă aproape ovală, cu extremitățile teșite și axul spicului fragil. Recentele cercetări efectuate de biologi [24] (în funcție de numărul de cromozomi) a identificat această specie cu grîul Alac cultivat și menționat de altfel în izvoarele documentare ale evului mediu (subliniem aceasta deoarece unele studii au identificat grîul Alac cu T. spelta) [25]. Fiind o cereală cultivată primăvara, a fost luată în cultură încă din neolitic în țara noastră ;

20 E. Le ROY LADURIE, în Annales Économies, Sociétes, Civilisations, 5, 1965, p. 889-922 ; ST. C. HEPIETES în B.S.C., 20-21, 1899—1900, p. 15-36 ; N. POPP, I. IOSEP, D. PAULENCU, *Județul Suceava*, București, 1973, p. 63-72 ; V. TUFESCU, *Județul Botoșani*, București, 1977, p. 50-54.

21 V. NEAMȚU, *La technique de la production céréalière en Vlachie et en Moldavie jusqu'au XVIII-e siècle*, București, 1975 ; EMIL EMANDI, în Terra Nostra, vol. IV, 1981, p. 133-148.

22 W. LENSEL, *op. cit.*, p. 33-50 ; P. P. BIRNEA, *Selski, poseleniia Moldavii*, XV—*XVII*, *vv* Kișinău, 1969, p. 130-160 ; *L'Histoire de l'agriculture et de la vie rurale en Pologne*, Varșovia, vol. IV, 1964, p. 10-15 ; G. DUBY, *L'économic rurale et la vie des campagnes dans l'Occident médiéval*, Paris, vol. I, 1962, p. 25 și urm.

23 Pentru informațiile călătorilor străini vezi M. M. Alexandrescu-Dersca, în Studii, XXI, 1968, 5, p. 843-864.

24 GH. BÎLTEANU și V. BÎRNAURE, *Fitotehnie*, București, 1979, p. 16 (tabel 1.5) ; *Flora R.S.R.*, București, 1972, p. 627.

25 G. PASCU, în Revista critică, VII, 1933, 2—3, p. 66-67.

romanii îl denumeau „far" sau „odor" și s-a cultivat pînă în sec. XVIII—XIX [26].

2. *Triticum dicoccum,* cunoscut sub numele de tenchi cultivat și identificat în săpăturile arheologice de la Fundu Herții, Suceava, Udești, este o plantă cu două boabe în spiculeț și cu axul spicului fragil. Boabele acestei specii sînt tari și îmbrăcate într-un grad mai redus [27]. Cercetările paleobotanice [28] au identificat în cadrul acestei specii atît forme de primăvară cît și de toamnă, el fiind luat în cultură mult mai tîrziu decît T. monococcum. Cercetările de laborator au precizat că boabele provenite din stațiunea de la Fudu Herții erau atacate de gărgărița, ceea ce presupune pe de o parte păstrarea acestora de la un an la altul, iar pe de altă parte se crede că această specie era cultivată și toamna.

3. *Triticum aestivum ssp. Vulgare* (grîul comun sau cîrnău), identificat în stațiunile Suceava, Zahareștі, Udești și Vorniceni — Tulova, are bobul golaș și axul spicului tare. Cercetările de laborator au precizat forme de toamnă și primăvară. Această specie se caracterizează prin sipce aristate sau nearistate (fig. 9), cu bobul de formă oval-alungită (fig. 4) aproape rotund în secțiune de culoare roșie sau albă. În sensul acesta, trebuie făcută precizarea că speciile de grîu denumite în documente sub numele de „grîu cîrnău tuns de toamnă" (tunsar sau ghircă de culoare roșie) și „grîu cîrnău mustăcios de vară" (de culoare albă), sînt totuna cu specia T. vulgare, adică grîul comun, care se diferențiază în izvoare de grîu Alac [29], și era cunoscut în antichitate sub numele de „frumentum" sau grîul moale.

4. *Triticum aestivum ssp. compactum* (grîul pitic), identificat numai în stațiuniea de la Fundu Herții, are bobul golaș de formă ovală, ușor alungită, compact cu axul spicului tare și nearistat (fig. 8).

5. *Triticum aestivum ssp. spelta* (grîul spelta), identificat la Liteni și Zahareștі are bobul îmbrăcat și axul spicului fragil ; fiind cunoscut în literatura istorică și sub denumirea de T. spelta putea fi ușor confundat cu T. Vulgare și compactum. Această confuzie poate fi înlăturată numai prin analize de laborator care să precizeze numărul de cromozomi. Particularietățile sale morfologice și de panificație au scos în evidență marea răspîndire a acestei specii mali ales în Europa centrală, unde condițiile ecologice au permis luarea sa în cultură încă din epoca bronzului, el cunoscînd o mare extensiune în cultura cerealieră în perioada evului mediu.

---

26 COLUMELLA LUCIUS JUNIUS MODESATUS, *De re rustica,* Lipipsae, vol. II, 1974, p. 53.

27 AMILCAR VASILIU, *op. cit.*, p. 26 ; *Flora R.S.R.*, București, 1972, p. 628.

28 A. A. AVAKIAN, *Biologia dezvoltării plantelor agricole*, București, 1962, p. 56 și 205 ; AMILCAR VASILIU, *op. cit.*, p. 26-27 ; J. PERCIVAL, *The wheat plant,* Londra, 1921, p. 269-270.

29 T. PAMFILE, *Agricultura la români,* București, 1913, p. 50 și 103 ; M. M. ALEXANDRESCU-DERSCA, în Studii, 21, 1968, 5, p. 847 ; N. IORGA, *Trecutul românesc prin călători*, București, 1920, p. 174 ; D. PRODAN, *Iobăgia în Transilvania în sec. al XVI-lea,* București, vol. I, 1967, p. 48 ; cf. AL. BORZA, *L'alac chez les Roumains,* Sibiu, 1945, p. 8.

6. *Triticum durum,* deşi identificat numai într-un singur caz la Udeşti, nu prezintă încă certitudinea sigură a cultivării sale în zonă. Cert este însă că era o plantă „populară" după T. vulgare, cunoscut încă din antichitate în ţara noastră şi mai ales în perioada prefeudală [30]. Încercarea de a-l identifica cu specia de grîu numită „siligo" în evul mediu (specie numită şi grăul „d'Albanie" era o cereală de primăvară cu bob negru şi spic aristat) [31] are şanse de a se impune, dacă avem în vedere următoarele caracteristici morfologice ale sale : bobul este mai lung decît la grîul comun, golaş, sticlos, de culoare gălbuie sau negricioasă, fiind cultivat mai ales în zonele de stepă, cuprindea ca forme, atît specii de primăvară, cît şi de toamnă (fig. 9).

7. *Panicum miliaceum* L. (fig. 5, 7) descoperit în staţiunile de la Fundu Herţii Suceava, Zahareşti şi Vorniceni, era o specie cu boabe foarte mici. Deşi, este o plantă pretenţioasă la căldură, dar foarte rezistentă la secetă, reuşeşte să dea recolte bune pe solurile nisipoase şi cele desţelenite, avînd o perioadă scurtă de vegetaţie. Meiul se seamănă primăvara tîrziu cînd temperatura solului era destul de ridicată, condiţie ce putea fi realizată în prima decadă a lunii mai şi nu aşa cum s-a presupus că se cultiva odată cu grîul de primăvară în luna aprilie. Descoperirile de la Novkorod [32] au pus în evidenţă boabe de mei de diferite mărimi, din specia Panicum italicum, specie neidentificată încă în staţiunile arheologice din ţara noastră, dar menţionat în documentele vremii sub denumirea de „mălai tătărăsc" preferat pentru obţinerea crupelor.

8. *Hordeum ;* descoperirile din nordul Europei [33] cuprind pentru perioada studiată patru convarietăţi, din care pe teritoriul Podişului Moldovei au fost identificate la Fundu Herţii, Suceava, Zahareşti, Liteni şi Vorniceni, convarietăţile, Hordeum, vulgare L şi Hordeum distichon.

Hordeum vulgare — convarietatea distichon (orzoaică) are la fiecare călcîi de rahis trei spiculeţe, fertil fiind numai spiculeţul din mijloc. Spiculeţele laterale sînt nefertile şi reduse uneori la rudimente florale. Bobul de orz este mare, fusiform (fig. 4, 10) cu o lungime de 8—12 mm şi o grosime de 2,0—3,5 mm. Cultivarea orzoaicei cu două rînduri este dovedită indirect şi de menţionarea în documentele sec. al XV-lea a unei sladniţe la Baia [34] (plasticitatea ecologică a orzoaicei explică climatul mai răcoros şi umed pe care-l prefera, fapt ce i-a asigurat un conţinut ridicat în amidon şi-i conferea berii o calitate superioară).

Hordeum vulgare L., cu aceleaşi caracteristici morfologice, era o plantă cultivată toamna (în staţiunea de la Fundu Herţii s-au găsit boabe atacate de gărgăriţă, ceea ce presupunea păstrarea lor de la un an la altul). Deşi, în stadiul actual al cercetărilor nu putem şti dacă boabele de orz erau îmbrăcate sau golaşe, în schimb s-a precizat faptul

30 MARIN CÎRCIUMARU, EDITH IONESCU, în S.C.I.V.A., 28, 1977, II, p. 269.
31 V. NEAMŢU, *op. cit.*, p. 211.
32 A. V. ARŢIHOVSKII şi B. A. KOLCIN, *op. cit.*, p. 322-323.
33 W. HENSEL, *op. cit.*, p. 56-57 ; EVA HAJNALOVA, în *Slovenska Archeologia*, 23, 1975, 1, p. 231 ; V. SPINEI, *Moldova...*, p. 205.
34 *DIR*, A Moldova, sec. XIV—XV, vol. I, Bucureşti, 1952, p. 13.

că orzul de primăvară în zona noastră nu putea fructifica decît dacă era semănat primăvara (în zona sudică el fructifica chiar dacă era semănat toamna) [35], fiind menționat documentar mult mai tîrziu, în sec. XVII [36]. Cercetările recente au dovedit că așa numitul „orz umblător" (schimbător), dealtfel foarte frecvent în zona de nord a Europei, are o comportare diferită față de orzul tipic de toamnă. Aceste forme de orz fructifică normal indiferent dacă se semănau toamna sau primăvara. El posedă însușirea de a fi rezistent la ger și iernare, ca și orzurile tipice de toamnă. Față de orzul de primăvară, orzul umblător semănat toamna în regiunile de deal și silvo-stepă s-a constatat că era mai productiv [37] și putea fi recoltat mai devreme, favorizînd practicarea culturilor de grîu toamna. În condițiile unui climat temperat continental (condițiile climatice influențează chimismul plantelor), caracteristic zonei centrale și de nord a Europei, orzul umblător luat mereu în cultură, uneori în amestec cu secara și-a creat un mediu propriu reușind să-și parcurgă stadiul de lumină nu în zilele de toamnă scurte și cu temperaturi scăzute, ci în cele de primăvară cînd pericolul înghețului este minim, devenind în felul acesta o plantă rezistentă la ger și cu aceleași calități productive indiferent dacă era semănat toamna sau primăvara.

9. *Secale cereale* L., a fost semnalată la Suceava, Fundu Herții, Liteni, Udești și Vorniceni numai în amestec cu alte cereale, în proporții care difereau de la caz la caz. Această varietate de secară, dealtfel întîlnită în toată zona (fig. 5, 6) se caracterizează prin rahis nefragil, bob golaș, lunguieț, semiacoperit de palei, spic alb, lung, fragil (fig. 4). Este o specie comună care, după Jukovski [38] cuprindea două subspecii organic legate între ele : secara de cultură (cereale L.) și secara sălbatică de cîmp (segetale Zhuk), care a generat și continuă să genereze și azi forme noi de cultură. Datorită particularităților climatice caracteristice zonei de nord a Europei, s-a creat cu timpul un tip nordic — indoeuropeaum — cu spice mai puțin aspre și mai elastice (era o plantă cultivată atît toamna cît și primăvara [39]) decît tipul sudic — rigidum — cu spice aspre. În cadrul acesui tip indoeuropaeum, secale cereale L., descoperite în cele 30 de puncte din zona Podișului Moldo-Volino-Podolic [40] (sec. IX—XV) are ca însușiri generale o serie de caracteristici, ce i-au conferit cea mai largă răspîndire în zonă ; dintre aceste particularități amintim : paiul înalt asigură plantei o mai bună valorificare a rezervei de apă din sol și o mai bună combatere a buruienilor ; dintre toate cerealele cultivate posedă cea mai bună rezistență la ger (—30° C), asigurînd an de an stabilitatea producției, ca dealtfel și la secetă ; față

35 A. A. AVAKIAN, *op. cit.*, p. 205-217.

36 V. MIHORDEA, S. PAPACOSTEA, FL. CONSTANTINIU, *Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, București, 1962, p. 387 ; M. HOLBAN, *Călători străini despre țările române*, vol. I, București, 1965, p. 149.

37 A. A. AVAKIAN, *op. cit.*, p. 205 ; A. KRASNOV, în Sovetskaia Arheologhia, II, 1965, p. 59-60 ; EMIL EMANDI, în Muzeul Național, V, 1981, p. 152.

38 JUKOVSKI, *Kulturnîe rasteniia i ih sorodici*, Leningrad, 1964, p. 15.

39 I. GAȘPAR, L. REICHBUCH, *Secara*, București, 1978, p. 17.

40 Vezi nota 33.

de alte specii de cereale, secara are o mare rezistență la scuturare și la încolțire în spic, însușiri determinate și de precipitațiile abundente de toamnă și primăvară precum și de umiditatea atmosferică ridicată din zonă ; un alt factor important al asigurării producției, care salvează culturile de la atacul bolilor (mai ales în anotimpurile ploioase) este precocitatea acesteia ; posedînd o perioadă de vegetație activă mult limitată și una germinativă scurtă [41], secara de primăvară și toamnă a fost la fel de bine cunoscută în tot cursul evului mediu.

Desigur că, în faza actuală a cercetărilor este greu să se tragă concluzii definitive ; totuși pe baza analizelor efectuate și a coroborării acestora cu materialul documentar și arheologic publicat atît pentru zona Moldovei [42], cît și pentru zonele imediat apropiate [43] cîteva constatări legate de relațiile plante și factorii climatici, frecvență și caracteristicile morfologice ale speciilor, producție și particularitățile peisajului agrar, se impun a fi precizate în cazul de față. Remarcăm de la bun început că densitatea urmelor vechilor culturi de plante cerealiere datate în sec. IX—XV (fig. 1, 2) corespund într-o bună măsură cu rolul jucat de cultura plantelor în economia așezărilor, fapt condiționat de structura speciilor, sistemele agricole, echipamentul agricol, creșterea animalelor, precum și de munca fizică depusă de om în pregătirea terenurilor, practici ce nu puteau fi realizate decît în condițiile unei stabilități și *continuități de locuire și amenajare agricolă* continuă și extensivă, dar lentă, în cadrul aceluiași hotar sătesc, fenomen de altfel, caracteristic întregii Europe și care nu putea ocoli spațiul extracarpatic. Varietatea speciilor cultivate, cunoașterea unor etape cînd aceste preocupări au fost mai intense sau dimpotrivă mai diminuate, frecvența și ponderea acestora în strînsă legătură cu factorii ecologici reprezintă o realitate economică care de asemenea trebuie avută în vedere în raportarea acesteia la realitățile social-politice, demografice și teritoriale, ca premize ale constituirii statului feudal de sine stătător Moldova.

Pornind în analiza noastră tocmai de la existența acestei realități economice (în articolul de față nu analizăm ponoderea pe care a avut-o creșterea animalelor, ca parte componentă a agriculturii, dar menționăm că între aceasta și amenajările agro-animaliere sînt raporturi de intercondiționare și nu se pot opune una alteia). Considerăm că agricultura în zona de nord a Moldovei, ca și în celelalte zone ale Europei se bazează în principiu pe cultivarea plantelor, populația din zonă cunoscînd aproape toate speciile cerealiere pentru boabe care se cultivau (grîu, orz, mei, secară, ovăz). Frecvența mai mare în cultură a unor specii, ca : T. vulgare, monococcum, H. vulgare, Panicum miliaceum și Secale ce reale L., pe un areal geografic distinct din punct de vedere al condițiilor ecologice se

41 I. GAȘPAR, L. REICHBUCH, *op. cit.*, p. 41.

42 V. NEAMȚU, *op. cit.*, p. 82 și urm. ; ȘTEFAN OLTEANU, în Terra Nostra, vol. II, București, 1971, p. 32-43 ; DAN GH. TEODOR, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V—XI* e. n., Iași, 1978 ; I. NISTOR, *Die auswärtige Handelsbeziehungen der Moldau im XIV, XV, und XVI, Jahrundert*, Gotha 1911 ; OCTAV MONORANU, EMIL EMANDI, în Anuarul Muzeului județean Suceava, vol. VI—VII, 1979—1980, p. 78-96 ; DAN GH. TEODOR, în Terra Nostra, vol. III, 1975, p. 224-235.

43 Vezi nota 11.

datoresc în primul rînd unei capacități de adaptare mai bună la condițiile de climă și sol, printr-o bună rezistență la iernare, secetă și scuturare precum și printr-o capacitate de producție sigură și constantă (fluctuațiile fiind înregistrate în anii de tulburări politice și climatice) de-a lungul anilor. Dintre culturile de plante situate pe primul loc după cantitatea materialului descoperit pentru secolele IX—XI se află orzul, meiul și grîul, iar pentru secolele XIV—XV raportul se schimbă în favoarea grîului, meiului, orzului și secarei. Luînd în considerare numai descoperirile din două stațiuni arheologice Suceava și Fundu Herții, în care s-au găsit cantități mai mari de cereale, s-a putut calcula aproximativ procentul participării fiecărei specii în pondere agricolă, astfel : la Fundu Herții (sec. IX—XI) 75% pentru Hordeum vulgare L. și 10% pentru Secale cereale L., 10% pentru T. mononococcum și 5% pentru T. compactum ; la Suceava (sec. XIV—XV) într-un caz s-a putut stabili un procent de 85% pentru T. monococcum și 15% pentru Secale cereale L., în al doilea caz 70% pentru T. vulgare, 15% pentru T. dicoccum și 15% pentru Secale cereale L. Stabilirea proporțiilor mai sus menționate reprezintă situația structurii terenurilor cultivate cu cereale în care participările variate în perioade cronologice diferite, ne sugerează pe de o parte locul prim ocupat de orz în culturile sec. IX—XII, ca de altfel și al meiului, raporturi care în sec. XIV—XV s-au schimbat în favoarea grîului, meiul ocupînd același loc, iar pe de altă parte vine să confirme strînsa concordanță între practicile sistemelor agricole folosite în cele două epoci de progres tehnic diferit : în feudalismul timpuriu predomina practicarea sistemului în pîrloagă lungă cu luarea în cultură a noi terenuri prin defrișare și desțelenire, ceea ce a permis cultivarea orzului cu o perioadă scurtă de vegetație pe locurile defrișate prin incendii, el producîind foarte bine chiar dacă solul era mai sărac ; în feudalismul dezvoltat practicarea sistemului bienal pe ogoare permanent cultivate (a căror stabilitate pedogenetică se datorează lucrărilor agricole anterioare) a permis omului obținerea de recolte bune de grîu prin introducerea a două plante cu cicluri diferențiate de vegetație, alternînd plante cu perioadă scurtă de vegetație (mei, orz, mazăre) cu altele cultivate toamna (grîu sau amestec de cereale) cu o perioadă mai lungă de vegetație. Pentru a fi mai concludenți în exprimarea acestui raport dintre cele două culturi : orz și grîu, credem că se impune coroborarea materialului studiat cu alte materiale din zone geografice apropiate din punct de vedere al condițiilor ecologice. În sensul acesta precizăm că pe teritoriul de sud al Poloniei [44] din cele 12 puncte cu asemenea descoperiri datate în sec. X—XII, orzul a fost identificat în toate stațiunile (fig. 1), iar grîul (fig. 1) numai în opt puncte ; pe teritoriul de nord și de sud al Slovaciei [45] raporturile sînt egale între Hordeum vulgare L. și T. compactum ; pentru aceeași perioadă pe teritoriul U.R.S.S. [46] descoperirile de la stațiunea arheologică Novgorod (sec. X—XII) au relevat

44 W. HENSEL, *op. cit.*, p. 54-55.
45 EVA HAJNALOVA, în Slovenská Archeológia, XXIII, 1975, 1, p. 246.
46 Vezi nota 32.

că dintre cantitățile de cereale descoperite, pe primul loc se situează orzul. Alte cercetări [47] mai vechi paleobotanice efectuate în zona centrală și nordică a Europei au relevat pentru mileniu I e.n. că orzul era o cultură preferată atît pentru sistemul agricol practicat cît și pentru productivitatea rezultată în raport cu alte culturi.

Urmărind dinamica cantitativă a speciilor cultivate pe un areal mult mai larg (Polonia, Cehoslovacia, nord-vestul U.R.S.S.) [48] dar apropiat zonei de nord a Moldovei, pe epoci diferite, constatăm că pentru sec. IX—XII predominante în cultură erau : Panicum miliaceum (44 de puncte) ; Hordeum cu convarietățile vulgare, distichon, polystich, sativum, este semnalat în 45 de puncte din care H. vulgare era cel mai cultivat, 16 puncte ;grîul identificat prin subspeciile (T. monococcum, dicoccum, compactum, vulgare și spelta) în peste patruzeci de stațiuni arheologice, are ca subspecii predominante T. compactum (22 de puncte) și T. vulgare (18 puncte) ; Secale cereale a fost identificată în peste 43 de stațiuni. Caracteristic pentru această zonă, comună din punct de vedere al condițiilor ecologice e predominarea aceleiași specii de Panicum miliaceum și Hordeum vulgare L., excepție făcînd frecvența mai mare în cultură a lui Tr. compactum și Secale cereale în sudul Poloniei, nord-vestul U.R.S.S. și nordul Slovaciei.

Secolul al XIII-lea marcat de o instabilitate politică și socială [49] se caracterizează prin diminuarea preocupărilor în cadrul acestui sector, descoperirile arheologice fiind evidente în acest sens. În schimb pentru sec. XIV—XV atît descoperirile arheologice cît și mențiunile documentare pun în evidență ca specii cultivate grîul, meiul și orzul. Dacă pentru zonele din sudul Poloniei și nord-vestul U.R.S.S. meiul, secara și orzul ocupau locuri prioritare în cultură, în schimb pentru zona noastră grîul (T. vulgare și monococcum) meiul și orzul se impun ca cele mai frecvente culturi, contrar altor opinii potrivit cărora grîul în sec. al XV-lea nu era generalizat în cultură, el deținînd un rol secundar. De remarcat apariția în cultură pentru zona de nord a Moldovei subspecia de grîu T. durum o cereală care nu se întîlnește deloc în nordul Europei ci numai în cea sudică.

Un alt aspect, căruia credem că trebuie să i se acorde mult mai multă atenție în viitor, atît sub aspect productiv cît mai ales selectiv în educarea unor specii de plante rezistente la ger, specifice culturilor de toamnă, e amestecul de cereale grîu-secră, secară-orz, grîu-orz. În sensul acesta, credem că, se impun a fi precizate cîteva aspecte : deși, amestecul de cereale este sesizat încă din epoca fierului [50], de abia în perioada sec. IX—XII cercetările arheologice din Polonia [51], Cehoslovacia [52],

47 A. KRASNOV, în Sovetskaja Arheologija, II, 1965, p. 57-73 ; L. V. VACULENCU, E. N. IANUȘEVICI, în Arheologia, XIV, 1974. p. 32-40.

48 Vezi nota 11.

49 DAN GH. TEODOR, în Dacia, S. N., 9, 1965, p. 326-335 ; V. SPINEI în S.C.I.V., IV, 1970, 21, p. 596-615 ; idem, *Moldova...*, p. 157 și urm.

50 AMILCAR VASILIU, *op. cit.*, p. 44.

51 W. HENSEL, *op. cit.*, p. 55.

U.R.S.S. [53] şi din România [54] au evidenţiat tot mai frecvent acest amestec între secară-orz şi grîu ; descoperirile arheologice de la Coconi, Suceava, Vorniceni şi Liteni [55] au semnalat de asemenea practicarea acestui sistem de amestec între cereale, pentru sec. XIV—XV. Întrebarea care se pune este dacă acest amestec era făcut conştient sau inconştient ? Noi înclinăm să credem că amestecul de cereale era făcut în mod conştient, sursele documentare şi arheologice oferind în felul acesta suficiente informaţii [56]. Pornind de la constatarea că, în perioadele mai îndepărtate seminţele speciilor şi formelor sălbatice de secară au ajuns întîmplător în culturile de grîu şi orz, care mereu luate în cultură au dus la crearea unor specii rezistente la geruri şi la transformarea secarei dintr-o buruiană sălbatică într-o specie tipic specializată de cultură, credem că uliterior omul şi-a dat seama că un asemenea amestec îi putea aduce obţinerea unor recolte sigure prin aportul secarei, aceasta fiind mai puţin pretenţioasă şi mai rezistentă la iernare în condiţii mai puţin favorabile pentru grîu şi orz. Amestecul grîu-secară, secară-orz folosit de-a lungul veacurilor în mod conştient sub denumirea de „surja", „surjic" sau „sîrjoacă", era cultivat pe suprafeţe însemnate în Asia Mică [57], Franţa [58], Polonia [59], U.R.S.S. [60] şi România (ex. : într-un document din 1588 unde sînt menţionate dările satului Vâlceşti către mănăstirea Galata se arată culturile din care satul dădea a zecea parte bisericii : 80 mirţe grîu, 21 mirţe hrişcă, 60 mirţe slad, 10 mirţe mălai şi 300 mirţe sărjiţă) [61].

Cercetările de laborator, dar mai ales cele practicate în „cîmp" [62] au relevat cîteva constatări care ar trebui luate în considerare atunci cînd se fac precizări pentru epoci mai îndepărtate asupra caracteristicilor fito-pedologice ale culturilor cerealiere semănate toamna : grîul de primăvară cultivat în prima generaţie în luna aprilie (1—20 aprilie), iar în a doua generaţie în luna martie (26—30) poate fi semănat toamna (9—15 septembrie) el fiind educat în acest sens la condiţiile de mediu climatic oscilant, ceea ce a dus treptat la obţinerea atît a formelor de toamnă cît şi a formelor „umblătoare" de cereale ; amestecul de cereale

52 EVA HAJNALOVA, în Slovenská Arheológhia, XXIII, 1, p. 245-246.
53 P. P. BÎRNEA, *op. cit.*, p. 142.
54 GH. ŞTEFAN, I. BARNEA, M. COMŞA, EUGEN COMŞA, *Dinogeţia*, vol. I, Bucureşti, 1967, p. 58 ; N. CONSTANTINESCU, *op. cit.*, p. 75-76.
55 Vezi notele 15, 16, 17.
56 I. GAŞPAR, L. REICHBUCH, *op. cit.*, p. 16 ; *DIR*, A Moldova, sec. XVI, vol. 3, p. 408-409 ; G. PASCU, *op. cit.*, p. 82 ; AL. BOCĂNEŢU, în Codrul Cosminului, II—III, 1925, şi 1926 ; p. 123 şi 127-128 ; AL. RĂSMERIŢă, *Dicţionarul etimologico-semantic al limbii române*, Craiova, 1924, p. 715.
57 I. GAŞPAR, L. REICHBUCH, *op. cit.*, p. 16.
58 JACQUES HEERS, L'occiden aux XIV et XV-esiècles. *Aspect économiques et sociaux*, Paris, 1970, p. 54-60.
59 ZOFIA PODWINSKA, *Zmiany form osadnictwa wiejskiego no ziemiach polskich we wcześniejszym srednowieczu*, Warszawa, 1971, p. 358-360.
60 P. P. BÎRNEA, *op. cit.*, p. 142.
61 *DIR*, A. Moldova sec. XVI, vol. III, p. 408-409.
62 A. A. AVAKIAN, p. 69-82 şi 194-221.

semănat primăvara, demonstrează rolul pe care îl joacă nu numai adaptarea la condițiile de mediu, dar și la fecundarea cu polen a diferitelor specii sau soiuri de cereale. Acest fenomen este util din punct de vedere biologic pentru lărgirea posibilităților de adaptare și creare de specii rezistente la condițiile climatice de toamnă, nefavorabile ale mediului. Rezistența la iernare a speciilor de grîu și orz în condițiile climatice specifice nordului Moldovei a dus la realizarea în timp datorită factorilor istorici, climatici și pedologici a unor soiuri cu calități plastice și biologice deosebite ; acești factori și-au impus amprenta asupra generațiilor de cereale cultivate și la obținerea treptată a unor specii cultivate toamna (specii de cereale cultivate toamna au fost identificate la Suceava, sec. XIV—XV, și la Fundu Herții, sec. IX—XI). O remarcă deosebită se impune a fi precizată în cazul descoperirii de la Fundu Herții a „orzului umblător", formă care se crează numai în urma însămînțărilor repetate fie primăvara, fie chiar și toamna, ceea ce presupunea o stabilitate a locuirii și lucrărilor agricole în hotarul satului, stabilitate ce a concurat la crearea unor forme rezistente de toamnă și la ger. Asemenea forme se întîlnesc și în zona de nord-est a U.R.S.S., în Polonia pentru aceeași perioadă cronologică (sec. IX—XII) [63], în care culturile bienale în condițiile nefavorabile de creștere și dezvoltare a organelor de fructificare se restructurează mai ușor decît plantele anuale ; aceasta ne demonstrează legăturile naturale ce există între plantele bienale și cele multianuale. De asemenea trebuie de remarcat, că în cadrul culturilor de amestec și a celor de toamnă, alături de „natura" grîului moale va exista și „natura" grîului tare sau al secarei, acesta fiind un hibrid care conținea diferite însușiri rezistente la temperatură, cu o productivitate slabă, dar sigură (cercetările de laborator din U.R.S.S. au scos în evidență prin însămînțările repetate de cereale în amestec crearea unor hibrizi grîu-secară care în descendență au dus la formarea rapidă a unor forme, constante de grîu ce aparțin speciei T. vulgare, cultivat toamna) [64].

Reiese din aceste că starea diferitelor culturi pure sau eterogene, de primăvară sau toamnă variază în diferite locuri și perioade de timp chiar în cadrul acelorași condiții ecologice. În sensul acesta precizarea plasticității ecologice a fiecărei specii cultivate în zona de nord a Moldovei ne poate crea o imagine mai de ansamblu asupra profundelor transformări fito-pedologice ce au afectat zonele cultivate mai ales în perioadaoada feudalismului dezvoltat în această regiune geografică. Astfel, grîul este reprezentat atît prin boabe îmbrăcate (T. monococcum, dicoccum, spelta) cît și golaș T(. vulgare, T. compactum, T. durum). Printre soiuri remarcăm grîul moale (T. vulgare) cultivat în sec. XIV-XV dar, absent în sec. IX-XI cînd apare T. compactum (grîul pitic). Dacă, pentru zona noastră caracteristică este prezența grîului tare .T. monococcum, dicoccum și spelta) în schimb pentru zonele din nordul Europei, prezența

63 A. KRASNOV, în Sovetskaja Arheologija, II, 1965, p. 70 ; W. HENSEL, *op. cit.*, p. 53.

64 A. A. AVAKIAN, *op. cit.*, p. 55-56 și 61-66, 91.

acestui soi de grîu este foarte rară [65], cel mai răspîndit fiind grîul moale (la noi se pare că exista un echilibru în cultivarea grîului tare cît și a celui moale). În legătură cu răspîndirea lui T. vulgare, care a luat treptat locul lui T. compactum în sec. XIII-XIV, trebuie de avut în vedere cîteva aspecte : introducerea treptată a asolamentului bienal a lărgit mult extinderea culturilor de toamnă, fapt favorizat și de perfecționarea echipamentului agricol prin trecerea la folosirea plugului cu brăzdar asimetric și cormană fixă precum și a celui cu roți și cuțite lungi masive ; mărirea suprafeței agricole prin luarea în ciclu fieto-pedogenetic a solului greu lutos, argilos, brun-roșcat și cenușiu de terasă sau coastă, îngrășat cu cenușă provenită din defrișare, era preferat de specia de grîu T. vulgare și pentru faptul că acest tip de sol realiza cel mai favorabil raport între ritmul de dezvoltare și condițiile climatice, prin echilibrarea umidității din sol și atmosferă, iar azotul asimilat din cenușă îi asigura un număr de spiculițe în spic mai mare implicit și de rezistență la boală ; existența acestor condiții fito-pedoclimatice specifice au favorizat cultivarea în semănăturile de toamnă a grîului T. vulgare, plantă mai rezistentă la ger și cu o pornire mai timpurie în vegetație primăvara, precum și cu o productivitate mai mare decît a soiurilor de primăvară [66]. În schimb culturile de grîu semănate primăvara (T. monococcum și T. dicoccum) sînt mai precoce dar mai sensibile la ger și preferă solurile ușoare de luncă și podzolice, dar îngrășate prin cenușă sau tîrlire. Este ușor de observat că sorturile de grîu fără coajă erau mai răspîndite în secolele XIII-XV, decît cele cu coajă, care nu dădeau la măcinat făină de bună calitate, ele fiind folosite mai ales pentru obținerea crupelor [67].

În privința grînelor de toamnă și de primăvară credem că se impune clarificarea și a altor aspecte de paleo-fitotehnie mai puțin cunoscute, dar necesare pentru înțelegerea acestor raporturi ce s-au stabilit de-a lungul timpului între climă și tehnică agricolă. În primul rînd deosebirea dintre aceste specii constă în comportarea diferită la oscilațiile de temperatură ; în sensul acesta trebuie precizat și faptul că acum cca 800-1 000 de ani în urmă, în zona de nord a Europei condițiile climatice erau mai bune decît cele de azi : temperatura verii era cu 2-3° mai ridicată, iar durata acesteia cu 2-3 săptămîni mai lungă [68], ceea ce a creat condiții propice pentru cultivarea unor asemenea plante chiar dacă sistemele agricole încă nu evoluase și echipamentul teihnic erau rudimentar și rar. Grînele de primăvară semănate toamna și nevătămate de temperatura scăzută, asigurau producții mai mari decît, dacă erau semănate primăvara [69]. S-a constatat că grîul detoamnă suportă să fie cultivat după el însuși un număr mai mare de ani (monocultură), fără să înregistreze o scădere a producției. De asemenea, e posibil să fi fost semănat și după plantele bogate în azot și cu un grad mare de precocitate ca : meiul, mazărea și orzul ; în sensul acesta arăturile de toamnă

65 Vezi W. Hensel, *op. cit.*, p. 83, tabel 3.
66 GH. BÎLTEANU, V. BÎRNAURE, *op. cit.*, p. 55-57.
67 A. KRASNOV, în Sovietskaja Arheologija, II, 1965, p. 59.
68 Ibidem.
69 A. A. AVAKIAN, *op. cit.*, p. 40-56 ; vezi nota 66.

nu trebuiau să depășească 15-20 cm, iar solul nu prea mărunțit era suficient pentru a reține apa necesară (grîul de toamnă semănat pe arături mai adînci de 20 cm nu dădea recolte mari) [70]. În linii generale, putem aprecia că datorită plasticității ecologice a lui T. vulgare, el s-a impus în cultură în zona noastră prin faptul că era rezistent la ger, avea capacitate mare de înfrățire, perioadă lungă de „repaus vegetativ", un mare grad de rusticitate, rezistență la variațiile de temperatură și umiditate precum și o capacitate de producție pronunțat mai ridicată decît T. monococcum și dicoccum.

Analizînd zonele ecologice de răspîndire a grîului (fig.2) prin prisma condițiilor climatice, pedologice și a sistemelor agricole practice, putem aprecia că în sec. IX-XII pe primul loc în zonă se situau culturile de primăvară (dar nu lipseau și cele de toamnă), urmînd ca în perioadele imediat următoare, treptat acest raport să se echilibreze ca începînd din sec. al XV-lea, el să se schimbe în favoarea culturilor de toamnă.

Orzul este documentat în toată zona și pe toată perioada de timp analizată, cu o frecvență mai mare în sec. IX-XII datorită atît formelor variate aflate în cultură (fig. 1, 3) cît mai ales perioadei scurte de vegetație. Dintre formele de orz cultivat în zonă distingem Hordeum vulgare L. (sec. IX-XII) cu coajă și Hordeum distichum (sec. XV) fără coajă, folosit și la prepararea berii. Aceste soiuri de orz erau larg răspîndite în Europa mijlocie și de nord [71]. Identificarea în cercetările de laborator a orzului de toamnă are o dublă semnificație : pe de o parte era mai intens cultivat pentru că asigura o producție mai mare decît orzul de primăvară, iar pe de altă parte se recolta mult mai timpuriu decît grîul, ceea ce dădea posibilitatea realizării unei culturi de toamnă în condiții foarte bune. Deși, are o scurtă perioadă de vegetație, orzul prefera un sol mai bun decît grîul (cernoziomul, aluviunile, lăcoviștele) fiind destul de sensibil la temperatură, suportînd în schimb lipsa de umiditate. Fiind una dintre culturile preferate, orzul avea o largă utilizare în alimentație și fabricarea berii în sec. XV-XVI.

Dintre cele două soiuri de mei cunoscute Panicum miliaceum și Panicum italicum, în zona noastră se întîlnește numai prima formă (Panicum miliaceum) caracterizat printr-o scurtă perioadă de vegetație ; fiind prima cultură semănată după desțelenire, în condițiile unei slabe înzestrări tehnice, a făcut ca această plantă să fie cea mai răspîndită și cultivată pe toată aria geografică locuită, din sec. XI-XV [72]. Semănat primăvara tîrziu, cînd temperatura solului trebuia să treacă de la 10° (1-10 mai) [73], meiul era o plantă pretențioasă la căldură dar rezistenă la secetă dînd rezultate bune pe solurile mijlocii (brune, cenușii, roșcate

70 GH. BÎLTEANU, V. BÎRNAURE, *op. cit.*, p. 98.
71 W. HENSEL, *op. cit.*, p. 56-59 ; *L'Histoire de l'agriculture et de la vie rurale en Pologne*, vol. IV, Varșovia, 1964, p. 5-15 ; EVA HAJNALOVA, în Slovenská Archeológia, 27, 1979, p. 2.
72 A. KRASNOV, în Sovietskaja Arheologija, 2, 1965, p. 50 ; EMIL EMANDI, în Anuarul Muzeului județean Suceava, VIII, 1981, p. 200-226.
73 GH. BÎLTEANU, V. BÎRNAURE, *op. cit.*, p. 281.

și cernoziomice), putînd fi semănat chiar și în mirişte. Era folosit pentru obținerea făinii și a crupelor.

Secara, atît ca plantă în floră spontană cît și ca plantă de cultură era specifică zonei cu climat temperat și mai rece. De remarcat că în zona de nord a Moldovei ea nu a fost descoperită în condiții pure în cultură ci numai eterogen (în amestec cu grîul și orzul). Deși, pentru această perioadă cercetările biologice [74] confirmă existența sa și în cultură pură, trebuie de admis faptul că era mai puțin răspîndită o asemenea cultură, ea predominînd mai mult în culturile de amestec. Răspîndită pe un areal foarte larg cuprinzînd întreaga Europă de nord, ea se cultiva pe terenurile sărace, acide (mai puțin pretențioasă ca grîul), în zonele subcarpatice, fiind și azi răspîndită în Maramureș, Munții Apuseni și Bistriței [75]; preferată în amestec cu grîul și orzul de toamnă pentru obținerea de recolte sigure, prin aportul acesteia la capacitatea de producție, secara era o plantă rezistentă la ger, secetă și scuturare precum și la încolțirea în spic. Cu bune rezultate secara se putea semăna după grîul de primăvară și putea suporta monocultura ani de-a rîndul fără ca producția să sufere prea mult.

Analizînd informațiile furnizate de materialul paleobotanic prin prisma cercetărilor de laborator din punct de vedere al structurii morfologice și al condițiilor ecologice, putem conchide că populația din zona subcarpatică pînă la cea de cîmpie cunoștea toate speciile de culturi cerealiere pentru boabe, cu o gamă variată de forme și soiuri, remarcîndu-se în primul rînd culturile de amestec, grîul orzul și meiul. Coroborarea acestor informații cu mărturiile documentare din sec. XIV—XV duc la stbilirea cu certitudine în sec. al XIV-lea a culturilor de toamnă, a asolamentului bienal și generalizarea culturilor de cereale, ceea ce vine să confirme sau să infirme unele informații ale călătorilor străini și opinii deja exprimate [76]. Deși, materialul pe care îl avem la dispoziție dă prea puține informații cu privire la schimbarea culturilor cerealiere, totuși se poate constata o intensificare a semănăturilor cu grîu moale (T. vulgare) în sec. XIII-XV și a culturilor de amestec, precum și o deplasare altitudinală și de la vest spre est a cerealelor în general și a secarei în special.

O mare însemnătate pentru aprecierea practicării agriculturii în sec.IX-XVpe te ritoriul de nord al Moldovei o au cantitățile variate de cereale depozitate în gropi special amenajate, de formă cilindrică cu pereții arși sau lutuiți descoperite atît la Fundu-Herții [77] cît și la Suceava [78]. Dacă, gropile de bucate (5 bucăți) descoperite la Fundu-Herții ajungeau pînă la o cantitate de înmagazinare ce varia între 60—150 kg

74 I. GAȘPAR, L. REICHBUCH, *op. cit.*, p. 17; GH. BÎTLEANU, V. BÎRNAURE, *op. cit.*, p. 119.

75 AMILCAR VASILIU, *op. cit.*, p. 44; I. GAȘPAR, L. REICHBUCH, *op. cit.*, p. 15.

76 M. M. ALEXANDRESCU-DERSCA, în Studii, 21, 1968, p. 847-849; V. NEAMȚU, *op. cit.*, p. 209-215; P. P. PANAITESCU, *Introducere la istoria culturii românești*, București, 1969, p. 147 și urm.

77 DAN GH. TEODOR, *op. cit.*, p. 75.

78 B. MITREA, B. CÎMPINA, GH. DIACONU, în S.C.I.V., 1954, 1—2, p. 287.

(de fapt asemenea gropi cu o capacitate medie erau larg răspîndite în sec. IX-X) [79], în schimb cea de la Suceava din sec. XV-XVI atingea o capacitate aproximativ de 5 000 kg [80]. Deci pentru a se umple gropile de bucate de la Fundu-Herții, era necesar să se samene un ogor în suprafață de cca 2,5 ha cu o recoltă medie de 350 kg/ha. Dacă, ținem cont că pentru această perioadă (sec. IX-XII) agricultorul avea și teren necultivat — pîrloagă lungă — înseamnă că el trebuia să posede mai multe ogoare pe care să le semene în fiecare an. De fapt asemenea constatări privind relațiile dintre capacitatea gropilor de bucate și suprafața cultivată făcute în Boemia, Polonia și U.R.S.S. [81], pentru aceeași perioadă au ajuns la concluzii asemănătoare, cultivatorul obținînd de două sau trei ori sămînța la hectar. Pentru sec. al XV-lea putem aprecia că suprafața medie cultivată de o gospodărie raportată la media unei gropi de cereale de 5 000 kg [82] și la sistemul agricol al asolamentului bienal este de cca. 6—8 ha.

Luînd în considerare mai ales pentru secolele XIV-XV constatările mai sus menționate precum și faptul că semințele erau păstrate de la un an la altul putem aprecia că în zonă se practica o agricultură destul de dezvoltată cu un sistem agricol bienal cristalizat, produsele obținute ajungînd nu numai pentru hrana populației, pentru însămînțările viitoare, dar și pentru depozitele de rezervă ; aceasta s-a impus ca o necesitate odată cu creșterea numărului populației principalul modificator și transformator al peisajului rural din zonă, adevăratul creator de progres tehnic și civilizație agro-animalieră. Această constatare ne este întărită și de faptul că explozia documentară a satelor cu mori menționate în sec. al XVI-lea — o moară revenea la două sate — (ex. : morile din Baia dădeau în fiecare an mănăstirii Probota „12 coluade de orz și patru coluade de grîu", ceea ce înseamnă că morile din Baia măcinau anual 114.000 litri de orz și 39 litri de grîu) [83], ca și introducerea plugului asimetric cu roți, precum și diversificarea și amplificarea *peisajelor nemijlocit productive,* sînt realități economice de necontestat care s-au impus în peisajul rural al zonei creînd o adevărată *civilizație agro-animalieră,* nu în sec. al XVI-lea ci cel puțin în sec. XIV și respectiv XV. Pornind de la frecvența celor mai importante culturi cerealiere din perioada feudalismului timpuriu, la distribuțiile teritoriale (podiș, cîmpie) și distincțiile zonale ale culturilor de plante din cadrul satului, menționate în documentele vremii în perioada feuda-

79 JAROSLAV KUDRNÁČ, în Arheologia Moldovei, vol. I, București, p. 226-2 240.

80 R. O. MAIER, în Revista muzeelor, vol. V, 1968, p. 278 ; S. COMĂNESCU, în S.C.I.V., 24, 1973, 1, p. 90.

81 JAROSLAV KUDRNÁČ, în Arheologia Moldovei, vol. I, p. 238 ; B. D. GREKO, *Kievskaia Rus,* Praga, 1953, p. 47-48 ; R. GRAND, R. DELATOUCHE, *L'agériculture au moyen âge de la fin de l'Empire romain, an XVI-e siècle,* Paris, 1950, p. 279 și urm. ; W. HENSEL, *op. cit.,* p. 66-67.

82 Vezi nota 80.

83 N. STOICESCU, *Cum măsurau strămoșii,* Buc., 1971, p. 198 ; M. COSTĂCHESCU, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare,* vol. II, Iași, 1932, p. 446.

lismului dezvoltat [84], putem distinge pentru această perioadă un anumit peisaj al vieții rurale în care cele două componente de bază, ale societății feudale așezarea și economia agricolă se află într-o strînsă legătură : pe de o parte existența unui *peisaj umanizat* mult amplificată față de perioada feudalismului timuriu în care așezarea exprimă cel mai bine modul în care s-a transformat mediul natural, iar pe de altă parte progresele înregistrate în domeniul demografic, tehnic și productiv au dus la modificări specializate în structura economică a hotarului satului (pășuni, teren arabil, livezi) și la generarea de peisaje productive agro-animaliere. Constatînd o anumită diferențiere spațială (podiș și cîmpie) și temporală (sec. IX-XIII ; XIV-XV) ce a îmbrăcat forme asemănătoare în cadrul peisajului rural, printr-o serie de elemente comune ca : tipuri de așezări, de sol și vegetație, suportul ecologic comun — văile de rîu, vin să ne confirme legătura strînsă ce s-a stabilit de-a lungul timpului între factorii demografici, echipamentul tehnic și structura peisajului rural în cadrul amenajărilor agricole și pastorale. Aceasta în bună măsură explică existența unor așezări omenești stabile ce au introdus modificări permanente în peisajul agro-animalier în perioada secolelor IX-XIII,, transformînd baza teritorială a obștei (hotarul satului) în parte constructivă (vetrele) și parte cultivată (culturi) ; în sensul acesta hotarul satului era raportat în documente la numărul caselor de întreținut („cît vor putea să trăiască 20 de case", „cît s-ar putea să se așeze un sat cu cătunuri și să fie și de cosit fîneață", „să întemeieze iaz și văratic și sat"). De asemenea se fac raportări în documente strict personale la cei care vor să ia în cultură noi pămînturi („oricît va putea să-și întemeieze în acest hotar", „iar hotarul acestuia să-l aibă din toate părțile cît va putea să folosească destul un sat și cu aratul și cu fînețe") [85]. Practicarea unei agriculturi în cuprinsul unui hotar sătesc, în perioada feudalismului timpuriu s-a bazat pe punerea în valoare an de an (timp de 4—6 ani) a terenului arabil pînă se aprecia că i-a scăzut fertilitatea ca apoi să se lase să se înierbeze în mod natural, cînd se păștea cu animalele (timp de 5—10 ani). Agricultorul putea să posede și să samene mai multe ogoare fie prin desțelenire, din pîrloagă, fie prin defirșare și îngrășare cu cenușă a solului, sistem caracteristic zonelor cu așezări omenești mai dense (s-a constatat că în zonele bazate numai pe defirișări, așezările sînt foarte rare) [86] și cu o stabilitate mobilă în cadrul hotarului satului, în care raportul dintre cîmpul semănat și fînațul recoltat pe de o parte, iar pe de altă parte locul defrișat fiind destul de echilibrat. Acest sistem bazat pe cultura „mutătoare" în care alternau culturile de scurtă

84 H. H. STAHL, *op. cit.*, vol. I, p. 93 și urm. ; P. P. PANAITESCU, Introducere..., Buc., 1969, p. 159.

85 H. H. STAHL, *Teorii și ipoteze privind sociologia orînduirii tributare*, Buc., 1980, p. 98 ; *DRH*, A Moldova, vol. I, București, 1975, p. 182, 232, 262, 356 ; *DRH*, A Moldova, vol. II, Buc., 1976, p. 75-82 ; *DIR*, A Moldova, sec. XVI, vol. I, p. 394.

86 JAROSLAV KUDRNÁČ, în Arheologia Moldovei, vol. I, p. 239-240 ; H. LOWMIANSKI, *Podstawy gospodarcze fromowania sie panstw slowianskich*, Varșovia, 1953, p. 161 ; ZOFIA PODWINSKA, *op. cit.*, p. 342.

durată, cu pîrloagă de lungă durată, s-au putut practica numai în cadrul hotarului satului și cu condiția ca un grup mic de oameni stabili să poată exploata o întindere mare de teren a cărui potențial productiv raportat la practicarea monoculturii și a nivelului tehnică scăzut, a făcut ca productivitatea să fie mică (1 : 2 sau 3). Singura cale a menținerii unei productivități constante era luarea în cultură a altor terenuri și părăsirea celor epuizate. Scurtarea repausului solului preluat din pîrloagă și generalizarea treptată a asolamentului agricol bienal în care culturile de toamnă încep să se impună și extindă treptat nu numai pe văile rîurilor dar și pe coasta dealurilor (urcarea în altitudine a culturilor a dus la crearea a două zone agro-animaliere distincte : una de luncă și alta de terasă sau coastă d deal), fenomene caracteristice sec. XIV-XV, se datoresc procesului accelerat de creștere demografică și progresului tehnic înregistrat. Caracteristica structurii peisajului agro-animalier în perioada feudalismului dezvoltat, este imupsă pe de o parte de varietatea speciilor cultivate, iar pe de altă parte de înzestrarea tehnică agricolă și potențialul animalier, care într-o oarecare măsură dimensionau și condiționau forma ogoarelor. (alungite, aveau în general formă dreptunghiulară) [87]. Asociațiile de culturi zonate diferit în cadrul hotarului satului ca și tehnica de amenajare pastorală a agriculturii bazată pe creșterea cornutelor mari, peisajul agro-animalier unitar dar variat ca specializare sînt mărturii în acest sens care au stat la baza dezvoltării comerțului, la extinderea și permanentizarea rețelei de drumuri, la apariția și dezvoltarea orașului. Judecînd transformările demo-economice petrecute în sec. XIV-XV prin prisma structurii peisajului rural dominat de prezența omului și a muncii sale, indici ce exprimă expansiunea agricolă și demografică, credem că, în concluzie se impun a fi precizate în linii generale caracteristicile zonale ale spațiului peisagistic agro-animalier în funcție de capacitățile da menajare și transformare a mediului (factorul demografic joacă un rol important), dotare tehnică, practicarea asolamentului bienal și cel al moinei alături de creșterea cornutelor mari și mici, extinderea vegetației cerealiere și ierboase în defavoarea celei lemnoase (fig.3) :

— terenul apropiat de casă, cultivat regulat și constant era mult mai bine îngrijit și structurat în grădină, livadă, fînaț (ex : „cu loc de grădină pentru varză și cu o vie de acolo și cu fînaț și cu două ogoare săpate", „un loc de trei case din Petia Mare și cu jirebiile lor din țarină și cu grădinile și locul de hrană ce atîrnă de ele") [88], el avînd aspectul unui peisaj în „tablă de șah" ;

— terenul mai îndepărtat „țarnă" sau „cîmp", cultivat dupăă sistemul agricol bienal, în ogor, de formă în general dreptunghiulară,era structurat pe unități de stăpînire pe tot hotarul satului sub formă de

87 H. H. STAHL, *op. cit.*, vol. I, p. 90 și urm. ; P. P. PANAITESCU, *Obștea țărănească...*, p. 88.

88 R. ROSETTI, *Pămîntul, sătenii și stăpînii în Moldova*, Buc., 1907, p. 89 ; *DIR*, A, Moldova, sec. XVI, vol. IV, p. 33.

jirebie (ex. : „țarna veche și țarna nouă", „cîmpul de jos și de sus", „poarta țarnii", „gardul țarnii", unghiul țarnii")[89]. Specific pentru acest sistem în ogor este faptul că aproape 30—45% din teren se semăna ; în sensul acesta terenul se compunea din două-trei sole, din care una-două erau pentru cerealele de toamnă și primăvară, iar restul pentru ogor, realizîndu-se un asolament la doi ani (ex. : „cît timp de doi ani seamănă într-un loc și alți doi în alt loc")[90]. Ogorul se lucra foarte diferit. El se putea pășuna primăvara și se ara toamna, în care caz era denumit ogor sterp, pășunat. În alte situații ogorul se ara din toamnă, se semăna grîu, în care caz se numea ogor negru. Alt sistem de fertilizare a solului consta prin tîrlire. Avînd în vedere însă varietățile speciilor cultivate și adaptarea lor la mediu, rotația acestor, densitatea populației de 4—5 locuitori/km p și organizarea sa în obști, putem afirma că alături de practicarea sistemului bienal era folosit permanent și sistemul moinelor și al desțelenirilor curente ;

— peisajul silvatic era destul de evident (fig. 3) nu constituia o pădure continuă, culmile dealurilor și terasele văilor, erau împădurite parțial ; izvoarele medievale menționează pădurea ca unitate naturală delimitată și precizată în hotarul satului, despărțită de terenuri despădurite, poieni, ape, toate exploatate în comun [91].

În concluzie putem aprecia că cercetările paleobotanice efectuate pe materialele rezultate din cele șase stațiuni arheologice ne-au permis să stabilim pentru prima dată tipurile de specii cultivate în nordul Moldovei, a formelor și caracteristicilor fito-pedoclimatice ale zonei constatări ce întregesc imaginea de ansamblu privind preocupările de bază ale populației din zonă, ca cultivatori și crescători de animale [92] precum și ca creaetori de structuri teritoriale, cu valoare istorică. În sensul acesta peisajul rural se prezintă ca un ansamblu spațio-temporal în care factorii naturali (pădurea, apa, izlazul, solul) și cei creați (ogorul, culturile, livezile, locuințele) prin diverse acțiuni umane (defrișări, desțeleniri, construcții) exprimă legături ce s-au bazat pe expe-

89 T. BALAN, *Documente bucovinene*, vol. I, Cernăuți, 1933, p. 76-98 ; *DIR*, A, Moldova, sec. XVI, vol. IV, p. 33, M. COSTĂCHESCU, *op. cit.*, vol. 2, p. 133 ; T. BALAN, *op. cit.*, vol. II, p. 155 ; *DIR*, A, Moldova, sec. XVI, vol. I, p. 152-350, 399.

90 C. C. GIURESCU, *Le voyage de Niccolá Barsi en Moldavie*, Paris—București, 1925, p. 34.

91 P. P. PANAITESCU, *Obștea...*, p. 131 ; T. BALAN, *op. cit.*, vol. I, p. 216 ; Idem, *op. cit.*, vol. II, p. 98 ; M. COSTĂCHESCU, *Documentele moldovenești de la Ștefăniță Voievod*, Iași, 1943, p. 215 ; R. ROSETTI, *op. cit.*, p. 90 ; *DIR*, A, Moldova, sec. XVI, vol. III și IV, p. 226, 298 ; 195, 174, 278 ; Asemenea constatări s-au făcut și pentru Țara Maramureșului (vezi R. Popa, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*, Buc., 1970, p. 37-41).

92 În studiul de față nu ne-am permis a trata și celălalt aspect legat de ocupațiile agricole, cel al creșterii animalelor, deoarece el a făcut obiectul unor asemenea studiu, vezi Emi I. Emandi, *Economia agricolă a satelor din Nordul Moldovei, în sec. XIV—XVI*, comunicare susținută la cel de al XV-lea Simpozion Național de istorie agrară, 2—4 noiembrie 1978, Covasna ; aceeași comunicare în Revista Terra Nostra, vol. IV, 1981, p. 145 și urm.

rienţă şi tradiţie în organizarea productivă a peisajului agro-animalier, în care cultura plantelor era venerată ca ocupaţie chiar şi prin depuneri de cereale în morminte (asemenea practici erau întîlnite mai ales în perioada feudalismului timpuriu în necropolele de la Vorniceni, Dinogenţia, Zimnicea) [93]. Credem că, intensificarea unor asemenea cercetări pe întreaga zonă a Moldovei prin luarea în analiză paleo-botanică a noi izvoare, poate crea premizele elaborării unor concluzii de mai amplă valoare istorică, care să privească mediul ecologic şi economia agro-pastorală în această zonă ca laturi deosebit de importante pentru cunoaşterea cît mai completă a diferitelor aspecte ale civilzaţiei medievale româneşti.

DIE JFLANZENKULTUR IM NORDEN DER MOLDAU (IX—XV JH.) IM LICHTE DER PALEOBOTANISCHEN FORSCHUNGEN

In der folgenden Arbeit, abordiert der Verfasser zum ersten Mal im Lichte der paleobotanischen Forschungen, für die Zone der Moldau des IX–XV Jahrhundert, agrohistorische, und fito-pedo-klimatische Aspekte in enger Verbindung mit den angebauten Getreidearten, der Anbauzeit, ihren periodischen Veränderungen, ihr geographisches 9nteid und Verbreitung, die landwirtschaftlichen Technologien und die Struktur der dörflichen Landschaft, die Entwicklung der demographischen Produktion und Faktors.

Auf Grund der paleobotanischen Materialen, die aus den arheologischen Forschungen stammen, von : Fund Herţii (IX—XI Jh.) Liteni (XIV–XV Jh.) (XV Jh.), und die mit anderen Fundsachen den Landes der gleichen Periode, vergleichen wurden, sowie auch mit demen die im Süden Polens, N-V der U. d. S.S.R., Süden der Slowakei gefunden wurden, zeigt der Verfasser, dass die gefun-L. Ziemlich gut übereinstimmt mit der Rolle die die Fragvenz verschiedener Kulturen in verschiedenen historischen Perioden in der Ökonomie der Ortschaften spielt, die Tatsache die auch konditioniert wurd von den landwirtschaftlich gebrauchten Systemen, der landwirtschaftlichen Ausrüstung, der Viehzucht, sowie auch der physischen Arbeit, die von den Menschen für die Vorbereitung des Feldes abgelegt wurde, eine Praxis, die man nicht hätte machen können, ohne die Bedingungen einer wohnhaften Stabilität und Kontinuität, und einer kontinuierlichen und extensiven landwirtschaftlichen Anlegung, die aber in dem Rahmen spelta, dumen, Panicum, miliaceum, Hordeum vulgar L. şi distichon, Secale cereale denen Arten wie Triticum, monococcum, dicoccum, oestivum, vulgan, com pactum, derselben Grenzen eines Dorfes langsam ist. ein Phänomen das für ganz Europa kennzeichnend ist und das das aussenkarpatische Gebiet nicht vermeiden konnte. Ein anderes Aspekt, das in diesem Artikel behandelt wurde, ist der verbunden

93 ŞTEFAN OLTEANU, în Terra Nostra, vol. II, Bucureşti, 1971, p. 38.

mit der Getreidemischung (Kom-Roggen, RoggenéGerste) ein sicheres Verwahren, das Jahrhundertelang in einer bewussten Weise unter dem Namen (sîrjoacă" praktiziert und gebraucht wurde, mit dem Zwech sichere Ernte zu erhalten, durch den Beitrag einer Pflanze wiederstandsfähiger in weniger freundlichen klimatischen und pedagogischen Bedingungen der Zone. Die Auszeichnung der verschiedenen angebauten Pflanzen, ihre Beziehungen mit der Erde wie auch ihre ökologische Plastizität in enger Verbundenheit mit den morfologischen Kennzeichen, an die man technische Aspekte anschliessen konnte, landwirtschaftliche Systeme und Getreideproduktionen, haben uns gesagt, dass in der Zone eine Diversifizierung und Amplifikation der unbedingt produktiven Landschaften stattfanden, als ökonomisce Realitäten, landwirtschaftlich und juristisch eingeteilt, die sich in die dërfleiche Landschaft der Zone durch die Generalisierung einer wahren agro-tierischen Zivilisation nichtim XVI-ten Jahrhundert, sondern wenigstens im XIV Jahrhundert und beziehungsweise im XV Jahrhundert durchgesetzt hat.

ANEXA I

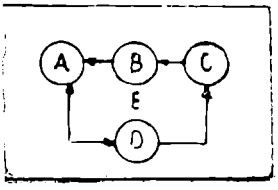

Datare	AŞEZARE A	G E N E Z A A'	TEHNICILE PROCESELOR DE PRODUCŢIE B
sec. IX—XII	teritorializarea comunităţilor săteşti sub formă : — de vatră (cringuri şi odăi) — de hotar sătesc	Defrişări, lăzuiri, curături. Reluarea ţelinei. Desţeleniri permanente. Succesiunea pîrloagă — arabil : pîrloagă lungă pentru creşterea animalelor, teren arabil folosit an de an timp de 4—6 ani, apoi era lăsat să se înierbeze 5—10 ani, cînd se se relua altă porţiune din pîrloagă.	Agricultură itinerantă (mutătoare : recolte obţinute în ţelină, prosie răspropsie, samulastră). Moină pastorală şi silvică neregulată. În pîrloagă lungă sau agropastoral mixt).
sec. XII—XIII	idem	Defrişări, lăzuiri, curături. Ritm comun pentru desţeleniri. Succesiunea pîrloagă — arabil ; sau succesiunea cereale — iarbă de un an ; un an èogor verde" (pîrloagă scurtă) un an cereale. Începutul unei agriculturi bienale (însămînţarea odată la 2 ani : cîmpul de sus şi jos.	Pîrloagă scurtă. Agricultură în moină sălbatecă şi reglementară.
sec. XIV—XV	organizarea teritoriului sătesc : caracterul geometric al hotarului (însurărit şi înjugat); compartimentări economice şi juridice ; mărimea medie a hotarului satului este de 8—10 km.	Defrişări, lăzuiri, curături. Desţeleniri permanente. Alternarea cereale — iarbă pe acelaşi teren constant an de an. Tehnică bienală în care se semăna succesiv o cultură de toamnă şi una de primăvară.	Idem Agricultură cu ogor sau ţarină. Loturi distribuite prin tragere la sorţi, ele fiind în stăpînire definitivă. Tehnica îngrădirii ogorului.

A = teritoriu sătesc delimitat *B = tehnica de producţie*

C = demografia *D = culturi şi productivitate*

E = organ administrativ

ECHIPAMENT TEHNIC B'	DEMOGRAFIE	CULTURI ŞI PRODUCTIVITATE	ORGAN ADMINISTRATIV
Aratru bilateral cu talpă şi fără talpă. Plug simetric cu cormană schimbătoare. Fier lung masiv, fier scurt uşor, otic, brăzdar simetrie	Media de gospodării pentru un sat este de 10-15 case.	Schimbarea terenurilor se făcea în hotarul satului. Pîrloaga ocupa două treimi din suprafaţă. Productivitate scăzută : 350 kg pe ha. Teren agricol, suprafaţă medie pentru fiecare gospodărie 1,5-2 ha. Randament mediu 1 : 2 şi 1 : 3. Tr. monococcum, compactum, dicoccu, H. vulgare, S. cereale L., panicul miliaceum.	*Obştea* atribuţii : — organizarea procesului de producţie ; — aplicarea obiceiului pămîntului ; — reglementarea relaţiilor dintre sate ; — supravegherea relaţiilor comerciale ; — dreptul de preemţiune ; — amestec în viaţa publică şi privată a satului ; — dreptul de a reprezenta comunitatea în relaţii cu statul ; — mandatarii obştei ;
Idem	Idem	loaga ocupa 1/2 din suprafaţă. Cîmpuri deschise. Randamentul mediu 1 : 3.	Idem
Plug cu brăzdar asimetric şi cormană fixă (plug uşor). Plug cu brăzdar asimetric şi cu roţi (plug greu) Aratru.	Media de gospodării pentru un sat este de 20 case. Sec. XIV, densitate 4, 5-6 locuitori pe km² sec. XV densitate 6-8 lokm pătrat. cuitori pe	Cîmpuri lungi (funii), unghiul ţarnei, ţarnă dreaptă) randament mediu 1 : 3-4 (grîu 1 : 3, secară 1 : 5-7, orz 1 : 8). Pe lîngă plantele menţionate mai sus în zonă apar şi alte specii : Tr. vulgare, spelta durum, H. distichon.	Idem

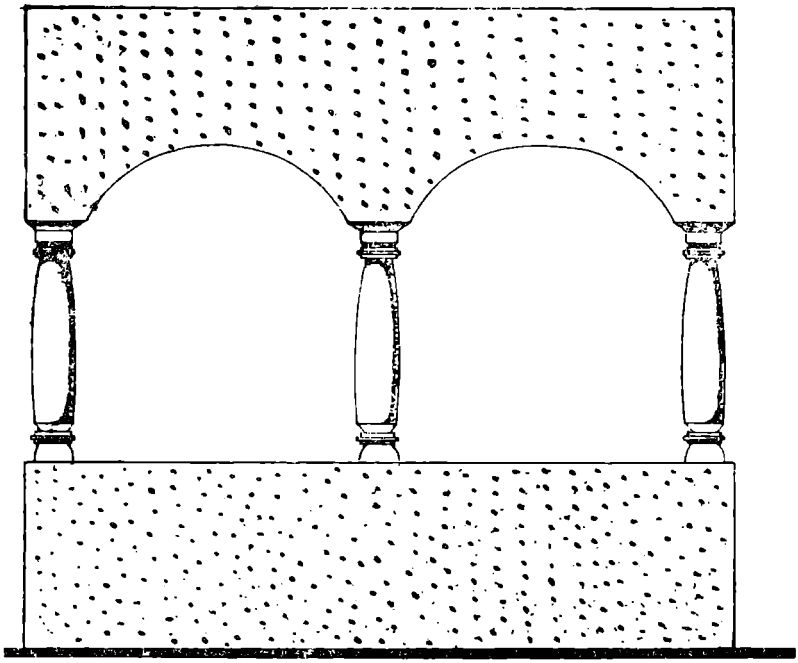
0
1 M

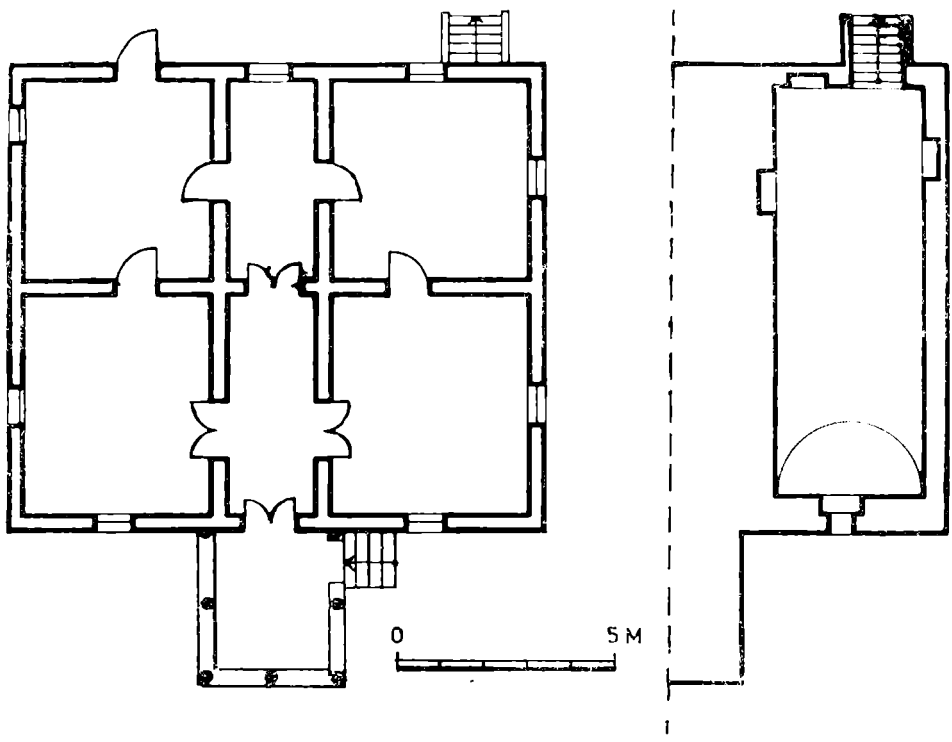
0
5 M

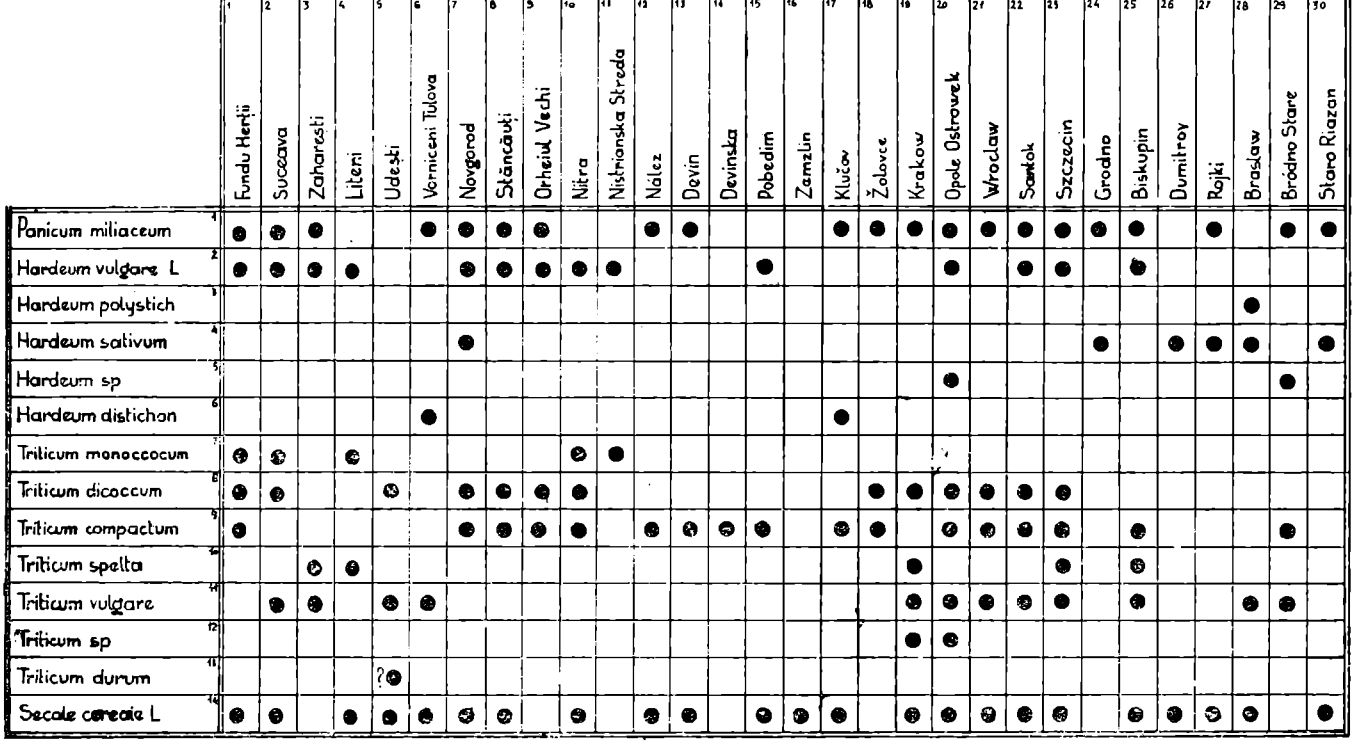

Fig. 1 — Tabel centralizator cu principalele plante cultivate în N—E și N—V Europei în sec. IX—XV.

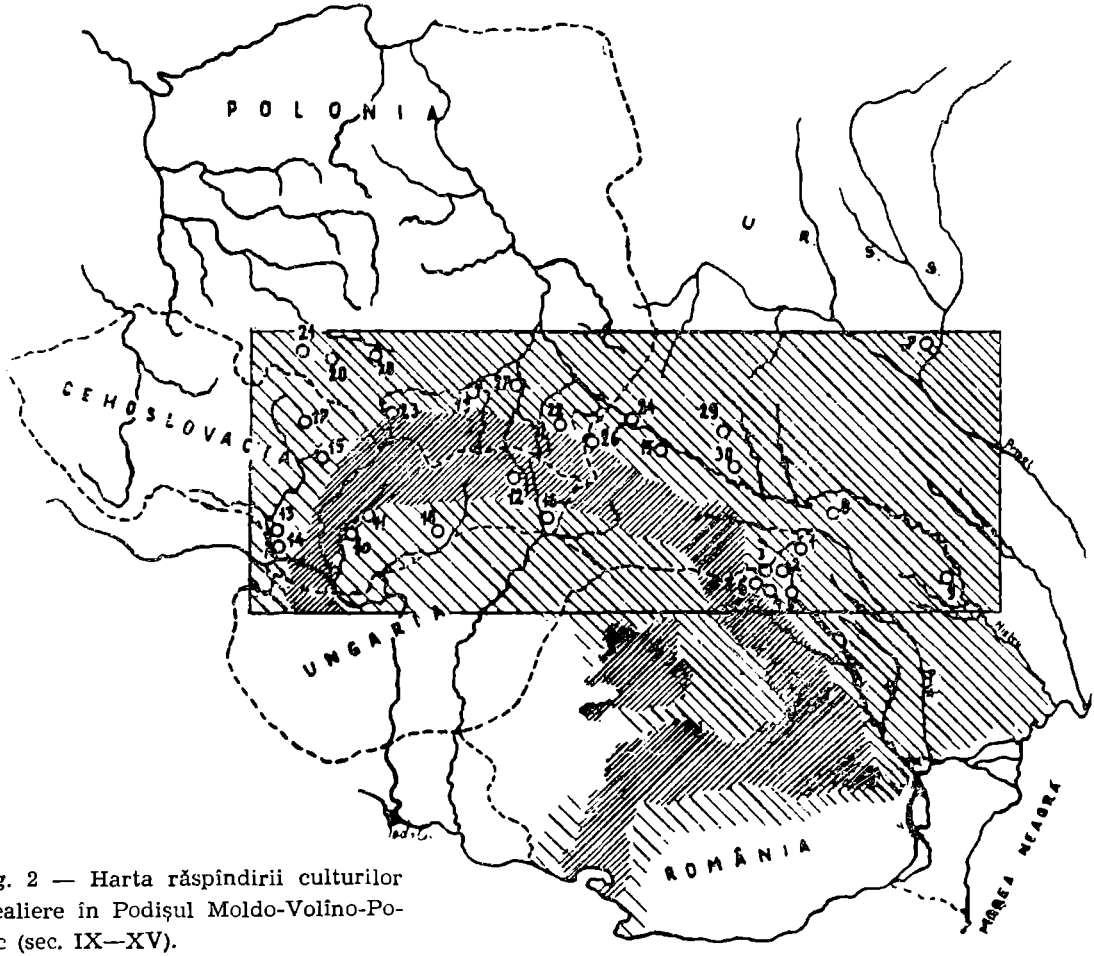

Fig. 2 — Harta răspîndirii culturilor cerealiere în Podișul Moldo-Volîno-Podolic (sec. IX—XV).

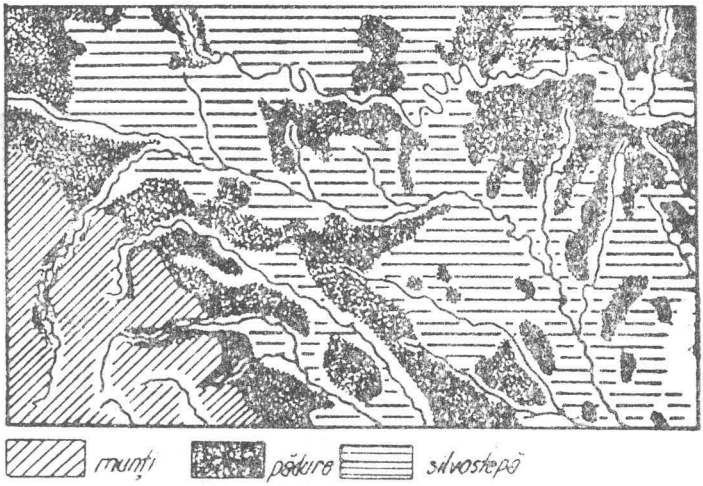

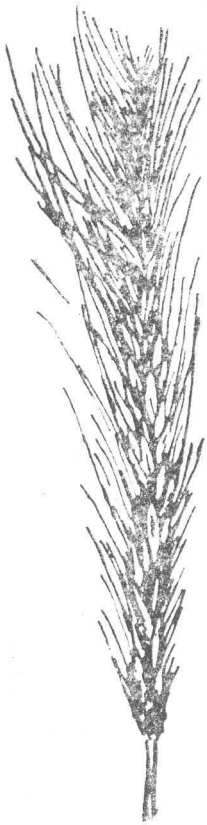

Fig. 3 — Harta răspîndirii pădurii în sec. XIV—XV în N. Moldovei (după L. L. Polevoi).

Fig. 4 — Boabe de cereale, 1, Secale cereale L ; 2, Tr. Dicoccum ; 3, Hordeum vulgare 1 ; 4, Tr. vulgare ; 5, Tr. monococcum ; 6, Secale cereale L ; 7, 8, Spic de secale cereale și tipuri mixte), (după I. Gașpar).

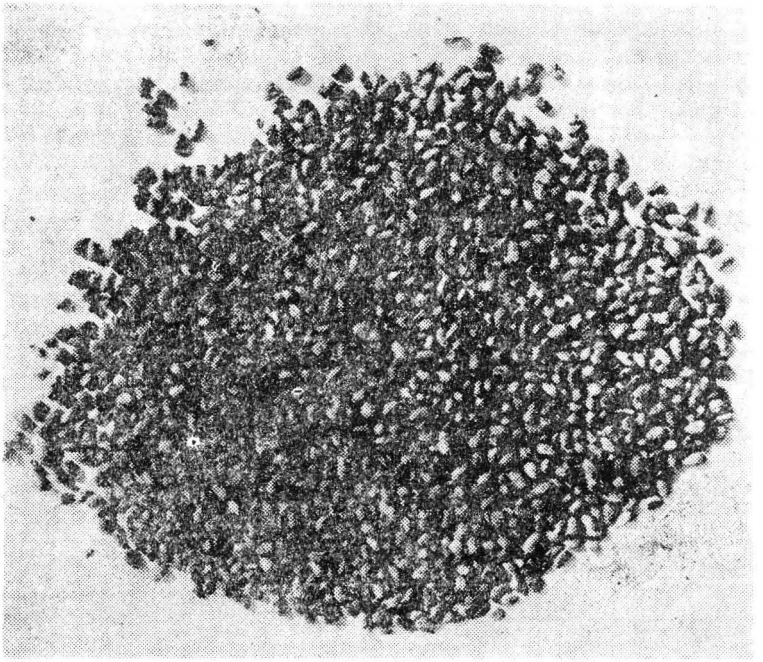

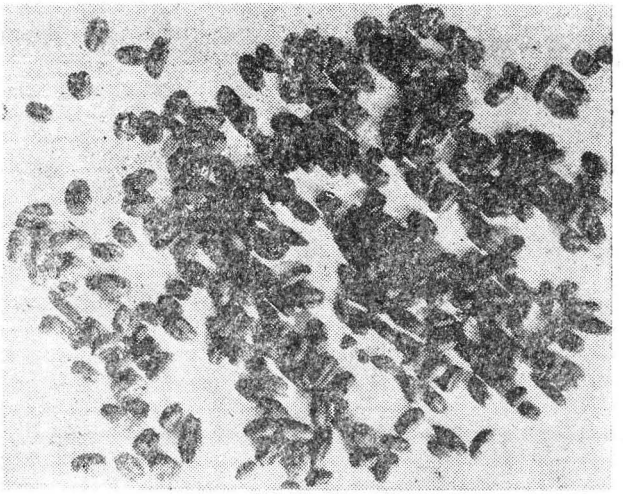

Fig. 5 — Probe paleobotanice provenite de la Suceava (sec. XIV—XV) : 1, Panicum miliaceum ; 2, cereale în amestec (Tr. monococcum, dicoccum cu secale cereale L).

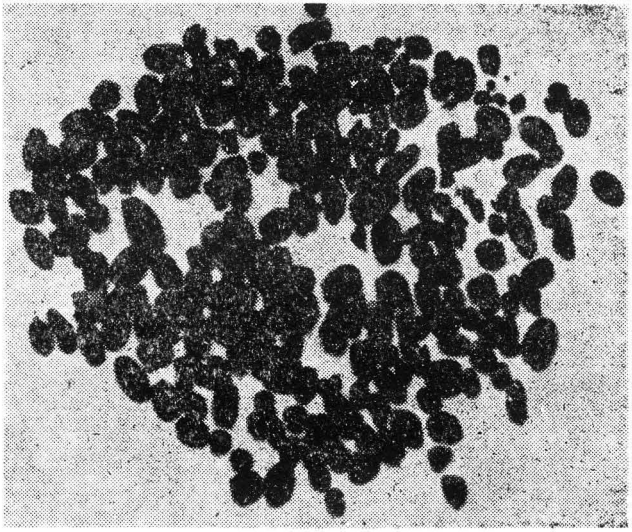

Fig. 6 — Probe paleobotanice provenite de la : 1 — Suceava (Tr. vulgare și secale cereale L), 2 — Zahareşti (Tr. vulgare), 3 — Vorniceni (secale cereale L).

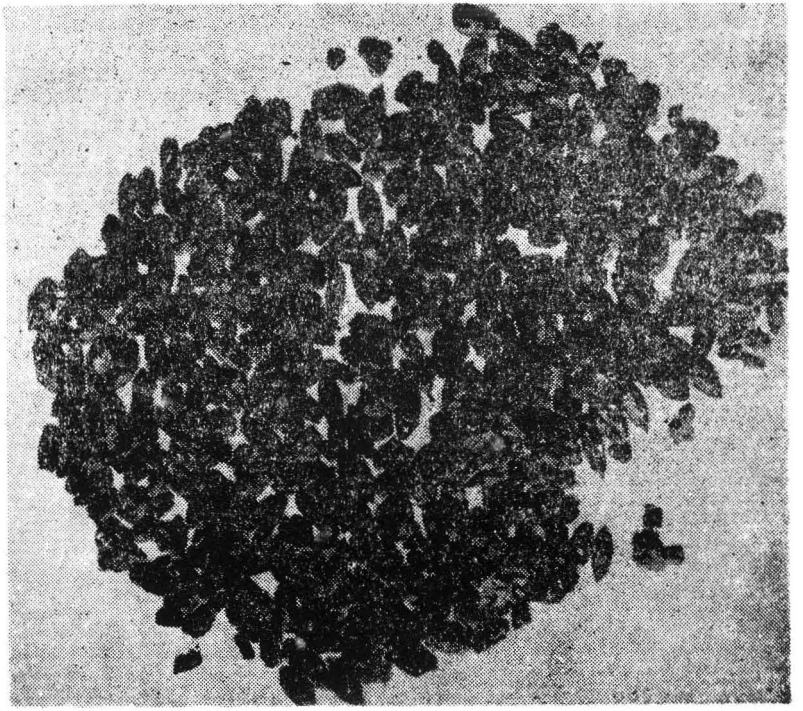

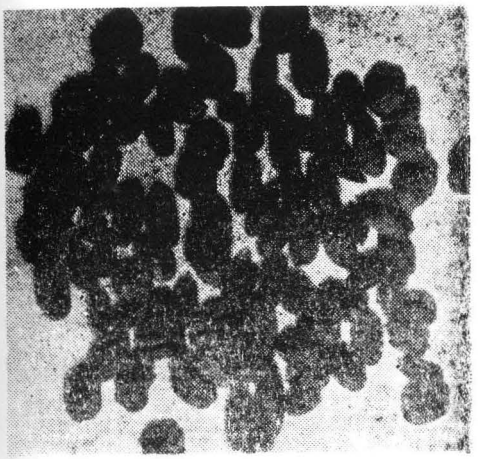

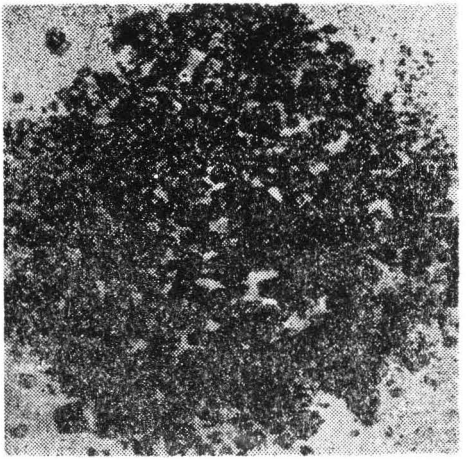

Fig. 7 — Probe paleobotanice provenite de la Fundu-Herţii (sec. IX—XI) : 1 (Hardeum vulgare L şi Tr. compactum şi Tr. dicoccum), 2 (Hardeum vulgare L şi Secale cereale L), 3 (Panicum miliaceum).

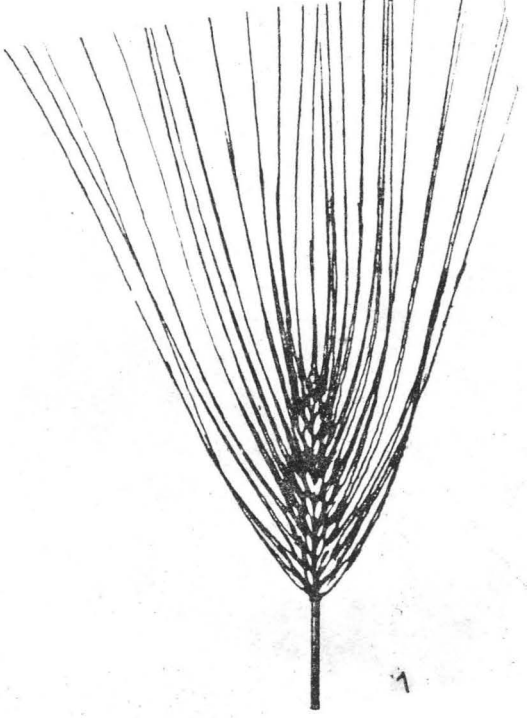

Fig. 8 — 1, Spic de Hardeum distichon ; 2, spic de Tr. compactum.

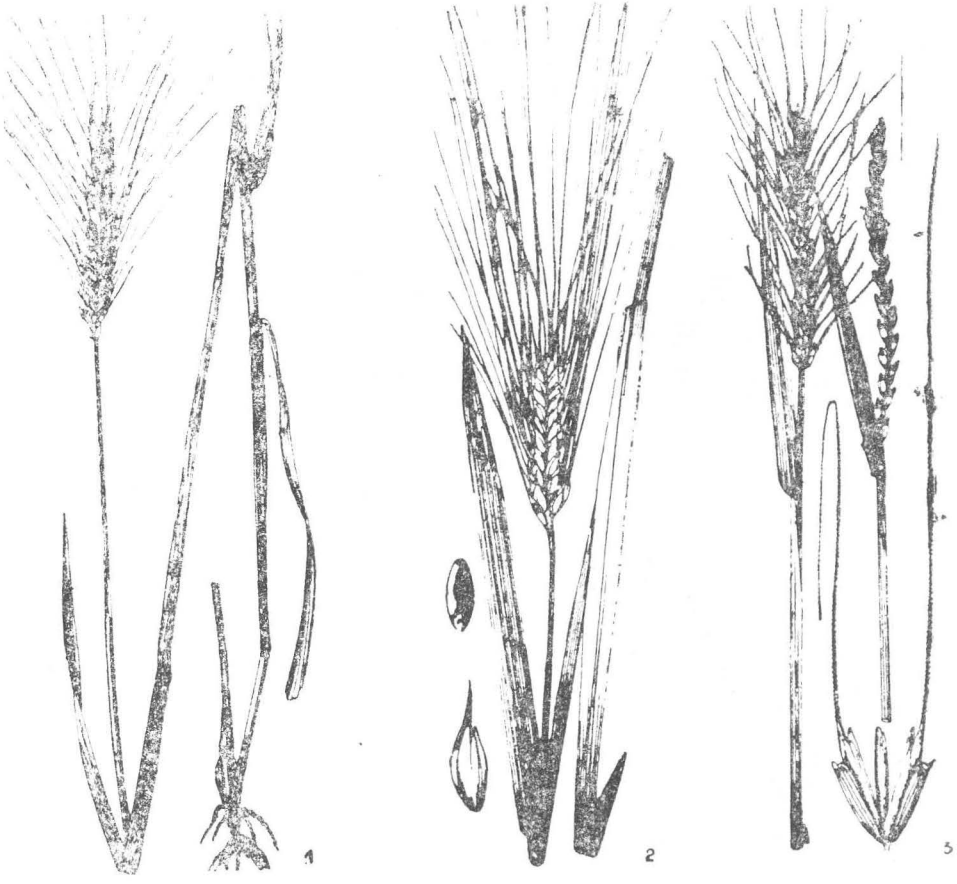

Fig. 9 — Spic de: 1, Tr. aestivum L; 2, Tr. durum; 3, Tr. spelta cu ariste și fără ariste.

Fig. 10 — Spice de: 1, Tr. dicoccum; 2, Tr. monococcum și 3, Hordeum vulgare L.

CERCETĂRI ARHEOLOGICE DE TEREN LA CRASNALEUCA ȘI COTU MICULINȚI

M. BRUDIU

Cu ocazia cercetărilor paleolitice din perioada 1977—1979, efectuate pe teritoriul localităților Crasnaleuca [1] și Cotu Miculinți [2] comuna Coțușca, jud. Botoșani, în cadrul săpăturilor de salvare din zona lacului de acumulare de la Stînca am identificat mai multe așezări omenești din epocile postpaleolitice.

Din punct de vedere geografic zona cercetată de noi se află pe versantul vestic al văii Prutului, între șoseaua Mitoc-Rădăuți-Prut și albia majoră a Prutului (fig. 1). Acest versant prezintă din punct de vedere geomorfologic un relief frămîntat, rezultat din alunecări, avînd un caracter de cuestă. Procesul de alunecări se manifestă din apropierea cumpenei apelor, unde formează o cornișă.

Procesele de alunecare se desfășoară în trei sectoare din microzona amintită și anume, acolo unde meandrele Prutului se îndreaptă spre versantul drept. Asemenea sectoare se întîlnesc între localitățile Horia-Crasnaleuca, Crasnaleuca-Cotu Miculinți și Cotu Miculinți-Miorcani.

Alunecările sînt produse de mai multe pînze acvifere etajate în versantul drept la diferite cote. Din această cauză apar mai multe izvoare care se adună formînd un pîrîu, care la sud de Crasnaleuca este numit Pîrîul Staniștei (Pîrîul lui Mihai), iar în hotarul dintre Crasnaleuca și Cotu Miculinți este numit Pîrîul lui Istrate (Gîrla Mare).

În apropierea acestor izvoare au fost descoperite mai multe așezări omenești din diferite epoci.

În afară de acest tip de relief în zonă se mai cunoaște un sistem de terase ale Prutului, care au fost cercetate de V. Băcăuanu, stabilind

1 M. BRUDIU, *Date noi privind cultura gravetianului oriental din Moldova, rezultate din cercetările de la Crasnaleuca, jud. Botoșani*, în *Hierasus*, I, 1979, p. 75-81; idem, *Cercetări paleolitice la Crasnaleuca, jud. Botoșani*, în SCIVA, 31, 1980, 3, p. 425-443.

2 M. BRUDIU, *Rezultatele cercetărilor arheologice din stațiunea paleolitică de la Cotu Miculinți, com. Coțușca (jud. Botoșani)*, în Materiale și cercetări arheologice, a XIII-a sesiune anuală de rapoarte, Oradea, 1979, p. 7-16; Idem, *Prelucrarea oaselor și coarnelor de ren în așezarea paleolitică de la Cotu Miculinți (jud. Botoșani)*, în SCIVA, 31, 1980, 1, p. 13-22.

existența, aici, a trei terase (I. II, III) [3]. Acestea au fost locuite de oameni, acolo unde se găsesc izvoare naturale care apar în faleza lor.

Cercetările noastre perieghetice au pus în evidență o mare densitate de locuire umană care este explicată în primul rînd de condițiile naturale ospitaliere din această microzonă. Faptul nu este excepție, deoarece „Repertoriul arheologic al județului Botoșani" [4] a confirmat acest adevăr pentru întregul județ.

Trebuie să amintim că zona a mai fost cercetată anterior de prof. N. Zaharia, Eugenia Zaharia [5], Alexandru Păunescu, Paul Șadurschi și Vasile Chirica. [6]

La bogatul patrimoniu arheologic al acestui județ mai adăugăm acum o modestă contribuție.

Epoca neolitică. Această microzonă a fost foarte intens locuită în timpul dezvoltării culturii Cucuteni fazele A și A-B.

Crasnaleuca

1. *Crasnaleuca în hotar cu Horia (com. Mitoc).* (Fig. 1/1...)

Pe terasa superioară (a III-a) de la Staniștea, în zona hotarului dintre localitățile Crasnaleuca și Horia se află o așezare cucuteniană, din faza A. Lîngă așezare se află o viroagă în care este un izvor natural. Materialele arheologice sînt răspîndite mai mult pe teritoriul care aparține satului Horia. Au fost descoperite fragmente ceramice din pastă de bună calitate, cu pictură, uneori pe amble fețe (fig 2/1). Pictura este realizată prin dungi roșii, delimitate cu dungi subțiri brune, pe fond alb. În interior pe fundul vasului sînt linii brune, șterse.

2. La punctul numit „Malul Roșu", la nord de Pîrîul Staniștei, au rezultat dintr-o secțiune a șantierului paleolitic, cîteva fragmente ceramice de tip Cucuteni A-B.

Majoritatea fragmentelor cerammice sînt din pastă de bună calitate, unul are pictură în rețea cu culoare brună (fig.2/2) altul este pictat pe toată suprafața interioară. Există și fragmente ceramice cu ingredient de scoică pisată în pastă, ornamentat cu alveole și un șir de triunghiuri incizate sub marginea vasului (fig. 4/1), aparținînd categoriei ceramice denumită „Cucuteni C".

3. La sud de satul Crasnaleuca, pe terasa a II-a, în apropierea carierei de prundiș se află o așezare de tip Cucuteni, din faza A-B. Materialul arheologic se află în zona unde se înclină panta spre vest și se prezintă sub formă de lipitură calcinată, fragmente ceramice și așchii de silex răspîndite la suprafața terenului arabil.

Materialele ceramice sînt din pastă fină, pictate cu roșu și brun pe fondul alb. Decorul este format din benzi de linii subțiri, paralele,

3 V. BĂCĂUANU, *Cîmpia Moldovei*, București, 1968, p. 150 și urm.
4 ALEXANDRU PĂUNESCU, PAUL ȘADURSCHI, VASILE CHIRICA, *Repertoriul arheologic al județului Botoșani*, București, 1976.
5 N ZAHARIA, M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA, EMILIA ZAHARIA, *Așezări din Moldova, din paleolitic pînă în secolul al XVIII-lea*, Buc., 1970, p. 253, 273.
6 ALEXANDRU PĂUNESCU, PAUL ȘADURSCHI, VASILE CHIRICA, *op. cit.*, p. 85-87.

delimitate de benzi groase de culoare brun şocalatiu. S-au mai găsit torţi sub formă de proeminenţe perforate, fragmente de vase binoclu şi o fusaiolă bitronconică (fig. 2/3-6).

4. În vatra satului Crasnaleuca, pe terasa a II-a şi la vest de Gîrla satului, pe unde trece cărarea ce duce la Cotu Miculinţi este o aşezare de tip Cucuteni, fază neprecizată.

Cotu Miculinţi

5. La punctul Gîrla Mare, în secţiunea staţiunii paleolitice au fost găsite şi fragmente ceramice specifice culturii Cucuteni A-B. Pasta vaselor este de bună calitate, roşie, lustruită, cu pictură brună, aşa cum se observă la un fragment de capac (fig. 3/5). Se întîlnesc şi fragmente ceramice pictate cu linii subţiri de culoare roşie, grosimea acestor fragmente fiind foarte subţire. S-au găsit şi fragmente ceramice de tipul zis „Cucuteni C", cu scoică pisată în pastă.

6. O altă aşezare de tip Cucuteni a fost găsită pe „Dealul Sărăturii", situat la sud de şoseaua Coţuşca-Cotu Miculinţi. Este un deal orientat paroximativ est-vest. La sud de această culme sînt numeroase izvoare naturale. Fragmentele ceramice cucuteniene se găsesc la suprafaţa terenului arabil, unele avînd pictura corodată (fig. 3/4). Pictura este realizată prin benzi de linii de culoare brun şocolatiu. S-a găsit şi un percutor din silex (fig. 4/5). Aşezarea aparţine fazei A-B.

7. La punctul „Lanul lui Lăzărescu" situat la vest de localitatea Cotu Miculinţi, în marginea imaşului, din apropierea zonei cu alunecări se află o aşezare de tip Cucuteni de unde provin fragmentele ceramice pictate (fig. 3/2,3) cu benzi înguste brune pe fond alb sau roşu. Tot acolo a mai fost descoperit un cuţit pe lamă din silex, retuşată pe latura dreaptă (fig. 4/3). Aşezarea aparţine fazei A-B.

8. La vest de aşezarea de la punctul „Lanul lui Lăzărescu", spre şoseaua Mitoc—Miorcani, se află punctul „În ponoare". Terenul este în pantă de la vest la est. În marginea zonei arabile, de lîngă o puternică alunecare de teren, se găsesc materiale arheologice aparţinînd culturii Cucuteni. Un fragment ceramic este pictat cu roşu, alb şi brun (fig. 3/1). S-a mai găsit o fusaiolă şi un fragment de greutate de la războiul de ţesut. (fig. 4/2,4). Aşezarea poate fi încadrată în faza A-B a culturii Cucuteni.

EPOCA BRONZULUI

Cransaleuca :

9. În zona Staniştei pe panta înclinată de la nord la sud, la punctul „Malu Roşu" se află una din cele mai mari aşezări cu cenuşare de tip Noua. Terenul este imaş, iar cenuşarele foarte bine conservate. Sînt evidente 8 asemenea complexe răspîndite pe o suprafaţă de 4 ha. Locuirea a fost atît de intensă încît fragmente ceramice şi oase au apă-

rut în depozitul holocenic din secțiunile paleolitice de la Pîrîul Staniștei.

HALLSTATT

10. La punctul „Pe Toloacă" situat la sud de satul Crasnaleuca și la vest de punctul „La carieră" se află o importantă așezare de tip hallstattian, faza timpurie, cu ceramică neagră canelată. Așezarea se află pe terenul agricol al C.A.P., fiind formată din patru complexe de locuire, care sînt evidente la suprafața arăturii prin petele de cenușă amesetcată cu fragmente ceramice și oase. Materialul ceramic provine dintr-un complex, unde s-au găsit fragmente de la străchini cu marginea trasă spre interior, uneori simple, alteori cu caneluri la exterior (fig. 5/1-3) ; (fig. 6/1,2). Alte fragmente provin de la vase mari cu pereții groși, avînd la exteior suprafața canelată, neagră și lustruită, iar la interior fiind roșii. A mai fost găsită o fusaiolă cu marginile crestate.

CULTURA GETO-DACICĂ

11. În secțiunea de pe terasa Staniștei I [7] a fost descoperită o groapă de provizie cu cenușă și fragmente ceramice datînd din secolul IV î.e.n. Fragmentele ceramice sînt lucrate la mînă și provin de la vase borcane.

CULTURA SÎNTANA DE MUREȘ

Crasnaleuca

12. În partea de nord a satului Crasnaleuca în apropierea așezării de tip Cucuteni (de la punctul 4), se află o mare așezare aparținînd culturii Sîntana de Mureș. Așezarea se întinde prin curțile și grădinile multor locuitori începînd de la marginea grădinii lui Vasile Țibuleac și pînă la marginea terasei. Se întîlnesc fragmente ceramice de la vase mari lucrate la roată, de la amfore, și ceramică din pastă zisă „cimentoasă".

Cotu Miculinți

13. O altă așezare din secolul al IV-lea e.n. se află la punctul „Saivane" sau lotul lui Vasile Cîșlaru. Este vorba de terasa unde se găsesc saivanele C.A.P. Fragmentele ceramice provin de la vase din pastă cenușie de bună calitate, de culoare mai deschisă, sau mai închisă, unele cu aspect sgrunțuros (cimentos).

14. În partea de nord-vest a localității Cotu Miculinți, aproape de fruntea terasei a II-a, locul numit „Lanul de la Magazie", se află o așezare din secolul al IV-lea e.n. Terenul este arabil, avînd o poziție înclinată de la sud la nord. În zona aceasta se face terasa de la a II-a la terasa I-a.

7 M. BRUDIU, SCIVA, 31, 1980, 3.

Fragmentele ceramice descoperite provin de la vase lucrate din pastă cu aspect cimentos, avînd ca ingredient nisip şi pietricele. Pasta are culoare cenuşie. Au fost găsite şi fragmente provenind de la amfore romane.

15. La punctul „Lungul Vîntului" se află o aşezare din secolul IV e.n. Locul se află pe terasa a II-a, la sud de zona unde Prutul face o buclă, (venind dinspre N, apucă spre est-nord), pentru a crea meandrul de la Cotu Miculinţi. Aşezarea este la est de o ravenă creată de o ravenă cu direcţia N-S, care debuşează spre Prut. Au fost găsite fragmente ceramice din pastă cenuşie fină şi mai puţine din pastă sgrunţuroasă, precum şi fragmente lucrate la mînă.

Crasnaleuca

16. Pe podul terasei a II-a, la est de punctul „Toloaca" se află un tumul, care ar putea data de la începutul epocii fierului, avînd legătură cu aşezarea hallstattiană.

Dacă în perioada pleistocenului tîrziu întîlnim pe teritoriul localităţilor Crasnaleuca şi Cotu Miculinţi staţiuni paleolitice gravetiene, care au cîte opt şi respectiv şapte nivele de locuire, cu un bogat şi original patrimoniu [8], în perioada holocenului locuirea umană a continuat să fie la fel de intensă. Cultura Cucuteni este reprezentată de opt aşezări, situaţie care se apropie cu aceea de la Drăguşeni, jud. Botoşani. [9]

O descoperire care ni se pare importantă este staţiunea arheologică de tip Noua, formată dintr-un mare număr de complexe-cenuşare (punctul 9). Importanţa ei ar putea creşte dacă ar fi cercetată împreună cu cealaltă staţiune aparţinînd hallstattului timpuriu (punctul 10). După cum se ştie această etapă a hallsttatului este mai puţin cercetată în jumătatea nordică a Moldovei, iar cercetările din ultimul timp au arătat că la est de Carpaţi, pînă în zona Nistrului mijlociu se află o prelungire a „complexului cultural timpuriu tracic de nord răspîndit din zona cursului superior al Tisei". [10] Cercetarea acestei staţiuni de la Crasnaleuca ar putea aduce contribuţii la cunoaşterea începutului etniei trace, cu atît mai mult cu cît pe Prut, la Mahala (U.R.S.S.) s-a cercetat o staţiune care a adus contribuţii notabile [11].

O grupă de aşezări întîlnită aici aparţine secolului al IV-lea e.n. culturii Sîntana de Mureş. Cercetările din ultimul timp au pus în evidenţă intensa locuire a acestei zone. [12]

---

8 Vezi supranotele 1 şi 2.

9 ARISTOTEL CRÎŞMARU, *Drăguşeni contribuţie la o monografie arheologică*, 1977.

10 SEBASTIAN MORINTZ, în Revista de istorie, 30, 1977, 8, p. 1481 ; ATTILA LÁSZLÓ, SCIV, 24, 1973, 4, p. 575-609 ; G. I. SMIRNOVA, SCIV, 25, 1974, 3, p. 360-380.

11 G. I. SMIRNOVA, *op. cit.*

12 ALEXANDRU PĂUNESCU, PAUL ŞADURCHI, VASILE CHIRICA, *op. cit.*, ; I. IONIŢĂ, în Cercetări istorice, 1974, Iaşi.

CONTRIBUTION A LE RÉPERTOIRE ARCHÉOLOGIQIUE DU DÉP. BOTOŞANI

Résumé

L'auteur présente les rézultats des recherches de surface effectuées dans la vallée du Moyen Prut, à Crasnaleuca et Cotu Miculinţi (com. Coţuşca dép. Botoşani). Les établissements découverts datent d'époques différentes, depuis du néolithique (Cucuteni), du bronze, du Hallstatt, des geto-dace et du IV-e siècle du n.è. (Sintana de Mureş).

Compte tenu — des recherche geomorphologique et géohidrologique de la zone, l'auteur a pu expliquer certaines réalités archéologiques.

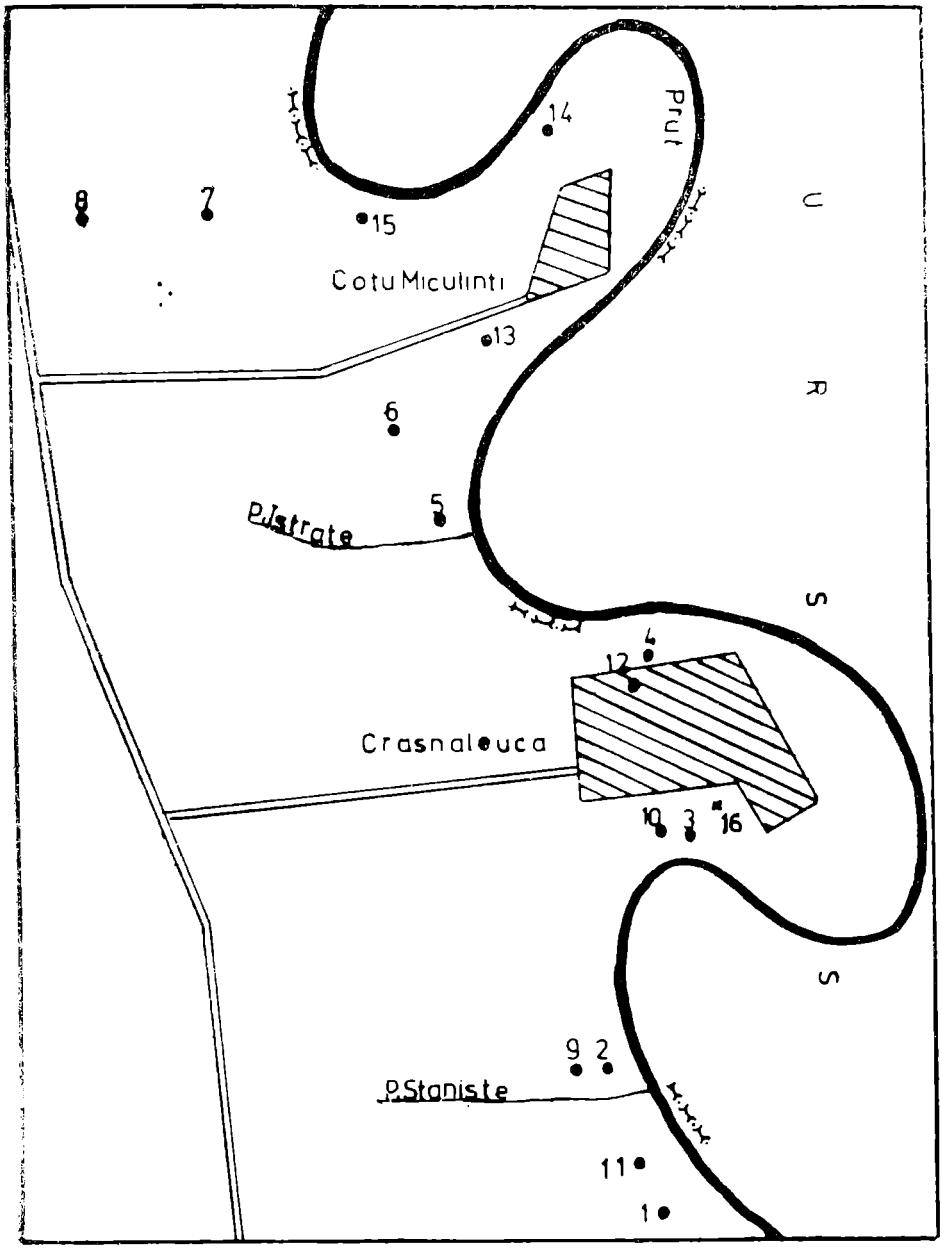

Fig. 1. Schiță cartografică cu așezările descoperite.

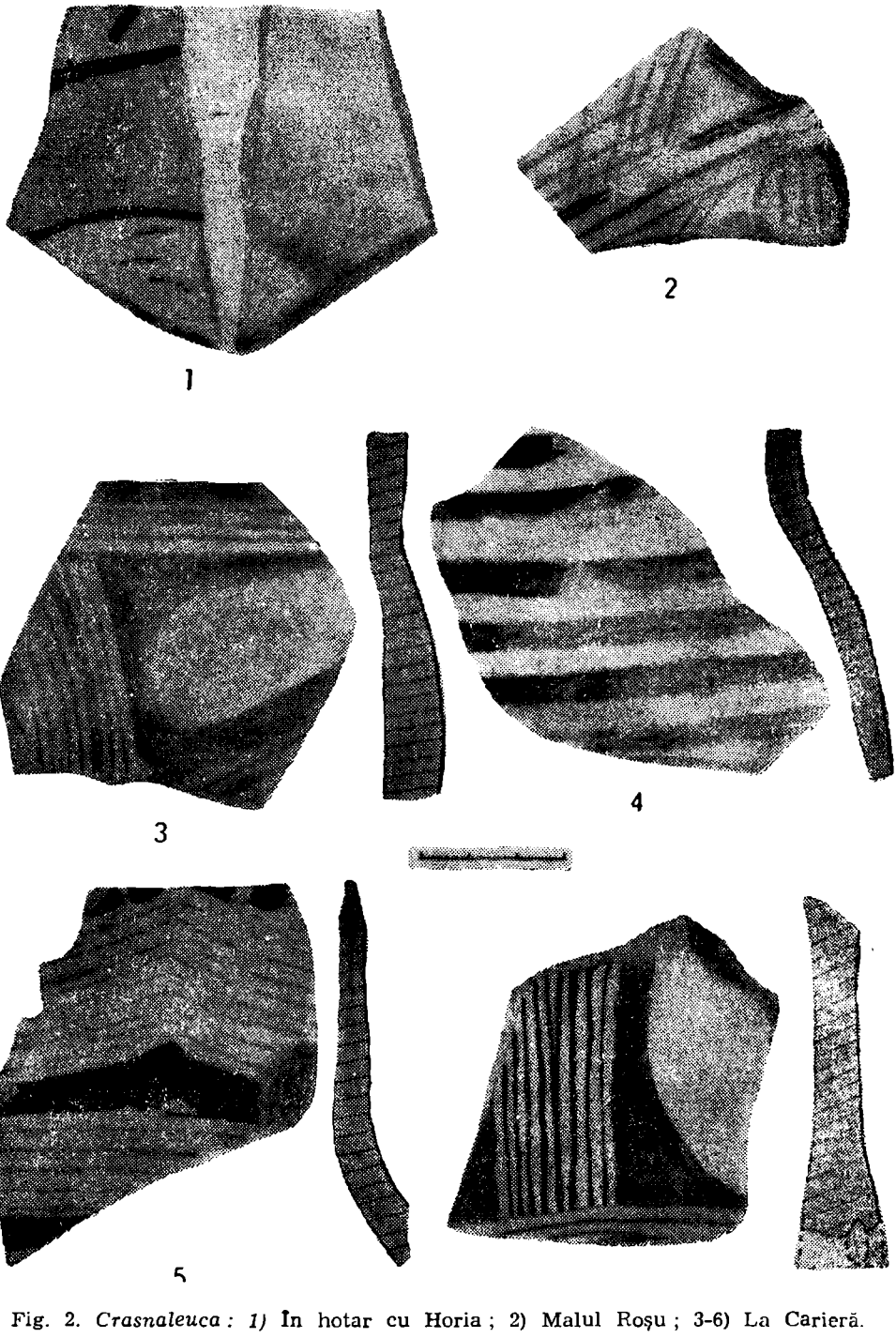

Fig. 2. *Crasnaleuca : 1)* În hotar cu Horia ; 2) Malul Roşu ; 3-6) La Carieră.

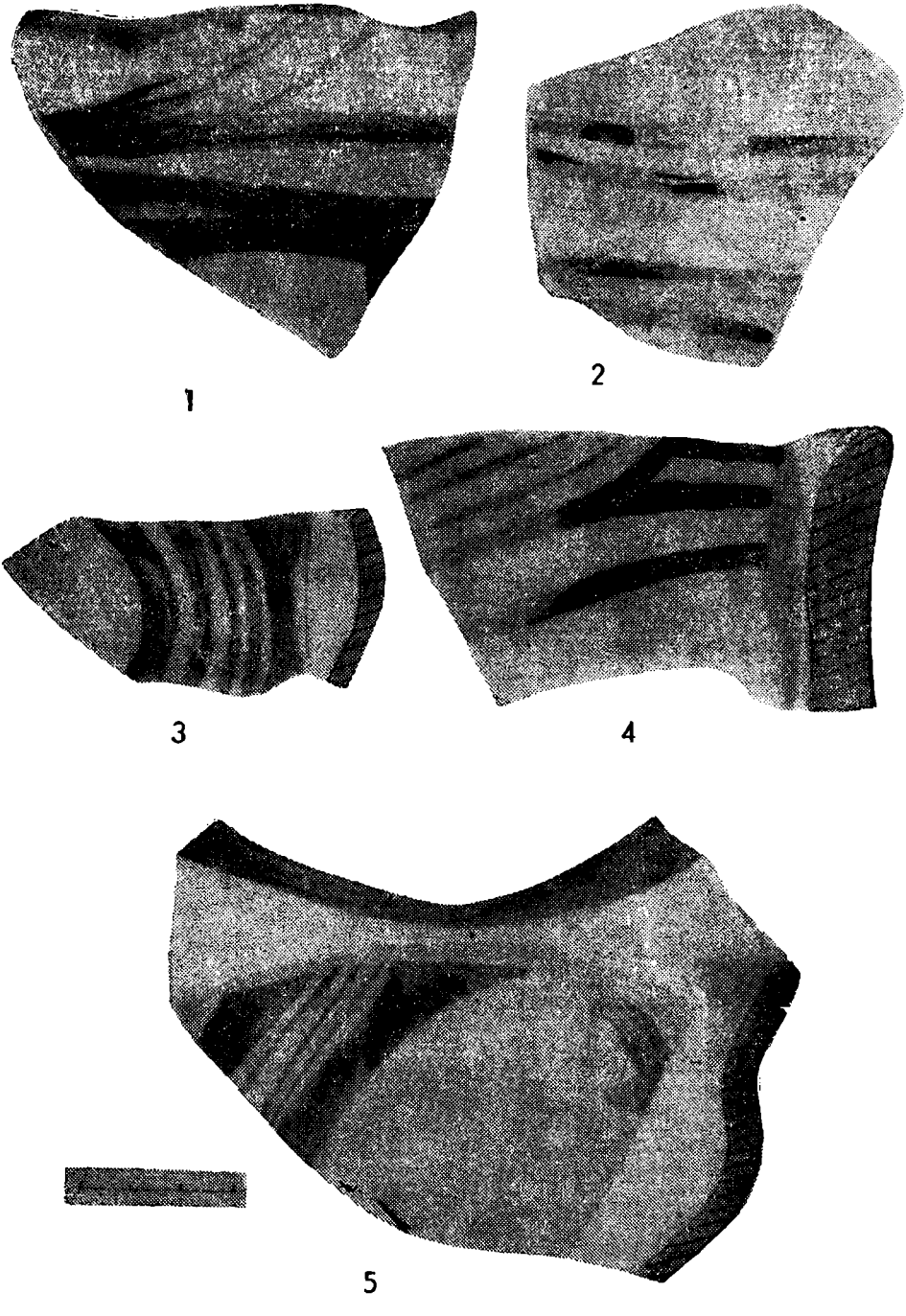

Fig. 3. *Cotu Miculinți :* 1) În Ponoare ; 2) Lanul lui Lăzărescu ; 4, Dealul Sărăturii ; 5) Gîrla Mare.

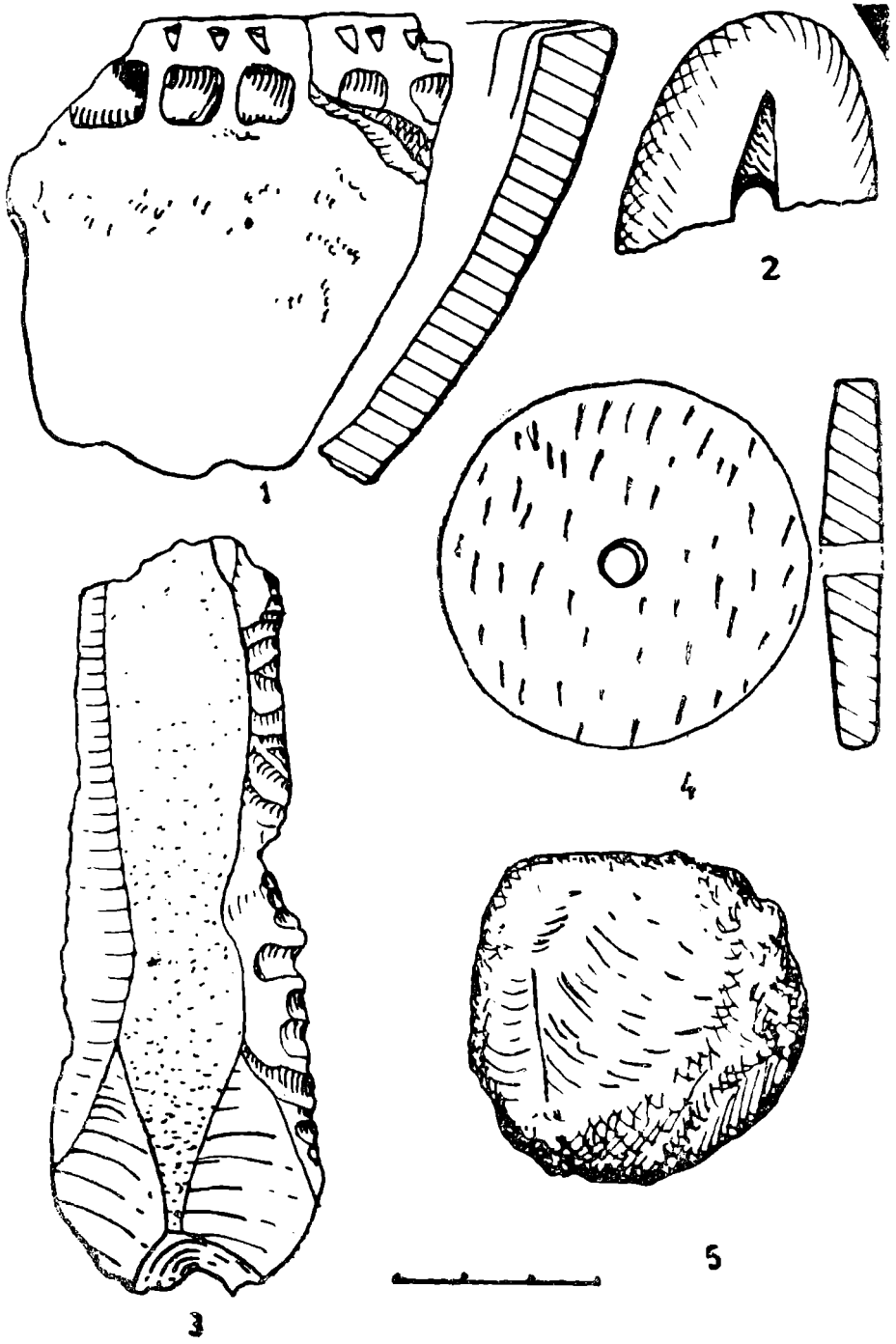

Fig. 4. *Crasnaleuca* : 1) Malul Roşu. *Cotu Miculinţi* : 2-4) În Ponoare ; 3) Lanul lui Lăzărescu, 5 Dealul Sărăturii.

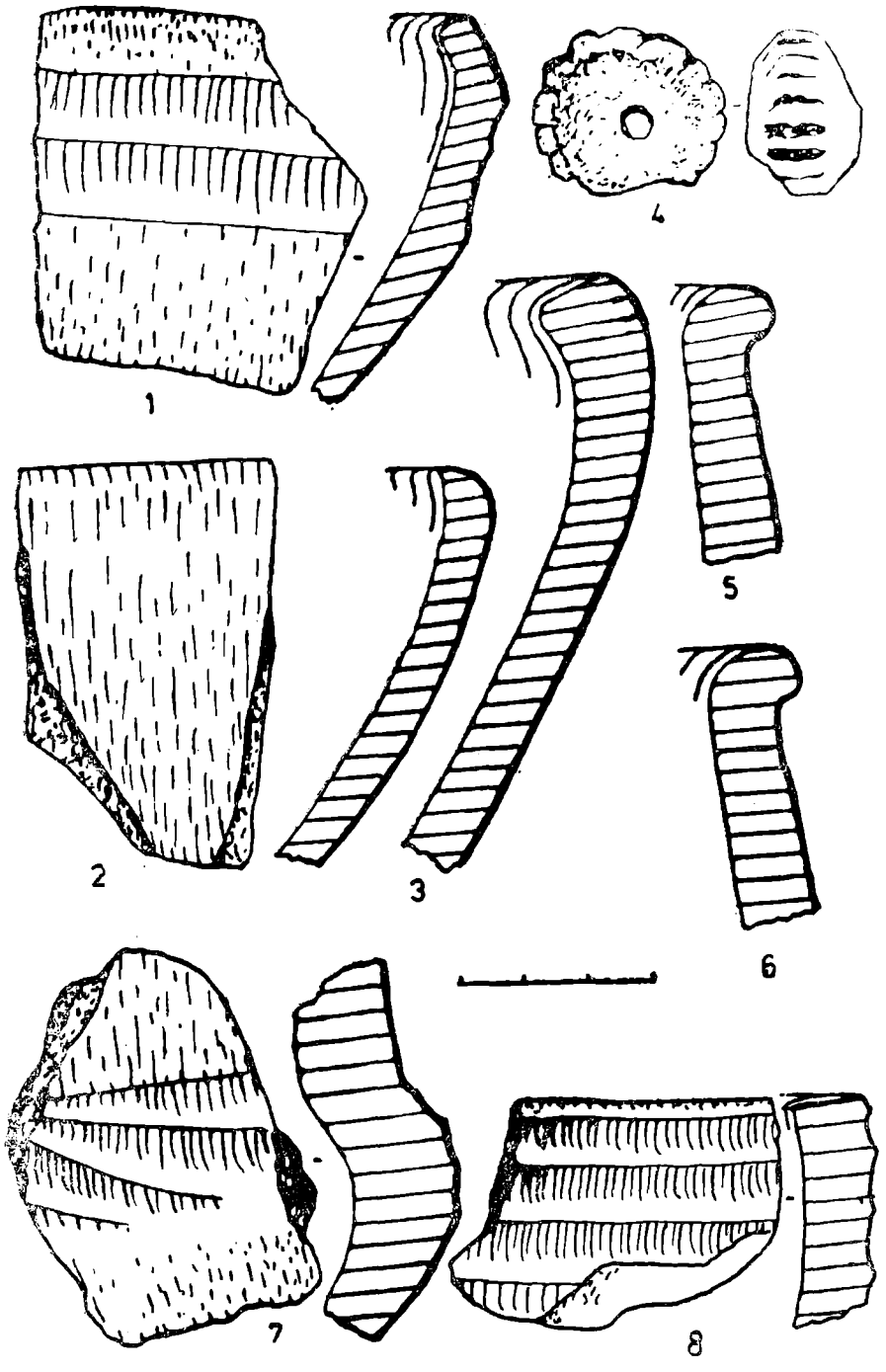

Fig. 5. *Crasnaleuca :* 1-8) Pe Toloacă.

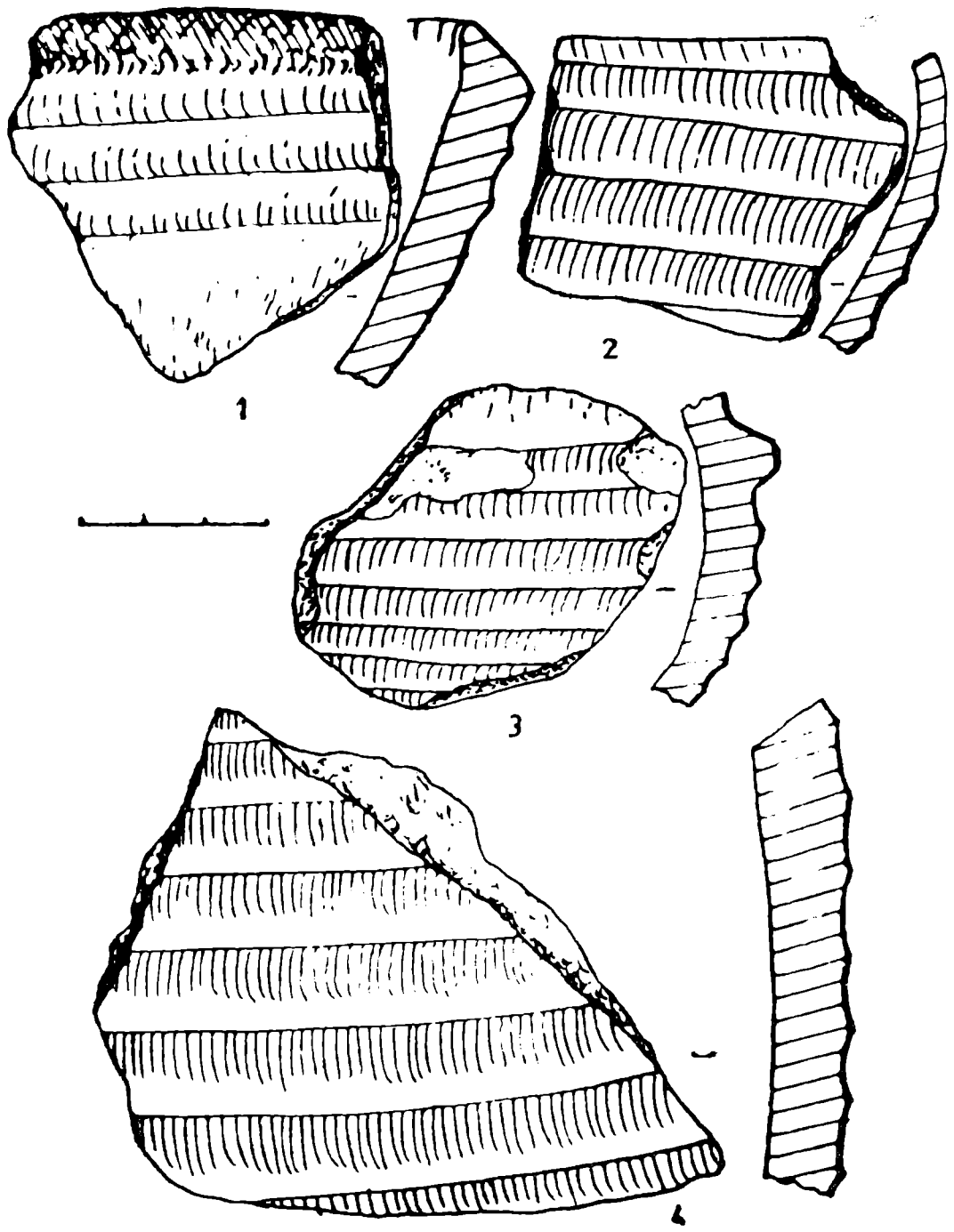

Fig. 6. *Crasnaleuca* : 1-4) Pe Toloacă.

NOI DESCOPERIRI ARHEOLOGICE PE VALEA PODRIGEI (Jud. Botoşani)

ARISTOTEL CRÎŞMARU

Cercetările arheologice, desfăşurate în ultimele două decenii, în zona Săveni-Darabani, din Cîmpia Jijiei Superioare, au dat la iveală vestigii care dovedesc o intensă vieţuire omenească din cele mai îndepărtate vremuri şi pînă în zilele noastre.

Condiţiile naturale şi îndeosebi fertilitatea pămîntului, cursurile de apă, căile lesnicioase de legătură şi orizonturile largi, au favorizat aşezarea unor comunităţi omeneşti, legate de cultivarea plantelor şi creşterea vitelor. Erau triburi care preferau cu deosebire regiunile de stepă şi silvostepă, cum sînt acestea din Cîmpia Moldovei. Urmărind filele scoarţei pămîntului pe care călcăm, vom constata că în anumite etape istorice, din trecutul îndepărtat, populaţia din aceste locuri era numeroasă, aşezările mai dese, mai temeinice, vădind o civilizaţie chiar înfloritoare. Din alte etape urmele rămase sînt mai rare, sporadice, aşezări de scurtă durată a unor populaţii în mişcare, sînt deci perioade de linişte alternînd cu altele de frămîntări, oglindite şi în materialele arheologice rezultate din aceste cercetări.

Una dintre aceste etape de înflorire a străvechii societăţi omeneşti este aceea a triburilor cucuteniene din mileniile IV-III î.e.n., de la care ne-au rămas numeroase urme şi în zona cuprinsă în cercetările noastre şi anume, Valea Podrigei. Pe o distanţă de aproximativ 40 km — de la izvoare la vărsarea sa în Başeu — pîrîul Podriga străbate o vale îngustă dar însoţită de culmi domoale cu pantele însorite, care coboară pe unelocuri pînă în albia pîrîului. Pe această vale se află urmele a numeroase aşezări străvechi din diferite epoci (fig. 1). Parte dintre aceste descoperiri au fost publicate, ele fiind intrate deja în circuitul ştiinţific [1].

1 ARISTOTEL CRÎŞMARU, *Contribuţii la cunoaşterea neoliticului din împrejurimile Săvenilor* (jud. Botoşani), *SCIV*, 21, 2, 1970, p. 268 şi urm. ; N. ZAHARIA, EM. ZAHARIA şi FILARET APROTOSOAIE, *Sondajul din aşezarea de la Drăguşeni „La Ocoale"*, jud. Botoşani, *Materiale*, X, 1973, p. 151 şi urm. ; VLADIMIR DUMITRESCU, *Unele probleme ridicate de aşezarea cucuteniană de la Drăguşeni* (jud. Botoşani), în *Din trecutul judeţului Botoşani*, 1974, p. 39-41 ; T.A.P.

În cele ce urmează vom prezenta alte patru așezări cucuteniene, descoperite pe valea Podrigei, în cuprinsul comunei Mileanca (jud. Botoșani). Urmînd ordinea cronologică vom începe cu cele din faza Cucuteni A și apoi cele din fazele A-B și B. Precizăm ditru început că și aceste descoperiri sînt rezultatul unor cercetări de suprafață [2].

I. La circa 2 km spre sud-est de satul Mileanca, pe dreapta pîriului Podriga, pe un dîmb ce se ridică deasupra văii, loc numit „Pe Deal la Sîrbu", se pot vedea urmele unei așezări eneolitice care, după materialul ceramic scos la suprafață, aparține culturi, Cucuteni faza A.

Fragmentele ceramice, culese dintre resturile de chirpic de pe vetrele, locuințelor, se încadrează celor două specii obișnuite eneoliticului cucutenian :

1) *Ceramica de uz comun,* după forme și pastă, este la fel cu cea cunoscută în toate așezările din perioada respectivă.

2) *Ceramica pictată* este modelată dintr-o pastă consistentă și bine arsă. Se disting ca forme caracteristice : pahare cu pereții subțiri, vase cu gura largă, altele cu gîtul înalt și corpul bitronconic. Unele fragmente provin din amfore cu pereții groși, cu torți masive și cu umărul etajat ; străchini și castroane de formă tronconică sau cu buza curbată spre interior și umărul rotunjit ori în carenă.

Decorul vaselor din această așezare — atît cît se poate vedea pe fragmentele de care dispunem —, este foarte asemănător cu cel ce împodobește ceramica din binecunoscuta așezare Cucuteni A de la Drăgușeni [3].

Se disting toate cele trei maniere decorative :

a) Decorul cu șănțulețe, mai mult sau mai puțin adîncite (fig. 2/1,2), cu caneluri mai înguste sau mai largi, executate cu un vîrf rotunjit, uneori trasîndu-se și caneluri duble. Decorul acesta este asociat cu pictură bicromă, cu albul în caneluri și roșul în spațiile dintre ele, pe învelișul alb (fig. 2/3-5). Uneori peste acest înveliș se intervine (în caneluri) cu un alb mai consistent, alteori se pictează cu roșu și cu alb direct pe fondul cărămiziu al vasului. Există, totuși și vase ornamentate cu șănțulețe și caneluri fără pictură.

b) Pictură bicromă simplă, cu alb și roșu, fără caneluri ; o bicromie specifică zonei de aici, din Cîmpia Moldovei, ca la Drăgușeni [4] și Tru-

GREEVES, *The Use of Copper in the Cucuteni-Tripolue Culture of South-East Europe*, p. 153-166, Reprinted from the Proceedings of the Prehistoric Society for 1975 — Volume 41 ; AL. PĂUNESCU, PAUL ȘADURSCHI, VASILE CHIRICA, *Repertoriul arheologic al județului Botoșani*, I, 1976, p. 120-124 ; ARISTOTEL CRÎȘMARU, *Drăgușeni contribuții la o monografie arheologică*, 1977.

2 Așezările ce fac obiectul prezentării de față au fost descoperite între anii 1967—1970, în urma unor cercetări de suprafață ce le-am făcut pe Valea Podrigei, începînd de la vărsare spre izvoare.

3 ARISTOTEL CRÎȘMARU, *Contribuții la cunoașterea neoliticului...*, *SCIV*, 21, 2, 1970, p. 268-279 ; VLADIMIR DUMITRESCU, *op. cit.* ; ARISTOTEL CRÎȘMARU, *Drăgușeni... monografie*, 1977, p. 78 și urm.

4 ARISTOTEL CRÎȘMARU, *op. cit.*, p. 79, fig. 34/1-6.

șești [5], cu benzi albe și roșii, de aceeași lățime, pe înveliș alb, sau pictate alternativ cu aceleași culori pe fondul natural al vasului (fig. 2/6).

c) Ceramica pictată tricrom pare a fi mai numeroasă și lucrată cu și mai multă îngrijire. Se pictează cu benzi înguste albe sau roșii, adeseori cruțate din învelișul alb al vasului și mărginite cu negru brun. Benzile albe au în interior o linie subțire — mediană roșie — și uneori chiar două, trei, asemenea linii paralele (fig. 2/7-10). Motivele ce se disting sînt cele obișnuite : benzi orizontale sau oblice ori verticale și mai ales spirale.

Cîteva aschii de silex, aflate printre fragmentele ceramice și resturile din platformele locuințelor, arată că uneltele se lucrau în așezare din silexul adus de la Prut.

I. O altă așezare eneolitică s-a descoperit în punctul „Pe Coastă", la 1 km spre est de satul Mileanca, pe stînga iazului de pe cursul pîrîului Podriga. Terenul, o pantă înclinată ușor spre sud, își poartă justificat denumirea „Pe Coastă" dar mai este cunoscut și sub numele de „Constanția", denumire inexplicabilă și cu tendință de dispariție. Locul face parte din țarina veche a satului.

Urmele locuințelor, scoase la suprafață cu prilejul lucrărilor agricole, sînt răspîndite pe o suprafață de circa 6 ha. Stratul de cultură, cu material arheologic, se găsește la o adîncime de numai 15—20 cm. Arăturile adînci, practicate în lungul pantei, favorizează formarea ravenelor cauzate de ploile repezi, contrbuind la dezvelirea și degradarea platformelor locuințelor și a materialului arheologic.

Ceramica, culeasă de la suprafață, aparține celor două specii binecunoscute : de uz comun și pictată.

Fragmentele din prima categorie, de factură grosieră și arsă mai slab, nu prezintă nimic deosebit.

Ceramica pictată este de bună calitate, arsă la roșu-cărămiziu. Sînt însă și unele fragmente care au culoare cenușie la interior și cărămizie la exterior, iar altele prezintă o pastă albicioasă, uneori fină ca un caolin. Vasele cu pereții mai groși sînt lucrate dintr-o pastă care conține și cioburi fin pisate.

Se pot preciza următoarele forme de vase : pahare modelate cu multă atenție, dintr-o pastă fină, oale de mărimi diferite, cu buza ușor evazată și corpul bombat ; amfore mari cu umărul etajat, străchini cu profil tronconic, castroane cu umărul în carenă sau rotunjit și fundul larg, capace și vase binoclu.

O parte dintre aceste fragmente mai păstrează pictura cu frînturi de motive caracteristice pentru decorul ceramicii cucuteniene din faza A-B. Se pare că predomină decorul în stil *β*, benzi pictate cu negru-brun sau ciocolatiu pe învelișul alb al vasului. Unele fragmente sînt ornamentate cu benzi liniare (fig. 2/11-14). Un ciob mai mic este împodobit cu un decor în benzi albe umplute cu linii roșii paralele, benzi

5 M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA și ADRIAN FLORESCU, *Săpăturile arheologice de la Trușești, Materiale*, VI, 1959.

cruțate cu negru-brun din înveliș, în stil α. Materialul fiind prea puțin nu ne îngăduie să discutăm mai mult asupra lui.

III. În apropiere de satul Scutari din comuna Mileanca, la circa 1 km spre sud-vest, pe partea dreaptă a pîrîului Podriga, în punctul „La Gheţărie", se află urmele unei locuiri cucuteniene. Aşezarea se întinde pe versantul dealului din faţa satului actual, pe o suprafaţă de peste 5 ha şi coboară pînă în albia pîrîului. Locuitorii satului au deschis aici, în malul înalt al pîrîului, o lutărie pentru trebuinţele lor gospodăreşti, cu care ocazie au apărut urmele locuinţelor şi gropile din marginea nordică a acestei aşezări străvechi.

Fragmentele ceramice culese din lutărie, după forma vaselor din care provin şi după decorul ce le ornamentează, arată că aici, se află o aşezare ce aparţine culturi Cucuteni faza de mijloc (A-B) a acestei minunate civilizaţii cu ceramică pictată. Cercetînd terenul din jur, am observat, urcînd pe panta uşoară a dealului, fragmente ceramice şi din faza următoare, Cucuteni B.

În anul următor descoperirii, în vara anului 1968, în timp ce se nivela drumul ce însoţeşte cursul pîrîului, tractorul cu care se lucra a intrat adînc în stratul de cultură, răscolind platforma unei locuinţe şi o groapă alăturată din care a scos la suprafaţă mult material ceramic. Groapa, aflată la 15 m spre nord-vest de locuinţă, cuprindea în afară de ceramică, tipică pentru faza A-B, bucăţi de lut ars provenite din lipitura cuptorului de ars oale, ce a existat aici, cîteva oase de animale, cărbuni şi cenuşă. Conţinutul gropii arată că după ce cuptorul s-a deteriorat s-au aruncat în groapa lui resturile menajere din locuinţa apropiată. După ce s-a cules materialul scos la suprafaţă, s-a continuat cu degajarea gropii pînă la fund, deoarece fiind în drum se impunea ca materialul să fie salvat.

A rezultat o cantitate însemnată de ceramică fragmentară, din toate trei categoriile : pictată (cea mai numeroasă), de uz gospodăresc (comun) şi de tip Cucuteni C. Laolaltă cu ceramica s-au mai descoperit şi cîteva statuete antropomorfe din lut ars.

a) Ceramica din prima categorie, ornamentată cu pictură, este de bună calitate, dintr-un lut bine ars şi frămîntat, rezultînd o pastă compactă cu nisip fin şi uneori şi cu cioburi pisate ca degresant în compoziţie. Este arsă la temperaturi înalte şi a căpătat o culoare roşie-cărămizie şi numai rareori cenuşie în miezul peretelui sau pe partea interioară a vasului. Există însă şi multe fragmente ceramice dintr-o pastă de culoare albicioasă, mai puţin dură, preparată probabil dintr-o argilă cu conţinut de humă.

Din fragmentele ceramice ce s-au scos din groapa menţionată mai sus, s-au putut reconstitui, în total sau în parte, peste douăzeci de vase de diferite forme şi dimensiuni şi anume :

1) *Pahare* cu dimensiuni între 6 şi 12 cm înălţime (fig. 3/1,2,4,5), cu gîtul relativ cilindric sau tronconic, cu buza uşor înclinată spre interior şi mai rar evazată, cu corpul bombat în partea inferioară şi fundul slab conturat. Sînt, de obicei, prevăzute cu cîte o proeminenţă perforată orizontal. În marea lor majoritate sînt ornamentate în stil β,

cu benzi pictate cu negru ciocolatiu pe învelișul alb al vasului sau în benzi albe, cruțate cu negru dat în interspațiile dintre ele. Motivele mai frecvente sînt cele realizate din benzi orizontale și spirale, repartizate în zone distincte, suprapuse, separate uneori și în metope.

Pe unul din aceste pahare (fig. 3/1) se distinge un motiv simplu, distribuit în două zone decorative orizontale, separate prin benzi negre. Zona superioară (pe gîtul vasului) constă din benzi pictate cu negru, grupate cîte două și trase oblic ; zona următoare cuprinde corpul vasului pe care se pictează două rînduri de cercuri, intercalate și suprapuse, cu cîte două scurte benzi oblice în interspații [5 bis].

Un alt pahar (fig. 3/2) este decorat cu un motiv realizat din benzi albe, cruțate cu negru-brun din înveliș și tot în două zone, cu motive identice și despărțite printr-o bandă albă orizontală. Zonele sînt împărțite la rîndul lor în trei metope, prin cîte o bandă verticală în registrul superior și două în registrul inferior (pe corpul vasului). În cadrul metopelor se desfășoară cîte două benzi în diagonală prevăzute de o parte și de alta cu bucle spiralice. Decorul este numai pe o parte mai clar, restul este șters.

Un păhăruț (fig. 3/5) are decorul mult amplificat : benzi pictate cu negru-roșcat, neregulate și inegale ca lățime, trase la întîmplare, încercînd realizarea unor spirale demne de un începător.

Alte fragmente (fig. 4/5) au un decor realizat cu multă îndemînare, în benzi negre dublate cu benzi albe, rezultate prin rezervare din înveliș. În zona superioară, se vede un motiv cu volute spiralice, separate prin benzi paralele tangente. Fragmentele prezintă numai una din cele trei metope care erau separate prin linii verticale. Zona inferioară prezintă benzi orizontale și este împărțită numai în două metope.

Sînt însă și unele fragmente de pahare pictate cu alb și negru-brun pe învelișul roșu, în motive spiralice sau numai scurte benzi arcuite, dispuse alternativ (fig. 3/4) decor ce se încadrează grupei ?.

2) *Vase cu gura largă,* de mărime mijlocie, între 14—20 cm înălțime . Au gîtul cilindric, buza ușor evazată, corpul bombat și fundul slab conturat. Sînt prevăzute cu cîte două proeminențe plasate opus pe gît și perforate orizontal (fig. 3/3,6-8).

Decorul lor, în stil ß , constă din benzi negre-roșcate (ciocolatiu) sau roșii , pictate pe învelișul alb,rezervînd totodată benzi albe de aceeași lățime, așa încît motivul pare dedublat. De obicei acest decor se desfășoară în două uneori în trei registre orizontale suprapuse, respectîndu-se principiul tectonic. Registrele superioare cuprind zona buzei și a gîtului și ele variază de la un exemplar la altul, pe cîtă vreme cel de pe corpul vasului este, în majoritatea cazurilor, neschimbat. Motivul mai frecvent, care ornamentează zona de pe gîtul și buza

5 bis Decorul cu cercuri, pictat pe pahare, este o continuare din faza A a acestei culturi ; exemple găsim și în alte așezări din Moldova ; Izvoare, Frumușica, Văleni, și îndeosebi la Tîrpești (Neamț), toate din Cucuteni A, cu mențiunea că uneori cercurile sînt tangente, iar alteori spațiate ; pentru aceasta vezi : SILVIA MARINESCU-BÎLCU, *Unele probleme ale neoliticului moldovenesc în lumina săpăturilor de la Tîrpești,* în *SCIV,* 19, 1968, 3, p. 413, 414, fig. 11/2.

unor astfel de vase, se compune din simple benzi orizontale (fig. 3/6), cu marginea buzei acoperită printr-o bandă mult mai lată. Altele au buza ornamentată cu spirale, sau numai croşete îmbucate, rezervate cu negru din învelişul alb, după care urmează o zonă acoperită cu negru şi marcată din loc în loc cu buline (fig. 3/7,8). Separarea zonelor decorative se face prin cîte una sau două benzi albe, orizontale. Friza decorativă de pe buză este realizată şi în ove sau perle circulare, mai mari sau mai mici, legate prin benzi tangente, de aspect spiralic, avînd scurte benzi arcuite în interspaţii (fig. 3/8). Uneori ovele sînt flancate de benzi arcuite mai înguste, (fig. 3/3), sau numai separate prin grupe de benzi liniare verticale, luînd un aspect metopic (fig.4/6), după care urmează o zonă din benzi orizontale, care cuprind gîtul vasului.

Registrul decorativ cel mai întins se aşterne pe corpul bombat al vasului şi se compune din volute spiralice mari, de obicei cîte trei, însoţite de benzi oblice care fac legătura între ele. Motivul implică o dublare între spiralele albe (negative), cu capetele agăţate (la centru) şi o spirală (recurentă) pictată cu negru-ciocolatiu sau roşu-brun (fig. 3/3,6-8). În zona fundului, registrul acesta se încheie, de obicei, cu două-trei benzi orizontale. Unele exemplare sînt decorate şi în interior, pe buză, cu benzi oblice. Trebuie să atenţionăm că acest tip de vase este, pe cît se pare, foarte frecvent în aşezarea de care ne ocupăm. Forma şi decorul lor, pictat bicrom, este identic cu cele din aşezarea Cucuteni A de la Drăgueni-Ostrov [6]; diferenta constă numai în faptul că le lipseşte asocierea cu decorul canelat, care dispare în faza A-B. Asemănări frecvente găsim în aşezările fazei A-B de la Corlăteni [7], Vorniceni [8] (jud. Botoşani).

3) *Oale* cu gura şi mai largă, derivată din forma precedentă (fig. 3/9). Au gîtul relativ cilindric, buza uşor evazată, corpul mai scund şi arcuit iar fundul larg, plat şi nedefinit. La limita dintre gît şi umăr, sînt prevăzute cu cîte trei proeminenţe perforate orizontal.

Decorul este asemănător cu cel de pe vasele descrise anterior cu deosebirea că banda pictată cu negru-ciocolatiu poate fi mai îngustă sau mai lată. Zona decorativă de pe buza vasului constă din ove mai largi, rezervate cu negru din învelişul alb-stăveziu, prin bnzi mai late şi flancate apoi cu cîte trei mai înguste, arcuite în „paranteze". Pe marginea buzei, ovele sînt pictate cu scurte linioare. Acest decor se repetă şi pe partea inferioară a buzei. Pe gît şi umăr, benzi orizontale, iar pe corpul dezvoltat, volute spiralice mari cu benzi de legătură între ele. Tipul acesta de vase cu gura larg deschisă spune că el face trecerea spre forma de castron. Şi aceste vase îşi găsesc corespondenţă în faza anterioară la Drăguşeni [9], unde şi forma şi decorul sînt aproape la fel, lipsind doar canelurile.

6 ARISTOTEL CRÎŞMARU, *op. cit.*, p. 35, fig. 22/1-3.

7 I. NESTOR şi colectivul, *Săpăturile de pe şantierul Valea Jijiei*, în *SCIV*, II, 1951, p. 74, fig. 20 ; vasele de la Scutari-Mileanca au o formă mai sveltă.

8 ARISTOTEL CRÎŞMARU, *Contribuţii la cunoaşterea neoliticului...*, *SCIV*, 21, 2, 1970, p. 279, fig. 9/6.

9 Idem, *Drăguşeni... monografie*, 1977, p. 35, 36, fig. 25/3 ; 22/1-3.

4) *Vase cu gîtul înalt* și corpul bitronconic, formă dedusă din cîteva fragmente cu decorul șters.

5) *Vase „cu umăr"* (fig. 4/1,2), cu gîtul cilindric mai înalt sau mai scund, cu gura strîmtă, cu buza înclinată spre interior și mai rar evazată. Au corpul dezvoltat și oarecum turtit, rotunjit pe diametrul maxim sau în muchie (carenă), unde se plasează și cele două mici proeminențe perforate vertical. Umărul este scos în relief printr-un prag, rezultat în urma unei largi albieri, pe linia de legătură cu gîtul, de unde și denumirea de vase „cu umăr", cunoscute la Traian-Dealul Fîntînilor (Neamț) [10] sau mai aproape în așezările de la Corlăteni [11] și Sarata-Drăgușeni [12], toate din faza A-B.

Exemplele reconstituite (numai în parte) sînt ornamentate cu benzi în spirală, pictate cu negru-ciocolatiu sau cu roșu-brun, pe un înveliș alb transparent. Decorul se desfășoară în trei registre, potrivit părților componente ale vasului. Pe gît, un decor foarte obișnuit în așezările A-B din aceste părți : ove rezervate din înveliș, flancate de benzi arcuite („paranteze") și prevăzute în interior cu cîte patru scurte linioare orizontale ; registrul următor pe corpul vasului, comportă volute spiralice mari, cu benzi de legătură între ele. Aceleași spirale se repetă și în registrul de pe partea inferioară a vasului. Separarea acestor zone decorative se face prin cîte o bandă albă (fig. 4/1,2).

Pe un alt vas, cu decorul mai puțin păstrat, se observă același motiv pe gît, distribuit în metope delimitate prin benzi verticale (fig. 4/2).

6) *Amfore*, vase mijlocii și mari cu umărul dublu boltit (etajat). S-a putut întregi un singur exemplar (fig... 4/7), dar mai sînt, încă, și alte fragmente care ne indică cum că aceasta era o formă folosită și ca vase de provizie în cadrul ceramicii pictate. Au formă bitronconică, cu gura strîmtă și gîtul scurt. Sînt prevăzute cu cîte două proeminențe-torți mai mari, situate pe curbura maximă și alte două mai mici pe etajul superior, în dreptul celor mari, toate perforate vertical. Tipul acesta de amfore este binecunoscut în așezarea din faza Cucuteni A și în toate celelalte așezări din faza A-B, de la Drăgușeni [13].

Decorul este pictat în stil ß, cu benzi negre-brune pe învelișul alb, dispus în două registre orizontale, mărginite de cîte o bandă neagră la baza gîtului și alta albă, cruțată cu negru, între etaje. Zona superioară a umărului prezintă un motiv în patru ove concentrate, dispuse în cruce, cu benzi oblice în spațiile dintre ele. Registrul următor (pe partea dezvoltată a vasului) este pictat cu patru volute spiralice cu benzi de legătură între ele și dispuse simetric față de registrul superior. Decorul, acesta, în bună parte șters, se încheie la partea infe-

10 VLADIMIR DUMITRESCU, *La station préhistorique de Traian*, în *Dacia*, IX-X, 1941—1944, p. 40, 41, fig. 19/4 a-g.

11 I. NESTOR și colectivul, *op. cit.*, *SCIV*, II, 1951, p. 73, fig. 19.

12 ARISTOTEL CRÎȘMARU, *Drăgușeni... monografie*, 1977, p. 100, fig. 69/2.

13 Idem, *op. cit.*, p. 47, fig. 20/8 ; 30 ; 31 ; 65/2 ; 67/1, 2 ; 68/4, 7, 9 ; 71/3.

rioară cu patru benzi negre. "Zona fundului rămîne liberă, numai cu învelişul alb.

7) *Vasele cu picior (suport)* sînt o formă destul de frecventă în această aşezare. Nu s-a putut reconstitui nici unul în întregime, decît doar suportul (fig. 4/3,4).

Fragmentele ne arată că aveau, mai adesea, recipientul o strachină. Aceste vase au suportul cilindric, cu baza evazată şi prevăzute cu cîte două orificii circulare corespondente, iar pe limita de legătură dintre suport şi recipient, poartă uneori cîte două proeminenţe-torţi, întotdeauna perforate orizontal şi diametral opuse (fig. 4/3).

Sînt decorate în mod obişnuit cu benzi spiralice pictate cu negru-brun pe învelişul alb. Recipientul era decorat şi în interior, uneori, însă, exteriorul rămîne fără pictură, numai cu feţuiala naturală a vasului. Unele fragmente arată că recipientul era folosit şi în cazul cînd suportul se spărgea, îndepărtîndu-se resturile şi şlefuindu-se marginea fundului.

8) *Capacele* se prezintă în trei variante : în formă de calotă, în formă de clopot şi de tipul „coif suedez", binecunoscut şi caracteristic pentru ceramica aşezărilor din faza A-B.

— Capacele în formă de calotă (fig. 4/8 ; 5/1,2) au fundul nedefinit, peretele arcuit şi buza evazată. Sub buză, poartă o proeminenţă perforată orizontal. Se aseamănă cu o strachină răsturnată, şi doar faptul că partea interioară este finisată mai puţin îngrijit, şi că aşezată în poziţie de strachină nu se menţine pe fund, ne face să o considerăm capac.

Decorul (şters) se poate deduce numai după puţinele urme ce se mai păstrează. A fost pictat cu benzi brune pe înveliş alb, în două zone : una pe calotă şi alta pe buză.

— Capacele în formă de clopot (fig. 5/3) sînt la fel cu cele din faza A, numai că fundul este ceva mai larg şi cu marginea reliefată printr-o canelură. Pe corp, poartă două proeminenţe conice perforate vertical. Este ornamentat în stil , cu benzi spiralice albe, înguste şi cu mediană roşie, rezervate cu brun din învelişul alb al vasului. Buza capacului, din care s-a păstrat doar o parte, avea un decor deosebit : perle ovoidale, cu linioare în centru, flancate de benzi arcuite.

— Capacele de tip „coif suedez" sînt mai numeroase şi de mărimi diferite. Au fundul plat, la unele conturat cu o şănţuire, la altele cu muchie accentuată, iar la altele uşor rotunjit ; corpul arcuit şi borul evazat. Sînt prevăzute cu cîte două proeminenţe conice perforate vertical şi uneori orizontal, aşezate pe corp sub linia fundului. Un căpăcel (fig. 5/4-6) are, în loc de tortiţe, două orificii verticale prin muchia fundului, care , probabil, serveau la legarea lui de vasul pe care îl acoperea.

Decorul lor, pictat, mai adesea, în stil ß, se desfăşoară, de obicei, în trei registre : pe fund, pe corp şi pe marginea evazată. Zona fundului este acoperită cu pictură în benzi negre mai înguste, liniare, repartizate în două sectoare, sau numai cu benzi în cruce (fig. 5/4). Pe corp

și pe buză, spirale cu volute răsucite (fig. 5/5,6) sau ove concentrice rezervate cu negru din învelișul alb al vasului (fig. 5/4). Un alt fragment reprezintă o parte dintr-un capac care a avut întreaga suprafață împărțită în două sectoare, printr-o bandă albă cruțată cu roșu-brun din înveliș și prevăzută în interior cu două linii de culoare. Pe corp, de o parte și de alta a acestei benzi, s-au rezervat perle mari elipsoidale încadrate de benzi oblice, la fel cu diagonala dintre sectoare, și care acopăr suprafața din dreptul torților.

9) *Străchini și castroane*, vase cu forme asemănătoare, puține reconstituite dar numeroasele fragmente ne arată că erau cele mai de trebuință în așezare. Dimensiunile lor variază de la miniaturi pînă la unele de mărimea unor lighene.

— *Străchinile* sînt de formă obișnuit tronconică cu buza dreaptă și fundul plate. Cele mai multe au însă buza înclinată în afară, corpul arcuit și cu fundul mai slab conturat (fig. 5/9), dar și cu umăr pronunțat și fundul mai larg (fig. 5/7). Sub buză, au cîte o proeminență conică sau în bandă mai lată, perforată orizontal.

Sînt ornamentate pe ambele fețe cu motive distribuite în două zone : una pe buză și alta pe suprafața corpului, cuprinzînd de cele mai multe ori și fundul. Aceste zone decorative sînt întotdeauna despărțite prin benzi orizontale, pictate și însoțite de altele rezervate din înveliș.

Decorul constă din benzi brune pe învelișul alb, în motive cu dublu efect : pictat și rezervat. Zona decorativă de pe buză, prezintă perle ovoidale rezervate din înveliș și flancate de benzi arcuite unitare sau liniare. Este motivul cel mai adesea folosit, cu modificări de la un exemplar la altul, cu adausuri sau simplificări și care, adeseori, se repetă și pe partea interioară a buzei. Una dintre aceste străchini are corpul, inclusiv fundul, ornamentat cu benzi arcuite, dispuse în două sectoare egale. Benzile se desfășoară concentric în jurul unor perle ovoidale cruțate din albul învelișului și prevăzute în interior cu cîte patru scurte linioare orizontale (fig. 5/9,9 [a]).

Pe o altă strachină, cu pictura tot bine păstrată, decorul este realizat numai din benzi arcuite pictate și rezervate, repartizate tot în două sectoare. Benzile late, unitare, alternează cu altele liniare, într-o armonie atrăgătoare (fig. 6/1).

— *Castroanele* au buza înclinată spre interior, umărul rotunjit și uneori ascuțit (în carenă). Corpul unora este ușor arcuit și aplatizat, cu fundul nedefinit. Pe umăr, au, în mod obișnuit, cîte o proeminență perforată orizontal, sau două mici orificii alăturate care străbat vertical carena umărului. Din mulțimea fragmentelor ce indică prezența acestor vase în așezare, am ales pe cele mai mari. Între aceste fragmente s-a găsit unul cu umărul dublu îndoit, în două trepte.

Ca și străchinile, sînt pictate în stil ß, cu benzi brune sau roșii-brune, pe învelișul alb și tot în două zone decorative separate prin benzi orizontale pictate și rezervate. Zona de pe buză prezintă o friză compusă din spații (perle) albe, cruțate cu negru brun sau roșu-brun, din înveliș și flancate de benzi arcuite mai înguste (fig. 6/3). Pe alte

exemplare, spațiile albe cruțate au forma unor suprafețe rombice separate prin grupe de dungi verticale, ceea ce conferă un aspect metopic (fig. 6/4). Zona următoare, pe porțiunea păstrată, arată că partea inferioară a acestor vase era ornamentată cu benzi pictate și rezervate din înveliș, dispuse arcuit în jurul unor spații libere, elipsoidale.

Unul dintre aceste castroane, remarcabil prin lărgimea sa (27 cm în diametru), are suprafața buzei ornamentată în metope separate prin linii verticale, dar în interiorul acestor metope s-au pictat și rezervat benzi mai înguste (liniare) arcuite, dispuse în ghirlandă cu capetele pe marginea buzei, în opoziție cu altele aflate cu capetele pe umăr (fig. 5/8). Cea de a doua zonă decorativă, care acoperă partea inferioară, respectiv fundul vasului, este în bună parte păstrată și prezintă un motiv din benzi albe rezervate prin altele pictate cu roșu-brun. Întreaga suprafață este împărțită în două sectoare egale, printr-o bandă liniară trasă diametral. De o parte și de alta se desfășoară arcuri de cerc și cîte o volută spiralică cu bandă unitară, mai îngustă și flancată în pîlnii cu scurte benzi liniare arcuite. La centru rămîn cîte două spații albe elipsoidale, de o parte și alta a benzii diametrale. Simetria perfectă, exactitatea, acuratețea și combinarea măiestrită a motivelor denotă un deosebit simț artistic.

În sfîrșit,pentru a ilustra această fantezie artistică a ceramiștilor cucutenieni de la Scutari-Mileanaca ca și, de altfel, toți contemporanii lor, prezentăm un fragment — o parte dintr-un castron — pe buza căruia în cadrul metopelor s-au rezervat simple benzi albe, înguste, grupate cîte două și trase oblic(fig. 6/2). Zona inferioară este ornamentată în același mod, cu benzi albe cruțate tot cu negru brun, iar în interiorul lor s-au tras linii paralele cu aceeași culoare, rezultînd benzi liniare albe și negre care se desfășoară arcuit pe întreaga suprafață, la fel cu strachina din (fig. 6/1). Ceea ce mai trebuie menționat este faptul că, în general, aceste castroane nu erau pictate și în interior decît foarte rar și atunci numai cu simple dungi oblice, pe buză și orizontale spre fund, în rest un înveliș alb.

10) *Vase binoclu,* cunoscute încă din faza precedentă (Cucuteni A), cu tuburile-suport legate prin trei punți, sînt reprezentate prin mai multe fragmente (fig. 6/5-7). Un singur exemplar s-a putut întregi dar este deformat printr-o ardere secundară care i-a deteriorat nu numai forma ci și decorul. Puntea centrală, modelată în bandă mai îngustă, are formă triunghiulară cu vîrful îndreptat în sus.

Decorul, pictat bicrom în benzi brune pe învelișul alb, se împarte în trei zone : două pe pîlnii și una pe corpurile cilindrice, despărțite prin benzi orizontale. Motivul constă din perle circulare albe, cruțate cu negru-brun din înveliș și flancate de benzi liniare arcuite. Acest motiv se repetă pe toate trei zone și este bine cunoscut ca motiv preferat în așezările de la Traian — Dealul Fîntînilor (Neamț) [14], Cor-

14 VLADIMIR DUMITRESCU, *Arta neolitică în România,* București, 1968, fig. 44.

lăteni [15], Vorniceni [16] și Sarata-Drăgușeni (jud. Botoșani) [71]. Puntea centrală este ornamentată numai cu benzi verticale iar pîlniile superioare sînt pictate și în interior cu benzi oblice. Unele fragmente sînt ornamentate cu pictură *bicromă — cu negru-brun sau cu roșu — în dungi verticale* pe pîlnii și orizontale pe corpul cilindric la fel cu cele din faza A de la Drăgușeni [18].

11) *Suporturi.* Un singur exemplarr de dimensiuni reduse (7,5 cm) întregit în parte, pictat cu benzi roșii pe învelișul alb-străveziu (fig. 6/8).

12) *Vase miniaturi,* imitație după formele celor mari. Cîteva exemplare (fig. 7/4-7), întregite în parte, reprezintă un pahar, un căpăcel și o străchinuță pe care se păstrează și urmele decorului pictat bicrom. Între vasele din această grupă includem și unul mai mărișor (fig. 7/8-8 [a]) care are fundul sprijinit pe șase proeminențe-piciorușe, dintre care cinci de formă rotunjită, aflate pe margine și unul de formă plată, la centru. Corpul nu s-a păstrat în întregime. A fost pictat cu benzi roșii pe învelișul alb care se disting clar pe fragmentul păstrat.

b) *Ceramica de uz comun* este aceeași ca în toate așezările eneolitice. Fragmentele, aflate laolaltă cu ceramica pictată, provin din vase diferite, de la cele de provizii pînă la paharele mici. Vasele din această categorie sînt lucrate dintr-o pastă de două calități : una grosieră, dintr-un lut mai puțin curățat de impurități și cu cioburi sfărîmate în compoziție ; o alta de mai bună calitate, la fel cu cea a vaselor pictate. În general, este bine arsă, de culoare roșie-căărmizie și numai destul de rar au culoare neagră sau cenușie pe partea interioară. Vasele mari sînt modelate mai neglijent, au pereții groși de peste 2 cm și acoperite la suprafață cu o fețuială de barbotină pe care se cunosc urmele degetelor sau a scîndurei cu care s-au netezit. Cele din pastă bună au pereții mai subțiri, sînt mai bine netezite și pregătite, se pare, pentru a fi pictate.

Ca forme se disting : chiupurile, străchinile mari de formă tronconică, din care unele avînd și un picior (suport) cu baza largă și stabilă. Numeroase erau și vasele mici, din pastă bună, străchini, castroane, pahare. Ținînd seama că toate aceste fragmente provin aproape în exclusivitate numai dintr-o singură groapă, ne putem da seama de bogăția și varietatea materialului ceramic.

c) *Ceramica Cucuteni C.* În amestec cu ceramica descoperită în groapă și la suprafața locuinței răscolite, s-au găsit și fragmente de tip Cucuteni C ; în total 34 cioburi provenind din aproximativ cinci vase. Unul, păstrat mai bine de jumătate, a putut fi reconstituit (fig. 6/9). Are forma unui mic crater [19], cu gura largă, buza evazată, umărul ridi-

15 I. NESTOR și colectivul, *op. cit.*, SCIV, II, 1951, p. 70, fig. 16.
16 ARISTOTEL CRÎȘMARU, *Contribuții la cunoașterea neoliticului...*, în *SCIV*, 21, 2, 1970, p. 279, fig. 9/5.
17 Idem, *Drăgușeni... monografie*, p. 101, fig. 68/5 ; 69/.
18 *Ibidem*, p. 57, fig. 40/6.
19 Dimensiuni : 0,093 m înălțime, 0,130 m diam. gurii, 0,142 m diam. maxim, 0,060 diam. fundului.

cat, corpul arcuit și fundul plat, mai îngust. Pasta, cu scoică pisată în compoziție, este neagră în miezul peretelui și cenușie la suprafață, bine netezită. Este ornamentat cu împunsături realizate cu un instrument dințat. Motivul se compune din două șiruri de împunsături în linii orizontale ce înconjoară vasul pe umăr (sub buză), iar de ele atîrnă arcuri realizate în aceeași tehnică. Buza decoartă cu crestături imprimate neregulat ca poziție și adîncime.

Pe alte fragmete se observă decorul cu striuri verticale, executate neregulat cu pieptenile, sau adînciturі imprimate cu scoica, executate în șiruri orizontale pe umărul vasului. Nu s-au găsit cioburi decorate cu șnurul. Analogii pentru ceramica de tip Cucuteni C, în ce privește pasta, decorul și formele, găsim în toate așezările acestei faze (A-B), cunoscute aici, în Cîmpia Jijiei Superioare [20].

Plastica antropomorfă. Așa cum s-a mai spus, în cuprinsul gropii descoperită întîmplător în așezarea A-B, de la Scutari-Mileanca, s-au găsit și cîteva statuete antropomorfe de lut ars : două în poziție verticală, una în poziție șezînd și un fragment dintr-o alta.

Toate sînt modelate dintr-un lut bine preparat, cu puține impurități și arse la roșu-cărămiziu, la fel cu vasele pictate.

Prima statuetă, întregită din cîteva fragmente (fig. 7/1,1 [a]) — cu înălțimea de 17 cm —, are capul discoidal, înclinat ușor spre dreapta, cu lobi laterali perforați, marcînd ochii, cu nasul reliefat și prelungit de-a lungul feței. Modelarea capului cu lobi laterali perforați constituie, de altfel, un lucru obișnuit pentru plastica antropomorfă din faza Cucuteni A-B. Pe cap poartă o „căciuliță" reprezentată printr-o boabă de lut adăugat pe creștet, aplecată ușor spre stînga și în față. Gîtul, proporționat ca lungime, este puternic legat de umerii rotunjiți, puțin ridicați și lățiți spre exterior. Corpul plat, ușor îngroșat, are talia suplă, bine conturată și arcuită pe șolduri, cu partea posterioară modelată fără exagerare. Picioarele sînt despărțite, coapsele paralele, genunchii ușor îndoiți înainte și accentuați prin strîngerea lutului cu degetele la locul potrivit. Se termină cu indicarea labelor, a tălpilor și vîrful degetelor, fără marcarea lor. Sînii și ombilicul sînt redați prin mici pastile în relief, elemente ce ne arată o statuetă feminiă [21], dar așa cum se vede, unele elemente ne-ar putea îndreptăți să credem că cei ce le-au modelat au avut în vedere redarea unui corp bărbătesc.

Este ornamentată cu un brîu (centură) pe talie și cu o eșarfă în diagonalăpeste umărul stîng, încheiată sub brațul drept, realizate din cîte două șiruri de puncte incizate. Astfel de elemente decorative — de costumație — sînt obișnuite în plastica cucuteniană și în faza mai veche [22].

---

20 Menționăm din cele publicate : Corlăteni, (vezi *SCIV*, II, 1951, p. 71, 72) ; Mîndrești, com. Ungureni, conf. ARISTOTEL CRÎȘMARU, *op. cit.*, în *SCIV*, 21, 2, 1970, p. 280 ; la Drăgușeni—Ocoale, vezi N. ZAHARIA, EM. ZAHARIA și FILARET APROTOSOAIE, *op. cit.*, Materiale, X, fig. 5/1.

21 ARISTOTEL CRÎȘMARU, *Două figurine antropomorfe Cucuteni A-B*, în *Rev. Muzeelor*, 1, 1970, p. 59-60, fig. 1 a-c.

22 Idem, *Drăgușeni... monografie*, 1977, p. 69, fig. 53/6.

inferioară — picioarele — sînt modelate împreună, îndoite la genunchi și terminate printr-o talpă. Scăunelul este sugerat prin două proeminențe conice organic legate de partea posterioară a figurinei, care este așezată pe ele și sprijinită în față pe călcîul picioarelor, într-o poziție naturală. Figurina nu este ornamentată în nici un fel. Analogii — în ce privește poziția șezînd — cu corpul mai mult sau mai puțin îndoit, unele în unghi de 90°, se cunosc ca fiind destul de numeroase în cultura Precucuteni [29], mai rare în fazele culturii Cucuteni [30].

*

Așezarea Cucuteni A-B de la Scutari-Mileanca pare să fie foarte bogată în material arheologic, numai că unele locuințe sînt amenințate cu răvășirea totală, mai ales cele care sînt în drumul de exploatare agricolă și pe malul pîrîului. Cercetarea acestei așezări prezintă interes și pentru studierea legăturilor cu celelalte stațiuni contemporane, datate din aceeași fază A-B, precum și pentru raportul de continuitate cu cea din faza următoare, Cucuteni B, aflată alături. S-ar putea ca, în marginea de interferență, suprapunerea lor să contribuie la o datare cronologică mai strînsă în ce privește sucesiunea fazelor pe același loc. Se mai cunosc asemenea așezări suprapuse, spre exemplu, la Cucuteni [31], Văleni [32] etc. Pentru aceasta ambele așezări ar trebui cercetate cel puțin printr-un sondaj în zona de întîlnire a lor.

IV. Așa după cum s-a arătat mai sus, în continuarea așezării din faza A-B, de la „Ghețărie"-Scutari, în urcușul pantei, se văd urmele unei alte locuiri cucuteniene, cu mult chirpic scos la suprafață în urma arăturilor adînci. Sînt aproximativ 20 de asemenea arii circulare, pete roșii pe întinsul negru al arăturii, cu multe cioburi și resturi de lut ars din podinele unor locuințe, răspîndite pe o întindere de 5—6 ha.

Dintre numeroasele fragmente ceramice, culese de pe vetrele locuințelor și din jurul lor, am reținut pe cele tipice unor forme sigure de vase : pahare cu buza evazată, corpul bitronconic, fundul îngust și bine conturat ; vase mai mari sau mai mici cu gura mai strîmtă și buza răsfrîntă spre exterior, cratere, castroane și străchini de mărimi diferite, vase mari de provizii cu pereții groși pînă la 2 cm. Sînt forme caracteristice fazei Cucuteni B, cunoscute și în așezări mai temeinic

29 Idem, *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, București, 1974, p. 96, fig. 77-80.

30 La Drăgușeni, în faza A, s-a descoperit o figurină în poziție șezînd, cu picioarele întinse, neornamentată, provenită din săpăturile efectuate în 1965, în punctul „În Deal la Lutărie". O altă figurină, din faza A-B, de același tip, s-a descoperit și la Mîndrești, com. Ungureni (Botoșani), cf. ARISTOTEL CRÎȘMARU, *Contribuții la cunoașterea neoliticului...*, în *SCIV*, 21, 2, 1970, p. 282, fig. 11/4 ; la Traian — Dealul Fîntînilor (Neamț), vezi HORTENSIA DUMITRESCU și VLADIMIR DUMITRESCU, *Șantierul arieologic Traian*, în *Materiale*, VII, 1961, p. 95 ; și la Cucuteni, în faza B, vezi H. SCHMIDT, *Cucuteni, in der oberen Moldau*, Berlin-Leipzig, 1932, pl. 31/6 ; 32/5.

31 M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA, *Cucuteni*, București, 1966, p. 17, 18.

32 VASILE URSACHI, *op. cit.*, p. 130, fig. 13.

Prin felul cum sînt modelate picioarele, cel drept puțin ridicat și îndoit din genunchi, iar cel stîng sprijinit în vîrful labei, statueta ne sugerează o *mișcare în ritm de dans.*

Cea de a doua statuetă este ceva mai mică (12 cm), descoperită fragmentară, nu i s-a păstrat piciorul drept, stîngul îi lipsește (fig. 7/2,2 a). Este modelată la fel cu prima, tot în poziție de mișcare, cu aceleași insemne somatice redate în relief dar fără „căciuliță" pe cap și fără elementele decorative sau de costumație.

În preajma acestor două, s-a mai găsit un fragment dintr-o a treia statuetă de același tip, piciorul stîng ; cee a ce ne face să credem că, aici, erau multe statuete executate în aceeași manieră, o preferință și, s-ar putea spune, o „specializare" a ceramiștilor din așezarea Cucuteni A-B de la Scut a ri-Mileanca.

Tipul acesta de statuete cu picioarele separate este cunoscut încă din ultima fază a culturii Precucuteni la Luka-Vrublevețkaia (U.R.S.S.) [23], apoi din așezările fazei Cucuteni A [24], în faza A-B [25] și fai tîrziu în faza B [26].

Majoritatea statuetelor de acest tip — cu picioarele separate — cum sînt cele de la Aldești, reprezintă bărbatul [27]. Faptul că la modelarea lor n-a fost indicat și sexul, nu ne poate împiedica ca să le considerăm figurine masculine, mai ales că ținuta, elementele de costumație și steatopigia redusă, ar putea pleda pentru această considerație. Numai indicația elementelor somatice — sînii și ombilicul — nu ne pot pe deplin îndrituit să le socotim feminine, deoarece asemenea reprezentări în relief pot exista, sau nu, și pe unele statuete masculine. interesantă este, însă, poziția lor, sugerînd mișcarea, probabil executarea unui *dans ritual* [28].

Cea de a treia figurină, descoperită întreagă (fig. 7/3), este în poziție șezînd pe un scăunel. Partea superioară este plată, cu capul și pieptul aplecate în față. Are umerii ușor reliefați în lături și rotunjiți, capul scurt, în prelungirea gîtului are fața indicată printr-o creastă verticală, rezultată din strîngerea lutului moale între degete. Partea

23 S. N. BIBICOV, *Rannetripol'skoe poselenie Luka-Vrublevetskaya na Dnestre,* în

24 La Hăbășești, cf. VLADIMIR DUMITRESCU și colab., *Hăbășești,* p. 409, fig 34/9, 10 ; RADU VULPE, *Izvoare...,* 1957, p, 224, fig. 224/6 ; p. 230, fig 232/1. La Țigănești (Bacău), vezi ANTON NIȚU, *Un tip de figurină nedeterminat în plastica neolitică carpato-dunăreană,* comunicare la a II-a sesiune științifică a muzeelor, București, 1965). La Drăgușeni (Botoșani), cf. ARISTOTEL CRIȘMARU, *Contribuții...,* în *SCIV,* 2, 21, 1970, p. 281, fig. 11/6. La Văleni „Între Adîncați" (Neamț), vezi VASILE URSACHI, *Cercetări arheologice efectuate de Muzeul de istorie din Roman,* în *Carpica* (Bacău), 1968, p. 123, fig. 7/3, 4.

25 La Aldești, cf. VASILE URSACHI, *op. cit.,* p. 134, fig. 17/18-22; la Țigănești, vezi ANTON NIȚU, *op. cit.,* fig. 9/2, 5.

26 La Urecheni (Neamț), vezi C. MATASĂ, *Cercetări din preistoria județului Neamț,* în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice,* fascic. 97, 1938, p. 34, fig. 68-69.

27 VASILE URSACHI, *op. cit.,* p. 134.

28 SILVIA MARINESCU-BÎLCU *„Dansul ritual" în reprezentările plastice neo-eneolitice din Moldova,* în *SCIVA,* 25, 2, 1974, p. 176.

cercetate [33]. Pasta din care au fost modelate este de cea mai bună calitate, dintr-un lut frămîntat, fără impurități și arsă la roșu-cărămiziu. La suprafață prezintă un înveliș fin, crem-roziu sau roșiatic, o angobă în culoarea pastei.

Decorul constă din benzi mai late sau mai înguste și linii fine, pictate cu negru pe învelișul (fețuială) vasului, în stilul grupei ε . Două cioburi sînt pictate și cu roșu mărginit cu negru, decor ce aparține grupei. ζ

Materialul fragmentat nu ne îngăduie să discutăm aspura motivelor ce împodobesc vasele. Se disting, totuși, frînturi de spirale stilizate, triunghiuri de culoare neagră pe marginea unor străchini sau pe marginea unor benzi mai late (fig. 2/21), linii duble trase în zigzag executate între linii verticale (fig. 2/19), benzi arcuite în ghirlandă pe buză (fig. 2/22 sau pe umări (fig. 2/23). Pe străchini și castroane se picta și în interior cu aceeași acuratețe. Suprafețele pictate sînt și lustruite (fig. 2/19 [a]).

Între resturile locuințelor s-au aflat și numeroase greutăți de lut ars, folosite la războiul de țesut (fig. 2/27-31). Au formă conică, unele cu baza ciruclară, cele mai multe sînt însă, cu circumferința bazei de formă elipsoidală și cu fețele aplatizate. Toate sînt perforate în regiunea vîrfului [34].

În aceleași condiții s-a descoperit și un lustruitor de piatră, un prundiș negru, de formă paralelogramică, cu mijlocul ușor îndoit și perforat la un capăt (fig. 2/32) [35].

★

Se înțelege că pe baza unor materiale rezultate din cercetări de suprafață sau descoperiri întîmplătoare, nu se pot trage niște concluzii deosebite dar, cîteva se impun :

— Cele mai numeroase descoperiri aparțin eneoliticului cucutenian, unde proporția prevalează în favoarea așezărilor din faza de mijloc a acestei culturi — faza A-B —. Într-adevăr cele din faza A sînt mai rare și la distanțe mari, pe cîtă vreme în faza următoare (A-B) se înmulțesc ; s-ar putea spune că are loc o roire, o explozie, deoarece le întîlnim peste tot, așezate destul de apropiat între ele. În etapa următoare — faza Cucuteni B —, așezările se răresc și ocupă suprafețe mai întinse dar cu locuințele mai distanțate. Deducem că în faza de mijloc

33 H. SCHMIDT, *op. cit ;* M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA, *op. cit.*, p. 28, 29 ; C. MATASĂ, *Așezarea eneolitică Cucuteni B de la Tîrgu Ocna—Podei,* în *Arh. Mold.*, II—III, 1964, p. 11-45 ; Pentru ceramică vezi și materialele din Muzeul Săveni, provenite din așezarea Cucuteni B de la Hănești — Botoșani, publicate, în parte, de ARISTOTEL CRÎȘMARU, în *SCIV*, 21, 2, 1970, p. 282, fig. 10. Menționăm că în această așezare s-a executat și un sondaj de către SILVIA MARINESCU-BÎLCU, de la Institutul de Arheologie București.

34 Greutăți din lut ars, de acest tip, se cunosc în multe așezări din faza B, dar la Scutari se află deosebit de numeroase ; se vede că meșteșugul țesutului se practica aproape în fiecare locuință.

35 Dimensiunile reduse (7 cm lungime și 1,5 cm lățime), luciul suprafețelor și forma acestei piese, ne face să credem că era folosită pentru lustruirea unor vase mici, dar s-ar putea să fi fost folosită și ca obiect de podoabă (amuletă ?).

(A-B), oamenii triburilor cucuteniene, acești maeștri ai ceramicii pictate, erau destul de numeroși. O lume așezată în sate temeinic întocmite pentru mai multe generații se ocupa de cultivarea plantelor, creșterea animalelor și practica meșteșugurilor casnice.

— Așezarea din faza Cucuteni A, din punctul „Pe Deal la Sîrbu", are o ceramică asemănătoare, ca forme și decor, cu cea din așezarea de pe Ostrovul de la Drăgușeni. Și aici se ornamentează vasele cu decor adîncit — șănțulețe — sau caneluri„ asociate cu pictură bicromă ; și aici se folosește în decor banda îngustă cu mediană roșie. Aceleași caracteristici regionale. Putem presupune deci, că, așezarea Cucuteni A de la Mileanca se plasează către sfîrșitul acestei faze și că era contemporană cu cea de la Drăgușeni.

— Cele două așezări din faza A-B au multe trăsături comune. Ceramica din așezarea de la Scutari-Mileanca prezintă unele forme de vase identice cu cele din faza A de la Drăgușeni, spre exemplu, vasele cu gura largă, vasele binoclu, vasele cu picior (suport), castroanele, amforele cu umărul dublu boltit și ceramica de tip Cucuteni C, de factură „mai vechi". Aceste elemente, ca și faptul că decorul este pictat mai adesea în stil ß, ne îndreptățește să considerăm așezarea de la Scutari ca datînd de la începutul fazei A-B, adică $A\text{-}B_1$, urmînd imediat așezările din faza A de aici, din Valea Podrigei : Drăgușeni, Mileanca etc. Pentru așezarea de la Scutari trebuie să mai reținem faptul că, decorul de pe vase prezintă pe lîngă grupa ß și celelalte grupe stilistice : α,γ și în mai mică măsură δ, iar în continuare așezarea din faza B folosește decorul în stil ζ și în mai mică măsură ε. Încă o dată se confirmă legătura organică între cele trei faze ale culturii Cucuteni ca un tot ce caracterizează această strălucită civilizație.

Înainte de a încheia, trebuie să remarcăm, totuși, că, cu toate trăsăturile aparent comune tuturor acestor așezări din faza A-B, apar și unele lucruri necunoscute pînă acum ; ca de pildă, „dansatorii" de la Scutari, statuete neîntîlnite pînă acum în alte așezări cucuteniene.

★

Noile descoperiri arheologice prezentate mai sus, se înscriu intenției noastre de a îmbogăți Harta și repertoriul Arheologic al jud. Botoșani, cu alte și alte urme de locuiri străvechi aflate în această parte a Cîmpiei Moldovei. Se înțelege că în aceeași măsură sau poate și mai mult, se impune să contribuim la căutarea urmelor materiale și pentru perioadele istorice mai noi, îndeosebi a celor din mileniul I al e.n., pentru a documenta și mai temeinic permanența noastră aici, unde ne aflăm și unde rădăcinele coboară pînă la îndepărtații strămoși cucutenieni.

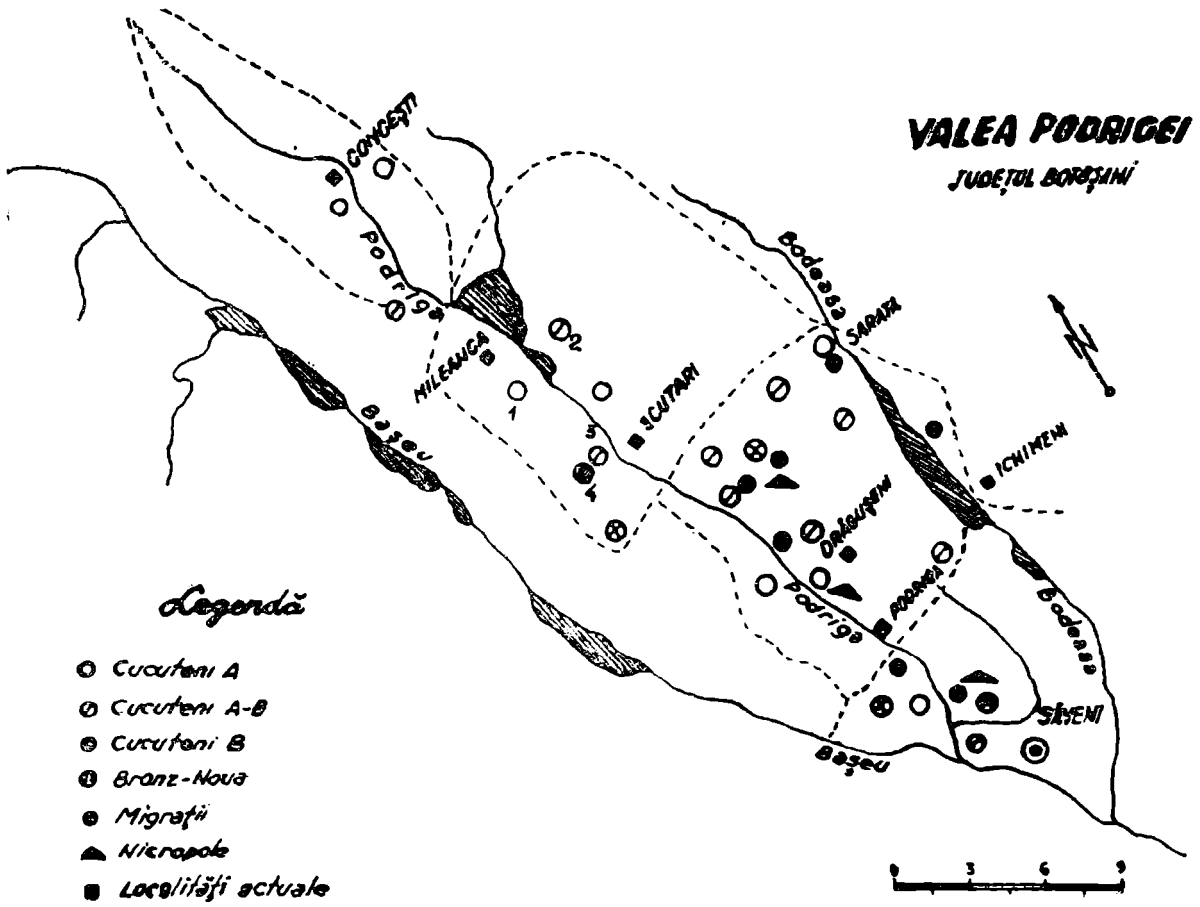

Fig. 1. Harta cu descoperiri arheologice.

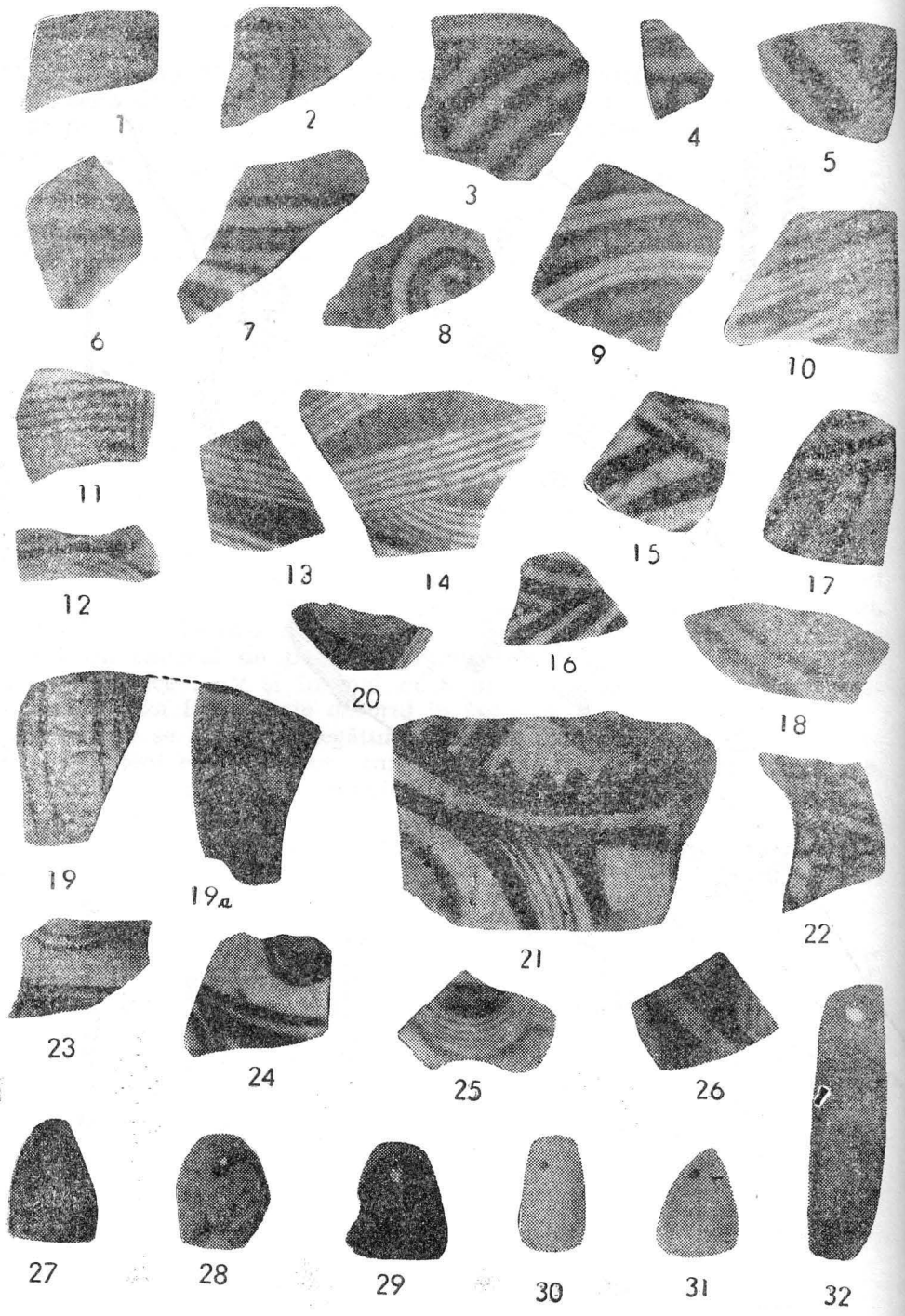

Fig. 2. Fragmente ceramice cucuteniene : 1—10, Faza A (Dealul Sîrbu — Mileanca); 11—18, faza A—B (pe Coastă — Mileanca) ; 19—32 faza B (Scutari — Mileanca).

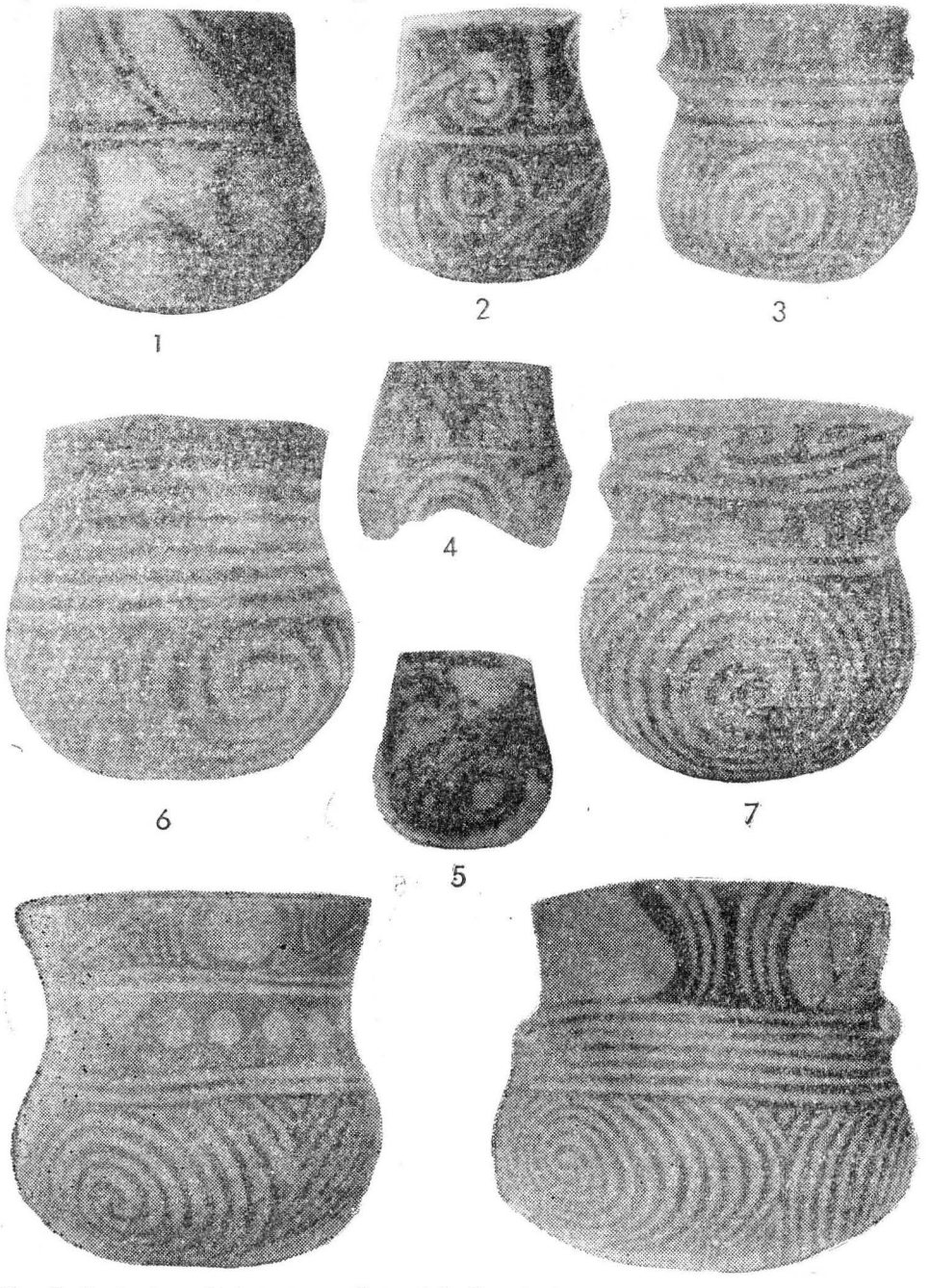

Fig. 3. Scutari — Mileanca — Ceramică Cucuteni A—B ; 1—5 pahare ; 2—9 vase cu gura largă.

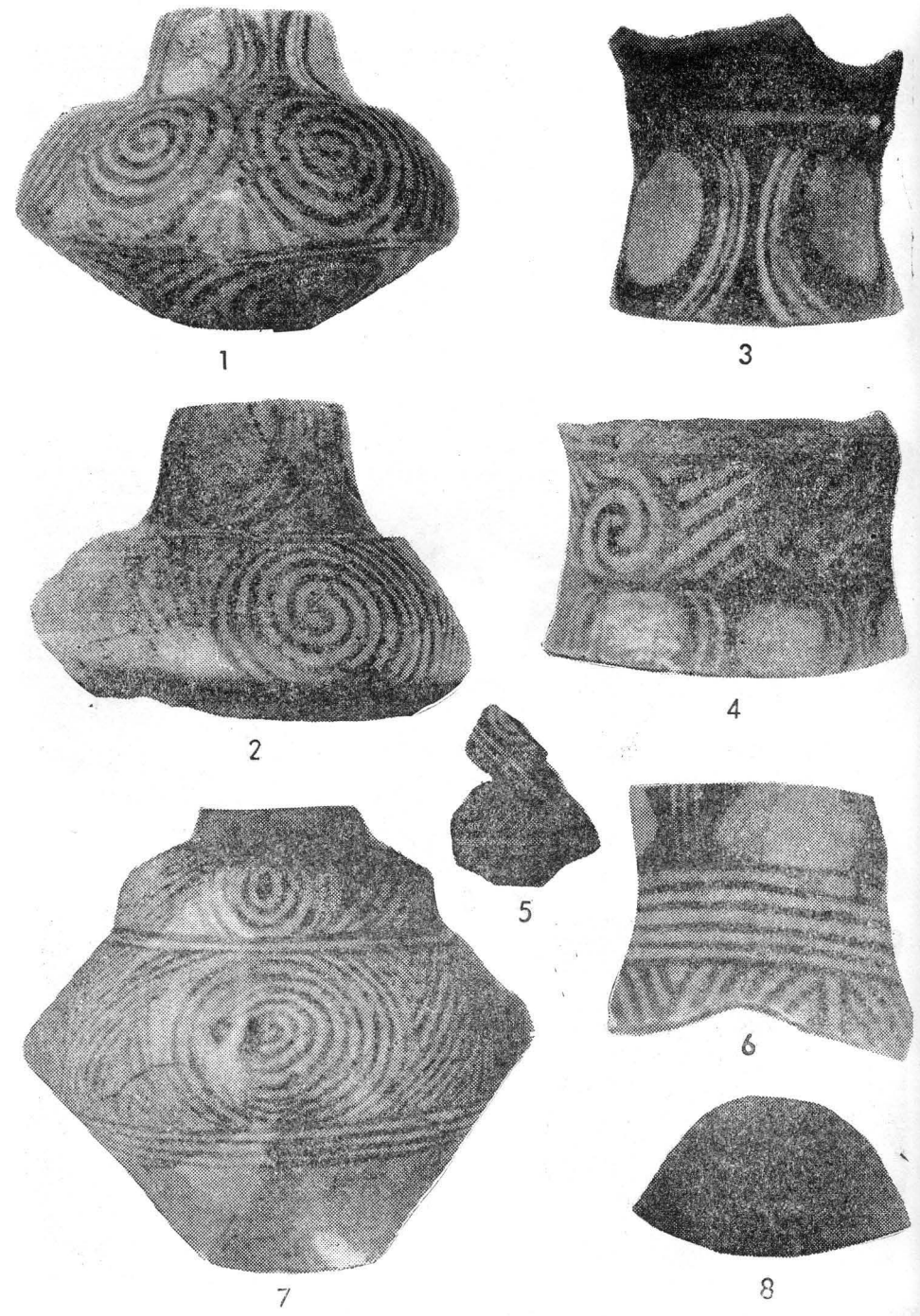

Fig. 4. Scutari — Mileanca — ceramică Cucuteni A—B ; 1—2, vase „cu umăr" ; 3, 5, suporturi de vase ; 7, amforă ; 5, fragmente de pahar ; 6, fragment de vas cu gura largă ; 8, capac.

Fig. 5. Scutari — Mileanca — Ceramică Cucuteni A—B : 1—2 capace în formă de calotă ; 3, capac în formă de clopot ; 4, 5, 6, capace în formă de „coif suedez", 7, 9, 9-a, străchini ; 8, castron.

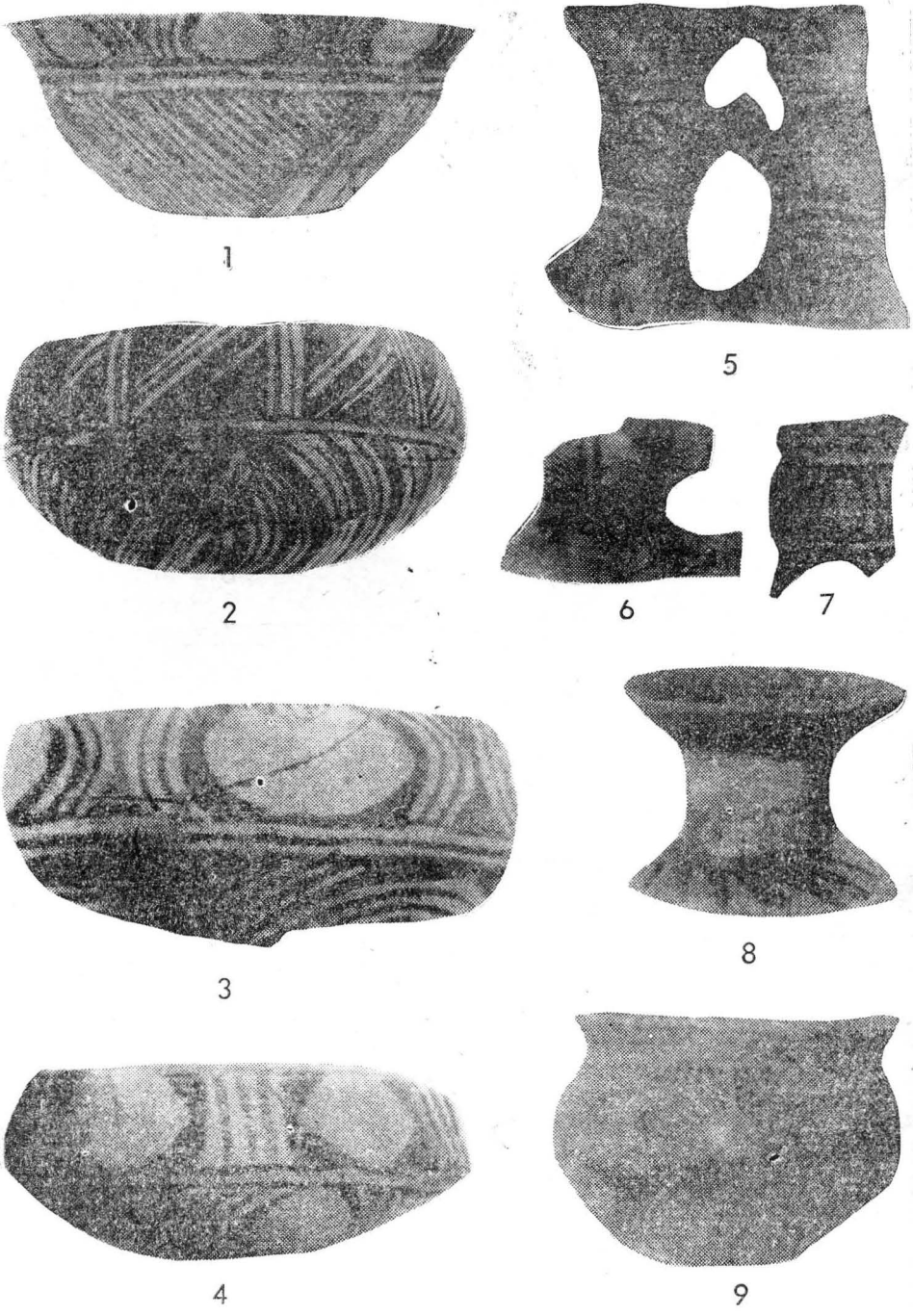

Fig. 6. Scutari — Mileanca — Ceramică Cucuteni A—B : 1, strachină ; 2, 3, 4, castroane ; 5, 6, 7, vas-binoclu și fragmente ; 8, suport ; 9, vas Cucuteni C.

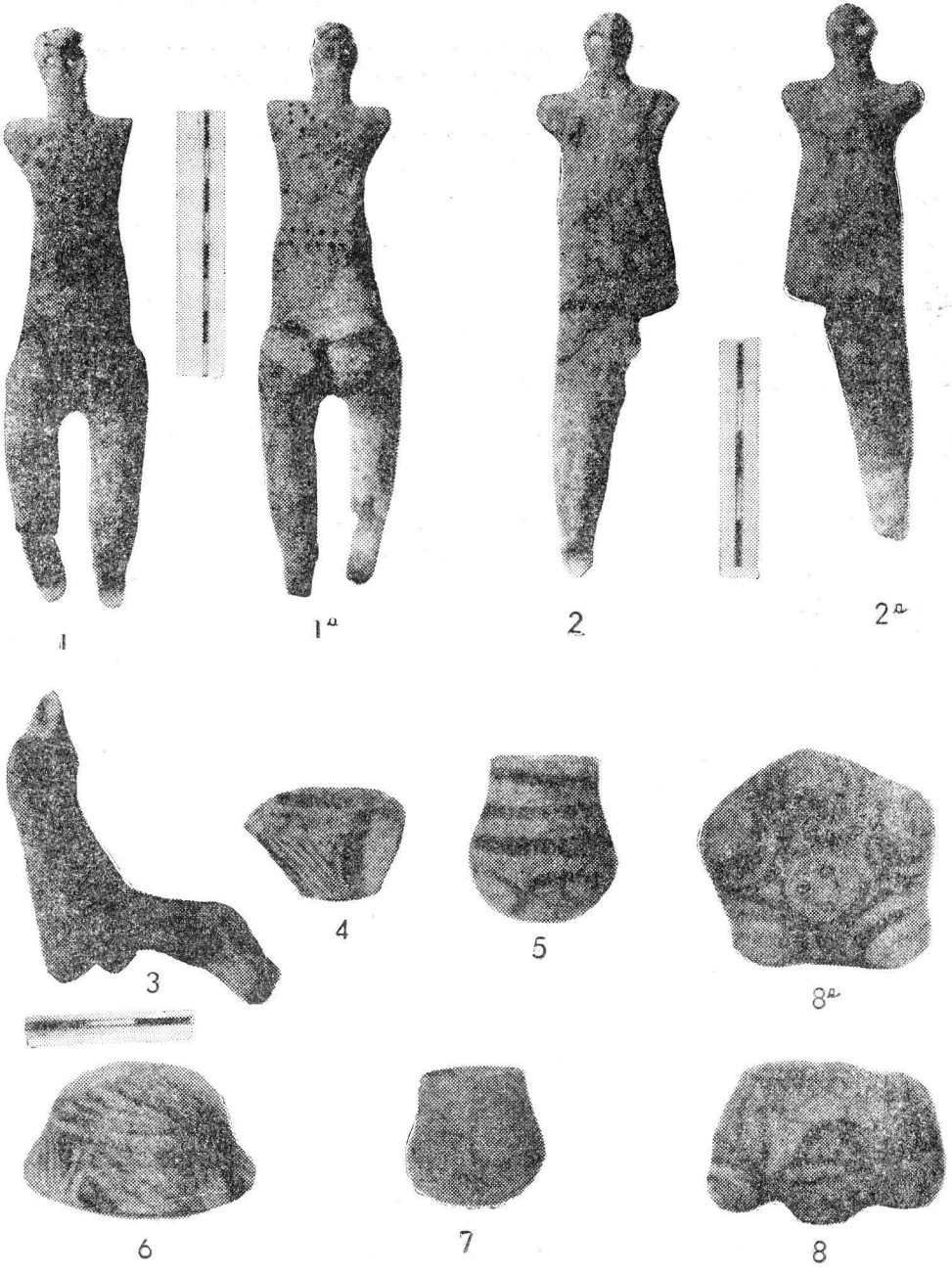

Fig. 7. Scutari — Mileanca — Ceramică Cucuteni A—B : 1—3 figurine antropomorfe ; 4—8, vase miniaturi.

NOVELLES DÉCOVERTES ARCHÉOLOGIQUES DANS LA VALLÉE DE LA PODRIGA, DÉPARTEMENT DE BOTOŞANI

À la suite des recherches de surface dans la vallée du ruisseau de la Podriga, sur le territoire de la commune de Mileanca, dép. de Botoşani, l'auteur a découvert quatre sites énéolithiques, appartenant aux phases A, A—B et B de la culture de Cucuteni.

1) Au lieu dénommé „Pe deal la Sîrbu" («sur la colline de Sîrbu»), sur la rive droite du ruisseau, se trouvent les vestiges d'un établissement de la phase A. Le matériel recueilli parmi les débris des habitations comprend des fragments de vases ornamentés de trois manières : a) décor à canneleures et incisions profondes, habituellement associées à une peinture bichrome (rouge et blanc) ; b) peinture bichrome à bandes rouges sur fond blanc ; c) peinture trichrome en bandes etroites blanches, rouges et noires.

Par leurs ornements et leurs formes les vases sont tout à fait semblables à celles découvertes à 8 km en aval, dans l'établissement de Drăguşeni, qui date de la même phase culturelle.

2) Au lieu dénommé „Pe Coastă" («Sur le Coteau»), sur la pante d'une colline de la rive gauche de la Podoriga, à environ 1 km à l'est du village de Mileanca, on a trouvé des fragments céramiques à peinture caractéristique pour la phase A—B (styles ß et α) de la culture de Cucuteni.

3) Au lieu dit „La Gheţărie" («À la Glacière»), à proximité du village Scutari—Mileanca, sur la rive droite du ruisseau, on a identifié un établissement particulièrement intéressant. La céramique et la plastique recueilli à la surface du sol ainsi que dans une fosse, appartiennent à même phase A—B, tout en illustrant par certains éléments la transition depuis la phase A vers la phase A—B. Les fragments céramiques prouvent une grande variété des formes des vases qui étaint ornamenté avec beaucoup de sens artistique. Les statuettes antropomorphes ont des positions dynamiques, l'on dirait en rythme de danse, motif pour lequel on les à surnomé «les danseurs de Scutari».

4) Toujours «à la Glacière» il y a aussi un large site de la phase chronologique suivante, à voir Cucuteni B. On a trouvé de la céramique caractéristique et de nombreux poids de métier en terre cuite.

LEGENDES DES FIGURES

Fig. 1. Carte des découvertes archéologiques sur la Vallée de la Podriga.

Fig. 2. Mileanca — „Pe Deal la Sîrbu" : 1—10, fragments céramiques Cucuteni A ; „Pe Coastă" : 11—18, fragments céramiques Cucuteni A—B ; Scutari — Mileanca „La Gheţărie" ; 19—31, céramique Cucuteni B ; 32, polissoir en pierre.

Fig. 3. Scutari — Mileanca „La Gheţărie". Céramique Cucuteni A—B.

Fig. 4. Scutari — Mileanca „La Gheţărie". Céramique Cucuteni A—B.

Fig. 5. Scutari — Mileanca „La Gheţărie". Céramique Cucuteni A—B.

Fig. 6. Scutari — Mileanca „La Gheţărie" : 1—8, céramique Cucuteni A—B ; 9, céramique type «Cucuteni C».

Fig. 7. Scutari — Mileanca „La Gheţărie" : 1—3, statuettes anthropomorphes ; 4—8, vases miniatures

CÎTEVA NOI PUNCTE ARHEOLOGICE DESCOPERITE ÎN ZONA SAVENILOR ȘI ÎN ÎMPREJURIMI

FILARET APROTOSOAIE

Alături de săpăturile arheologice planificate, Muzeul de arheologie din orașul Săveni a acordat o atenție deosebită muncii de investigație și cercetărilor de suprafață în scopul identificării unor noi puncete cu materiale arheologice pentru a da la lumină vestigii ale trecutului și pentru orientarea cercetărilor vitoare.

Descoperirile arheologice mai vechi din acest sector al Moldovei de Nord, exceptînd cele semnalate de Grigore Ștefănescu, I. Simionescu, N.N Moroșan și alții pe Valea Prutului, între Mitoc și Ștefănești au avut un carcter de descoperiri întîmplătoare și se reduc la cele semnalate în Dicționarul județului Dorohoi al lui Nicu Filipescu Dubău și a unor informații date de unii învățători la Chestionarul propus de Alexandru Odobescu în anul 1871 [1]. Din anul 1949 s-au extins cercetările și în această parte a țării și s-au executat săpături sistematice mai ample la Ripiceni-Izvor, Mitoc, Drăgușeni, Hănești și în alte puncte arheologice.

În orientarea noastră în teren, de un real folos ne-a fost Repertoriul arheologic al județului Botoșani, întocmit de colectivul format din : dr. Alexandru Păunescu, cercetător la Institutul de arheologie București, Paul Șadurschi, muzeograf la muzeul județean și dr. Vasile Chirica, cercetător la Institutul de istorie și arheologie „A.D. Xenopol" din Iași, precum și lucrarea monografică : „Așezări din Moldova" de la paleolitic pînă în secolul al XVIII-lea de N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița și Emilia Zaharia.

În succinta comunicare mă voi referi asupra cîtorva puncte arheologice descoperite de noi în zona Săvenilor și împrejurimi.

ORAȘUL SAVENI

Cu ocazia săpăturilor efectuate pentru construirea unui beci în curtea locuitorului Maica Gheorghe s-a dezvelit parțial o locuință neolitică din faza „Cucuteni B". Locuința se află pe un teren bogat în

1 A. PĂUNESCU, P. SADURSCHI și V. CHIRICA — Repertoriul arheologic al județului Botoșani, vol. I, p. 15.

cernoziom şi este situată în partea de sud-est a oraşului în apropierea sediului cooperativei de producţie.

Prin săpăturile făcute, s-a afectat o suprafaţă de aproape 4 metri pătraţi pînă la adîncimea de 2 metri. În profilul gropii s-a putut observa stratul de cultură la adîncimea de 70—80 cm, din care s-a scos material arheologic caracteristic acestei faze.

Din cercetările făcute la faţa locului, am putut constata să locuinţa a fost distrusă parţial şi nu se poate preciza mărimea sau orientarea ei. Pe lîngă o cantitate mare de chirpic ars din lipiturile de pereţi, s-au găsit şi bucăţi de chirpic mai masiv prezentînd urme adînci de lotbe circa 18—20 cm în diametru.

Deşi suprafaţa deranjată a fost mică, numărul mare de fragmente ceramice dovedeşte că locuinţa a fost destul de bogată în vase ceramice. Acestea ne-au permis să deducem cîteva forme de vase cum ar fi : străchini, oale, capace, ulcele etc. Tot acolo s-au mai găsit şi cîteva fragmente de fgiurine antropomorfe. Pasta din care este modelată ceramica este de bună calitate, bine arsă, de culoare cărămizie-gălbuie şi lustruită. Decorul pictat cu negru, în benzi liniare, linii simple, ovale sau semiovale.

Din informaţiile primite de la tatăl proprietarului a reieşit că bucăţi de chirpic ars şi cioburi de acelaşi fel a găsit şi el cu ocazia plantării unor pomi fructiferi în grădină şi de asemenea şi vecinul său, cu ocazia plantării butaşilor de viţă de vie. Se poate deduce deci că în acest punct arheologic este vorba de o aşezare neolitică destul de întinsă.

În aceleaşi condiţii, în Sat-Nou, la distanţă de 2 km de oraş, în curtea locuitorului Herghelegiu Ioan s-au descoperit resturile unei aşezări cuprinzînd vestigii care atestă prezenţa unei locuiri din neoliticul dezvoltat, tot în faza „CucuteniB". Pentru salvarea materialului s-a făcut un mic sondaj pe cît a fost posibil, deoarece locuinţa era în preajma grajdului şi a casei. Din ceramica adunată am putut restaura două străchini, un castron pictat, atît în exterior, cît şi în interior, o ulcică şi parţial trei vase mari, tip amforă şi avem încă mult material de spălat şi curăţat (fig. 1/1-5).

Merită a fi scos în evidenţă numărul mare de greuteăţi de lut ars de formă conică, în număr de peste 40, care s-au găsit în preajma vetrei de foc (fig. 2-2).

Pe lîngă acestea, mai enumerăm două toporaşe plate din silex, 4 figurine antropomorfe, dintre care una mai mare, (fig. 2-1) şi foarte bine stilizată şi o figurină zoomorfă.

Pasta din care au fost modelate vasele este fină, de culoare cărămizie-deschisă, cu luciu, atît pe fundul vasului, cît şi pe partea ornamentală. Pictura constă din benzi de culoare neagră, liniare, uneori şerpuite (pe gît) sau în formă de colţi de fierăstrău.

Fragmente similare se găsesc pe tot terenul din preajma caselor din jur.

În apropiere de Sat-Nou, pe tarlaua numită de localnici : „La lotul școlii", proprietatea C.A.P. Petricani, arăturile adînci efectuate cu tractoarele au scos la suprafață un ciocan, aparținînd epocii bronzului cultura „Noua". Piesa este lucrată din rocă dură (granit), de culoare negricioasă, foarte bine lustruită și prevăzută cu gaură pentru coadă. Forma ciocanului este aproximativ romboiedrică, marginile sînt drepte și rotunjite, iar partea activă bine ascuțită. În preajma ciocanului s-au mai găsit cîteva fragmente ceramice din aceeași cultură, printre care se remarcă o toartă supraînălțată și alte fragmente ceramice neidentificate (fig. 3/1-2).

În partea de sud-est a orașului, peste rîul Bașeu, la circa 500 de metri se află grădina de zarzavaturi a C.A.P. Săveni. Aici s-au găsit fragmente ceramice de vase pictate în maniera culturii „Cucuteni AB" (fig. 2/5) și resturi de chirpic ars de la pereți sau del a platforma unei locuințe cucuteniene. Acestea au fost scoase la iveală prin săpăturile efectuate pentru șanțurile de irigații ce trec prin acel loc. [2]. În grădina vecină a C.A.P. Vlăsinești, arăturile adînci au scos la iveală unele resturi ale mai multor locuințe de unde s-au cules lame de silex, din care un vîrf de săgeată, lucrat într-o tehnică superioară, de desprindere aschială bifacială, două topoare plate, lucrate din rocă grezoasă și mai multe fragmente ceramice din aceeași cultură (fig. 2/3-4).

În anul 1978, au fost descoperite întîmplător două morminte de înhumație de către cetățenii : Țurcanu Dumitru și Luță Petru din orașul Săveni. Gospodăriile acestora se află în apropiere de sdiul C.A.P. Săveni și la distanță de circa 50 de metri una de alta. Primul mormînt a fost descoperit cu ocazia săpării unei gropi pentru scos lut de către Țurcanu Dumitru. Din inventarul acestui mormînt distrus s-au păstrat un vas întreg și cîteva fragmente din altul. Vasul este lucrat la roată din pastă amestecată cu cioburi pisate și are culoarea neagră-cenușie, avînd forma unui borcan de mărime mijlocie, cu gura largă, buza puțin îngroșată și răsfrîntă, gîtul scund, fundul plat și inelar. La limita dintre umăr și gît, vasul prezintă două nervuri orizontale, ușor reliefate (fig. 3/5). Celelalte fragmente sînt de culoare mai închisă și lucrate din pastă zgrunțuroasă. Din discuțiile purtate cu cetățeanul, acesta ne-a relatat că, scheletul era culcat pe spate și avea poziția nord-sud, iar vasul a fost găsit la cap.

Cel de al doilea mormînt a fost descoperit cu ocazia săpăturilor pentru construirea unui beci, dar din inventarul mormîntului nu s-au putut recupera decît cîteva fragmente din două vase din ceramică de aceeași manieră ca la primul mormînt.

În concluzie putem afirma că atît ritul de înmormîntare, înhumația, cît și alte caracteristici ale acestor morminte, cum ar fi : poziția și orientarea scheletelor, precum și ceramica și forma în care aceste vase au fost lucrate, dovedesc apartenența acestor morminte unui cimitir de tip „Sîntana de Mureș-Cerneahov).

2 Punctul este consemnat in „Repertoriul arheologic al județului Botoșani, p. 240, de AL. PĂUNESCU, PAUL SADURSCHI și V. CHIRICA.

DÎNGENI — VATRA SATULUI

Pe partea stîngă a şoselei Hăneşti-Dîngeni, imediat ce aceasta face curba de intrare în sat, în apropiere de S.M.A. Dîngeni, organele locale din comună au pus să se sape o porţiune de circa 30 de metri pătraţi teren ce avea un nivel mai ridicat faţă de cel al şoselei, cu circa 1,5 metri, pămîntul folosindu-l la unele construcţii din comună.

Aici au fost descoperite un număr de 4 morminte de înhumaţie, însă două din ele au fost prea distruse, încît nu s-a putut recupera nimic. La ultimele două morminte, lucrîndu-se mai cu atenţie s-a evitat, pe cît posibil, deranjarea scheletelor sau distrugerea materialului.

Din cercecetările făcute, am putut constata că unul din aceste morminte avea scheletul în poziţie chircită, avînd drept inventar o ceaşcă de dimensiuni mici, de culoare brun-cenuşie, aparţinînd perioadei de sfîrşit a epocii bronzului, cultura „Noua", de tipul celor cunoscute în acea perioadă ; ceaşca se află expusă în expoziţia de bază a Muzeului judeţean Botoşani.

Scheletul celui de al doilea mormînt avea orientarea nord-sud, iar ca vase de ofrandă un castron de dimensiuni mici, lucrat la roată din pastă fină, de culoare brună şi un castron parţial distrus, mult mai mare şi din aceeaşi pastă. După ritul înhumării, ca şi după forma şi tehnica de lucru a vaselor, acest mormînt îl putem atribui culturii „Sîntana de Mureş-Cearneahov".

După cît se pare, pe acest teren se află o necropolă mai veche, din epoca bronzului (dacă mormîntul nu este izolat), unde au fost înmormîntaţi, apoi cei din grupul cultural „Sîntana de Mureş". Se impun în acel loc săpături sistematice întrucît nu ar fi exclus ca acolo să se găsească şi incineraţi.

SAT VLĂSINEŞTI

În curtea localului de şcoală din centrul satului, s-a săpat o groapă pentru stins var. Cu această ocazie, s-a descoperit un mormînt, care avea scheletul în poziţia întins pe spate, cu mîinile de-a lungul corpului, iar capul orientat spre V N-V. În mormînt s-au găsit două vase lucrate la roată, din pastă bună, de culoare cenuşie şi bine lustruite. Vasul găsit la cap este o ceaşcă, iar cel găsit la picioare o cană, ambele bitronconice, prevăzute cu cîte o toartă, avînd gura puţin îngroşată, iar fundul inelar. Toarta căniei este prevăzută cu o canelură (fig. 3/3). Menţionăm că două vase asemănătoare s-au găsit în 1977 la Vlăsineşti şi în zona numită „La iazul nou". Despre acestea nu insistăm, întrucît în acel loc, în anul 1961, cu ocazia lucrărilor de amenajare a unui iaz au fost descoperite 8 morminte de înhumaţie sarmatice, faptul fiind consemnat în lucrarea „Mormintele sarmatice de la Vlăsineşti", apărută în S.C.I.V.-IV, tom. XXI-1970, sub semnătura lui Grigore Foit.

În concluzie, putem arăta că și mormîntul pe care l-am descris este de origine sarmată. Vasul de la Vlăsinești își află analogii în cele descoperite în săpăturile de salvare întreprinse de Muzeul de istorie din Galați în cimitirul din dunele de nisip din comuna Largu [3] și în alte necropole.

MANOLEASA

În vatra satului, pe marginea pîrîului Volovăț, s-a găsit un vîrf de săgeată din bronz, cu două muchii și un singur spin, de proveniență scitică, iar în țarina satului o seceră din silex bine retușată la partea activă, din cele cunoscute [4] din epoca bronzului (fig. 3/4 ; 6).

CÎTEVA CONCLUZII

Din sumarele date pe care le-am prezentat în comunicarea de față, desigur că se pot trage doar sumare concluzii asupra populației în diversele faze de locuire pe acest teritoriu. Dacă adăugăm acestea la prețioasle informații cuprinse în lucrările : „Așezări din Moldova" și „Repertoriul arheologic al județului Botoșani", pe care le-am amintit, putem arăta că zona Săvenilor s-a bucurat de o populație destul de intensă din cele mai vechi timpuri.

Se impune deci ca datele prezentate în această succintă comunicare, ca provenite din cercetări de suprafață și descoperiri întîmplătoare să fie îmbogățite în viitor prin cercetări care să ducă în mod convingător la cunoașterea trecutului istoric din această parte a Moldovei de Nord.

QUELQUE NOUVEAUX CENTRES ARCHEOLOGIQUES DECOUVERTS DANS LA VILLE DE SĂVENI ET DANS SES ENVIRONS

(Résumé)

Les recherches de surface faites systématiquement par le Musée d'Archéologie de la ville de Săveni ont permis de connaitre que cette zone avait eu une population assez importante dans les différentes époques oú ce territoire a été habité.

Le néolithique avancé est connu sous la forme de la civilisation du type *Cucuteni*, la phase B, entre les limites de la ville et à Sat-Nou (Nouveau-Village), et la phase AB dans le lieu nommé *La Grădini* (Aux Jardins).

3 DRAGOMIR T. — Raport asupra săpăturilor întreprinse la Largu, reg. Galați în : „Materiale" V, p. 479, fig. 5/4.

4 VLASSA N., — Două noi morminte scitice din Transilvania în „Omagiu lui C. Daicoviciu cu prilejul împlinirii vîrstei de 60 de ani", p. 552, Editura Academiei Republicii Socialiste România.

L'époque du bronze tardif (la culture *Noua*) est attestée par les découvertes archéologiques dans les points nommés *Le terrain de l'école* — à la coopérative agricole de production Petricani et à *Vatra satului* — Dîngeni.

Le debut de l'époque des migrations (IV-e siècle notre ère) est bien représenté à Dîngeni (de périmètre du village).

Dans le même aire ont été découvertes quelques sépultures sarmates à Vlăsinești *(Vatra satului)* et dans le lieu nommé *La iazul nou (Le nouvel étang)* de la même commune.

Si l'on ajoute ces découvertes aux précieuses informations contenues dans les ouvrages *Centres habités de Moldavie, du paléolithique jusqu'au XVIII-e siècle par* N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmboviţa et Emilia Zaharia, ainsi que dans le *Répertoire archéologique du deppartement de Botoşani*, rédigé par Alexandru Păunescu, Paul Şadurschi et Vasile Chirica, nous pouvens démontrer que L'aire environant la ville de Săveni connait une continuité d'habitation humanine depuis les temps les plus reculés.

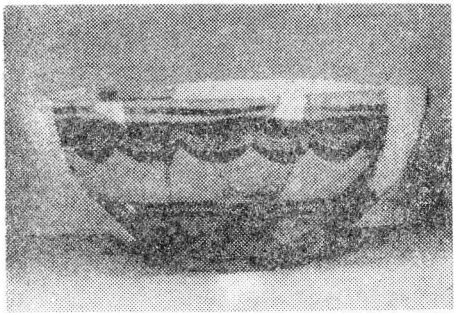

1

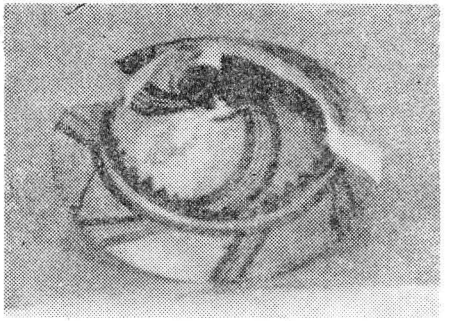

2

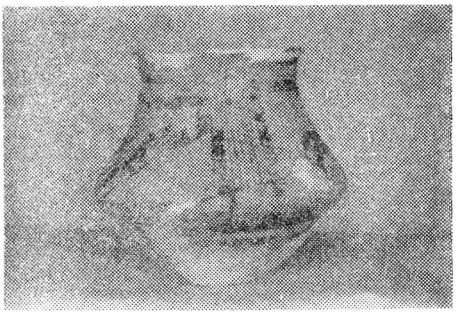

3

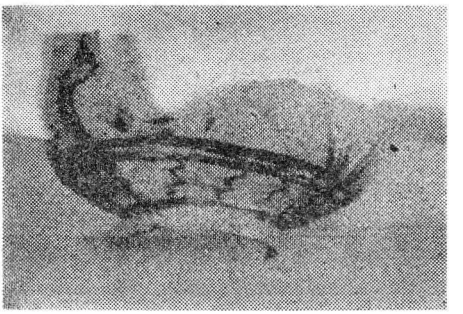

4

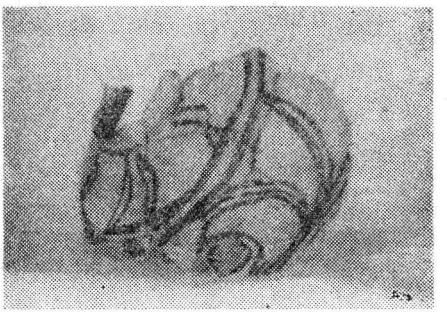

5

Fig. 1. 1—5 Vase neolitice cultura Cucuteni B de la Sat Nou, oraș Săveni.

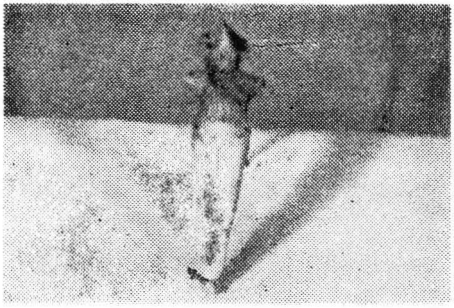

1

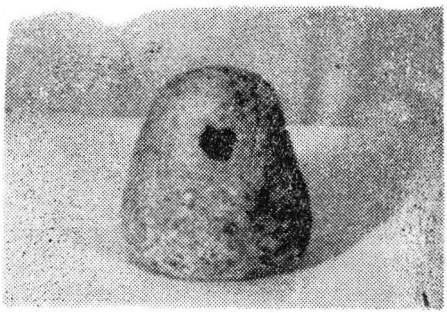

2

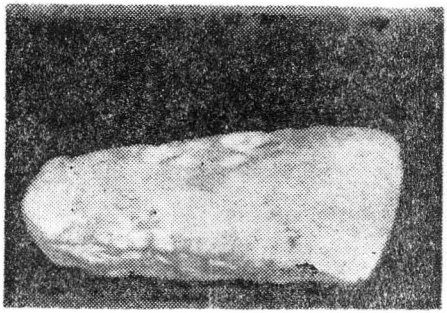

3

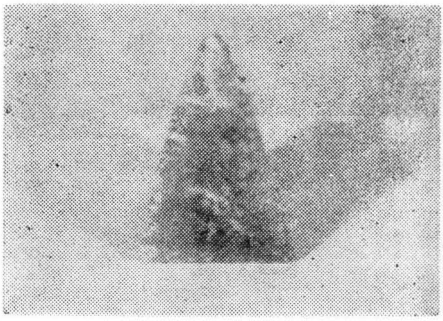

4

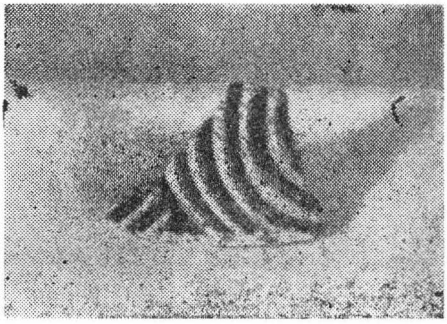

5

Fig. 2. 1. Figurină antropomorfă ; 2. greutate de lut ars ; epoca neolitică, cultura Cucuteni B -- Sat Nou, Săveni. 3. toporaș ; 4. vîrf de săgeată din silex ; 5. fragment ceramic Cucuteni A—B, de la Grădini, C.A.P. Săveni.

1

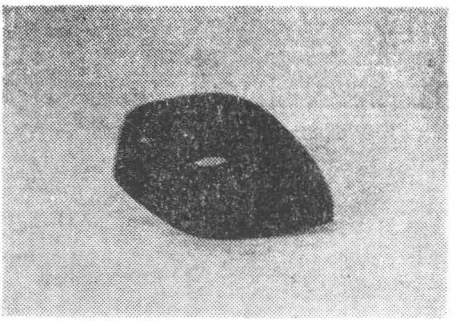

2

3

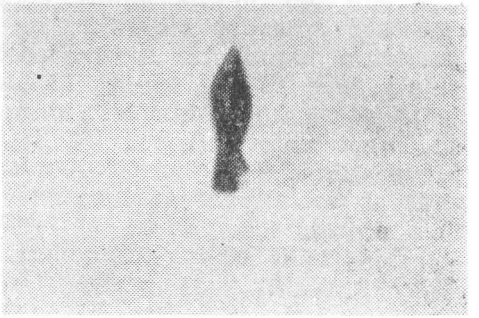

4

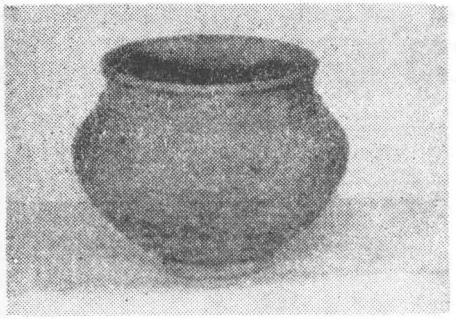

5

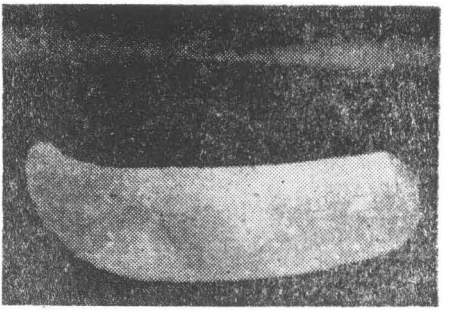

6

Fig. 3. 1. Fragment ceramic Noua ; 2. Ciocan din rocă dură, C.A.P. Petricani. 3. Vas sarmatic, vatra satului Vlăsinești. 5. Vas borcan cultura Sîntana de Mureș — Săveni. 4. Vîrf de săgeată scitic, Manoleasa Volovăț. 6. Secere din silex, epoca bronzului, Țarină, Manoleasa — Volovăț.

DATE ŞI SUBLINIERI NOI CU PRIVIRE LA SULGIU ŞI IALOVIŢĂ ÎN MOLDOVA ÎN SECOLELE XVI—XVIII

MIHAI LAZĂR

Pentru aprovizionarea armatei, solilor străini, dar mai ales a numerosului personal de la curte cu cantităţile de carne necesare, domnii moldoveni au impus pe contribuabili, în timpul orînduirii feudale, la mai multe dări, percepute în natură sau în bani. Unele dări pe animale, ca : văcăritul, cornăritul, alămul, gorştina pe oi şi pe porci, au avut rosturi mai largi şi, în mod firesc, au contribuit numai parţial la acoperirea trebuinţelor sulgeriei. În schimb, sulgiul şi ialoviţa au fost destinate dintr-un început să îndestuleze cu provizii de carne sulgeria domnească. Deşi în istoriografia noastră s-au făcut o serie de referiri la sulgiu şi ialoviţă, existînd chiar un interesant şi cuprinzător studiu, datorat istoricului C. A. Stoide [1], considerăm, totuşi, că stadiul actual în care se găseşte cercetarea fiscalităţii medievale impune cîteva noi sublinieri, în măsură să precizeze sau să nuanţeze unele aspecte privind evoluţia acestor două obligaţii fiscale.

Sulgiul este una din vechile dări pe vite din Moldova [2]. Dacă atestarea ei documentară este relativ tîrzie, datînd de la sfîrşitul secolului al XVI-lea, în schimb, dregătoria de sulger (sluger) apare încă din anul 1456 [3]. Izvoarele istorice nu precizează care au fost atribuţiile sulgerului în secolele XV-XVI. Lămuriri în această privinţă, dar pentru

1 C. STOIDE, *Despre sulgiu şi ialoviţă*, în volumul omagial *„În amintirea lui Constantin Giurescu"*, Bucureşti, 1944, p. 493-502. A se vedea şi Valeria Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu : *Viaţa feudală în Ţara Românească şi Moldova (sec. XIV—XVII)*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1957, p. 370 ; C. C. GIURESCU, *Istoria românilor*, vol. III, partea a II-a, Bucureşti, 1946, p. 653-654.

2 CONSTANTIN C. GIURESCU şi DINU C. GIURESCU opiniază că sulgiul, la fel ca şi ilişul şi tarkanul sînt termeni de origine tătărască. Sulgiul era darea „ce se plătea pe carnea vitelor tăiate" (Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu : *Istoria românilor*, vol. 1, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1975, p. 203).

3 Într-un document din 13 iunie 1456, dat pentru satul Gura Brădăţelului, aflat în stăpînirea mănăstirii Moldoviţa, era pomenit alături de domn, mitropolit, pîrcălab şi „pan Tudor — sulger" *(Documenta Romaniae Historica*, seria A, Moldova, II, p. 90 : în continuare se cita : *D.R.H., A.)*.

secolele XVII-XVIII, ne oferă cronicarii Grigore Ureche [4], Miron Costin [5], Dimitrie Cantemir [6] și Ion Neculce [7]. Coroborînd informațiile cronicarilor despre rolul sulgerului cu datele privitoare la darea sulgiului întîlnite în documente, se poate admite că acest dregător a avut, de la început, obligația de a aproviziona cu carne curtea domnească. Sulgerul a avut, de asemenea, însărcinări la hotărnicirea moșiilor [8], strîngerea de mercenari pentru armata domnească [9], cercetarea unor pricini [10] ș.a. Dregătoria de mare sulger era asemănătoare cu cea îndeplinită de casapbașa la curtea otomană. Ca și în cazul altor dregători, marele sulger avea în subordine sulgeri de rangul al doilea și al treilea [11]. Existau totodată cămărașul al treilea de sulgerie, care cîntărea și distribuia carnea [12], precum și dieci de sulgerie [12 bis]. Datorită cheltuielilor pe care le contractau, unii domni erau nevoiți să acorde veniturile sulgeriei fie parțial, fie în întregime, creditorilor [13]. Sugiul, numit în unele documente și „sulger" sau „sulgi" s-a perceput la început în natură, în vite cornute și oi, iar din secolul al XVII-lea și în bani. Laconicitatea datelor cu privire la sulgiu pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea, nu ne dă posibilitatea să stabilim cu claritate modul cum a fost impusă și percepută această dare și ce cuantum a avut. Probabil că trebuințele de carne ale curții domnești pînă în secolul al XV-lea au fost relativ reduse, așa că domnia a putut să-și procure proviziile și prin mijloace ocazionale [14]. O serie de vămi, „năpăști", taxe și gloabe, se luau în vite și mergeau direct la sulgeria dom-

4 Într-o interpolare a cronicii sale se menționează că marele sulger era „ispravnic pre toate oboroacele ce se dau la cuhnele domnești și la slujitorii curții, de carne și la oaspeții ce vin în țară" (Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, Editura tineretului, București, 1967, p. 416).

5 Marele sulger „trebuie să procure carnea atît pentru bucătăria domnească, precum și pentru turci, tătari, seimeni" (Miron Costin, *Opere*, București, 1958, p. 389). Vezi și N. Grigoraș, *Instituții feudale din Moldova. I Organizarea de stat pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea*. București, 1971, p. 169.

6 „Marele sulger sau mai marele peste casapi are grijă să strîngă vitele care se taie pentru masa domnitorului și curtenilor și să distribuie cărnile acelora care au tain zilnic la curte printre care, în afară de ceilalți curteni se socotește și pedestrimea" (D. CANTEMIR, *Descrierea Moldovei*, Editura Academiei, București, 1973, p. 203).

7 În letopisețul său sînt menționați cu rigurozitate toți boierii care au deținut dregătoria de sulger. Cunoașterea detaliată a acestui aspect de istorie fiscală se datorește faptului că o anumită perioadă, înainte de a fi spătar, Ion Neculce a îndeplinit funcția de mare sulger.

8 *Documente privind istoria României*, seria A, Moldova, veacul XVII, vol. II, p. 175 (se va cita : *D.I.R., A*) ; TEODOR CODRESCU, *Uricariul*, XIX, p. 30-38 (se va cita : *Uricariul*).

9 I. NECULCE, *Letopisețul Țării Moldovei*, Editura Minerva, București, 1975, p. 72.

10 *D.I.R.*, A, veacul XVII, vol. IV, nr. 527.

11 MIRON COSTIN, *op. cit.*, p. 389.

12 D. CANTEMIR, *op. cit.*, p. 207. În legătură cu atribuțiile sulgerului (slugerului) vezi și N. STOICESCU, *Sfatul domnesc și marii dregători în Țara Românească și Moldova (sec. XIV—XVII)*, Editura Academiei, București, 1968, p. 231-293.

12 bis *Arh. St. București, ms. nr. 541*, f. 41 v. —42.

13 *Cronica Ghiculeștilor, Istoria Moldovei între anii 1695—1754*, Editura Academiei, București, 1965, p. 239.

14 C. STOIDE, *loc. cit.*, p. 495.

neasca [15]. Înăsprirea exploatării turceşti în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, creşterea necontenită a furniturilor în animale către sulgeria sultanului, numeroşii soli în trecere prin Moldova, precum şi sporirea personalului curţii domneşti, au determinat creşterea proviziilor de carne, în principal pe cale fiscală, în scopul aprovizionării ritmice şi constante. Poate tocmai de aceea, sulgiul, ca dare fixă pe vite, devine cea mai importantă sursă de aprovizionare cu carne a curţii domneşti. Dările pe vitele cornute mari sînt pomenite pentru prima dată în vremea lui Alexandru Lăpuşneanu. Înainte de lupta de la Verbia, boierii îi reproşau domnului: „ne-ai luat vitele şi ţi-ai făcut tezaur, acum adă boii şi trimite-i să lupte cu duşmanul pentru tine" [16]. Mai tîrziu — ne povesteşte Nicolae Costin — Iancu Sasu „au trimis de-au luat de-a dzecea den boi de pren toată ţara" [17], iar Aron Vodă a instituit darea de un bou de fiecare birnic [18].

Cea dintîi menţionare a sulgiului o întîlnim la 20 iulie 1586 [19]. Cu acel prilej, nemeşul Mihăilă din Hălăşeşti se plîngea domnului Petru Şchiopu că „i s-a luat o vacă pentru sulgiul cum s-au luat vacile şi de la ţărani" [20]. Analizînd reclamaţia, domnul ordona unor dregători din ţinutul Neamţ să-l caute „pe el în acel catastih în care s-au luat acele vaci şi dacă va fi scris în acel catastih, voi daţi-i un taler sau lăsaţi-i un om pentru lucru" [21]. Se constată din acest document că sulgiul era plătit pînă la sfîrşitul secolului al XVI-lea numai de contribuabilii de rînd, clasele privilegiate nefiind impuse. Alexandru Iliaş scutea la 6 noiembrie 1667 „opt case cu oameni" ale fraţilor Enachi şi Constantin Cumpi, de sulgiu, vacă de sălişte ş. a. [22]. În acelaşi an, era amintită obligaţia vecinilor de a da, „boul de sălişte" [23]. Aceste cîteva exemple arată că sulgiul, pe de o parte, şi „vaca de sălişte", „boul de sălişte", la care se adaugă „boii boiereşti" şi „boul

15 *Ibidem*; N. GRIGORAŞ, *Principalele amenzi din Moldova în timpul orînduirii feudale*, în Anuarul Inst. de ist. şi arh. „A. D. Xenopol", Iaşi, tom. VI, 1969, p. 159-176; *Biblioteca Academiei R.S.R., ms. nr. 237*, f. 55.

16 N. GRIGORAŞ, *Imunităţile şi privilegiile fiscale în Moldova (de la întemeierea statului şi pînă în secolul al XVIII-lea)*, în „Revista de istorie", tom. 27, 1974, nr. 1, p. 58.

17 NICOLAE COSTIN, *Letopiseţul Ţării Moldovei de la zidirea lumii pînă la 1601 şi de la 1709 la 1711*. Editura Junimea, Iaşi, 1976, p. 248.

18 „Apoi văzîndu că de datornici nu se va putea mîntui, ce au orînduit de tot omul să se ia cîte un bou şi au trimis în toată ţara cu turci de strîngea şi pentru care om nu avea bou, ei lua a cui găsia în sat. De la unul lua boii toţi pentru alţii, că mulţi rămăseseră de răutăţi şi de alte dabile ce era în ţară, săraci fără boi de hrană" (N. COSTIN, *op. cit.*, p. 253-254).

19 C. STOIDE considera inexact că această dare fusese introdusă de Ieremia Movilă (C. STOIDE, *loc. cit.*, p. 496).

20 *D.I.R.* A., veacul XVI, vol. III, p. 329.

21 *Ibidem*, p. 330.

22 *Arh. St. Bucureşti, ms. nr. 578*, f. 113 şi 119-121; N. GRIGORAŞ, *Imunităţile şi privilegile fiscale în Moldova*, în *loc. cit.*, p. 58.

23 *Ibidem*, p. 59. În anul 1737, Grigore al II-lea Ghica scutea trei poşlušnici ai mănăstirii Doamnei din ocolul Botoşanilor de sulgiu, boi de sălişte, ialoviţă de conace (*Uricariul*, vol. VIII, p. 234).

domnesc" pe de altă parte, erau obligații fiscale diferite [23 bis]. Sulgiul avea caracterul de dare permanentă, pe cînd celelalte reprezentau contribuții extraordinare, fixate în caz de nevoie asupra anumitor categorii sociale. Sulgiul apare pomenit în documente mai ales ales cu odazia acordării unor privilegii fiscale. De cele mai multe scutiri au beneficiat sloboziile și unele sate cu obligații speciale [24], clerici din cîteva orașe [25], poslușnici ai mănăstirilor [26], vătafi [27] și

23 bis *Arh. St. București, M-rea Neamț*, LVII/19 bis și LVIII/6 ; *M-rea Bistrița*, IX/4 ; *Ms. nr. 543*, f. 97 ; *Ms. nr. 578*, f. 119 ; *Ms. nr. 628*, f. 180-181, 226 v.—227, 353 ; *Ms. nr. 629*, f. 424, doc. nr. 326 ; *Arh. St. Suceava, Colecția Documente*, I/94 ș. a.

24 Vezi satele : Scumpia *(D.I.R.*, A. veacul XVII, vol. IV, p. 234 și p. 204) ; Sasul, Lăturișeni și Gurbănești, toate ale postelnicului Enache *(D.R.H.*, A, XIX, p. 204) ; Vilcești *(D.I.R.*, A, veacul XVII, vol. II, p. 131 și 153 ; vol. III. p. 55 și 155-156 ; vol. IV, p. 327 ; vol. V, p. 102 ; *D.R.H., A*, vol. XIX, p. 86-87 ; vol. XXII, p. 59 și p. 254-255) ; Belcești, Plopi, Călugăreni (*D.I.R.A.*, veacul XVII, vol. V, p. 111, 127 și 245 ; *D.R.H., A*, vol. XIX, p. 38 și 170 ; vol. XXI, p. 441 ; vol. XXII, p. 212) și Voroveşti *(D.I.R., A.*, veacul XVII, vol. IV, p. 464 ; vol. V, p. 249 ; *D.R.H., A*, vol. XXI, p. 443) ale mănăstirii Galata ; Solca și Faraoani ale mănăstirii Solca *(Uricariul*, vol. XVIII, p. 337-346 și 348-358) ; satul Ulmi al mănăstirii Sf. Paraschiva din Iași *(D.R.H., A*, vol. XXI, p. 375); siliștea Tămășeni din ținutul Roman a vistiernicului Cristea *(D.R.H., A*, vol. XXI, p. 129); Mănzăști, ținutul Iași, al unei anume Sofica *(Uricariul*, vol. XII, p. 283-284); Lăzești, ținutul Bacău (N. IORGA, *Studii și documente privind istoria românilor*, vol. V, p. 35); Gîndești, ținutul Cîrligătura (N. IORGA, *Studii și documente*, VI, p. 38); Borlești *(D.R.H., A*, XXI, p. 405); Stroești, ținutul Hîrlău, al mănăstirii Sf. Sava *(D.R.H., A.*, XXI, p. 64-65); Șivița, ținutul Covîrlui *(D.I.R., A*, veacul XVII, vol. IV, p. 307); Clișcăuți și Mălinești, ale mănăstirii Golia („Revista Istorică), VI, p. 82); Ortăști, ținutul Suceava, al mănăstirii Neamț *(D.I.R., A*, veacul XVI, vol. IV, p. 255) ; Văleni, ținutul Tigheci *(Ibidem*, veacul XVII, vol. I, p. 77) și Dobîrcina *(Ibidem*, II, p. 44), ale mănăstirii Probota ; Vînători, al mănăstirii Secul *(Ibidem*, V, p. 87) ; Vertiporoh, al lui Grigore mare stolnic *(Ibidem*, I, p. 139); Siliștea satului Fîntînă, a mănăstirii Galata de Sus *(Arh. St. București, Ms. nr. 628*, f. 226 v.—227) ; siliștea Năpadova, ținutul Baraca, a mănăstirii Dragomirna *(Arh. St. Suceava, Colecția Documente*, I/94 ; satul Cîrligați, ținutul Fălciu, al Episcopiei de Huși *(Arh. St. București, Ep. Huși*, XLVI/3 ; satul Toporăuți, ținutul Cernăuți, închinat Patriarhiei de la Ierusalim *(Arh. St. București, m-rea Barnovschi*, I/4, 5, 7, II/1) ; satul Preoțești, ținutul Neamț, al domniței Ruxandra *(Arh. St. București, M-rea Neamț*, LVIII/6) ș. a.

25 N. IORGA, *Studii și documente*, VI, p. 274 ; GH. GHIBĂNESCU, *Surete și izvoade*, V, p. 105-106.

26 Mănăstirea Solca era scutită la 28 februarie 1662 de sulgiu pentru opt poslușnici (T. BALAN, *Documente bucovinene*, III, p. 172) mănăstirea Bîrnova, la 1 martie 1660, pentru 8 poslușnici *(Arh. St. București, Ms. nr. 646*, f. 57 ; *M-rea Bîrnova*, XIV/4); mănăstirea Bistrița, la 2 martie 1678, pentru toți poslușnicii pe care-i poseda *(Arh. St. uBcurești, M-rea Bistrița*, VII/13 și IX/4) ; Episcopia de Rădăuți, la 3 ianuarie 1660, pentru 30 de poslușnici *(Arh. St. București, Ms. nr. 628*, p. 615 ; Mănăstirea Doamnei din Botoșani, pentru trei poslușnici străini, la 20 mai 1737 *(Uricariul*, VII, p. 237) ; mănăstirea Hlincea, pentru 15 poslușnici (PAUL MIHAIL, *Alte acte românești de la Constantinopol*, în *Anuarul Inst. de ist. și arh. A„. D. Xenopol"*, Iași, VII, 1970, p. 355-356).

27 *D.I.R., A*, veacul XVII, vol. II, p. 113.

curteni [28]. De fiecare dată se specifica dreptul celor în cauză de a nu plăti „sulgiul pe vaci și pe oi" sau, mai simplu, „nici sulgiu să nu dea". La plata sulgiului erau impuși la începutul secolului al XVII-lea : vecinii, poslușnicii, preoții și breslele de slujitori, inclusiv curtenii. Modul de impunere și percepere pentru contribuabilii de rînd era cel al cislei. După stabilirea puterii de plată a fiecărui contribuabil, se fixa un anumit număr de cornute mari și oi pentru mai multe familii, iar sulgerii sau alți slujbași domnești le luau, la timpul cuvenit, din gospodăria unei singure familii, celelalte familii contribuind, la împlinirea de istov a dării [29]. La 1742, Constantin Mavrocordat dispunea cisluirea satelor „pentru vitele lăcuitorilor de la Lăpușna, Orheiu, Soroca, ce s-au prăpădit în trecerea solilor" [30]. Cînd unitățile impozabile nu puteau plăti, în virtutea obligației de solidaritate la plata dărilor, vitele erau luate de la alți locuitori din sat [31]. Astfel de exemple sînt foarte numeroase în istoria fiscală a Moldovei medievale. Dreptul slujbașilor domnești din ținuturi de a ridica vitele unor săteni pentru datoriile altora, indiferent de natura dării, decurgea din principiul răspunderii colective a membrilor obștei pe linie fiscală. Această practică a lovit fără cruțare în puterea economică a contribuabililor și uneori chiar a unor categorii sociale privilegiate, reprezentînd unul din cele mai sumbre aspecte ale fiscalității medievale românești. În vederea încasării de istov a dărilor impuse prin cislă, slujbașii domnești „prădau" pe orice contribuabil pentru datoriile altora. Împiedicarea dregătorilor de a face uz de acest mijloc de încasare a dărilor constituie o favoare acordată birnicilor de rînd ai satelor. În majoritatea actelor de privilegii, alături de scutirile de dări, se întîlnește și prevederea ca cei în cauză să plătească „numai pentru ei și capetele lor" și să „ nu li se ia vitele pentru datoriile altora". Întrucît solidaritatea la plata dărilor nu se aplica numai la nivelul locuitorilor unui sat, ci și satelor vecine, obștile unor sate au fost apărate prin cărți domnești. De multe ori, însă, prevederile cărților domnești erau încălcate, sătenii plîngîndu-se necontenit de abuzurile comise de dregători. Cînd satele erau scutite de sulgiu, li se interzicea sulgerilor să intre în localitățile respective. Pentru aprovizionarea în bune condiții a curții domnești cu carne, sulgerii primeau

28 *Ibidem*, p. 74.

29 C. STOIDE, *loc. cit.*, p. 498.

30 N. IORGA, *Studii și documente*, VI, p. 390. La 1621 cisla lui Pătrașcu din Leucuceni era „dereaptă, nouspredzece galbeni și doi boi și o iapă" *(D.I.R., A.*, veacul XVII, vol. V, p. 1).

31 *Arh. St. Iași, Pach. 311/8*, f. 20 v, 21 v. ; *Pach. 791/492*, f. 396—396 v. Pentru niște dăjdii neplătite de un anume Gavril, în timpul domniilor lui Ștefan Tomșa, la 26 iulie 1616, Petre a plătit doi zloți pentru un bou domnesc, șase potronici pentru sulgiu, șase potronici pentru o oaie de sulgiu, cinci potronici „pentru sulgiu, pentru o vacă ce-au mîncat Alexandru Vodă la Scîntee" *(D.I.R., A*, veacul XVII, vol. IV, p. 10-12). Alexandru vistiernicel din Pîncești primea a șasea parte din acest sat, pentru că plătise „darea țărănească" a lui Cîrstea ,dînd pentru cisla lui „patruzeci și doi de zloți și patru bezmene de ceară și un bou bun plătit pentru el la toate dările" *(D.R.H., A*, XXI, p. 307).

de la domnie porunci potrivit cărora „să nu fie alții volnici a cumpăra vite, păr nu va primi soma dumisale vel sulger pentru treaba sulgeriei“ [32]. În afară de vitele strînse de sulgeri mai intrau la sulgeria domnească și cele provenite din vămi [33], gloabe [33 bis] și pripasuri [34]. Proviziile de carne trebuiau să fie în cantități îndestulătoare, deoarece personalul curții era numeros. Solii veneau și plecau zilnic din capitală, iar cei ce erau în trecere beneficiau de conace pe care populația din regiunile respective era obligată să le organizeze bine, aducînd din belșug : carne, unt, miere și brînză. Unele sate așezate pe traseul frecventat de soli aveau drept principală obligație să aprovizioneze cu alimentele necesare conacele.

Despre trebuințele de carne ale curții domnești și modul de impunere a sulgiului găsim cîteva detalii într-un document din 4 septembrie 1696 de la Antioh Cantemir[35]. Domnul scria curtenilor de țară și de cămară, aprozilor de tîrg și de divan, stolnicilor, hînsarilor, călărașilor, ruptașilor și la toți țăranii din ținutul Tutovei „pentru rîndul sulgeriei care știți bine fără cheltuială nu poate hi nici o zi, viindu oaspeți turci și tătari și alții din toate zilele“ [36]. Întrucît slujitorii curții erau fără „oboroace“, iar sulgiul cîteva timp nu se scosese, Antioh Cantemir a trimis slujitorii „de s-au luatu căte o somă de ialovițe de pe oameni de la ținuturi, a cui s-au găsitu, de s-au cheltuitu la sulgerie și să li se dea cîndu a eși sulgiu“ [37]. Amintind de faptul că sulgerii făcuseră datorii suplimentare pe seama lor pentru procurarea cărnii [38], Antioh Cantemir a găsit de cuviință „de s-au scosu sulgiu, să dea cu toții, nime scutelnicu să nu hii, pentru ca să nu să scoată iarăși curîndu sulgiu“ [39]. Pentru strîngerea dării se stabilea o răsură de doi potronici „de ughi“, din care un potronic revenea sulgerilor, iar al doilea intra în „în sama sulgeriei“ [40]. Din documentul din 4 septembrie 1696 rezultă că sulgiul se scotea la date fixe, dar se putea percepe și în funcție de necesități atît în natură, cît și în bani. În diferite împrejurări, domnul putea dispune luarea de

---

32 N. IORGA, *Studii și documente*, VI, p. 324.

33 *Ibidem*, p. 372

33 bis Pentru diferite pricini, în funcție de gravitatea infracțiunilor comise, domnia stabilea valoarea gloabelor la 12, 20, 30, 40, 60 și chiar 80 de boi. La 16 februarie 1570, însă, pentru că un grec a fost ucis pe una din moșiile logofătului Petrea Albotă, acesta din urmă a dat drept gloabă 158 boi și vaci, 600 oi, 13 iepe cu mînji și 7 cai *(B.I.R., A*, veacul XVI, vol. II, p. 219).

34 T. BĂLAN, *op. cit.*, IV, p. 171 ; *Arh. St. Iași, Pach 235/37, 40 ;* N. GRIGORAȘ, *Principalele amenzi din Moldova în timpul orînduirii feudale*, în *loc. cit.*, p. 169-172. Pentru a institui un control riguros asupra veniturilor, între anii 1716—1726, Mihai Racoviță a contopit visteria cu cămara și sulgeria (N. GRIGORAȘ, *Instituții feudale din Moldova*, p. 108).

34 bis Vezi și C. CIHODARU, *Steția, un impozit nou introdus în Moldova de movilești la începutul sec. XVII*, în „Studii și cercetări științifice“, Istorie, Iași, anul VII, fasc. 2/1956, p. 167-172.

35 N. IORGA, *Studii și documente*, XVI, p. 189.

36 Ibidem ; C. STOIDE, *loc. cit.*, p. 497 ; N. STOICESCU, *op. cit.*, p. 292.

37 N. IORGA, *Studii și documente*, XVI, p. 189.

38 *Ibidem*, p. 199.

39 *Ibidem.*

40 *Ibidem.*

la locuitori a unor vite într-un număr mai mare sau mai mic, urmînd să fie ținute în seamă atunci cînd se strîngea sulgiul.

IALOVIȚA era o dare pe vitele cornute mari, în speță vaci grase de negoț. Din punctul de vedere al conținutului se aseamănă cu sulgiul, ambele dări avînd rostul să aprovizioneze cu carne curtea domnească. Dar, în timp ce sulgiul era scos la anumite date și se percepea în majoritatea cazurilor în natură, pe vite cornute și oi, fiind, așa cum remarca Nicolae Iorga, darea de carne „pe picioare" către curtea domnească [41], ialovița a fost percepută, în funcție de nevoi de moment, în natură, dar mai ales în bani și numai pe vitele cornute [42].

Pentru prima dată ialovița este pomenită într-un document datînd din vremea lui Ștefan cel Mare [43]. În contextul acelui document ialovița avea sensul de vacă de negoț. *Dicționarul limbii române moderne*, atribuie cuvîntului ialoviță de „vacă mare și grasă" [44], iar *Dicționarul limbii române contemporane*, de „vacă mare și grasă (de obicei stearpă)" [45]. Constantin C. Giurescu arăta că „ialovița" este cuvînt de origine slavă, însemnînd „vacă stearpă" [46]. Cu același conținut se întîlnește și în limba sîrbă („jalovica") [47]. Ialovița se întîlnește și ca toponim. În obcinele Bucovinei, la 30 octombrie 1630, era pomenit muntele Ialovița [48], iar în alte documente munții Ialovicioara [49] și Iarovița [50]. De asemenea, în Basarabia era amintit, la 1701, satul Ialoveni [51]. Dacă avem în vedere toponimele de mai sus, observăm că ele se referă la locuri propice creșterii vitelor mari, unde, într-adevăr, au existat boi și vaci de rasă. O dare asemănătoare exista în Țara Românească, amintită încă din anul 1469, fiind percepută în „vaci grase" [51] bis.

Perceperea ialoviței era determinată de faptul că sulgiul se strîngea la date fixe, iar domnia trebuia să facă față unor situații neprevăzute, între care cele mai frecvente erau legate de găzduirea solilor sau demnitarilor turci, tătari, ruși, poloni ș. a. veniți în Moldova cu diverse scopuri. Cu aceste prilejuri, domnul dădea porunci ferme pentru organizarea conacelor cu toate cele necesare [52]. De asemenea, în a doua jumă-

41 *Ibidem.*
42 C. STOIDE, *loc. cit.*, p. 498-499.
43 *D.R.H., A*, II, p. 191.
44 *Op. cit.*, București, 1958, p. 369.
45 *Op. cit.*, vol. II, București, 1956, p. 260.
46 *Istoria românilor*, vol. III, partea a II-a, București, 1946, p. 653.
47 *Dicționarul limbii române moderne*, p. 369.
48 T. BALAN, *op. cit.*, II, p. 96-97 și 99.
49 *Ibidem*, p. 126-127 și 130.
50 *Ibidem*, p. 125-126.
51 GH. GHIBĂNESCU, *Surete și izvoade*, XXV, p. 18.
51 bis I. VLĂDESCU, *Despre dări sau impozite*, București, „Cartea românească", 1952, p. 39-40.
52 În vara anului 1726 „viind vizirul la Cartal, la Dunări, ieșitau ialoviță pe țară, di 2 ughi, ce era în visterii la banii steagului o ialoviță" (I. NECULCE, *op. cit.*, p. 297). Locuitorii satelor aveau obligații precise și în organizarea conacelor domnești. La 1742, Constantin Mavrocordat scria marelui căpitan de Codru despre plîngerea unui sătean căruia „i s-a tăiat un bou, la conacul domniei mele de la Rasiiae și fiind orînduiți să dea o ialoviță Stănileștii la acel conac au dat un bou pentru ialoviță, la conăcari și conăcarii l-au dat acestui Constantin pentru boul lui" (N. IORGA, *Studii și documente*, VI, p. 326).

tate a secolului al XVII-lea și în secolul al XVIII-lea au avut loc numeroase războaie, Moldova și Țara Românească trebuind să aprovizioneze în afară de armatele proprii și pe cele ale turcilor [53] și rușilor [54]. Uneori, domnilor moldoveni li se solicitau anumite împrumuturi forțate în bani sau în „ialovițe" [55]". Faptul că ialovița se percepea în bani crea posibilitatea pentru sulgeri de a cumpăra carne și uneori, cu banii adunați, domnii puteau achita unele datorii către turci [56]. Despre perceperea ialoviței avem informații sigure din vremea domnilor Alexandru Iliaș [57] și Gheorghe Duca [58]. Urmașul lui Gheorghe Duca la domnie, Ștefan Petriceicu, scutea opt poslușnici ai mănăstirii Dragomirna de dările în bani și de „sulgiu și de iliș și de unt și de ialoviță" [59] Antonie Ruset dispunea, la 16 ianuarie 1676, încasarea ialoviței „ce au ieșit pe săliști de treaba zaherelelor de la toți locuitorii" [60]. Scutiri de ialoviță au fost foarte puține și, de regulă, erau acordate unor poslușnici [61] și vecini mănăstirești [62]. Darea apare în documente sub numiri, ca : „ialoviță", „ialoviță de săliște", „ialoviță de sat" și „ialoviță de conace". Dacă la început vitele luate de la contribuabili ca ialovițe se țineau în seamă la sorocul sulgiului [63], cu timpul, ialovița se transformă în dare obligatorie, plătită concomitent cu sulgiul.

53 În timpul campaniei pentru cucerirea Cameniței „purces-au împărăția la Țuțora pe Prut în Sus, fiindu boierii orînduiți de purta grije ce era treabaî: pîne, orzu, iarbă, lemne, țărușî, ialoviță, berbeci, unt și alte multe ce trebuie la conace" (I. NECULCE, *op. cit.*, p. 41).

54 Războiul din anul 1711 a dus la rechiziționarea unui mare număr de vite. Armata rusă luase din zona Prutului „vitele turcești aflate în țară", iar moldovenii o aprovizionau cu „cirezi de vite multe" (I. NECULCE, *op. cit.*, p. 220).

55 Lui Nicolae Mavrocordat i se cerea în anul 1709 de către un agă de la Tighina „să-i orînduiască 1 000 de ialoviță pentru hrana slujitorilor lui" (N. COSTIN, *op. cit.*, p. 297). În timpul războiului ruso-turc din anul 1711, spătarul Constantin a primit de la ruși 3 000 de ruble pentru a aproviziona armata lor cu vite necesare hranei soldaților (IULIAN MARINESCU, *Documente relative la Ion Neculce*, în „Buletinul Comisiei istorice a României", IV, 1925, p. 55.

56 N. IORGA, *Studii și documente*, XVII, p. 199.

57 N. GRIGORAȘ, *Imunitățile și privilegiile fiscale în Moldova*, în *loc. cit.*, p. 58.

58 La 14 septembrie 1669, Gh. Duca poruncea să se vîndă „toată vita cîtă va fi luată de la curteni, din orînduiala lui mai și pentru dajdea calului și pentru ialoviță ; care nu-și vor fi dat banii acum să aibă a scoate toată vita în tîrgu să i-o vînză să hie istovită și să aducă bani la visteria domniei meale" (GH. GHIBĂNESCU, *Surete și izvoade*, IV, p. 278). Ialovița este amintită și în timpul domniei lui Vasile Lupu, dar într-un context în care nu ne dăm seama de conținutul exact al ei (D. CIUREA, *Situația social-economică a Moldovei în timpul domniei lui Vasile Lupu*, în *Anuarul Inst. de ist. și arh. „A. D. Xenopol"*, Iași XII, 1975, p. 169).

59 C. STOIDE, *loc. cit.*, p. 500.

60 „Fiind jalobă la domnia mea de tot om cum unii dau, iar alții nu dau, am socotit domnia mea cu tot sfatul, să dea toți la ialovițe căci s-au aruncat pre săliști pre moșia tuturor cine la care săliște va lăcoi" (C. STOIDE, *loc. cit.*, p. 501).

61 *Uricariul*, VIII, p. 237 ; C. STOIDE, *loc. cit.*, p. 500. *Arh. St. București, M-rea Bistrița*, IX/4 ; *Ms. nr. 543*, doc. 63 ; *Ms. nr. 580*, f. 41 ; *Ms. nr. 629*, f. 424.

62 *Uricariul*, VII, p. 227 ; *Arh. St. București, Ms. nr. 628*, doc. 366.

63 N. IORGA, *Studii și documente*, XVI, p. 199.

Cu toate că izvoarele istorice nu ne oferă indicii privitoare la dregătorii care se ocupau cu strîngerea ialoviței, avîndu-se în vedere conținutul, caracterul și destinația acestei dări, considerăm că ea se percepea, ca și sulgiul, de către sulgeri, dar, de bună seamă, și de alți slujbași domnești însărcinați cu aprovizionarea „sulgeriei gospod", armatei, conacelor etc. Importanța sulgiului și ialoviței a crescut măsură ce s-a accentuat dominația economică otomană. Marii sulgeri primeau însărcinări speciale de la domni pentru aprovizionarea cu oi și vite cornute a sulgeriei sultanului. Cum necesitățile de carne, în special de oaie, erau mereu în creștere la Constantinopol, turcii practicau un adevărat jaf prin intermediul livrărilor curente sau ocazionale impuse țărilor române. Exemple în această direcție găsim deopotrivă în izvoarele documentare și narative. Așa, de pildă, Marcus Bandini, referindu-se la oile din Moldova, ne informează că anual „se scot atîtea de aici pentru masa împăratului turcesc și a pașilor, încît, văzîndu-le ai crede că n-a mai rămas nimic în Moldova" [64]. În anul 1736 — potrivit aprecierii lui Ion Neculce — domnul a fost nevoit să scoată „ialoviță pe țară de doi ughi", întrucît sosise èla Cartaal, la Dunări" marele vizir [65]. Sulgerii răspundeau direct de modul cum erau îndeplinite poruncile Înaltei Porți. Pentru „hrana și îndestularea Țarigradului", în anul 1775, sulgerul Panaite trimetea din țară, în baza unui firman, circa 50 000 de oi [66]. Date concludente sînt și pentru furniturile de vite cornute mari [67]. Fără îndoială, că o parte din animalele trimise la Consantinopol sub formă de furnituri proveneau din surse diverse, în special din cumpărări, însă sulgiul și ialovița contribuiau din plin la realizarea sarcinilor impuse de autoritățile otomane.

În concluzie, se poate afirma că sulgiul și ialovița au fost două importante surse de aprovizionare cu carne atît a curții domnești, cît și a Imperiului otoman.

---

64 „Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice", S II, t. XVI (1893—1894), p. 309-310 ; *Istoria României*, Editura Academiei, București, 1964, p. 23.

65 I. NECULCE, *op. cit.*, p. 297. Prețul ialoviței se fixa prin poruncă domnească, *Arh. St. București ; M-rea Neamț*, LVIII/19, bis.

66 „Revista istorică", I, 1915, p. 218-221 ; GH. GHIBĂNESCU, *op. cit.*, IX, p. 282-286. Încă din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, Constantinopolul era aprovizionat regulat, în fiecare an, cu circa 100 000 oi și 12 000 boi. Aceste cifre vor spori în secolele XVII—XVIII.

67 I. NECULCE, *op. cit.*, p. 41 și 220 ; NICOLAE COSTIN, *op. cit.*, p. 297. În legătură cu furniturile de oi și bovine către Imperiul otoman, vezi pe larg în : MIHAI MAXIM, *Regimul economic al dominației otomane în Moldova și Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVI-lea*, în „Revista de istorie", tom. 32, nr. 9/1979, p. 1731-1765.

NEUE ANGABEN IN BEZUG AUF „SULGIU" UND „IALOVIȚĂ" IN DER MOLDAU IM 16. BIS 18. JH.

Während des Feudalismus, zwecks der Fleischversoorgung des fürstlichen Hofes, des Heeres und der ausländischen Gesandtenzwangen die moldauischen Fürsten die Steuerzahler zu einer Reihe von Steuern in Geld oder Natura. Die wichtigsten solcher Art waren der „sulgiu" und die „ialoviţa". Obwohl die rumänische Geschichtsschreibung diese zwei Steuerarten eingehend untersucht hat, sowie das Fiskalwesen im allgemeinen und die Besteuerung der Tiere im besonderen, müssen doch manche neue Angaben unterstrichen werden.

Der „sulgiu" ist eine alter Steue. Zwar ist er erst im Jahre 1586 belegt, aber die betreffende Steuerpflicht besteht aus dem Jahre 1456. Anfangs wurde er in Natura bezehlt, später in Geld. Der Mangel an Daten bezüglich dieser Steuer bis zum Ende des 16. Jh. hindert uns daran, die Besteuerung und das Beheben. sowie die Entwicklung des Quantums zu kennen. Bis ins 16. Jh. hinein waren die Fleischbedürfnisse des fürstlichen Hofes verhältnismäßig klein, so daß die Herrschaft die Lebensmittel auch durch okkasionelle Mittel verschaffen konnte. indem manche Gebühren und Strafen in Form von Vieh kassiert wurden, das direkt zum Hofe geschickt wurde.

Die Verhärtung der türkischen Ausbeutung in der zweiten Hälfte des 16. Jh., das fortwährende Steigen der Viehlieferungen an die „sulgeria" des Sultans, die vielen Gesandten, die durch die Moldau zegen, die Vermehrung des Hofpersonals u. a. führten zum Ansteigen des Fleischproviantes, indem es zu einer rhythmischen und konstanten Versorgung kam, besonders durch das Steuerwesen. Dank dessen wied der „sulgiu" zur wichtigsten Quelle der Versorgung des fürstlichen Hofes besonders mit Rindfleisch, weniger mit Schafsfleisch (die Hauptsteuer auf Schafe war die „groștina", in Natura und Geld).

Die „ialoviţa" wird zum ersten Male in der Zeit Ștefan des Großen erwähnt mit der Bedeutung „Kuh zum Verkaufen" und als „steuer" in der zweiten Hälfte des 17. Jh. unter Gh. Duca. Diese Steuerpflicht wurde eingeführt, da der „sulgiu" periodisch behoben wurde, während die Fürsten oft unvtrhofften Lagen gewachsen sein mußten, wie es die Beherbergung der Gesandten, die Versorgung der Heere gelegentlich der Kriege usw. waren.

In den Urkunden erscheint diese Steuer unter mehreren Bezeichnungen: „ialoviţa", „ialoviţa de sălişte", „ialoviţa de conace". Am Anfang ging das als „ialoviţă" genommen Vieh auff Konto des „sulgiu", aber mit der Zeit wurde die „Ialoviţa zu einer obligatorischen, gleichzeitig mit dem „sulgiu" zu bezahlenden Steuer.

Der „sulgiu" wurde periodisch bezahlt, während die „ialoviţa" von momentanen Notwendigkeiten bedingt war.

ÎNCEPUTURILE ORGANIZĂRII PAZEI CONTRA INCENDIILOR ÎN ORAȘUL BOTOȘANI

ȘTEFAN CERVATIUC

Datorită așezării sale la intersecția a două mari drumuri comerciale de uscat ce legau Estul cu Vestul și Nordul cu Sudul Europei, orașul Botoșani — unul din cele mai vechi orașe românești [1] —, deși ars și prădat deseori de năvălitorii străini [2], s-a dezvoltat continuu, ajungîntd la începutul sec. al XIX-lea al patrulea oraș din țară, inclusiv Transilvania, ca întindere, număr de populație și importanță economică comercială, fiind întrecut doar de București, Iași și Galați, situație în care s-a menținut pînă în jurul anului 1880. [3]

Prosperitatea în care ajunsese explică de ce Botoșanii au fost și printre primele centre urbane ale țării cu inițiative edilitare care urmăreau modernizarea orașului prin pavarea străzilor, introducerea iluminatului public, alimentarea cu apă prin apeducte ș.a. Încă de la 1820, la cererea expresă a botoșănenilor de a se face tîrgului lor o „punere la cale" în sensul celor de mai sus, domnitorul Mihail Suțu a dat un hrisov [4] prin care a destinat scopuri veniturilor provenite din o serie de taxe puse pe mărfurile ce intrau în oraș care trebuiau strînse și dirijate de o Epitropie orășenească.

Din păcate însă hrisovul lui Mihail Suțu nu dădea dezlegare Epitropiei să facă cheltuieli și pentru paza contra incendiilor care, adeseori, mistuiau orașul.

De aceea, în 1827, după mai multe sfătuiri între dînșii, botoșănenii „întru o unire, mari și mici, boieri și neguțitori" hotărăsc, să cumpere cu banii lor 4 tulumbe, 14 sacale, 16 căngi și 20 topoare iar în „pliațul tîrgului să construiască un havuz cu cișmea în care să se aducă apă

1 Vezi C. C. GIURESCU, Tîrguri sau orașe și cetăți moldovene, Ed. Acad. București, 1967, p. 195-196, care susține părerea că orașul Botoșanti datează ca oraș cel puțin de la 1350.

2 ARTUR GOROVEI, Monografia orașului Botoșani, Fălticeni 1926, p. 4-5, 15-20.

3 VICTOR TUFESCU, „Tradiții și perspective în dezvoltarea municipiului Botoșani" în volumul de comunicări: „Botoșani, istorie și contemporaneitate" prezentate cu prilejul sesiunii științifice organizate la Botoșani în 16—18 mai 1969, p. 12-13.

4 N. IORGA, Studii și documente cu privire la istoria românilor, vol. V, Editura Ministerului de Istrucție, București, 1903, p. 669-670.

prin olane şi „în toată vremea să fie havuzul plin cu apă". Pentru aceasta fiecare trebuia să dea un ajutor ce era „analoghisît" (stabilit) pe acareturi astfel : „cîte cinci lei de toată binaua mare, casă, dughiană, din tîrg şi mahalali şi cîte doi lei de toată dughiana şi casa de rînd, dîndu-să aceşti bani numai de către tagma boierească şi tagma neguţitorească de toate naţiile, fără osebire, iar locuitorii săraci să nu fie supăraţi la această dare". Dar hotărîrea de a da bani pentru unelte fiind luată, tîrgoveţilor li „s-a înfăţişat deodată nedumerire pentru oamenii trebuincioşi spre întrebuinţarea tulumbelor şi a uneltelor".

Ca să scape de această încurcătură ei fac, la 17 august 1827, o jalbă către domnitor şi cer 40 de scutelnici din tîrgoveţi care, în schimbul birului, să facă serviciul de „tulumbagii, sacagii, căngeri, toporaşi, hornari şi clopotari". Şi pentru ca cererea lor să fie aprobată, botoşănenii, după obiceiul pămîntului, recurg la persoana influentă a marelui vornic Alecu Callimachi rugîndu-l în mai multe scrisori să mijlocească şi să stăruiască lîngă domn întru aceasta neuitînd să adauge că „va rămîne tîrgul mulţămitor dumitali". [5]

Se pare însă că domnitorul nu era dispus să renunţe la suma birului celor 40 de oameni şi a tot tărăgănat lucrurile pînă a venit luna aprilie 1828 cînd Principatele au fost ocupate de armata rusă. Intenţia mai mult decît bună a botoşănenilor a trebuit astfel să fie amînată.

Din 1832, odată cu punerea în aplicare a dispoziţiilor Regulamentului Organic, înfiinţîndu-se şi la Botoşani Poliţia, paza oraşului contra incendiilor a fost dată în atribuţia acesteia, unul dintre comisarii ei avînd sarcina specială din partea Eforiei oraşului de a veghea asupra „lucrărilor pojarniceşti".

Numeroase documente aflate în păstrarea Filialei Arhivelor Statului din Botoşani vorbesc despre preocuparea autorităţilor de aici pentru crearea unui corp de pompieri, pentru dotarea acestuia cu cele mai adecvate instrumente precum şi pentru luarea unor măsuri de prevenirea incendiilor.

Astfel, îndată după alegerea la 2 ianuarie 1832 a membrilor Eforiei de Botoşani, aceştia trimit Divanului Împlinitor al Moldovei un raport în care, printre alte lucrări ce cred ei că sînt neapărat trebuitoare oraşului, menţionează şi :

— adusul apei de izvoare pe cale şi facerea unei case de apă cu cişmea în piaţa tîrgului — 5.000 lei ;

— două tulumbe să se cumpere şi să se aducă, cu năimeala tulumbagiilor — 10.000 lei ;

— şase sacale cu cai şi oameni şi 10 căngi şi 20 topoare — 2 500 lei [6].

---

5 Informaţii mai amănunţite privind încercarea botoşănenilor de a-şi organiza o pază contra incendiilor în anul 1827, vezi în documentele publicate de N Iorga, op. cit., p. 270-272 şi 283-285.

6 ARTUR GOROVEI, Monografia oraşului Botoşani, Ediţia Primăriei Botoşani. Fălticeni, 1926, p. 214.

La acest raport Departamentul Pricinilor Dinlăuntru în mai multe rînduri [7] atrage atenția Eforiei Botoșanilor că deși aceste instrumente și altele trebuiesc negreșit, totuși cheltuielile propuse sînt prea mari și deci să se străduiască a le cumpăra sau a le face cu prețuri mai mici. Într-un asemenea ordin, din 5 martie 1832, Departamentul indica și soluțiile de rezolvare a acestei chestiuni :

„Pentru tulumbă, sau di la Brașov sau di la Liov, după pilda Focșanilor și a Galaților în cari tîrguri neguțitorii ce au alișveriș cu Liovul și Brașovul di la sine s-au alcătuit a li aduci cîte 2.000 lei una cu toati ali lor". Ordinul preciza să se facă 8 sacale și nu 6 și atrăgea atenția Eforiei că la tulumbe și sacale trebuiesc cai și deci, pe lîngă șura în care se vor adăposti uneltele va fi nevoie și de grajd. [8]

În urma acestor recomandări Eforia întocmește în 1832 mai multe „închipuiri" sau planuri de cheltuielile ce le socotea neapărate pentru înfrumusețarea și paza orașului. [9] Dar cheltuielile — oricît se străduia Eforia să le reducă — erau mai mari decît veniturile tîrgului. De aceea, pentru sporirea acestora din urmă, ea face apel, pe de o parte, la negustorii mai bogați să contribuie și ei la nevoile orașului, iar pe de altă parte procedează la mărirea taxelor pe mărfurile intrate. Apelul se pare că a avut un ecou favorabil dearece la 13 mai 1832 Eforia cere Departamentului să trimită o carte de mulțumire negustorului Iani Vasiliu care „au dăruit tîrgului o tulumbă bună și cu a sa cheltuială s-au făgăduit să o și aducă" [10] Mărirea taxelor pe mărfuri a întîmpinat însă opoziția unora dintre negustori căci Eforia raportează Departamentului că „toată obștia neguțitorilor nu numai că se unesc ca vînzarea iraturilor acelui oraș să să urmeză așa cum sînt alcătuite, dar, și neagiungînd banii spre acoperirea cheltuielilor, să îndatoresc a-i cislui și a-i răspîndi ei, numai jidovii lipcani pricinuiesc a plăti 10 parali la suta de lei pe marfa ci vor aduci". La întrebarea cum să se procedeze, Departamentul, la 18 iunie 1832, răspunde că va hotărî după ce Eforia va trimite un proces-verbal iscălit de toată obștea, la care să se adauge separat lista de numele negustorilor opoziționiști. [11]

Prin măsurile acestea veniturile casei comunale au crescut fapt ce a determinat Eforia să treacă la realizarea practică și a dotării orașului cu instrumentele pojarnicești. Astfel, la 29 iulie 1832, ea raportează departamentului că „pentru două tulumbe s-au încheiat contract cu însuși maistru de la fabrica din Austria după pruba ce au adus una și la Fălticeni, care prubuluind-o neguțitorii trimeși de aice înadins, aruncă apa în sus pînă la 18 stînjeni sînt celi mai bune tulumbe de care pănă acum s-au adus în Moldova. Tocmala ne este 170 galbeni blanci amîndouă și vama Moldovei să plătim. Una ce o are gata are să o aducă

7 Arh. St. Botoșani, fond „Primăria Botoșani, ds. 2/1832, f. 1 (un ordin din 4 ianuarie 1832).
8 Arh. St. Botoșani, fond „Primăria Botoșani", ds. 2/1832, f. 16-17.
9 Idem, f. 37-38, 41, 89.
10 Ibidem, ds. 4/1832, f. 1.
11 Arh. St. Botoșani, fond „Primăria Botoșani" ds. 2/1832, f. 93.

pînă într-o lună, și ceilantă la trii luni". [12] Drept răspuns, la 11 august [13] și la 11 septembrie [14] Departamentul ordonă Eforiei Botoșani „să se silească a înjgheba *toati* uneltili apărătoare di foc cu cît se va putea mai îngrabă fiind una din celi mai vajnice și mai însămnătoare trebuinți decît toati altili la siguranța orașului".

Ordinele erau însă tardive pentru că — așa cum se specifică într-un izvod de cheltuielile neapărate pe ultimele 3 luni ale anului 1832 — Eforia pusese deja în lucrare aceste unelte, adică 6 sacale, 20 căngi și 20 topoare, 5 căruțe noi ș.a. stabilind și lefurile oamenilor ce le vor mînui. [15]

Nu cunoaștem data exactă cînd s-au terminat de făcut toate aceste unelte. În orice caz ele erau gata la sfîrșitul anului 1832 căci la un ordin al Departamentului din 24 aprilie 1833 [16] în care se cerea Eforiei să trimită un izvod de toate instrumentele pojarnicești și să-și mai procure încă 4 care cîte 2 boi, dacă nu le are, Eforia întreabă pentru ce sînt necesare aceste care deoarece ea „pentru ce au avut nevoie au și închipuit a sa gospodărie încă din anul trecut. [17]

De la an la an această „ zestre" a sporit. Astfel, însemnarea de toate lucrurile pojarnicești pe care Eforia Botoșani o predă comisarului Neculai Teodor la 13 aprilie 1834 cuprindea : 2 tulumbe cu tot tacîmul lor, 20 de topoare, 20 de căngi, 2 sacale cu cotigile lor pe lîngă tulumbe, 4 săcăluțe de mînă cu cotiugile lor, 4 cofe la sacale, 8 căzi mari ce stăteau în piață pline cu apă, 6 cai cu harnașamentul complet și alte lucruri mai mărunte, în total „97 bucăți care toati aceste lucruri se află bune, sănătoasă la Eforia Botoșani". [18] În 1835 numărul sacalelor crește la 10, al cofelor la 10, al cailor la 17, se mai adăuga 1 căruță de cărat gunoi și 2 cu cîte 2 cai pentru cărat fîn șa. [19]

Conform statului nominal al cancelariei Eforiei, [20] în 1833 oamenii cu atribuții în paza contra incendiilor erau : 1 comisar, 2 tulumbagii din care unul era „tulumbagi — baș", 2 clopotari care stăteau de veghe permanent în turnul bisericii catedrale, dînd alarma în caz de primejdie prin tragerea clopotelor, 2 hornari, 8 sacagii precum și 24 ciocli și 20 fanaragii care erau datori să sară în ajutor în caz de incendiu.

Foarte interesante sînt documentele care se referă la măsurile luate de Eforia și Poliția Botoșani pentru prevenirea incendiilor.

Astfel în 1832 Eforia oprește pe negustorii care prefac rachiul de a încălzi clădirile lor cu foc de lemne. Negustorii, înțelegînd scopul luării acestor măsuri, se obligă să lucreze, în viitor, cu mangal. [21]

12 Idem, f. 115.
13 Idem, f. 117.
14 Idem, f. 133.
15 Idem, f. 41.
16 Idem, f. 53.
17 Arh. St. Botoșani, fond „Primăria Botoșani", ds. 2/1833, f. 54.
18 Ibidem, ds. 5/1834, f. 37.
19 ARTUR GOROVEI, op. cit., p. 269.
20 Arh. St. Botoșani, fond „Primăria Botoșani", ds. 4/1832, f. 11-12.
21 ARTUR GOROVEI, op. cit., p. 268.

La sfîrșitul anului 1833, aprinzîndu-se o dugheană de la o ursoaică, Eforia ordonă Poliției ca la toți aceia ce au ursoaice prin poduri, să le strice, obligîndu-i să-și facă hogeacuri tencuite, ceea ce Poliția, la 27 ianuarie 1834, raportează că a și executat „făcîndu-le negutitorilor cunoscut de a fi cu priveghere, țăind (ținînd) și toati uneltili pentru foc, adecă apă, căngi, odgoane și scări". [22]

Departamentul Treburilor Dinlăuntru a trimis și el o serie de „instrucțiuni" Vorniciei Botoșani motivate de faptul că Tîrgul-Frumos, la 18 februarie 1834 s-a prefăcut în cenușă, printre altele și din cauză că nu fuseseră luate măsuri preventive. Aceste „instrucțiuni" prevedeau de asemenea, ca fiecare proprietar de casă sau de dugheană să aibă cange, odgoane, scară, vase cu apă, și hogecul bine curățit. Se mai hotăra „a nu se face focuri pe afară, prin șuri și alte locuri unde poate aburi vînt, a nu fi slobozi vezăteii a umbla cu liuleile aprinse prin grajduri și locuri cu fîn, să nu să îngăduiască pe nimeni, orice față ar fi, să umble cu ciubucile aprinse prin uliți și mahalale ci numai în casă a se afumi". [23]

O măsură deosebită a Eforiei Botoșani a fost aceea ca toți meșterii „care lucrau fierăria cu foi și ciocane prin parătci de lemn printre dughenele și casele acoperite cu stuh din mijlocul tîrgului să fie îndepărtați spre marginea acestuia". [24]

Însă, cu toate că poliția făcea „necontenit publicații în toate zilele cu batere de dărăbană spre auzul tuturor" [25] al acestor dispoziții, unii dintre negustori — și în special supușii străini — nu voiau să se conformeze spre a nu face cheltuieli în plus, ceea ce pe de o parte atrăgea dese mustrări ale Eforiei către Poliție, [26] iar pe de altă parte au provocat mai multe începuturi de incendii care nu s-au extins tocmai datorită intervenției prompte și eficace a pojarnicilor.

Așa de ex. la 18. mai 1833 Eforia raportează Departamentului că în ziua de 30 aprilie „pe la ceasurile 6 de noapte s-a iscat un foc strașnic din dosul dughenilor din pliatul tîrgului, și cu ajutorul lui Dumnezeu, în ceasul ce au ajuns și tulumbele cu alte unelte de foc, îndată s-au stins focul ; asemena și la un han al lui Zadurovici ce i-au dat foc un frate al lor lipsit de minte [27]. Tot așa, raportînd Vorniciei despre focul iscat la casele lui Iosup Meir în 28 august 1834, Eforia arată că „nici cum nu s-a găsit la acesta apă cu cadă și alte instrumente", și de aceea două zile nu se vor înjgheba toate aceste, la revizația (controlul) ce se va face, unii ca aceia vor fi trași în răspundere și supt giudecata politicească", iar pe cel ce se va împotrivi sub pretext de supus străin „Eforia și Poliția nu-l va cunoaște supus străin, că de la un aseminea împotrivitoriu binelui obștesc să poate nenoroci un tîrg" [28].

22 Arh. St. Botoșani, fond „Primăria Botoșani", ds. 5/1843, f. 3.
23 Idem, f. 10 și 12.
24 ARTUR GOROVEI, op. cit., p. 268.
25 Arh. St. Botoșani, fond „Primăria Botoșani", ds. 5/1834, f. 3, 6-7, 76, 84, ș. a.
26 Idem, f. 5, 32, 74, 80 ș. a.
27 ARTUR GOROVEI, op. cit., p. 277.
28 Arh. St. Botoșani, fond „Primăria Botoșani", ds. 5/1834, f. 55.

O astfel de nenorocire era să ne întîmple în noaptea de 19 spre 20 martie 1835 — se spune într-un raport către Departament — cînd „s-a aprins un foc mare la o casă a unui jidov în ulița Țigănimei nu departe de Eforie și am alergat noi cu toții cu toate instrumentele pojărnicești și, cu tot silnicul vînt ce era și care făcea de zbura scînteile departe, tot am reușit să nu se întindă răul mai departe. Casa care a ars nu este de o calitate vrednică și jidovul n-a fost următor instrucțiunilor polițienești, căci la dugheana lui n-a avut nici cadă cu apă, nici scară, nici otgon, nici cange, nici topor“ [92].

Cele mai eficace măsuri de prevenirea incendiilor s-au luat însă după vizita pe care domnitorul Mihai Sturza a efectuat-o în Botoșani, în luna mai 1835. Printre altele, domnitorul s-a intersat și de felul cum execută locitorii orașului dispozițiile luate de Eforie pentru paza focului. I s-a arătat atunci nesupunerea unora dintre boieri și negutători care nu păzesc deloc asemenea dispoziții. Domnitorul a poruncit Isprăvniciei ca pe acei mai însemnați la asemenea nesupunere pentru binele și liniștea obștescului folos „să se strefuiască în folosul Eforiei, iar pe cei mai mai de gios să se înfrîneze prin polițienestile măsuri. Nedumerită Eforia întreabă Departamentul, la 29 mai 1835 ce anume streaf să se poată lua și care ar fi acele „polițienești măsuri“ pentru înfrînarea nesupușilor. Departamentul, răspunde clar : pe „fruntași“ să se strefuiască cu „prețul ce ar costisi pojarniceștile instrumenturi ce fiecare este dator a le avea la binaua sa“ iar pe cei „neavuți să se înfrîngă înaintea binalei sale cîte cu zece lovituri spre pildarisirea și a altora, îndatorîndu-i apoi, atît pe cei dintîi cum și pe cei de al doilea, a face îndată asemenea instrumenturi“ [03]

Cu asemenea pravilă, organizare și dotare a funcționat paza contra incendiilor și în orașul Botoșani pînă în anul 1874 cînd, prin legea din 12 aprilie, comenzile de pompieri trec sub organizarea și conducerea Ministerului de Război ca o componentă a forțelor armate.

---

29 ARTUR GOROVEI, op. cit., p. 270.
30 ARTUR GOROVEI, op. cit., p. 278.

REZERVA FEUDALĂ ŞI MĂRIMEA REALĂ A CLĂCII PE MOŞIA CRISTINEŞTI (ŢINUTUL DOROHOI) ÎN ANUL 1833

IOAN MURARIU

Puternica dezvoltare a agriculturii, care s-a constatat în feudalismul tîrziu în toate ţările române, nu poate fi înţeleasă deplin dacă nu se iau în calcul rezerva boierească şi relaţiile noi ce s-au statornicit între boieri (sau arendaşi) şi ţăranii clăcaşi. În a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, pe măsură ce ţările române se integrau tot mai hotărît în circuitul european, iar boierii, în pas cu cerinţele epocii, îşi creau rezerve tot mai întinse pe moşii, claca stabilită la mijlocul secolului prin reformele lui Constantin Mavrocordat a devenit necorespunzătoare. Trebuiau stabilite alte raporturi între boieri şi clăcaşi.

Pentru Moldova aceasta s-a realizat prin *Aşezămîntul* lui Grigore Ghica din 1766, potrivit căruia cele 12 zile de clacă (numai pentru ţăranii de lîngă graniţă) urmau să se facă cu nart [1]. Introducerea nartului, adică a normei zilnice de lucru, demonstrează atît interesul boierilor de a produce cît mai multe cereale-marfă, de a fi prezenţi cît mai activ pe piaţa internă şi externă, cît şi întinderea tot mai mare a rezervei feudale, care cerea un volum de muncă sporit.

Deşi introducerea nartului a mărit, în mod deghizat, numărul zilelor de clacă prestate de ţărani, totuşi boierii n-au fost mulţumiţi. Dovadă stau încercările lor din anii 1775 şi 1805 de a cere zeciuiala zilelor de clacă (adică 36 zile pe an). Deşi n-au obţinut zeciuiala zilelor cerută, boierii au reuşit, totuşi, la începutul secolului al XIX-lea, să micşoreze mult suprafeţele de fîneţe şi păşuni atribuite ţăranilor.

In primele decenii ale sec. al XIX-lea rezerva boierească în Moldova a crescut continuu şi direct proporţional cu antrenarea moşiilor în circuitul pieţei interne şi europene. După părerea noastră, creşterea rezervei a fost posibilă nu numai datorită intensificării, prin nart, a obligaţiilor ţărăneşti, ci şi datorită sporului general de populaţie — constatat în toate aşezările — şi apariţiei unor sate noi. Sînt dovezi că în anul 1819 rezerva de pe unele moşii ajungea la 1/3 din terenul arabil [3]. În anii

1 GHEORGHE PLATON, *Geneza revoluţiei române de la 1848. Introducere în problemele istoriei moderne a României* (în manuscris), p. 249.

2 A. OŢETEA, *Pătrunderea comerţului românesc în circuitul internaţional*, Ed. Acad. R.S.R., Buc., 1977, p. 17.

3 GH. PLATON, *op. cit.*, p. 260.

următori, rezerva de 1/3 s-a generalizat, dar în Ţara Românească. boierii, trăind mai mult din dijme şi slujbe, nu şi-au constituit rezerve întinse pînă la Regulamentul Organic. Ei participau pe piaţă doar cu cerealele obţinute din dijme şi, din această cauză, erau mai slabi, din punct de vedere economic, decît boierii moldoveni. Acest adevăr se va constata, de altfel, şi în timpul revoluţiei române de la 1848.

Documentele interne arată că la introducerea Regulamentului Organic — care nu constituie o cotitură în ce priveşte relaţiile agrare —[4] rezerva boierească în Moldova depăşea 1/3 din pămîntul arabil şi din fînețe. Vom analiza un document păstrat în filiala Iaşi a Arhivelor Statului şi care ni se pare foarte semnificativ în această privinţă. Este vorba de *o învoială* care a fost încheiată la 18 decembrie 1832, pentru muncile din anii următori, între clăcaşii din satul Cristineşti, ţinutul Dorohoi,, şi stăpînul acestei moşii, marele vistiernic Iordache Roset Roznovanu[5]. Situaţia va fi fost aceeaşi şi pe celelalte moşii, pe care acest mare boier le stăpînea în mai multe ţinuturi din Moldova.

„Învoiala" între clăcaşi şi „vecinicul stăpîn" prevedea următoarele:

1. Proprietarul să le lase terenul din jurul caselor; casele izolate să poată fi strămutate de boier în sat, pentru a le fi mai uşor „celor ce aleargă cu feluri de poronci; ţăranii care vor cultiva legume pentru piaţă să dea „legiuita dijmă, din zăce una".
2. Ţăranii să primească pămînt de arat, în felul următor: Din totalul suprafeţei arabile proprietarul să oprească pentru el 40 fălci (adică vreo 60 hectare). Ce rămîne, să se împartă în trei părţi, din care 1/3 să fie a stăpînului şi 2/3 ale ţăranilor; ţăranii să care la arie pîinea albă, iar păpuşoii la coşerele pe care tot ei le vor face; păpuşoii să fie prăşiţi de două ori.
3. Boierul va da ţăranilor, în anumite condiţii, imaş pentru păşunatul vitelor şi oilor.
4. Fînețele de pe moşie să se împartă astfel: întîi boierul să-şi reţină 40 fălci (circa 60 ha), apoi ce rămîne să se împartă în trei părţi egale, dintre care o parte „să va uni către celi patruzăci fălci" — şi aceasta va fi suprafaţa totală a boierului — iar celelalte două părţi vor fi împărţite ţăranilor.

Se observă că rezerva boierească depăşea 1/3 nu numai din terenul arabil, ci şi din fînețe. Înseamnă că moşia marelui vistiernic Iordachi Roset Roznovanu era puternic antrenată nu numai în comerţul cu cereale, ci şi în cel cu animale şi fîn.

Tot la acest punct se arată că ţăranii clăcaşi vor plăti în bani dijma din fîn („cîte şaisprăzăci parale de un stînjen domnesc").

Pentru cele arătate mai sus, sătenii se obligau:

1. Să are şi să însămînţeze (cu sămînţa stăpînului) rezerva boierească mai mult cu 60 ha decît 1/3), în felul următor: cîte 30 prăjini de

4 *Ibidem*, p. 252.

5 Arh. St. Iaşi, fond *Documente*, P. 433/132. Documentul se păstrează sub forma unei copii scrisă, pe 7 pagini, la 1 septembrie 1843. Pînă la sfîrşitul sec. al XVIII-lea această moşie a fost stăpînită de către mănăstirea Sucevița din judeţul Suceava.

perechea de boi[6], jumătate primăvara și jumătate toamna. Înclinăm să credem că, din moment ce arătura se făcea în mod egal în cele două anotimpuri, suprafața însămînțată cu păioase va fi fost aproximativ egală cu cea însămînțată cu plante prășitoare. Aceasta ne va ajuta, mai departe, la calcularea clăcii și producției de cereale pentru piață.

2. Tot gospodarul se obligă a-i prăși stăpînului cîte 40 prăjini de păpușoi, de cîte două ori, a-i culege, desfăca și căra la coșere să-i secere 40 prăjini de pîine albă, să o care la arie și să o pună în girezi. De va cere trebuință, tot clăcașii vor împrejmui aria și vor face coșerele pentru păpușoi.

Cele menționate la punctul 2 constituie încă o dovadă că pe rezerva boierească păioasele ocupau o suprafață egală cu porumbul.

3. Fiecare gospodar să-i cosească anual boierului cîte 100 prăjini de iarbă, pe moșia Cristinești, sau pe altă moșie, pînă la patru ceasuri depărtare (menționăm că Iordache Roset Roznovanu avea trei moșii într-un trup : Cristinești, Ibănești și Măgura). Tot ei vor aduna finul și-l vor clădi în stoguri.
4. Țăranul ce are doi boi va transporta la Iași, sau în altă parte, cîte două mierțe de cereale (308 kg) și un car de cereale de la arie pînă la hambar. Cei fără boi vor bate cîte cinci mierțe de popușoi (770 kg) „din popușoii stăpînești", sau vor lucra cîte trei zile din răsărit pînă în asfințit.
5. Gospodarii cu doi boi, sau mai mulți, vor căra la casa boierească două cară de lemne din pădure. Cei fără boi de muncă vor bate cîte trei mierțe (462 kg) de popușoi pentru stăpîn sau îi vor lucra cîte două zile. De asemenea, stăpînul va primi de la fiecare țăran cîte o găină iarna, un pui vara, apoi cîte zece ouă de la țăranul fruntaș, cîte șapte de la mijlocaș și cîte cinci de la codaș.
6. Fiecare soție de clăcaș va toarce anual cîte 200 dramuri de in sau cînepă (adică 640 grame).
7. Țăranii vor plăti boierului, în fiecare an, cîte 16 parale de fiecare stup de albine.
8. Pînă la Sf. Gheorghe vor împrejmui cu garduri atît țarinile lor, cît și pe ale stăpînului, pentru ca să nu se „pricinuiască vreo păgubire în rîndul sămănăturilor".
9. Țăranii vor repara gratuit acareturile de pe moșie.
10. Fiecare gospodar va presta anual cîte patru zile de clacă „cu mînile, din răsărita soarelui și pînă la apus, cu odihna cuviincioasă".
11. Prăjina de măsurat pămîntul să fie lungă de „douăzeci și patru palme domnești, după ponturile ocîrmuirii".
12. Țăranii să nu aibă voie a aduce băutură de prin alte părți, ci să o cumpere numai de la arendaș.
13. Țăranii se obligă să dea „pi toată noaptea străjeri" pentru paza casei stăpînului, a unui ratoș, precum și a crîșmelor de pe moșie.

---

6 Unii țărani aveau doi boi de muncă, alții patru, iar alții nu aveau deloc. Presupunem că, în medie, revenea o pereche de boi de muncă pe o familie de clăcași.

14. Cînd boierul va avea nevoie, țăranii să-i facă arături, primind fiecare de la acesta cîte 10 lei pe lună, hrană și două perechi de opinci.

Observăm că rezerva boierească, fiind foarte întinsă, nu putea fi cultivată numai prin obligațiile de clacă. De aceea vistiernicul folosea, într-o măsură, și munca salariată.

15. Țăranii nu vor putea tăia lemne din pădurea boierească, fără știrea vechilului moșiei.

După cum se vede, acest document nu amintește nimic de mărimea rezervei, nici a clăcii, nici a producției obținută pe rezervă. Dar toate acestea *se pot afla prin calcule.*

În 1832, potrivit catagrafiei din acel an, în satul Cristinești trăiau circa 140 familii de clăcași. Aceștia trebuiau să-i prășească stăpînului cîte 40 de prăjini, deci în total 5.600 prăjini, adică 100 hectare. Dacă, așa cum am menționat mai sus, păioasele ocupau o suprafață la fel de mare, înseamnă că *rezerva de teren arabil era de circa 200 ha.* aici se includ și cele 60 de ha. reținute de stăpîn înaintea împărțirii în trei a moșiei).

Deoarece rezerva cuprindea partea cea mai fertilă a moșiei, nu exagerăm cînd afirmăm că producția la ha era de 1.000 kg la porumb și 800 kg la grîu. Deci de pe 100 ha cultivate cu popușoi, proprietarul a putut obține 100 tone (circa 325 chile de Galați), iar de pe aceeași suprafață cu grîu, 80 tone (260 chile). Aceste cereale puteau fi vîndute în tîrgurile Herța și Dorohoi, care erau la numai 9 și, respectiv, 18 km distanță. Cum chila de popușoi (308 kg) se vindea cu circa 30 lei, iar cea de grîu cu circa 40 lei, rezultă că stăpînul a putut încasa 9.750 lei pe popușoi și 10.400 lei pe grîu. Așadar, acest boier a putut obține, în anul 1833, importanta sumă de 20.150 lei din vînzarea cerealelor de pe rezervă.[7] Nu am avut în vedere consumul familiei boierești, și nici necesarul de sămînță pentru anul următor, considerînd că acestea au putut fi acoperite din dijma percepută de pe cele vreo 280 hectare date țăranilor în folosință.

În continuare vom încerca să stabilim, cu aproximație, mărimea reală a clăcii pe moșia Cristinești.

1. Aratul, însămînțatul și grăpatul a 30 prăjini se puteau face în *două zile* de muncă.
2. 40 prăjini de popușoi se puteau prăși în 8 zile. Două prașile cereau țăranului *16 zile.*
3. Culesul, desfăcatul și căratul popușoilor de pe această suprafață se puteau face de o persoană în 7 *zile.*
4. Suprafața de 40 prăjini cu păioase putea fi secerată de un om în 8 zile ; căratul la arie, punerea în girezi și îngrădirea ariei mai cereau două zile. Total *10 zile.*

---

7 Pe această moșie, încă de pe la anul 1800 veniturile din agricultură erau cam tot așa de mari ca și cele din sectorul zootehnic (vezi ELENA MOISUC, *Cîteva date economice privind moșiile din Moldova ale fondului bisericesc bucovinean*, în *Revista arhivelor*, anul L, vol. XXV, nr. 1/1973, p. 8.

5. Un cosaș putea să cosească 100 prăjini de iarbă — după părerea noastră — în 5 zile. Adunatul fînului, punerea în girezi și îngrădirea acestora mai cereau — unei singure persoane, desigur — încă cel puțin 3 zile. Total *8 zile*.
6. Un transport de cereale pe distanța Cristinești—Iași se putea face, cu boii, în circa *3 zile* (nu punem la socoteală și cele trei zile de la întoarcere).
7. Două cară de lemne puteau fi aduse din pădure *într-o zi*.
8. Torsul a 200 dramuri (640 grame) de in sau cînepă se putea efectua *într-o zi*.
9. Credem că fiecare țăran trebuia să muncească măcar *două zile* primăvara la împrejmuirea țarinei boierești.
10. Încă *o zi* pe an trebuia să ajute la repararea acareturilor pe moșie.
11. La punctul 10 din „învoială" se arată că, deosebit de toate acestea, fiecare țăran mai trebuia să presteze „cu mînile" cîte *4 zile* de clacă.

Prin adunarea cifrelor de mai sus rezultă că claca reală a unui țăran de pe moșia Cristinești era de *55 zile pe an*, deci mai mult decît zeciuiala zilelor cerută de boieri în 1775 și 1805. În acest calcul nu am inclus și cele vreo 5—6 nopți pe an, cînd clăcașul va fi fost obligat să păzească ratoșul, crîșmele de pe moșie sau casa boierească.

Avînd în vedere acest cuantum al clăcii, precum și folosirea muncii salariate, într-o anumită măsură, putem afirma că moșia Cristinești — ca și celelalte din Moldova — devenise o întreprindere agricolă producătoare de cereale-marfă.

În încheiere, pe baza informațiilor din „învoială", vom încerca să stabilim suprafața totală a terenului arabil, precum și cea acoperită cu fînețe.

Am arătat că rezerva boierească de teren arabil era de circa *200 ha* În această cifră se cuprind 60 ha ce n-au fost incluse la împărțirea în trei a moșiei, și 140 ha ca treime a suprafeței împărțite. Rezultă de aici că țăranilor li s-au împărțit 280 ha, iar suprafața totală arabilă a moșiei (fără grădinile din jurul caselor) măsura *480 ha*.

Presupunem că 28 văduve, patru preoți și patru bătrîni și nevolnici înregistrați în catagrafia din anul 1832 nu aveau obligația de a cosi iarbă pentru boier. Ceilalți, adică 106 gospodari, i-au cosit vistiernicului 10.600 prăjini de fînaț, adică *189 ha*. În această cifră se cuprind cele 60 ha de fînaț reținute de stăpîn înaintea împărțirii, precum și 129 ha care formau 1/3 din ce s-a împărțit. Înseamnă că țăranilor li s-au împărțit *258 ha* care, împreună cu cele 189 ha ale boierului, formau întreaga suprafață a fînețelor : *447 ha*.

Din aceste calcule rezultă că în anul 1833 suprafața arabilă de pe moșia Cristinești era ceva mai mare decît suprafața acoperită cu fînețe.

Informațiile din „învoială" nu ne permit să calculăm suprafața imașului, și nici a pădurii din nord-vestul acestei moșii.

În urma celor prezentate pînă aici se poate afirma că în anul 1833 un țăran clăcaș de pe moșia Cristinești, ținutul Dorohoi, a efectuat

* *
*

circa *55 zile de muncă* în folosul stăpînului. Această cifră nu rezultă din „învoiala încheiată între părți în decembrie 1832, ci din calculele noastre. De aceea trebuie considerată ca aproximativă (ca și celelalte cifre și procente rezultate prin calcul).

În același an, 1833, rezerva boierească de teren arabil reprezenta 41,66% din total (200 ha față de 480 ha). De asemenea, vistiernicul Iordache Roset Roznovanu stăpînea 42,28% din totalul fîneților (189 ha din 447 ha) și 33,3% din imaș.

Toate acestea dovedesc că moșia Cristinești — ca și celelalte din Moldova — era, la începutul epocii regulamentare, puternic antrenată în producția de mărfuri pentru piața internă și externă.

LA RÉSERVE FÉODALE ET LA CORVÉE RÉELLES SUR LE DOMAINE DE CRISTINEȘTI (DÉPARTEMENT DE DOROHOÏ) EN 1833

Résumé

Pendant la III-e décennie du XIX-e siècle, la corvée officielle en Moldavie était de 12 jours par année. En réalité, le paysan devait travailler une certaine surface de terre à partir des semailles jusqu'à la récolte. Une telle surface ne pouvait être travaillée que durant bien plus de jours que 12.

Ayant pour point de départ un document d'archives, l'auteur conclut qu'en 1833, sur le domaine de Cristinești du pays de Dorohoï (au nord de la Moldavie), la corvée réelle était de *55 jours*.

Selon les calculs de l'auteur, la réserve féodale de ce domaine représentaint 41,66% du terrain arable, 42,28% des prairies et 33,3% du pâturage.

ANEXĂ

CRĂSTIENEȘTII

„Anul 1832, dec[embrie] 18. Pentru că ne aflăm lăcuind pe moșie Crăstianeștii, ce să află la ținu[t][ul] Dorohoiului, a dum[nealui] boierului vist[iernic] Iordachi Rosăt Roznovanu, și pentru că la toate cele trebuincioasă întru pitrecere vieții noastre ne înlesnim de pe însuși această moșie, și noi și dobitoacele noastre, și pentru că și pîn acum am avut învoieli cu vecinicul nostru stăpîn pentru adetul moșiei și lucrul boerescului, cu care învoeli cunoscînd multă mulțămire și liniștire, noi, tot satul, bătrînii și tinerii socotit-am cu multă luare aminte că pentru a avè și de acum pi vremi viitoare tot aceeași mulțămire și liniștire ce am avut și pîn acum, avînd priviri înaintea ochilor de ceea ce are să ne

dea nouă stăpînul, şi de ceea ce avem să dăm noi stăpînului, într-un glas ne-am învoit cu vecinicul nostru stăpîn pentru tot lucrul boirescului fişticăruia an şi adetul pămîntului, care învoială să-şi aibă putere şi lucrare ei în curgere de . . . . . [1] înainte, ce să încep de la viitorul an Sf. Gheorghe 1833 şi să sfîrşesc la Sf. Gheorghie a anului, adică :

1—iu. Dum[nealui] boierul, vecinicul stăpîn, ne va slobozi locul casălor noastre şi cu . . . . . [2] de prin pregiur precum să află astăzi, fără a fi supăraţi noi cu vreun fel de strămutare din locul acesta, iară casăle ce vor fi cu depărtare de stat, voind dum[nealui] a le mai strînge la un loc, noi să nu avem nici un cuvînt de pricinuire, fiind şi pentru împuţănare ostineli celor ce aleargă pin sat cu feluri de poronci, slobozindu-ne dum[nealui] şi locul de grădină ca să putem face legumi pentru casnica trebuinţă, iarăşi fără a fi supăraţi de legiuita zăciuială, iară acei ce vor avè pomi roditori şi vor face şi legumi pentru neguţătorie, vor da legiuita dijmă din zăce una, aducînd-o unde ne va însămna vechilul moşiei.

2—le. Dum[nealui] ne va da pentru hrana viaţăi noastre pămînt de arat în chipul următor : adică, măsurîndu-să tot locul ce este de arat pi această moşie, atîta stăpînesc, cît şi al nostru, să va pune la un loc, apoi să va scoate întăi den tot acest patruzăci fălci ce s-au socotit acum a fi mai mult decît ni să cuvine după stare noastră şi să va da stăpînului, şi din celalalt loc rămas vom lua noi două părţi şi stăpînul a treia parte, care o va uni cu aceli patruzăci fălci, iară părţili noastre împărţindu-ni-le vechiului dum[nealui] la vreme primăverii şi la locurile ce ni să va cuveni după gloata fişticăruia gospodari, să avem a lucra bine pămîntul, precum să cuvine gospodarilor celor buni, fără a lăsa haturi pentre ogoară, sau fără a lăsa pălcuri de spini, ca prin acest chip să nu folosîm mai bine din rodul lui, dînd vecinicului stăpîn numai legiuita zăciuială, care zăciuială pîne ce albă să avem a o căra la arie unde ne va poronci vechilul dum[nealui], făcînd-o stoguri sau girezi, iară popuşoi să avem a-i căra la coşărul ce să va face iarăşi de cătră noi, cînd va cere trebuinţa, şi asămine să va urma şi de cătră acei ce vor avè sămănat într-acest pămînt legumi . . . . . [2] sau orice fel de zarzavaturi, îngrijindu-ne noi mai cu osăbire ca popuşoi ce-i va ara fişticare să aibă a-i şi lucra bine, prăşindu-să de două ori şi necutezînd nici întru un feli a lăsa fănaţ, căci dovedindu-să o urmare ca aceasta păgubitoare pentru stăpîn, atunci acei popuşoi ce vor rămîne neprăşiţi să fie socotiţi în numărul fănaţului ce să va cuveni să ei acel cu popuşoi într-acel an, iară pentru alt an acel ogor să să iei şi să să dè acelor ce-l vor putè lucra.

3—le. Imaşul ce să găsăşti astăzi păscîndu-să de cătră vitili noastre, să va păşuna şi de acum înainte tot de cătră vitili ce vom avè, păscînd şi dum[nealui] boierul, sau vechilul dum[nealui], întru o a treia parte din acest imaş ce să cuvine dum[nealui], vitele ce va avè pentru casnica trebuinţă, şi să nu fim supăraţi nici cu un fel de platâ

pentru păşunat. Iară acei ce vor avè de la douăsprezece vite mari de cislă(?) înainte şi să vor păşuna în imaşul satului vor plăti cîte cinci lei de una, asămine şi pentru oile noastre ci să vor păşuna întru acest imaş, ori la un loc cu vitele celi mari, ori osăbit, fiindcă aceste vite sălnicesc creştire rodului cîmpului mai cu osăbire decît alti dobitoace, şi mai ales fiind şi obicei vechi în pămîntul Moldovei ca să să învoiască cu stăpînul moşiei pentru păşunat, să fie îndatoriţi stăpînii oilor a se plăti vecinicului stăpîn pentru varatic cîte şaisprizăci parali de oaia mănzare (?) şi cîte opt parale de oaia starpă, cu mieii dintr-acel an, făcîndu-să această numărătoare la vreme cînd să vor alege mieii şi să vor aşăza oile la stînă pi brînză, cînd tot atunce vom plăti şi banii cuveniţi pentru păşune, iară acei cari nu vor avè vacă cu lapte şi vor avè păr la zăce oi mulgătoare, nu vor plăti nimic pentru varatic.

1—le. Dum[nealui] boierul să aibă a ne mai da şi iarbă de cosît pentru hrana dobitoacelor noastre de piste iarnă în chipul acesta, adică măsurîndu-să tot locul de coasă de pe această moşie, să să scoată întăi patruzăci fălci stăpînului, aceea ce s-au socotit că este mai mult decît ni să cuvine nouă, şi acel mai mult loc cît va rămîne să să dei în trei părţi, însă una parti iarăşi a stăpînului, care să va uni către celi patruzăci fălci, şi două părţi să rămîie a noastre, cari aceste două părţi de pămînt, mai înainte de a veni vreme coasăi să ni să împărţască de către vechilul moşiei după stare dobitoacelor fieştecăruia sătean, dîndu-să şi acelor ce nu vor avè nicicum dobitoace cîte una falce de tot capul de gospodărie. Şi pentru legiuita dijmă nu vom fi supăraţi a o da în fîn, ci să avem a o plăti în bani, cîte şaisprezăci parale de un stînjen domnesc împregiur, şi aşa, întru acest chip, legînd aceşti patru ponturi de mai sus arătati datoriile dum[nealui] boierului către noi, care aceşti priivesc la adevăratul folosul nostru, ne îndatorim şi noi către dum[nealui] boieriul cu tălmăcire legăturilor ponturilor de mai gios însămnate pentru ceea ce avem să lucrăm şi să dăm de pe fieşticare an.

1—le. Fieşticare lăcuitor sătean şăzători pi această moşie să aibă a face d[sale], pentru cîţi boi giugani va avè, cîte treizăci prăjîni de păreche, şi întru asămine îndatorire este şi un plug cu . . . . . [2] lui, ca unul ce-ş trage sînbria stăpînul ce-l are ca şi pentru boi, care arătură să avem a o faci giumătate toamna şi giumătate primăvara şi, într-un cuvînt, ori în ce vreme va avè trebuinţă, şi a o sămăna şi a o grăpa bine, dîndu-ne stăpînul numai sămînţa. Şi la arătura de primăvară, urmînd trebuinţa a să face şi cu fîn, aceste datorii vom împlini noi, ca unii ce ne tragem hrana dobitoacelor de piste iarnă de la dum[nealui].

2—le. De tot gospodarul să fim datori a prăşi cîte patruzăci prăjini popuşoi şi a săcera iarăşi cîte patruzăci prăjini pîine albă, care popuşoi prăşindu-se bine cîte de două ori, să avem a-i culege şi a-i pune în coşăre, făcînd tot noi şi coşăriul, cînd s-o cere trebuinţa.

Asămine şi pîine albă, săcerîndu-o, să o avem a o căra cu trăsurile noastre la arie şi a o clădi în stoguri sau girezi şi, cerînd trebuinţa a să îngrădi şi aria, tot a noastră datorie să fie.

3—le. De tot gospodarul să avem a cosî una sută prăj[ini] de iarbă, a o aduna şi a o pune în stoguri sau girezi şi, cerînd trebuinţa de a să şi îngrădi, tot noi să avem a împlini şi datoria aceasta. Iară dacă pi moşia aceasta nu va fi loc de cosît, să avem a merge şi pi alti moşii, în depărtare pîn la patru ceasuri.

4—le. De toată păreche de boi giugani ce va avè, fiiştecare gospodar să aibă a duce pe fiiştecare an cîte două merţi de pîine la Eş podvoadă, sau şi aiure, în depărtare acestui loc, iară încărcîndu-să cu alt feli de material, să va pune după putere boilor, şi acei fără boi să nu să supere de a duce podvoadă, ce în locul podvezii vor bati cîti cinci merţi popuşoi din popuşoii stăpîneşti, sau vor lucra cîti trii zăli pe fieşte care an, din răsărita soarelui pîn la apus. Asămine, toţi gospodarii cu boi vor fi datori a aduce de la arie stăpînească de pîine, gata ce va fi treirată, cîte un car la handbarul stăpînesc din sat, iară cei fără boi să nu să supere.

5—le. De tot gospodarul ce va avè doi boi, sau şi mai mulţi, să fie datori a aduce pi tot anul pre la casa boierească în sat, sau şi pre în depărtare acestui loc, cîte două cară di lemni cari, măsurîndu-să, să fie două palme domneşti, din pădure ce ne va da stăpînul. Iară acei fără boi nu să vor supăra a duce lemne, ce în locul lemnilor vor bati cîte trei mierţi popuşoi din popuşoii boiereşti, sau vor lucra cîte două zile din răsărita soarelui şi pîn la apus şi, osăbit, iarăşi, de toată casa vom da cîte o găină iarna şi un pui vara şi cîte zece ouă de fruntaş i şapte de mijlocaş şi cinci de codaş.

6—le. De tot gospodarul vor toarce fimeile noastre cîte două sute dramuri in sau cînepă, care lucrîndu-să bine şi după pruba ce ne să va da, să avem a-l întoarce înapoi iarăşi în mărimea cîntarului după cum să va priimi.

7—le. Pentru stupi ce va avè fiişticare din noi, fiind obicei vechi a să da stăpînului din cincizăci unul pe an, care după preţurile ce să politicesc acum un stup, nu este mai gios decît douăzeci lei, luînd de temei aceasta, ne-am învoit ca să dăm în bani cîte şaisprezăci parale de stup, căci atîta să cuvine analoghisînd douăzeci lei pi cincizăci stupi, care stupi numărîndu-să la vreme ce vor sta de roişte, tot atunce să fim datori a plăti şi banii.

8—le. Gardurile ţarinii, atîta a noastre, cît şi aceli stăpîneşti, să fim datori a le încheia pîn la Sf. Gheorghie cu şanţuri sau garduri, ca nu dintru aceasta să să pricinuiască vreo păgubire în rîndul sămănăturilor.

9—le. Acareturile ce sînt pe această moşie, datori să fim a le meremetisi în orice vreme va cere trebuinţa, fără a să ţine în samă din tocmelili celealalte ce sînt cuprinsă prin învoiala aceasta.

10—le. Cîte patru zăli ce sînt obicinuite a da clăci fieşticare gospodar pi an, să avem a le face şi noi, cu mînile, din răsărita soarelui şi pînă la apus, cu odihna cuviincioasă, care clăci, cerînd trebuinţa de a mergi cale de trei sau patru ceasuri la altă moşie, să fim datori a merge. Iară dacă vre unii din noi să vor lenevi cu mîinili, clăcile aceste, şi nu va fi spre mulţămire vecinicului stăpîn a moşiei, atunci unora ca acelora li să va da în măsură loc de lucru potrivit cu aceea ce lucrează un bărbat gospodar la casa lui.

11—le. Prăjina cu care să va măsura pămîntul, atît acel ce vom lucra noi stăpînului, cît şi acel ce ni-l va da nouă stăpînul, să fie de douăzeci şi patru palme domneşti, după ponturile ocîrmuirii.

12—le. Nici un fel de băutură să nu fim slobozi nimeni a aduce din alte locuri străine, ci să avem a cumpăra numai de la orînda de pe moşia dum[nealui]. Iară din împotrivă, urmînd cineva din noi a aduce băutură, unul ca acela nu numai să fie îndatorit a plăti orînda pe acè băutură îndoit, dar să să şi pedepsească, pentru pilda şi altora, îndatorindu-să însă ca şi orîndarul satului să aibă în toată vreme băutură bună, măsuri drepte, şi să o vîndă cu preţul ce să va politici şi pe la alte moşii mari boiereşti înmegieşite.

13—le. Să avem a da pi toată noapte străjeri la casa stăpînească şi un străjer la ratoşu din drum, precum şi la celilalti crîşme de pe moşie, cînd va cere trebuinţa, care străjeri să fie oameni de samă şi vrednici de a păzi aceste binali.

14—le. Avînd dum[nealui] boieriul trebuinţă de plugari, ori primăvara, ori toamna, să fim datori a da dum[nealui] plugari trebuincioşi, cărora să le plătească cîte zăce lei pe lună de rînd, ce să tălmăceşte cu sărbători şi cu vremi răli la un loc, i hrana trebuincioasă a plugarilor, şi cîte o pereche de ochinci primăvara, şi cîte o păreche toamna, i cîte două zîli arătură primăvara şi una toamna, şi aceşti plugari plugari [3], mărginindu-să întru această tocmală, vor umbla la plug atît primăvara, cît va cere trebuinţa vechilul dum[nealui] boierului, cît şi toamna.

15—le. Pădure de pe această moşie să aibă a să păzi şi de acum înainte cu pădurari cuviincioşi, precum s-au păzît şi pîn acum, neîndrăznind nimeni din noi a întra în pădure şi a tăia niscaiva lemne, fără ştire vechilului moşiei stăpînului.

Acesti fiind şi datoriili noastre pentru fiiştecare an către dum[nealui] boieriul, vecinicul nostru stăpîn, ne legăm prin învoiala aceasta ca să avem a le urma fără cel mai mic cusur. Căci din împotrivă, acel ce va face cea mai mică sminteală, să aibă a plăti în bani fieştecare . . . . . [2] cu preţul ce să va politici în acea vreme, fără a avè cel mai mic cuvînt de răspuns, şi spre credinţă, neştiind carte, ne-am scris numile şi am pus degitile, rugînd şi pi cinstita is[prăvnicie] prin deosăbită jalbă de au încredinţat învoiala aceasta, pentru ca să-şi aibă tărie şi putere ei în toată vremea vadeli arătate, şi în tot locul, fiind iscălită de opştiia lăcuitorilor acelui sat cu punere degitilor."

Is[prăvnicia] ţăn[u]t[ului] Dorohoi

„Viind şi la Isprăvnicie unii din lăcuitorii iscăliţi prin această învoială şi arătînd cum că esti făcută cu bună primire lor, după care au a da întocmai . . . . . [2] în urmare cerirelor prin jalbă, s-au încredinţat şi de cătră Is[prăvnicie], 1833, ghenarie 3-a.

Iscălit Gherghel ban

Locul
peceţii

Această copie, scoasă de pe învoiala lăcuitorilor din Crăstineşti, şi fiind întocmai, să adeverează. 1843 săpt]em[v[rie] 1".[4]

1 Loc gol în document
2 Cuvînt ilizibil
3 Cuvîntul „plugari" e scris de două ori.
4 Arh. St., filiala Iaşi, fond *Documente*, p. 433/132

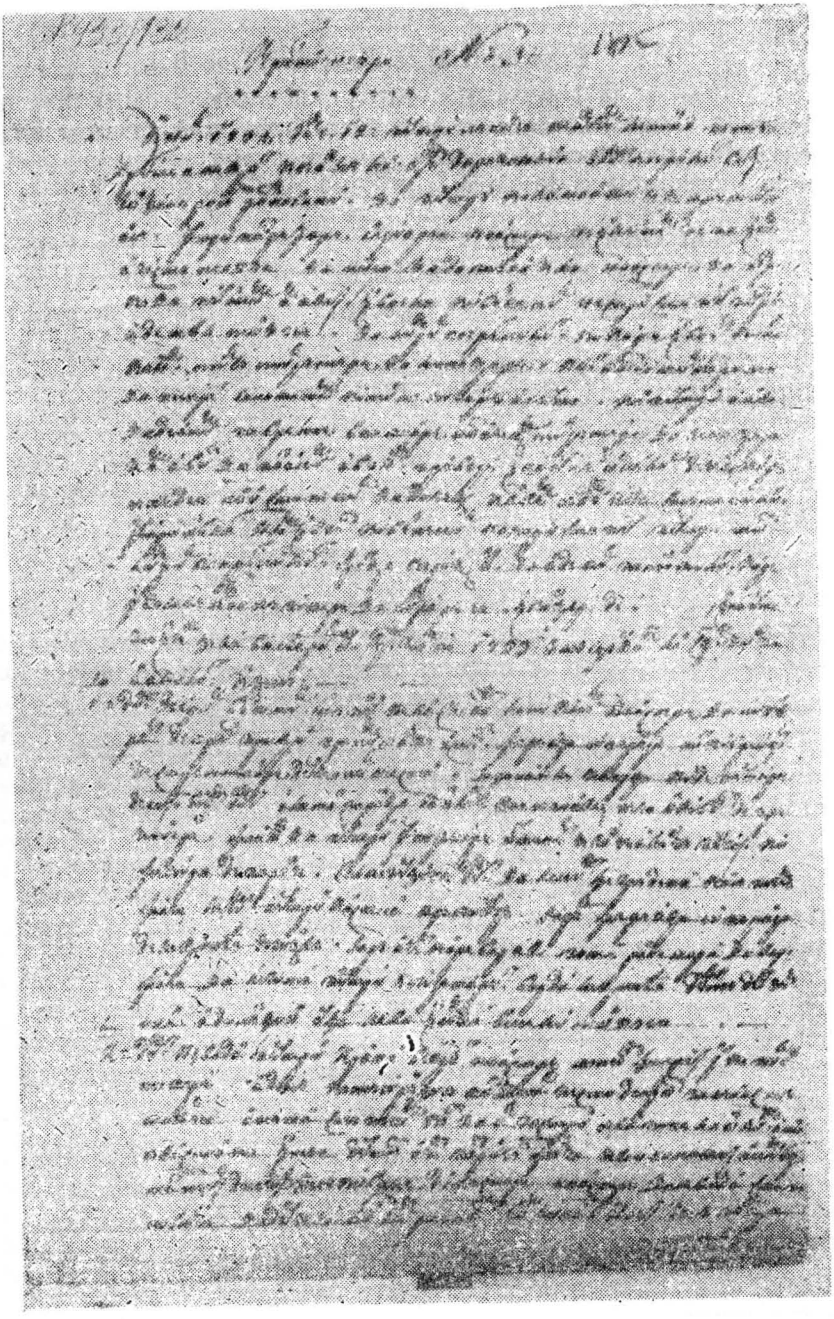

ASPECTE PRIVIND ROLUL MASELOR POPULARE BOTOȘĂNENE ÎN TIMPUL PREGĂTIRII ȘI ALEGERILOR DE DEPUTAȚI PENTRU ADUNĂRILE AD-HOC

FĂNICĂ URSU

Alegerile de deputați pentru Adunările ad-hoc, din anul 1857, constituie o problemă de importanță majoră pentru determinarea rolului maselor populare în istoria milenară a poporului nostru. Aducerea în discuție a unei asemenea chestiuni este oportună dacă avem în vedere că masele populare din fostele județe Botoșani și Dorohoi au adus o prețioasă contribuție la alegerea deputaților unioniști în Adunarea ad-hoc de la Iași, care, împreună cu cea de la București, au fost, prin componența lor, cele mai democratice adunări reprezentative din Europa acelor vremuri. De altfel, în nici o altă țară cu sistem politic democratic burghez, parlamentul nu reprezenta toate clasele societății, așa cum reprezentau adunările românești din 1857 [1]. Acest fapt s-a datorat rolului hotărîtor avut de masele populare, pentru care, în contextul realităților românești de la jumătatea veacului trecut și cadrului internațional favorabil, ivit în urma semnării Tratatului de la Paris (martie 1856), problema Unirii — ajunsă în centrul vieții social politice a Principatelor — devine o adevărată profesiune de credință. Acum, în condițiile în care pericolul extern era, totuși, foarte mare, cînd dușmanii Unirii puneau în fața Europei spectrul unei noi revoluții, românii trebuiau să dovedească în primul rînd că Unirea e o idee unanimă, că în fața ei interesele de clasă sînt estompate. Așadar întregul efort național trebuia îndreptat spre realizarea unității interne. Înlăturînd deocamdată, din programul lor, acele puncte de natură să creeze disensiuni și să compromită ideea Unirii, toate clasele sociale, cu excepția unei infime părți a marii boierimi, s-au pronunțat pentru făurirea statului național român modern. Această zdrobitoare majoritate unionistă se datora faptului că toate clasele, deși fiecare în sensul intereselor sale, erau împotriva stării de înapoiere și doreau o schimbare.

Forța motrice principală a mișcării au constituit-o însă masele populare, de la orașe și sate în concepția cărora ideea Unirii Principatelor avea un conținut mult mai larg decît simpla unire politică și administra-

1 *Rolul maselor populare în făurirea Unirii Principatelor române (1859)*, Buc., Ed. Politică, 1979, p. 216.

tivă a Moldovei și Țării Românești ; ele vedeau în Unire, odată cu realizarea arzătoarei năzuințe a făuririi statului național, un pas hotărîtor spre îndeplinirea aspirațiilor de dreptate socială. Numai astfel se explică atitudinea țărănimii — ce forma majoritatea populației — care cuprinsă în vîrtejul luptei pentru Unire și-a pus toată energia-i caracteristică în slujba înfăptuirii acestui măreț ideal național [2].

Cînd, în primăvara anului 1856, s-a aflat de hotărîrile Congresului de la Paris, în Principate lupta unionistă a luat un nou și puternic avînt, În cadrul acestui efort general românesc se înscriu și acțiunile maselor populare de pe meleagurile străbune ale Botoșanilor.

Astfel, după constituirea Comitetului Central al Unirii din Iași [3], în toate ținuturile moldovene au luat ființă comitete asemănătoare. La chemarea acestora au avut loc numeroase adunări în reședințele ținutale, la care participau un mare număr de orășeni, răzeși și țărani [4]. Acestea se încheiau cu redactarea unor acte de adeziune la lupta pentru Unire, fapt ce atestă, încă odată, că acțiunile maselor nu aveau un simplu caracter de campanie, în preajma acestui eveniment istoric, ci reprezentau o manifestare practică și activă. De pildă, în actul de adeziune al Comitetului unionist din Dorohoi, adoptat în adunarea din 10/22 iunie 1856, și semnat în numele tuturor categoriilor sociale, se spunea : „Una din cele dintîi dorințe a ținutașilor din Districtul Dorohoiului, de la proprietari, treptași și pînă la cel de pe urmă locuitor român, este întrunirea Principatelor" [5].

Același atașament față de cauza Unirii l-au exprimat, în actul de adeziune din 22 iunie/4 iulie 1856, și locuitorii ținutului Botoșani [6]. În legătură cu acest eveniment, Gheorghe Holban scria din Botoșani Comitetului Unirii din Iași, la 30 iunie/12 iulie, că „persoane de toate clasele viețuitoare în acest ținut să rostesc pentru unirea Principatelor și această dorință unanimă", este exprimată de cetățeni „neadunați de nimene" căci și acum persoane de pe la țară vin nechemate spre a să subscri la acest act" [7]. Era exprimată în acest mod voința majorității zdrobitoare a populației, aparținînd tuturor claselor și categoriilor sociale de a se înfăptui neîntîrziat marele deziderat al Unirii. Odată cu încetarea domniei lui Gr. Alexandru Ghica și numirea în funcția de caimacam a lui Teodor Balș (2/14 iulie 1856), lupta maselor pentru Unire, în ciuda măsurilor restrictive luate de acesta, capătă noi dimensiuni. Noul regim trece la schimbarea aproape integrală a aparatului de stat, la interzicerea ori-

2 Ibidem, p. 140.

3 La 25 mai/6 iunie 1855, s-a constituit la Socola lîngă Iași, Societatea „Unirea", ce-și propunea să organizeze la nivelul întregii Moldove, lupta pentru înfăptuirea unității celor două Principate. Lucrările societății au fost încredințate unui comitet diriguitor, care va lua denumirea de Comitetul Central al Unirii. (Vasile Maciu, *Organizarea mișcării pentru Unire în anii 1855—1857, în Moldova și Țara Românească*, în „Studii. Revistă de isorie", anul XII, 1959, nr. 1, p. 56.).

4 *Acte și documente relative la istoria renașterii României* (publicate de Ghenadie Petrescu, D. A. Sturdza și D. C. Sturdza, în continuare : Acte și Documente), Vol. 3, Buc., Tipografia Carol Göbl, 1889, p. 547-616.

5 Ibidem, p. 547.

6 Ibidem, p. 590-591, 596.

7 *Documente privind Unirea Principatelor. Corespondență politică (1854-1859)*. Vol. III, Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1963, p. 107.

căror manifestări unioniste, indiferent de amploarea lor. Dintre măsurile luate, amintim trimiterea, în toate ținuturile Moldovei, de agenți ai căimăcămiei spre a face propagandă contra Unirii și, mai ales, să culeagă semnături în favoarea menținerii separației Principatelor [8]. În acest sens, „Steaua Dunării" relatează că în Țara de sus au fost trimiși doi postelnici, respectiv Manolache Drăghici și Mihai Gherghel, pentru a strînge iscăliturile împotriva Unirii și că, la 9 august, unul a pornit prin ținutul Dorohoi, iar celălalt prin ținutul Botoșani [9]. Culegerea de semnături contra Unirii s-a făcut, în unele cazuri, chiar de organele oficiale. Astfel, în ținutul Botoșani, ispravnicul Tudorache Vasiliu, întovărășit de președintele municipalității, Brănișteanu, a mers din casă în casă cu asemenea petiție. Caracteristic pentru antiunioniști era și modul cum obțineau iscăliturile pe aceste petiții. În acest sens, văzînd că acțiunea emisarilor mergea greu, caimacamul T. Balș, ordonă administrației să depună mai mult zel. Începe acum a cutreiera satele, ispravnicii, care, întovărășiți de jandarmi în uniformă, îndemnau pe țărani să semneze foi în alb, spunîndu-le că era vorba de o reclamație pentru corvezi sau o cerere către cîrmuire [11]. În cazul cînd sătenii refuzau să semneze, erau amenințați cu proces [12].

Față de asemenea măsuri, asistăm în vara anului 1856, la o intensificare a propagandei unioniste, îndeosebi la sate, unde, datorită tribunilor unioniști, spiritul de luptă al țărănimii crescuse. De pildă, la Broscăuți — Dorohoi, locuitorii „au cutezat în un însemnat număr a intra în ograda boierească, a se prezenta cu obrăznicie și a face felurite amenințări, atît stăpînului moșiei, cît și priveghetoriului de ocol..." [13].

În timp ce opoziția unei infime părți a boierimii și autorităților contra Unirii creștea, sprijinul pe care țăranii îl acordau unioniștilor era și mai puternic, țărănimea fiind aceea care mai ales prin ținuturi, a dat mișcării pentru Unire un adevărat caracter de masă. Surprinși de spiritul de luptă al țărănimii și de succesul propagandei unioniste în lumea satelor, subcîrmuitorii din Moldova au primit ordine exprese ca să stăvilească, prin măsuri drastice, avîntul maselor largi populare. Astfel, în ordinul nr. 14440 al Ministerului de Interne, către postelnicul Mihalache Gherghel, care primea sarcina de a transmite verbal cîrmuitorilor de Botoșani și Dorohoi instrucțiunile pentru combaterea propagandei „răuvoitorilor deghizați în costiumuri" se menționa: „Luîndu-se veste că într-un loc s-au arătat oarecare rău voitori deghizați în costiumuri spre a tulbura liniștea pacinicilor locuitori prin feliuri de cuvinte zădărîtoare, pentru de a nu se întinde un rău ca acesta... departamentul... vă poftește ca mergînd în ținuturile Botoșani și Dorohoi să te înțelegi cu

8 N. Corivan, *Acțiunea antiunionistă în timpul căimăcămiei lui Teodor Balș*, în „Studii și Cercetări științifice", istorie, anul X, fasc. 1-2, Iași, 1959, p. 131.
9 „Steaua Dunării" anul II, nr. 58, 14 aug. 1856, p. 143.
10 Ibidem, p. 132.
11 V. Place către Walewski, 30 oct. 1856, în *Acte și Documente*, vol. III, nr. 705, p. 858.
12 Victor Place, către Walewski, 24 febr. 1857, ibidem, nr. 848, p. 1155.
13 Gh. Platon, *Frămîntări țărănești în Moldova în preajma Unirii*, în „Studii. Revistă de istorie" anul XII, 1959, nr. 1, p. 133.

d. ispravnici și tălmăcindu-le gingășia lucrului să le împărășești lămuririle cuvenite pentru chipurile prin care să poată a-și apăra ținuturile de asăminea molevnă și prin care să se prindă și să se dei pe mîna cîrmuirei pe asăminea răi dacă s-ar întîmpla să poată răsbate" [14]. În urma trimiterii pe la ispravnici, a unor asemenea emisari, au fost arestați cei care intrau în oraș îmbrăcați „în strae naționale țărănești", acest lucru fiind considerat act de agitație unionistă.

Eforturile caimacamului, T. Balș, de a înăbuși lupta maselor populare, nu putea însă opri voința unui întreg popor. Drept pentru care, într-o corespondență din Iași către ziarul „La correspondance Prusienne", consemnîndu-se entuziasmul ce domnea în cadrul tuturor întrunirilor și adeziunea totală a locuitorilor Moldovei, se nota că „Unirea Principatelor devine cuvîntul de ordine al tuturor moldovenilor... unicul mijloc de salvare a țării" [15].

Adoptarea firmanului electoral, pentru convocarea Adunărilor ad-hoc, la începutul anului 1857, a făcut ca lupta pentru Unire să capete noi dimensiuni, atît sub raport organizatoric cît și propagandistic. În această atmosferă de entuziasm și avînt al maselor populare, s-a întrunit la Iași Comitetul electoral al Unirii, care a adoptat programul unioniștilor din Moldova, ce recomanda înființarea de comitete electorale locale în toate ținuturile. Din acest moment, observăm o diversificare a mijloacelor de propagandă și de ținere trează a atenției alegătorilor precum adunările publice presa, cluburile, agitația de la om la om, petițiile și în mod deosebit protestele împotriva samavolniciilor autorităților [16].

Instalarea însă a noului caimacam, în persoana lui N. Vogoride, a dus și la înmulțirea actelor antiunioniste [17]. Elocventă este atitudinea ministrului de interne, Constantin Catargiu, care declara că va pulveriza pur și simplu Partida Unirii, concrtizîndu-și, dealtfel, spusele în reprimarea oricărei manifestări de adeziune la Unire, interzicerea oricăror discuții despre acest eveniment, arestări și destituiri de funcționari bănuiți a fi simpatizat cu unioniștii. Aceste măsuri n-au putut împiedica însă deschiderea campaniei electorale în Moldova și reorganizarea Comitetelor unioniste. Astfel, la 20 martie / 1 aprilie 1875, Comitetul Unirii din Botoșani, comunică Comitetului Central al Unirii din Iași că „populația ținutului Botoșani se pronunță în unanimitate pentru unirea Principatelor și pentru reorganizarea lor pe baza principiilor adoptate". Totodată, se menționa că „avem încă îndatorirea de a vă comunica recunoștința tuturor ținutiștilor pentru felul în care vă îndeletniciți în sprijinirea sfintei cauze, ca adevărați patrioți" [18]. Dar, interzicerea pre-

14 *Documente privind Unirea Principatelor. Documente interne, 1854—1857*, Vol. III, Buc., Ed. Acad. RPR, 1961, p. 3.

15 Gh. Platon, *Lupta românilor pentru unitate națională. Ecouri în presa europeană (1855—1859)*, Iași, Ed. Junimea, 1974, p. 19.

16 *Rolul maselor populare în făurirea Unirii Principatelor Române (1859)*, Buc., Ed. Politică, 1979, p. 171.

17 V. Maciu, op. cit., p. 71.

18 *Rolul maselor populare în făurirea Unirii Principatelor române 1859*, ... p. 180.

sei unioniste, încă din timpul căimăcămiei lui T. Balș [19], a dus la apariția unor serioase greutăți în propagarea ideii Unirii. În această ipostază, tribunii unioniști au înlocuit presa cu litografii ale programelor lor și prin întruniri, în care dezbăteau chestiuni privitoare la ideea ce cuprinsese masele populare. Reacția antiunioniștilor nu s-a lăsat prea mult așteptată, care, cu sprijinul autorităților, declară comitetele electorale și propaganda unioniștilor prin ținuturi ca acte ilegale. Mai mult, printr-o circulară către ispravnicii din toate ținuturile Moldovei, Costin Catargiu, atrăgea atenția acestora dispunînd că „nu este iertată înființarea de comiteturi lucrătoare de natură a ademeni pe locuitori" și cerea, totodată, a se prinde și desființa tot felul de asemenea programe sau proclamații ce s-ar găsi circulînd prin țară [20]. În aceste împrejurări orice mișcare a unioniștilor prin ținuturi era declarată suspectă, orice funcționar bănuit ca simpatizant al Unirii, era imediat destituit.

Astfel, prin adresa nr. 8311 a Ministerului de Interne, se comunica administrațiilor ținuturilor Botoșani și Neamț cazul „persoanei numită" care ar fi „răsuflat" vorbe „scandaloase" și se cere să ia „cele mai energice și nimerite măsuri, spre a se încredința despre adivăratul numi și pronumi acelui individ, despre vorbile ce împrăștie în a sa secretă călătorie" [21].

La Dorohoi, spătarul Anastasiu era îndepărtat din postul de primar al orașului pentru simplu motiv „că luase parte la consfătuirile ce au avut loc între noi aicea în tîrg în chestia Unirii Principatelor" [22]. Relativ la acest caz, Comitetul Unirii din ținut preciza că „guvernul provizoriu, departe de a ne lăsa libera consătuire și expresie a dorințelor..., prin asemenea mijloace arbitrare caută a înăbuși adevăratele dorinți, lovind ilegal, direct sau indirect, pe toți acei ce îndrăsnesc a se pronunța" [23].

Amplificarea acțiunilor unioniste scot din ce în ce mai mult în evidență slăbiciunea și neputința autorităților caimacamului în fața avîntului de luptă al maselor. Urmare firească a acestor stări de lucruri este trimiterea de noi circulare în ținuturi, în care se cerea intensificarea măsurilor de teroare. În acst sens, la 18/30 aprilie 1857, ministrul de interne atrăgea atenția administratorilor de ținuturi că datoria lor era de a lua măsurile corespunzătoare pentru „păstrarea liniștei publice, ce mai mult de cît altă dată cere neadormirea poliției" [24].

Dar prigonirile, abuzurile autorităților, în loc de a potoli și intimida pe unioniști, din contra, i-au îndîrjit și mai mult în acțiunile lor. Concludentă este încercarea eșuată a autorităților de a ține departe țărănimea de problemele majore ale țării, de a reprima acțiunile ei unioniste. Apropierea alegerilor, provocase o efervescență deosebită pînă și în cele mai îndepărtate cătune, unde, potrivit relatărilor lui Radu Rosetti, „în cursul verii 1857 s-a făcut o schimbare uimitoare în mintea săteanu-

19 Ibidem, p. 181.
20 Ibidem, p. 182.
21 Arh. St. Iași, Tr. 1896, nr. 286/1857, f. 323.
22 *Rolul maselor Populare în făurirea Unirii Principatelor române 1859*, ... p. 183.
23 Ibidem.
24 Ibidem, p. 184.

lui... încredințat că o schimbare se pregătește pentru el și că puterea boierilor se sfîrșește" [25].

Starea de spirit a țărănimii, poziția sa profund atașată cauzei Unirii, sînt oglindite dealtfel în numeroase mărturii ale epocii. Amintim doar o scrisoare din Botoșani, datată 20 iunie 1857, în care se arată că „Unirea Principatelor se va striga de la țăranul plugar și din treaptă în treaptă glasul Unirii din toate inimile patriotice va răsuna în toate unghiurile țării" [26].

Același Radu Rosetti avea să observe mai tîrziu că se „vedea cît de colo că povara jugului" ce-o purtase pînă atunci țăranii „începuse să li se pară nesuferită" [27].

Apropierea convocării Adunării ad-hoc, ca urmare a alegerilor ce se pregăteau, a determinat o puternică ofensivă a forțelor unioniste, dar și o replică din partea autorităților, cuprinse acum și de teama restructurării relațiilor agrare, în cazul unei victorii a partidei Unirii. Mărturiile vremii, menționează cu lux de amănunte înmulțirea abuzurilor căimăcămiei și accentuarea măsurilor arbitrare ale autorităților. O imagine cît se poate de clară asupra acestei stări de lucruri, ne oferă, o corespondență din Iași (7/19 iulie 1857) către ziarul oficial francez, „Le Moniteur Universal" care relata : „Am noi amănunte să vă transmit despre excesele care continuă să atragă atenția asupra operațiilor electorale din Moldova ceea ce s-a petrecut la Botoșani, mai ales, pentru a vă face o idee de violențele exercitate împotriva partizanilor Unirii. Botoșanii, sînt după Iași, orașul cel mai considerabil din Moldova și ținutul, al cărui capitală este, avea ca prefect de D-l Gherghel. Caimacamul avînd bănuieli asupra felului în care acest funcționar combate sistemul Unirii, l-a înlocuit printr-un oarecare col. Ranetti care nu a întîrziat să dea dovadă de ceea ce este capabil. La 2 iulie, ora 10 seara, a trimis doi jandarmi să aducă pe D-l Segui, negustor însmnat din Botoșani și, după ce s-a închis cu el în cabinetul său, l-a întrebat cum îndrăznise să asiste la întrunirile edlectorale. Segui i-a răspuns că nu făcuse decît să uzeze de un drept recunoscut prin firman. Dar abia pronunțase cuvîntul firman că, col. Ranetti, aruncîndu-se asupra lui l-a maltratat în așa hal că purta încă, după șase zile, pe față, urmele maltratărilor a cărui victimă a fost" [28].

În același context, menționăm trimiterile de circulare a Ministerului de interne către administrațiile districtelor și poliției capitalei, menite, chipurile, să pregătească alegerile, dar care, se știe, au dus la falsificarea lor. Astfel, printr-un ordin referitor la măsurile de siguranță ce trebuiau luate cu prilejul alegerilor, se comunica : „...îndată ce vreunul din alegători ar face cea mai mică tulburare, sau ar insulta pe oricine,

25 R. *Rosetti, Pentru ce s-au răsculat țăranii.* Buc., 1907, p. 283.
26 N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor,* Buc., 1910, p. 21.
27 *Gîndirea social-politică despre Unire (1859).* Buc. Ed. Politică, 1968, p. 290.
28 D. Ivănescu și Virginia Isac, *Alexandru Ioan Cuza. Acte și scrisori.* Iași, Ed. Junimea, 1973, p. 346.

să (se) scoată din adunare prin măsuri polițienești și să se aresteze spre a se resatornici liniștea, raportînd grabnic ministerului de împregiurări“ [29].

Cu ajutorul informațiilor venite de la prefecți, asupra părerilor fiecărui alegător, precum și a acelora primite de la agentul Austriei, listele electorale au fost supuse unei falsificări sistematice, prin excluderea partizanilor Unirii, indiferent de rang sau poziție socială. Într-o atmosferă de indignare generală protestele tuturor claselor sociale, de la boieri pînă la țărani, din toate ținuturile Moldovei, asaltează pur și simplu Capitala.

În acest răstimp, Comitetele de cercetare a reclamațiilor electorale, își încetează activitatea, fără a-și fi îndeplinit misiunea pentru care au fost create. Dealtfel, dacă ne-am referi numai la ținutul Dorohoi, se constată că aproape jumătate din reclamanți își văzuseră cererile respinse, deși plîngerile lor fuseseră întemeiate [30].

Asistăm în această perioadă la cea mai energică manifestare a puterii de viață a poporului român care intuise perfect importanța momentului. Și totuși, fără a ține cont de această puternică efervescență a maselor, caimacamul, Nicolae Vegoride, trece la efectuarea alegerilor, după listele măsluite de la un capăt la altul [31]. Antiunioniștii mai sperau încă să poată obține o victorie facilă cu prilejul alegerilor deputaților din rîndul țărănimii. Numai că dîrzenia și curajul țărănimii nu intraseră în calculul căimăcămiei. Fiind chemată pentru prima dată pe cale legală la viața politică, ea era hotărîtă să folosească din plin această ocazie și să nu se lase intimidată și înșelată de autorități. De aceea, în epocă au avut un puternic ecou protestele energice ale țărănimii împotriva falsului electoral. Referitor la modul cum s-au desfășurat alegerile în lumea satelor, Comitetul Unirii din Botoșani, informa Comitetul central al Unirii din Iași, la 29 iulie/10 august 1875, că „alegerea locuitorilor săteni din ținutul Botoșani s-a făcut prin cele mai urîcioase ademeniri și chiar fățișe silnicii“ [32]. Cu toate acestea, sfîdînd și înfruntînd fără șovăire teroarea autorităților, țărănimea botoșăneană, ca de altfel din întreaga țară, a executat consemnul abținerii de la vot. Opoziția categorică a satelor, a maselor populare în general, a fost unul dintre factorii care au determinat marile puteri, favorabile, Unirii, să impuie Turciei anularea alegerilor. Acest lucru constituie o izbîndă directă a mișcării unioniste, dovadă fiind noile alegeri în care unioniștii au obținut o majoritate copleșitoare. Alegerea cu majoritate, uneori chiar cu unanimitatea voturilor, a deputaților unioniști, între care și reprezentanții fostelor județe Botoșani și Dorohoi este foarte semnificativă, ea arătîndu-ne că un sistem electoral proporțional cu diferitele categorii sociale și nu favorizant claselor avute, ar fi asigurat o certă radicalizare a lucrărilor viitoarei Adunări ad-hoc, în privința organizării statului modern românesc. Chiar așa stînd lucrurile, în istoria modernă a

29 *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. I, p. 85-86.
30 Ibidem, p. 100-102.
31 Ibidem, p. XXV.

României, după primul război mondial, adunările ad-hoc pot fi considerate singurele parlamente democratice și reprezentative, deoarece numai ele au numărat în rîndul deputaților, exponenți ai tuturor claselor sociale și în primul rînd ai țărănimii, clasa cea mai numeroasă a țării [33].

Prin alegerile pentru adunările ad-hoc, poporul român, încheia o etapă de seamă în lupta sa pentru făurirea statului național român modern, căci adunările au fost adevărate tribune de la înălțimea cărora românii au putut exprima în fața Europei dorințele lor legitime și să ceară satisfacerea lor.

ASPECTS CONCERNANT LE RÔLE DES MASSES POPULAIRES DE LA VILLE BOTOȘANI PENDANT LES PRÉPARATIES ET LE DÉROULEMENT DE DES DÉPUTÉS POUR LES ASSEMBLÉES AD-HOC.

Résumé

Les élections des députés pour les Assemblées ad-hoc représentent un moment à part dans l'histoire du mouvement pour la réalisation de l'Unon des Principautés.

Les actions des masses populaires de la ville Botoșani des années 1856—1857 ont pris des formes des plus variées, à partir des pétitions jusqu'à l'agitation de l'homme à l'homme et à partir des réunions publiques jusqu'aux protestes véhéments contre les abus de l'administration, toutes ces formes s'inscrivant au sens de l'effort général roumain de création de l'État national.

Assemblées ad-hoc se distinguent comme un moment memorable tant sur le plan interne, en marquant le succès complet du mouvement unioniste, que sur le plan externe comme des émanations du Congrès de Paris, étant destinées d'exprimer les aspirations du peuple roumain des Principates à l'égal d'Europe.

32 *Rolul maselor populare în făurirea Unirii Principatelor române. (1859)*... p. 205.
33 Ibidem, p. 216-217.

ALEXANDRU IOAN CUZA, FĂURITORUL ARMATEI ROMÂNE MODERNE

PETRE ABRUDAN

I. Unificarea și reorganizarea armatei Principatelor Unite.

În cadrul reformelor înfăptuite sub domnitorul Alexandru Ioan Cuza, pe plan economic, social și administrativ, crearea unei armate moderne capabilă să răspundă intereselor și idealurilor naționale, — apărarea Unirii, iar apoi cucerirea independenței a constituit una din preocupările fundamentale ale conducerii statului român, ale cadrelor militare și ale întregului popor.

Situarea României la interferența intereselor a trei mari imperii — otoman, habsburgic și țarist — impunea cu toată tăria reorganizarea, întărirea și așezarea armatei pe baze noi. Domnul Unirii, care la începutul carierii sale a fost cadet, iar în momentul alegerii sale ca primul domn al Principatelor Unite, colonel, a dat o deosebită atenție armatei în toți cei șapte ani ai domniei sale. A mărit-o numeric, a înarmat-o cu armament modern, a echipat-o, i-a sporit prestigiul și autoritatea, printr-a muncă și grijă neîncetată. Dealtfel, concepția domnitorului Al. I. Cuza privind rolul și locul armatei în condițiile istorice de după Unire începuse să se materializeze, încă în primele luni după domnie, cu sprijinul unor sfetnici apropiați ca Mihail Kogălniceanu, generalii I. Em. Florescu, Savel Manu și alții. Ca atare, în rezolvarea problemei se pornea de la necesitatea întăririi și dezvoltării armatei permanente, concomitent cu adoptarea unor măsuri și forme organizatorice prin care întreaga națiune să fie pregătită în vederea apărării patriei.

Moștenirea preluată de Al. I. Cuza în momentul Unirii celor două principate era destul de grea. Efectivele armatei erau reduse, organizarea și structura nu erau încă cele mai bune, unele principii și forme preluate din alte țări necorespunzînd specificului și tradițiilor noastre militare, iar dotarea cu armament și muniții era slabă. Deasemenea, cadrele ofițerești erau puține, unele din ele neavînd pregătirea de specialitate necesară.

Opera de unificare a armatei a început prin întîlnirea între oștenii veniți din Țara Românească cu cei din Moldova la 14 aprilie 1959, pe

1 File din istoria militară a poporului român, vol. 1, p. 69-84.

șesul Socolei, în marginea Iașilor. Cu această ocazie se bate o medalie comemorativă. O festivitate similară a avut loc și la București. În acest scop au fost dislocate în București două batalioane din regimentul de mușchetari și bateria de artilerie călăreață din Iași, iar regimentul 3 infanterie din București la Iași.

Trecerea de trupe moldovenești în Muntenia și sosirea primului regiment de infanterie muntenesc la Iași au dat naștere la serbări și iluminații ce nu se mai sfîrșeau. Lumea nu se mai putea, admirînd armata pămînteană [2].

Cea mai importantă măsură luată de către domnitorul Cuza cu privire la accelerarea procesului de unificare a armatei a constituit-o concentrarea forțelor principale ale armatei din cele două principate într-o tabără de instrucție cumună, la Florești, lîngă Ploiești, avînd drept bază juridică articolul 43 din Convenția de la Paris, care permitea acest lucru. De fapt această măsură a fost determinată nu numai de nevoia executării unor manevre comune, ci și de situația politico-militară externă ce s-a creat prin dubla alegere a lui Cuza. Turcia nu era de acord cu alegerea și amenința cu invazia, concentrînd trupe la Varna și Sumla. Austria pregătea trupe în Transilvania, iar Rusia concentra trupe în nordul Basarabiei. S-a creat astfel posibiltatea cunoașterii reciproce a militarilor, realizării coeziunii a noii armate născută după actul Unirii, unificării întregului proces de pregătire de luptă și de educație a trupelor etc.

Tabăra de la Florești a funcționat în perioada aprilie—septembrie 1859 și a cuprins : 10 batalioane de infanterie de linie, 6 escadroane de cavalerie, 6 escadroane de dorobanți, un batalion de grăniceri, două baterii de artilerie (14 piese) și 84 elevi ai școlilor militare. Aceste trupe împreună cu personalul auxiliar totalizau aproape 12.000 de oameni [3].

Comandantul taberei a fost numit generalul Constantin Milicescu, ajutat de un stat major al armatei concentrate, iar doctorul Carol Davilla a fost numit șef al serviciului medical. Domnitorul Al. I. Cuza a preluat comanda generală a trupelor din ziua de 13 iulie, stînd permanent aici în tabără, urmărind personal instruirea armatei.

Trupele au executat instrucția focului, exerciții de luptă, marșuri, aplicații (manevre) în comun, cu acțiune dublă, iar, în final, o manevră generală desfășurată la 23 august 1859 la Băicoi și defilarea unităților participante prin fața domnitorului și a oficialităților politice și militare române.

Tabăra de la Florești s-a înscris ca un moment important în istoricul formării armatei române. Ea a fost o bună școală pentru ostași și pentru cadre din toate punctele de vedere. Pentru prima dată în viața armatei române, s-au organizat și și-au desfășurat activitatea într-o strictă unitate de vederi un comandament militar unic, un stat major

2 Gîndirea social-politică despre Unire (1859), Editura politică, București, 1966, p. 296.

3 „Monitorul Oficial al Țării Românești", nr. 90, 31 iulie 1859, p. 360.

comun pentru toate trupele din tabără, un servici sanitar pe întreaga armată.

Experiența acumulată a fost fructificată în opera de desăvîrșire a unificării celor două armate și la organizarea de noi tabere de instrucție în perioada următoare : la Floreasca, în anul 1861, la Colentina, în 1862, și apoi la Cotroceni, în 1863, unde au luat parte două brigăzi de infanterie și una de cavalerie și cu care prilej, la 13 septembrie 1863, unităților li s-au înmînat noile drapele de luptă.

Cu prilejul închiderii taberii de la Florești și a înmînării steagurilor de luptă, domnitorul Al. I. Cuza prin cuvîntările ținute, și-a expus public concepția sa despre armată, despre locul și rolul ei în viața statului, despre patrie și patriotism.

Continuînd opera de omogenizare a armatei, pentru a fi în măsură să respingă orice atac din afară, s-a acordat o deosebită atenție unificării conducerii centrale a celor două armate prin crearea unui singur Ministerde Război la 30 august 1860, numind pe generalul Ioan Em. Florescu ca titular al ministerului citat. Unificarea completă se realizează la 10 decembrie 1861.

Un element cu semnificații profunde în actibitatea de desăvîrșire a unificării celor două armate l-a constituit și crearea „Statului major general" al armatei unite, la 21 noiembrie 1859 [4].

Pe baza experienței acumulate în tabăra de la Florești s-a elaborat legea de unificare a instrucției, mai 1860.

Pe aceeași direcție a unificării, încă din anul 1859 a fost instituită o comisie care a stabilit uniforma comună și echipamentul unic pentru ambele oștiri.

În august 1860 s-a realizat unificarea intendențelor și a administrațiilor militare.

Reorganizarea armatei nu a avut în vedere numai problema unificării, ci și pe cea a modernizării.

A fost creată o casă de donațiune,a fost întocmit un regulament al comenduirilor, au fost constituite companii de disciplină, au fost create școli de alfabetizare în regimente, a fost înființat „Monitorul oastei" — în 1860 — care cuprindea și o parte de studii privind domeniul artei militare, căruia i se va alătura în 1864 „România militară".

Se emit noi acte normative ca : Legea pentru ierarhia militară, cu privire la înlocuirea denumirilor rusești a gradelor militare, Legea pentru înaintare în oștire, Legea prin care satisfacerea serviciului militar devenea o obligație a fiecărui cetățean, Regulamentul chemării sub arme a rezervei. Se constituie Consiliul permanent al instrucțiunii oastei, se înființează trei comandamente militare la București, Iași și Craiova, se extinde instituția dorobanților și a grănicerilor și în Moldova.

Toate acestea reprezentau o altă serie de măsuri pe plan organizatoric și legislativ, care au contribuit la transformarea armatei române într-o armată modernă de nivel european.

4 Arhiva Ministerului Apărării Naționale, fond 333, Istoricul Ministerului de Război, 1831—1945, dosar 106, fl. 108.

Principala realizare pe plan organizatoric a rămas decretarea legii de organizare a armatei la 27 noiembrie / 9 decembrie 1864.

Noua lege prevedea că domnitorul are comanda supremă a armatei, pe care o exercită direct. Ministerul de război avea ca sarcină organizarea conducerii și administrării armatei, fiind subordonat domnitorului. Puterea armată a Principatelor Unite era constituită din două elemente de bază :

a) armata permanentă cu rezerva ei ;

b) milițiile, respectiv dorobanții și grăniceri, cu o rezervă

În caz de extremă necesitate puteau fi chemate sub arme și gloatele pe baza unei ordonanțe domnești.

Armata permanentă este structurată pe arme după modelul armatelor occidentale : infanterie, cavalerie, artilerie, geniu, flotilă, trupe de administrație și trupe de teren. Teritoriul țării este împărțit în trei divizii teritoriale cu reședințele la Craiova, București și Iași [5].

Măsurile luate pentru unificarea și organizarea armatei au fost conjugate cu o activitate intensă pentru ridicarea capacității combative a acesteia, prin sporirea efectivelor, realizarea unei încadrări și dotări corespunzătoare. În acest context s-a acordat o deosebită atenție dezvoltării și consolidăării, înzestrării și instruirii armatei permanente, creării unor noi arme, în raport cu cerințele epocii moderne și cu dezvoltarea artei militare, a serviciilor atît denecsare funcționării optime a organismului militar întimp de pace și război.

II. Dotarea, echiparea, formarea cadrelor de comandă și instruirea trupelor.

Reorganizarea, dezvoltarea și perfecționarea organismului militar am impus eforturi deosebite pentru dotarea și echiparea unităților cu armamentul și tehnica de luptă necesare.

Starea în care A.I. Cuza a găsit armata și nivelul la care a adus-o spre sfîrșitul domniei sale, din punct de vedere al dotării, o aflăm din scrisoarea acestuia adresată lui Napoleon al III-lea în care afirmă : „„La alegerea mea ca domn, Principatele Unite nu posedau decît patru sau cinci mii de puști rusești din timpul împărătesei Ecaterina și vreo zece tunuri fără valoare, de proveniență turcă, rusă și austriacă. Pulberi, proiectile, capse, nu ne veneau decît din Austria : nu puteam trage un singur foc de pușcă fără permisiunea ei. Posed astăzi 70.000 de puști ghintuite, cumpărate în Franța. Cele 25.000 puști neghintuite pe care le datoresc generozității Majestății Voastre Imperiale au fost distribuite comunelor unde am instituit un serviciu det pază. Artileria mea numără 72 de tunuri ghintuite, construite în Franța, după modele franceze" [6].

Pentru îmbunătățirea dotării și echipării armatei s-a acționat în două direcții : procurarea de armament, tehnică de luptă, muniții, echipament, din import și trecerea la fabricarea cu posibilități proprii, în

5 „Monitorul Oastei", anul V, nr. 27, 19 decembrie 1864, p. 456.

6 Constantin C. Giurescu, Alexandru Ioan Cuza, Editura militară, București, 1973, p. 103-104.

măsura în care economia națională permitea, a unei anumite cantități de asemenea mijloace. Această soluționare, apărea ca o latură esențială a conceptului de armată în perioada dată.

Începînd din 1860, statul român a făcut importante comenzi de armament și muniții în străinătate, cu precădere în Franța, asigurîndu-se strictul necesar armatei române. În intervalul dintre 1859—1865 au fost importate : 55.093 puști ghintuite cu capse ; 700 pistoale ghintuite, 4.314 săbii pentru cavalerie, 1.998 tesace pentru infanterie, 1.600 lănci, 46 tunuri de bronz ghintuite, 16.000 ghiulele [7].

Efortul financiar al țării pentru nevoia de dotare a fost sprijinit efectiv de participarea poporului, care prin subscripția națională din 1864, înțelegînd necesitatea dotării armatei, a răspuns cu elan patriotic la apelurile făcute de domnitor și colaboratorii săi. Numai din sumele donate de populație atunci s-au achiziționat din Franța 48 de tunuri și 40.000 de puști [8].

Infanteria a fost înzestrată cu pușca franceză Minié, model 1861, ghintuită, cu cocoș și capsă cu fulminat de mercur, încărcare pe la gura țevii. Vînătorii cu carabina franceză, model 1863.

Artileria a fost dotată cu tunuri belgiene model 1863, cu țeavă ghintuită, fabricate la cunoscuta fonterie „Veuve Lachausset" din Liège și cu tunuri ghintuite franceze model 1865, cu încărcare tot pe la gura țevii, la firma Alexis Godillot din Paris.

Sub raportul echipamentului, o parte a lui a fost cumpărat din Franța, restul — și în special postavul necesar confecționării uniformelor trupei — provenind din țară.

Una din măsurile importante luate în timpul lui Al.I. Cuza, a fost, fără îndoială, aceea privitoare la crearea și dezvoltarea unei baze proprii naționale, pentru producerea mijloacelor materiale necesare înzestrării armatei. Începînd din anul 1859 s-a acționat intens pentru dezvoltarea stabilimentelor care produceau bunuri pentru armată.

Astfel, în 1862, a intrat în funcție Pirotehnia armatei, din Dealul Spirei, cu întreaga sa capacitate. Apoi, în 1863, a fost înființat Arsenalul Armatei, unde se produceau capse și se reparau diferitele mijloace de luptă. Piatra fundamentală a fost pusă chiar de domnitorul Al. I. Cuza. De asemenea, a mai intrat în funcțiune Pulberăria de la Cotroceni. Activitatea acestora era dirijată de Direcția stabilimentelor de materiale de artilerie din Ministerul de Război, direcție organizată în anul 1861 pe trei secții : Arsenal, Pirotehnie, Pulberărie.

Ca o realizare remarcabilă în acest domeniu se înscrie construirea fonteriei (turnătoriei) de tunuri de la Tîrgoviște prin care se puneau bazele unei industrii proprii de armament. O contribuție deosebită în crearea bazei proprii a industriei de armament, a avut-o maiorul de artilerie Erik Herkt, înaintat de către domnitor în 1865 la gradul de locotenent colonel.

7 Ibidem, p. 103-106.
8 Ibidem, p. 105.

Formarea cadrelor de comandă a constituit o altă preocupare a domnitorului și colaboratorilor săi în vasta activitate de transformare și organizare a întregului organism militar. În această direcție, Al. I. Cuza a dat o atenție permanentă organizării și structurării învățămîntului militar, pregătirii corpului didactic, asigurării bazei materiale a întregului învățămînt.

Principala trăsătură a concepției referitoare la formarea și pregătirea cadrelor ostășești în perioada domniei lui Al I. Cuza a fost crearea unei rețele de institute militare de învățămînt care să asigure nevoile de cadre ale armatei — în primul rînd în ceea ce privește ofițerii — pe baza școlarizării prealabile a acestora după un program corespunzător destinației lor.

Al. I. Cuza a luat hotărîrea de a aboli sistemul de acordare a gradelor și de promovare în funcții a acestora pe baza privilegiilor și rangurilor boierești.

Astfel s-a creat posibiltatea ca în corpul de ofițeri al amatei să intre și tineri din alte clase decît acea a boierilor.

Rețeaua de instituții militare care a funcționat în această perioadă a cuprins : Școala militară (de ofițeri) ; Școala națională de medicină și farmacie ; Școala de scrimă și gimnastică ; Școala copiilor de trupă ; Școala de arte și meserii(a armatei) ; Școlile de gradul I (pentru alfabetizarea militarilor în termen) [9].

Pentru a i se asigura școlii militare de ofițeri elevi candidați bine pregătiți, capabili de a deveni ofițeri de nădejde ai armatei, în toamna anului 1860 s-au creat la Iași și București cîte o școală preparatorie, din absolvenții cărora cei mai buni urmau să intre, prin concurs, la Școala militară [10].

Prin decretul din 22 iulie 1861, se stabilește contopirea celor două școli militare într-una singură, cu sediul la București, măsura aplicîndu-se din 1862. S-a apreciat că funcționarea a două școli militare paralele în cele două principate nu servește ideii unificării depline a armatei.

În cuvîntarea sa ținută cu prilejăul deschiderii școlii domnitorul Al. I. Cuza supnea : „Acest fapt consaccră o dată mai mult unirea nedespărțită a românilor (...) Nimic nu am cruțat pentru a da instrucției militare toate condițiile succesului (...)“ [11].

Un rol important în ridicarea nivelului de pregătire și organizare a armatei l-a avut și misiunea militară franceză trimisă în Principatele Unite în 1860 la cererea acestora. Conducerea misiunii militare franceze a fost încredințată locotenent-colonelului Eugène Lamy, ofițer de stat major experimentat. Misiunea cuprindea ofițeri instructori de toate specialitățiile militare. Obiectivele misiunii militare franceze erau de a reorganiza comandamentele, statul major și administrația militară, con-

9 Contribuții la istoria învățămîntului militar din România, vol. 1, Editura militară, București, 1972, p. 32.
10 Monitorul Oastei, 1860, p. 515.
11 Contribuții la istoria învățămîntului militar din România, vol. 1, p. 41.

ducătorul misiunii ocupîndu-se și de școala militară din București [21]. Misiunea militară franceză a rămas în România pînă în 1868 acordînd un efectiv sprijin în cadrul procesului de organizare și modernizare a armatei române. Misiunea militară franceză nu exercita o autoritate directă, ci avea rolul să sfătuiască și să îndrume pe comandanții români ai unităților și serviciilor pe lîngă care au fost repartizați.

O atenție deosebită a fost dată instruirii armatei considerată drept „cel mai principal element care poate pune o armată pe piciorul dorit" [13]. S-a dat o atenție deosebită procedeelor și metodelor însușirii instrucției de front; de asemenea, instrucției tragerii alocîndu-se în acest scop cîte 20 cartușe de manevră și 50 cu glonț pentru trupele de linie și de vînători la ședințele de tragere. În același sens, se elaborează pentru prima oară instrucțiuni pentru mobilizare, urmărindu-se ca ostașul să fie pregătit în orice moment să facă față eventualităților. Li se cerea comandanților să execute continuu controale și inspecții pentru a cunoaște situația și a lua toate măsurile de înlăturare a neajunsurilor care apăreau în procesul de pregătire.

Pregătirea militară generală a trupelor începe să fie perfecționată prin concentrări în tabere și executare de manevre. Începutul a fost făcut cu tabăra de la Florești și manevra generală de la Băicoi de la 23 august 1859. În 1862 tabăra de instrucție a fost organizată lîngă București, între Colentina și Floreasca, sub comanda generalului Ioan Em. Florescu. Aici au luat parte două regimente de infanterie de linie, un batalion de vînători, un divizion de artilerie și unul de lăncieri. În 1863, tabăra a fost organizată la Cotroceni sub comanda directă a domnitorului Al. I. Cuza, avîndu-l ca șef de stat major pe generalul Florescu. De această dată efectivele au fost mult mai mari, peste 8.500 d oameni și 2.230 de cai [14].

În încheiere, putem afirma că epoca lui Al. I. Cuza este într-adevăr epoca formării armatei române moderne. Grija pe care domnitorul Unirii a arătat-o față de armată nu trebuie explicată numai prin faptul apartenenței sale la această instituție fundamentală a țării, în momentul cînd a fost ales domn, ci și prin conștiința lui clară că armata este pavăza autonomiei și demnității țării, mijlocul esențial de a apăra integritatea teritorială și de cîștigare în viitor a independenței și de realizare a statului național unitar românesc, idealul ultim al generației de la 1848 din care domnitorul însuși a făcut parte.

Plecînd de la deviza că armata țării „este puterea, este viitorul națiunii noastre" părere exprimată în cuvîntarea sa la recepția dată în salonul domnesc din Iași, după întoarcerea din vizita făcută sultanului la Constantinopol în 1860, domnitorul Al. I. Cuza, avînd sprijinul unor colaboratori, patrioți și al întregului popor, a reușit să realizeze o armată

12 Marcel Emerit, Le dossier de la première mission militaire française en Roumanie, în „Revue Roumen d'Histoire", V (1965), nr. 4, p. 583 și urm.

13 Monitorul Oastei, 1860, p. 149.

14 General-maior dr. Constantin Olteanu, Contribuții la cercetarea conceptului de putere armată la români, Editura militară, București, 1979, p. 180.

modernă, omogenă, bine organizată, dotată și instruită, o armată de sacrificii lac hemarea patriei. De fapt, aceasta va fi armata română care la 1877 va cuceri prin luptă independența de stat a României. Pe principiile și impulsurile ce i s-au dat oștirii în epoca lui Al. I. Cuza s-au sprijinit ulterior toate structurile militare românești. Și tot din această perioadă sepoatevorbi de punerea bazelor unei doctrine militare românești, avînd ca element de bază principiul apărării patriei de către întregul popor înarmat.

Epoca domniei lui Al. I. Cuza a reprezentat un hotărîtor moment de cotitură în istoria militară a României moderne. De aceea îl putem numi pe domnitorul Al. I. Cuza, pe drept cuvînt, ctitorul armatei române moderne.

UNELE DATE PRIVITOARE LA EVOLUȚIA ȚÎRGULUI MIHĂILENI LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIX-LEA

VALERIU CRÎȘMARU

Tîrgul Mihăileni, menționat pentru prima dată la 12 iunie 1792, sub numele de Vlădenii-Noi, într-un document prin care Alexandru Moruzzi, voievodul Moldovei, aprobă înființarea tîrgului pe moșia lui Constantin Mareș, mare proprietar din ținutul Sucevei, urmează o viață intensă pe tot parcursul secolului al nouăsprezecelea și chiar în cel de-al douăzecelea.

Apariția tîrgului Mihăileni în imediata vecinătate, circa 6 km de orașul-reședință domnească, SIRET, pare a fi un caz de excepție de la regula generală de a statornici astfel de centre meșteșugărești și de *schimb la cel puțin 4 ore de mers* cu piciorul (deci aproximativ 20—25 km). Dar, cum vechea cetate de scaun a lui Roman I încetase de mult să mai joace vreun rol în viața politică și economică a Moldovei și cum fenomenul creerii de noi tîrguri, de multe ori în vecinătatea unor așezări urbane mai vechi, nu era singular putem deduce că „jaluba ce au înaintat-o domniei o sumă de jidovi de peste hotare, din alte părți străine de a avea voie să facă tîrg nou la ținutul Sucevei", este îndreptățită. Mai avem în vedere și faptul că aceste tîrguri aveau la început înțelesul de bîlci, iarmaroc, profit de ocazie, deci sezonier plătind bezmăn terenul ocupat de prăvălie, și că în Moldova la începutul secolului al XVIII-lea erau în toate cele 11 județe, 43 asemenea tîrguri.

Faptul că aici, în noul tîrg se adunase un mare număr de meșteșugari și negustori străini, interesați ei înșiși în dobîndirea de sume din ce în ce mai însemnate, din care o parte luau drumul vistieriei domnești și, evident, al stăpînului moșiei, determină autoritatea centrală să modifice de mai multe ori numărul zilelor de iarmaroc din cursul anului (Al. Moruzzii stabilea în 1792, 4 iarmaroace, pentru ca nu peste mult timp Ioniță Sandu Sturza să stabilească 12) sau să acorde scutiri de impozite și dări pe acești negustori și meșteșugari, așa cum a procedat între 1835 și 1838 domnitorul Mihail Sturza care poruncea ca : „negustorii străini ce de acum îi va aduce stăpînul moșiei sau vor veni să se așeze aici să fie scutiți a plăti bezmen pe teren de 5 ani".

Evoluția rapidă a tîrgului Mihăileni a fost favorizată și de faptul că pe aici trecea unul din cele mai de seamă drumuri comerciale, pe

valea Siretului, ce lega Galiția, Ungaria, Rusia cu țările din Peninsula Balcanică. Trebuie, de asemeni, să ținem seama și de faptul că aici, chiar la marginea tîrgului, pe valea Molniței, a fost stabilită în 1775 granița cu Austro-Ungaria. Fenomenul avea, firește, o importanță aparte pentru viața economică a tîrgului.

Se poate spune astăzi cu certitudine că tîrgul Mihăileni, prin vechiul Vlădeni, exista încă din secolul XIV, fiind menționat de Ștefan I la 1 februarie 1395 [1], de Ștefan cel Mare, în 1489 [2], Ștefan Tomșa în 1622 [3]. În 1638 se naște pricina între boierul Hristea și fratele său Stratulat cu Ponici Dumitrie pentru stăpînirea acestui sat. Șirul documentelor, se întrerupe apoi pînă în 1792, cînd Alexandru Moruzzi aprobă, practic, mutarea tîrgului pe locul nou — Vlădenii Noi.

Dealtfel importanța acestui tîrg rezultă și din desele conflicte privind stăpînirea sa, desele schimbări de proprietar de tot atît de dese schimbări de nume sub care este cunoscut pînă în 1837 cînd Mihail Sturza, domnitorul Moldovei îi conferă numele definitiv — Mihăileni : Tîrgu Cucului, Vlădenii Holbănesii, Vlădenii Bălășoaiei, Tîrgu Nou etc.

Fiind tîrg așezat pe moșia unuia dintre marii proprietari din Moldova, indiferent de numele pe care-l poartă sau de funcția în ierarhia țării, Mihăilenii au avut a cunoaște și perioade mai puțin de invidiat. La 1 iunie 1834, logofătul Teodor Balș, ultimul proprietar al tîrgului cere prin jalbă Divanului de Apelatie al Ținutului de Sus, „să se vîndă de veci prin mezat moșia Rogoșești, sat întreg ce se zice și Tîrgu Nou, alăturata moșiei Vlădeni, bez a șasea parte ce va rămîne la ținutul Dorohoi în proprietatea urmașilor lui Constantin Mareș“ [2], pentru a putea plăti cei 2250 galbeni luați în 1820 cu împrumut și dobîndă de 10% anual de la căminarul Spiru și pe care nu mai era în stare să-i restituie. În această situație Mihail Sturza consimte în 1834 să achite aceste datorii și devine proprietarul tîrgului. Faptul că l-a salvat din ruină precum și unele alte mici privilegii acordate de M. Sturza în mod abil lui T. Balș îl determină pe acesta din urmă să propună în februarie 1836 Adunării Obștești ca moșia numită Tîrgu-Nou să se numească în viitor Sturzeni. Adunarea aprobă denumirea de Mihăilești, pe care Sturza o schimbă în 1847 în cea de Mihăileni.

Dacă ne referim strict la viața economică a tîrgului vom recunoaște în evoluția sa specificul tuturor acestor asemenea așezări — inegalitatea producției și a desfacerii, concurenta tipică cooperației capitaliste simple. Cele mai des întîlnite meșteșuguri fiind cele de cojocar, cizmar, brutar, croitor, fierar, olar, stoler, blănar, rotar etc. Schimbul de produse ale tîrgului era dominat de cei 92 negustori organizați în trei stări, din care 67 din starea a II-a și a III-a Aceeași stratificare socială

1 Documente privitoare la situația ec. a României. Orașe și tîrguri. Moldova seria A, vol. I, Buc., 1960, p. 81, 2, D.I.R.A., vol. II, Ed. Acad. R.S.R. Buc., 1964, p. 72, 3. D.I.R. A Moldova, vol. II, p. 101-102.

2 Documentele privitoare la situația economică a României. Orașe și Tîrguri, seria A Minerva, Buc., 1960, vol. II, p. 125-127.

3 D. Ciurea, Moldova în timpul domniei lui Mihail Sturza, Buc., 1961, p. 150-153.

era specifică și meșteșugarilor. Cu toate că breslele de meșteșugari se bucurau de o oarecare încurajare a stăpînului moșiei, în interiorul lor se adîncesc contradicțiile social-economice care se aliniază permanentelor împotriviri, abuzurilor și tendințelor de tutelă din partea stăpînirii feudale.

Bejenia reprezintă o formă de luptă des întîlnită. Nemulțumiții treceau clandestin granița în Bucovina sau în Basarabia. Fenomenul devenind tot mai frecvent determină domnia, în 1835 să promulge a „Poruncă" prin care permitea plecarea peste graniță în schimbul achitării tuturor datoriilor față de stăpînul moșiei.

Constantînd îndeplinirea condiției cerute prin Actul de înființare, ca „prin facerea tîrgului pe acea moșie (a lui C. Mareș) nu se face nici o pricină de stricăciune altor tîrguri de pe împrejur", domnitorul Mihail Sturza poruncea prin Ofisul domnesc nr. 48 din 1838, în scopul stimulării negoțului care în partea de sus a Prințipatului a rămas înapoiat, să se treacă imediat la reorganizarea tîrgului. Între altele se poruncea „o strălucitoare lucrare a drumului mare potrivit cu încheierile obștești obicinuitei adunări" [1].

Între altele se stabilea un plan regulat pentru întinderea acestui tîrg, „Tg. Mihăileni se va înconjura cu un șanț în lățime de 4 palme la bassis și 8 palme latul deasupra și 6 palme adîncime pe întindere de 1250 stînjeni domnești" [2], iar intrarea ori ieșirea se putea face prin cele patru bariere : bariera uliței domnești pe tractul Iașului, bariera Vlădenilor, bariera tractului Mamorniței și Bariera de la granița Bucovinei.

Potrivit poruncii domnești inginerul Balteritz face parcelarea tîrgului și trasează străzile ce traversează tîrgul pe cinci locuri paralele între ele de la Est la Vest și prin patru locuri de la Nord la Sud formînd mari patrate, bine aliniate și șoseluite [3].

Așa se explică faptul că tîrgul Mihăileni se prezintă pînă în ziua de astăzi cu o sistematizare perfectă a străzilor ce urmează un plan arhitectural perfect. Grija pentru păstrarea acestei „sistematizări" era încredințată unui arhitect și Căpităniei tîrgului formată din 30 de oameni scutiți de orice dări. Căpitanul, ales de stăpînul moșiei dintre oamenii cinstiți și harnici era plătit cu 250 lei anual „fără alte adausuri [4]. Funcția de căpitan era diferită de cea de hatman însărcinat cu paza „marginii".

Datorită „poziținii sale geograficești" și mai ales importanței sale comerciale și meșteșugărești domnia stabilea aici încă din 1836 capitala plasei Berhomete condusă de Priveghetorul de ocol (Primul priveghetor fiind cunoscut semnificativul Nicolae Privileghie), care cerea Ministerului Treburilor dinăuntru, încă în 1837 dreptul de a înființa un serviciu de poștă cu cai.

4 Documente... Tîrguri și orașe. Seria A, Moldova, pg. 175-179.
5 Idem, p. 89.
6 C. CIOROIU, Dis istoricul bisericilor din Moldova, în „Gazeta Dorohoiului". nr. 36 bis, 12 dec. 2923, p. 2.
7 Idem, p. 27-31.

Spiritul de proprietate, dar poate și atribut al unei așezări semiurbane au determinat constituirea încă din 1838 a unui serviciu de pompieri cu 12 oameni (dotat cu 12 căști, 8 sacale — 5 de mînă și 3 cu cai —, un clopot pentru semnal, un corn, o pompă manuală) [5].

* * *

Din punct de vedere al activității productive, tîrgul Mihăileni avea să joace un rol important atît ca producție directă cît și stimulent al acestei laturi a vieții social-economice pentru zona în care se situa. Semnificativ în acest sens este însăși prevederea exclusivistă din anul de înființare a tîrgului : „Iată dăm voie domnia mea ca să se facă tîrg pe numita moșie Vlădeni, aducîndu-se jidovi și alții, numai din străini di peste hotar, iar nu și din locuitorii pămîntului acestuia..." [6]. Meșteșugarii, indiferent de specificul muncii depuse erau obligați să se înscrie în asociațiile profesionale — corporații — altfel „nimeni nu putea exercita o meserie dacă nu era înscris în registrul corporației și fără să plătească patentă" [7]. Este suficient să amintim că în 1847 existau în tîrg 175 meșteșugari împărțiți în trei stări, majoritatea de starea a III-a, iar ca stabilimente existau mai multe ateliere de ceramică, pielărie, dogărie, cărămidărie, existau 7 pietre de moară, o velniță și mai multe căsăpii, precum și 2 ateliere de căruțărie (streanguri, hamuri, căpestre, trăsuri, roți, feronerie etc.) [8].

Situat la granița țării cu Austro-Ungaria, Mihăilenii au cunoscut o intensă viață comercială. Pe aici trecem spre sau dinspre Bucovina un volum însemnat de produse : vite, sare, dohot, miere, ceară, cereale, de vreme ce Mihail Sturza poruncea în 1838 să se construiască la vamă două magazii mari unde să fie depozitate mărfurile sosite sau cele destinate tranzitului. În treacăt, aș dori să precizez că tîrgul Mihăileni este printre primele tîrguri din Moldova ce a fost conectat la rețeaua de căi ferate (de aici de la vama Molniței pleca o linie îngustă pînă la Siret și apoi spre Cernăuți). Însemnătatea tîrgului este ilustrată și de faptul că în 1847 era menționat capitală de județ.

Gloria și importanța tîrgului de la granița cu Austria, Mihăileni începe să scadă în mod evident după 1849, cînd acesta devine moștenire a fiului fostului domn Mihail Sturza, Grigore, care după cum se știe moștenea mai puține calități de bun gospodar ; lasă problemele tîrgului în seama arendașilor care la rîndul lor își conjugau interesele lor personale cu cele ale stăpînului și în mod implicit duc la slăbirea vieții economico-sociale, a locului și importanței tîrgului în sistemul administrativ al Moldovei.

---

8 Arhiva Consiliului popular al comunei, dosar administrație comunală pe 1838, fila 55-57.

9 Din istoria economică a României... op. cit., p. 81-83.

10 Arhivele statutului Iași, Tr. 447, ap. III, 485, dos. 269, fila 91.

11 Idem, tr. 1772, p„. 2020 bis, 15871, fila 71.

12 Documente privitoare la istoria economică a României, București 1960, vol. II, A Moldova „Lămurire asupra așezămîntului tîrgului Mihăileni".

PROBLEMA AGRARĂ ÎN VIZIUNEA SOCIALISTULUI DOROHOIAN ELEFTERESCU SPIRIDON-URZICĂ

IONEL BEJENARU

Conturată pe un fond social-economic dominat de stări conflictuale acute, în special permanenta confruntare de clasă care opunea maselor țărănești, principala forță socială a poporului nostru, moșierimea, clasa cea mai retrogradă a societății, problema agrar-țărănească s-a constituit, de-a lungul epocii moderne, în problemă economică-socială de bază a societății românești, ocupînd în ansamblul gîndirii sociale și politice un loc prioritar.

Propunîndu-ne să abordăm, în cele ce urmează, punctul de vedere în problema agrară al unui membru vechi al mișcării socialiste, dorohoianul Elefterescu Spiridon-Urzică, subliniem înscrierea ei în numeroase documente programatice ale mișcării socialiste și muncitorești, în lucrările militanților ei, de multe ori fiind însoțită de formularea unor soluții radicale, care atacau însăși temelia statului burghezo-moșieresc. În una din scrierile sale, tovarășul Nicolae Ceaușescu releva : „Mișcarea socialistă din România a fost preocupată încă de la începuturile ei de îmbunătățirea situației materiale și eliberarea socială a țărănimii. Pe măsura dezvoltării și maturizării clasei muncitoare, atitudinea socialiștilor față de problema agrară se contura tot mai clar ; ei arătau că singura soluție de izbăvire a țărănimii este lupta pentru exproprierea marilor proprietari de pămînt" [1].

Ofițer democrat, „soldat credincios atît în vechea organizație socialistă, cît și în noua", unde — el însuși se prezintă astfel — „am luptat cu predilecție pentru săteni, căci am fost călăuzit de marele principiu socialist : „oriunde se poate face socialism, acolo unde există exploatați și exploatatori" [2], dorohoianul Elefterescu Spiridon-Urzică abordează problema agrară în complexitatea ei, dezvăluită, o dată mai mult, de marile răscoale țărănești din anii 1888 și 1907, la care a fost părtaș. Bun cunoscător al situației țărănimii, socialistul dorohoian, în formularea punctului său de vedere, bogat în detalii, susține motivația concretă, filele corespondenței sale cu fruntașul socialist Constantin Dobrogeanu-Gherea fiind edificatoare. O primă scrisoare trimisă lui C. D. Gherea din Do-

1 NICOLAE CEAUȘESCU, „România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste", vol. I, Editura Politică, București, 1968, p. 279.

2 Arhivele C.C. al P.C.R., m. 56, Scrisoarea lui Elefterescu Spiridor-Urzică adresată lui C. D. Gherea-Dorohoi, 8 iulie 1908.

rohoi, la 8 iulie 1908, într-o perioadă cînd acesta lucra la cunoscutul studiu „Neoiobăgia", pune deschis pe tapet necesitatea soluționării problemei agrare, „prea importantă și chiar cea mai importantă pentru noi românii", soluționare care ar trebui să cuprindă două părți distincte — 1) „În această parte trebuie să se arate scopul final al socialismului, adică socializarea colectivă a mijloacelor de producție (pămînt, unelte de muncă, semințe, școli agrare, administrație agricolă etc.) și cum vom ajunge acolo" — 2) „În această parte să se arate care sînt căile și mijloacele momentane și următoare pentru a ajunge către ținta de mai sus" [3]. De aici, Elefterescu Spiridon-Urzică acordă un rol sporit activității socialiste — „80% din energia noastră socialistă să fie îndreptată la sate, pentru a-i lumina pe săteni și a-i îndrepta spre socializare". Marea răscoală țărănească din 1907 a evidențiat pregnant necesitatea unei activități socialiste susținute la sate și autorului nu-i lipsește spiritul critic în a reliefa greșelile, insuficienta angajare a socialiștilor în vîltoarea evenimentelor care au implicat masele țărănești, prefigurînd totodată imperativele unei depline solidarități muncitorești-țărănești — „aș putea zice cu siguranță că emanciparea muncitorilor de la orașe depinde de socializarea muncitorilor agricoli, aceasta cred că și l-a făcut pe marele maestru K. Marx să zică : „Muncitori din toate țările, uniți-vă", el n-a făcut aluzie numai la cei industriali, ci la toți — și așa este, de aceea am scris și scriu necontenit celor de la ROMÂNIA MUNCITOARE, „Voiți emanciparea voastră, adresați-vă sătenilor", aceasta o mai repet și acuma" [4]. Pe de altă parte, faptul că n-a existat o susținută și globală activitate de orientare programatică a țăranilor a contribuit la diminuraea forțelor lor, în toiul răscoalei. Ca o remarcă pozitivă, Elefterescu Spiridon se oprește la programul revendicativ al țăranilor dorohoieni — 1. Moșiile să li se arendeze lor (Asociațiilor sătești) 2. Desființarea arăndășiilor individuale 3. Votul universal — program pe care l-ar fi dorit generalizat, „căci prin cererea de desființare a arăndășiilor individuale și trecerea pămîntului la asociațiile sătești, această măsură tinde către colectivitate, mai apoi către socializare" [5]. Cît privește dezideratul votului universal, țăranii știau foarte bine „că orice lege favorabilă lor s-ar face, dacă nu vor fi tot ei să o puie în aplicare, degeaba se mai face", fiind în aceasta o deșteptare de conștiință în rîndul țăranilor care „au înțeles că sînt victimile clasei stăpînitoare (capitaliste) și de aceea cer puterea" [6].

În abordarea problemei agrare, o analiză minuțioasă, ca o balanțare într-o dezavantaje și avantaje, rezervă Elefterescu Spiridon-Urzică structurii proprietății agricole, posibilităților de valorificare, strîns legate de necesitatea îmbunătățirii condițiilor materiale ale țărănimii — „agricultura în mare, lucrată în mod științific-agricol, cu uneltele și mașinile perfecționate, produce mai mult și cu mai puțină muncă omenească, dar pînă a se crede și stabili că agricultura în mic nu este de nici un folos

3 Ibidem.
4 Ibidem.
5 Ibidem.
6 Ibidem.

— și îmi pare că este o mare distanță, ca să nu zic un neadevăr — de aceea, adică din modul de producție natural al agriculturii (producerea cerealelor și a legumelor, creșterea vitelor, plantarea pomilor roditori etc.), care se poate face în mic, ca și în mare, vedem tendința contrarie ca în industrie, adică creșterea micii proprietăți individuale și micșorarea proprietății mari, mie îmi pare că procesul lichidării proprietății individuale în agricultură va fi invers ca în industrie, adică va dispărea mai întîi proprietatea mare, se va transforma în mici ogoare individuale, și atunci, văzîndu-se că producția este mai mică decît dacă s-ar lucra în comun și cerințele mai mari, vor pune de la sine țăranii parcelele lor la un loc, vor lucra în comun pe întinderi mari, după regulile științei agricole și întrebuințînd mașini și instrumente nai" [7]. Autorul, fără a rămîne doar la aceste judecăți, preconizează orientări pentru activitatea viitoare vis à vis de ameliorările de suprafață cu care cercurile guvernante încearcă să mențină o veche stare de lucruri.

Și la Elefterescu Spiridon-Urzică, cum, de altfel, și în concepția altor membri ai mișcării socialiste, se manifestă încă unele limite, un tributarism căilor pașnice, legale, mai puțin revoluționare, în măsură să asigure satisfacerea marilor deziderate ale maselor țărănești. „Pentru noi socialiștii — scria el —, revolta din 1907 trebuie să însemne trezirea a 5 milioane de muncitori agricoli, exploatați sub toate formele și sub toate raporturile, și acum mai mult ca oricînd este de datoria noastră să ne coborîm la ei să-i luminăm, să-i povățuim, să le îndreptăm pașii pe căi legale-pașnice, dar pe căi care duc spre îmbunătățirea soartei lor și apoi, încetul cu încetul, spre definitiva lor emancipare economică, politică, socială, iată ce trebuie să facem noi socialiștii, să ne ducem la săteni cu lucruri practice și realizabile, povețe, și aceasta pentru a evita o nouă răscoală, căci mie îmi pare că fierberea a început din nou..." [8]. Dincolo de supraestimarea posibilităților de acțiune în limite constituționale, socialistul dorohoian pledează vehement pentru creșterea influenței socialiste la sate unde, „a-i lăsa (n.n. pe țărani) fără concursul nostru facem o greșeală criminală și în același timp nu ne mai putem numi social-democrați români, dacă nu ne ocupăm de săteni, căci chestia agrară va rezolva și pe cea industrială..." [9] Și, spre a accentua cele menționate, Spiridon-Urzică nota : „La noi avem exploatarea muncitorilor agricoli, avem dar și socialiști, și trebuie să fie cineva și orb și surd să nu vadă și nici să audă, să nu vadă unde duce exploatarea în mare cu capitaluri mari și să nu audă murmurul exploataților și cererile lor de emancipare" [10].

Formulînd el însuși o sumă de modalități concrete care să concure la rezolvarea problemei țărănești (înființarea de asociații sătești, de birouri care să reglementeze prețurile produselor agricole, introducerea unor noi tehnologii agricole, a unor mașini agricole, înființarea Sfatului satului, compus din oameni bătrîni sau cu experiență ș.a.), întrevede în

7 Ibidem.
8 Ibidem.
9 Ibidem.
10 Ibidem.

viitorul studiu al lui Gherea (n.n. Neoiobăgia", editat în 1910), „un program agricol pînă în toate amănuntele".

Pe fondul unei minuțioase tratări a problemei agrare, formulează Spiridon-Urzică un adevărat îndreptar în munca cu țăranul : „Am credința că ținîndu-se seama de caracterul, onestitatea și bunătatea țăranului și că nu trebuie să-i vorbim decît de ceea ce-l doare și-l interesează pe el personal, să-l întreținem cu lucrări practice și folositoare lui, cu fapte și cifre, nu cu vorbe, nu cu fraze pompoase și de paradă sau amenințătoare, ci să-i inspirăm încredere în el însuși și să-i facem școală, să-l luminăm pînă în cele mai mici detalii asupra intereselor și afacerilor sale, să-l facem prietenul nostru, să-l considerăm ca pe noi înșine, să-i arătăm că mîntuirea sa stă în brațele sale, după cum le-am spus și eu : „Stăpîni prin voi înșivă", și că numai prin munca lui bine chibzuită își va aduce dezrobirea, în felul acesta, iar nu cu indiferență ca pînă acum, îl vom atrage spre socialism într-un timp așa de scurt și așa de repede, încît nici nouă nu ne va veni a crede..." [11]

La peste doi ani de la prima scrisoare, Elefterescu Spiridon-Urzică îi scrie din nou lui Gherea, din Dorohoi, 1910, septembrie 12, reluînd în dezbatere problema agrară. Privind înființarea de cooperative, bănci populare, obștii sătești, sindicate agricole, orice fel de asociație agrară compuse numai din săteni, acestea la nivelul fiecărui sat, unindu-se organizatoric în federale pe zone, pe județ, formînd o mare federală agricolă a României ca soluții de „avangardă a emancipării noastre", pornind de la o activitate personală practică desfășurată în satele județului Dorohoi în acest timp, socialistul dorohoian evidențiază dificultățile apărute în instituționalizarea și funcționalitatea lor, formulînd totodată propuneri pentru înlăturarea lor (aplicarea principiului muncii colective, asigurarea serviciilor în mod gratuit de către consiliile de ad-ție, înființarea de cît mai multe asociațiuni sătești și federale, pe zone și județe, repartizarea judicioasă a pămîntului între asociați, interzicerea oricărei exploatări între coasociații obștilor, băncilor populare și cooperativelor [12]).

Preocupărilor sale constante în problema agrară le stau mărturie alte două scrisori-replică, adresate lui Gherea, prima (de peste 80 de pagini) în decembrie 1910, ca răspuns la „Neoiobăgia", a doua din 25 decembrie 1913, replică la un articol apărut în „România muncitoare", „De vorbă cu dl. Gherea asupra problemei agrare și chestia evreiască". În aceasta din urmă, centrîndu-și punctul de vedere pe dificila și eterna frămîntare, „cum rezolvăm problema agrară la noi în România acum în 1913 ?", combate, în reluare, soluția lui Gherea privind proletarizarea, mai întîi și apoi socializarea țărănimii, nedefinirea de către acesta a felului proprietății țărănești — cazul studiului „Neiobăgia", reafirmîndu-și opțiunea pentru un tip de proprietate colectivă asupra pămîntului, idee pe care, de această dată și-o însușește și o acreditează și C. D. Gherea în articolul din „România muncitoare".

11 Ibidem.
12 Ibidem.

Cele expuse mai sus pun în lumină contribuția socialistului dorohoian Elefterescu Spiridon-Urzică în problema agrară, cu elementele ei de fond, dezbătute în detaliu, viziunea sa nefiind scutită de unele limite, dar cu destule orientări date de o bună cunoaștere a problematicii societății românești, care aveau însă să-și dovedească viabilitatea mai tîrziu. Fapt subliniat de Lucrețiu Pătrășcanu, „o justă politică agrară în România trebuia să aibă ca țel și să urmărească permanent întărirea economică și socială a țărănimii, creșterea puterii ei de rezistență, crearea tuturor posibilităților pentru dezvoltarea ei în continuare. Dar politica agrară dusă de România timp de 50 de ani a făcut tot ce a fost posibil ca nu numai să țină țărănimea la un nivel economic și social scăzut dar să și-i pună tot felul de piedici în calea dezvoltării ei“ [13]

13 LUCREȚIU PĂTRĂȘCANU, „Studii economice și social-politice 1925--1945), Editura Politică, București, 1978, p. 28.

ASPECTE PRIVIND SOLIDARIZAREA MUNCITORIMII BOTOȘĂNENE CU RĂSCOALA DIN 1907

OCTAVIAN-LIVIU ȘOVAN

Răscoala din 1907 a ridicat spre rezolvare esențiale probleme politice și social-economice, vizînd interesele tuturor claselor și păturilor sociale din România începutului de secol XX. Evenimentul a constituit prilejul precizărilor de poziție a tuturor claselor sociale față de problema țărănească, vădindu-se că proletariatul și mișcarea socialistă s-au manifestat pe cele mai înalte poziții.

Dacă preocupările mișcării muncitorești și socialiste din țara noastră pentru problemele satului pînă la răscoală nu au dus la acțiuni de rezonanță, evenimentele din 1907 au marcat pași însemnați în direcția solidarității de clasă, a făuririi alianței clasei muncitoare cu țărănimea. Luările de poziții prin presă, întruniri de solidaritate organizate în diverse centre ale țării, grevele și episoadele de luptă comună ale țărănimii și muncitorimii evidențiază rolul clasei muncitoare de cea mai activă forță în sprijinirea maselor răsculate.

Acțiunile directe ale muncitorimii în sprijinul răsculaților au cunoscut diverse forme. Încă de la începutul răscoalei se remarcă participarea populației nevoiașe, a muncitorilor și meseriașilor la acțiunile țărănimii care asalta barierele orașelor, ca la Botoșani, Vaslui, Buzău, Rîmnicu-Sărat, Galați etc. Acțiunile greviste ale muncitorilor din regiunea petroliferă Prahova, a celor din Galați, Brăila, Slănic-Moldova și alte centre au imobilizat importante forțe militare, ușurînd posibilitățile țăranilor de a acționa.

De remarcat este participarea directă a muncitorilor la răscoală. Muncitorii de la Fabrica de postav din Buhuși, lucrătorii de la atelierele C.F.R. din Focșani și de pe linia ferată Dolhasca-Fălticeni, muncitorii portuari din Galați au înscris pagini de glorie în istoria solidarității de clasă a celor oprimați.

Un aspect deosebit se constată în privința manifestărilor muncitorimii în fostele județe Botoșani și Dorohoi. Integrați în curentul general de solidaritate cu țărănimea răsculată, muncitorii din nordul Moldovei își aduc în acele zile dramatice aportul lor la evenimente prin acțiuni care i-au forme aparte, conforme cu situația specifică dezvoltării eco-

nomice a zonei, cu un caracter pronunțat agricol și cu o industrie slab dezvoltată, axată îndeosebi pe ramuri legate direct de materii prime agricole. Astfel, se remarcă industria morăritului, cu un număr total în cele două județe de 174 unități (mori cu „vapori", mori de apă, mori de vînt) ce foloseau un personal de aproape 700 de lucrători [1]. Un detașament de lucrători relativ numeros, de circa 450—500 anual folosea și industria spirtieră în cele 10 velnițe din zona amintită [2].

O unitate industrială puternică ce folosea 500 de muncitori în timpul campaniei de lucru, cît întreaga industrie spirtieră la un loc, era fabrica de zahăr de la Ripiceni, înființată cu capital francez [3]. Mai ființau o fabrică de bere la Popăuți [4], ateliere de fabricat sticlă la Storești și Maxut [5], o fabrică de lumînări a lui Pavel Iacovloff în Botoșani, toate cu un total de 300 de muncitori [6]. Alte ateliere mai mici foloseau un personal de circa 40 de lucrători [7], detașamentul cel mai numeros fiind însă al meseriașilor, statisticile timpului consemnînd pentru cele două județe aproape 6.000 de meseriași [8].

Specific industriei din zonă, mai ales în mori, velnițe și la fabrica de zahăr din Ripiceni, era folosirea unui personal lucrător ce provenea în mare majoritate din rîndul țăranilor din localitățile unde erau amplasate unitățile respective. În aceste centre ale micii industrii, muncitorii nu rupseseră cu totul legăturile cu munca agricolă, familiile muncitorilor muncind pămîntul în aceleași condiții ca și ale celorlalți țărani din comune. Acest fapt avea să imprime o tentă specifică manifestărilor muncitorimii, aceasta fiind implicată, mai mult ca în alte părți și chiar în mod direct în răscoală.

Caracteristică a fost și în această parte a țării, participarea la acțiuni în momentele de forțare a barierelor și ocupare a orașelor de către țăranii răsculați — a orășenilor, a populației nevoiașe, a numeroasei pături de ucenici, lucrători necalificați ce trudeau în atelierele din orașe. E drept că această participare nu a căpătat un caracter organizat, a fost mai mult spontană [9]. Astfel, în 3 martie, țăranii din Stăuceni intră în Botoșani, în 4 martie, au pătruns în oraș prin toate barierele un mare număr de răsculați din satele Curtești și Stînceşti, cărora li s-a adăugat populația nevoiașă a mahalalelor, *meșteșugari, l*ipoveni din părțile mărginașe ale orașului și chiar elevi de la Liceul Laurian și de la Școala de meserii [10].

1 Camera de comerț și industrie, circ. IX, Botoșani, *Dare de seamă asupra stării economice a județelor Botoșani—Dorohoi—Suceava*, Botoșani, iulie 1906, p. 150-179.
2 Ibidem, p. 180-187.
3 Ibidem, p. 189-192. Fabrica aparținea societății „Sucrerie et Raffinerie de Ripiceni—Roumanie", constituită la Roubaix, în Franța ; O linie ferată îngustă de 28 km o lega de gara Dîngeni.
4 Ibidem, p. 187.
5 Ibidem, p. 198-201.
6 Ibidem, p. 202.
7 Ibidem, p. 202-212.
8 Ibidem, p. 212-218.
9 x x x *Marea răscoală a țăranilor din 1907*, Edit. Acad. R.S.R., București, 1967, p. 639.
10 Ibidem, p. 167.

A doua zi, în 5 martie, la bariera Răchiți, se adunaseră mai multe grupuri de răzvrătiți din satele înconjurătoare, Nicșeni, Unțeni, Cișmea ș.a., cărora *ca și în ajun,* li s-au adăugat locuitorii periferiei și lipoveni. Salvele trase de armată în aceste zile au lovit, după cum relata un ziar al vremii, și rîndurile orășenilor solidari cu răsculații [11].

Printre primele participări la luptă ale muncitorimii alături de țăranii răsculați se numără și cea a lucrătorilor de la fabrica de spirt (velnița) din comuna Ibănești fostul județ Dorohoi. Arendată lui Marcu și Calman Fischer, ca și moșia Ibănești-Cristinești (într-un singur corp) de către moșierul Gh. Burghele, velnița folosea un număr relativ mare de muncitori, majoritatea lor fiind locuitori ai comunei. Acest aspect a dus la o împletire a luptei țăranilor cu a muncitorilor din fabrică, aceștia din urmă încercînd prin greva pe care au declarat-o să forțeze arendașul și autoritățile în vederea satisfacerii cererilor legitime ale țărănimii.

În rîndurile țăranilor din această comună se semnalase încă de la jumătatea lunii februarie o puternică mișcare petiționară. Prefectul județului Dorohoi informa în 21 februarie 1907 Mnisterul de Interne că „*o nouă mișcare* a locuitorilor, *tot pe chestia pămîntului* (s.n.-O.S.) s-a semnalat în comunele Drăgușeni, *Ibănești* și Hriațca... adunîndu-se în număr considerabil la oficiile primăriilor respective și silind pe primari a le legaliza petițiuni care să fie prezentate Ministerului printr-o delegație a lor prin care cer a li se da pămînt de cultură“ [12].

Nerezolvarea acestor cereri a declanșat primele acțiuni deschise ale țăranilor. Astfel, în 23 februarie, țăranii, aflînd că în comună se află „...Max Fischer, fiul arendașului, l-au înconjurat cerîndu-i a le făgădui că le dă pămînt cu 4 lei falcea, plătibil în bani, iar nu cu 60 lei falcea și plătit numai în munci agricole, după cum fusese pînă atunci“ [13].

Promițînd că va interveni pe lîngă tatăl său, Max Fischer a scăpat de furia țăranilor, însă în zilele următoare, evenimentele iau proporții, centrul lor devenind fabrica de spirt.

În 16 februarie, unul din conducătorii țăranilor, Gh. Palamariu a fost arestat de jandarmi în incinta fabricii de spirt, din ordinul subprefectului plășii Herța, pentru a se preîntîmpina noi tulburări în comună. Această veste a pus în alertă pe țăranii din comună, care, conduși de învățătorul Gh. Nechifor, de Vasile Pușcașu, Miron A. Neculai ș.a., au înconjurat velnița, cerînd cu hotărîre eliberarea celui arestat. În același timp au fost blocate drumurile de acces spre velniță“... oprind pe lucrători de a se duce la lucru și împiedicînd orice transporturi de la fabrică sau în fabrică, astfel încît această fabrică n-a putut lucra de loc în acea zi“ [14].

---

11 Ibidem, p. 170.

12 Arhiva I.S.I.S.P. de pe lîngă C.C. al P.C.R., fond 52, dosar 4853, f. 9. Informații despre o cerere adresată direct Ministerului de resort, pentru izlaz, am obținut de la Miron C. Petrea din Cristinești, martor ocular al evenimentelor.

13 Idem, dosar 4825, f. 52-53.

14 Arh. Statutului Iași, fond Parchetul general Iași, dos. 71/1907, f. 2.

15 Arh. I.S.I.S.P. de pe lîngă C.C. al P.C.R., fond 52, dos. 4825, f. 14.

De menționat că relatările unor participanți și martori oculari ai acelor zile amintesc și de participarea muncitorilor din fabrică la revoltă. Numai intervenția inspectorului comunal și eliberarea celui arestat au liniștit spiritele ; pentru moment însă, întrucît evenimentele se precipită prin intrarea în luptă a muncitorilor de la fabrica de spirt.

O telegramă din 27 februarie 1907 a prefectului de Dorohoi, V. Miclescu, către primul ministru anunță că „...locuitorii din comuna Ibănești s-au pus în grevă, încetînd cu desăvîrșire lucrul la Fabrica de spirt..." [15] „Muncitorii, atunci, lucrau pentru un salariu derizoriu și din această pricină au fost nevoiți să se alăture și ei răsculaților pentru pămînt", relata un martor ocular al răscoalei [16]. De altfel, aceeași telegramă din 27 februarie arată că „...inspectorul comunal respectiv care se afla în localitate raportează că locuitorii au declarat că nu vor să reînceapă lucrul, oprind și pe consătenii lor de a lucra pînă ce mai întîi nu vor regula chestia pămîntului cu arendașii Fischer".

Arendașul moșiei a raportat autorităților că greviștii au produs daune fabricii. Deși adevărul era altul, autoritățile au trimis trupe de cavalerie care, împreună cu jandarmii au operat arestări în rîndul muncitorilor și al țăranilor din comună, mulți dintre ei fiind eliberați și putîndu-și relua lucrul abia după cîteva săptămîni. Printre cei arestați se numărau Gh. Palamariu ca și învățătorul Gh. Nechifor. Cu toate acestea, întrucît revendicările nu au fost luate în considerație — după cum atestă documentele vremii, lupta a continuat pînă pe la jumătatea lunii aprilie.

Prefectul V. Miclescu raporta primului ministru că „...locuitorii din comuna Ibănești care declaraseră grevă... au reînceput lucrul... totuși locuitorii din această comună cer cu insistență ca arendașii acestei fabrici și moșii, Marcu și Calman Fischer să le facă sporiri de prețuri la lucru și scăderi de prețuri la pămînt" [17].

Alarmate de evenimente, autoritățile au încercat toate metodele pentru a-i liniști pe țărani și muncitori. O notă cifrată a guvernului către prefectul Miclescu anunța trimiterea la Dorohoi a „...patruzeci jandarmi cu un ofițer pentru Hudeștii-Mari și Ibănești...." [18]. Odată cu trupele, la fața locului erau trimiși și diverși reprezentanți ai autorităților centrale și locale pentru a încerca potolirea răscoalei cu ajutorul promisiunilor. Răsculații erau hotărîți însă să nu cedeze, astfel încît P. Sfetescu, secretar general în Ministerul de Interne era nevoit să raporteze primului ministru, care de altfel, în repetate rînduri se interesase personal de tulburările din Ibănești, că spiritele nu s-au potolit și că în continuare"... țăranii cer pămînt în bani, fără muncă.." [19]. Același lucru se poate constata într-un raport din 15 aprilie al protoiereului Cosma Petrovici și revizorului școlar Gh. Șerban după vizitarea localităților răsculate — și anume că „...peste tot e liniște și muncă, afară numai de satele Broscăuți, *Ibănești* și Dersca, unde nu se ajunsese

16 Relatare înregistrată pe bandă magnetică al lui Petrea C. Miron din Cristinești. Alte știri înregistrate de la Haralambie Crupenschi din Cristinești, de la Vasile Popoiu, fost muncitor la fabrică și Neculai P. Filip din Ibănești.

17 Arh. I.S.I.S.P. de pe lîngă C.C. al P.C.R., fond 52, dos. 4825, f. 14.

18 Ibidem, f. 52.

19 Ibidem, f. 15.

încă la înțelegere definitivă (cu arendașii — n. n.) dar hotărîți a conveni..." [20].

Acțiunea de la Ibănești nu a fost un fapt izolat. Deși informațiile sînt insuficiente, putem presupune cu siguranță că și lucrătorii celorlalte velnițe din județele Botoșani și Dorohoi au participat din plin la evenimente, după exemplul celor din Ibănești. Industria spirtieră, exploatată de marii arendași, care comercializau o parte din produsele obținute pe moșiile arendate, folosea lucrători, așa cum am mai arătat, provenind din rîndul locuitorilor comunelor respective ; Corni, Hudeștii-Mari, Dumbrăveni, Zvoriștea, Dersca etc. Este vorba, prin urmare, nu de acțiuni cu caracter revendicativ muncitoresc, ci de adeziunea muncitorilor la specificul cererilor țărănimii. Interesele directe ale muncitorilor în sfera raporturilor agrare exprimă desigur în bună măsură formularea revendicărilor lor [21]. Arendașul moșiei și velniței fiind aceeași persoană, polariza ura comună a muncitorilor și țăranilor.

Aceleași condiții au generat aceleași acțiuni și la fabrica de zahăr din Ripiceni, unde, după cum raporta comandantul companiei de jandarmi din Botoșani, s-au înregistrat ciocniri „cu oamenii fabricei" fiind nevoie pentru potolirea agitațiilor de „intervenția autorităților comunale cu gendarmii" [22]. Un raport al prefectului Văsescu arăta că aceste incidente au dus de altminteri la devastarea cantinei fabricii de zahăr [23]. Violența manifestărilor de aici a determinat pe prefectul Văsescu să ia măsuri pentru paza liniei ferate înguste dintre fabrică și Dîngeni. Astfel, se raporta Ministrului de Interne în 11 martie : „S-a mai trimis astă noapte 200 de soldați din batalionul 8 vînători spre a păzi linia între Dîngeni-Brăteni-Mihălășeni-Ripiceni și fabrică..." [24].

Se observă din documentele vremii că, cel puțin în zona nordului Moldovei, răsculații au fost mai combativi tocmai în localitățile rurale care aveau în raza lor unități ale industriilor amintite mai sus. Aceasta se explică prin prezența activă a muncitorilor în răscoală, care, prin acțiunile lor, au dat un exemplu concludent al modului în care înțelegeau să-și demonstreze solidaritatea cu cauza dreaptă a țărănimii.

Aceeași înțelegere a idealurilor comune pentru clasele oprimate au determinat acțiunile comune din Botoșani în primele zile ale lunii martie, 1907, sau manifestările de înfierare a reprimării răscoalei țărănești cu ocazia mitingului organizat de Societatea muncitorească „Înfrățirea" din Botoșani în 29 aprilie 1907 [25]. Aceste manifestări locale ale muncitorimii în timpul evenimentelor revoluționare din primăvara anului 1907, grefate pe fondul marii lupte sociale a țăranilor au întărit frontul de luptă comun împotriva regimului burghezo-moșieresc, profilînd și constituind începuturi ale conștiinței necesității alianței proletariatului cu țărănimea.

20 Ibidem, f. 228.
21 x x x *Marea răscoală...*, p. 183.
22 Mihai Roller, *Documente despre 1907*, Edit. de Stat, Buc., 1948, p. 47.
23 Ibidem, p. 45.
24 Ibidem, p. 54.
25 *Din amintirile tov. Janeta Maltus-Safir (Botoșani)*, în Analele Institutului de istorie a Partidului, nr. 2/1957, pag. 16.

Résumé

La révolte des paysans roumains de 1907 visant les intérêts de toutes les classes sociales, a été l'ocasion propice pour préciser la position de ces classes envers la problème agraire ; il a été évident que le prolétariat et le mouvement socialiste se sont situés sur les plus avancies positions.

Les plus remarquables aspects de la solidarité de classe des travailleurs et des paysans dans les anciens districts Botoşani et Dorohoi ont été offerts par la participation des travailleurs aux actions des paysans qui forçaient les barrières des villes et par les épisodes de lutte commune occasionnée par la grève des travailleurs de la fabrique d'alcool de Ibăneşti, ou de la fabrique de sucre de Ripiceni.

Les rapports directs des travalleurs avec la sphère des relations agraires de ces deux districts — donés d'une industrie très peu développée, axée surtout sur les branches licés dirèctement aux motières premières agricoles — expliquent en bonne partie les revendications formulées, qui pas eu un caractère de classe proprement-dit, mais d'adhésion à la spécificité des demandes des paysans révoltés.

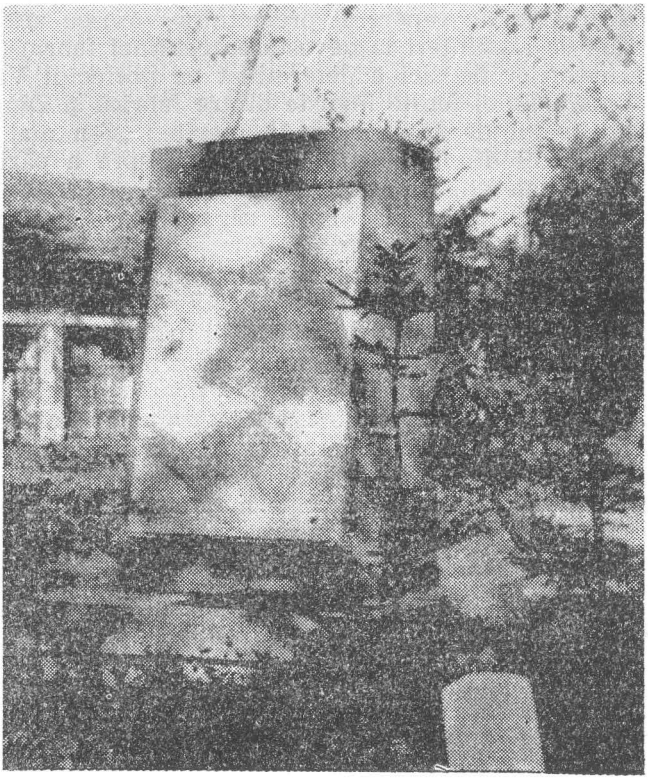

Momuentul solidarizării muncitorilor cu ţărănimea din Ibăneşti.

ASPECTE ALE MIȘCĂRII MUNCITOREȘTI DIN JUDEȚUL BOTOȘANI ÎN PERIOADA AVÎNTULUI REVOLUȚIONAR DIN ANII 1918—1921

GHEORGHE MEDIAN

Perioada dintre cele două războaie mondiale a constituit pentru mișcarea revoluționară și democratică din România o etapă superioară, caracterizată prin creșterea maturității clasei muncitoare, a capacității ei de a fi tot mai ancorată în marile evenimente pe care le-a trăit poporul, de a conduce masele de exploatați în lupta pentru răsturnarea orînduirii burgheze și edificarea unei orînduiri noi lipsite de exploatare.

La sfîrșitul primului război mondial, în fața României se impunea cu stringentă necesitate imediata refacere economică, întrucît economia statului român, se resimțea puternic de pe urma distrugerilor de război și a jafului ocupanților germani. Problema refacerii economice devenise o problemă de interes general în rîndul cercurilor economice și financiare românești. În opoziție cu masele muncitoare care doreau o refacere economică însoțită de îmbunătățirea nivelului de trai, clasele exploatatoare căutau să-și asigure pentru ele beneficiile refacerii producției, folsind în acest scop sistemul reducerii salariilor și al creșterilor prețurilor. Acest lucru va fi grav resimțit de păturile sărace de la orașe și sate, a căror situație devenise deosebit de grea.

Pe fondul acestei situații economice și social-politice, în România s-a declanșat la sfîrșitul primului război mondial un puternic avînt al luptei maselor populare, care a dus la creșterea în amploare a acțiunilor proletariatului și aliaților săi pentru o viață mai bună, pentru pămînt și libertăți, pentru progres social.

Stăvilirea cataclismului imperialist și încheierea unei păci drepte, apărarea tînărului stat sovietic, impunerea unor reforme economice și social-politice capabile să ducă la îmbunătățirea situației maselor, sînt numai cîteva din obiectivele luptei clasei muncitoare din anii avîntului revoluționar.

Această luptă va fi însoțită de radicalizarea sensibilă a mișcării muncitorești, în cadrul căreia se va cristaliza tot mai mult ideea necesității transformării Partidului Socialist în partid comunist, singura forță capabilă să conducă proletariatul la îndeplinirea misiunii sale istorice — răsturnarea orînduirii burgheze și edificarea unei noi orînduiri lipsite de exploatare. În acest context, mișcarea muncitorească și soci-

alistă din județul Botoșani [1] a constituit op rezență activă, mobilizatoare în rîndul maselor de exploatați de pe cuprinsul acestui ținut din nordul țării.

Mișcarea muncitorească și socialistă botoșăneană are rădăcini adînci încă în ultimul deceniu al secolului trecut, cînd la Botoșani a luat ființă în 1891, Clubul muncitorilor, organizație muncitorească ce dispunea și de un organ de presă propriu, intitulat „Proletarul". Clubul muncitorilor a desfășurat o intensă activitate propagandistică și organizatorică în rîndul muncitorimii botoșănene, trimițîndu-și reprezentanți la Congresul de constituire a P.S.M.D.R. din 1893, ca și la celelalte congrese ale partidului. Demn de menționat este și faptul că la Botoșani și-au desfășurat activitatea o serie de personalități marcante ale mișcării socialiste din România, între care Panait Mușoiu, Panait Zosin, H. Sanielevici, Janeta Malthus, Barbu Lăzăreanu etc. Activitatea acestora a contribuit la răspîndirea ideilor socialiste, la impulsionarea luptei muncitorimii botoșănene și a celorlalte pături oprimate, determinînd intensificarea acțiunilor revoluționare îndreptate împotriva exploatării capitaliste.

La Botoșani s-au desfășurat, ca urmare a intensificării exploatării o serie de acțiuni greviste, între care cele ale zidarilor din 1912 și lucrătorilor tipografi din 1913.

Tăria acțiunilor inițiate de muncitorii botoșăneni s-a datorat în bună măsură numărului acestora, destul de mare la începutul secolului al XX-lea. Dintr-o statistică întocmită de Prefectura Județului Botoșani în 1901 reiese că în orașul Botoșani existau 1 901 lucrători și 1 787 meseriași [2], iar în 1905 Botoșanii figurau pe locul al IX-lea între centrele din țară cu peste 1000 de lucrători [3].

Activitatea revoluționară a muncitorimii botoșănene a cunoscut o creștere continuă în primele decenii ale secolului al XX-lea, fiind însoțită de o creștere similară a acțiunilor represive ale autorităților. Acest lucru a fost subliniat și de cel de al V-le Congres al sindicatelor, care în rezoluția adoptată, „înfierează, cu ultimă energie atitudinea scandaloasă fără nume a administrației față de muncitorii militanți care la Brăila, Focșani, Tișița, Săveni, Botoșani, Bacău, Piatra-Neamț etc., și chiar în mijlocul capitalei sînt bătuți, schingiuiți de poliție sau trimiși la urma lor ca cei din urmă vagabonzi pentru simplul fapt de a fi cerut pentru frații lor de muncă mai multă pîine, lumină, drepturi" [4].

În perioada următoare, a anilor 1916-1918, ca urmare a intrării României în război, a înăspririi legislației antimuncitorești, a întreruperii legăturilor între conducerea centrală și cea locală a mișcării muncitorești și sindicale, din cauza mobilizărilor și a ocupării unei mari părți a țării de către trupele germane, și la Botoșani, ca și în alte orașe se constată o stagnare vremelnică a mișcării muncitorești.

1 Lucrare a face referință la acțiunile desfășurate de muncitorimea din fostele județe Botoșani și Dorohoi.
2 Arhivele Statului Botoșani, fond Prefectura județului Botoșani. Dosar 42/1900, f. 90.
3 M. GH. BUJOR, „O statistică" — România Muncitoare, 17 iulie 1905.
4 Documente din istoria mișcării muncitorești din România, 1910—1915, București, Ed. politică, 1968, p. 659.

Cu toate acestea, în anii războiului, la Botoşani şi în alte centre ale Moldovei au loc greve ale muncitorilor din diverse întreprinderi, declanşate de refuzul autorităţilor de a satisface revendicările cerute de aceştia. Feroviarii botoşăneni au participat la greva generală pe ramură desfăşurată între 29 martie—10 aprilie 1918. În luna aprilie a anului 1918 au părăsit lucrul muncitorii de la Pirotehnia armatei din Botoşani, care s-au solidarizat cu cei de la Arsenalul armatei din Iaşi, cu lucrătorii de la Tipografia Marelui Stat Major al Armatei şi cu cei din Atelierele de croitorie şi reparaţii ale armatei [5].

Şirul acţiunilor greviste a continuat în luna mai, cei mai activi fiind tot muncitorii ceferişti. Astfel la 23 mai a încetat lucrul personalul Depoului din Dorohoi [6] cu care se va solidariza şi ceferiştii din Botoşani, precum şi factorii poştali, nemulţumiţi de salariile mici cu care erau plătiţi. Acţiunile muncitorilor ceferişti botoşăneni care au determinat declanşarea în primele luni ale anului 1918 a unui întreg şir de greve, proteste şi demonstraţii [7] s-au datorat în mare măsură faptului că aceştia au fost printre primii care şi-au refăcut organizaţia sindicală [8], dînd impuls spre organizare şi altor categorii de angajaţi.

Paralel cu acţiunile de luptă, în anul 1918 se desfăşoară o intensă acţiune de reorganizare a mişcării socialiste şi sindicale. În aprilie 1918 a fost creată Secţiunea Iaşi a Partidului Socialist, care a desfăşurat o amplă activitate în direcţia reorganizării secţiunilor socialiste şi sindicale din celelalte centre ale Moldovei. Succesul acestei acţiuni a făcut posibilă convocarea la 1 iulie 1918 la Iaşi a primului Congres Regional al organizaţiilor socialiste şi sindicale din Moldova, la care au participat reprezentanţi a 12 organizaţii socialiste şi sindicale din 10 localităţi [9]. În luna noiembrie al aceluiaşi an, s-a ţinut la Iaşi al II-lea Congres regional al mişcării muncitoreşti şi sindicale din Moldova, la care au participat 25 de delegaţi reprezentînd 20 de organizaţii din 10 oraşe [10].

Nu dispunem de date privind reorganizarea Secţiunilor socialiste din oraşele judeţului Botoşani, dar din documentele studiate reiese că pînă la sfîrşitul anului 1918 se creaseră organizaţii socialiste şi sindicale, cercuri ale tineretului socialist, în multe oraşe ale Moldovei, între care Dorohoiul [11] şi Botoşanii [12].

Imediat după reorganizare, secţiunile botoşănene ale Partidului Socialist au desfăşurat o intensă activitate de propagare a ideilor partidului în rîndurile muncitorilor şi altor categorii de oameni ai muncii, şi de mobilizare a acestora în lupta pentru condiţii mai bune de muncă şi viaţă.

5 Crearea Partidului Comunist Român (Mai 1921), Bucureşti, Ed. pol. 1971, pag. 74.
6 Arhiva Cancelariei C.C. al P.C.R., colecţia 50, dos. 6322, f. 1.
7 Arhiva Cancelariei C.C. al P.C.R., colecţia 50, dos. 6417, f. 7.
8 Crearea P.C.R., pag. 85.
9 Documente din istoria mişcării muncitoreşti din România, 1916—1921, pag. 186.
10 Idem, pag. 187.
11 Social-Democraţia, an I, nr. 24, 4 noiembrie 1918.
12 Social-Democraţia, an I, nr. 29, 9 decembrie 1918.

Demn de remarcat este și faptul că socialiștii botoșăneni și-au spus răspicat cuvîntul într-o serie de probleme privind evoluția mișcării socialiste din țară, militînd pentru reunificarea acesteia la nivelul întregii țări. Acest lucru se impunea cu atît mai mult cu cît conducătorii Regionalei Socialiste din Moldova conform hotărîrilor luate la cele două congrese regionale, stabiliseră ca organizațiile socialiste și sindicale din cadrul Regionalei să-și desfășoare activitatea pe baza rezoluțiilor Congresului Socialist din 1915 și a celui sindical din 1914, ceea ce însemna menținerea vechiului program și a vechilor metode, deci neadaptarea la noile condiții istorice interne și internaționale.

Întrucît la cele două congrese regionale se stabilise ca pînă la unificarea mișcării socialiste din întreaga țară Comitetul Regional Moldova să conducă mișcarea socialistă și sindicală de aici, Comitetul Regional a publicat un comunicat în ziarul „Social-Democrația" cerînd secțiunilor din Moldova „să nu dea ascultare niciunei dispoziții venite de la comitetele din capitală... de a nu se supunne nici unui îndemn și a nu da nici un sprijin persoanelor delegate de aceste comitete" [13].

Luînd atitudine față de această recomandare, secțiunea Botoșani a Partidului Socialist și Sindicatul Mixt, au înaintat o notă de protest către Comitetul Regional, în care se afirma „noi nu înțelegem ca o instituție provizorie, aleasă numai pînă la reluarea relațiilor cu toate organizațiile din țară și deci cu cele din teritoriul ocupat, și numai pînă atunci, după cum glăsuiește rezoluția votată la primul Congres... să se substituie comitetelor centrale din București alese de un congres al partidului din toată țara. Noi din Botoșani protestăm împotriva acelui comunicat și vă aducem la cunoștință că în primul rînd ne vom conforma instrucțiunilor primite de la Comitetul Executiv și comisiunea generală din București [14].

În anul 1919, activitatea socialiștilor botoșăneni ia amploare, manifestîndu-se pe de o parte prin crearea unor noi organizații sindicale [15] și cercuri socialiste, pe de altă parte prin inițierea unor acțiuni de luptă ale muncitorilor. Socialiștii botoșăneni au desfășurat pe parcursul acestui an o intensă propagandă culturală și politică vizînd ridicarea conștiinței și pregătirii generale a maselor, folosind în acest scop o gamă largă de mijloace între care conferințele publice, șezătorile culturale și mitingurile.

O activitate amplă a desfășurat în această direcție Cercul cultural socialist înființat în iulie 1919 pe lîngă secția din Dorohoi [16] a partidului. Între temele dezbătute în cadrul acestui cerc, merită subliniate cele privind „materialismul istoric, rolul sindicatelor și mișcarea muncitorească, anarhism și socialism [17]. Foarte bogată va fi activitatea desfășurată de secțiunea din Botoșani a Partidului Socialist.

Între acțiunile organizate de secția Botoșani a Partidului Socialist, de un mare ecou s-au bucurat mitingurile ținute în luna iulie

13 Social-Democrația, an I, nr. 27, 25 noiembrie 1918.
14 Social-Democrația, an I, nr. 29, 9 decembrie 1918.
15 Crearea P.C.R. pag. 194.
16 Iașul Socialist, an I, nr. 9, 25 ianuarie 1920.
17 Gazeta Dorohoiului, an II, nr. 15, 9 august 1919.

a anului 1919. Primul dintre acestea, ținut în ziua de 13 iulie s-a bucurat de participarea a peste 3 000 de persoane în fața cărora au ținut cuvîntări Vasile Adiaconiței, șeful secțiunii locale a partidului, dr. Horodinceanu, precum și reprezentanți ai socialiștilor ieșeni între care Zaharia Tănase. Adunarea a votat o moțiune prin care se cerea suprimarea cenzurii, stării de asediu și amnistie generală [18]. Alte două mitinguri la care au participat „muncitorimea de prin ateliere și mahalale, micii negustori, intelectualii, femeile, într-un cuvînt toate categoriile care simpatizează cu ideea liberatoare a socialismului" [19] au fost organizate în zilele de 26—27 august. În cadrul acestora, vorbitorii între care Vasile Adiaconiței, dr. Ghelerter, Virgil Ionescu, au prezentat diverse probleme legate de programul Partidului Socialist.

O activitate laborioasă au desfășurat-o socialiștii botoșăneni în cadrul Săptămînii sindicale și socialiste, de la sfîrșitul lunii iulie și începutul lunii august. Cu acest prilej, au avut loc consfătuiri în cadrul sindicatelor cizmarilor, tăbăcarilor, metalurgiștilor, în cadrul cercului de studii sociale, unde Vasile Adiaconiței, Chirilă Ailoaiei, Niculăiță, Zadînga și alții, au vorbit despre rolul sindicatelor, despre Partidul Socialist și despre starea muncitorilor. În cadrul cercului tineretului socialist, socialistul Niculăiță le-a vorbit participanților despre „rolul tineretului în marile mișcări istorice" [20].

Alături de acțiunile pe linia propagandei socialiste se impun a fi subliniate și acțiunile greviste ale muncitorilor botoșăneni din anul 1919. Dintre acestea cea mai importantă este acțiunea muncitorilor ceferiști care au aderat la mișcarea grevistă a ceferiștilor din mai-iunie 1919, grevă încheiată cu satisfacerea revendicărilor acestora, între care sporirea salariilor și recunoașterea zilei de lucru de 8 ore.

Amploarea tot mai mare a mișcării socialiste și muncitorești din județul Botoșani a produs panică în rîndul autorităților, care au recurs la luarea unui întreg șir de măsuri represive, mergînd de la închiderea abuzivă a sediilor secțiunilor partidului, pînă la maltratarea unor socialiști și trimiterea lor în fața tribunalelor.

Astfel, în timpul campaniei electorale din toamna anului 1919, la Dorohoi, prefectul a ordonat sigilarea sediului secțiunii locale a Partidului Socialist [21], acest lucru demonstrînd așa cum se sublinia într-o notă de protest a socialiștilor dorohoieni către Comitetul Executiv al Partidului Socialist că „singurul scop al prefectului este de a înăbuși mișcarea socialistă de aici... pentru a arăta țării că numai la Dorohoi nu exsită mișcare socialistă" [22]. Tot la Dorohoi, întrunirile de constituire a sindicatelor brutarilor și frizerilor au fost împiedicate de poliție [23].

18 Social-Democrația, an II, nr. 60, 20 iulie 1919.
19 Social-Democrația, an II, nr 62, 3 august 1919.
20 Social-Democrația, an II, nr. 63, 10 august 1919.
21 Socialismul, an IX, nr. 194, 16 septembrie 1919.
22 Social-Democrația, an I, nr. 39, 24 februarie 1919.
23 Social-Democrația, an II, nr. 58, 13 iulie 1919.

Referitor la atitudinea autorităților, față de socialiști, ziarul Social-Democrat, ia publica o notă în care se arăta că „la Botoșani, Dorohoi și în ultimul timp la Bacău... niște indivizi... caută să-i atragă în sindicatul galben, și pentru că aceștia se opun, le fac diferite șicane intervenind la autorități să le închidă localul lor de întrunire“ [24].

Mai mult decît la Dorohoi, poliția din Botoșani va aplica pedepse corporale unor socialiști, între care și lui Vasile Adiaconiței. Acesta a fost pălmuit de către comandantul gării locale pe motiv că a intervenit în apărarea unui tînăr brutar arestat pentru că purta „o discuție socialistă“ cu alt tînăr [25].

Urmărit de poliție Vasile Adiaconiței va fi trimis în toamna lui 1919 în fața Curții Marțiale, sub motivul de a fi dat afară de la o ședință a secției Partidului Socialist din localitate un agent de poliție [26].

Măsurile luate de autorități nu au putut frîna elanul mișcării muncitorești și socialiste botoșănene. Acest lucru a fost demonstrat cu ocazia alegerilor din 1919, cînd socialiștii botoșăneni au folosit din plin campania electorală pentru a desfășura o intensă propagandă în rîndul maselor. Cu acest prilej au fost organizate numeroase întruniri în cadrul cărora a fost popularizat programul partidului, s-au difuzat numeroase manifeste, broșuri și alte publicații editate de organizațiile socialiste.

Deși congresul extraordinar al Partidului Socialist din 13 noiembrie 1919 ținut la București, congres la care au fost repezentați și socialiștii botoșăneni [27] a hotărît neparticiparea membrilor partidului la alegeri și retragerea listelor de candidați, propaganda desfășurată la Botoșani a făcut ca o parte din alegători să acorde voturile candidaților socialiști, care au obținut un număr apreciabil de voturi în disputa cu candidații celorlalte formațiuni politice [28].

Avîntul revoluționar de la sfîrșitul anului 1919 s-a amplificat în anul următor pe măsura maturizării partidului, intensificării procesului de clarificare ideologică și întăririi rolului elementelor revoluționare din partid, care militau pentru transformarea partidului socialist în partid comunist și afilierea la Internaționala III-a Comunistă. Acest proces se constată atunci și în rîndul mișcării muncitorești și socialiste botoșănene, unde problema afilierii și transformării partidului a fost amplu dezbătută. Întrunirile organizate pe parcursul anului 1920 la Botoșani în cadrul cărora au fost dezbătute aceste probleme, au scos în evidență adeziunea muncitorimii botoșănene la ideea transformării Partidului Socialist și afilerea la Internațianala a III-a Comunistă [29].

Avîntul revoluționar din anul 1920 s-a concretizat și prin organizarea unor mari acțiuni greviste ale muncitorimii din întreaga țară.

---

24 Social-Democrația, an II, nr. 54, 17 august 1919.
25 Social-Democrația, an II, nr. 69, 21 septembrie 1919.
26 Social-Democrația, an II, nr. 75, 27 octombrie 1919.
27 Crearea P.C.R. pag. 224.
28 Craiul Nou, Botoșani,an I, nr. 21-22, 28 noiembrie 1919.
29 Arhiva Cancelariei C.C. al P.C.R., Colecția 50, dos. 6417, f. 7.

Larga mișcare revendicativă care a cuprins încă de la începutul acestui an proletariatul român a antrenat și muncitorimea botoșăneană. În luna martie 1920 la Botoșani au avut loc un șir de mitinguri și demonstrații [30] pentru amnistie generală și trecerea la activitatea constructivă de refacere a economiei naționale distruse de război, pentru revendicări economice și politice. De asemenea au avut loc acțiuni greviste ale ceferiștilor din Dorohoi [31], lucrătorilor serviciilor de poștă din același oraș [32], precum și a factorilor poștali din satele județului.

Punctul culminant al marilor acțiuni de clasă din anii avîntului revoluționar, a fost atins prin declanșarea grevei generale din octombrie 1920, la care au aderat și muncitorii de toate profesiile din Botoșani și Dorohoi [33].

Înfrîngerea grevei generale, a dovedit încă odată necesitatea înființării partidului comunist pentru mersul mereu ascendent al luptei proletariatului român. Referitor la acest proces de clarificare ideologică care caracteriza întreaga evoluție a mișcării noastre muncitorești din acel timp, un raport al Siguranței generale, menționa la începutul anului 1921 „Elementele de stînga conduc de fapt partidul, și după felul în care Consiliul General dirijează lucrurile, este cert că vor obține majoritatea și vor pregăti viitorul Congres în conformitate cu vederile lor. Viitorul Congres va decide afilierea la Internaționala a III-a" [34]

Întărirea curentului care se pronunța pentru transformarea Partidului Socialist în partid comunist, va determina convocarea în mai 1921 a Congresului extraordinar al Partidului Socialist, care avea să ia istorica hotărîre. Referitor la însemnătatea deosebită pe care a avut-o crearea P.C.R. tovarășul Nicolae Ceaușescu arăta : „Situația internă și internațională, luptele de clasă din acești ani, au grăbit cristalizarea necesității creării unui partid revoluționar de tip nou, în stare să conducă clasa muncitoare și celelalte forțe progresiste în lupta pentru apărarea drepturilor și libertăților lor democratice, pentru înfăptuirea unor adînci transformări sociale. În rîndurile Partidului Socialist se manifestau tot mai puternic forțele care se pronunțau pentru un partid revoluționar, bazat pe ideologia marxist leninistă. La 8 mai 1921 Congresul Partidului Socialist a hotărît, cu o mare majoritate de voturi, transformarea sa în Partidul Comunist Român [35].

Din cauza terorii instituită de autorități în întreaga Moldovă, cu cîteva excepții, secțiile Partidului Socialist din această parte a țării, nu și-au putut trimite delegați la Congresul din mai 1921 al partidului.

---

30 Socialismul, an X, nr. 44, 3 martie 1920.
31 Socialismul, an X, 28 aprilie 1920.
32 Arhivele Statului București, Fond M.A.I., dos. 244/1920.
33 Greva generală din România — 1920, București, 1970, pag. 270.
34 Arhiva C.C. al P.C.R., fond 28, dos. 9324, fila 287-288.
35 NICOLAE CEAUȘESCU, „Semicentenarul glorios al Partidului Comunist Român", București, Ed. pol. 1971, pag. 9.

În această situație s-au aflat și secțiile Partidului Socialist din județul Botoșani. Socialiștii de aici, întreaga muncitorime botoșăneană au fost însă solidari cu hotărîrea privind transformarea Partidului Socialist în partid comunist și afilerea la Internaționala a III-a, încadrîndu-se de la început în frontul de luptă condus de Partidul Comunist Român împotriva exploatării și asupririi.

Acțiunile desfășurate de muncitorimea botoșănenă după 1921, vor constitui o dovadă concludentă a spiritului revoluționar de care era animată, a atașamentului față de înaltele idealuri ale poporului pentru realizarea cărora va acționa neabătut sub conducerea clarvăzătoare a Partidului Comunist Român.

ASPECTE PRIVIND LUPTA MASELOR POPULARE PENTRU INSTAURAREA ORGANELOR DEMOCRATICE ALE ADMINISTRAȚIEI DE STAT ÎN FOSTUL JUDEȚ DOROHOI
23 AUGUST 1944—MARTIE 1945

STELA GIOSAN

Lupta maselor populare pentru instaurarea și consolidarea puterii populare în România constituie parte integrantă a procesului revoluționar unic și neîntrerupt ce s-a desfășurat după 23 August 1944 și a dus la făurirea noii orînduiri sociale în țara noastră. În această luptă masele largi, populare, organizate și conduse de P.C.R. au dovedit o uriașă energie revoluționară și activitate creatoare, au dat pilde înălțătoare de dragoste față de patrie. Poporul român a pus în slujba revoluției toate forțele și energiile sale : brațul înarmat, patosul revoluționar, elanul creator, talentul, inima sa înflăcărată [1].

Revoluția națională armată antifascistă și antiimperialistă a dat luptei maselor populare, un impuls revoluționar pentru înfăptuirea unor obiective mereu mai înalte ale progresului social, pentru desăvîrșirea transformărilor burghezo-democratice și trecerea la instaurarea puterii populare, la înfăptuirea sarcinilor revoluției socialiste.

O importanță hotărîtoare pentru întregul proces revoluționar au avut-o marele bătălii în urma eliberării țării pentru organizarea clasei muncitoare, pentru o grupare a tuturor forțelor politice intersate în dezvoltarea țării, pe calea democrației și progresului revoluționar. În acest sens în septembrie 1944 Partidul Comunist din România a elaborat și publicat un proiect de platformă a Frontului Național Democrat ce cuprindea principalele obiective în jurul cărora trebuia dată lupta pentru instaurarea unui guvern democrat, participarea intensă la războiul antihitlerist, abolirea legilor fasciste, libertatea presei, întrunirilor și dreptului de organizare, lichidarea organizațiilor fasciste, arestarea și condamnarea criminalilor de război, exproprierea pămînturilor moșierești și împroprietărirea țăranilor fără pămînt sau cu pămînt puțin, condiții omenești de muncă și de trai pentru muncitori, libertatea comerțului, democratizarea învățămîntului, naționalizarea Băncii Naționale și a celorlalte bănci, o nouă constituție etc. [2]

1 N. GOLDBERGER, *Rolul maselor în instaurarea și consolidarea puterii populare în România*, „*Analele Institutului de istorie de pe lîngă C.C. al P.C.R.*, nr. 1, 1965, p. 27.

2 T. NECȘA, „*Aspecte din lupta pentru instaurarea unor autorități locale, democratice. „Studii*", Rev. de istorie" anul XII, nr. 4, 1959, p. 283.

Pe baza acestei platforme s-a format Frontul Național Democrat în care a intrat: Partidul Comunist, Partidul Social-Democrat, Frontul Plugarilor, Uniunea Patrioților. Sub conducerea Partidului Comunist Român, Frontul Național Democrat a pornit lupta împotriva majorității reacționare din guvern și pentru schimbări radicale în vederea democratizării reale a vieții economice și politice. În această luptă care a început imediat după 23 August 1944 și s-a încheiat în preajma lui 6 martie 1945 un rol hotărîtor l-au avut acțiunile inițiate de Partidul Comunist, pentru instaurarea unei noi conduceri democrate în organele administrației locale. În focul luptelor revoluționare pentru democratizarea țării au apărut elementele puterii democrat-populare create de clasa muncitoare sub conducerea Partidului Comunist Român ca: gărzile patriotice înarmate, comitetele sindicale din întreprinderi, masele populare stăpîne pe stradă, în uzină și fabrici, comitetele țărănești. Acest proces de organizare politică a maselor s-a desfășurat în strînsă legătură cu antrenarea lor în lupta pentru sprijinirea războiului antihitlerist, democratizarea țării, înfăptuirea reformei agrare, instaurarea puterii populare.

Premizele cuceririi puterii locale de stat s-au cristalizat imediat după 23 august 1944 cînd guvernul nou instaurat în aceeași seară și-a pus în programul său de acțiune problema defascizării aparatului de stat central și local. Dacă ținem seama însă că primul guvern de după 23 August 1944 — Guvernul Sănătescu — format în majoritate din generali reacționari, a continuat să mențină în funcție aparatul administrativ antonescian pe care se sprijineau clasele exploatatoare, ce nu se arătau dispuse să cedeze de bună voie pozițiile lor economice și politice, — democratizarea aparatului de stat central și local, era o problemă greu de realizat.

Față de această situație, Partidul Comunist Român s-a adresat maselor populare chemîndu-le la luptă împotriva guvernului reacționar. Înțelegînd justețea chemării partidului, masele din întreaga țară încă din toamna anului 1944 au trecut la acțiuni în vederea democratizării reale a aparatului de stat, au luat cu asalt prefecturile, preturile și primăriile instalînd în fruntea lor oameni aleși de popor. „Cucerirea puterii locale de stat și îndeosebi a prefecturilor a căpătat în condițiile puternicei împotriviri a claselor exploatatoare, valențele uneia dintre cele mai importante bătălii politice“ [3].

Înlocuirea primarilor, notarilor, pretorilor și prefecților proantonescieni a fost impusă de însăși cotitura politică pe care o înregistrase România. Drept urmare începînd din vara anului 1944 și pînă în primele zile ale lunii noiembrie același an, guvernul a înlocuit perfecții a 53 de județe din totalul celor 58 existente, precum și un mare număr de conducători ai unor instituții locale [4].

Însă aceste schimbări nu corespundeau conținutului impus de procesul revoluționar în curs de desfășurare și nici cerințelor pe care masele populare le ridicau în fața noilor autorități. În multe județe, noii pre-

3 GH. TUȚUI, *Asaltul prefecturilor*. „Magazin istoric“, anul IV.
4 Ibidem.

fecți numiți de guvern proveneau din rîndul ofițerilor superiori, majoritatea coloanei în rezervă, iar în altele a fost numit același om care deținuse funcția respectivă și în timpul dictaturii antonesciene. De aceea, atunci cînd a devenit clar faptul că prefecții, pretorii, și primarii numiți de guvern încearcă pe toate căile să frîneze procesul revoluționar din țară, masele populare conduse de P.C.R., de forțele democratice au declanșat largi acțiuni de înlocuire a acestora cu reprezentanți ai Frontului Național Democrat. Smulgerea treptată a verigilor aparatului de stat din mîna forțelor reacționare a îngustat continuu sfera de exercitare a autorității majorității reacționare a guvernului, iar pozițiile cucerite de mase în aparatul de stat local și în guvern, au fost folosite cu succes în lupta împotriva reacțiunii.

Trebuie arătat însă, că înlăturarea conducerilor reacționare din fruntea organelor locale ale puterii de stat și înlocuirea lor cu reprezentanți ai forțelor democratice, nu s-a făcut peste tot în același fel datorită condițiilor specifice din diferite regiuni ale țării care erau determinate de : situația frontului, gradul de dezvoltare a luptei antifasciste, activitatea pe care o desfășurau organizațiile democratice, reprezentanții Partidului Comunist.

În fostul județ Dorohoi ca dealtfel în întreg Nordul Moldovei lupta pentru democratizarea aparatului de stat s-a desfășurat în mod mai deosebit față de restul țării, datorită faptului că această regiune se află după 23 August 1944 în situația de „spatele frontului", că autoritățile locale au fost evacuate, că această regiune era izolată din toate punctele de vedere, față de restul țării. În această situație cînd autoritățile erau evacuate, cînd panica și dezorientarea claselor exploatatoare erau destul de puternice, Partidul Comunist Român și organizațiile democratice au mobilizat masele populare pentru instaurarea unor noi autorități. Odată cu eliberarea județului Dorohoi, au fost instalate într-o serie de localități noi autorități, prefecți, primari, pretori, care trebuiau să găsească cele mai bune soluții pentru normalizarea vieții economice și să dea totodată concurs favorabil reprezentanților Armatei Roșii prezente în teritoriu, în probleme de aprovizionare, cartiruire etc. Datorită acestor numiri de autorități locale, numai în cîteva din comunele județului ca de exemplu : Sîrbi, Știubieni, Liveni, Drăgușeni s-au putut desemna primari cu adeziunea locuitorilor respectivi, aceasta și datorită prezenței în comună a unui număr destul de mare de elemente reacționare, foști legionari [5].

Desigur că o parte din noii primari numiți au încercat să se facă purtătorii intereselor marii majorități a populației, înaintînd prefecturii județului, (care fiind condusă de colonelul I. Barcan nici nu le dăduse confirmarea), numeroase rapoarte prin care solicitau ajutor pentru normalizarea vieții social economice, dar care au rămas fără răspuns. Trebuie însă arătat că și în rîndul organelor nou create s-au strecurat și au rămas unele elemente necinstite foști legionari sau reprezentanți ai reacțiunii care căutau diferite modalități de a împiedica democratizarea reală a administrației locale. Aceste greutăți și piedici întîmpinate în ac-

5 *Arhivele Statului Botoșani, fond Prefectura jud. Dorohoi,* dosar 47/1945, f. 1-50.

țiunea de democratizare sînt reliefate în plîngerile locuitorilor din comune care neprimind rezolvare se soldau cu adevărate adunări populare în care se scandau lozinci „Jos primarul fascist", „Vrem primar democrat", adunări în care locuitorii erau potoliți numai de jandarmi [6].

În același sens, privind abuzul de putere, jaf și aducerea de injurii populației, se plîng și locuitorii orașului Dorohoi împotriva primarului cerînd schimbarea acestuia [7].

Aceștia însă vor fi înlăturați treptat de către masele populare, începînd din luna noiembrie cînd lupta pentru democratizare în județ intră într-o nouă fază, determinată de reîntoarcerea primului eșalon de evacuați, ai fostei administrații locale, cînd această luptă crește în intensitate și amploare, concomitent cu lupta pentru instaurarea unui guvern democrat, a cărei parte integrantă era [8].

În această perioadă mitingurile, demonstrațiile, adunările cetățenești s-au îmbinat cu acțiunea de îndepărtare a elementelor fasciste din aparatul de stat, de ocupare cu forța a primăriilor și prefecturilor, iar mai tîrziu de confiscare a pămînturilor moșierești. Iată ce se spunea în acest sens într-o plîngere a unui locuitor din orașul Dorohoi nedreptățit de jandarmi, „astăzi cînd fiecare cetățean cinstit trebuie să dea concurs la instaurarea dreptății trebuie să luăm măsuri împotriva fostelor autorități care au făcut abuz, de putere în detrimentul locuitorilor" [9].

Pe această linie se înscrie și alegerea noului prefect al județului Dorohoi în adunarea populară din 4 octombrie 1944 „prefect ales de voința poporului, chiar din rîndurile poporului cunoscînd durerile și nevoile poporului fiindcă le simte" [10].

În primul său apel către populația județului, noul prefect democrat, Alexandru Faliboga arata că a fost ales în fruntea județului ca prefect, „acum cînd pentru prima oară norodul acestei țări se îndreaptă spre o Românie Liberă, Independentă și Democratică. Crezul unui trecut de mai bine de 25 de ani, îmi dă poate dreptul să mă ridic întru apărarea obștei mele țărănești, pentru că poporul încă n-a avut în fruntea răspunderilor sale și acest post de răspundere decît pe baza unui program de dreptate pentru țărănime și pentru muncitorime în folosul obștei cele mult oropsite" [11].

Instalarea prefectului democrat la Dorohoi era o realizare de seamă a forțelor democratice din oraș și județ în fruntea cărora se aflau reprezentanții Partidului Comunist.

Întorși din evacuare foști funcționari sînt supuși unei comisii de triere pentru a se evita reîncadrarea la prefectură, primării, poliție a elementelor reacționare. De asemenea, în adunările populare, ale sindicatelor muncitorești, comitetelor țărănești, organizației Frontului Plugarilor s-a hotărît aderarea acestora la Platforma F.N.D., ale cărui obiec-

6 Idem, dosar 15/1944, f. 353.
7 Idem, dosar 21/1944, f. 1.
8 GH. TUȚUI, Op. cit., p. 13.
9 Arhivele Statului Botoșani, fond *Prefectura jud. Dorohoi, dosar* 50/1944, f. 12.
10 *„Clopotul" din 30 noiembrie 1944*, p. 4.
11 Arhivele Statului Botoșani, *fond Prefectura jud. Dorohoi,* dosar 109/1944, f. 92.

tive — continuarea războiului pînă la nimicirea Germaniei, curățirea imediată a aparatului de stat și a întregii vieți publice de hitleriști, legionari și antonescieni, democratizarea reală și imediată a țării — se *identificau cu dorințele maselor populare* [12].

Împotrivîndu-se tendințelor forțelor reacționare, care încercau să reinstaleze în administrația județului pe cei ce deținuseră aceste funcții și în timpul dictaturii antonesciene, forțele democratice, masele populare din orașul și județul Dorohoi au organizat întîlniri, manifestații, adunări populare la care participanții scandau „Jos fascismul", o „Românie cu adevărat democratică".

Pe această linie a luptei pentru democratizarea adevărată se înscriu și manifestările populare ce au avut loc la Săveni și Darabani (unde era prezent și noul prefect) unde locuitorii după ce își aleseseră primari cu voința „obștei" s-au adunat în fața primăriilor cerînd „îndepărtarea completă a elementelor fasciste din aparatul de stat, întărirea luptei ce o duce Apărarea patriotică pentru ajutorarea luptătorilor împotriva fasciștilor". Participanții la adunări care erau reprezentanți ai muncitorilor, țăranilor, studenților, au votat moțiunea privind intensificarea luptei pentru o Românie cu adevărat democratică și independentă [13].

În același mod au fost înlăturate din administrația locală și elementele necinstite, foști legionari, reacționari, ca de exemplu primarul comunei Adășeni, Gh. Cîșlariu numit în aprilie 1944 și care „a fost destituit de popor datorită abuzurilor și ilegalităților comise cu ocazia colectărilor de vite ce le făcea numai de la oamenii săraci și înlocuit cu un reprezentant al Partidului Comunist" [14].

Pentru aceleași motive au fost înlocuiți și primarii comunelor: Manoleasa, Hănțești, Coțușca, pentru „abuzuri în activitate, sau lipsa de încredere a populației în aceștia [15].

Manifestațiile populare, întrunirile, demonstrațiile în care se cerea instaurarea autorităților democratice locale, erau în strînsă legătură cu lupta pentru pămînt, exproprierea moșiilor și împroprietărirea țăranilor fără pămînt sau cu pămînt puțin. Referindu-se la acest lucru prefectul județului Dorohoi nou ales fostul învățător Al. Faliboga arată într-un articol publicat în „Clopotul" și „Scînteia" că obiectivul comitetelor țărănești nu constă numai în lupta pentru administrarea moșiilor, părăsite de proprietarii acestora, ci urmăresc și „punerea în fruntea comunelor a oamenilor celor mai vrednici de încrederea populației, luptă pentru îmbunătățiri în condițiile de muncă și în viața comunală. Sat după sat, comună după comună și plasă după plasă se organizează și intră în Frontul Plugarilor — prin care întreaga țărănime din România se înfrățește pentru o luptă uriașă, lupta pentru pămînt, pentru libertate și pentru o viață mai bună" [16].

12 „Clopotul" din 13 octombrie 1944, p. 2.
13 „Clopotul", din 8 octombrie 1944, p. 2.
14 Arhivele Statului Botoșani, *fond Prefectura jud. Dorohoi*, dosar 47/1945, f. 10-14.
15 Arhivele Statului Botoșani, *fond Prefectura jud. Dorohoi*, dosar 47/1945, filele 28-32 ; 48-49 ; 72-75.
16 „Clopotul" 28 decembrie 1944, p. 4.

Avînd scopurile luptei bine definite în urma acțiunilor organizate în luna noiembrie în județ, putem spune că forțele maselor populare organizate și conduse de P.C.R., au cîștigat poziții principale în administrația locală, fapt ce a făcut să crească prestigiul politicii juste a P.C.R., F.N.D. și încrederea maselor în propriile forțe. Odată cu căderea celui de-al II-lea guvern reacționar și instaurarea la 6 decembrie 1944 a unui nou guvern condus de generalul Rădescu, care a promis intensificarea eforturilor pentru democratizarea țării, (numai datorită presiunii, reprezentanților F.N.D.), dar care a interzis orice fel de demonstrație populară, lupta maselor populare se intensifică și mai mult. Comisia interministerială nou constituită care avea drept scop examinarea situației din unele județe din nordul Moldovei și care a cuprins și reprezentanți ai P.C.R., și P.S.D. sosea la Dorohoi în 21 decembrie 1944. — În urma analizei pe care o face în județ se stabilește un plan de măsuri care cuprindea restabilirea urgentă a legăturilor cu centrul, numirea conducătorilor administrației județului să se facă pe baza acordului dintre organizațiile locale ale P.N.D., P.N.L. și P.N.T., — formarea unei comisii consultative pe lîngă prefectură compusă din reprezentanții grupărilor democratice, luarea de măsuri pentru satisfacerea nevoilor locale pentru administrație, refacerea gospodăriilor distruse, efectuarea arăturilor etc. (și care au rămas numai pe hîrtie) — găsea la Dorohoi un prefect democrat, reprezentant al maselor populare, ales de acestea la 4 octombrie 1944. Era evident faptul că forțele democratice și-au întărit pozițiile în administrația județului. Astfel în 29 decembrie 1944 la Dorohoi se constituiau comitetele județene F.N.D. și F.U.M. Reprezentanții forțelor democratice participante la întrunirile respective în prezența delegaților Comitetul Regional a Partidului Comunist (Ganea) și al P.S.D. (Dr. Kessler) hotărau formarea celor două comitete „în dorința de a contribui la crearea unității de luptă a muncitorimii“ [17].

Hotărîrea maselor populare de a realiza o democrație adevărată este evidențiată și la consfătuirea regională a delegaților organizațiilor patriotice, din nordul Moldovei ce a avut loc în decembrie 1944 la Iași, și unde s-a arătat că „prin lupta plină de hotărîre și vigilență contra fascismului s-au instituit comisii de triere a funcționarilor și s-au alungat polițiile fasciste ce s-au întors. Aparatul de stat trebuie să cuprindă numai elemente ce sînt hotărîte a aplica Platforma F.N.D. Împotriva greutăților fără nici un ajutor din afară, cu toate piedicile puse de elementele reacționare antonesciene ce au mai rămas în administrații, organizațiile patriotice au desfășurat o luptă hotărîtă pentru satisfacerea nevoilor cetățenești“ [18].

Începînd cu ianuarie 1945, acțiunile maselor populare pentru instalarea autorităților democratice se împletesc mai strîns decît pînă acum cu bătălia pentru pămînt, a cărui lipsă totdeauna devenea parcă mai acută, acum cînd se apropia primăvara. Această împletire a luptei ma-

17 „Clopotul“ 28 decembrie 1944, p. 4.
18 „Clopotul“, 14 decembrie 1944, p. 4.

selor populare își are esența în aceea că destinele muncitorilor și țăranilor se întrepătrund, căci țărănimea luptă alături de toate forțele progresiste pentru o democrație adevărată pentru o democrație a poporului [19].

Aproape la toate manifestările și adunările populare se cerea aplicarea platformei F.N.D. și înlocuirea guvernului Rădescu cu un guvern F.N.D., realizarea împroprietăririi țăranilor prin exproprierea moșiilor.

În rapoartele informative privind starea de spirit a populației din județul Dorohoi se arată că „locuitorii unor comuni sînt nemulțumiți că autoritățile locale nu sînt la înălțimea cerințelor și misiunilor ce le revin", cerînd schimbarea acestora ca de exemplu primarii și ajutorii de primari de la comunele ; Vorniceni, Cracalia, Zamostea și Darabani [20].

Cu toate măsurile luate pe plan local organele reacționare nu puteau rezista forțelor revoluționare îndrumate și conduse de partid. Un exemplu edificator îl constituie uriașa demonstrație care a avut loc în orașul Dorohoi în ziua de 14 februarie 1945 la care cei 5000 de participanți, țărani, muncitori, intelectuali, au cerut un guvern F.N.D. De asemenea, ei au manifestat pentru schimbarea primarului orașului care a fost legionar. Iată cum este prezentată această manifestație în ziarul „Clopotul" : „armata a ocupat primăria, reprezentanții comitetului F.N.D. atrag atenția comandantului de garnizoană că apără astfel un fost fascist, reacționar, care a dat afară din localul primăriei pe delegații muncitorilor și delegații țăranilor din satul Trestiana. În cele din urmă datorită voinței maselor populare, armata s-a alăturat ei, refuzînd să-l mai apere pe mr. Găluscă și au instalat împreună cu participanții la adunare pe delegatul F.N.D. Lebădă în funcția de primar" [21].

Acțiuni similare unde participanții cereau un guvern F.N.D., și-și aleg primari din rîndurile lor, au avut loc la Darabani, Pomîrla, Dersca, Brăești, Corlăteni, Bălinești, Văculești, Hilișeu, Coțușca, Oroftiana. Mai mult decît atît locuitorii comunei Adășeni, în adunarea populară votează o moțiune prin care se face cunoscut prefectului că sînt de acord cu platforma F.N.D. și un guvern F.N.D., cu împroprietărirea lor prin exproprierea moșiilor și înlocuirea primarului ca voință a întregii comuni [22].

Mobilizați de acest spirit revoluționar locuitorii comunei Manoleasa, în adunarea obștei au încheiat un proces-verbal de alegere a primarului comunei, semnat de participanții la adunare și în care se menționează că sînt de acord cu acesta și componența noului consiliu comunal [23].

Organizați în Frontul Plugarilor țăranii satelor și comunelor județului *Dorohoi participă la tot mai multe manifestații la care cer*, „un guvern F.N.D. și împroprietărirea grabnică". Aspecte de la aceste ma-

19 „Clopotul", 22 ianuarie 1945, p. 1.
20 Arhivele Statului Botoșani, *fond Prefectura jud. Dorohoi*", dos. 33/1945, f. 10.
21 „Clopotul", 15 februarie 1945, p. 3.
22 Arhivele Statului Botoșani, *fond Prefectura jud. Dorohoi*, dos. 31/1945, f. 157-158.
23 Idem, fila 28.

nifestații populare sînt prezentate pe larg în numeroase articole din ziarul „Clopotul" sub genericul „Moldova de nord demostrează pentru un guvern F.N.D." relatînd evenimentele ce au loc în prima jumătate a lunii februarie în orașul și județul Dorohoi. Semnificativă pentru împotrivirea forțelor reacționare la acțiunea de democratizare reală pe care o doreau masele populare conduse de partid, este adunarea populară din 18 februarie 1945 de la Darabani, unde locuitorii comunei și-au ales un nou primar democrat,, „reacționarii liberali s-au baricadat în localul primăriei și au tras focuri de armă. Dar țăranii adunați au reușit să-i îndepărteze pe aceștia și și-au instalat, primarul" [24].

Toate aceste acțiuni dovedesc faptul că în a doua jumătate a lunii februarie valul revoluționar care a cuprins orașele s-a extins foarte mult prin participarea maselor țărănești la lupta pentru un guvern democrat și pentru pămînt, și pot fi considerate ca adevărate riposte ale maselor populare împotriva măsurilor luate de guvernul Rădescu de a trage în marea demonstrație a oamenilor muncii din capitală care cereau un guvern democrat [25].

Valul de proteste împotriva reacțiunii din guvern creștea cu fiecare zi, luptele muncitorilor și țăranilor se contropeau într-un singur torent revoluționar care nu mai putea fi oprit de reacțiune. În primele zile ale lunii martie P.C.R., organizațiile democratice din județul Dorohoi, au mobilizat masele populare la acțiuni în care se cerea hotărît îndepărtarea guvernului Rădescu și înlocuirea lui cu un guvern democrat. Dintre acestea amintim pe cele din comunele ; Lozna, Mihăileni, Zamostea, Văculești, în ultima comună participanții la adunare menționînd că primarul și ajutorul de primar fac propagandă fascistă făcînd în felul acesta greutăți în activitatea de democratizare reală și au cerut prefecturii schimbarea acestora din funcție [26].

Trăsătura dominantă a acestei noi etape în lupta pentru cucerirea primăriilor, a fost determinată de faptul că ea s-a desfășurat în strînsă legătură cu bătălia pentru pămînt. Edificator în acest sens este și formarea în județul Dorohoi a unei comisii pentru împroprietărire din reprezentanți ai organizațiilor democratice, încă de la 1 martie 1945 „pentru a împlini cu un ceas mai devreme arzătoarea problemă agrară, condiție sinequanon de așezare a României pe baze democratice" [27].

După cum se arăta și la Conferința prefecților din Moldova, care, s-au întrunit la Iași din proprie inițiativă pentru a analiza situația grea a acestei provincii și a găsi soluțiile pentru remedierea ei, — „Moldova de Nord părăsită de aparatul administrativ, corp didactic, serviciu sanitar, a trecut la reorganizarea tuturor sectoarelor vieții sociale pe baze democratice" [28], — putem afirma că acțiunea de înlocuire a primarilor și prefectului exponenți ai vechiului regim, în județul Dorohoi poate fi considerată în majoritate înfăptuită pînă în preajma lui 6 martie 1945.

24 „Clopotul", 24 februarie 1945, p. 4.
25 N. GOLDBERGER, p. cit. în „Anale" anul XI, nr. 1/1965.
26 Arhivele Statului Botoșani, *fond Prefectura jud. Dorohoi*, dos. 8/1945, f. 189.
27 „Clopotul", 23 februarie, 1945, p. 4.
28 Idem, p. 6.

În condițiile creșterii luptelor maselor populare organizate și conduse de Partidul Comunist Român, pentru instaurarea unui guvern democrat, „guvernul reacționar Rădescu trebuia să înțeleagă că 23 August 1944, înseamnă de fapt începutul democratizării țării și participarea maselor țărănești și muncitorești la conducerea treburilor obștești“ [29].

Înlăturarea lui Rădescu la 28 februarie 1945, impusă de lupta maselor populare, a reprezentat un mare succes al forțelor democratice. Masele populare au înlăturat succesiv trei guverne reacționare și au impus la 6 martie 1945 instaurarea primului guvern democrat din istoria țării, în care clasa muncitoare avea rolul principal.

Proces revoluționar amplu, parte componentă a bătăliei generale pentru putere, democratizarea administrației de stat a reprezentat un moment de seamă al perioadei istorice cuprinse între 23 August 1944 — 6 Martie 1945. Multitudinea de forme și metode de luptă adoptate de Partidul Comunist Român în conformitate cu condițiile specifice ale zonelor țării, au reliefat justețea politicii partidului, au constituit o afirmare a înaltului spirit revoluționar al clasei muncitoare și al țărănimii, au demonstrat că mersul înainte spre democratizarea politică și socială a țării, este un proces ireversibil, pentru făurirea unor mărețe și ample transformări pe care poporul era chemat să le înfăptuiască în cadrul unei Românii libere, independente și suverane.

[29] Idem, p. 6.

ASPECTE LEGATE DE VIAȚĂ SPIRITUALĂ LA BÎRLAD ÎN PRIMELE DECENII ALE SECOLULUI XX

NICOLETA ARNĂUTU

Bîrladul sec. al XIX-lea a cunoscut o efervescentă viață spirituală prin activitatea educativ-culturală desfășurată fie de instituțiile existente, printre care amintim Liceul „Gh. Roșca Codreanu" [1], fie de numeroasele societăți și asociații culturale unde au activat : Alex. Vlahuță, E. Gîrleanu, V. I. Popa, N. N. Tonitza și alte personalități, a căror creații au contribuit la îmbogățirea patrimoniului cultural național fie de bibliotecile școlare care ocupau un rol important în viața spirituală a Bîrladului, ele constituind principalele mijloace de vehiculare a ideilor, în formarea spirituală a tinerei generații.

Toate aceste instituții s-au dovedit a fi insuficiente însă pentru activitatea culturală a Bîrladului de la începutul sec. al XX-lea, simțindu-se lipsa unui edificiu cultural central multifuncțional care să aibă menirea, pe de o parte de a tezauriza și transmite bogatele manifestări ale culturii de veacuri și contemporane, iar pe de altă parte de a facilita desfășurarea multitudinilor acțiuni cultural-educative inițiate de intelectualii bîrlădeni.

Această idee s-a conturat în cadrul unei întîlniri din 15 noiembrie 1906 a unui grup de personalități bîrlădene în frunte cu poetul George Tutoveanu și prof. Stroe Belloescu. Cu acest prilej s-a constituit un comitet a cărui menire era să întemeieze în orașul Bîrlad un așezămînt de folos obștesc în care cartea, mărturiile trecutului nostru istoric și opera de artă să contribuie eficient la îndeplinirea funcției cultural-educative [2].

Momentul care a contribuit la materializarea dorinței intelectualilor bîrlădeni se leagă de numele unui reputat dascăl al Liceului „Gh.

1 În anul 1837 Gh. Roșca Codreanu lasă prin testament fonduri cu menirea de a se înființa în Bîrlad o școală. Dorința i s-a materializat în anul 1846, cînd a luat ființă Clasul Real al Fundației Codreanu, transformat în Gimnaziul Codreanu în 1859 iar în urma reformei învățămîntului din 1867, este ridicat la rangul de liceu, vezi T. Nicola Monografia *Liceului Codreanu Bîrlad*, Iași, 1971, p. 28-48.

2 Actul de constituire a comitetului de organizare a bibliotecii. Arh. Bibliotecii „Stroe Belloescu" Bîrlad.

Roşca Codreanu" — Stroe Belloescu — care în decembrie 1907 adresează o petiţie Primăriei oraşului Bîrlad prin care solicita să i se pună la dispoziţie un teren, cu dorinţa de a : „...înzestra Bîrladul... cu un local menit a servi de bibliotecă publică, muzeu şi o mare sală a artelor" [3] (fig. 1/1). Consiliul Comunal al numitei primării primeşte cu bucurie propunerea, punînd la dispoziţia petiţionarului „...terenul pe care se află situată grădina mică a Primăriei din Str. Principală..." [4] (astăzi str. Republicii nr. 114), pentru construirea edificiului dorit.

După terminarea clădirii, ridicată numai cu contribuţia petiţionarului, fondatorul întocmeşte un act către Primărie prin care donează clădirea, în care precizează şi clauzele acestei donaţii. Astfel, în actul semnat de Stroe Belloescu la 28 noiembrie 1909 se specifica : „...ridicat-am în Parcul oraşului Bârlad... clădirea numită ; *„Casa Naţională"*, pe care o dăruiesc acestei comune, în condiţiile următoare : ...Acest aşezămînt nu va putea servi *decât numai ca bibliotecă publică, pinacotecă şi muzeu"* [5] (fig. 1/2, 3).

Din acest act, pe care îl considerăm — actul de fundaţie al acestei instituţii — se desprinde cu uşurinţă că donatorul avea convingerea că bunurile culturale trebuie să devină un factor de conştientizare, iar cunoaşterea valorilor culturale ca atare au implicaţii directe în procesul educaţiei, educaţie care se putea realiza mai ales prin intermediul unei biblioteci, a unei pinacoteci şi a unui muzeu.

Considerăm că ridicarea acestui edificiu se înscrie în atmosfera generală de la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea cînd în ţara noastră apar primele muzee create din necesităţi patriotice.

Intelectualii din Bîrlad înţelegînd rostul şi importanţa deosebită a acestei instituţii, pentru viaţa culturală şi artistică a oraşului au făcut active demersuri pe lîngă diferite instituţii locale, ca şi pe lîngă diferite personalităţi, pentru a îmbogăţi colecţiile care începeau a se înfiripa în această tînără instituţie.

Remarcabilă este iniţiativa lor, care în aprilie 1914 se adresează bîrlădenilor printr-un înflăcărat apel, invitînd pe toţi oamenii de bine să contribuie la crearea unui muzeu. Din primele rînduri ale apelului rezultă că iniţiatorii aveau aceleaşi convingeri ca şi fondatorul, că muzeul constituie un bun mijloc de educaţie patriotică afirmînd : „Un muzeu care să adăpostească în el tot ce-i mai de seamă din rămăşiţele trecutului nostru... nu-i numai o dovadă de iubire şi de veneraţie a acestui trecut, ce ascunde în el viitorul, ci e şi cel mai puternic mijloc de educaţie naţională a trecutului" [6]. Din acelaşi apel reiese că începutul unei pinacoteci la Casa Naţională se făcuse : „...mulţumită generozităţii băncilor din localitate : „Moldova de Jos" şi „T. Protopopescu", s-a făcut

3 Petiţia nr. 11.115/12 XII 1907. Arh. Bibliotecii „Stroe Belloescu" Bîrlad.

4 Rezoluţia Consiliului Comunal al Primăriei oraşului Bîrlad, 27 VIII 1908. Arh. Bibliotecii „Stroe Belloescu" Bîrlad.

5 Testamentul din 28 XI 1909. Arh. Bibliotecii „Stroe Belloescu" Bîrlad.

6 *„Către Oamenii de Bine din Târgul Bârlad şi Jud. Tutova"*, Arh. Muzeului „V. Pârvan" Bîrlad.

începutul înfăptuirii pinacotecii... care... au cumpărat primul tablou în ulei, iar Primăria a cumpărat,... încă două tablouri" [7].

În suita acțiunilor menite a contribui la formarea unui fond pentru bibliotecă, pinacotecă și muzeu se înscrie și cea inițiată sub egida primăriei orașului, de a trimite apeluri unor oameni și instituții [8] de cultură din țară, prin care erau rugați, în numele bîrlădenilor, de a participa la manifestările culturale de la Casa Națională și de a contribui la îmbogățirea patrimoniului. Un răspuns la un astfel de apel este cel al poetului Alex. Vlahuță, care în decembrie 1917 [9], vine la Bîrlad unde participă la șezătorile inițiate de cîțiva poeți bîrlădeni, în frunte cu George Tutoveanu. Cu această ocazie a dăruit Casei Naționale [10], un tablou pictat de N. Grigorescu în anul 1902, reprezentînd pe tatăl poetului la vîrsta de 100 de ani [11].

Acțiunile menite a contribui la formarea patrimoniului Casei Naționale, au continuat pe toată perioada existenței ei, reușindu-se a se crea prin transferuri, donații și achiziții, un fond de carte care a permis trecerea de la lectura de sală la împrumuturi, un fond de artă și de istorie care vor constitui nucleele viitoarelor expoziții ce se vor organiza aici.

Ceea ce ne reține în mod deosebit atenția este faptul că prin Casa Națională s-a urmărit nu numai construcția unei clădiri care să adăpostească și să păstreze obiectele, ci prin aceasta s-a dat, în primul rînd, posibilitatea valorificării lor ca bunuri culturale în procesul educației pe multiple planuri. În acest sens merită să subliniem că, pinacoteca care a luat ființă [12] la Casa Națională, a avut menirea de a fi în domeniul artelor plastice un educator al maselor publice, un dascăl și un sfătuitor al tinerei generații, al elevilor din școlile bîrlădene. Astfel vizitatorii puteau vedea pe simeza expoziției permanente [13] (fig. 2/1), organizată în sala mare a Casei Naționale, lucrări semnate de : N. Grigorescu, Gh. Petrașcu, T. Tonitza, I. Theodorescu-Sion, D. Hîrlescu, S. Tarasov și alți reprezentanți ai istoriei artelor plastice românești.

Deasemeni trebuie să amintim și faptul că, acest edificiu a mai răspuns dorinței cunoscătorilor și amatorilor de artă existenți în acest oraș

7 Ibidem.

8 Ca urmare a demersurilor făcute „Casa Națională" a primit prin transfer de la Ministerul Instrucțiunii Publice, Ministerul Cultelor și Artelor București, peste 100 de lucrări de artă după cum rezultă din numeroasele adrese existente în Arh. Bibliotecii „Stroe Belloescu" Bîrlad.

9 *Monografia Municipiului Bîrlad*, 1974, p. 110.

10 Actul de donație din 12 XII 1917, a lui Alex. Vlahuță, Arh. Muzeului „V. Pârvan" Bîrlad.

11 Lucrarea aflată, azi, în patrimoniul secției de artă a muzeului, este o piesă de referință din ultima perioadă de creație a pictorului, cu valoare de bun cultural național, vezi G. Oprescu, *N. Grigorescu, Maturitatea și ultimii ani*, Ed. Meridiane, Buc., p. 81, fig. 157.

12 În faza actuală a documentației nu putem preciza anul exact al deschiderii expoziției de artă, presupunem că acest eveniment ar fi putut avea loc după anul 1928.

13. După organizarea expoziției permanente s-a tipărit și un afiș, Arh. Bibliotecii „Stroe Belloescu" Bîrlad.

prin organizarea fie a unor expoziţii temporare sau de grup [14] ale unor artişti localnici sau din alte părţi fie prin organizarea unor expoziţii în colaborare cu unele şcoli din oraş [15]. De altfel, încă înainte de a se construi un edificiu cu un fond patrimonial destinat pentru o pinacotecă, în Bîrlad, au loc organizarea unor expoziţii de artă ale pictorilor existenţi aici. Astfel, D. Hîrlescu profesor la liceul Codreanu [16], organizează în anul 1908 [17] prima expoziţie personală la Bîrlad [18], iar pictorul bîrlădean N. Tonitza deschide o expoziţie personală în anul 1914 [19], în sala cinematografului Pathé Frères (Francez), pictorul fiind mobilizat aici.

Din numărul 9—19 al periodicului bîrlădean — Ţara de Jos — 1924 — aflăm că la Casa Naţională se organizau : „...în mod periodic fie expoziţii unde artiştii plastici localnici puteau lua contact cu publicul... fie concerte susţinute de Societatea Filarmonică " [20].

În rîndul pictorilor, în trecere prin Bîrlad, din această perioadă, se înscrie şi Stavru Tarasov, care într-o perioadă relativ scurtă cît a stat aici [21], a reuşit a se integra în atmosfera de efervescentă trăire spirituală a acestui oraş.

---

14. În adresa Primăriei Bîrlad nr. 13.550 din 26 IX 1930. se aduce la cunoştinţa „Casei Naţionale" „S. Belloescu", că pictorilor G. Portase, W. Sigfrid, Ionescu Cristea şi V. Avram li s-a aprobat a deschide în sala mică o expoziţie de pictură şi de desen în perioada 5 X—20 XI. Arh. Bibliotecii „Stroe Belloescu" Bîrlad.
15. Prin adresa nr. 6873/11 VII 1938 a Şc. Normale de băieţi Bîrlad se solicita Casei Naţionale lucrări de artă pentru a fi expuse la sediul şcolii. Arh. Bibliotecii „S. Belloescu" Bîrlad.
16. D. Hîrlescu a fost profesor de desen şi caligrafie la liceul Codreanu între 10 X 1907 şi 10 X 1910. Fondul liceului Codreanu, Arh. St. Vaslui, D. 3/1908, f.5 şi D. 4/1910, f.17.
17. Expoziţia de la Bîrlad a fost organizată între 30.V—7.VI 1908, vezi Lista cheltuielilor pentru expoziţie, Arh. Bibliotecii „Stroe Belloescu" Bîrlad. Concomitent cu aceasta are loc şi debutul pictorului la Bucureşti, prin deschiderea expoziţiei de la Ateneu, vezi Spiridon Antonescu, *Viaţa Românească*, III, 4, 1908 .p. 98.
18. În patrimoniul secţiei de artă a muzeului „V. Pârvan" există o singură lucrare a pictorului D. Hîrlescu, un portret donat muzeului în anul 1931 de dr. I. Veinfeld, unul din cei mai de seamă reprezentanţi ai intelectualităţii bîrlădene, animatorul unor prestigioase manifestări spirituale, din prima jumătate a sec. al XX-lea. Lucrarea executată în anul 1909 reprezintă pe fosta colegă de cancelarie prof. Nathalie Drouhet, unde deşi sugerează o stranie imobilitate a modelului, totuşi, atmosfera care o învăluie, tratată în tonuri reci din gama violetelor, evocă starea sufletească a personajului cu totul opusă aparenţei de tihnă pe care o afişează.
19. B. BREZEANU, *N. Tonitza*, Ed. Academiei, Buc., 1967, p. 10.
20. Societatea Filarmonică datează în Bîrlad din anul 1898, conform statutului acesteia a cărui prim articol precizează pe lîngă denumirea şi scopul ei — propogarea şi dezvoltarea gustului muzicii în Bîrlad. Statutul se află în biblioteca fam. dr. M. Weinfeld din Bîrlad, căruia îi mulţumim şi pe această cale pentru amabilitatea de a ne fi pus la dispoziţie aceset document.
21. Pictorul Stravu Tarasov a fost profesor de desen şi caligrafie la liceul „Gh. Roşca Codreanu în perioada 1 IX 1926—1 IX 1928. Fondul liceului Codreanu, Arh. St. Vaslui, D. 7/1926, f. 26 ; D. 8/ 1926, f. 156 ; D. 6/ 1927, f. 66 ; D. 6/1926, f. 14-15.

Astfel, pictorul v-a deschide două expoziții, prilej care a făcut ca în revistele literare locale [22] din acea perioadă, să apară o serie de articole, consemnînd momentul ca pe un eveniment deosebit în multitudinea manifestărilor culturale bîrlădene, remarcînd că cele două expoziții au fost primite cu mult interes de cunoscătorii și amatorii de artă de aici.

Deosebit este faptul că în aceste expoziții au figurat lucrări inspirate, pictorului, de priveliștile orașului, consemnate cu multă măiestrie și simț al realității, lucrări ce au fost achiziționate de Casa Națională, îmbogățind patrimoniul pinacotecii [23].

Un impuls deosebit în mișcarea culturală a orașului, polarizată în jurul Casei Naționale, poate fi observat începînd cu anul 1928 cînd la 2 ianuarie, ia ființă „Asociațiunea Casa Națională de Cetire din Orașul Bîrlad Stroe Belloescu" [24], care avea și un statut din care menționăm articolul nr. 46, unde se stipula formarea fondurilor ce puteau fi folosite : „...numai pentru cumpărarea cărților pentru bibliotecă și tablouri pentru pinacotecă" [25].

Printre membrii fondatori ai acestei „Asociațiuni" se numără o serie de intelectuali ca : G. Tutoveanu, E. Juvară, dr. I. Veinfeld, prof. C. Ursu, av. Sterian Dumbravă, pictorul S. Tarasov și alții.

Din conținutul actului constitutiv al „Asociațiunii" rezultă că, inițiatorii aveau convingerea că principalul scop al acesteia „...este de a dezvolta și favoriza gustul cititului și frumosului printre cetățenii bîrlădeni și în primul rînd populațiuni școlare" [26].

„Asociațiunea" a fost recunoscută, în cursul anului 1928, ca persoană juridică [27], primind ca un modest omagiu, numele ctitorului — Stroe Belloescu — cel care în anul 1909 considera : „...o datorie scumpă a inimii mele de-a înzestra orașul Bîrlad cu un așezămînt de cultură națională" [28].

Cele cîteva exemple prezentate ne dau posibilitatea să considerăm că, edificiul cultural ridicat în anul 1909 era un instrument care avea, printre altele, atribuții pe linia pregătirii oamenilor în vederea receptării operei de artă, urmărind lărgirea cu ajutorul acesteia a orizontului spiritual al omului, stimulînd, în același timp, creația artistică.

Deși succint prezentate activitățile ce au avut loc la Casa Națională, ele reprezintă pentru viața spirituală a Bîrladului, un fenomen de

22. Prima expoziție la sediul Casei Naționale în octombrie-noiembrie 1926 și a doua la 16 iunie 1927, vezi P. Constantinescu-Iași, Graiul Nostru, II, 11-12, 1926, p. 195 ; Graiul Nostru, III, 5-6, 1927, p. 86.
23. Lucrările semnate de S. Tarasov fac parte din tematica secției de artă a muzeului nostru, lucrări care pe lîngă valoarea artistică, reprezintă o deosebită valoare deocumentară pentru Bîrlad, care cunoaște o puternică transformare citadină datorată modernizării.
24. Actul de constituire al „Asociațiunii" din 2 ianuarie 1928. Arh. Bibliotecii „Stroe Belloescu" Bîrlad.
25. Statutul „Asociațiunii" Arh. Bbluiotecii „Stroe Belloescu" Bîrlad.
26. vezi nota 24.
27. Decizia 4676/1928 a Ministerului Artelor și Cultelor ; Decizia 4217/1928 a Ministerului Instrucțiuniii Publice, Arh. Bibliotecii „S. Belloescu" Bîrlad ; Autorizația 17/1928 a Tribunalului Tutova, Arh. St. Vaslui, D. 6/1927, f. 85.
28. Vezi nota. 5.

referință. Aici s-au constituit primele nuclee a actualei biblioteci „Stroe Belloescu" și a muzeului „V. Pârvan" cu cele trei secții — istorie, artă și șt. naturale — nuclee care stau la baza structuri, patriomoniului nostru muzeal.

ASPECTS DE LA VIE SPIRITUELLE A BÎRLAD DANS LES PREMIERS DECENNIES DU XX-ième SIECLE

En 1909, le professeur Stroe Belloescu bâtit un édifice nommmé La Maison Nationale, où on organisé pour la premièrè fois dans la ville Bîrlad une bibliotècue publique, une pinacothèque at un musèe.

Toujours dans cet endroit on s'est formé de noyan de l'actuelle bibliothèe „Stroe Belloescu" et de l'actuel musée „Vasile Pârvan" à trois sections : histoire, art plastique sciences naturelles.

MUZEUL DE ARHEOLOGIE DIN SĂVENI (JUD. BOTOȘANI) (1965—1974)

IOSIF E. NAGHIU

În 1928 a apărut un articol despre activitatea culturală de masă din tîrgul Săveni, de pe malul Başeului în care se spune printre altele „Micul tîrguşor [1] de pe malul Başeului, Săveni, cine ar fi putut crede că de acolo să radieze cultura românească, cultul ştiinţei... Satele toate ce înconjoară micul tîrg gustă această plăcere binefăcătoare ce înconjoară micul tîrg, gustă această plăcere binefăcătoare a culturii propăvăduită de sufletul fruntaşilor noştri colegi în frunte cu Vasile Lăscărescu şi Neculai Nemţeanu. Am vizitat de multe ori Săvenii şi m-am interesat îndeaproape de viaţa culturală, am găsit o bibliotecă înjghebată în sensul interesului cultural, un muzeu înfiripînd viaţa trecută şi prezentă a locului, o librărie cu cărţi a căror valoare neurmărind cîştigul material, ci numai cel cultural, dar mai presus de toate este la Săveni cinematograful care atrage lumea venită la tîrg spre a se petrece într-un chip superior din punct de vedere sufletesc, înlăturînd noroiul de la josniciile de intinare morală. În o sală de clasă, în faţa mulţimii satului, bărbaţi, femei, copii cît pe bănci, cît în picioare, cît pe jos, pe podea, privesc cu ochii miraţi la frumuseţile arătate şi ascultînd frumoasele explicaţii date de domnii Vasile şi Nicolae, învăţători.

În 1928 se menţionează un muzeu la Săveni dar de fapt numai un început de colecţionare, făcut de harnicii învăţători Vasile Lăscărescu şi Nicolae Nemţeanu de la vechea şcoală înfiinţată în 1864. Cu timpul, obiectele adunate pentru muzeu s-au irosit şi abia în 1964 s-a putut inaugura un muzeu [2]. Era necesar la Săveni un muzeu arheologic pentru că în nordul judeţului Botoşani au fost descoperite multe aşezări paleolitice şi mai ales neolitice.

---

1 GRIGORE RACOVIŢAN, *Săvenii centru de propagandă culturală*, în „Cuvîntul nostru", I, 1928, nr. 8—9, p. 8-9.

2 Muzeul din Săveni e menţionat şi în lucrarea Vasile Cucu şi Marian Ştefan, *Ghid-atlas al monumentelor istorice*, Bucureşti, 1970, p. 52 („il convient de visiter le musée archéologique de Săveni"). Localitatea Săveni este menţionată în Dicţionarul enciclopedic român, vol. IV. Bucureşti, 1966, p. 317. *Judeţele României Socialiste*, Bucureşti, 1969, p. 134. V. Cucu, *Oraşele României*, Bucureşti, 1970, p. 187.

Încă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea oamenii de știință au ajuns la concluzia că în aceste părți ar fi necesar să se facă săpături. În 1885 geologul Grigore Ștefănescu a semnalat prezența unei stațiuni preistorice la Mitoc pe valea Prutului, bazîndu-se pe cîteva unelte de silex descoperite acolo. Prin 1902 Ioan Simionescu a confirmat părerea lui Grigore Ștefănescu că există paleolitic în părțile Ripicenilor și recomandă studierea așezărilor paleolitice de pe valea Prutului. N. N-Moroșan, paleontolog apreciat, a făcut în 1925-1940 cercetări paleolitice pe valea Prutului și de la Ștefănești la Mitoc a descoperit 15 stațiuni paleolitice. N. Zaharia a scos la iveală între 1951-1964 tot prin acele părți un număr însemnat de așezări, datînd de la paleolitic pînă la evul mediu. C. S. Nicolaescu-Plopșor a făcut săpături la Ripiceni [3] și în alte localități din acele părți, între 1960-1964.

Înainte de a fi existat un muzeu la Săveni, obiectele arheologice descoperite în comunele din jur au fost duse la alte muzee. Să amintim cazanul scitic de la Avrămeni pe care l-au dus la Iași, tezaurele monetare de la Păun-Mihălășeni, cele de la Vicoleni-Ungureni și mormintele sarmatice de la Vlăsinești-Odaie, sînt la Suceava, materialul ceramic de la Hănești pe care îl păstrează muzeul Dorohoi.

Lîngă Săveni, la Drăgușeni, profesorul Aristotel Crîșmaru face de vreo trei decenii și cercetări arheologice și colecții de obiecte arheologice. Materialul arheologic l-a oferit pentru înființarea unui muzeu la Săveni, așa cum Dionisie Linția a oferit colecția sa ornitologică muzeului din Timișoara, Alexandru Bărcăcilă a donat bogata colecție arheologică pentru formarea unui muzeu arheologic la Drobeta-Turnu Severin.

Un ziarist scria: „Profesorul Crîșmaru a donat o mare parte din descoperirile sale orașului Săveni punînd bazele Muzeului de arheologie de acolo. De asemenea a îmbogățit colecțiile muzeelor din Dorohoi și Botoșani [4].

Autoritățile din Săveni au creat condiții necesare pentru ca la Săveni să se poată inaugura un muzeu arheologic. În 23 August 1964, după frumoasele festivități din piață, autoritățile și masele populare s-au îndreptat spre o casă de pe strada principală, unde s-a inaugurat în două camere noul muzeu arheologic. Au luat cuvîntul autoritățile raionale, apoi profesorul Aristotel Crîșmaru a făcut un ghidaj pentru vizitatori. Noul muzeu s-a inaugurat într-o casă particulară, în două camere destul de neîncăpătoare. Era totuși un început promițător. Din prima zi vin foarte mulți vizitatori. Primul director al muzeului a fost profesorul Aristotel Crîșmaru, care a înființat un mic muzeu și la Dră-

3 C. S. NICOLAESCU-PLOPȘOR, *În preajma unui străvechi izvor. Unelte de acum 200.000—250.000 de ani. Meșterii din paleolitic, „Uriași" și „cremeni de fulger"*, în „Scînteia" 1964, 21 noiembrie, p. 4.

4 CONSTANTIN PRUT, *Căutătorul de comori. Reportaj din Drăgușeni*, în „Clopotul", XXV, 1969, nr. 2621, 17 septembrie, p. 1, 3. VLADIMIR DUMITRESCU, *Ostrovul de la Drăgușeni*, în „Clopotul", 1970, nr. 2922, 11 septembrie, p. 2; M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA, *Profesorul de istorie din învățămîntul mediu și cercetarea științifică*, în „Flacăra Iașului", XXII, 1967, nr. 6366, 1 martie, p. 1-2.

gușeni, în edificiul școlii generale de 10 ani. Reproducem documentul de înființare al Muzeului arheologic din Săveni :

Sfatul Popular al Regiunii Suceava
Comitetul Executiv

Decizia nr. 441

Comitetul executiv al Sfatului popular al regiunii Suceava

Analizînd în ședința din 1 iunie 1965 referatul nr. 15676 din 31 mai 1965 al Comitetului pentru cultură și artă de pe lîngă Comitetul executiv al Sfatului popular al regiunii Suceava, prin care propune înființarea muzeului raional Săveni, cu data de 1 iunie 1965 cu profil istoric, care să cuprindă în primul rînd materialele din vechile așezări de pe raza raionului Săveni.

În baza dispozițiilor art. 24 din Legea nr. 6/1957 de organizare și funcționare a sfaturilor populare :

Decide

Art. 1. Se aprobă înființarea muzeului raional Săveni, de categoria a patra, cu data de 1 iunie 1965.

Art. 2. Comitetul regional pentru cultură și artă și Comitetul executiv al Sfatului popular al raionului Săveni, vor aduce la îndeplinirea prezentei decizii.

Dată astăzi II iunie 1965

Președinte
Emil Bobu

Secretar,
Gh. Florescu

Reproducem și adresa Sfatului popular al raionului Săveni în legătură cu înființarea muzeului :

Sfatul popular al raionului Săveni
Comitetul de cultură și artă
Nr. 1083 din 8 februarie 1965

Către

Sfatul popular al Regiunii
Suceava, Comitetul de cultură și artă

Urmare adrsei Dvs. nr. 1994 din 26 I 1965 prin care ne faceți cunoscut că s-a dat avizul din partea Comisiei Muzeelor Științifice din C.S.C.A. pentru organizarea Muzeului raional Săveni, vă trimitem alăturat planul localului destinat pentru acest muzeu precum și planul tematic de organizare. Pentru asigurarea unui spațiu corespunzător muzeului raional Săveni, sesiunea sfatului popular raional Săveni din decembrie 1964, a hotărît să se pună la dispoziția muzeului, localul fostului rateș al tîrgului Săveni(fost han), clădire construită prin sec. XVIII și care prin vechi-

mea și arhitectura sa constituie ea însăși un obiect de muzeu ce trebuie conservat. Localul cuprinde o sală și alte 10 camere de dimensiunile specifice în alăturatul plan.

Datorită spațiului, muzeul are mari posibilități de dezvoltare. În 7 camere se poate instala expoziția de bază, pe hol se pot organiza expozițiile volante, trei camere pot fi destinate pentru depozit, laborator și birou-bibliotecă. În curte se pot instala piesele mari. Se anexează planul clădirii.

Secretar

Reproducem și al treilea document [5].

Sfatul popular al raionului Săveni
Comitetul de cultură și artă
Nr. din 19 octombrie 1964

Către

Comitetul de stat pentru cultură și artă
Comisiunea muzeelor științifice
Piața Scînteii nr. 1

În raionul Săveni, regiunea Suceava, cu ocazia celei de a X-a aniversări a Eliberării patriei noastre a luat iființă un muzeu, deocamdată cu o singură secție (de istorie). Dat fiind faptul că teritoriul acestui raion oferă mult material arheologic din așezări preistorice semnalate de mult de către cercetători ca Grigore Ștefănescu în 1885, Ioan Simionescu în 1902, N.N. Moroșan în 1925-1940, iar în anii din urmă prin săpăturile de la Ripiceni-Izvor și Mitoc (paleolitic), Drăgușeni (neolitic-cucutenian), Nichiteni-Coțușca (migrații sec. IV-V) de unde toate materialele de interes muzeistic luau și încă iau și în prezent drumul altor muzee din afara raionului, se simțea nevoia unui muzeu local.

În afara stațiunilor numite mai sus s-au identificat de către cercetătorii de la Muzeul Moldovei din Iași, pe cuprinsul raionului un număr de peste 80 de așezări omenești din toate perioadele istoriei, ceea ce oferă un vast cîmp de cercetări pentru muzeul din Săveni. Pentru început muzeul cuprinde două camere unde este bine reprezentată comuna primitivă de pe teritoriul raionului și un început pentru epoca prefeudală. Pe lîngă materialul paleolitic din stațiunile Mitoc, Ripiceni-Izvor și Ghireni expuse în prima cameră, muzeul cuprinde o valoroasă colecție de unelte și vase din cultura Cucuteni, provenind din stațiunile de la Drăgușeni, multe exemplare unice în felul lor, expuse în camera a doua și care stîrnesc interesul și admirația vizitatorilor.

Comitetul executiv raional a dotat muzeul cu un mobilier corespunzător — vitrine de cel mai nou tip, pentru prezentarea exponatelor și susține din plin acțiunea de îmbogățire a muzeului. În prezent fac amenajări pentru încă două camere unde să se organizeze o secție de etnografie și să se continue secția de istorie.

5 Cele trei documente sînt copiate din *Dosarul cu acte de înființarea muzeului* (în Arhiva Muzeului din Săveni).

Între 23 august — 10 octombrie a.c. muzeul a fost vizitat de peste 2 000 persoane, cu toate că este deschis numai duminica şi deservit în mod voluntar de către profesorul Crîşmaru Aristotel unul din iniţiatorii acestui muzeu.

Muzeul s-a îmbogăţit cu multe obiecte. Departamentul culturii a cerut de la muzeul din Săveni o statuietă pentru o expoziţie internaţională. Reproducem adresa ce se păstrează în arhiva muzeului.

Republica Socialistă România
Comitetul de stat pentru cultură şi artă
Piaţa Scînteii nr. 1, Telefon 17 60 10
Nr. 70 903

Către

Muzeul din Săveni,

Pentru organizarea expoziţiei : 500 de ani de artă şi cultură în România, sînt necesare piesele cuprinse în lista anexă şi care face parte din patrimoniul muzeului Dvs. Vă rugăm, în consecinţă, să le împrumutaţi „Oficiului de expoziţii" unitate care are sarcina organizării şi care va asigura ambalarea şi transportul pieselor în condiţii de deplină securitate şi integritate. Piesele vor fi predate delegatului nostru salariatul Oficiului de organizarea expoziţiilor, împreună cu fişele lor.

Anexăm şi instrucţiunile pentru delegatul Oficiului de organizarea expoziţiilor.

Director,
Vasile Drăguţ

Inspector general,
Radu Florescu

Anexă : Muzeul din Săveni : 1. Figurină umană de la Săveni.

Obiectul cerut nu este însă la Muzeul arheologic din Săveni, este în colecţia profesorului Aristotel Crîşmaru din Drăguşeni. Este vorba de o zeiţă a fecundităţii, un fel de Venus din epoca neolitică.

C. S. Nicolaescu-Plopşor, fost membru corespondent al Academiei scria în 1964 că muzeul de la Săveni reprezintă o nouă realizare culturală care face cinste regiunii Suceava (O nouă instituţie culturală în regiunea Suceava, muzeul din Săveni, în „Zori noi", XIX, nr. 5299, 1964, 3 octombrie, p. 2). Despre tînărul muzeu arheologic din Săveni a scris în 1965 Iosif E Naghiu (Istoria tînără a unui muzeu, în „Zori noi", XX, 1965, nr. 5553, 20 octombrie, p. 4). A apărut şi o scurtă prezentare în publicaţia centrală a muzeelor [6]. Pe încetul tînărul muzeu ajunge cunoscut în nordul Moldovei.

Din casa particulară tînărul muzeu se mută în 1966 într-o clădire veche, care este un monument istoric. De pe la sfîrşitul secolului al

6 EUGEN COROAMĂ şi FILARET APROTOSOAIE, „Muzeul de arheologie din Săveni", în „Revista muzeelor", 1970, nr. 3, p. 233-234.

XVIII-lea este amintit la Săveni un „rateș" la care veneau mai ales negustorii cu prilejul tîrgurilor vestite de cai, vite și cereale de la Săveni. În 1905 s-a înființat în vechiul local o școală inferioară de meserii cu două secții : croitorie și frîngherie. Secția de frîngherie s-a desființat și s-a înființat o secție de cismărie.

În timpul primului război mondial a funcționat în vechiul rateș un spital militar. Directorul școlii a fost Ioan Adamescu. În 1931 a fost desființată școala profesională. Edificiul a avut diverse întrebuințări, pînă în 1966, cînd a fost reparat și transformat într-un mic palat al culturii. În 4 camere funcționează biblioteca orășănească (fostă bibliotecă raională) cu vreo 50 000 de volume (are sală de lectură, secție de copii, secție de împrumut și depozit).

Muzeul are 4 camere : laboratorul, biroul directorului în care este și o mică bibliotecă de specialitate, două săli de expoziție. Mai sînt exponate și pe holul muzeului, unde se fac expozițiile.

Inventarul general al muzeului alcătuit în ultimii ani, cuprinde descrierea obiectelor și locul în care s-au descoperit,. Este un inventar foarte util pentru cercetători, pe care îl continuă an de an, cu materialul arheologic recoltat în urma săpăturilor arheologice.

Paleoliticul din așezările din valea Prutului coboară pînă la limita dintre inferior și mijlociu, așa cum s-a dovedit prin săpăturile de la Malul Galben și Ripiceni-Izvor. La Ripiceni s-au făcut săpături de mare amploare, s-a găsit un bogat material litic și osteologic bogat și interesant, mai ales paleoliticul mijlociu (cultura musteriană) și superior (aurignaciană). Prin cercetarea așezării de la Ripiceni s-a adus o contribuție importantă la istoria veche. În urmă cu 50—40 mii de ani a sălășluit pe la Ripiceni o populație de vînători (Homo sapiens fosilis). La muzeul din Săveni sînt multe obiecte de la Ripiceni. Să amintim un corn de mamut reconstituit. Cercetările de suprafață au scos la iveală astfel de așezări pe valea pîrîului Ghireni, la Volovăț, Podeasa, Podriga. Neoliticul este reprezentat la muzeu începînd cu faza Cucuteni A cu material provenit din așezarea de la Drăgușeni, unde se fac săpături sistematice începînd din anul 1964-1965, de către muzeul din Dorohoi în colaborare cu Institutul de arheologie din Iași, apoi s-au reluat în 1970 și s-au continuat pînă în 1973 de Institutul de arheologie din București în colaborare cu Muzeul de istorie din Botoșani. În 1970 a efectuat săpături la Drăgușeni și Muzeul din Săveni, reușind să descopere două locuințe neolitice, cu material foarte bogat și important, din care amintim un topor cu brațele în cruce [7]. Acest topor prezintă un aspect destul de singular, fiind la prima vedere o formă de trecere între tipul Vidra de topor-ciocan și toporul cu brațele dispuse în cruce (kreuzschneidige Axte) propriu zis, de tip Ariușd-Murgeni.

Materialul descoperit în 1960—1964 a fost reconstituit de profesorul Aristotel Crîșmaru care l-a donat muzeului de la Săveni.

7 ARISTOTEL CRÎȘMARU, *Un topor de aramă descoperit în așezarea Cucuteni A de la Drăgușeni (Jud. Botoșani)*, în „Studii și cercetări de istorie veche", XXII, 1971, nr. 3, p. 479-483.

Epoca bronzului este cunoscută mai ales prin cultura Noua, perioadă de sfirşit a acestei epoci. În ţinutul Săvenilor s-au găsit vreo 10—12 aşezări de acest fel.

Epoca fierului (Hallstatt) este cunoscută prin cîteva aşezări insuficient cercetate. La Tène-ul corespunzător culturii geto-dacice este cunoscută prin descoperirile de la Ichimeni şi unele resturi ceramice [8] de la Cotul Miculinţi. Printre cele 200 de vase reconstituite pînă acum sînt unele exemplare considerate ca unice : amforele cu şnurul boltit, vasul în formă de coşuleţ, suporturile cu corpul tăiat în fante, sau vasele elegante în formă de binoclu, din care unul este expus în muzeul de istorie al Republicii Socialiste România. O piesă foarte importantă este un topor-ciocan de aramă descoperit în timpul săpăturilor din 1970. Secolele II, III, IV din perioada migraţiilor sînt cunoscute prin cimitirele de la Vlăsineşti, Odaie, Dîngeni, Iacobeni. Unele obiecte provin din cercetările de suprafaţă de la Nichiteni, Petricani. La Hăneşti, în locul numit Moviliţa, pe malul Başeului s-au găsit morminte din secolul al IV-lea şi s-a reuşit să se scoată şi să fie adus la muzeul din Săveni un mormînt (schelet) cu inventar (vase).

La Petricani [9] a fost găsită o vatră din perioada migraţiilor pe care au reuşit s-o aducă întreagă la muzeul din Săveni şi este expusă într-o sală. Este o vatră ce a fost scoasă întreagă din pămînt.

La muzeul arheologic din Săveni a existat încă din 1964 o mică colecţie numismatică de vreo 2 000 de monede.. Remarcăm un număr important de monede romane, descoperite la Săveni în localităţile din jur. De aici rezultă că monedele romane circulau şi între triburile care locuiau în această parte a judeţului, unde n-a ajuns stăpînirea romană. Există o colecţie numismatică şi în holul muzeoloi unde se fac de obicei expoziţiile de pictură, grafică şi sculptură.

Descoperirea unor obiecte romane la Hăneşti în 1972 şi la Manoleasa în 1973 pune o problemă importantă de istorie veche. Obiectele şi monedele romane se găsesc în părţile Săvenilor şi au fost achiziţionate de populaţiile vechi, şi dovedesc că romanii au stăpînit efectiv această regiune de dincoace de Carpaţi. Este o problemă controversată în istoria veche pînă unde se întindea Dacia Romană în răsărit. Nu încercăm să emitem ipoteze în acest domeniu. Menţionăm doar faptul că în

8 Idem, *Arheologie după 5000 de ani*, în „Clopotul", XXVIII, 1972, nr. 3555, 24 sept., p. 2 ; idem, *Contribuţii la cunoaşterea neoliticului din împrejurimile Săvenilor (Jud. Botoşani)*, în „Studii şi cercetări de istorie veche", XXI, 1970, nr. 2, p. 267-285. Eugen Coroamă şi Filaret Aprotosoaie, *Piese rare la muzeul din Săveni*, în „Clopotul", XXV, 1969, nr. 2481, 6 martie, p. 2.

9 FILARET APROTOSOAIE, *Pe teritoriul comunei Hăneşti. Noi date despre străbuni*", în „Clopotul", XXVIII, 1971, nr. 3277, 31 noiembrie, p. 2.

10 *Ce e nou la D-voastră ?*, în „Clopotul", XXIX, 1973, nr. 3671, 9 februarie, p. 3. Reportaj — *Inscripţii pe un vas roman*, în „Clopotul" din XXIX, 1973, nr. 3677, 16 februarie, p. 3. *O scrisoare către Mihai Ciucă*, în „Clopotul" XXIX, 1973, nr. 3667, 4 februarie, p. 2. *Contribuţii la unele cercetări arheologice efectuate în împrejurimile oraşului Săveni* (manuscris în arhiva muzeului din Săveni). *Descoperiri arheologice pe teritoriul comunei Hăneşti* (manuscris în arhiva muzeului din Săveni).

localitățile din jurul Săvenilor s-au descoperit obiecte romane [11]. Cu prilejul sesiunii anuale a Secției de istorie-arheologie a Academiei de științe sociale și politice din februarie 1974 ținut la Muzeul de istorie a R.S.R. s-a deschis o expoziție care înfățișează descoperirile de căpetenie ale campaniilor de săpături din 1972-1973. Erau și două vitrine cu materiale provenite din așezarea cucuteniană de la Drăgușeni, precum și obiecte romane. Specialiștii au acordat o atenție deosebită obiectelor de podoabă, de proveniență romană, descoperite la Hănești și la Manoleasa. Obiectele acestea au fost trimise la expoziție de Muzeul arheologic din Săveni.

După o situație făcută în 30 ianuarie 1974, la Muzeul de arheologie din Săveni erau :

1. obiecte arheologice 1901/1938 din comuna primitivă, 58 din orînduirea sclavagistă, 406 din prefeudal și 56 din feudal ;
2. obiecte de artă 40 ;
3. obiecte numismatice 655 ;
4. obiecte de etnografie 32 ;
5. în sala memorială dr. Mihai Ciucă și dr. Alexandru Ciucă, 1011 obiecte, documente, scrisori originale, cărți și reviste.

În 1972 muzeul din Săveni și-a propus să organizeze o sală memorială „Dr. Mihai Ciucă și dr. Alexandru Ciucă, în casa în care a locuit Platone Ciucă, fost director al școlii elementare de băieți din Săveni și soția sa Elena Ciucă„ fostă directoare a școlii elementare de fete din Săveni. Autoritățile locale au sprijinit această inițiativă. În 1973 nepoții celor doi savanți Ciucă, medicul Bobulescu și generalul pensionar Teodoru din București au donat foarte multe obiecte, cărți, manuscrise etc. ale celor doi savanți pentru camera memorială de la Săveni. În 1973 a început organizarea sălii memoriale. Cei doi savanți au ținut mult la orașul natal. După primul război mondial au donat un număr important de cărți și reviste spitalului din Săveni înființat în 1879 Biblioteca de specialitate pe care au creat-o trebuie să devină un mic centru de documentare pentru personalul medical din această parte a județului. A donat apoi școlii elementare din Săveni o trusă medicală, spre a se forma un cabinet medical model. Prin 1967 au donat noului liceu de cultură din Săveni 200 de volume, cărți documentare de valoare, pe care în 1973 le-au donat pentru sala memorială. În principiu s-a hotărît ca la 18 august 1973 cînd se împlinesc 90 de ani de la nașterea lui Mihai Ciucă să se inaugureze noua sală memorială. N-au putut fi însă terminate lucrările pînă la această dată și de aceea s-a amînat deschiderea festivă a sălii memoriale. O stradă din Săveni se numește dr. Alexandru Ciucă, este strada de lîngă spitalul veterinar, a fost modernizată și asfaltată strada din fața sălii memoriale a fraților Ciucă și s-a hotărît ca să se facă demersurile necesare să se numească dr. Mihai Ciucă. Savantul

11 FILARET APROTOSOAIE, *La „Moviliță“*, în „Clopotul“, XLI, 1973, nr. 4006, 25 oniembrie, p. 2. PAUL SADURSCHI, *Arheologie. Prezențe botoșănene*, în „Clopotul“, XLI, 1974, nr. 4083, 26 februarie, p. 2.

dr. Gheorghe Marinescu spunea în şedinţa Academiei Române din 25 mai 1936 că dr. Mihai Ciucă „s-a distins prin cercetările sale de medicină experimentală, încît a fost însărcinat cu diferite misiuni ştiinţifice şi anchete epidemiologice în diferite ţări din Europa şi aşa D-sa a organizat în Europa şi Extremul Orient cursuri internaţionale de malarie sub auspiciile Ligii Naţiunilor. Pe baza lucrărilor sale numeroase în domeniul malariei a fost numit secretar general al Comisiunii Internaţionale de malarie. Printre numeroasele sale lucrări care trec peste 100, am dori să citäm în special cele făcute cu Jules Bordet, savant care a căpătat premiul Nobel" [12].

Căutăm şi o apreciere despre Alexandru Ciucă. Specialiştii spun că „Merite deosebite are şi dr. Alexandru Ciucă, unul dintre creatorii bacteriologiei şi virusologiei veterinare române. Al. Ciucă este primul om de ştiinţă din lume care a aplicat reacţia de fixare a complementului în diagnosticul febrei aftoase" [13].

La 5 octombrie 1973 Consiliul popular al oraşului Săveni a adresat o cerere Institutului Dr. Ion Cantacuzino, prin care solicită acte, documente, fotografii, cărţi, în legătură cu viaţa şi opera celor doi fraţi Ciucă. N-a trecut mult şi Institutul Dr. Ion Cantacuzino a trimis la Săveni o serie de materiale deosebit de importante.

De vreo 2—3 ani o preocupare importantă a acestui muzeu este achiziţionarea de obiecte ce să poată forma mai tîrziu o secţie etnografică. Au fost achiziţionate obiecte vechi din Săveni (de exemplu un lacăt, pe bază de şurub, foarte vechi, o rîşniţă etc. S-a încercat să se cumpere ultima moară de vînt ce a mai supravieţuit în acest colţ de ţară, la Ichimeni, dar nu s-a putut ajunge la o înţelegere. Unii locuitori din Săveni au acceptat să doneze unelte vechi care vor forma cîndva inventarul secţiei de etnografie. În planul de muncă se prevede intensificarea acţiunii de achiziţionare a obiectelor pentru viitoarea secţie etnografică.

În holul muzeului au loc expoziţii de artă, pictură, grafică, sculptură. De multe ori Cenaclul de literatură şi arte plastice „Artur Enăşescu" din Botoşani a trimis la Săveni lucrări ale membrilor săi, mai ales picturi şi grafice. În acest hol se ţin uneori şedinţele Cercului de literatură „Mihai Eminescu" din Săveni. Se înfiripă o viaţă cultural-ştiinţifică în jurul tînărului muzeu. În decursul unui deceniu de activitate muzeul din Săveni a desfăşurat şi o rodnică activitate de masă. Să amintim expoziţiile organizate în diverse comune (Avrămeni, Manoleasa, Vlăsineşti, Ungureni etc.), expunerile despre colecţiile muzeului făcute la cluburi, la casele de cultură şi la căminele culturale. La Universitatea populară din Săveni înfiinţată în 1969 s-au ţinut expuneri despre muzeu. Cercul de colaboratori ai muzeului sprijină acţiunile întreprinse de muzeu. În ziarul judeţean „Clopotul" au apărut de mai multe ori ştiri despre activitatea acestui muzeu. Planul de muncă prevede organizarea unei sesiuni ştiinţifice de comunicări, în care să se discute probleme referitoare la trecutul oraşului Săveni şi la localităţile din jur. An de an se vor face săpături arheologice în acel colţ de ţară, bogat în urme ale vieţii umane de altă dată. În viaţa spirituală a oraşului Săveni şi a părţii de nord a judeţului Botoşani, ocupă un loc important

muzeul de arheologie care are și posibiltatea de a oferi cercetătorilor un material bibliografic deși nu complet, totuși foarte important. Materialul arheologic de la Săveni a fost cercetat de mai mulți specialiști și este deosebit de important pentru cunoașterea trecutului îndepărtat.

Muzeul arheologic din Săveni a pătruns și în circuitul turistic. De exemplu Dr. Vasile Cucu și Marian Ștefan în lucrarea èGhid Atlas al monumentelor istorice, București, 1970, p. 256 scrie că : Săvenii — nou centru urban al județului Botoșani — atrage vizitatorii mai ales prin Muzeul arheologic în care sînt expuse bogate colecții ilustrînd dezvoltarea vieții omenești pe teritoriile învecinate, în timpul comunei primitive".

12 Academia Română, Anale, Tom LVI, Ședințele din 1936—1937, p. 6.

13 DR. NICOLAE CAJAL și DR. RADU IFTIMOVICI, *Din istoria luptei cu microbii și cu virusurile*, București, 1964, p. 214.

DOCUMENTE ŞCOLARE DIN SĂVENI

IOSIF E. NAGHIU

Şcoala elementară [1] din Săveni a fost înfiinţată în toamna anului 1864. Pe vremea aceea tîrgul Săveni avea 470 de familii. În anul şcolar 1864-1865 şcoala elementară din Săveni a avut două clase 1) clasa I-a cu 29 de elevi şi 2) clasa a II-a cu 9 elevi, deci total 38 de elevi. În 1865 s-au mai înfiinţat şcoli în plasa Başeu la 1) Borzeşti cu 13 elevi 2) Vlăsineşti cu 20 elevi 2) Manoleasa cu 14 elevi 4) Plopeni cu 27 elevi 5) Ştiubieni cu 18 elevi. În 1864-1865 şcoala din Săveni a avut un învăţător, pe Grigore Condurachi. Actul de numire a fost eliberat la 16 martie 1865.

Încă în 1862 în *învoiala* dintre Maria Moruz născută Negre şi tîrgoveţii din Săveni se aminteşte „un loc de şcoală şi altul de feredeu [2]. Grigore Condurachi [3] s-a născut la Săveni în 17 februarie 1841 şi a urmat cinci clase de seminar la Iaşi.

În anul de învăţămînt 1864-1865 au fost în judeţul Dorohoi 20 de şcoli elementare. În plasa Başeu (cu reşedinţa la Săveni) au fost învăţători : 1) Ioan Iacobescu la Borzeşti (absolvent al cursului primar) 2) Constantin Popovici la Vlăsineşti (absolvent al cursului primar) 3) Andrei Andrievici (absolvent al cursului primar). 4) Dumitru Filipescu, la Plopeni (absolvent al seminarului inferior). 5) Teodor Botez la Ştiubieni (Anuarul nu menţionează ce pregătire avea).

Ion Ionescu de la Brad [4], savantul agronom din secolul trecut descrie Săveniul din timpul înfiinţării şcolii elementare. „Tîrgul Săveni era proprietatea lui N. Negri, arendată lui Iorgu Moscovici pentru 1 700 de galbeni pe an. În tîrgul Săveni erau 250 de familii, iar în satul Săveni 162 de familii. Moşia Săveni cuprindea 1 700 fălci pămînt arabil. Tîrgul

1 Anuarul generale al instrucţiunii publice pe anul şcolariu 1864—1855 sub direcţiunea Dlui V. A. Urechia directore generale alu instrucţiunii publice şi culteloru, profesore de literatură şi istoria românîloru la Facultatea de litere Anulu alu II-lea. Bucureşti, Imprimeria Statului, 1868, p. 41.

2 Documente privitoare la istoria economică a României. Oraşe şi tîrguri 1776—1861. Moldova Seria A. Vol. II, Bucureşti, 1960, p. 370.

3 Sinodic nr. 306 fila 148 scris de Ioan Ciocoiu (Arhivele Statului Iaşi).

4 Ion Ionescu de la Brad *Agricultura Română din Judeţul Dorohoiu.* Bucureşti, Imprimeria Statului, 1866, p. 383-386.

Săveni era celebru prin „tîrguri de vite în toate duminicile". Voievodul Mihail Sturza, voind să facă un tamazlîc la Cioara a cumpărat 12 vaci de soi bucșan de la Năstase Moscovici din Săveni. În tîrgul din Săveni se aduc boi ce se vînd cu 50 de galbeni perechea. De un an și jumătate zona Săveniului era bîntuită de epidemii. „Este o calamitate mare pentru oamenii a căror vite sînt lovite de boală... Vitele bolnave sînt puse la un loc cu cele sănătoase și numai cînd atunci o vită de boală nu mai poate urma cîrdul, se scoate afară și se duce în bolniță. Puține vite scapă de moarte din acele duse la bolniță. La Săveni era un tamazlîc „de soi ales bucșan". Din prisosul pămîntului moșiei arendașul vinde imașul țăranilor, cu un galben falcea și țarina cu 30 de lei. Din cauza epidemiilor țăranii au sărăcit. Au propus arendașului să vînd munca lor pentru anul viitor.

În februarie 1906 a fost înființată la Săveni o școală elementară de meserii cu două secții : 1) cizmărie ; 2) frîngherie. A funcționat în clădirea vechiului „rateș" din Săveni, atestat documentar de pe la 1800 (în prezent este localul muzeului de arheologie și al bibliotecii orășenești). Școala era susținută de primărie. În 1909 erau 36 de elevi, dintre care s-au retras 15. Au absolvit școala cinci elevi :

1) *Evoiu Mihai* — cizmar, atelier propriu în Săveni în colaborare cu D. Panu.
2) *Mihăilescu Ioan* — cizmar.
3) *Titică Vasile* — cizmar, bucătar în atelierul lui I. Jalobă.
4) *Leahu Vasile,* cizmar, atelier propriu în Săveni.
5) *Panu Dimitrie* — atelier propriu în Săveni în colaborare cu Mihai Evoiu, absolvent [5].

La 31 martie 1914 atelierul de frîngherie a fost desființat, pentru că nu avea elevi. În locul secției de frîngherie s-a înființat o secție de croitorie. În timpul primului război mondial 1914-1916 școala elementară de meserii din Săveni a fost transformată în spital militar numit *Rîmnicul Vîlcea 5.*

Din subvențiile acordate de Casa școalelor și de primăria din Săveni și din comunele învecinate, s-a înființat internatul școlii elementare de meserii din Săveni, primul internat școlar din această localitate.

Directorul acestei școli a fost Gheorghe Adamescu. Corpul didactic era format din doi maiștri și un învățător. În 1927 corpul didactic al școlii elementare de meserii era format din : 1) Gheorghe Adamescu director ; 2) Ștefan Teodorescu, maistru cizmar ; 3) Ioan Popo, maistru croitor și 4) Nicolae Nemțeanu învățător. În 1935 școala a fost desființată [6].

---

5 Gheorghe Hoza, *Școala de meserii. Organizare, rezultate.* București, 1909, p. 82.

6 Citățm cîteva lucrări despre trecutul Săveniului : Ioan Tanoviceanu. *Istoria moșiei Săveni scoasă din scrisorile ei cele vechi,* în „Arhiva Societății științifice și literare din Iași", II, 1890-1891, p. 336-343. Dumitru Furtună, *Înființarea tîrgului Săveni,* în „Revista istorică" I, 1915, p. 129-134, Descrierea literaturizată. Mihail Sadoveanu. *Apa morților,* în Opere vol. V, București, 1956, p. 7. *Amintiri,* Demostene Botez — *Memorii,* București, Editura Minerva, 1970, p. 24-29.

În 1818-1919 a funcționat la Săveni o „școală pregătitoare" (prima clasă a școlii pedagogice). Directorul acestei școli a fost Ioan Atanasiu. Al doilea cadru didactic a fost Ioan Grigoriu.

La această școală s-au înscris 52 de elevi din Săveni și din localitățile din apropiere. După terminarea acestei „școli pregătitoare" au urmat școala pedagogică (Dorohoi, Botoșani) și aproape toți au ajuns învățători.

Reproducem *registrul matricol al școlii* pregătitoare de la Săveni din 1918—1919 ca document din istoria învățămîntului la Săveni".

Școala pregătitoare Săveni
Registru matricol
1918-1919

1) Axente I. Aureliu n. 1907 Mileanca (eliminat)
2) Andriescu I. Mihail n. 1904 Păltiniș (promovat)
3) Antonescu D. Aglaia f. n. 1904 Oroftiana (promovată)
4) Andriescu I. Maria f. n. 1903 Vîrfu Cîmpului (promovată)
5) Buhăceanu D. Constantin n. 1903 Hănești (promovat)
6) Biciușca Manole Eugenia n. 1903 Săveni (prmovată)
7) Calistru V. Vasile n. 1904 Suharău (promovat)
8) Cristea C. Ioan n. 1903 Vlăsinești (promovat)
9) Ciorăscu Gh. n. 1906 Manoleasa (promovat)
10) Chiriac D. Gherghe n. 1906 Avrămeni (promovat)
11) Diaconescu C. Elisabeta n. 1905 Hănești (promovată)
12) Durnea I. Maria n. 1903 Săveni (promovată)
13) Enache V. Maria n. 1903 Vîrfu Cîmpului (promovată)
14) Ficiuc C. Visarion n. 1902 Vlăsinești (promovat)
15 Faliboga C. Ioan n. 1995 Vlăsinești (promovat)
16) Gheorghiu N. Artur n. 1904 Adjudu Nou (promovat)
17) Grigorincu C. Teodor n. 1902 Săveni (promovat)
18) Gagos G. Mihai n. 1904 Hănești (promovat)
19) Gagos N. Dumitru n. 1903 Hănești (promovat)
20 Honciuc N. Vasile n. 1903 Vlăsinești (promovat)
21) Holic D. Ioan n. 1903 Vlăsinești (promovat)
22) Ionescu I. Mihai n. 1904 Săveni (promovat)
23) Irichiuschi D. Petru n. 1904 Vlăsinești (promovat)
24) Lăscărescu M. Eugeniu n. 1904 Avrămeni (promovat)
25) Lebădă P. Alexandru n. 1905 Vlăsinești (promovat)

Arheologie : Mircea Petrescu-Dîmbovița, N. Zaharia și M. Zaharia. Așezări din Moldova de la paleolitic pînă în secolul al XVIII-lea, București, Editura Academiei R.S.R., 1970, p. 261-262. Monografia comunei Săveni 1927 (manuscris în arhiva parohiei ortodoxe române din Săveni). Constantin Ciocoiu *Monografia județului Dorohoi.* Tîrgul Săveni, în „Gazeta Dorohoiului" VIII, 1925, nr. 21, august, 27 p., p. 2. Constantin Ciocoiu. Contribuții la istoria județului Dorohoi. Bisericile și școlile din Tîrgu Săveni, în „Gazeta Dorohoiului" VIII, 1925, nr. 22, august, 28, p. 4. Sinodic Arhivele Statului Iași, nr. 306 (Ioan Ciocoiu). Marea răscoală a țăranilor din 1907. București, 1967, p. 97, 152, 180, 187—188. Răscoala țăranilor din 1907. Documente. București, 1948, p. 98. Gr. Racoviță. Săvenii centru de propagandă culturală, în „Cuvîntul nostru" I, 1928, nr. 8-9, p. 8-9.

26) Livădaru C. Vasile n. 1906 Avrămeni (promovat)
27) Moruz C. Aurelian n. 1906 Avrămeni (promovat)
28) Mihăilescu C. Alexandru n. 1906 Ştiubeni (promovat)
29) Mandache Gh. Costache n. 1904 Drăguşeni (promovat)
30) Marcovici G. Gheorghe n. 1904 Hăneşti (promovat)
31) Moraru Gh. Lucreţia n. 1904 Corlăteni (promovată)
32) Nechelciuc N. Ioan n. 1904 Avrămeni (promovat)
33) Neagu G. Adrian n. 1905 Manoleasa (promovat)
34) Pricop I. Gheorghe n. 1905 Manoleasa (promovat)
35) Pidvisischi I. Petru n. 1906 Avrămeni (promovat)
36) Panu I. Vasile n. 1904 Văculeşti (promovat)
37) Postulache I. Aglaia n. 1902 Rădeni (promovată)
38) Postulache I. Emilia n. 1905 Rădeni (promovată)
39) Politic D. Aglaia n. 1904 Săveni (promovat)
40) Romândaş D. Gheorghe n. 1906 Avrămeni (promovat)
41) Româşcanu Avedic Aslan n. 1904 Săveni (promovat)
42) Render C. Olga n. 1906 Hăneşti (promovată)
43) Ronder C. Olga n. 1906 Bîrsăneşti (promovată)
43) Tănase Petru n. 1903 Hăneşti (promovat)
44) Tatracan I. Alexandru n. 1904 Mileanca (promovat)
45) Ungureanu Şt. Mihai n. 1904 Hăneşti (promovat)
46) Vitcu T. Eugenia n. 1906 Săveni (promovată)
47) Vîlcu D. Gheorghe n. 1906 Săveni (promovat)
48) Vîlcu D. Gheorghe n. 1906 Săveni (promovat)
49) Ochiană N. Constantin n. 1904 Avrămeni (promovat)
50) Diaconescu Gh. Cristian n. 1904 Drăguşeni (promovat)
51) Răducanu C. Natalia n. 1904 Drăguşeni (promvată)
52) Răducanu C. Maria n. 1906 Drăguşeni (promovată)

În 1945 s-a înfiinţat la Săveni *gimnaziul unic* ce s-a dezvoltat mai tîrziu în liceu.

Reproducem cîteva documente în legătură cu înfiinţarea acestei şcoli ce a devenit mai tîrziu, în 1958 liceu, iar în 1977 liceu industrial agrar.

Şcoala primară mixtă Săveni — Dorohoi. Nr. 16 1945 octombrie, 16

Convocare

În vederea înfiinţării gimnaziului unic în această localitate sînteţi rugaţi a vă prezenta astăzi ora 12 la şcoala primară nr. 1 pentru a discuta posibilităţile de funcţionare.

Şedinţa va fi prezidată de Dl inspector şcolar Octav Brahă.
De vedere vă rugăm a semna.
Director,
Constantin Lungu
1) Preot G. Teodorescu
2) Preot V. Honciuc
3) Judecător Nicopol
4) Judecător Straus

5) Pretor C. Lainer
6) Doctor Conărescu
7) Doctor Glăvan
8) Doctor pensionar Gh. Tene
9) Primar Dudac
10) Ajutor primar Mitoşeri
11) Director Blumental
12) Dirigintele oficiului P.T.T., Chelărescu
13) Şef poliţie Petrini
14) Controlor Onofrei
15) Vasile Oîlsnic
16) Ilie Ştefan
17) Fraţii Rafialovici
18) Preşed. Comunităţii Lipa Surghei
19) Rabinul Comunităţii

Inspectorul şcolar al judeţului Dorohoi Nr. 10472/945. 17 noiembrie 1945.

Domnului
Lungu Constantin — învăţător
Săveni, judeţul Dorohoi

Avem onoarea a vă face cunoscut că am dispus înfiinţarea gimnaziului unic la Săveni. Pentru aceasta Dvs. sînteţi delegat a îndeplini funcţia de director. Personalul didactic al gimnaziului se încadrează astfel :

1) Lungu Constantin înv. gr. I Săveni
2) Filareta Grigoriu licenţiată în litere (înv. supl. Săveni)
3) Lucreţia Creţulescu înv. gr. I Săveni.

Această încadrare se va completa cu învăţători, preot, medic etc după nevoile şcolii.

Toate îndrumările tehnice pentru înfiinţarea şi funcţionarea acestui gimnaziu şi programe de lucru le veţi căpăta de la dl. director al liceului de băieţi din Dorohoi, care este preşedintele consiliului interşcolar al judeţului Dorohoi căruia urmează a Vă adresa.

Pentru alte lămuriri complimentare şi nedumeriri vă veţi adresa inspectorului şcolar Dorohoi.

Luaţi urgente măsuri pentru ca cel mai tîrziu pînă la 25 noiembrie a.c. gimnaziul să înceapă a funcţiona.

În legătură cu organele administrative locale veţi lua toate măsurile ca şcoala să funcţioneze în condiţiuni cît mai bune, pentru ca să-şi poată ajungă scopul şi să nu se compromită intenţiunile Ministerului, care stau la baza hotărîrii, de a se reforma învăţămîntul popular şi a se da posibilităţi largi culturalizare şi educare a maselor.

Inspector general
E. Rodeanu

Inspector şc. adj.
Grigore Davideanu

Primul act ieşit de la noul gimnaziu unic este o telegramă foarte urgentă :
Către D-nii primari şi D-nii directori şcolari din Plasă.

Am onoarea a vă face cunoscut că prin ordinul nr. 10472 s-a fiinţat gimnaziul unic la Săveni, care este mixt. Înscrierile încep în ziua de 20 noiembrie a.c. şi ţin pînă în seara zile de 24 noiembrie 1945, urmînd ca în ziua de 25 noiembrie ora 8 dimineaţa toţi elevii înscrişi să fie prezenţi împreună cu părinţii la solemnitatea deschiderii cursurilor.

Aduceţi la cunoştinţă tuturor celor interesaţi spre a se prezenta pentru înscrierea cu următoarele acte :

1. Extract de naştere
2. Extract de absolvire a 4 clase primare
3. Certificat de naţionalitate
4. Certificat de vaccină

Fiecare elev la prezentarea în clasă va aduce şi dovadă că în comună nu există epidemie.
Acest ordin va fi difuzat şi în cătune.

Director, Pretor,
Const. Lungu Leiner

Noul gimnaziu a început să funcţioneze în localul şcolii primare între orele 13—18.

În 25 noiembrie 1945 directorul Constantin Lungu scrie că gimnaziul unic a început cu 40 de elevi şi că populaţia Săveniului a subscris 300.000 lei în mod benevol, pentru a se instala lumina electrică şi pentru combustibil.

În raport se mai spune că „populaţia locală şi cea din împrejurimi a primit cu multă bucurie înfiinţarea acestui gimnaziu".

Inspectorul şcolar al regiunii Suceava a aprobat înfiinţarea şi funcţionarea noului gimnaziu cu adresa nr. 18262 din 5 decembrie 1945.

În cadrul liceului a funcţionat în primii ani o şcoală inferioară de agricultură pentru formarea muncitorilor calificaţi. Şcoala inferioară de agricultură de la Săveni a primit elevi din fostele raioane, Săveni, Dorohoi şi Botoşani. Corpul didactic era format din ingineri agronomi de la Secţia agricolă a raionului Săveni (pentru materiile de specialitate) şi din profesori de liceu (pentru materiile de cultură generală).

În 1958—1959 au fost 35 de elevi în anul I. În 1959—1960 au fost 32 de elevi în anul I şi 31 de elevi în anul II. În anul 1960—1961 au fost 35 de elevi în anul I, 28 de elevi în anul II şi 21 de elevi în anul III care au absolvit această şcoală.
Iată lista ambsolvenţilor :

1) Apetroaiei Aurica (n. 1943)
2) Atănăsoaie Victoria (n. 1943)
3) Burcă Dumitru (n. 1944)
4) Ciobanu Elena (n. 1944)
5) Cimpoieşu Vasile (n. 1944)

6) Burac Dumitru (n. 1944)
7) Ciubotaru Silvia (n. 1943)
8) Corolea Elena (n. 1943)
9) Cucu Mihai (n. 1943)
10) Ghetmann Gheorghe (n. 1944)
11) Irimia Mihai (n. 1944)
12) Juncaru Mihai (n. 1948)
13) Lău Mihai (n. 1944)
14) Negru Teofilia (n. 1944)
15) Oniciuc Ilie (n. 1942)
16) Păduraru Vlad (n. 1944)
17) Pomîrleanu Vasile (n. 1942)
18) Sandu Gheorghe (n. 1944)
19) Satala Maria (n. 1944)
20) Scutelnicu Constantin (n. 1943)
21) Tronciu Ștefan (n. 1942).

Reproducem actul de înființare :

Sfatul popular al raionului Săveni. Secția de învățămînt-cultură Nr. 6209 din 30 sept. 1958.

Către
Școala medie Săveni

Vi se trimite în copie ord. nr. 40 737 din 21 sept. a regiunii spre știință și conformare. Șeful secției Trufin Const. Secretară M. Bucevschi.

Copie. Vă facem cunoscut că Ministerul Învățămîntului și Culturii cu ordinul nr. 87340/1958 aprobă completarea rețelei școlilor agricole pentru anul școlar 1958-1959 cu următoarele unități :

— Școala agricolă Săveni, raionul Săveni, cu 30 elevi anul I.

Luați măsurile corespunzătoare pentru buna funcționare a acestei unități școlare.

Șeful secției — Em. C. Rățoi

Șef birou plan st. — ss. Gh. Tomșa

În 1958 a fost înființat liceul din Săveni.

Reproducem actul de înființare al liceului din Săveni, care în 1977 a fost transformat în liceul industrial-agicol :

Sfatul popular al raionului Săveni. Secția de învățămînt-cultură. Nr 157 din 20 iunie 1858. Către Școala de 7 ani Săveni. Vi se transmite în copie ordinul Secției de înv.-cult. a regiunii Suceava nr. 612 (BDS) din 12 iunie 1958 spre știință Șeful Secției Trufin Const. Secretară M. Bucevschi.

Copie :

Conform ordinului Ministerului învățămîntului și culturii nr. 0782/1958, vă comunicăm mai jos sarcinile de școlarizare pe anul școlar 1959/59 la școlile medii de cultură generală și la școlile pedagogice din raionul Dvs.

Indicatori	Numărul unităților	Numărul cl. a VIII-a anul I	Numărul elevilor din din cl. VIII-a anul I
1. Șc. medie mixtă Săveni cu limba de predare română-unitate anul școlar 1958-59 cu ord. 0782/1959	1	1	40

Veți comunica imediat școlilor numărul claselor și elevilor repartizați în vederea organizării concursului de admitere în aceste școli.

Planul de școlarizare și rețea școlară pentru celelalte forme de învățământ și activități va fi comunicat ulterior.

Șeful Secției
ss. C. Rățoi

Șef birou plan stst.
ss. Gh. Tomșa

Ion Ionescu de la Brad scrie și un capitol despre Școlilie din județul Botoșani (p. 4-86). Autorul face cîteva considerații generale despre școală. Citează proverbul popular „Nu este sărac acela care nu are nici tată și mama, dar acela ce n-are învățătură". După Ion Ionescu de la Brad „Noțiunile științei agricole ar trebui să fie scopul învățătorului sătesc [7]. După Ion Ionescu de la Brad în anul 1866 în fosta plasă Bașeu (cu reședința la Săveni) au funcționat 11 școli înființate în 1865, în luna martie. Erau frecventate de 395 de băieți [8] și nu era nici o elevă. În orașul Dorohoi, cu două școli erau 134 de elevi și numai 44 de eleve. Tîrgul Săveni a devenit centru de plasă în anul 1859, dar s-a dezvoltat foarte încet. Școala din Săveni a funcționat într-un imobil ce era proprietatea primăriei. Reproducem o diplomă eliberată de școala elementară din tîrgul Săveni (centru de plasă) din 28 august anul 1870 semnat de cadrele didactice ale școlii. Este certificatul lui Gheorghe Vasilescu născut în 1835 în comuna Vlăsinești, din apropierea tîrgului despre care vorbim. România. Școala rurală de model din comuna Tîrgului Săveni, plasa Bășeu, județul Dorohoi „Atestatu. Conform cu art. 34 din legea de instrucțiune se atestă că școlarul Gheorghe Vasilescu născut la anul 1852 luna lui aprilie în 9 zile, în comuna Vlăsinești, districtul Dorohoiului, de națiune română, de religiune ortodoxă, a frecventat la această școală și a terminat învățăturile prescrise de programul lucrătoriu ce se arată mai jos :

7 *Idem*, p. 85.
8 *Idem*, p. 86.

Religiunea 10 (zece)
Lectura cu litere de tipar și de scris 10 (zece)
Caligrafia 10 (zece)
Gramatica 8 (opt)
Istoria românilor 10 (zece)
Geografia generală 10 (zece)
Aritmetica 10 (zece)
Istoria naturală 8 (opt)
Drept admnistrativ 8 (opt)
Noțiuni de igienă 10 (zece)
Noțiune de agronomie 10 (zece)

Drept care, avînd și o conduită bună, i s-au dat acest atestat spre a-i servi de document.

Învățător I. P. Bartu
C. Ienăchescu
(litere indescifrabile)
G. Condurachi

Comitetu școlar [9]
Nr. 19/1870, august 28.

Academicianul Dr. Mihai Ciucă, fiul lui Platon Ciucă, fost director al școlii din Săveni a binevoit să-mi scrie cîteva amintiri despre vechea școală din Săveni. Reproducem această scrisoare :
Institutul de microbiologie, parazitologie și epidemiologie „Dr. I. Cantacuzino". Spl. Independenței 103, R. S. România, București, 15 decembrie 1965.

Stimate profesor Naghiu,

La scrisoarea dv. cu privire la monografia Școlii din Săveni pe care doriți s-o întocmiți, vă răspund următoarele : Cu poșta de ieri vi s-a expediat volumul omagial „Mihai Ciucă" unde veți găsi date informative cu privire la activitatea personală din țară și pe tărîmul mondial, a fostului elev — Mihai Ciucă — al școlii organizată de tatăl său Platon Ciucă, a cărei soție la rîndul ei era directoarea școlii de fete din Săveni.

Școala de băieți a fost condusă de tatăl meu, Platon Ciucă, timp de 27 de ani, cînd a decedat de un cancer laringian în 1898. Mama, Elena Ciucă, născută Istrati, fiica preotului Istrati de la biserica Vovidenia din Botoșani și-a continuat activitatea timp de 40 ani, pînă la data pensionării.

Ambele școli au fost primele cu învățămînt de 5 ani. Elevii școlii de băieți, colegi cu mine, erau circa trei sferturi din Săveni, un sfert din satele apropiate din valea Bașeului, Petricani, Știubieni, Drăgușeni, Vlăsinești și altele. Veneau dimineața pe jos și cu mîncarea în traistă, întorcîndu-se acasă seara după ora 4.

9 Gr. Racoviță. *Un atestat*, în „Cuvîntul nostru" I, 1928, nr. 4-5, p. 19-20.

Printre elevii şcolii din Săveni a fost şi fratele mai mare a lui George Enescu (de la Liveni) unde a şi murit într-o epidemie mare de difterie prin 1880.

În clasa a V-a am avut 10 colegi pe care în momentul de faţă nu mai am cunoştinţă de ei. După terminarea şcolii primare am făcut 4 clase de liceu la Botoşani şi următoarele 3 clase la Liceul Internat din Iaşi.

Fratele meu, profesorul Alexandru Ciucă, care a urmat aceiaşi şcoală primară, avînd pe tata profesor, şi-a făcut liceul tot la Botoşani şi în urmă şcoala veterinară din Bucureşti, ajungînd profesor şi conducător de şcoală, iar apoi în ultimii ani, director adjunct ai Institutului Cantacuzino.

Originea tatălui meu, Platon Ciucă, era din săteni plugari de la Pomîrla, fostul judeţ Dorohoi. Mormîntul său se află în curtea bisericii de lîngă şcoala pe care a înfiinţat-o şi a condus-o pînă la sfîrşitul vieţii.

Ţin să amintesc că în primii ani de şcoală, printre elevii tatălui meu erau elevi răzeşi : Scarlat, Drosu etc., care erau de aceiaşi vîrstă cu învăţătorul lor, dacă nu chiar mai bătrîni.

Am dat să se facă o copie după fotografia tatei şi a mamei şi îndată ce vor fi gata le voi expedia pe adresa dvs.

Printre îmbunătăţirile făcute, la biblioteca spitalului din Săveni, am donat cărţi şi reviste în specialitatea medicinii, pentru completarea ei, publicaţii pe care le aveam disponibile.

Sper că aceste date vă vor fi utile în scopul dorit şi dacă veţi mai avea nevoie de completări, cu plăcere vă stau la dispoziţie.

Acad. prof. dr. Mihai Ciucă

Academicianul Mihai Ciucă a dăruit cărţi şi reviste medicale spitalului din Săveni, a donat şcolii elementare din Săveni, iar în ultimii ani a trimis liceului din Săveni un număr de cărţi, ce se păstrează în prezent în camera memorială Dr, Mihai Ciucă şi Dr. Alexandru Ciucă din Săveni.

DRĂGUȘENII ÎN DOCUMENTE ISTORICE

(Fragmente de monografie)

ARISTOTEL CRÎȘMARU

Arheologul și arhivistul ostenesc laolaltă pe ogorul istoriei, căutînd să descopere dovezi ale vechimii, permanenței și civilizației omenești cu referiri și interese speciale propriului nostru popor. Prin urmare, cercetările în căutarea adevărului istoric au întotdeauna un scop final bine precizat. Tocmai pentru aceasta partidul și statul nostru îndrumează, încurajează și investește mijloace materiale însemnate în domeniul științelor sociale.

Din ansamblul cercetărilor social-istorice fac parte și cele care au în vedere alcătuirea unor monografii de localități dispărute sau existente, unele aflate din timpuri străvechi, altele mai noi, sate și orașe, presărate pe întinsul țării. Deci monografia unei așezări — sat sau oraș — este tocmai rezultatul, finalizarea unei cercetări care pătrunde adînc în viața acestei celule sociale.

Despre însemnătatea și tehnica alcătuirii unei monografii s-a scris mai de mult ; s-au inițiat adevărate campanii oficiale și a existat chiar un Institut Social Român, cu personal și echipe specializate pentru studierea pe teren a unor localități, a unor sate din diferite regiuni ale țării. Studiile teoretice împletite cu cele practice s-au concentrat într-o serie de publicații sociologice a profesorului Dimitrie Gusti [1]. Noi considerăm că ideile școlii sociologice inițiate de prof. Gusti și colaboratorii lui, H. H. Stahl și Traian Herseni, pot fi folosite ca îndrumării tehnice în alcătuirea unei monografii, bineînțeles folosite în mod critic în lumina noilor teorii sociologice ale materialismului dialectic și istoric.

Alcătuirea unei monografii este o lucrare istorico-socială serioasă, încărcată de răspundere, implicînd o bună cunoaștere a localității respective. De preferat să se lucreze de un colectiv și, oricum, pentru asemenea lucrare mai trebuie o fierbinte pasiune și răbdare a o duce la capăt și nu numai muncă dar și unele sacrificii materiale. Satisfacția nu poate fi alta decît aceea a lucrului împlinit, o sfîntă datorie față de patrie și față de generațiile care vin.

1 H. H. Stahl. *Tehnica monografică sociologică*, București, 1932 ; Traian Herseni, *Teoria monografiei sociologice*, București, 1934, cu un studiu introductiv de D. Gusti.

Scurta mea comunicare vrea să prezinte un fragment din monografia Drăguşenilor, localitate din judeţul nostru, care are 500 de ani de atestare documentară. Lucrarea se află în pregătire şi constituie cel de al doilea volum despre această aşezare, după cel publicat în 1977, în care s-au prezentat descoperirile arheologice. După ce în primul volum, pe baza dovezilor nescrise, s-a urmărit aşezarea şi vieţuirea oamenilor ca cei mai îndepărtaţi strămoşi pe aceste locuri, în cel de al doilea volum ne ocupăm de *Drăguşenii în documentele istorice* aflate în arhive şi biblioteci despre zestrea materială şi spirituală, despre trăirea lor pe aceeaşi vatră, la temelia căreia stau cinci milenii de trecut istoric.

Satul Drăguşeni îşi păstrează numele dintr-u începuturile sale cu mici neînsemnate modificări în pronunţie sau în scris, după cum se află consemnate în documente : *Drăgușanii, Drăgoşanii, Drăguşeanii, Drăguşeni.*

După cum se ştie multe localităţi îşi trag numele de la presupuşii sau cunoscuţii lor întemeietori [2]. În cazul nostru, se presupune că, numele vine de la familia *Dragoş*. Din punct de vedere etimologic ni se pare că sîntem îndreptăţiţi să ne legăm de un mare nume de persoană — Dragoş — cuvînt căruia i s-a adăugat sufixul : -anii, -eanii, -eni. Aceasta este şi părerea unor istorici care au publicat documente despre satele cu numele de Drăguşeni [3].

Nu putem spune însă că chiar toate numele de localităţi, aşa cum apar la prima vedere, derivă de la un nume de persoană, cum se afirmă cu uşurinţă cînd e vorba de a căuta originea denumirii. Uneori se poate şi invers, o persoană să aibă un nume ce îi provine de la o localitate. Aşa spre exemplu, un nume Drăguşan, mare spătar domnesc, menţionat într-un document din 17 martie 1729 [4] şi a cărui proprietate ar fi fost şi moşia Drăguşeni [5], poartă numele satului, şi nu, cum s-a afirmat, că satul şi-ar fi luat numele de la acest spătar. Mult mai tîrziu apare şi o familie Dragoş între locuitorii satului, prin 1887, un Gheorghe Dragoş era primarul comunei Drăguşeni, familie care mai tîrziu dispare.

Boieri cu acest nume apar în sfatul şi dregătoriile ţării Moldovei încă în secolul al XIV-lea : Dragoş Viteazul sau Dragoş de la Neamţ (în sfat uneori primul) este menţionat în acte, începînd din martie 1392, pînă în iunie 1431 [6]. Familie mare şi numeroasă, care poate fi socotită ca urmaşă a lui Dragoş „descălecătorul" din Maramureş. În timpul domniei lui Ştefan cel Mare, mai întîlnim nume ca : Dragoş pîrcălab de Neamţ, Dragoş spătarul, Dragoş vornicul, Dragoş Albescul, Dragoş

2 C. C. Giurescu, *Principatele române la inceputul secolului al XIX-lea*, Bucureşti, 1956, p. 92-114 ; Al. Graur, *Nume de locuri*, Bucureşti, 1972, p. 7, 159.

3 I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, vol. I-II, Bucureşti, 1913, p. 242 ; M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti de la Ştefan cel Mare*, Iaşi, 1933, în vol. i-„nfnai.3. eB

4 Melchisedec, *Cronica Romanului*, tom. I, p. 162.

5 Nicu Filipescu Dubău, *Dicţionarul geografic al judeţului Dorohoi*, 1891, p. 126, 127.

6 M. Costăchescu, *Documentele moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, vol. I, Iaşi, 1931, p. 87 ; N. Stoicescu, *Dicţionarul marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova în secolele XIV—XVII*, Bucureşti, 1971, p. 269.

Boul, Dragoş ceaşnic, Dragoş Costea, Dragoş Frînc, Dragoş jude, Dragoş Micul, Morcovici, Dragoş portar şi despre „Cîmpul lui Dragoş" etc.

S-a alcătuit chiar şi o spiţă a neamului Dragoş Viteazul (nesigură însă) de către prof. Mihai Costăchescu [7]. Dar în Moldova lui Ştefan cel Mare erau mai multe sate cu acest nume [8], toate temeinic constituite, unele menţionate încă din secolul al XIV-lea, în diferite documente, numai că nu în toate aceste acte se consemnează şi unele indicaţii topografice cu ajutorul cărora să se poată fixa pe o hartă, care ne-ar ajuta să ştim despre care anume Drăguşeni este vorba. Şi, n-ar strica să avem o asemenea hartă cu toate satele existente în anumite epoci, întocmită după documente ; desigur o lucrare grea şi migăloasă, dar interesantă şi folositoare, fie chiar şi numai pentru judeţul nostru [8 bis].

Primul document, sigur cu privire la satul Drăguşeni, de care ne ocupăm, este scris în slavonă, pe pergament şi datează din *15 octomvrie 1491* (6999), dat în cancelaria voievodului Ştefan cel Mare, la Suceava, şi se află în Arhivele statului din Bucureşti. Bine păstrat, faţă cu vechimea sa, are atîrnată pecetea cea mare a domnului, cu şnur de mătasă de culoare cărămizie.

Iată şi cuprinsul acestui uric în traducere, aşa cum a fost publicat mai recent [9] Foto 1, fig. 1.

+ Din mila lui Dumnezeu, noi, Ştefan voievod, domn al Ţării Moldovei. Facem cunoscut, cu această carte a noastră, tuturor celor care o vor vedea sau o vor auzi citindu-se, că a venit înaintea noastră şi înaintea tuturor boierilor noştri moldoveni, Nastea, fiica lui Ioan Bîzdîg, de bunăvoia ei, nesilită de nimeni, nici asuprită şi a dat vărului ei, sluga noastră Balşe, un sat pe Podraga, anume Drăguşanii, puţin mai sus de iazul lui Milea, înaintea noastră şi înaintea boierilor noştri.

Deci noi, văzînd a lor bunăvoie şi bună danie pe care ea i-a dat-o cu toată bunăvoia ei, noi, de asemenea, şi de la noi am dat şi am întărit slugii noastre Balşe, acel sat înainte spus, pe Podraga, anume Drăguşanii, puţin mai sus de iazul lui Milea, să-i fie de la noi uric cu tot venitul lui, şi copiilor lui, şi nepoţilor lui, şi strănepoţilor lui, şi răstrănepoţilor lui şi întregului lui neam, cine i se va alege cel mai apropiat, neclintit

7 M. Costăchescu, *Documentele moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, vol. II, p. 154.

8 Idem, *op. cit.*, p. 242, se menţionează : Drăguşeni în ţinutul Suceava, nu departe de Baia, altul la Siret lîngă com. Mănăstioara, altul în ţinutul Iaşi, unul în ţinutul Fălciului, spre Galaţi iar un altul peste Prut, în ţinutul Lăpuşnei. Astăzi avem în ţară şase sate cu numele Drăguşeni. Pe lîngă al nostru, din judeţul Botoşani mai sînt : Drăguşeni — Suceava, Drăguşeni — Bacău, Drăguşeni — Galaţi, Drăguşeni — Iaşi, şi Drăguşeni — Satu Mare, Conf. *Codul poştal al localităţilor din R.S.R.*, Bucureşti, 1974, p. 37.

8 bis Un bun început în această direcţie s-a făcut pentru judeţele Botoşani şi Suceava, vezi : Emil Ioan Emandi, Consideraţii geografice privind dinamica aşezărilor dispărute din nordul Moldovei în evul mediu (sec. XIV—XVIII), în Hierasus, anuar '78, editat de Muzeul judeţean Botoşani, 1979, p. 265.

9 I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 468-470 ; *Documenta Romaniae Historica*, A. Moldova, vol. III, Bucureşti, 1980, p. 195, doc. nr. 98.

niciodată, în veci. Iar hotarul acelui sat să fie din toate părțile după vechiul hotar, unde au folosit din veac.

Iar la aceasta este credința domniei noastre, a mai sus scrisului, noi, Ștefan voievod, și credința prea iubiților fii ai domniei mele, Alexandru și Bogdan-Vlad, și credința boierilor noștri : credința panului Duma, credința panului Gangur, credința panului Boldur vornic, credința panului Hărman, credința panului Hudici, credința panului Dojog, credința panului Mușat pîrcălab de Hotin, credința panului Micotă și a lui Reațeș pîrcălab de Neamț, credința panului Ciortorovschi, credința panului Secară de la Cetatea Nouă, credința panului Dinga, credința panului Clănău spătar, credința panului Isac vistier, credința panului Eremia postelnic, credința panului Moghilă ceașnic, credința panului Frunteș stolnic, credința panului Șandru comis și credința tuturor boierilor noștri omldoveni, mari și mici.

Iar după viața noastră, cine va fi domn al țării noastre, Moldova, din copiii noștri sau din [neamul] nostru sau iarăși pe oricine îl va alege Dumnezeu să fie domn al țării noastre, Moldova, acela [să nu-i clintească] dania și întărirea [noastră, ci] să-i întărească și să-i împuternicească, pentru că [i-am dat și] i-am întărit pentru dreapta lui slujbă și pentru că ea i-a dat [de bunăvoia ei].

Iar pentru mai mare putere și întărire a celor mai sus scrise, am poruncit credinciosului nostru pan, Tăutu logofăt, să scrie și să atîrne pecetea noastră la această carte a noastră.

A scris Matiaș diac, la Suceava, în anul 6999 (1491) luna octomvrie 15".

Mai înainte de această dată, cu aproape 11 ani, adică în 1480, mai 27, într-un alt uric, tot de la Ștefan cel Mare este menționat Drăgușenii împreună cu Ecușani la obîrșia Voronei și Popricani pe Jijia. În acest document se consemnează o împărțeală de moșii și sate între Ștefuł pîrcălabul de Hotin și mătușa-sa Marena, fiica lui Iacuș Vistiernicul și îi eliberează lui Ștefuł pîrcălab „un privilegiu pentru satele ce au căzut în partea lui : Ecușanii la obîrșia Voronei, Drăgușanii și Popricanii pe Jijia" [10]. Documentul nu precizează alt amănunt topografic, care să ne îndreptățească pe deplin a spune că este vorba despre Drăgușenii noștri, cu toate că Ioan Bogdan spune că „sînt probabil cei din județul Dorohoi, pl. Bașeu" [11].

Acest document din 1480, stă în strînsă legătură cu alte două de la începutul veacului următor : unul din 5 martie 1513, prin care Bogdan Voievod întărește lui Grincovici, pîrcălab tot la Hotin, „două sate, ce i le-a dat lui, Ștefuł pîrcălab, la moartea sa, anume satul Drăgușani și alt sat, Ecușani, ce i s-a venit în partea lui" [12] ; cel de al doilea, este un uric

10 I. Bogdan, *op. cit., p. 240-242 ; Documente privind Istoria României* (D.I.R.), veacul XV, A. Moldova, vol. II, (1476—1500), 1954, p. 18-19 ; *Documenta Romaniae Historica*, II, p. 343, 344, doc. nr. 226 ; Ghe. Ghibănescu, *Opt urice*, p. 24-29 ; idem, *Ispisoace*, I, p. 25-28 ; Th. Codrescu, *Uricariu*, XIV, p. 70-72.

11 I. Bogdan, *op. cit.*, p. 242.

12 M. Costăchescu, *Documentele moldovenești de la Bogdan Vodă, 1504—1517*, Iași, 1931, p. 304-310.

de la Ștefăniță Vodă, din anul 1518, aprilie 23, care întărește aceluiași Grincovici, pîrcălab de Hotin, stăpînirea pe aceleași sate „Drăgușani și Ecușani, date de unchiul său Ștefu pîrcălab“ [13].

Prin urmare, toate aceste trei documente privind unul din satele Drăgușeni, datate 1480, 1513, și 1518, sînt strîns legate între ele și se referă la proprietatea acelui Ștefu pîrcălab de Hotin și urmașii lui. Între acestea nu se poate intercala uricul din 1491, cînd Drăgușenii — de data aceasta cu adresă precisă — „pe Podraga... puțin mai sus de iazul lui Mile“, intră în stăpînirea lui Balș, de care nu se mai amintește în actele din anii următori.

Autorii noilor publicații de documente, referindu-se la aceste trei urice cu privire la Drăgușeni (din anii 1480, 1513 și1518), cred că este vorba de un alt sat și anume Drăgușenii de lîngă Siret, înglobat în satul Mănăstioara, județul Suceava [14]. Pentru aceasta spunem că, pînă acum — din cîte cunoaștem — documentul din 1491 este cel mai sigur [15].

Cu toată lipsa mai multor documente precise, se poateafirma cu siguranță că satul Drăgușeni este mult mai vechi și că intemeiera lui trebuie căutată încă în vremea lui Alexandru cel Bun, la începutul secolului al XV-lea, pentru că izvoarele scrise vorbesc ca de un sat deplin constituit. Într-un hrisov de mai tîrziu, din 1520, dat de Ștefăniță Vodă, tot pentru o împărțeală de moșii, se vorbește de un uric de la Alexandru cel Bun, unde este menționat un sat Drăgușeni încă în secolul al XIV-lea, dar tot fără precizarea locului de așezare, ci doar că „își are numele de la un Dragoș“ [16].

Timp de o sută de ani nu mai avem nici o știre despre satul Drăgușeni. Cît l-a stăpînit familia Balș și cui s-a transmis nu știm și încă nu am putut afla în cercetările noastre date sigure. Sînt destule relatări și între anii 1500—1600, asupra unor sate cu numele Drăgușeni, unele cu determinări precise, altele fără o posibilă identificare.

Înainte de anul 1600, satul nostru Drăgușeni este în stăpînirea unui anume Ionașcu păhărnicel și soția sa, de la care a parte este cumpărată de Miron Barnovschi spătar, în 1618, încă înainte de a ajunge domnul Moldovei [17]. Documentul dat de Radu Voievod [18], întărește cumpărătura „a patra din a treia parte“ din Drăgușeni, ținutul Dorohoi, de la femeia lui Ionașcu păhărnicel, care avea ispisoc de cumpărare de la Petru Voie-

13 Idem, *Documentele moldovenești de la Ștefăniță Vodă (1517—1527)*, Iași, 1913, p. 66-69, doc. nr. 14 ; *D.I.R. Moldova*, I, 1501—1550, p. 127, doc. nr. 120.

14 L. Șimanschi și colaboratorii, *Documenta Roumaniae Historica A. Moldova*, II, p. 480 (la indice de nume).

15 M. Costăchescu spune : „...Satul Drăgușeni este, cred Drăgușenii din jud. Dorohoi“ și, după ce comentează asupra celor patru documente cunoscute, conchide : „O îndoială, în ce privește identificarea satului Drăgușeni, din 1480, mai 27 și 1513, martie 5, tot rămîne, căci satul din Dorohoi, în 6999 (1491), octomvrie 15, este al altui stăpîn“.

16 Idem, *op. cit.*, p. 307.

17 Arh. St. București, MDCCCXXV/5, trad. rom. din 2 dec. 1796, un rez. ibid., p. 80, nr. 50.

18 Radu Mihnea, venit din Țara Românească, domnește în Moldova între anii 1616—1619 și 1623—1626, vezi : Istoria României, vol. III, 1964, p. 131-133.

vod [89]. Aceasta înseamnă că familia Ionaşcu deţinea o parte din satul Drăguşeni încă din vremea celei de a doua domnii a lui Petre Şchiopul. Se pare că Miron Barnovschi a intrat mai tîrziu în stăpînirea întregului sat şi îl are în proprietate pînă la moareta sa [90]. Potrivit testamentului său. Drăguşenii intră în grija şi apoi în proprietatea lui Gavrilaş Mateiaş. mare logofăt, cumnatul lui Miron Barnovschi, în 1633, şi îl stăpîneşte pînă la moartea sa din 1652. Urmaşii lui îşi împart averea uriaşă, compusă din multe moşii, la 4 martie 1652. La împărţeală „a patra parte din Drăguşeni", ţinutul Dorohoi, trece în stăpînirea Alexandrei vistierniceasa, soţia lui Iordache Cantacuzino, mare vistiernic. Actul este întărit de Vasile Vodă Lupul [21].

După 1652, moşia şi satul Drăguşeni sînt cumpărate de către Iorga, mare postelnic, grec de origine şi văr cu Vasile Lupu, căruia i-a slujit [22]. Neavînd copii moşiile sale au fost împărţite între cele trei surori : Creaţa, Zamfira şi Alexandra, în 1660, şi care au făcut „un jac şi o risipă în ocinile lui de vindea care cum putea, şi cu preţ şi fără preţ" [23].

Zapisul de împărţeală dintre cele trei surorii datat 1660, octomvrie 7, arată cum înaintea divanului domnesc a lui Ştefan Voievod (fiul lui Vasile Lupu), au venit „Zaharia şi Alexandra şi Creaţa, surorile răposatului Iorga ce a fost postelnic mare, de nime nevoite nici asuprite, ce de a lor bunăvoie s-au învoit şi s-au tocmit iale a în de sine şi au împărţit toate ocinile şi cumpărăturile ce au avut fratele lor, răposatul Iorga postelnicul. Venitu-s-au în partea Zanhirii satul Mileanca, în ţinutul Dorohoiului şi satul Drăguşeanii iarăşi la Dorohoi" [24].

În acelaşi an, 1660 noemvrie 28, satul Drăguşeni cu moşia bineînţeles, este vîndută de către fiica Zamfirii, anume Evda (Evdochia), lui Miron Costin şi lui Neculce. Dar să lăsăm documentul să vorbească în vechea limbă moldovenească : „Zapis de la Evda, fata Zamfirii, nepoată de soră lui Iorga fost postelnic mare şi feciorii săi Gheucă şi Begul şi Chiriaţă şi Condişa... scriem şi mărturisim noi, cu acest zapis adevărat al nostru cum că noi de bunăvoia noastră, de nime nevoiţi şi nici asupriţi am vîndut a noastră direaptă ocină şi cumpărătură unchiu nostru Iorgăi ce au fost postelnic mare, un sat anume Drăguşeanii, ce-s la ţinutul Dorohoiului, pre valea Podragii, care sat ni s-au vinit nouă din direse ce am avut de împărţeala de la Măria-sa Domnu nostru Ştefan-Vodă şi din carte di împărţeală şi de mărturie, ce am avut de la părintele Sava Mitropolitul de Suceava şi de la toţi boiarii cei mari, precum ne-au împărţit dumnea-

19 Este vorba de Petre Şchiopul, care domneşte în Moldova între anii 1574—1579 şi 1582—1591.

20 Miron Barnovschi domneşte în Moldova între anii 1626—1629, ales de boieri ca fiind „fără coconi" şi neprezentînd primejdia stabilirii unei domnii ereditare de care boierii se fereau.

21 Th. Balan, *Documente bucovinene*, vol. I, 1507—1653, p. 256 ; în revista Studii şi Cercetări Ştiinţifice, Iaşi, Istorie, 1956, p. 185-187.

22 N. Stoicescu, op. cit., p. 410.

23 Ghe. Ghibănescu, *Surete, IV, p. 273 ; B.C.I.* (Buletinul Comisiei Istorice a României), vol. IV, -925, p. 16, 17.

24 Iulian Marinescu, *Documente relativ la familia Neculce*, în B.C., I., vol. IV, 1925, p. 16, 17.

lor moşiile şi cumpărăturile unchiu-nostru Iorgăi ce-au fost postelnic mare... pentru căci unchiu-nostru Iorga postelnicu, coconii pre urma dumisale n-au rămas. Deci noi acel sat Drăguşeanii ce-s ţinutu Dorohoiu, pe valea Podragii l-am vîndut dumisale Miron pîrcălabul de Hotin i Neculcii brat Stamati postelnicul drept trei sute de galbeni, tot bani gata, cu vatră de sat şi cu loc de hălăşteae şi cu vad de moară şi în cîmp şi înţarinăşicu fînaţ şi cu tot venitul în tot hotarul, pentru căci sîntu şi dumnealor de seminţia noastră. Aşişderea şi direase ce-au avut unchi-nostru Iorga ce au fost postelnic, direase de cumpărătură, noi l-am dat pre mîna dumilorsale lui Miron pîrcălabul de Hotin şi Neculcii brat Stamati biv postelnic", urmînd ca după acest zapis să-şi facă cumpărătorii „direase domneşti" [25].

Dar, partea lui Neculce i-a fost contestată pe motiv că este străin şi nu are drept să aibă proprietăţi în Moldova. Boierul Gh. Ursache, răscumpără partea lui Neculce şi mai tîrziu cumpără şi partea lui Miron Costin — cronicarul — pe atunci pîrcălab de Hotin.

În catastiful moşiilor lui Ursache, după anul 1662 iulie 15, se spune : „Un sat întreg Drăguşanii, la ţinutul Dorohoiuluhi, ce au fost cumpărătură Iorgăi postelnicul, şi l-am răscumpărat de la Neculce, căci el au fost cumpărat, că fiind străin, nu i s-au căzut să cumpere" [26].

Nu rareori se iscau certuri şi procese pentru împărţirea moşiilor. Cele trei surori ale postelnicului Iorga au ajuns, în 1662 octomvrie 2, înaintea divanului domnesc din Iaşi, în vremea lui Ilieş Alexandru Vodă pentru moştenirea satelor ,Mileanca şi satul Drăguşeani ce sînt la ţinutul Dorohoiului". Sfatul domnesc dă cîştig de cauză Evdochiei, fiica Zamfirii [67], care deja vînduse, după cum am văzut mai înainte, Drăguşenii lui Miron Costin şi lui Neculce.

Se cunoaşte că unii dintre boierii care au stăpînit Drăguşenii, în veacul al XVII-lea, erau dintre cei mai mari şi bogaţi stăpînitori de pămînt. Miron Barnovschi avea numeroase moşii şi sate în ţară şi în Polonia ; Miron Costin avea 89 sate răspîndite în 12 ţinuturi ; vistiernicul Gheorghe Ursache 104, iar Iordache Ruset, 164 moşii şi sate, răspîndite în toată Moldova [28].

Urmează iarăşi o perioadă de timp în care avem puţine şi nesigure ştiri despre Drăguşeni. Firul se reînoadă în prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Din Catagrafia anilor 1772-1774 aflăm că satul Drăguşeni era al Mănăstirii Putna [29]. Informaţia nu corespunde adevărului. Drept este că Mănăstirea Putna stăpînea moşia vecină, dinspre răsărit, numită

25 Zapis pe Drăguşeni, 7169, noemvrie 28, Galbeni 30, Academia Română, II/ CXXXII ; Iulian Marinescu, *op. cit.*, în C.C.I., p. 17, 18.

26 Iulian Marinescu, *op. cit.*, în B.C.I., IV, 1925, p. 3. Nu ştim care anume Neculce, dar credem că este vorba de Ienache Neculce tatăl cronicarului Ioan Neculce.

27 Ghe. Ghibănescu, *Surete şi Izvoade*, vol. IV, Iaşi, 1908, p. 264-265.

28 Radu Rosetti, *Pămîntul sătenii şi stăpînii în Moldova*, tom. I, Bucureşti, 1907, p. 246-251.

29 P. Ghe. Dimitriev, *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VII, par.t I, Kişinău, 1975, p. 79.

„Pustiul", danie de la Ștefan cel Mare [30], dar nu și Drăgușenii. Între stăpînii acestor două moșii au avut loc procese, înaintea divanului domnesc, pentru încălcări de hotar. Dintr-o asemenea hotarnică aflăm că în anul 1765 Drăgușenii era proprietatea Vornicului Lupu Balș [31] și, după cum rezultă și din alte mărturii familia Balș stăpînea aceste locuri și în 1743, cînd și-au împărțit averile urmașii lui Iordache Balș [32]. Putem spune deci cu siguranță că această familie (dar nu Balșe menționat în hrisovul din 1491) a stăpînit Drăgușenii vreme de jumătate de secol, pînă în 1792, cînd banul Manolache Balș face știre : „ ...După hotărîrea ce am făcut ca să mă duc la Rusia, eată am scos moșiile, casele și viile, la Soltan Mezat ca să le cumpere oricine ar vrea" 1792 decemvrie 3, „ ...În ținutul Dorohoiului satul întreg Drăgușenii pe apa Podraga cu două heleștee mari într-această apă i (și) mori, ce este vîndut, pe 6 ani cîte 1 300 lei pe an" (probabil arendat) este evaluat la „7 000 lei, adică șapte mii" ..."S-a cumpărat de către Răducanu Roset împreună cu mai multe alte moșii, vii, țigani, sălașe cu 147 000 lei" [33].

Hatmanul Răducanu Roseti, deasemeni dintr-o familie de mari moșieri stăpînește Drăgușenii vreme de 46 de ani, din 1792 și pînă la moartea sa în 1838.

În pragul secolului al XIX-lea, valoarea moșiilor crește și se observă tendința spre concentrare și mărirea proprietăților funciare, aducătoare de venituri fără investiții din partea stăpînilor. Cerealele nu constituiau încă o marfă mult cerută la export, iar principalul venit al moșierilor era dijma și monopolul băturilor, mai puțin claca [34]. Rezerva feudală partea lucrată de stăpîn cu zile de clacă — pe moșiile lui Răducanu Roset, precum și celelalte venituri erau ținute în evidență și gospodărite prin vechilii săi și de către un diac, care consemna veniturile și cheltuielile [35].

Din *„Condica de răfuială a hatmanului Răducanu Roset cu vechilii lui pe anii 1798—1812"*, aflăm că principalele venituri ale stăpînului moșiei Drăgușeni erau din :

dijma productelor țărănești (din zece una), care la Drăgușeni, între anii 1799-1802 (pe patru ani), aduce boierului 19 mierțe malai, 92 mierțe grîu de vară, 17 mierțe orz, patru de secară ;

dijma fînului țărănesc, transformată într-o dare de 2 parale de stînjenul de fîn la stog, îi aduce un venit anual în medie de 30—40 lei ;

dijma stupilor — înlocuită cu o dare de 2 parale de stup — s-a primit în 1799 pentru 173 stupi, în 1800 pentru 195 iar în 1802 pentru 200 stupi ;

---

30 I. Bogdan, *op. cit.*, p. 509-514, doc. nr. 240 ; DIR, 15/2, p. 182-184, doc. nr. 167.
31 Arh. St. Iași, documente, P. 143/6, P. 361/2, P. 791/230-235.
32 Idem, documente, P. 791/235.
33 Th. Codrescu, *Uricariu,* vol. XXII, p. 126.
34 *Istoria României, vol. III,* p. 635.
35 Radu Rosetti, *Cum se căutau moșiile în Moldova la începutul veacului al XIX-lea, Condica de răfuială a hatmanului Răducanu Roset cu vechilii lui pe anii 1798—1812,* București, 1909, p. 221-238.

venitul crîșmei de la Drăgușeni, cere era arendat vatavului moșiei, pe anii 198-1803 se ridcă la 1125—1160 lei anual ;

venitul morii — uimul sau vama — „din zece una a pîinii măcinate" pentru anii 1799-1803, este arendat în bani, cîte 150 lei pe an ;

Venitul iazurilor de la Drăgușeni, arată că în anul 1801, aduc din vînzarea peștelui 823 lei și 24 bani, iar în 1802, rezultă 733 lei și 90 bani ;

venitul rezultat din pășunatul oilor țărănești pe imașul boieresc cîte 2 parale de oaie „plecătoare" și cîte o para pentru sterpe și cîrlani ;

venitul din plugărie, adică din cultivarea rezervei feudale cu zilele de clacă obligatorii pentru locuitorii satului, datorat și pentru imașul necesar vitelor lor etc.

Se specifică ce anume cereale se semănau și recoltele rezultate. Însumîndu-le anual vedem că se seamănă puțin față de întinderea moșiei și recoltele erau mai slabe. Locul principal îl deținea cultura grîului de toamnă și de primăvară, apoi orz, secară și porumb.

Condica de răfuială aflăm că la Drăgușeni era vătav Sandu Cojan și primea de la boier 120 lei pe an. Tot în seama și pe cheltuiala moșiei era și biserica cu slujitorii ei.*Condica* ne informează și despre prețurile produselor agricole, animalelor și produseor animaiere precum și a unor produse industriale. Mai aflăm despre cheltuielile ce s-au făcut cu repararea „opustului" de la iaz și moară și despre construcția unei case boierești.

Interesante sînt concluziile autorului Radu Rosetti, care publică această condică, concluzii care caracterizează economia orînduirii feudale la sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul celui de al XIX-lea : „Sătenii puteau arenda pămînt numai în dijmă, puteau semăna cît voiau — cît de mult — în schimbul *dării de a zecea din roadă atît cît lucrau* cu boierescul... Venitul stăpînului nu putea să fie niciodată în pagubă,... el putea să se micșoreze — dar paguba era exclusă. Venitul din crîșme, mori, dijme rămînea aproape nevariabil..., veniturile din creșterea vitelor puteau să scadă, venitul din plugărie putea să lipsească din cauza eecetei, stăpînul era lipsit de acel venit, dar pagubă reală nu avea căci nu scosese nici un ban din pagubă, pentru arat, secerat sau cosit. Toate aceste munci se îndeplineau fără nici o plată" [63].

Aceste informații, destul de prețioase, pentru moșia Drăgușeni, ar fi totuși incomplete pentru a ne face o idee despre starea economico-socială a satului fără să știm ceva și despre viața acelora care munceau pentru veniturile boierului.

Cum trăiau deci țăranii de pe moșia hatmanului Răducanu Roset de la Drăgușeni ? Aflăm acest lucru dintr-o jalbă a locuitorilor din Drăgușeni, din 1833, pentru asuprire la lucrul boierescului, adresată :

„Către cinstita giudecătorie ținutului Dorohoi"

„De la noi oamenii din satul Drăgușeni plecată jalobă".

---

36 Ibidem, p. 237.

„Pentru multa obijduire şi sărăcie ce ni se pricinuieşte nouă cu însărcinarea boierescului despre D-lui posesorul moşiei, fiindcă după aşezarea ce am lucrat la alţi posesori mai înainte, cu o această aşezare au hotărît vechilul D-sale vecinicului stăpîn să lucrăm şi acestui posesor. D-lui ne sileşte peste putinţele noastre să-i lucrăm şi ne hotărăşte ca să ne ducem di pi moşie. În anul trecut ne-au însărcinat pe fieştecare gospodar cîte cinci prăjini mai mult la secere supt cuvînt că ne va plăti. Într-acest an ne sileşte să-i secerăm cîte 15 prăjini de gospodar mai mult peste aşezămînt. Deosebit pe cinci oameni i-au luat D-lui din bir zicînd că va plăti dumnealui pentru dînşii birul şi i-au făcut scutelnicii D-lui şi au plătit numai un cifert iar pe celeladte ciferturi am plătit noi pentru dînşii, am luat bani cu împrumutare şi astăzi purtăm dobîndă pi bani. Deosebit D-lui posesorul ceri de la noi să ne învoim pentru ducerea a podhode la Eşi, care noi la acesta n-am fost siliţi de nici un posesor nici n-am făcut pentru că acesta rămîne a D-sale vecinicului stăpîn. Deosebit ne-a luat o bucată din toloaca satului făcînd-o lan şi aceasta nu este cu ştiinţa D-sale vecinicul stăpîn, şi aceasta este în coastele satului şi ni să pricinuieşte mari păgubiri fiindcă D-lui posesorul au răşluit-o această toloacă cu sila fără voia noastră. Deosebit au mai răşluit D-lui posesorul zeci căpiţe de fîn din dreptu fînaţului unui om anumi Toadere Otac, fiind om sărac".

„Plecat rugăm pe cinstita giudecătorie să binevoiască cu milostivire a pune la cale după cuviinţă".

Urmează semnăturile a opt locuitori, încheindu-se cu semnătura " „eu Toadere vornicul dinpreună cu tot satul" (Toţi prin punere de deget)

„1833 avgust 1" [37].

Cuprinsul acestei jalbe este caracteristic pentru situaţia tuturor satelor de clăcaşi din Moldova din această primă jumătate a veacului al XIX-lea, cu menţiunea că jugul boieresc putea fi şi mai greu şi mai aspru, obligaţiile şi mai apăsătoare după firea stăpînului, după cerbicia şi asprimea arendaşului, după slugărnicia ocîrmuitorilor locali şi după gradul de lăcomie al tuturor acestor aspuritori. Peste toate se adăuga şi povara birului urmărit fără milă de stăpînire sub cele mai aspre pedepse pentru neplata la timp, aşa încît, cum am văzut în jalba de mai sus, la împlinirea sfertului trebuiau să împrumute bani şi să plătească.

Documentul de mai sus — jalba ţăranilor din Drăguşeni — premergător jalbei ţăranilor pontaşi prezentată în Adunarea ad-hoc din Moldova la 1857-1858, cu care se aseamănă în totul, alcătuiesc un monument acuzator împotriva asupririi moşiereşti. Şi una şi alta spun : „...că noi biruri grele pe cap am plătit, oameni de oaste numai noi am dat; ispravnici, judecători, priveghetori şi jandarmi numai noi am ţinut, drumuri, poduri şi şosele numai noi am lucrat, zile de meremet numai noi

37 Arh. St. Iaşi, Dosar Nr. 304, Tr. 447, Op. II, 485, fila, 1.

am îndeplinit, clacă de voie şi fără de voie numai noi am dat,... pîinea neagră şi amară şi udată cu lacrămi numai noi am mîncat..." [38].

Pagini de istorie trecute, pagini de istorie trăite şi neştiute, ascunse în arhive, să le scoatem la lumină şi să le povestim pentru urmaşi.

DRĂGUŞENI — TEL QU'IL SE DESSINE D'APRÈS LES DOCUMENTS HISTORIQUES

Résumé

Le présent ouvrage est un fragment de la monographie du village de Drăguşeni située dans le département de Botoşani, dont les documents attestent un habitat vieux de 500 ans. Il convient de retenir, en outre, que le village actuel superpose quelques habitats encore plus anciens. Les fouilles archéologiques, qui ont fait l'objet d'un ouvrage à part, témoignent du reste l'habitat incessant dans ces lieux depuis cinq millénaires.

En ce qui concerne le nom de ce village, on l'attribue à quelque Dragoş, personnage qui aurait vécu au XIVe ou XVe siècles, car l'anthroponyme est attesté pour période parmi les boïards et les dignitaires du pays.

Un premier document attestant de manière incontestable l'existence du village de Drăguşeni a été émis par le prince Etienne le Grand, à Suceava, le 15 octobre 1491. Rédigé sur parchemin, en vieux-slave, il est conservé aux Archives d'Etat de Bucarest. A partir de là, l'auteur suit le fil de l'histoire et les evénements de la vie des habitants de ce village tels qu'ils se dégagent des documents reproduits dans le texte (en entier ou en résumé) et qu'il est allé consulter dans les archives de Botoşani, Iaşi ou Bucarest, en compulsant aussi ceux publiés dans les divers ouvrages spécialisés. Grâce à ces documents, on peut dresser la liste des grands propriétaires fonciers auxquels ont appartenu le domaine et le village de Drăguşeni depuis 1491 jusqu'en 1840 ; on peut également préciser la manière dont était travaillée la terre, ainsi que les revenus obtenus par les maîtres sur le labeur des paysans asservis (serfs).

Particulièrement intéressante s'avère la *jalba* („supplique") des habitants de Drăguşeni, en 1833, contre „la pression de la dîme" appliquée par le détenteur du domaine. Les paysans se plaignaient en appelant au tribunal du département de Dorohoi des injustices dont ils étaient en but et des obligations trop lourdes auxquelles on les confrontait. Cette *jalba* fut présentée par les paysans à l'Assemblée *ad hoc* de Moldàvie de l;année législative 1857-1858. Il s'agit d'un acte d'accusation contre l'oppression et l'exploitation. Le texte de l'auteur s'accompagne de deux photos, l'une reproduisant le document princier de 1491 et l'autre le „supplique" des paysans.

38 *Istoria României*, vol. LV, p. 288 ; Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răsculat ţăranii*, Bucureşti, 1907.

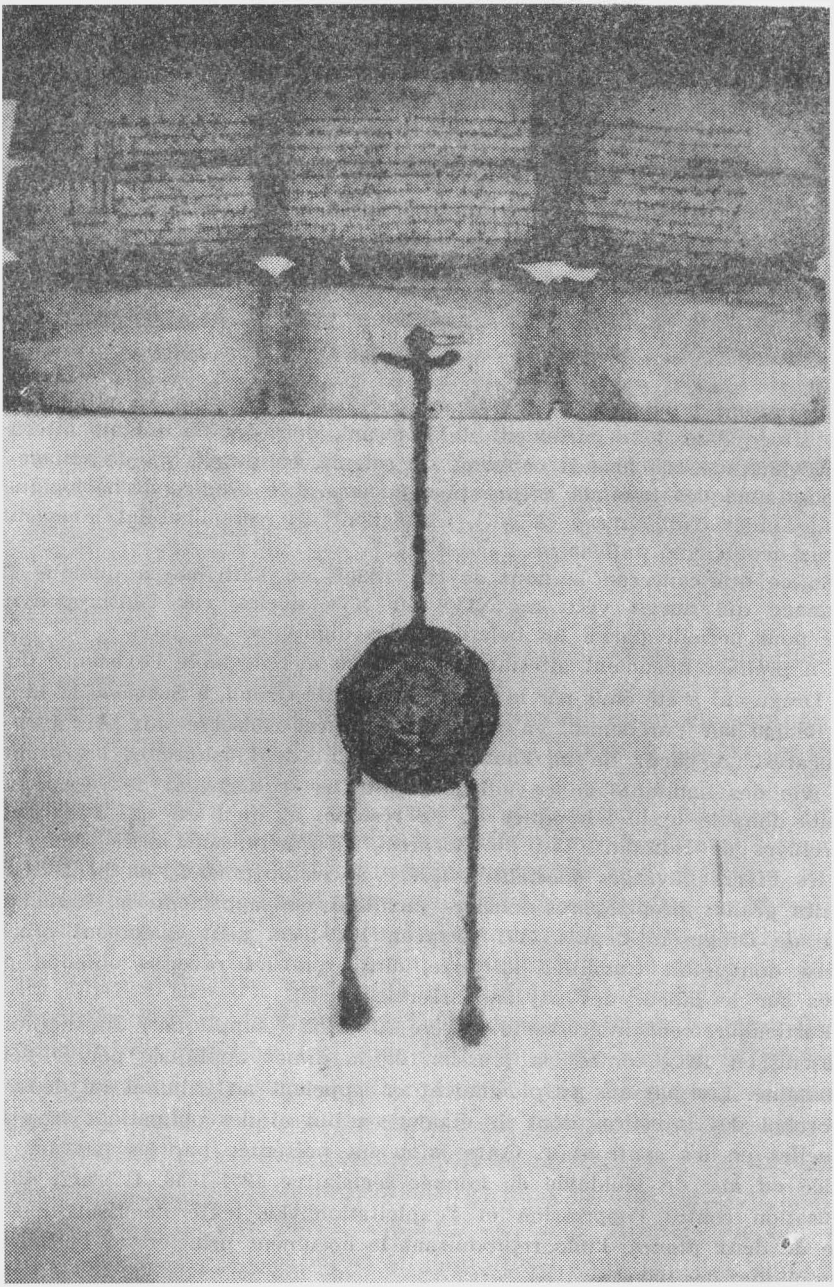

LOCUL FOLCLORULUI ÎN MONOGRAFII

ORTANSA CRIȘMARU

Un gînd nerealizat, încă de ani și ani, stăruie în conștiința noastră : dorința de a aduna și consemna ca într-un buchet manifestările etno-folclorice locale, care să constituie un capitol component al unei lucrări monografice.

Etnografia și folclorul constituie o parte însemnată a vieții spirituale, o zestre ce ne vine din străfundurile istoriei, marca, emblema ce ne definește ca popor trăitor pe aceste locuri. Cercetările ce se fac, încă mai de mult, sînt ca niște „săpături de salvare", cum spun arheologii, menite tocmai pentru a cruța ce se mai poate în fața asaltului binefăcător și inevitabil al civilizației. De multă vreme se știe că avem o bogăție folclorică deosebit de valoroasă prin varietatea, frumusețea și autenticitatea ei.

Manifestările noastre folclorice și etnografice au stîrnit întotdeauna admirație peste hotare, cu prilejul expozițiilor și festivalurilor artistice, aducînd acasă binemeritate distincții și aprecieri. Ne vin în minte cuvintele unui coregraf francez, Maurice Bejart, care exclama la sfîrșitul unui spectacol folcloric la care a asistat : „Fericit popor român, posesor al unui asemenea tezaur !" Față de valoarea acestor bunuri spirituale nu putem sta pasivi, și, cît nu e încă prea tîrziu, să le scoatem la lumină ferindu-le de cenușa uitării. Dacă așteptăm ca această treabă să o facă specialiștii, puțini și în imposibilitate de a cuprinde totul, nu mai rămîne prea mult din folclorul vechi. Dispare în concordanță cu viteza care caracterizează zilele noastre ; mătură tot, înnoiește de laolaltă și uneori nu ține seama de ceea ce ne aparține nouă, ce este al nostru, românesc și care se impune a fi păstrat ca o comoară de mare preț.

Se afirmă adeseori că folclorul și etnografia are anumite zone sau regiuni foarte bogate, iar altele sînt lipsite de această latură a culturii naționale. Unele zone sînt considerate ca neavînd nimic specific și că totul provine din influențe lăturalnice. O asemenea zonă mai săracă în folclor este considerată și această parte a județului nostru — Cîmpia Moldovei sau „Cîmpia Jijiei superioare", unde se află și satul Drăgușeni. Cînd e vorba de cercetări asupra folclorului, privirile se îndreaptă tocmai spre zonele mai bogate, regiunile de munte, unde tradițiile se păstrează mai bine, rămînînd ca în celelalte locuri să se piardă și puținul ce se mai află.

A căuta numai şi numai specificul unei zone ar însemna să nu ţinem seama şi de circulaţia şi răspîndirea speciilor folclorice şi creaţiilor etnografice, odată cu mişcarea oamenilor. În zilele noastre, mijloacele moderne de locomoţie înlesnesc contactele între oameni din toate regiunile ţării ca nicicînd altă dată.

Producţiile etno-folclorice prezentate pe micul ecran ne pun în contact cu varietatea şi bogăţia acestui tezaur străbun. *Larga lui circulaţie, cu toate variantele locale, fac dovada unităţii naţionale şi spirituale a poporului român.* Deci putem spune că folclorul este pretutindeni unde trăieşte şi munceşte autorul anonim — poporul care l-a creat.

Numai că, producţiile lui literar-artistice au început, pe alocuri, să fie modificate, adică adaptate pentru scenă, mai bine zis „schilodire" de neiertat. Modificările, stilizările şi modernizarea a cuprins şi etnografia ajungîndu-se la producerea unor obiecte de artizanat de prost gust. Tendinţa de modernizare a etno-folclorului nostru s-a întins peste tot şi acest lucru poate constitui un semnal de alarmă. De aici socotim noi necesitatea urgentă de a-l cerceta şi consemna în lucrările monografice ce se întocmesc pentru unele localităţi.

Introducerea folclorului în monografii nu este o noutate, dar mulţi autori îl lasă în afară, fie din cauza complexităţii lui, fie cu gîndul de a-l trata în lucrări aparte, pe mai tîrziu, aşa încît pînă să-i vină rîndul se topeşte odată cu păstrătorii lui. Sînt, însă, destule exemple de monografii care cuprind şi acest gen de manifestari spirituale, pentru care citez : „Monografia folclorică a satului Berchişeşti din jud. Suceava", „Războieni Valea-Albă şi împrejurimile" etc.

Nu ne propunem să dăm îndrumări în ce priveşte culegerea şi rînduirea creaţiilor etno-folclorice în paginile unei astfel de lucrări, dar socotim absolut necesar să se pornească de la o temeinică şi profundă cunoaştere a satului respectiv, a zonei în care se află. Beneficiind de faptul că trăim de peste jumătate de secol în această localitate — Drăguşeni — la a cărui monografie lucrăm, noi izbutim mai uşor să pătrundem în sufletele purtătorilor acestor preţioase creaţii populare. Pentru aceasta colaborăm cu toate vîrstele, de la bătrînii satului pînă la elevii de şcoală şi, căpătîndu-le încrederea, izbutim să aflăm materialul de care avem nevoie în alcătuirea capitolului respectiv.

Avem în vedere să introducem în monografie ceea ce ni se pare specific locului, cît şi variantele acestor creaţii populare, bineînţeles chiar dacă unele dintre ele vor fi întîlnite şi în afara acestei zone.

Scopul nostru este doar de a pune — prin publicare — la îndemîna specialiştilor un material pentru studiile ce se fac asupra folclorului şi etnografiei.

Pentru exemplificare, prezentăm cîteva culegeri dintre obiceiurile şi credinţele întîlnite în viaţa de familie cu prilejul celor trei acte însemnate din viaţa omului : *naşterea, căsătoria şi moartea.*

— Încă înainte de naştere se impun anumite restricţii pentru viitoarea mamă. De pildă, femeia gravidă să nu treacă peste o funie întinsă, că se naşte copilul cu cordonul încolăcit pe după gît ; să nu aducă apă

cu trei cofe, că se naşte copilul cu trei suflete... După naştere, cînd intră tatăl copilului în casă, moaşa îi ia căciula, spre a i se face un dar, „un bacşiş" ; dacă intră cu ţigara în gură, moaşa i-o ia ca să nu iasă pe corpul copilului „focuşor" (o iritaţie). Se obişnuia ca primul lapte să-l sugă copilul de la o altă mamă, care se aşează pe o traistă cu făină, spre a fi copilul gras. Cînd copilul rămînea să doarmă singur în casă, i se punea sub cap (sub pernă) un cuţit, iar alături o mătură, spre a nu se speria cînd se trezeşte. Un timp după naştere, copilului nu i se spală capul, îl fereşte de apă, spre a fi „tare de cap". Cînd îl învaţă să meargă, îi taie pene între picioare şi spune : „cum merge pana uşor în vînt, aşa să meargă copilul iute pe pămînt". În scăldătoarea de la botez, se puneau bani, pene şi busuioc, să aibă viaţă uşoară, să fie bogat şi să miroase frumos de la el. Scăldătoarea se vărsa sub un pom, să crească copilul înalt şi voinic... şi multe altele, pline de mister, dintre care unele vor fi avînd şi o justificare izvorîtă din practica milenară.

— Căsătoria, de care se leagă multe şi variate obiceiuri, constituie o parte însemnată a cercetărilor noastre. Astăzi ceremonialul acestui început de căsnicie este mult mai simplu decît în trecut ; nu se mai practică obiceiurile frumoase de altă dată, de aceea noi grăbim să le prezentăm aşa cum au fost cu peste o sută de ani în urmă.

Să menţionăm aici cîteva : Tinerii ajunşi la vîrsta căsătoriei intrau pe mîna „starostilor", care mijloceau înţelegerea între părţi, şi care, dacă nunta avea loc, primeau un dar special. Cînd unul din tineri era ales din alt sat, se trimiteau „cercători", persoane de încredere, spre a se informa în satul respectiv despre familia în cauză din punct de vedere moral şi material. În urma investigaţiilor, urmau vizite reciproce pentru definitivarea pregătirilor. Înţelegerea, „legătura" (logodna) sau cum se zice la noi „s-a băut rachiu aseară la... (cutare)", avea loc la casa miresei.

După aceasta, mireasa chema „druştile" (prietene de ale ei), mama deschidea lada cu vălătucii de pînză şi croia cămăşi pentru mire, socrii mari (părinţii mirelui), pentru cumnate şi altora, după înţelegerea stabilită Cusutul cămăşilor se făcea cu tighel de mînă, în urma acului, aşa zisa „tivitură turcească". Tot druştele coseau şi prosoapele cu găurele, flori colorate în roşu şi negru şi cu franjuri la capete.

Găteala miresei era oferită de mire, tîrguită de la oraş, după logodnă. Viitoarei gospodine i se mai pregătea o „caţaveică" (haină mai scurtă, îmblănită), iar în anii mai apropiaţi „faşonetă" (un şal plusat cu franjuri pe margine). Cu acestea se îmbrăca mireasa după despodobire, mai ales că nunţile aveau loc, de obicei, toamna şi iarna. Costumaţia era simplă, confecţionată din pînzeturi lucrate în casă. Mirele era încălţat cu ciubote, iar pe cap căciulă, ce o purta tot timpul ceremonialului, ca semn că intră în rîndul gospodarilor. Mireasa purta cămaşă şi fustă creaţă, mai tîrziu, o rochie de „lanţug" (o ţesătură din comerţ, de obicei, de culoare roz), iar în picioare ciubotele încheiate cu nasturi.

Nunta începea miercuri şi s termina luni şi uneori buna dispoziţie se prelungea pînă marţi ; deci o săptămînă încheiată, bineînţeles, că petrecerea propriuzisă avea loc de sîmbătă pînă luni dimineaţa.

Urmînd acest program prestabilit al pregătirilor, miercuri, socrul cu băiatul și nașul mergeau la „crîșmă", să aleagă băutura, să fixeze prețul și modalitatea de plată, să-l pună în balerci și ulcioare ;

— Joi și vineri, aceleași persoane împreună cu lăutarii și „vorniceii" pofteau la nuntă, intrînd din casă în casă, cu ulciorul de rachiu „cinstind" pe cei prezenți, direct din ulcior.

— Vineri, după ce se termina „pofteala" se punea „masa mirelui" la el acasă, la care luau parte cei ce ostenise cu poftitul (mîncau borș cu fasole și mălai, beau rachiu și le cîntau lăutari,). Pe seară, luau „masa miresei" cu aceleași bucate. Acolo se întîlneau druștele cu vorniceii unde petreceau în cîntecul lăutarilor (fluier, cobză și uneori și scripcă).

— Sîmbăta la amiază, mirele și nașul plecau după mireasă. Se forma un alai : căruțe cu rude, prieteni, iar pe lături flăcăii în frunte cu vorniceii, toți călări, însoțiți de lăutari. Mireasa cu părinții săi primea alaiul, lega vorniceilor la cotul mîinii stîngi o naframă cusută cu roșu și negru, sau înfășurînd-o în jurul unui baston. Urmau și alte ritualuri asupra cărora nu insistăm aici.

Se trimetea după preot care-i logodea pe tineri cu inelele, ascunse într-un castron cu grîu, în timp ce lăutarii cîntau : „Ineluș bătut de aramă, / Amîndoi sînteți de-o seamă. / Ineluș bătut de argint, / Amîndoi v-ați potrivit ; / Și la ochi și la sprîncene / Ca doi hulubași la pene, / Și la stat și la purtat / Și la haz cu sărutat".

Aici, la mireasă, se întindea o masă pentru, nuntași, lăutarii cîntau, se încingea jocul și se rosteau strigături : „Toți nuntașii stau la masă, / Cu nevestele frumoase. / Hai și eu cu a mea buhoașă, / Să scoatem dantul din casă, / C-a fost vreme mai de mult, / Dar noi nu ne-am priceput. / Dar acum ne pricepem, / Dantul afară să-l scoatem. / Busuioc verde la grindă, / Hai poftiți ieșiți în tindă. / Busuioc cu frunză rară, / Hai poftiți afară. / Busuioc cu frunză deasă, / Hai poftiți mergeți acasă".

Mireasa, care părăsea casa părintească, îngenunchia pe o scoarță, săruta mîna părinților de trei ori, luîndu-și „iertăciune" în timp ce i se cînta : „Ia-ți mireasă ziua bună / De la frați de la surori, / De la grădina cu flori. / Creșteți flori și înfloriți / Că de-amu nu-mi trebuiți. / Rămîi maică sănătoasă / Că eu plec la altă casă. / Hai maică și mă-i petrece pînă-n fundul grădinii. / — Petrece-te-ar străinii. / — Hai măicuță dumneata, / De străini m-oi sătura. / De străini e plină lumea, / Dar măicuța-i numai una. / De străini mînca-i-ar para, / M-oi îngălbeni ca ceara. / — Plîngi mireasă și suspină / Că mergi pe mînă străină, / Te-or bate fără de pricină / Și te-or bate fără milă, / Că mila de la bărbat / Ca creanga de măr uscat".

Urma încărcatul zestrei : vălătuci de pînză, lăicere, traiste, saci, scoarțe, perne etc. Nu lipsea nici lada de zestre, cumpărată anume, în care se punea tot inventarul precum și ghivecele cu flori.

Cînd mireasa se aducea din alt sat, tînărul mire era obligat să dea flăcăilor din satul respectiv o vadră de rachiu — obligație cunoscută sub numele de „vadra" sau „hulpea" — altfel nu puteau ieși din sat, le ațineau calea tot tineretul,sub pretextul că ei au jucat mireasa cît a fost fată. Refuzul ducea la scandal.

În prag, la casa mirelui, erau primiți de părinții acestuia. Din rîndurile celor sosiți se rostea următoarele : „Bucură-te soacră mare / Că-ți vine cheptănătoare / Cu cheptănașul de fag / Să te cheptene pe cap, / — Lasă vie că nu-mi pasă, / Coada la cociorvă-i groasă." Urmau alte și alte strigături satirice, se aduna tineretul, se încingea hora afară pînă tîrziu. În aceeași seară de sîmbătă, se pregătea găteala (podoaba) miresei și cele pentru druște și vornicei. Tot atunci se „rădea" (bărbierea) și mirele, tot cu lăutari și cîntec : „Foaie verde lemn de tei / Rade-ți barba de holtei. / Rade-ți barba d-l mire / Ie-ți grija de la copile. / Să-ți scurtezi cărările / De la toate mîndrele / Să stai liniștit acasă / Lîngă nevasta frumoasă".

Duminică dimineața, nașa cu druștele împodobeau mireasa cu un ceremonial deosebit, cu lăutari care-i cîntau : „Veniți frați, veniți surori, / De mă-npodobiți cu flori. / Și de tîrg și de grădină, / Că de-amu sînt gospodină. / Eri ai fost cu fetele, / Mîne cu nevestele. / Unde stau azi boldurile, / Or sta mîne ghionturile. / Urechiușă cu cercei, / Multe palme ai să mai iei ; / Să nu crezi să soacra-i mamă, / Pe Ghiorghiță mi-l îndeamnă / Să-ți mai ardă cîte-o palmă. / Dar nici socrul nu-ți-i frate / Nu gîndi că-ți ține parte".

Plecau cu toții la cununia religioasă (în vechime, la biserică, se întocmea și actul de căsătorie). Ieșirea de la cununie se făcea cu mare veselie ; în curtea bisericii se încingea o horă mare „Moldovenească", în care se prindea toată lumea.

Întoarcerea spre casă, la mire, unde se desfășura nunta, se făcea într-o anumită ordine, în frunte cu tinerii căsătoriți. Pe parcurs, le ațineau copii, care le aruncau cu apă în drum — în semn de belșug —, pentru care primeau un „bacșiș" de la mire.

La sosire în poartă erau postați de vornicei cu un colac mare ridicat pe două bețe, pe sub care treceau tinerii de trei ori. Se rostea de către un vornicel următoarea orație : zisă „orația la colac" : „Bună ziua, bună ziua casă frumoasă / Unde-i stolnicul de casă, / Înainte să ne iasă ?" Urmau alte versuri puțin ironice la adresa miresei și a mirelui, care stîrneau hazul celor de față, mai ales cînd se potriveau cu firea celor doi : „Pe mireasă o cunosc foarte bine, / Astă-vară a avut cirta lîngă mine. / La cirtă pîn' ajungea, / Soarele la prînz era. De două-trei ori cu sapa da / Și spre casă o lua. / La poartă cum ajungea, / Pe maică-sa o întreba, / Dacă-i gata mîncarea. Să spun și despre d-l mire, / Că stă cu casa lîngă mine. / Pînă pune ochinca-n chicior, / Soarele-i la prînzișor. / Apoi ia cofa-n mînă, / Merge la apă la fîntînă / Și vine înapoi cu ochindile în mînă / Și oghelele-n prăjină. / Vino maică de mă-ncalță, / C-am rămas cu două ațe". Colacul era ridicat cît mai sus, cine îl ajungea îl rupea și-l împărțea la toată lumea.

În casă, se punea „masa de cununie" la care luau parte mirii, nașii și alte rude. Nașii plecau acasă, nunta își urma cursul : jocul avea loc în ogradă, unde se aduna satul, să privească. În acest timp se punea „masa flăcăilor", la care ospătau în serii.

Odată cu seara socrul cu mirele pregătea un „turc" — un vornicel, o rudă, un om mai priceput la rînduială și orații. Pentru a fi cunoscut de

toată lumea, purta un turban (o basma roşie peste căciulă) şi cu un brîu roşu încins la mijloc iar altul în diagonală, cu nasturi şi fireturi, cu harapnic, încălecat pe cal, pleacă să invite la nuntă pe socrii mici (părinţii miresei). Pocnind din bici cu mare gălăgie se prefăcea că rătăceşte pe uliţele din preajma casei cu pricina şi întrebînd pe primul întîlnit în cale : „Măi olane, unde-i vornicul ?" La care cel întrebat, ştiind despre ce e vorba, îi lua calul de căpăstru şi-l conducea în ograda celui căutat. Turcul poftea la nuntă pe socri şi toţi invitaţii lor care se aflau în aşteptare.

Însp re miezul nopţii se punea „masa mare", dar şi aici se aşezau după rudenii : masa nunului, masa socrului mare, masa socrului mic. De la punerea mesei toată dirijarea ceremonialului intra în atribuţiunile „turcului", ceea ce simboliza seculara stăpînire turcească. El era însoţit de o „chemătoare", care bătea mereu din palme îndemnînd la veselie.

Într-un anumit moment se aducea la masă o găină friptă (întreagă) de către bucătăreasă şi prezentată de turc cu următoarea oraţie : „O găină cucuietă / În camară încuietă ; / Adă o cheie s-o discui, / Să i-o ducem nunului. / Tu găină soră dragă, / Ieri umblai pe după şură, / Astăzi eşti la nun în gură". Găina era ruptă în bucăţi de naşă şi împărţită celor de faţă, cît ajungea. Mirii aduceau naşilor o cană cu apă, un castron şi un prosop şi le turna să se spele pe mîini. Venea apoi turcul să închine „pahar dulce", nunului zicînd : „Bine v-am găsit nuni mari ! / De două zile cît aţi alergat, / La masă nu ştiu dacă aţi stat ; / Dar de cinstit / Nici de pomenit ; / Nici de cînd ziua a-nzăuat / Păhăruţ dulce nu v-am închinat. / Acum noi ne pricepem / Păhăruţ dulce vă închinăm : de la finii d-stră, de la cumătri şi de la noi ostenitorii. / Păhăruţ nu tremura, / Că te-oi bea nu te-oi mînca / Ci frumos te-oi închina şi-n guriţă te-oi turna". Cu aceleaşi oraţii se închină pahar şi socrilor. Urmau darurile reciproce : către nun, prosop ; nunei, casîncă de bucată (un material negru la metraj) ; socrilor cu băiatul, cămăşi pînă în pămînt ; celorlalţi, după înţelegerea avută : prosoape, băsmăli etc.

Darurile nunului şi nuntaşilor către tinerii căsătoriţi erau modeste, cel mult un „franc" de argint precum şi din produsele agricole : o dimerlie de porumb, cartofi, fasole, o oaie, un miel, un purcel, iar gospodinele veneau cu cîte o găină vie pentru mireasă.

Bucatele de pe masa nunţii erau simple, numai din ceea ce se produce în gospodărie : malai (o coptură din făină de porumb opărită cu apă amestecată şi cu puţină făină de grîu), zamă de găină, varză cu carne de oaie, pilaf cu stafide şi altele.

În zorii zilei spre luni se despodobea mireasa care, aflînd mai dinainte, se ascundea şi trebuia căutată şi adusă de mire. În timp ce i se scotea „găteala", lăutarii ziceau de jale : „Taci mireasă nu mai plînge / Că la maică-ta te-oi duce, / Cînd a face plopul pere / Şi răchita vişinele / Şi cuptioriul pepeni verzi, / Atunci pe maică-ta s-o vezi"... etc. După o săptămînă, tînăra pereche făcea o petrecere numită aici „bal" iar în alte părţi „cali primari". Toate aceste ceremonii sînt însoţite de multe alte credinţi şi obiceiuri.

Ultimul act trist din viața omului se încheie cu moartea și înmormîntarea, de la care relatăm cîteva obiceiuri, ritualuri și superstiții :

— Dacă muribundul se chinuie prea mult, nu se primesc în casă persoane de care i-a fost silă în viață.

— Cît se ține mortul pe masă, i se leagă picioarele, iar cînd îl așează în sicriu i se scoate ața de legătură (e bună de leac pentru scandalagii).

— Din făina în care stau înfipte lumînările la mort, se face mămăligă pentru bețivi, spre lecuirea năravului.

— Oglinzile, din odaia unde se află mortul, se acopăr cu negru.

— Ferestrele se țin închise. — Celor cărora le amorțesc mîinele li se strînge mîna cu cea a mortului.

Dăm și un bocit rostit cînd se trag clopotele :

„Auzi cum trage clopotul, / El nu trage de sărbătoare / Trage pentru drumul d-tale. / Nu te duce pe ista drum, / Că cine s-o dus n-o mai vinit. / Acolo a putrezit. / Nu te duce și mata / Că-napoi nu te-or lua / Că ace casă-i tare urîtă, / În bataia vîntului, / În fundul pămîntului, / Nici cu var nu-i văruită, / Numai di hîrleț cioplită, / Cu pămînt acoperită / Și pămîntu-i cu lopată, / Să nu mai ieși niciodată. / Că n-ari ușă umblătoare / Să mai ieși la sfîntul soare, / Să mai ieși să te sorești / Și cu neamuri să grăiești". Cîndva erau bocitoare anume ; acum bocesc rudele, în versuri sau proză.

Frumoase și interesante erau obiceiurile și tradițiile ce se practicau la sărbătorile de iarnă și Anul Nou. Ele durau săptămîni încheiate ca o amintire a *duodicessimo* de la romani.

Începeau cu colindele cîntate la fereastră, în seara de 24 spre 25 decembrie, obicei care a durat pînă înaintea primului război mondial, iar colindul cu legendara stea a celor trei magi, care umbla pînă la 7 ianuarie, s-a stins prin 1950.

În seara spre Anul Nou, tineretul, din străvechi timpuri și pînă astăzi, umblă cu plugușorul sau cum se spune „cu uratul". Plugușorul era format din cete de cîte 4—6 copii și nu mai puțin de doi. În prezent ură și primesc darul individual ; a dispărut spiritul de ceată. Cei mai mari formau cete de căiuți, capre și urs pe care le jucau după un cîntec anume, după fluier. Capra se vede tot mai rar, ursul a dispărut cu tot cu fluier. Se mai menține jocul cu căiuții. De vreo 50 de ani, s-a introdus o ceată care reprezintă nunta. O altă ceată o formau flăcăii, numită și „plugul cel mare" condus de „calfe", care organizau și „giocul" (hora) în „mehedeanul" satului, pentru toată durata sărbătorilor. Plugul lor era însoțit și de lăutari, taraf sau fanfară, care erau tocmite pe toată durata acestui autentic festival folcloric. Acum, ceata s-a micșorat, hora nu se mai face la „mehedean", tinerii au plecat la oraș.

În primele zile de sărbători, la „giocul" din „mehedean", unde se aduna tot satul, erau scoase la „gioc" fetele tinere ajunse la, să zicem, un fel de majorat. Fata trebuia să pregătească pentru cel care a scos-o la joc un „colac dulce", pe care i-l dăruia în seara de Anul Nou cu ocazia uratului.

De seara Anului Nou şi de celelalte sărbători tradiţionale sînt legate numeroase credinţe , vrăji şi naive superstiţii hazlii, care vin din străfunduri de istorie.

Nu ne putem ocupa aici şi de restnl folclorului : cîntece de tot felul, strigături la petreceri, colăcării şi alte ocazii. Acestea, ca şi descîntecele plantele de leac pentru om şi animale, calendar, dansuri populare, etnografice, îşi vor ocupa locul în monografia comunei.

Un cunoscut poet, animator şi prezentator al celor mai valoroase creaţii etno-folclorice la televiziune, se întreabă : Dispare folclorul ? Mai exstă folclor ? Se mai naşte folclor ? Şi tot el răspunde... „Cîtă vreme există popor, va exista şi folclor".

Notă

Materialul folcloric a fost cules de la următorii locuitori : Gh. Gh. Andrei, de 91 ani ; Grapina C. Borleanu ,84 ani ; Trandafira Ştefan de 79 ani ; Catrina V. Cobuz, de 76 ani ; ancu C. Andrei, de 75 ani ; Vasile D. Drasleucă, de 71 ani şi Ilie I. Isac, de 50 ani.

LA PLACE DU FOLKLORE DANS LES MONOGRAPHIES

Résumé

La présente contribution de l'auteur souligne l'importance du folklore, l'intérêtque peut présenter le recueil et la mention des pièces folkloriques dans les monographies des diverses localités. Ces ouevres anonymes font partie du patrimoine culturel du peuple roumain et elles offrent l'avantage d'être attestées dans tous les recoins du territoire roumain. Il est évident que la richesse et la variété du folklore roumain sont l'un des témoignages essentiels de l'unité et de la continuité de ce peuple dans ses terres actuelles.

Or, les transformations d'ordre socio-économique intervenues de nos jours en Roumanie, ce véritable assaut de la civilisation moderne risquent de faire disparaître dans l'oubli les oeuvres de caractère ethno-folklorique avec la disparition des derniers détenteurs de ces valeurs. C'est ce qui impose leur enregistrement au plus tôt. Aussi, l'auteur a-t-elle pris l'initiative de réunir les productions les plus significatives du genre que peut encore fournir le village de Drăguşeni du département de Botoşani. Il s'agit de rituels concernant la famille, notamment les trois moments clé de la vie en famille : la naissance, le mariage et la mort. Ces rituels suivent des coutumes archaïques, léguées d'une génération à l'autre.

Par exemple, particulièrement intéressantes et pittoresques étaient, il y a une centaine d'années, les traditions du cérémonial des noces. Les préparatifs et la cérémonie proprement dite duraient pendant toute une semaine. A cette occasion, les di vertissements et la gaité entrainaient tout le village. C'est la

tradition qui fixait le costume des jeunes époux, les mets servis au banquet de noce, les épithalames et les cadeaux au jeune ménage.

L'ouvrage présent aussi, assez succinctement, les traditions pour Noël et la Nouvelle Années : héritées des Romains, elles se sont conservées jusqu'à nos jours. Jadis, ces fêtes duraient deux semaines et, par leur richesse, leur variété et leur charme, elles formaient un véritable festival folklorique. L'une de ces belles traditions en train de tomber dans l'oubli était celle de la veille du Nouvel An, quand toute la jeunesse du village s'en allait de maison en maison — suivant un rituel bien connu, dont les divers épisodes s'appelaient : „plugușorul", „călușii", „ceata cu nunta", etc. — pour faire des voeux à chaque famille afin que l'année qui s'annonce lui apporte santé et abondance (phatos 1).

INTERFERENȚE CULTURALE BOTOȘĂNENE—BÎRLĂDENE

GH. CLAPA

Bîrladul, așezarea dintre dealurile ce poartă nostalgia morilor de vînt și micul șes veșnic inundat, respiră un anume romantism filtrat prin cultură și acumulat cu anii, ceva similar atmosferei de la Iași și Botoșani. Interesant este faptul că un tîrg așezat sub zodia efemerului, în loc să-și vadă doar problemele pur existențiale, a simțit nevoia să cînte poezia locurilor, să vibreze în fața frumosului, devenind cu timpul o vatră de cultură progresistă, generînd o mișcare culturală autentică și susținută. Oamenii de aici nu s-au mulțumit să ducă o viață patriarhală zguduită din cînd în cînd de inundații și colbăită de verile secetoase, ci, au fost mereu îndemnați să organizeze societăți culturale, biblioteci, coruri, redacții și să rîvnească chiar o „academie" [1].

Istoria dezvoltării culturale a Bîrladului ne oferă cu satisfacție posibilitatea de a constata că o serie de intelectuali de seamă botoșăneni și-au făcut parte sau integral studiile în școlile bîrlădene, unii dintre aceștia devenind fii adoptivi ai acestui oraș. Dintre academicieni, profesori și conferențiari universitari, foști profesori ai Liceului „Gheorghe Roșca Codreanu" din Bîrlad, amintim pe Dimitrie Gh. Evolceanu și Constantin Fedeleș. Dimitrie Gh. Evolceanu, născut la 1 octombrie 1865, și-a făcut studiile primare și liceale în orașul său natal — Botoșani. După terminarea studiilor universitare în București, unde l-a avut profesor pe Al. Odobescu, este numit la 1 septembrie 1889 profesor de limba română și limba latină la liceul din Bîrlad, unde funcționează pînă la 1 septembrie 1890. Din anul 1891 nu a mai predat, fiind plecat la studii de specializare și la un tratament medical în Germania. Întors în țară, în 1894, este numit conferențiar universitar la catedra de filologie latină a Universității din București. Intrînd în cercul junimiștilor, la *Convorbiri literare*, începe să colaboreze strîns cu redactorii de bază ai revistei — T. Maiorescu, S, Mehedinți, M. Dragomirescu. Cunoscător al limbilor clasice și al literaturii germane,, articolele sale critice, „dintre care unele nu

1 Societatea literară „Academia bîrlădeană" a fost întemeiată la 15 mai 1915, Fondatori : George Tutoveanu, Tudor Pamfile și Toma Chiricuță. Vezi *Monografia municipiului Bîrlad*, Iași, 1974, p. 109.

sînt inferioare criticelor lui Titu Maiorescu" [2], erau bine cotate de contemporani. Refuzînd să colaboreze la *Arhiva* lui Xenopol, care era şi preşedintele Academiei, era şantajat cu intrarea la Academie [3]. La 22 martie 1902 este numit profesor agregat, iar la 9 iunie 1906 profesor universitar al aceleeaşi Universităţi. Deşi a fost elev al şcolii germane, a avut concepţii socialiste [4]. Din lucrările sale menţionăm : *Istoria literaturii latine,* vol I, 1899 ; *Carte completă de limba latină* partea I-III-a, 1900 (în colaborare cu bîrlădeanul C. Litzica) : *Declinarea latină,* 1905.

Constantin Fedeleş devine licenţiat în litere şi filozofie al Universităţii din Iaşi în anul 1903. După 1906, cînd îşi ia examenul de capacitate în filozofie şi limba germană, ocupă diferite catedre în învăţămîntul secundar din Bîrlad — la Liceul Codreanu în 1906, de unde îşi ia concediu şi foarte curînd se mută la Botoşani unde va profesa la Liceul „A T. Laurian" — apoi la Liceul Naţional din Iaşi în 1910. Îşi dă doctoratul în filozofie la München în 1911. Anul 1928 îi aduce titlul de profesor titular la catedra de Istoria filozofiei şi pedagogiei a Universităţii din Iaşi [5].

Dintre foştii elevi ai Liceului Codreanu din Bîrlad, desprindem pe Gheorghe Ivănescu care avea să devină prof. dr. doc. Printre cele 130 de lucrări se numără şi *Problemele limbii lui Mihail Eminescu,* (1964) [6]. Menţionăm printre profesorii şi conferenţiarii universitari foşti elevi la Bîrlad pe Ioan I. Plăcinţeanu şi Constantin Litzica. Născut la Dorohoi la 2 februarie 1893, Ioan I. Plăcinţeanu [7], avea să se mute mai tîrziu la Bîrlad unde a urmat primele 7 clase, continuîndu-şi apoi studiile la Iaşi unde va absolvi, luîndu-şi licenţa în matematică. După susţinerea examenului de capacitate revine la Bîrlad în 1920 unde va preda la Liceul Codreanu. În 1921 pleacă în Germania pentru specializare, audiind cursurile lui Max Plank şi ale lui Albert Einstein, pregătindu-şi teza de doctorat în fizică şi matematică, în 1926, cu W. Heisensberg la Göttingen. Reîntors în ţară va deveni profesor titular (1937) al Universităţii din Iaşi. A fost membru activ al Societăţilor române de fizică şi matematică. Dintre lucrările mai importante amintim : *Teoria erorilor de măsurare ; Metoda celor mai mici pătrate (1957),* Tratat de *Mecanică vectoriană şi analitică* (1958). *Teoria cuantelor* a rămas în manuscris datorită morţii sale.

La 21 mai 1875, s-a născut la Bîrlad Constantin Litzica. După absolvirea liceului din localitate (1891), urmează Facultatea de litere din Bucureşti, fiind trimis — cu o bursă dată de minister pe timp de 4 ani, la München, apoi la Paris pentru a studia filologia greacă şi bizantină. La München îşi susţine teza de doctorat cu un subiect din istoria româ-

2 I. E. Torouţiu : *Studii şi documente literare,* vol. IX, Buc., 1939, p. XXX.
3 Ibidem, vol. VIII, Buc., 1939, p. 22.
4 Ibidem, vol. IX, p. 104.
5 Traian Nicola, *Liceul „Gheorghe Roşca Codreanu" din Bîrlad. Monografie,* Iaşi, 1971, p. 154.
6 Ibidem, p. 169-171.
7 Ibidem, p. 203-204.

nilor din secolul al XIV-lea, solicitînd material bibliografic lui Nicolae Iorga. Revenind în țară va deveni conferențiar la catedra de Filologie bizantină de pe lîngă Facultatea de litere a Universității din București [8]. În colaborare cu botoșăneanul Dimitrie Evolceanu publică în anul 1900 *Carte completă de limbă latină.* În primul război mondial, se înscrie benevol ca elev la Școala militară de infanterie din Botoșani, deși era bolnav și în vîrstă de 43 de ani, manifestîndu-și în acest fel înaltul său patriotism [9].

După ce a devnit licențiat al Facultății de litere a Universității din Iași în 1885, Dumitru Mironescu este numit profesor de limba latină la cursul inferior al Liceului „A. T. Laurean" din Botoșani. În 1886 vine la Bîrlad, unde va ocupa catedra de Limba latină apoi devine director în două rînduri 1895-1899 și 1901-1903. Vasile Pârvan își aducea aminte cu venerație de profesorul său Dumitru Mironescu [10].

Frunzache A. Chiriac, după ce urmează cursurile Liceului din Bîrlad, se înscrie la Facultatea de Litere și filozofie a Universității din București, unde a avut ca profesori pe Dimitrie Evolceanu de limba latină și Gr. Tocilescu de istoria antică și antichități. În 1914 este numit profesor titular la Liceul „Bașotă" din Pomîrla [11].

Născut la 16 ianuarie 1889 în Hîrlăul județului Botoșani, Ioan Ursoiu, după absolvirea Facultății de geografie din București, ocupă catedra de geografie a Liceului Codreanu pînă în anul 1951 cînd se pensionează. A fost director la acest liceu în 1927, apoi director al Școlii Naționale de băieți din localitate între 1934-1938. A donat Liceului „Gh. Roșca Codreanu" întreaga sa bibliotecă [12].

Spiru Haret publică în paginile revistei pedagogice bîrlădene „*George Lazăr*" un *Proiect de regulament pentru constituțiunea localelor de școli primare urbane și rurale și pentru mobilierul școlar,* în scopul de a „provoca atențiunea celor care se interesează de ale școlii, pentru a i se aduce îndreptările necesare" [13].

Descendent al vechii familii de dregători moldoveni, Scarlat Vârnav din Hilișău-Dorohoi, după doi ani de la detronarea lui Cuza, va dispare din arena vieții sociale a țării, murind în împrejurimi suspecte în Bîrlad, unde era deputat. În dimineața zilei de 31 ianuarie 1868, a fost găsit mort în camera sa de la hotel, după ce participase cu o zi înainte la o întrunire politică în această localitate. Peste ani chipul său nici nu se mai știa cum arăta. Nu i s-a păstrat nici mormîntul, cu toate că la moartea sa o mulțime de oameni l-au condus pe ultimul său drum în Cimitirul „Sf. Voievozi" din Bîrlad unde a fost „...așezat în bolta zidită din piatră

8 I. E. Torouțiu, op. cit., vol. VIII, Buc., p. 326.
9 Ibidem, p. 424-425.
10 Traian Nicola, op. cit., p. 292-293.
11 Ibidem, p. 302-303.
12 Ibidem, p. 310-311.
13 Oltea Răşcanu, *O pagină din publicistica românească — revista Gheorghe Lazăr,* comunicare ținută la 1 noiembrie 1979 la Vaslui, în cadrul celei de-a IV-a sesiuni „Acta Moldavie Meridionalis".

și cărămidă" [14]. Un ultim așezămînt de interes public care își leagă existența de numele lui Scarlat Vârnov, este Spitalul din Bîrlad, construit la îndemnul său și, în mare parte, cu banii adunați de el însuși prin subscripție publică, pe vremea campaniilor electorale pe care și le organizase aici în anii 1867-1868 [15].

Eroul național Grigore Ignat s-a născut la 2 august 1889 în Bîrlad. După ce a urmat cursurile liceului din localitate intră în 1908 la Școala militară de ofițeri de infanterie din București fiind repartizat la Regimentul 12 Cantemir din Bîrlad. În octombrie 1913 este avansat la gradul de locotenent și trimis la Regimentul 77 infanterie Botoșani. Participă activ la luptele din Dobrogea și Muntenia — la 1 noiembrie 1916 este avansat la gradul de căpitan — în urma cărora unitatea lui militară se retrage în Moldova, la Flămînzi, pentru reorganizare. Este trimis la Școala model pentru mitraliere din Botoșani unde mai tîrziu va deveni directorul Școlii de completare a cunoștințelor elevilor plutonieri [16].

În anul 1870, la 27 septembrie, s-a înființat la Bîrlad Societatea *Unirea* care a avut ca scop instalarea unei tipografii și scoaterea unui ziar „Semănătorul" sub conducerea lui Ioan Popescu, avînd drept colaboratori pe Ștefan Neagoe, I. C. Codrescu, Panaite Chenciu, iar mai tîrziu va publica și tînărul Nicolae Iorga [17]. Al doilea ziar bîrlădean „Paloda", a văzut lumina tiparului în 1881, fiind fondat de Ștefan Neagoe, va fi apoi condus de Th. Riga pînă în 1895, de la această dată conducerea a luat-o G. G. Ionescu, poetul George Tutoveanu de mai tîrziu. Printre colaboratorii de seamă cum ar fi Titu Maiorescu, Delavrancea, Mihail Dragomirescu, Elena Văcărescu și Alexandru Vlahuță se numără și N. Iorga [18].Iată ce scrie N. Iorga în „Semănătorul" în legătură cu apariția unei alte reviste bîrlădene la 20 ianuarie 1904 : „La Bîrlad ca o anexă la gazeta politică, „Paloda", a început să apară o foaie literară : „Paloda Literară" pe care o conduce poetul D. Nanu, care a dat frumoase bucăți, mai ales „Convorbirilor literare". Declarațiile D-lui Nanu sînt bine scrise și adevărat însuflețite de intenții bune. E vorba adică de a se încerca la Bîrlad o mișcare literară de provincie, care ar folosi mișcării literare generale a neamului nostru" [19]. Directorul revistei Dimitrie Nanu, a reușit să atragă colaboratori de prim rang ai culturii românești Nicolae Iorga, Titu Maiorescu, Barbu Șt. Delavrancea ș.a. Se poate crede ideea că atmosfera generală a sămănătorismului a favorizat atmosfera generală a localismului creator. Încă de la apariție „Paloda literară" împreună cu altă revistă apărută la Bîrlad tot în 1904 și anume „Făt Frumos" a susținut entuziasmul scriitorilor locali. „Astăzi — scria N.

14 Veniamin Pocitan Bîrlădeanu în studiul *Scarlat Vîrnav* publicat în revista „Biserica Ortodoxă Română", Buc., seria III, anul XLIX, nr. 2-3-4, februarie, martie, aprilie 1931, p. 304.
15 Ibidem, p. 292-304.
16 Traian Nicola, op. cit., p. 264.
17 Ibidem, *Colaboratori ai presei bîrlădene*, în „Școala bîrlădeană" 1974, Iași, p. 61.
18 Al. Arbore, *Blazoanele de noblețe ale Bîrladului* în „Școala bîrlădeană", noiembrie 1974, Iași, p. 22.
19 „Sămănătorul" din 1 februarie 1904.

Iorga în paginile revistei „Făt-Frumos" — sînt trei reviste tinere care înfățișează curentul cel nou în literatura și cugetarea românească : Făt-Frumos din Bîrlad stă la mijloc între Sămănătorul bucureștean și Luceafărul din Budapesta. Aproape orice se cuprinde într-una din aceste reviste ar putea să-și afle locul și-n celelalte două. Cele trei reviste stăpînesc, fără îndoială, cercul din ce în ce mai restrîns al cititorilor români" [20]. Prin orientare și realizări revista bîrlădeană, fondată din entuziasmul lui Emil Gîrleanu, George Tutoveanu, Dimitrie Nanu, Corneliu Moldovanu, Ion Adam și At. Mîndru a stîrnit interesul marelui istoric. Tot N. Iorga ideologul sămănătorismului avea să afirme : „Ni trebuie o cultură reală și o cultură locală, modernă prin îndrăzneala înnoirii, prin carcaterul radical pe care l-ar avea aclimatizarea învățăturilor aduse de aiurea... Trebuie operă de cultură națională prin literatură" [21]. Iată de ce oamenii de cultură bîrlădeni s-au legat sufletește de o personalitate marcantă ca aceea a lui Nicolae Iorga, cu scopul de a se afirma nu numai activitatea grupului de la „Făt-Frumos", ci, și urbea lor. Așa se explică de ce bîrlădenii au măgulit nu de puține ori orgoliul lui N. Iorga. Revista mai sus citată a avut colaboratori de prestigiu ca N. Iiorga, E. Gîrleanu, D. Anghel, N. Dunăreanu, N. Gane, etc.

După anul 1900 se înființează la Bîrlad societatea „Avîntul" cu orientare cultural-literară dar și cu un caracter politic, avînd legături și cu alte centre cum ar fi : Iași, Botoșani, Galați, Vaslui, Brăila etc. Cu ocazia răscoalei din 1907 membrii asociației au fost puși în urmărire printr-un ordin special al ministrului de interne datorită activității „periculoase". Corespondențele primite de N. Iorga, în zilele răscoalei și după aceea, dezaprobă actele brutale săvîrșite pentru reprimarea mișcărilor țărănești. Unele dintre scrisorile primite de N. Iorga, cuprind relatări ample asupra sălbăticiilor comise de armată. De exemplu un student în teologie îi comunica istoricului că în satul Costești din județul Tutova, timp de o săptămînă „s-a petrecut schinguiri sălbatice, bătăi și vaiete nemaiauzite, încît lătrau și cîinii în sat și lumea țipa și plîngea" [22]. Printre intelectualii scriitori bîrlădeni care au luptat pentru alinarea suferințelor țăranilor, s-a aflat la loc de frunte și cinstire poeta Elena Farago [23], cea care în anul 1907 împărțea, la sfatul lui N. Iorga, ajutoare umiliților și ofensaților de nedreptatea socială a vremii.

La 15 noiembrie 1906, Tutoveanu va iniția apariția la Bîrlad a bibliotecii publice, iar în luna decembrie a aceluiași an lansează un apel către populația orașului pentru a sprijini această acțiune. Înființată la început doar cu 300 volume din donații, printre donatori numărîndu-se și N. Iorga, Spiru Haret, I. Al. Brătescu-Voinești — biblioteca va funcționa

20 N. Iorga, *Curentul Nou* în revista „Făt-Frumos" anul I, nr. 15, din 15 noiembrie 1915.

21 Ibidem, *Educația națională și literatura militantă* în revista „Floarea darurilor", vol. II, nr. 31, din 28 oct. 1907, p. 482.

22 Biblioteca Academiei RSR, *Corespondența N. Iorga*, vol. 66, f. 5.

23 Mihai Luca, *Opera practică a Elenei Farago*, în „Școala bîrlădeană" decembrie 1972, Iași, p. 121.

mai întîi în casele poetului Tutoveanu. Abia în 1912 se va muta în actualul local propriu.

Un alt animator cultural bîrlădean a fost Tudor Pamfilie care în anul 1903 avea să-i cunoască pe M. Sadoveanu, N. Iorga și I. Bianu, care au știut să-l atragă și să-l modeleze în problemele stilului în ale scrisului, și în determinarea unei concepții bine constituite în legătură cu faptele observate. Împreună cu Mihai Lupescu, înființează revista *Ion Creangă* care apare la 1 august 1908. Moartea lui T. Pamfilie a afectat și pe N. Iorga care afirma : „Moartea lui așa de tînăr a fost o pierdere de neînlocuit ; rareori am avut un suflet așa de îndrăgostit de muncă și de ajutorare a lu" [24]. La Dorohoi, Dumitru Furtună face să apară în 1913, în amintirea folcloristului, revista ce-i va purta numele *Tudor Pamfilie, revistă* salutată de I. Bianu și M. Sadoveanu. Revista *Ion Creangă,* s-a bucurat de sprijinul unor colaboratori activi printre ei aflîndu-se și D. Furtună din Dorohoi. Concepția școlii bîrlădene despre folclor este concepția pe care o găsim la Eminescu și anume aceea că : „...un popor nu-și poate cîștiga dreptul decît dacă poate contribui cu ceva la cultura universală, dîndu-i nota specifică a geniului său" [25].

Cronica Moldovei cît timp a apărut — martie 1915—martie 1916 —, la Bîrlad și-a făcut un titlu de onoare din răspîndirea poeziei lui B. Fundoianu și Demostene Botez. B. Fundoianu — pseudonimul lui Benjamin Wechsler — poet și eseist își ia numele de la moșia Fundoaia din fostul județ Dorohoi, unde bunicul dinspre tată fusese arendaș. Publică în revista bîrlădeană două poezii și o spirituală *Cronică ieșeană*. Este considerat unul din „primii promotori ai poeziei pure" [26], după primul război mondial a colaborat la revistele de avangardă *Contimporanul, Unu* apărută la Dorohoi între anii 1928-1931) și *Integral*. Colaborarea la *Cronica Moldovei* coincide cu perioada debutului său poetic, unde publică *Augur de toamnă* [27] și *Înserarea* [28].

Colaborarea lui Demostene Botez la *Cronica Moldovei* redusă doar la o singură poezie, pastelul intitulat *Parfum* [29], poartă amprenta simbolistă, ca și poeziile semnate de B. Fundoianu. Criticul G. Călinescu, îl apropie pe D. Botez de flamandul Rodenbach. În planul culturii naționale, *Cronica Moldovei* se leagă de activitatea unor scriitori intrați definitiv în istoria literaturii noastre. G. Bacovia, G. Topîrceanu, M. Săulescu, D. Botez, B. Fundoianu, au lăsat fiecare cîte ceva din frămîntările începuturilor creatoare, în paginile revistei bîrlădene.

La 1 mai 1915 scriitorii bîrlădeni G. Tutoveanu, T. Pamfilie și T. Chiricuță se organizează în cenaclul „Academiei bîrlădene" [30], cu ședințe intime și publice păstrătoare a unui cult pentru literatură. La „Academia

---

25 „Viața românească", nr. 3 din 1966, p. 37.
26 G. Călinescu, *Istoria literaturii române...*, Buc., 1941, p. 780.
27 „Cronica Moldovei", Bîrlad, 1915, nr. 8-9, p. 178.
28 Ibidem, 1916, nr. 10-11-12, p. 205.
29 Ibidem, 1915, nr. 6, p. 120.
30 G. G. Ursu, *De la „Academia bîrlădeană" la Cenaclul literar „Alexandru Vlahuță"* în „Coordonate bîrlădene (Culegere literară) iulie 1972, Bîrlad, p. 24-25.

bîrlădeană" era o mare receptivitate față de curentele moderne însă se analizau și versuri ale lui Ion Pilat, ca poet modern al solidarității cu trecutul. Marele actor George Vraca, venit la Bîrlad pentru un recital unic în cariera lui, a prezentat versuri de Mihai Eminescu al cărui duh plutește și astăzi peste întreaga simțire românească.

În articolul *Primul cuvînt* apărut în întîiul număr al *Revistei Moldovei* la Botoșani în 1921 se arăta : „Orice om de muncă, de oriunde, poate să scrie în revista noastră ; e bine venit. Cu cît însă vor fi mai mulți moldoveni care să se grupeze în jurul ei, vorbind cu stăruință și iubire despre ale noastre cu atît revista va fi mai mult *Revista Moldovei :* prin cuprinsul și firea însăși a lucrurilor, nu prin o voită tendință de regionalism și separațiune" [31]. Revista botoșăneană a apărut lunar de la 1 mai 1921 pînă în iunie—iulie 1927 sub îngrijirea unui comitet de conducere cu concursul material al lui Cristian Ciomac iar administrația aparținînd lui N. V. Adam. Dintre colaboratorii revistei amintim pe bîrlădenii G. Tutoveanu, V. Voiculescu *(Răsărit pe cîmpie)* [32], Victor Ion Popa și G. Palady. Despre un alt poet bîrlădean G.G. Ursu, criticul literar perpessicius arăta : „...este în același timp, și un prea delicat poet, ale cărui versuri, cunoscute numai din felurite periodice și îndeosebi din revista *Cuget clar* a lui Nicolae Iorga ar trebui adunate într-un volum" [33].

Publiciștii botoșăneni au apărut deseori în paginile periodicilor bîrlădene. De pildă, C. Gane publică în revista *Graiul nostru ;* Spiru Haret în *Freamătul ;* N. Iorga pe lîngă revistele citate mai sus apare în *Miron Costin* și *Răzeșul ;* lui Mihai Eminescu i se publică postum poezii în revista *Înainte ;* B. Fundoianu și Demostene Botez în *Cronica Moldovei ;* Ion Crînguleanu în *Școala Bîrlădeană, Coordonate bîrlădene* și *Inscripții ;* Gheorghe Plăcințeanu în *Însemnări medicale* și *Pagini medicale* etc. Ziarul *„Brazda nouă"* apărută la Bîrlad în 1922 menționa la 1 decembrie un articol semnat de N. Iorga, intitulat *Amintiri bîrlădene,* iar articolul *O zi de sărbătoare* [34] semnat sub pseudonimul „Brazda nouă" se referea la vizita aceluiași Iorga la Bîrlad pe care a efectuat-o pe data de 11 noiembrie 1922. Nicolae Iorga a încurajat întotdeauna tinerele talente bîrlădene. Iată ce scria Emil Gîrleanu de la Bîrlad la 5 octombrie 1906, lui Nicolae Iorga : „Mîndru vine la București ca să-și croiască și dînsul o carieră, ori care ar fi numai cinstită să fie. E modest, deprins cu greutățile vieții și știe a răbda și nădăjdui. Nu știu dacă e prea îndrăzneț, din parte-mi să vă rog să-i dați un ajutor, o recomandație pentru cineva care ar putea să-i găsească un loc măcar cu 100 lei lunar, să poată trăi" [35].

---

31 „Revista Moldovei" în *Presa literară românească. Articole-program de ziare și reviste (1789-1948),* Ed. pentru literatură, vol. II (1901—1948). Studii și documente, ediția 1968, p. 357.

32 „Revista Moldovei", anul I, nr. 6 din oct. 1921, Botoșani.

33 Perpessicius, *Un text inedit. Poezia lui G. G. Ursu,* în „Școala bîrlădeană" noiembrie 1974, Iași, p. 147.

34 „Brazda nouă", anul II, nr. 8, Bîrlad, 1 decembrie 1922, foaia partidului național-democrat din județul Tutova.

35 I. E. Torouțiu, Op. cit., vol. VII, Buc., 1936, p. 397.

Despre Ion Pop Florentin fost profesor de filozofie la Liceul Codreanu din Bîrlad și apoi profesor la Universitatea ieșeană, N. Iorga, care a fost elevul acestuia avea să scrie : „Un om neobișnuit, dintr-o rasă tare ca stînca, fie și dintr-un delicat trup, disciplinat pentru adînci bătrîneți. Un amestec de raționalism pedant și un visător mistic cu oarecare aplecări către bizarerii copilărești..." [36].

La înmormîntarea lui Alexandru Vlahuță, dintre mulții prieteni pe care i-a avut, a vorbit N. Iorga, care la panegeric, spunea printre altele : „...Te văd despărțit de vremea ta, pe rînd despuiat de prietenia celor dragi ție, te văd izolat în mijlocul unei lumi pretențioase, pline de zgomote bizare, care, în delicatețea ta superioară, te sperie, făcînd ca tot mai mult să cauți un colț de țară blîndă și bună unde să te întovărășești cu natura care n-are pretenții și rămîne tot aceeași..." [37]. Suflet mare și nobil, a vibrat permanent de un adînc patriotism. Supremul avînt al inspirației și al puterii sale creatoare a „coborît pe vecie în pagini care nu pot muri" [38]. Alexandru Vlahuță a debutat ca poet eminescian publicînd în 1892, la București, *Curentul Eminescu.*

Gheorghe C. Ursu [39] născut la Bîrlad, în *Limbă și literatură,* a publicat, *Eminescu : adversități și amiciții contemporane, 1962* și *Un capitol eminescian de istorie literară : Veronica Micle,* 1965 ; Constantin I. Botez a fost profesor la Bîrlad a scos ediția critică a *„Poeziilor" lui Eminescu ;* Criticvul Nicolae Petrașcu [40] — fost elev al Liceului Codreanu din Bîrlad — a realizat studiile *Primele poezii ale lui Eminescu* în 1889 și *Mihai Eminescu* în 1892. De asemenea un alt profesor al liceului din Bîrlad și anume I. M. Rașcu [41] a scris *Eminescu și catolicismul* București, 1933 și *Eminescu și Alecsandri,* București 1936. În domeniul artelor sculptorul Ioan D. Dimitriu-Bîrlad [42] a donat în 1957 Muzeului „V. Pârvan" din Bîrlad numeroase lucrări printre care George Enescu, Mihai Eminescu, Al. Vlahuță etc. Un alt sculptor, Marcel Guguianu [43], a realizat monumentul în marmoră a lui Șt. Luchian care este expus în parcul municipal din Botoșani și bustul acestuia din Ștefănești. Pentru Bîrlad a expus în parcul din fața Teatrului „V. I. Popa", bustul lui Eminescu. În bătrînul parc al orașului Bîrlad, întîlnim inspiratul monument al marelui botoșănean George Enescu.

Dintre muzicieni amintim pe Dumitru T. Popovici — Bayreuth [44] care a urmat cursurile liceului din Bîrlad. A fost un participant activ al Festivalului Wagner de la Bayreuth, unde în 1890, în urma uriașului suc-

36 N. Iorga, *Oameni care au fost,* vol. II, Ed. pt. literatură, 1967, b.p.t., p. 302.
37 Ibidem, p. 153.
38 Ibidem,
39 Traian Nicola, Op. cit., p. 242-243.
40 Ibidem, p. 237-238.
41 Ibidem, p. 240.
42 Ibidem, p. 251-252.
43 C. Constantin, *Marcel Guguianu* în Școala bîrlădeană" noiembrie, 1974, Iași, p. 181-182.
44 C. Sbîrcea, *D. Popovici-Bayreuth,* Edit. muzicală, 1965, p. 218.

ces, cu asentimentul Cosinei Wagner, iscălește D. Popovici-Baireuth în loc de D. Popovici-Bîrlădeanul. Împrietenit cu George Enescu, a luptat alături de el pentru înființarea Operei române. Un alt muzician bîrlădean la origine, Emil D. Bîclea, a inițiat și conduce cvintetul de suflători George Enescu, obținînd la Paris în 1957 Marele premiu al discului, pentru Dixtorul și Simfonia de cameră a lui George Enescu.

La Bîrlad, în anul 1898 a paărut o societate muzicală numită Societatea filarmonică „Armonia", la început numai cu orchestra, apoi și cu un cor. În 1906 profesorul Eugeniu Bulbuc [46] a participat la Expoziția din Parcul Carol din București, unde corul dirijat de el a primit Medalia de aur, diploma de onoare și Placheta de colaborator. Suflet larg și darnic, deschide casa tuturor oamenilor de artă și cultură, mai ales de mai ales în vremurile grele ale primului război mondial. Pe la el a trecut de multe ori George Enescu cu care se împrietenise. Eufrosina Bulbuc soția sa, a adunat într-un album autografele multor oameni de seamă printre care și a lui G. Enescu și N. Iorga, care au fost transcrise cu acul pe o față de masă pe care și-au rezemat gîndurile, în scurgerea anilor și botoșănenii amintiți mai sus. Formația orchestrală constituită în 1898 s-a pierdut prin vreme, dar în 1945, un grup de entuziaști bîrlădeni alcătuiesc o nouă orchestră care va marca timp de un deceniu o activitate meritorie [47]. În repertoriul formației lucrările lui George Enescu erau la loc de cinste. Orchestra a prezentat în timpul celor 10 ani de existență peste 300 de concerte publice atît în sălile orașului Bîrlad precum și în turnee organizate în orașe ca : Iași, Botoșani, Focșani, Galați, Tecuci, Vaslui și Huși unde a repurtat deosebite succese.

Între orașele Moldovei, Botoșaniul și Bîrladul au cunoscut o mișcare culturală mai elevată. Publicațiile apărute în cele două orașe au avut în majoritatea cazurilor un caracter politic, unele apărînd ocazional, dar o bună parte și-au propus și au avut un conținut literar, artistic, științific, (proză, poezie, folclor, istorie, artă, medicină, justiție, pumor). Ele au constituit un prețios adaos la tezaurul culturii românești, în general, și moldovenești în special, fiind consemnate și constituind dese referințe, în marile lucrări tipărite privind istoriografia literară și științifică românească, curentele ei, monografii ale scriitorilor și a unor personalității marcante a vieții științifice românești, bibliografii, etc.

Atît Botoșaniul cît și Bîrladul sînt orașe în care viața culturală a cunoscut perioade intense, unele de interes mult mai larg decît limitele Moldovei promovîndu-se prin școli ii intelectuali conferințe și mai ales prin presă orientările progresiste în diferite domenii ale activității spirituale, cel mai adeseori reușind să țină pasul cu importante evenimente ale țării.

---

45 Traian Nicola, Op. cit., p. 249-250.
46 Al. Arbore, Op. cit., p. 20-24.
47 Ioan Selbinschi, *Amintiri...* în „Școala bîrlădeană", noiembrie 1974, Iași, p. 139-142.

INTERFÉRENCES CULTURALLES ENTRE LES VILLES BOTOȘANI—BÎRLAD

Résumé

À la fin du XIX-ième siècle et au début du XX-ième siècle, il y avaient des préoccupations diverses, pour la plupart groupées autour de diverses revues qui paraissaient à Botoșani et Bîrlad, certaines d'entre elles ayant un caractère limité, de spécialité, qui étaient publiées par des médicins, des juristes etc. D'autres revues, la plupart d'ailleurs, avaient des préoccupations de culture générale.

La ville de Botoșani tout aussi que la ville de Bîrlad sont des villes où la vie culurelle a connu un grand essor, an promouvant par leurs hommes de culture et de spiritualité différentes, un mouvement culturel progressiste, qui a constitué une précieuse contribution au trésor de la culture roumaine et universelle.

TEZAURUL FEUDAL DE LA STĂUCENI—BOTOȘANI (SEC. XV—XVI)

GABRIELA COROLIUC

În anul 1964 Muzeul din Botoșani și-a sporit colecția de istorie cu un tezaur feudal compus din 25 obiecte de podoabă din argint și argint aurit : o cataramă, o pafta, 20 de aplice de curea, un inel-sigiliu și altul cu o piatră, un cercel și 111 monede.

Acest tezaur ce face obiectul intervenției noastre, a fost descoperit întîmplător în raza comunei Stăuceni, în locul numit „Pe Dos", la circa 0,500 km vest de satul Victoria, pe partea dreaptă a șoselei ce duce spre Ștefănești. Piesele recuperate atunci de directorul Muzeului raional, Simion Rață, pot fi văzute astăzi în cadrul expoziției de bază a muzeului, sala nr. 9, vitrina 3. În cele ce urmează, prezentăm cîteva caracteristici ale acestor obiecte.

Catarama de curea (inv. nr. 407, F.A.E. nr. 45), este formată dintr-o verigă cvasi-ovală, lățită în partea centrală, cu două orificii mici spre vîrf și prinsă de o placă dreptunghiulară printr-un ax ce trece prin două verigi scurte ale plăcii și prin capătul în torsadă al acului cataramei. Acest ac este desprins de corpul cataramei fiind vizibilă o ruptură proaspătă. Marginile verigii au la exterior un șir de proeminențe rotunjite, iar în interior, linia de margine este curbată simetric, lateral și spre vîrf.

Placa cataramei este dublată de o foaie de argint simplă avînd două nituri de prindere. Atît veriga cît și placa sînt decorate cu un motiv floral stilizat, aceasta din urmă avînd două registre decorative nedelimitate. În privința tehnicii de execuție, catarama este de argint, turnată și ajurată, are o lungime de 7,9 cm, lățimea de 3,6 cm, grosimea de 0,7 cm și o greutate egală cu 35,5 g.

Paftaua (inv. nr. 406, F.A.E. nr. 44) este de formă dreptunghilară, dublată de o placă simplă cu două nituri de prindere, păstrîndu-se astăzi doar unul singur, iar la un capăt se găsește o verigă prinsă pe un inel de susținere.

Placa superioară este decorată în jur cu motive florale stilizate ce încadrează în două medalioane circulare două figuri de păsări : un vultur și un corb, în profil cu ciocurile spre interior. Părțile laterale sînt gravate cu două șiruri de caneluri încadrate de un chenar gravat și el cu hașuri oblice. De fapt acest chenar formează un registru despărțit prin

două caneluri de registrul următor ce este decorat tot în jur cu cinci mănunchiuri de flori, mari și mici, din care se păstrează doar trei, două mănunchiuri mari și unul mic. Paftaua este de argint și măsoară 9,4 cm lungime, 3,9 cm lățime, 0,8 cm grosime și greutatea egală cu 68 g.

În privința aplicelor de curea, (inv. nr. 408-414, F.A.E. nr. 45-51) în număr de 20, din care 18 întregi și 2 fragmentare, nu ne vom opri asupra caracteristicilor acestora, întrucît sînt publicate de M. Marin Popescu în lucrarea „Podoabe medievale în Țările Române", Ed. Meridiane, Buc., 1970, avînd ca număr de catalog de la 163 la 168. Remarcăm doar faptul că autorul lucrării susnumite indică greșit locul descoperirii tezaurului — Stînceşti — în loc de — Stăuceni, — în punctul „Pe Dos".

Inelul-sigiliu, (inv. nr. 415, F.A.E. nr. 52) este din argint aurit, masiv, lucrat dintr-o singură bucată, o verigă groasă, cu o proeminență în partea interioară, probabil de la turnare, cu sigiliul de formă circulară. Parțial inelul prezintă un decor în tehnica gravării, două caneluri orizontale, alta mai mult unghiulară, un decor floral, toate simetrice. Suportul sigiliului prezintă gravuri radiale. Sigiliul este decorat de jur împrejur cu striuri verticale, scaunul sigiliului gravat cu un cerc spre exterior, iar în cîmp cîteva semne mult stilizate ce par a fi inițialele numelui purtătorului : H/I ? sau M/I ?. În orice caz este mai greu de precizat cui a aparținut acest sigiliu. Dimensiunile piesei sînt : 3,5 cm lățime, 3 cm h., 2 cm diametru și 33,5 g greutate.

În privința celui de al doilea inel, (inv. nr. 416, F.A.E. nr. 53), din argint, este format dintr-o verigă lată, cu două caneluri, cu petele trecute una peste alta, sudate, peste care s-a aplicat un ornament din tablă de argint cu zece festoane. Șase festoane sînt ornamentate cu piramide de granule puțin aplatizate, dispuse 3+1, la două festoane lipsește ornamentul, iar două festoane nu se mai păstrează. În mijlocul inelului se găsește un chaton de prindere a unei pietre, care nu s-a păstrat, montura fiind înconjurată de un inel din sîrmă groasă de argint peste care s-a înfășurat un fir subțire de argint. Dimensiunile sînt : 2,4 cm lățime, 0,5 cm h., 0,1 cm diametru, 0,1 cm grosimea, 5,5 g greutatea.

Cercelul de argint, cu nr. inv. 417, F.A.E. nr. 54, are forma unei semilune, executat dintr-o verigă groasă, inelară, cu capătul îngroșat răsucit în exterior, iar celălalt capăt se subțiază treptat și prezintă o ruptură. Pe corpul cercelului există un manșon inelar. Între acest manșon și capătul răsucit, care formează o verigă de prindere, se găsește o plăcuță de argint prinsă pe corpul cercelului în exterior. Pe plăcuța aceasta sînt patru piramide din tuburi foarte scurte dispuse 3+2+1, constituind montura. Dimensiunile cercelului sînt 2,3 cm h., 0,3 cm grosime, 0,7 cm diametrul, greutatea 3 g.

Separat de corpul propriuzis al cercelului se mai păstrează o sferă mică, formată din două jumătăți sudate cîndva, astăzi dezlipite. Sfera are un pol aplatizat, iar la celălalt pol se găsește o urechiușă de prindere. Această piesă, după părerea noastră, pare a nu face parte din componența cercelului, fiind separată, un năsturaș sau un buton de la îmbrăcăminte.

Aşa după cum am mai menţionat, tezaurul de la Stăuceni-Botoşani, mai cuprinde şi 111 monere feudale. Aceste monede sînt denari de argint, emisiuni ale regilor Ungariei şi se repartizează astfel : 81 piese de la Matei Corvin ; 29 piese de la Wladislaw II Iagello şi un singur denar de la Ludovic II, purtînd data — 1520 —. Alături de această piesă datată, mai există încă una din anul 1506 din timpul lui Wladislav II. În rest celelalte monede nu au anul de emisiune.

Monedele ungureşti conţin pe avers stema Ungariei, (scutul cu laturile drepte), legenda scrisă fie între două cercuri perlate, fie între un cerc perlat în exterior şi neperlat în interior, sau cerc neperlat în exterior şi perlat în interior. Cuvintele sînt despărţite uneori prin puncte, alteori printr-o rozetă cu cinci petale.

Pe monedele de la Matei Corvin, de altfel cele mai vechi din tezaur, în mijlocul scutului se află corbul corvinian. Pe reversul monedelor se găseşte Madona cu pruncul în braţul din stînga, stînd pe tron, cu văl sau nimb ; legenda scrisă între cercuri perlate sau neperlate la fel ca pe avers, iar în cîmp siglele : K/H ; K/B ; K/S ; K/MA ; indicînd monetăria de la Kremnitz şi iniţialele monetarilor [1].

Analizînd obiectele de podoabă şi monedele din tezaurul de la Stăuceni-Botoşani, considerăm că acestea aparţin secolului al XV-lea şi al XVI-lea. Datarea ne este uşurată de existenţa monedelor cît şi a numeroaselor descoperiri de acest fel nu numai în ţara noastră, dar şi în ţările vecine de la sud şi sud-vest, Bulgaria Iugoslavia, Ungaria [2]. Obiectele de podoabă provin probabil dintr-un atelier transilvănean de prelucrare, care a păstrat în privinţa tehnicii de execuţie, elemente balcanice şi chiar mai vechi de tradiţie bizantină. Dar tot atît de bine puteau fi executate şi într-un atelier local, fiind destinate boierimii şi negustorimii orăşeneşti.

Referitor la catarama de curea, remarcăm faptul că există o analogie aproape perfectă cu o cataramă descoperită la Cotul Morii, Popricani (Iaşi) [3] în ceea ce priveşte placa dreptunghiulară şi sistemul de prindere, iar forma verigii este asemănătoare cu catarama descoperită în tezaurul medieval de la Orbeasca de Jos (Teleorman) [4].

În privinţa tehnicii de execuţie a aplicelor din tezaurul de la Stăuceni, putem găsi un precedent cronologic în tezaurul feudal timpuriu de

1 Székely Zoltán, „Un tezaur monetar din sec. al XVI-lea găsit la Satu Mare", în SCIV, vol. II, Buc., 1957, p. 242.

2 Dinu V. Rosetti, „Tezaurul de podoabe medievale de la Olteni (Teleorman) şi elementele lor bizantine", în Buletinul Monumentelor Istorice, anul XLI, nr. 4/1972, p. 3.

3 Eugenia Neamţu, „Obiecte de podoabă din tezaurul medieval de la Cotul Morii, Popricani (Iaşi), „în Arheologia Moldovei, vol. I, Ed. Acad. R.P.R., Buc., 1961, p. 283, fig. 1/3 şi 5/5 ; M. M. Popescu, „Podoabe medievale în Ţările Române", Ed. Meridiane, Buc., 1970, p. 77, cat. 208, Reproduceri, pl. 101.

4 N. Constantinescu şi Al. Marinescu, „În problema satelor medievale de pe Vedea şi Teleorman : descoperirile arheologice de la Gurueni şi Orbeasca de Jos (Alexandria), în „Revista Muzeelor", nr. 1/1966, p. 71, fig. 3/1 ; N. Constantinescu, „Un tezaur feudal de monede şi obiecte de podoabă, de pe valea Teleormanului", în SCIV nr. 3/1966, p. 551, fig. 1/1.

la Voineşti-Iaşi [5], în tezaurul descoperit la Olteni (Teleorman) [6] şi în cel descoperit la Orbeasca de Jos (Teleorman) [7].

În legătură cu inelele din tezaurul în discuţie, remarcăm asemănarea inelului cu piatră, în ceeace priveşte tehnica de execuţie, cu unul din inelele descoperite tot în apropierea Botoşanilor, cu prilejul cercetărilor arheologice întreprinse în campania din 1970-1972 în aşezarea medievală din sec. XII-XIV de pe Dealul Hudumului [8].

Deasemeni, forma semilunară a cercelului din tezaurul de la Stăuceni-Botoşani, se întîlneşte şi la un cercel descoperit la Retevoieşti-Argeş [9], iar în privinţa monturii exterioare găsim oarecare asemănare cu doi cercei din tezaurul de la Cotul Morii, Popricani (Iaşi) [10].

Dacă ne gîndim la alte descoperiri monetare de pe teritoriul judeţului Botoşani [11], ca de altfel în întreaga Moldovă, putem conchide că, marea cantitate de monede ungureşti ne indică intensificarea relaţiilor economice, a schimbului permanent de produse cu Transilvania, a exportului de vite moldoveneşti în această ţară [12].

Tezaurul în discuţie a aparţinut cu siguranţă tagmei boierimii moldovene şi a fost îngropat probabil după anul 1520, an ce se găseşte pe cea mai nouă monedă din tezaur, într-o perioadă cînd societatea feudală moldovenească trecea prin momente critice. Nu este exclus ca tezaurizarea să se fi făcut în toamna anului 1523, cînd în Moldova au avut loc puternice frămîntări interne, determinate de tendinţa lui Ştefăniţă Vodă de a limita puterea marii boierimi în stat [13].

Acestea sînt cîteva constatări pe marginea analizei făcute asupra obiectelor de podoabă şi a monedelor din tezaurul de la Stăuceni- Botoşani, privind caracteristicele lor tehnice şi stilistice, precum şi cîteva implicaţii de ordin social-economic, politic şi cultural aspura evoluţiei societăţii româneşti la sfîrşitul sec. al XV-lea şi în prima jumătate a sec. al XVI-lea.

---

5 Dan Gh. Teodor, „Tezaurul feudal timpuriu de obiecte de podoabă de la Voineşti — Iaşi", în Arheologia Moldovei, I, Ed. Acad. R.P.R., Buc., 1961, p. 245.

6 Dinu V. Rosetti, Op. cit.

7 N. Constantinescu şi Al. Marinescu, Op. cit.; N. Constantinescu, Op. cit.

8 Victor Spinei şi Rodica Popovici-Baltă, „Principalele rezultate ale săpăturilor de la Hudum — Botoşani din anii 1970—1972", în „Dni trecutul judeţului Botoşani", 1974, p. 115, fig. 5/1 şi 5/5.

9 M. M. Popescu, Op. cit., p. 20.

10 Eug. Neamţu, Op. cit., p. 284, fig. 1/9; 13, sau fig. 3/1 şi 2.

11 Eug. Neamţu, „Tezaurul medieval de la Stăuceni—Tocileni", în Arheologia Moldovei, IX, Ed. Acad. R.S.R., Buc., 1980, p. 121-122. „Tezaurul de la Zlătunoaia—Lunca, Botoşani", în Rev. Muz. nr. 2/1979, p. 59.

12 C. Mătasă, O. Iliescu şi V. Mihăilescu-Bîrliba, „Circulaţia monetară în Moldova în sec. al XVI-lea", în Arh. Mold., vol. VII, Buc., 1972, p. 374.

13 Eug. Neamţu, Op. cit., p. 291.

Résumé

En 1964, dans la collection du Musée d'histoire de Botoșani, est entré un trésor gui contient des bijoux et des monnaies médievales. Ce trésor a été découvert par hasard dans le village de Stăuceni, du département de Botoșani.

Le trésor de Stăuceni comprend et 111 monnaies médiévales d'argent, qui sont dinars hongrois du temp de Matei Corvin, Wladislav II Iagello et Ludovic II.

Du point de vue chronologique, historique et culturel, ce trésor est facilement encadré dans les XV-ème et XVI-ème siècles, parcequ'on connait dans notre patrie, d'autres découverts de méme genre.

DE LA GETICA LUI VASILE PÂRVAN LA „GETICA" LUI LUCIAN BLAGA

LUCIAN VALEA

Dintre personalitățile de frunte ale culturii românești, contemporane cu dînsul, tînărul Blaga acordă atenție, încă din perioada primelor sale manifestări publicistice, lui Vasile Pârvan. Numele istoricului e menționat pentru întîiași dată, în anul 1921 în recenzia unei cărți de filosofia culturii de Spengler — („Voința", I, nr. 196, 1 mai 1921). În același an, pe pagina de titlu a „misterului" *Zamolxe,* pregătit pentru tipar și datat *Cluj 1921,* Blaga pune „o dedicație, scrisă cu cerneală roșie și ștearsă cu cerneală neagră. Din ce se deslușește se poate presupune că a fost scrisă «Pentru Pârvan»», dar numai cercetări de laborator vor putea confirma această presupunere" (Note bibliografice, *Opere,* IV, Ediție îngrijită de Dorli Blaga, Editura Minerva, București, 1977, p. 509).

Urmează apoi comentariile privind ecourile de presă, stîrnite de conferința lui Pârvan, *Originile civilizației românești,* ținută în Italia („Voința", II, nr. 169, 15 martie 1922), o notiță referitoare la opiniile autorului *Geticei* despre originea limbii române — *Slavi și români* — („Voința", II, 20 martie 1922) și o dare de seamă asupra mișcării filosofice românești, unde Blaga recenzează trei cărți : *Idei și forme istorice* de Vasile Pârvan, *Curs de psihologie* de Rădulescu Motru și *Introducere în filosofie* de Mircea Florian — („Cultura", I, nr. 2, martie 1924).

În 1928, pe cînd funcționa ca atașat de presă la legația României de la Berna, Blaga, îi solicită lui Ion Breazu, în două rînduri, *Getica :* „Ți-am trimis astăzi 150 lei. Cumpără-mi Getica (800), Iarba fiarelor" — Studiile de folclor ale lui I. A. Candrea. (Vezi Al. Căprariu : *Lucian Blaga. Corespondență inedită,* „Tribuna", IX, nr. 19 din 13 mai 1965, p. 5 ; Pentru cealaltă scrisoare, „Tribuna", XI, nr. 46 din 16 noiembrie 1967 — *Scrisori către Ion Breazu,* p. 4). Cît privește articolul *Revolta fondului nostru nelatin,* „Gândirea", I, 1921, nr. 10 — el pare mai de grabă scris sub influența unor lecturi europene decît sub semnul gîndirii lui Pârvan.

Blaga n-a audiat nici cursurile, nici conferințele lui Pârvan. De asemenea pare puțin probabil, în acei ani de studii sibiene și vieneze, dominați și de evenimentele Unirii, să-l fi interesat publicațiile bucureștene de arheologie și de istorie. Ori tocmai acum cînd Pârvan e încă un mare necunoscut pentru Blaga, poetul și-a scris deja primele două

volume de versuri *Poemele luminii* (1917-1919) și *Pașii profetului (1919-1921)* în care pulsează și spiritul thracic și duhul dionisiac și orfic al Eladei.

George Gană observă că, în ed. I a misterului păgîn *Zamolxe,* Blaga îi confundă pe daci cu tracii „scriind peste tot, „trac" și „traci" ; în ediția definitivă, ca urmare poate și a cărții lui Pârvan, face distincția necesară, vorbind numai de daci" — *(Opera literară a lui Lucian Blaga,* Minerva, Buc., 1976, p. 315). Informațiile prime, fecunde tocmai în începuturile sale, așa cum observă același Gană, Blaga le-ar fi putut reține din celebra *Psyche* a lui Erwin Rodhe (apărută în două volume, la Tübingen și care ajunsese la ediția a IV-a, în anul 1907).

În anii în care tînăra generație de intelectuali, îi audia, la Universitate, pe Vasile Pârvan și pe Nae Ionescu ; în care gândirismul, ca fenomen spiritual și politic începuse să se contureze cu claritate, sub semnul unui ortodoxism din ce în ce mai intolerant, hotărît să acapareze toate valențele etnice și să se identifice abuziv, cu originalitatea românească ; în care dialogul între generații, întrezărit pentru o clipă ca posibil la sfîrșitul deceniului III și începutul deceniului IV — se dovedește a fi fost o iluzie ; în anii aceia, de după înfăptuirea României Mari, cînd se considerau încheiate conturile istoriei — Blaga nu trăiește în atmosfera culturală a patriei sale. Blaga locuiește și scrie operele sale fundamentale, aproape toate, în Europa. Într-o Europă nu mai puțin cuprinsă de convulsii și contradicții dar, oricum, capabilă să-i ofere altceva, sau, mai exact, și *altceva,* față de ceea ce tocmai începuse să fiarbă la el acasă. Dacă adăugăm la acestea și constatarea că nici după 1920 Blaga nu trăise la București unde se pun la cale toate *ismele* — literare, sociale, politice — ci în Ardeal și Banat unde fenomenele culturale și spirituale, aflate încă sub steaua tutelară a Unirii, erau luate foarte în serios, înțelegem în ce fel îndepărtarea lui de scena românească se răsfrînge asupra personalității sale.

În lumina celor arătate, se poate afirma că pe măsură ce sistemul filosofic blagian se rotunjește, personalitatea lui Vasile Pârvan iese din raza de interes a lui Blaga. Explicația trebuie căutată în însăși traiectoria acestui sistem, a cărei direcție de înaintare o reprezintă delimitarea metafizicii blagiene de doctrina revelației divine și de supranaturalismul teologic, totul soldîndu-se cu divorțul „gândirisit" al filosofului, în urma unor răsunătoare polemici. Declanșarea atacurilor teologilor și gîndiriștilor e determinată de apariția unor scrieri filosofice ca *Diferențialele divine,* 1940 ; *Despre gîndirea magică,* 1941 și, mai ales, *Religie și spirit,* 1942. În categoria acestor *opere iritante* trebuie integrată și conferința *Noua Getică,* rostită la Sibiu, în primăvara anului 1941, al cărui text a fost tipărit mai tîrziu, în revista „Saeculum" Anul I, nr. 4, iulie-august 1943 — Getica, p. 3—24 și republicat apoi în *Izvoade,* Ed. Minerva, Buc., 1972, versiune la care trimitem în studiul nostru.

Conferința *Noua Getică* făcea publice cîteva din ideile unui curs universitar în dorința de-a exprima poziția dezaprobatoare a filosofului față de ideologia fascistă a regimului dictatorial aflat la putere. Obiecti-

vul *științific* al *Geticei* lui Lucian Blaga îl constituie însă enunțarea unor puncte de vdere noi, cu privire la religia și concepțiile despre lume ale daco-geților, prin care se lua implicit poziție și împotriva teoriilor lui Pârvan și a discipolilor săi.

Din unghiul de vedere al unui filosof al culturii, Blaga propunea o metodă stilistică de investigare, capabilă să lumineze cețurile ancestralității, în absența documentului istoric și arheologic sau numai în sprijinirea acestora : „Nimic mai departe de noi decît gîndul de a proiecta vreo umbră peste profilul spiritual al lui Vasile Pârvan, de a cărui Getică ne vom ocupa în paginile de față. Nu intenționăm să vorbim despre personalitateea savantului și a gînditorului (...) cercetarea (noastră) critică se referă doar la cîteva din ideile lui Pârvan (...). Nu ne-am fi hotărît la asemenea lucrare, dacă unii din discipolii lui Pârvan n-ar manifesta o prea mare ardoare întru exagerarea unor erori prea vădite ale maestrului". (Izvoade, p. 63). Dintre aceste erori, Blaga semnalează imaginea schițată de Pârvan, „despre religiozitatea dacilor. În interpretările profesorului a intrat însă un grav coeficient de spiritualitate personală" (p. 64).

Schițînd un portret al lui Pârvan, Blaga apreciază că savantul „a fost o personalitate dominantă de un spiritualism stoic cu unele nuanțe creștine. Acest spiritualism avea un pronunțat caracter raționalist ascetic. Cert lucru, părerile lui Pârvan despre religia geților se resimt de orientarea sa spirituală și de toată concepția sa despre viață. Religia geților echivalează în interpretarea propusă de Pârvan cu un fel de proiecțiune subiectivă a unui suflet preocupat de cele mai sublime probleme" (p. 77). Ca urmare a acestui spiritualism „Pîrvan s-a apucat să opereze o discuție radicală între geți și celelalte seminții trace, despre care se știe că populau ținuturile din sudul Dunării... numai pentru a obține în nordul Dunării un vacuum spiritual, în care avea să-și localizeze o divinitate de uz intim", făcînd eforturi, „să arate (...) că aproape tot ce spun criticii despre traci s-ar referi exclusiv la tracii sudici și Daco-geții danubieni, desigur rude, dar nu același popor (...) atîtea obiceiuri instituții, credințe și chiar fapte istorice pur thracice erau atribuite — și sunt încă mereu pînă în momentul de față — în chip arbitrar și Geților" (V. Pârvan — *Getica, o protoistorie a Daciei,* București, 1926, ale mitologiei și religiozității gete"(64) Blaga consideră că „pe baza unui e thracic danubian [getic !]" — p. 160).

Apreciind că pe temeiul exclusiv al informațiilor ce ne stau la dispoziție, nu putem să aspirăm la reconstituirea conținuturilor ca atare, ale mitologiei și religiozității gete" (64) Blaga consideră că „pe baza unui examen mai atent al materialului documentar s-ar putea arăta cel puțin cu oarecare aproximație, locul ce-l ocupă acea mitologie și religiozitate în cadrul unei topografii stilistice „care ar îmbrățișa toate ramurile ariene" (64).

Abia „după ce vom fi trecut în revistă (...) mitologiile cele mai cunoscute, greacă, germană, slavă, celtă, irană, indică, va fi lesne de arătat că imaginația noastră teoretică nu are dreptul la orice conjectură, atunci cînd e vorba să refacem stilul mitologiei și religiozității gete (...)

o topografie stilistică a mitologiilor ariene limitează posibilitățile unei reconstituiri, ce se referă la geți, impunîndu-se alături de unele aproximative puncte de reper și unele certe interdicții". (64).

Concepția lui lBaga nu ambiționează să minimalizeze metodele arheologice și istorice de investigare ci numai să colaboreze cu ele : „topografia stilistică oferă un prețios sprijin întru reconstituirea unor anumite profiluri spirituale despre care nu ne-au rămas decît prea rare informațiiuni directe (...). De multe ori ne găsim în fața unui gol istoriografic, care seduce imaginația să facă salturi, a căror răspundere critică n-o poate lua asupra ei. Fenomenul dacic sau get ni se înfățișează sub multe raporturi ca un asemenea gol" (p. 75). Fundalul acestei topografii stilistice îl constituie „o anumită filozofie a culturii, recent înjghebată și de ale cărei perspective Pârvan era încă străin". Această filosofie „ne îngăduie să intervenim cu unele retușări, cu unele răsturnări, sau puneri la punct" (p. 75).

Specificul unei culturi, ca și al tuturor creațiilor spirituale și artistice, în general , este determinat de ceea ce Blaga numește *matricea stilistică*. În cadrul acestei matrice, acționează „un mănunchi de categorii, care se imprimă, din inconștient, tuturor creațiilor umane, și chiar vieții întru cît ea poate fi modelată prin spirit (...). Sub acest unghi trebuie să notăm că „lumea" noastră nu e modelată numai de categoriile conștiinței" *(Trilogia culturi,,* Ed. Fundațiilor, 1944, p. 146-147) ci și de un alt „mare grup de categorii secrete, în slujba cărora suntem angajați, cele mai adesea fără s-o știm. Sub dictatura lor se pare că stăm nu în mai mică măsură decît sub dictatura categoriilor, care ne mijlocesc cunoașterea existenței și judecarea valorilor (...). Ele stau la rădăcina tuturor *plăsmuirilor* umane de natură culturală, adică la baza cosmosului stilistic, la temelia însăși a stilurilor de viață și de cultură" (p. 428-429) ; „Categoriile abisale (...) variază, sau pot să varieze, de la o regiune geografică la alta, de la epocă la epocă, de la popor la popor, întrucîtva chiar de la ins la ins" (p. 432).

Fenomene origiare, modelatoare ale existenței umane, miturile sunt „întîiele mari manifestări ale unei culturi. În această calitate a lor ele vor purta întotdeauna pecetea unor determinante stilistice ; ele vor fi *modelate, interior, de categoriile abisale ale unui popor" (Trilogia culturii,* p. 392). Apreciind faptul că datorită lui Pârvan, „cele două milenii dinaintea lui Hristos, și mai ales întîiul, au prins serioase contururi" (p. 75), Blaga urmărește să înfățișeze „cari sunt luminile pe care Pârvan crede că le poate aduce în ceea ce privește viața spirituală a geților, și ce-i putem opune noi, în lumina topografiei stilistice ariene" (p. 76).

Dintre lucrurile ce i se par esențiale, Blaga reține, pentru topografia lui stilistică, poziția „centrală a semințiilor thrace față de celelalte nemauri ariene, dispersate între Oceanul Atlantic și Oceanul Indian" (p. 76). De aici cocluzia că „dacă tracii ar ocupa un loc mai excentric decît inzii sau iranii, am fi poate în drept să ne așteptăm ca viața spirituajă să manifeste particularități de diferențiere *excesivă* față de ceilalți arieni". Dar tocmai datorită poziției lor centrale ei nu pot „să pre-

zinte, față de ceilalți arieni, (...) decît particularități ,care îi mențin în limitele unei diferențieri atenuate" (p. 76).

Disociind între topografiile din domeniul chimiei și științelor biologice — „așa numitul sistem periodic al elementelor" și respective „clasificările în botanică și în zoologie" pe care le numește *topografii ideale* și convins fiind „că o topografie stilistică a mitologiilor ariene" nu poate constitui ĕun mijloc de aceeași stringentă concludență precum topografiile amintite" (p. 74), Blaga atrage atenția asupra faptului că „domeniul istoric și cel al spiritului este infinit mai complex". În ciuda acestei realități, filosoful e convins că topografia stilistică „poate fi, în lipsa altor mijloace, de o utilitate neîndoielnică pentru orientarea noastră într-un ținut neguros, care solicită tatonarea prudentă" (p. 75).

Blaga se arată îngrijorat de imaginația neîngrădită de criterii care „umple golurile cu plăsmuirile care convin romantismului propriu istoricilor, chiar și celor mai lucizi" și tocmai de aceea consideră că „topografia stilistică (...) pune (...) o stavilă închipuirii care aspiră să refacă o situație arhaică, și invită la un compromis înțelept între ipoteză și criteriu" (p. 77).

Pornind de la concluziile propriei filosofii a culturii, Blaga analizează, în *Getica* lui Pârvan, concepțiile acestuia despre religia și spiritualitatea geților. Obiecțiile și rezervele sale se constituie, astfel, în tot atîtea argumente care luminează orizonturile topografiei stilistice, sugerîndu-ne că aproximațiile ei sunt preferabile fanteziilor istorice, ori de cine ar fi ele manevrate.

În cele ce urmează vom sintetiza argumentele blagiene introducînd, în locurile respective și textele lui Pârvan incriminate de filosof dar necitate în demonstrațiile sale.

Critica blagiană debutează cu sublinierea rezervelor privind concepțiile lui Pârvan *despre zeul unic al geților și statutul său spiritual.*

A. 1. — „Pârvan atribuie geților credința într-o singură divinitate" (p. 78).

2. — „Tracii din sudul Dunării sunt politeiști" (p. 78); „Geții deși cred într-un zeu unic sunt henoteiști" (p. 79).

Getica: „Total deosebiți de Thraci — care sunt politeiști, Geții se arată în credința lor henoteiști" (p. 156). „Zeul unic n-avea (...) nevoie de un nume propriu, ci doar de atribute explicative ale puterii sale, care ar fi infinită, și ca atare și atributele ar fi putut oricît de numeroase" (p. 156).

3. — „Zeul unic al Geților ar fi fost ceresc, uranian" (p. 78)
Getica: „Zeul e în cer, iar nu pe pămînt" (p. 151); „Geții, dincolo de Haemus, trăiau încă în concepțiile primitive indoeuropene ale idealismului naiv și ireductibil uranian" (p. 160—161).

4. — „Spiritualismul zeului unic al geților ar sta (...) în directă legătură cu o superioară și foarte eterată concepție despre nemurirea sufletului" (p. 78).

Getica: „Sufletul e nemuritor" (p. 151).

5. — „Zamolxe a fost numele *Zeului unic* al geților (...) nici vorbă să fi existat vreodată un profet sau reformator cu acest nume" (p. 78).

Getica : „Zamolxe e un zeu și un om — un reformator filozof" (p. 157, dar în altă parte Pârvan afirmă : „profetul zeului e sanctificat el însuși ca zeu" (p. 154).

6. — O singură dată, Blaga e de acord cu Pârvan : cînd acesta combate părerea lui Erwin Rhode cum că „Zamolxe ar fi fost un zeu al infernului și-al morților", adăugînd : „De aici nu urmează însă că Zamolxe ar fi o divinitate exclusiv luminoasă și cerească" (p. 80).

Să vedem cu ce argumente sancționează Blaga, „erorile" lui Pârvan : „Analogiile stilistice, pe care topografia noastră le impune, infirmă însă o asemenea ipoteză. Pretutindeni, în toate mitologiile ariene, domină antropomorfismul și odată cu acesta e dat și politeismul (...) pretutindeni în forme antropomorfe. N-am înțelege cîtuși de puțin prin ce miracol geții ar fi făcut excepție (...) La egipteni, la mikeno-cretani, acest antropomorfism era foarte mărginaș (...) imaginea despre zei (fiind) alcătuită din om-mamifer, pasăre-reptilă (...). „Zoomorfismul apare la arieni ca un fenomen spiritual mai lăturalnic" (p. 79).

Între credința într-un singur zeu — Zamolxe — și henoteism arată Blaga, există „o confuzie sau chiar o contradicție, dacă menționăm semnificația stabilită termenului (p. 79) adică, cea pe care o găsim în nota de la subsolul paginii : „atitudine religioasă, în urma căreia un anume zeu este tratat ca și cum numai el ar exista, deși există și alții", — termenul de henoteism fiind „introdus în istoria religiilor de Max Müller". Dacă acceptăm obiecția, vom reține ideea că „mitologia getă cultiva o seamă de zei, printre care Zamolxe avea o întîietate ierarhică întocmai ca Zeus la Greci (p. 80).

Atributele urano-solare, nu exclud ipoteza ca Zamolxe să fi fost „în același timp" și un zeu „al vegetației sau mai precis al belșugului. Oare zeus nu fusese la început un zeu al norilor aducător de ploaie și de belșug vegetativ (...) ? O mitologie exclusiv uraniană nu putem să atribuim geților, căci nicăieri la arieni nu întîlnim o asemenea mitologie" (p. 80).

În ce privește acceptarea ipotezei unui *profet* Zamolxe, Pârvan nu sesizează că ea ar fi venit în sprijinul teoriilor sale „întrucît religiile monoteiste sînt de obicei legate de reforma cîte unui profet" (p. 79).

Surprinzător pare însă faptul că Blaga trece ușor peste acele puncte de vedere din *Getica* în care sunt amendate sau cel puțin reformulate opiniile privind zeul unic al geților și natura sa uraniană : „izvoarele nu știu, sublinia Pârvan, nimic despre o divinitate feminină la Geți. Am arătat însă că Marea zeiță existentă la noi încă din neolitic, și apoi, cu imagini de cult uneori analoage ca aspect cu cele din Creta minoică, pînă în bronzul înaintat, trebuie identificată deoparte cu acea *Artemis Basilein* adorată în Thracia și Paeonia pe vremea lui Herodot cu practice de cult septentrionale, iar de alta cu divinitatea clasică daco-romană Diana Regina (p. 660—661).

Inexplicabilă ne apare astăzi și ignorarea aceloraşi opinii, care în *Dacia*, cealaltă operă capitală a lui Pârvan, capătă o consistență remarcabilă : „după idolii de pămînt sau bronz, reprezentînd oameni și animale și în spcial figuri feminine, găsiți în așezările vîrstei bronzului, trebuie să credem că poporul de jos avea puternice simpatii pentru cultele htoniene (...). Indoeuropenii, stabiliți peste aborigeni, au primit (...) numeroase credințe și superstiții de la aceștia. Treptat ca și în Grecia, aborigenii au fost deznaționalizați. Dar cultul principal pentru Marea Zeiță htoniană a rodirii, a vegetației și a morții a fost păstrat cu tenacitate și de către noii veniți" (p. 54).

Sau și mai limpede, în altă parte : „marele zeu uranian nu era singurul adorat la Daci (...) existența marii zeițe preindo-europene, a acelei Fecioare crude din Bosphorul cimmerian, a acelei *Rphrodite Urania*, Artemis „Regala", sau mai tîrziu, chiar sub imperiul roman, *Diana Regina*, e perfect asigurată. Numărul reprezentărilor plastice ale Marii Zeițe șezînd, găsite în săpăturile noastre preistorice, crește din zi în zi (...). Pe lîngă religia uraniană a cuceritorilor indo-europeni, renaște puțin cîte puțin religia htoniană ancestrală a mediteraneenilor aborigeni, cuceriți și,un moment, cutotul copleșiți de noile credințe : de data aceasta religia mediteraneană a zeiței mame nu mai poate fi învinsă de nici o reînoire a uranismului. Ea mai trăiește încă pretutindeni la mediteraneenii creștini" (p. 126-127).

B. Fără nici o acoperire i se pare lui Blaga a fi concepția după care „getul disprețuia trupul și nu se temea de război deoarece era încredințat că va trece, prin cădere, (...) la adevărata viață, cea nemuritoare" (p. 82).

Getica : „Trupul e împiedicare pentru suflet de a se bucura de nemurire ; de aceea el nu are nici un preț ; poftele lui nu trebuie ascultate ; la război, el trebuie jertfit fără părere de rău. Omul nu poate ajunge la nemurire decît curățindu-se de orice fel de patimă ; carnea, vinul, femeile, sunt o murdărie a sufletului. Mai ales vinul aduce ticăloșirea omului ; în numele divinității marele preot al națiunii cere distrugerea viței în întregul regat. Nimic deci din nebunia dionysiacă thraco-phrygiană nu e admis ori tolerat" — (p. 151).

Cît privește credința în nemurire „ca un mod firesc și cu totul superior al spiritului nu poate fi vorba la geți". Pe get „nemurirea îl preocupă nu atît ca un lucru de la sine înțeles, ci mai curînd ca un ce de dobîndit pe o cale oarecare, unde totdeauna magia intervine într-un fel (...) Platon vorbește despre leacurile și descîntecele medicilor traci despre care se zice că au darul să facă pe oameni nemuritori" (p. 83). Afirmațiile filosofului grec se găsesc în dialogul Charmides — 156-de, (vezi trad. rom. *Opere*, ed. a II-a, Ed. șt. și enciclo., București, 1975, p. 183).

Apare de înțeles că *nemurirea trebuie dobîndită* „prin vrăji, prin leacuri, prin rituri speciale sau prin jertfe cum este cea a căderii în război". Ceilalți vedeau în suflet „un dublet corporal al omului, care în anume condiții se bucură de post-existență. Postexistența nu este așadar înțeleasă în sensul unui spiritualism sublim, ci ca un mod de trăire tru-

peasca (...) nu vedem pricina pentru care am atribui geţilor altă credinţă în nemurire decît celorlalte neamuri ariene" (p. 82).

De asemenea „dacă *nemurirea* ar fi un atribut al spiritului, o însuşire firească, genuină a acestuia, n-ar mai fi nevoie de nici o magie farmacologică (...) preoţii geţi, ca şi druzii la celţi, erau impresionanţi meşteri ai magiei. Lumea getă urmează să o reconstituim, ţinînd seama de puternicul ei fundal magic" (p. 83).

C. *Lumea de dincolo* „locul unde ne ducem toţi, după credinţa geţilor, ar fi fost cerul" (p. 80).

Getica: „Geţii credeau la fel cu Nordicii, într-un fel de Walhall, unde, după moartea trupului, se vor întîlni cu zeul lor suprem, şi vor trăi fără sfîrşit (c.f. Herodot, IV, 95) (p. 160).

Înţelesul acestei credinţe este sprijinit şi de „obiceiul de a aduce zeului din patru în patru ani jertfe umane" (p. 80).

Getica „Odată la patru ani naţiunea aduce zeului — unul singur şi, ca zeu suprem, după cîte se pare, fără tovarăş femeiesc — jertfa cea mai înaltă : un om căruia i se ia viaţa de carne spre a i se dărui cea de spirit, întru marea misiune de a purta sus în cer dorinţele şi rugăciunile naţiunii" (p. 154—155).

NOTĂ : *Suprem* înseamnă cel mai de sus, cel mai înalt (superlativul lui superus e supremus indicînd superlativul relativ, grad ce raportează însuşirea la alte obiecte. În acest caz suprem se află în flagrantă contradicţie cu *unul singur* (zeul).

Blaga îşi închipuie „locul unde se duc morţii după credinţele strămoşilor geţi (...) mai curînd ca un celălalt tărîm, aşa cum acest motiv înfloreşte în unele basme ale noastre", tărîm atestat şi „la celţi ca o altă regiune pe pămînt (orbis alius). La geţi intrarea în celălalt tărîm va fi fost imaginată ca o intrare «în munte», prin peşteri sau prin guri de plaiuri" (p. 81).

Adevăratul înţeles al morţii eroice, crede Blaga, ţine de concepţia în baza căreia getul „spera să obţină o nemurire a dubletului său corporal" (p. 83). De altfel şi celţii „imaginau sufletul ca un dublet corporal al omului, care în anume condiţii se bucură de post existenţă. Post existenţa nu este aşadar înţeleasă în sensul unui spiritualism sublim ci ca un mod de trăire trupească" (p. 82).

Concepţii cum e cea atribuită geţilor de Pârvan, presupun „o seamă de etape de gîndire filosofică foarte susţinută" (p. 81) ceea ce contravine stadiului istoric de dezvoltare şi arată că „Pârvan s-a lăsat purtat prin azururi de propriul său spiritualism, pe care l-a proiectat asupra omului de pădure — „care era getul" (p. 83).

Blaga e încredinţat că pădurea pentru get „era o divinitate palpabilă, magic ocrotitoare. Getul cînd intra în pădure se simţea în divinitate. Celtul avea mume, fiinţe protectoare ale casei, ale gospodăriei. Noi românii mai cunoaştem şi astăzi o „mumă a pădurii", cel puţin în poveşti", în care Blaga vede „ palpitînd un străfund de mitologie şi de magie a pădurii, un străfund geto-dac". De asemenea şi în *frunză verde* „cuvintele runice cu care începe cîntecul", Blaga întrezăreşte „un verde

arhaic, de mitologie și magie a pădurii și a zeităților vegetale (...) o rituală invocare a stihiilor vegetale (p. 84—85).

D. Despre preoții geți, Pârvan credea că „duceau o viață austeră, ascetică „în conformitate cu o concepție spiritualistă „în sensul superior și filosofic al termenului" (p. 83).

> *Getica* : Cît privește clasa preoțească, putem vorbi de ea ca de un adevărat ordin călugăresc : ei trăiau fără femei (...) și se abțineau de la orice hrană vie (...) hrănindu-se numai cu miere și lapte și brînză (...) poporul îi numea preacuvioși și călători în nori", (p. 162).

Blaga arată că nu e nevoie să concepem o astfel de spiritualitate, ca să ne explicăm asceza preoților geți : „Și în limitele mentalității magice se ivesc cîteodată moduri ascetice de viață. Vrăjitorii încearcă să-și sporească uneori pretinsele puteri magice printr-o tehnică ascetică" (p. 83).

Notă : Știrile despre preoții daci, așa cum arată Hadrian Daicovici *Dacii,* 1965, (p. 170) sunt puține. *Strabo* îi numește *Ktistai* adică întemeietori sau ctitori iar *Iosephus Flavius* le zice polistai, asemuindu-i cu secta Esseniniană, ai cărei membri „cred că sufletele sînt nemuritoare". Ei „posedă toate bunurile în comun (...) nu au femei, nici servitori(...). Această mainеră de a trăi este aproape aceeași cu a celor pe care îi numim Plestes, respectați printre Daci !" (Historie ancienne des Juifus, XXVIII, 2, Editions Lides, Paris, 1968, p. 557).

E. În încheierea studiului său, Blaga formulează o tulburătoare ipoteză privind sinuciderea regelui Decebal și al fruntașilor daci, prin care combate raționalismul modern al istoricilor, care vedeau, în asta „un gest eroic după înfrîngere (...) un gest de renunțare la viață al unor oameni, care știu (...) că nu fac decît să treacă pragul în nemurire (p. 85). El arată că „șefii de triburi celte se sinucideau după înfrîngere, pentru ca prin jertfa lor să îmblînzească supărarea unor zei și pentru ca astfel zeii să se îndure cel puțin de cei care rămîneau în urmă. De ce n-am vedea și în sinuciderea lui Decebal o jertfă magică adusă de el pentru a domoli supărarea zeilor și a salva poporul dac ? (p. 85).

Ajunși la capătul argumentației sale, ne dăm seama că pe Blaga nu-l interesează „erorile" lui Pârvan, ca istoric, ci ca filosof. Discutînd despre monoteismul get și natura spirituală a zeului Zamolxe ; despre nemurirea sufletului și existența unei lumi de dincolo, în care sufletele, după moartea trupului, se bucură de viață eternă, în preajma zeului unic și suprem ; despre sensul înalt al morții tragice, ca urmare a disprețului suveran față de trup și cele pămîntești și despre spiritualismul ascetic al preoților geți, nu e de mirare că lui Blaga i se va fi părut că se găsește undeva, foarte departe de chestiunile protoistoriei și adevăratului înțeles al profilului spiritual get, plutind pe ape străine, în plină mistică ortodoxă.

Getica lui Lucian Blaga nu este de fapt ceea ce se cheamă, într-o accepțiune uzuală, un studiu cuprinzător, ci mai mult o *introducere* la o nouă metodă de abordare a profilului spiritual geto-dac. Publicarea textului într-un moment cînd zarva polemicii izbucnită în jurul filosofiei

și gîndirii blagiene, nu se stinsese încă de tot, stîrnește noi reacții în lanț, semn că manifestările filosofului erau îndeaproape urmărite, înregistrate și nu fără de iritare, sancționate.

În economia acestor pagini, două intervenții merită atenția noastră. Una vine din partea unui istoric — C. Daicovici ; cealaltă, din partea unui istoric al religiilor, filosof și teolog Ioan Coman. Colaborator permanent al „Gîndirii" și membru în gruparea revistei, cu numele trecut pe coperta a IV-a, Ioan Coman semnează în paginile ei studii teologice — *Frumusețea gîndirii patristice* (2/1942) ; *Athenagora Athenianul despre învierea morților* (5/1942) dar și studii de estetică, istorie literară și închidere a cursurilor la facultatea de litere din București, 27.V.1942 (10/1942) ; *Plethon și aurora platonismului în Renașterea italiană,* fragment din lucrarea „Georgios Genistos Plethon despre diferențele filosofice dintre Platon și Aristotel" (4/1943).

În afară de studii, de factura celor amintite, Ioan Coman are publicate, la acea dată, și două lucrări de specialitate, privind spiritualitatea strămoșilor noștri : *Zamolxis. Un grand problème gète,* în *Zamolxis,* Revue des Études Religieuses — II, 1939, editată de Mircea Eliade și *Deceneu,* tipărit în trei numere din *Gândirea* 8, 9 și 10/1941.

În articolul *O Getică stilistică,* („Gîndirea" 1/1944) Ioan Coman, sub pretextul apărării lui Pârvan, execută o abilă manevră tactică, pentru a strecura idei și atitudini, care să-i mulțumească pe teologi și pe gîndiriști. De altfel nu este de loc exclus ca și aceștia să fi văzut în publicarea *Geticii* lui Blaga, în primul rînd, un atac deghizat la adresa ortodoxiei, autorul luîndu-l pe Pârvan drept simplu petext declanșator.

Articolul *O getică stilistică,* ne pare astăzi confuz și lipsit de sistem, în ciuda faptului că subtitlurile trimit la ideea unei structuri. Vom ține și noi seamă de ele, în efortul de-a ordona argumentele lui Ioan Coman.

O PROBLEMĂ DE METODĂ. 1. Persiflînd filosofia blagiană a culturii — „matca stilistică știe tot, cuprinde tot. Nimic nu-i este străin" (p. 35) — Coman acceptă totuși că „stilul de cultură are (...), în istoria spirituală a omenirii, un rol și o importanță remarcabilă, — atunci cînd se ajunge, realmente la găsirea și îmbuchetarea „unor elemente atestate scrupulos de istorie și de disciplinele auxiliare ale acesteia" (p. 35). Idee întărită, în altă parte : „Elementele unei topografii stilistice sunt date numai de istorie" (p. 36).

2. Bagatelizînd, prin citate trunchiate, topografia stilistică blagiană, care „invită fantezia la un compromis între ipoteză și criteriu" și la „umplerea golurilor stilistice", Coman insinuiază că Blaga îi opune lui Pârvan, „nu elemente noi care să completeze și să îndrepteze construcția lui Pârvan, ci o atitudine total opusă, cu misiunea de a înlocui definitiv baza și concluziile învățatului istoric" (p. 36).

3. Procedeele lui Pârvan, de-a atribui uneori unor termeni „conținuturi și semnificații care depășesc acești termeni" ca și faptul că „alteori, e înclinat să supraevalueze spiritualismul getic", sunt etichetate de Coman „nevinovate figuri de stil, explicabile la un om de idealismul lui, și care nu influențează decisiv, în nici un fel, cuprinsul și concluziile"

(p. 36) mai ales că autorul *Ideilor și formelor istorice* mai „era nimbat de o incomparabilă cugetare", care „nu alterna adevărul istoric, ci-l înălța, cîteodată îl înfrumusețea, fără să schimbe sau să adauge ceva documentului" (p. 36).

4. În sfîrșit, din acuzația că „Blaga e poet și nu filosof" (p. 36) decurg altele trei :

a) „Dacă el tăgăduiește obiectivitatea istorică a lui Pârvan care era istoric și prin formație și prin vocație, ce putem spune despre garanția unei opere istorice alcătuită de un filosof ?" (p. 36).

b) Autorul lui *Zamolxe, Mister păgîn,* „poetul din 1921 are, (azi) ca istoric, asupra religiei Geto-Dacilor, absolut aceeași concepție pe care o avea acum 23 de ani ca inspirat al Muzelor (p. 36) — aluzie la notația în care Blaga preciza că „istoria ne-a păstrat aproape numai numele acestui profet trac".

c) Poetul Blaga nu citează „izvoarele principale ale religiei dacogete ; evident ele l-ar fi incomodat" iar dacă totuși uneori o face „el diluiază sau parafrazează astfel textul, încît acesta să poată fi interpretat în mai multe feluri și, cîteodată, chiar în feluri contradictorii" (p. 36).

MONOTEISM. POLITEISM. ZOOMORFISM — Apreciind drept greșală considerarea antroporfismului și politeismului ca elemente specifice mitologiilor ariene, — „sunt note comune (...) dar nu le sînt proprii" — Coman pretinde că aceste note „se regăsesc în atîtea alte mitologii" (p. 36) după cum „diverse forme de monoteism aparent sau real se găsesc în variatele aspecte religioase ale spiritualității ariene" (p. 38). Invocînd documentele, Coman e sigur că „în cazul religiei Daco-Geților, în locul politeismului", trebuie să acceptăm „existența unui interesant premonoteism, căruia — făcînd rezervele cunoscute — îi putem spune și monoteism" (p. 36—37).

Atunci cînd Herodot precizează textual despre Zeul Daco-Geților — „ei (geții) cred că nu există alt Dumnezeu afară de al lor, IV, 94" — Coman Subliniază : „Textul și ideia sunt așa de limpezi că desfid orice discuție" (p. 37).

Notă : Pasajul e citat trunchiat de Coman. C. Daicovici considera traducerile lui românești nesatisfăcătoare, tocmai de aceea propunea o variantă mai limpede (vezi Dacica, Cluj, 1972) : „aceeași traci, cînd tună și fulgeră trag cu arcul în cer, amenințînd zeul, căci ei nu cred că (cel care tună și fulgeră) nu este alt zeu decît al lor" (p. 20). Pasajul din cîte se poate constata, se referă la cu totul altceva decît insinuiază Coman, Cît privește claritatea și limpezimea ideilor, Mircea Eliade e de altă părere : „În ciuda mărturiei lui Herodot (exprimată, e adevărat, cu o uimitoare neglijență gramaticală și stilistică) etc." —*De la Zamolxis la Ghenghis-Han,* Ed. St. și Encicl., Buc., 1980, p. 66).

Coman crede că între *Zeu unic* și *henoteism* contradicția e numai aparentă „pentrucă Pârvan n-a vorbit nicăieri despre un monoteism propriu zis, ci el n-a făcut decît să reproducă atitudinea celor vechi" (p. 37). De asemenea nici *„henoteismul* geto-dac nu este de loc o născocire a lui Pârvan, ci un fapt real și indiscutabil, notat de istoricii greci contemporani ai geților" (p. 37).

Notă: Blaga se referea numai la contradicţia termenilor *zeu unic — henoteism* şi nu la născocirea de către Pârvan a henoteismului nici la atestarea lui, de izvoarele antice !

Şi în cazul distingerii, prea radicale, între Geţi şi Traci, — „ceea ce evident este o greşeală" — Coman după ce îl scuză pe Pârvan, arătînd că istoricul nu face decît să-l urmeze pe Herodot, conchide : „un politeism comun şi credinţe asemănătoare despre suflet la toţi Tracii nu ar fi determinat pe Herodot să se oprească aşa lung asupra lui Zamolxis şi asupra credinţelor şi practicilor spiritualităţii geţilor" (p. 37).

Notă: Din cele arătate de Coman, putem trage concluzia că toată vina o poartă, nu Pârvan, ci părintele istoriei, Herodot !

Coman ne avertizează că „Zamolxis nu a fost o divinitate exclusiv uraniană, cum pretindea Pârvan, ci „o veche divinitate tracică htoniană care a evoluat într-un Dumenezeu al luminii şi al înălţimilor (p. 38), aşa cum „s-a arătat pe larg în studii apărute în ultimii ani" — aluzie la propriile sale lucrări — studii pe care „se pare că preopinentul lui Pârvan nu le cunoaşte" (p. 38).

Respingînd afirmaţia lui Blaga referitoare la puţinătatea documentelor antice Coman se întreabă, retoric : „Pot fi numite rare şi anemice izvoarele antice aspura zeului Geţilor, cînd ele sînt alcătuite din trei capitole în cartea a IV-a a *Istoriilor* lui Herodot, dintr-un text considerabil în *Charmides* al lui Platon şi dintr-un număr de texte în cartea a VII-a a *Geografiei* lui Strabon, fără să mai pomenim o sumedenie de texte datorate unor poeţi, istorici sau critici ulteriori" (p. 37).

Notă : Ioan Coman uită — sau se face că uită — amănuntul că tocmai Pârvan, în *Getica* arăta : „Cele trei izvoare capitale care ne-ar fi dat lămuriri atît asupra istoriei, cît mai ales asupra culturii getice : Comentariile lui Traian, Geticele lui Criton şi Geticele lui Dio Chrysostorul, s-au pierdut. Lucrăm deci tot cu fragmente şi informaţii de a doua mînă şi de aceea o sumă de concluzii sunt şi probabil vor rămîne încă multă vreme controversate" (p. 658).

PROBLEMA NEMURIRII. Acesta e punctul nevralgic al dezbaterii : credinţa geţilor în nemurirea sufletului, e de părere Ioan Coman, nu e scornită de Pârvan, ci afirmată de Herodot, în trei rînduri. Tocmai de aceea „Geţii credeau nu într-o nemurire a dubletului lor corporal (...) ci într-o nemurire frumoasă şi luminoasă a sufletului" (p. 32).

Notă: Din păcate citatul cel mai clar din cele trei, arată : nici oaspeţii lui (Zamolxis) şi nici urmaşii acestora în veac nu vor muri, ci se vor muta numai într-un loc unde, trăind de-a pururea, vor avea parte de toate bunătăţile" (IV, 95-96) — Vezi traducerea românească semnată de Adelina Piatcovschi şi Felicia Vanţ-Ştefan.

Tot aşa stau lucrurile şi cu „natura lui Zamolxis", care „nu era corporală, ci imaterială, aşa cum reese din întreaga perspectivă a istoriei sale" (p. 39), afirmaţie în care Coman mistifică izvoarele antice. Acelaş Herodot, spune limpede : „acest Zamolxis, fiind om (ca toţi oamenii)", cînd locuinţa de sub pămînt, fu gata, se făcu nevăzut din mijlocul tracilor, coborînd în adîncul încăperilor subpămîntene, unde stătu

ascuns vreme de trei ani (...) În al patrulea an se ivi însă iarăşi în faţa tracilor" (IV, 95-96)

Cu aceeaşi retorică şi falsă indignare, Ioan Coman se întreabă „De unde ştie preopinentul lui Pârvan că în secolul V, î.e.n. şi chiar mai înainte, Geto-Dacii se găseau, bieţii de ei, numai în faza mitologiei şi că nu străbătuseră încă o seamă de etape de gîndire foarte susţinute" ? Documentele sec. V nu veorbesc de o *mitologie,* ci de un premonoteism şi de o superbă *credinţă în nemurirea sufletului,* la Geţi, premonoteism şi nemurire susţinute de un minunat stil de viaţă terestră, petrecută în bravură, în dreptate şi în onestitate" (p. 39).

În contextul polemicilor purtate de Blaga între 1935—1944, răspunsul dat lui Ioan Coman, *Încă odată Getica* e cel mai potolit, străbătut de o superioară detaşare, deşi nu lipsit, întru totul de unele formulări, de minimă rezistenţă : „zău n-am timp" ; „zău, am multe treburi" ; etc.

Amintind că pentru teologi „toate modurile politeiste ale religiei (...) n-ar fi decît rezultatul unui proces de alterare şi de degenerare a proto-religiei de inspiraţie divină" („Saeculum", II, 2/1944) Blaga e de părere că de aici şi „pasiunea deosebită, pe care unii istorici ai noştri de formaţie teologică o pun întru înterpretarea religiei Daco-Geţilor în sens monoteist" (p. 71).

La cauza ce i se aduce de către Ioan Coman că ar fi „tratat chestiunea ca poet şi filosof", Blaga răspunde că şi Coman „intervine nu numai în calitate de istoriograf, ci şi în calitate de «teolog». Căci în pasiunea (...) pe care (...) o pune întru apărarea tezei monoteismului get, simţi ceva din ardoarea credinţei sale în originea supranaturală a religiilor" căreea „i-am adus (...) supunere şi ofrande (...) numai cînd mă găseau în clasele primare. Mai tîrziu — niciodată (p. 71—72).

După ce explică absenţa citatelor — arătînd că părerea despre „asemenea texte spicuite din istoriografia antică, se desprinde de la sine din examenul ce-l întreprindem" — şi după ce denunţă confuzia din pasajul amintit, al lui Herodot, Blaga face constatarea — „cîte informaţii greşite nu se găsesc în vechea istoriografie" şi se întreabă : „ce-am mai putea spune în faţa faimosului text care vorbeşte despre retragerea populaţiei din Dacia pe timpul lui Aurelian, text pe care-l flutură ca un steag tăgăduitorii continuităţii noastre în Dacia" (p. 72).

Finalul articolului *Încă odată Getica* înobilează întreaga discuţie : „Proto-istoria Daciei şi problema religiei gete nu sunt un domeniu de specialitate al meu. Personal am făcut doar o incursiune ocazională în acest domeniu, încercînd să aduc aci o perspectivă cu care m-au familiarizat anume preocupări filosofice (...). Ce-aveam de spus în această chestiune, am spus în studiul meu, aşa cum am putut. *Rămîn la cele afirmate*".

Coman afirmase că „Getica stilistică e o simplă glumă", asemănînd metoda blagiană cu „metoda vestitului Procust : vrea nu vrea, spiritualismul geto-dac trebuie înghesuit în coşciugul topografiei stilistice. E metoda aplicată anul trecut creştinismului" (p. 39).

Abia acum în final, lucrurile se limpezesc : monoteism sau politeism ; natura zeească sau umană, uraniană sau htonică a lui Zamolxis ;

gradul de spiritualitate al credințelor getodacice ; etc., etc. — toate devin argumente doctrinale în slujba unui terț interesat. Adresa pe care Coman își expediază opiniile nu e greu de ghicit !

Apărîndu-se, Blaga declară deschis : „Niciodată în scrierile mele eu n-am pus în termeni atît de ostentativi problemele, pe cari mi-am permis să le indic cu I și II în textul, ce-l reproduc întocmai din articolul cu care d-l Coman ține să mă ia în primire". Iată textul : „dacă putem ca să vîrîm pe Isus Hristos (I) într-o cutie stilistică, de ce nu l-am vîrî și pe Zamolxis (II) ? Tăgada monoteismului și nemuririi sufletului getic (II) e organic legată de tăgada divinității lui Isus Hristos (I). Totul e legat în sistem".

Răspunsul lui Blaga „e foarte simplu și mai ales foarte scurt : din parte-mi n-am făcut niciodată vreo legătură între problematica I și problematica II. Dar dacă viitorul va arăta că în chestiunea II, am, fie și numai atîtica dreptate ca în chestiunea I, mă declar pe deplin satisfăcut „(p.73).

Recitînd astăzi, după mai bine de treizecișicinci de ani, atacul lui Coman din „Gândirea", nu putem înțelege toleranța cu care Blaga îi tratează slăbiciunile. De pildă Coman insistă imperturbabil asupra cerinții ca „elementele unei topografii stilistice" să fie „date numai de istorie", uitînd că Blaga arătase limpede că *topografia stilistică,* nu operează cu documente istorice, ci mitice. Că ea nu poate ambiționa nici la precizia cunoașterii științifice, nici la certitudinea, cam suficientă, a istoriei. Topografia stilistică intervine în ajutorul cercetării istorice, cînd aceasta, în absența documentului material, devine neputincioasă. Lui Ioan Coman îi scapă tocmai imponderabilele care fac posibilă și necesară topografia stilistică în luminarea orizonturilor arhaice ale protoistoriei.

Afirmația că „documentele sec. V nu vorbesc de o *mitologie,* ci de un premonoteism" e hazlie. Cum s-ar fi putut referi aceste documente la mitologie, cînd termenul în latina veche *mythologia ;* în greacă, muthologia), intră în circulație cu sens apropiat de cel de astăzi = ansamblu de legende specifice unui popor, unei civilizații, unei religii, abia în secolul al XIV-lea ?

A pretinde ca Herodot, în sec. V, să vorbească despre mitologia geților, este totuna cu a-i trage la răspundere pe filosofii și umaniștii din quatrocento și cinquecento că nu vorbesc nimic despre Renaștere, termen inventat de Jules Michelet, care-l folosește pentru întîiași dată, ca titlu, la volumul VII din „Istoria Franței", — *La Rennaisance,* 1855 — consacrat secolului al XVI-lea.

La fel de bizară e și afirmația că documentele aceluiași secol vorbesc despre premonoteism, termen modern, intrat în uz abia în secolul trecut, după apariția cuvîntului monoteism (1834) în opoziție cu politeismul, mai vechi (sec. XVI) provenind din grecescul *poluthees.* O exprimare îngrijită ar fi recurs la o perifrază care să conțină toate elementele ce stau, prezente în înțelesul viitoarei noțiuni, prefigurînd-o !

Ideea lui Coman, după care *Zalmoxis veche divinitate tracică chtoniană a evoluat spre un dumnezeu al luminii, și al înălțimilor* nu e

singura ce ne invită să ne gîndim la posibila integrare a mitului getic în credința creștină. Ceea ce deranjează însă, la el în mai mare măsură decît la Pârvan, este efortul de-a-i pregăti zeului get, terenul, pentru viitoarele sale aventuri... escatologice.

Eliade declară că „nu știm ce s-a întîmplat cu Zalmoxis și cultul său după transformarea Daciei în provincie romană" (p. 79) observînd „că e dificil să-ți imaginezi ca zeul principal al geto-dacilor, singurul care a interesat pe greci și, mai tîrziu, elita lumii elenistice și romane, și pe care scriitorii n-au încetat să-l pomenească pînă la sfîrșitul antichității, să fie singurul care să fi dispărut complet și să fi fost uitat definitiv după transformarea Daciei în provincie romaneă" (p. 80).

Ținînd seamă de complexul religios getic, Eliade apreciază că e imposibil ca acesta „să fi fost ignorat de misionarii creștini. Toate aspectele religiei lui Zalmoxis — escatologie, inițiere, pythagoreism, ascetism, erudiție de tip misteric (astrologie, terapeutică, theurgie, etc.) — încurajau apropierea de creștinism" (p. 80). Și, mai departe că „ar fi zadarnic să căutăm eventualele urme ale lui Zalmoxis în folclorul românesc" pentrucă zeul se preta, mai mult decît oricare alte divinități păgîne, la o creștinare aproape totală (p. 81).

Intervenția lui C. Daicoviciu — *Herodot și pretinsul monotheism al geților,* — apare abia după doi ani, în „Apulum", 1943—1945, t. 2 — vezi și *Dacica,* Cluj, 1969), deși e scrisă imediat după publicarea *Geticei* lui Blaga în „Saeculum" : „Subiectiva concepție a lui Pârvan despre religia strămoșilor — concepție nu prea clară în multe privinți — a fost, fără doar și poate, mult exagerată de unii din discipolii maestrului tocmai din pricina unor confuze noțiuni și categorisiri (...) Politeismul geto-dacilor e, firește, mai presus de orice îndoială și concluzia răspicată la care ajunge filosoful L. Blaga (...) prin metoda topografiei stilistice a mitologiilor ariene nu e decît o splendidă confirmare pe alte căi decît cele filologice, istorice și arheologice a acestui caracter politeist al strămoșilor" (Dacica, p. 18).

După *Getica,* Blaga publică în „Saeculum", patru eseuri — care ulterior vor deveni primele capitole din cartea sa *Ființa istorică,* apărută postum, la „Dacia" în 1979 : *Despre istoriografie* (6/1943), *Fenomenul istoric* (1/1944) *Permanența preistoriei* (5/1943) *Organism și societate* (2/1944). Eseurile vor conține ultimele sugestii blagiene pe marginea topografiei stilistice, așa cum și *Ființa istorică,* ultima carte a lui Blaga, va contribui cu ultimele precizări asupra importanței și rolului factorilor stilistici în cunoașterea și înțelegerea istoriei. (Vezi Postfața lui Tudor Cătineanu, remarcabilă prin observații pătrunzătoare privind specificul blagian).

Ideea topografiei stilistice n-a făcut însă carieră. *Getica* e pusă, în drepturile ei, fiind tipărită în volumul *Izvoade* abia în 1972. Lectura ei în noile condiții culturale și filosofice e timidă, făcută cel mai adesea de pe poziția unei venerații pioase, la care se simt obligați, dintr-un sentiment de vinovăție generală, comentatorii moștenirii blagiene. Puține lecturi de bun simț și de inteligență atrag atenția.

Ne face plăcere, tocmai de aceea să menționăm pe N. Manolescu cu a sa cronică din „România literară" (nr. 44/1972) — *Ultima carte a lui Lucian Blaga* (p. 9) în care *Getica* îi smulge cronicarului un ton entuziast și elevat : „Fascinant în acest eseu rămîne criteriul logic și deductiv. Fantezia nu oferă decît culoarea : întreaga reconstrucție a sensibilității și moralei getice se face pe calea unor raționamente exacte care merg din aproape în aproape. E evident, totodată, că metoda lui Blaga a cîștigat în suplețe față de vechile lui încercări de morfologie culturală și că filosoful știe să mențină mai cu subtilitate acum în limitele ipotezelor sale".

Alta e atitudinea lui George Gană, în „Prefața" la *Izvoade,* cînd se întreabă, cu privire la imaginea spiritualității dacice, elaborată de Blaga prin metoda topografiei stilistice : „Este ea mai adevărată decît cea propusă de Pârvan ? și răspunzînd : „e greu de spus dacă spiritul getic e mai exact definit de el decît fusese de Pârvan" (p. 16).

Două sînt cuvintele — *adevărată* și *exact* care demonstrează că G. Gană n-a înțeles esențialul, în legătură cu topografia stilistică blagiană, aflîndu-se în aceeași situație cu Ioan Coman, în ciuda unei poziții ideologice, radical opusă celei pe care se găsea gândiristul. Blaga arătase în termeni neechivoci că topografia stilistică își probează virtuțiile în „reconstruirea anumitor profiluri spirituale despre care nu ne-au rămas decît prea puține informații directe" — prevenindu-se că toți „cei ce se ocupă îndelungată vreme cu analize stilistice, dobîndesc încetul cu încetul un sentiment al probabilităților și al verosimilului, menit să înlăture multe fantezii istoriografice".

Întrebări și răspunsuri cum sînt cele emise de George Gană par a fi fost determinate de spaima că, prin topografia stilistică blagiană, ne-am putea găsi în plin imperiu al relativismului stihial. *Adevăratului* și *exactului,* noțiuni cu rosturi imperturbabile în logică și în științele exacte, le corespund, în topografia stilistică, un *adevărat mitic* și un *exact mitic :* „Mitul, ne asigură Mircea Eliade, nu vorbește decît despre ceea ce s-a întîmplat *realmente,* despre ceea ce s-a întîmplat pe deplin" *(Aspecte ale mitului,* Univers, Buc., 1978, p. 6), adăugînd că „mitul este considerat drept o istorie sacră, așa dar o istorie adevărată dat fiind că se referă întotdeauna la realități". p. 6), funcția lui dominantă fiind aceea „de a înfățișa modele exemplare ale (...) tuturor activităților omenești semnificative", concepție importantă „pentru înțelegerea omului societăților arhaice și tradiționale" (p. 8).

De osemenea, M. Sadoveanu observă : „Nu sunt realități numai clădirile de piatră și petecele de hîrtie ; mitul păstrează eternității lamura sufletului generațiilor *(Viața lui Ștefan cel Mare,* Ed. Fundațiilor, 1934, p. 50). Sarcina nu tocmai ușoară care-i așteaptă pe comentatorii operei blagiene — în speță, ai *Geticei,* este și aceea de-a răspunde în ce fel cercetările arheologice de după război, studiile moderne asupra tradițiilor folclorice, miturilor ca și istoria religiilor, confirmă sau nu, punctele de vedere esențiale ale topografiei stilistice blagiene.

Arheologii sînt primii care prin descoperirile lor confirmă punctele de plecare ale Geticei blagiene. Hadrian Daicovici într-o lucrare de remarcabilă sinteză, utilă atît specialistului cît şi publicului larg, dornic să se informeze — am numit *Dacia*, Ed. Ştiinţifică, Buc., 1965 — arată că „Arheologia (...) a contribuit (...) la cunoaşterea mai exactă a divinităţilor adorate de geto-daci. Mă refer la zeul războiului şi la zeiţa Bendis" (p. 175). Referitor la sacrificiul uman al solului, care la Pârvan devenise simbol de spiritualitate — Hadrian Daicovici aminteşte că există ştiri despre obiceiul de a ucide uneori pe soţie la moartea soţului", fiind deci vorba despre practici crude, sălbatice chiar (...) care se îndepărtează mult de icoana idealizată pe care Pârvan o făcea religiei gete" (p. 175).

Tot arheologiei îi datorăm şi demonstrarea caracterului „predominant urano solar al religiei getice în perioada existenţei statului" (p. 175), *predominant,* voind să sugereze că „spre deosebire de chtonianul Zamolxis, Gebeleizis era un zeu ceresc" (p. 172) dar cum numele lui „e pomenit doar de Herodot, în timp ce Zamolxis continuă să fie menţionat pînă în antichitatea tîrzie" (p. 174), faptul „ar putea sugera transformarea lui Zamolxis însuşi într-o divinitate uraniană" (p. 174).

Plină de sugestii ni se pare şi înterpretarea filologică a lui Gheorghe Muşu, din *Zei, eroi, personaje* (Ed. Ştiinţifică Buc. 1971) : „Cuvîntul spirit (...) are la origine înţelesul de „suflare, tot aşa cum cuvîntul latinesc pentru suflet, *ánimus, anima,* corespunde grecescului *„anemos"*, atmeu «a respira» are drept corespondent în limba greacă pe *atmos,* iar în indiana veche pe atma(n), suflare, duh, hypostasiat şi în sufletul universului, Marele Atman ; din ele reese că *în acele vremuri*, sufletul era văzut sub formă materială : aerul, care întreţine viaţa întreg corpului închipuit în felurite forme — după fizica timpului — fie şi aidoma trupului" (p. 106) precizîndu-ni-se că „după cum ne arată etnografia şi istoria religiilor, această concepţie a spiritului nemuritor există la toate popoarele — concepţie despre suflet care nu are «caracter metafizic», ci «fizic»" (p. 107).

Mult mai revelatoare sînt însă informările provenite din cercetările etnografice şi folclorice ca şi din cele de istoria religiilor. În lucrarea menţionată deja, Miricea Eliade, încă din Prefaţa la traducerea românească proclamă „valoarea de documente istorice a tradiţiilor folclorice (...) în măsura în care sunt corect şi exhaustiv analizate tradiţiile religioase populare, şi sînt descifrate, pe de o parte originile lor protoistorice, iar pe de alta raporturile lor cu sistemele culturale şi teologiile dominante" (p. 16).

Poziţia de pe care Eliade cercetează şi ia în considerare mitul, este, firesţe, cu totul alta decît cea blagiană. Eliade e istoric al religilor, Blaga e filosof al culturii.

Pentru Mircea Eliade „cultul lui Zamolxis (...) ca şi miturile, simbolurile şi ritualurile care stau la baza folclorului religios al românilor, îşi au rădăcinile într-o lume de valori spirituale care precede apariţia marilor civilizaţii ale Orientului Apropiat antic şi ale Mediteranei" (p. 17).

Deşi „nu putem reconstitui structura, funcţia şi „istoria" lui Gebeleizis cu ajutorul unei etimologii şi pe baza unui singur document" (al lui Herodot), asta „nu implică cu necesitate dispariţia cultului", ci „ţinînd cont de destinul zeilor celeşti ai furtunii", ultimii cu rol „considerabil, atît la indoeuropeni cît şi în religiile asiatice şi mediteraneene (...) se poate imagina fie alipirea la o altă divinitate, fie supravieţuirea sub un alt nume. Faptul că mitologia folclorică a profetului Ilie conţine un mare număr de elemente proprii unui zeu al furtunii, probează cel puţin că Gebeleizis era încă activ în momentul creştinării Daciei" (p. 67). Să notăm că observaţia lui Eliade se bucură de o demonstraţie remarcabilă în cartea citată a lui Gheorghe Muşu care, analizînd mai multe texte (pp. 117—125), alese din mulţimea de variante cunoscute în folclorul nostru, ajunge la concluzia spectaculoasă a supravieţuirii, getului Gebeliezis în creştinul Ilie.

Blagianul „celălalt tărîm" — imaginat „ca o intrare în munte" prin peşteri sau prin guri de plaiuri" (*Getica,* p. 81), devine la Eliade „grota din vîrful muntelui (care) semnifică locul prin excelenţă al epifaniei divine", loc de pătrundere „întru-n spaţiu sacru (...) *constituind o lume în sine (...)* o *imago mundi,* un Univers în miniatură" (p. 45).

Sacrificul solului e pentru Eliade „un scenariu mitico-ritual", în care „se descifrează (...) speranţa de a putea reactualiza situaţia primordială (...) cînd oamenii puteau comunica şi *în concret* cu zeii lor" (p. 63), căci „conform unor tradiţii mitologice, la început, *în illo tempore* întîlnirea cu zeul se făcea în carne şi oase" (p. 64).

Sintetizînd interpretările asupra Mioriţei, Eliade crede că balada porneşte de la „ideea primitivă de post-existenţă" (p. 244), oglindind într-un prim stadiu „dorinţa păstorului de a-şi prelungi o post-existenţă simbolică ; departe de sat, prin intermediul instrumentelor specifice meseriei sale" (p. 243).

Esenţialul în baladă „mesajul cel mai profund (...) îl constituie voinţa păstorului de a schimba sensul destinului său" de a triumfa „asupra propriului destin" (p. 248), după o formulă „de acelaşi ordin cu toate celelalte care au servit la transformarea unei adversităţi în contrariul ei" (p. 250) adică a morţii într-o nuntă. Despre transformarea unei adversităţi în contrariul ei e vorba şi în interpretarea dată de Blaga, sinuciderii regelui Decebal şi a fruntaşilor daci, care nu e decît „o jertfă magică (...) pentru a domoli supărarea zeilor şi a salva poporul dac".

Excepţionalele studii, din volumul *De la Zalmoxis la Ghenghis-Han* sunt pline de sugestii reconfortante, care sporesc încrederea în metodele stilistice de investigare a ancentralului geto-daci. Regretul nostru ţine de faptul că eminentul istoric al religiilor, nu face nici o trimitere la *Getica* lui Blaga, mulţumindu-se să-l amintească pe filosoful culturii, cu o singură carte — *Spaţiul mioritic* — (vezi, cap. VIII, Mioara năzdrăvană).

În propriul său *Cuvînt înainte,* Eliade după ce recunoaşte că „dată fiind sărăcia documentelor, este îndoielnic" că o istorie religioasă a Daciei, „ar putea fi scrisă vreodată" lasă deschisă perspectiva : „cercetările arheologice nu şi-au epuizat încă surprizele", iar „tradiţiile popu-

lare românești sunt încă insuficient cunoscute" (p. 17). Textul confirmă iarăși opiniile lui Blaga despre izvoarele antice și deschide, prin necesitatea studierii tradițiilor românești, perspective creatoare topografiei stilistice.

În aceeași posteritate a geticei blagiene, pot fi reținute și cîteva idei din studiile lui Al. Busuioceanu, determnate de descoperrea unei tradiții dacice — mitul lui Zalmoxis — care „intrase în Spania odată cu poporul goților", contribuind la deslușirea izvoarelor originale ale poporului iberic (Utopia getică, „Secolul 20" 7—8 198—199/197 ; *Mitul dacic în istoria și cultura Spaniei,* „Luceafărul", 1 septembrie 1979).

Amintindu-ne că „Tracia e mare (le) rezervor de mituri : Orfeu, Dionysos și, între geți, Zamolxe" (Sec. 20, p. 110) și că „ideea getică e unul din miturile cele mai obsedante și mai puternice din imaginația anticilor" (p. 108), Al. Busuioceanu constată că „nu s-a scris încă adevărata istorie a geților, istoria Mitului getic, mult mai mare și mai semnificativă decît cea a faptelor concrte, pe care le numim istorice" (p. 10[8]). Ermetismul dacic „acest mod de a se ascunde în nume, de a desena lucrurile printr-o apelație dublă sau multiplă (chiar dacă uneori cuvintele sunt grecești sau romane, pentrucă numele adevărate rămîneau necunoscute"), este considerat o tendință tipică „a Dacului de a-și ascunde propria-i personalitate și pe aceea a lucrurilor țării sale și de a exercita asupra străinului magia de străveche folosință a numelui care disimulează" (p. 109). Și Busuioceanu exemplifică : *Zamolxis-Gebeleizis ; Danubius Ister ; Carpathus-Caucasus ; Decebalus-Diuppaneus ; Daci-Davi-Dai-Getae"*

Al. Busuioceanu crede că poporul dac „avea o știință a secretului inviolabilă în așa măsură, încît nici azi istoricii nu pot face o distincție limpede între mitul și istoria sa" (p. 109). Seneca, de pildă, cunoștea foarte puține lucruri despre daci. Auzise de „faima temutei săgeți dacice și aceea a ucigătoarelor plante ale Dunării din care se distilau sucuri pentru magia înfricoșătoare a Medeeei". Știa, de asemenea că „țara era bogată în pietre prețioase ; ceea ce însemna altă magie" (p. 108).

Revelator este și rolul pădurii getice, așa cum îl explică — în orizont blagian — același Al. Busuioceanu „înfricoșetoarea pădure dacică" stă la „originea adîncă a mitului getic, invocat și azi în formula magică, *foaie verde*" (p. 108). Această pădure „era fondul obscur unde se urzea secretul" la „acel popor, care-și adora zeul pe culmi solitare" (p. 109).

Nu ne stă în intenție și nici nu intră în economia acestor pagini, urmărirea exhaustivă a tuturor acelor cercetări care, prin contribuțiile lor confirmă și îmbogățesc intențiile stilistice blagiene. Scopul nostru mult mai modest e acela de-a atrage atenția asupra topografiei stilistice, în împrejurările în care, aniversarea a 2050 de ani, de la întemeierea statului centralizat și independent al dacilor, sub Burebista, determină, un nou și avîntat interes pentru protoistoria străbună.

Nădăjduim că sub semnul acestui crescînd interes pentru străvechimile noastre geto-dacice, istoricul va înțelege importanța studiilor stilistice pentru elucidarea acelor chestiuni spinoase care țin de golurile documentare, semnalate de Blaga și cu mult mai înainte de Pârvan

însuși, în Prefața la *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului în Dacia,* Buc., 1913 : „Toate izvoarele istorice, fără nici o excepție, fie ele literare, monumentale ori etno-psihologice, sunt fragmentare, fie ca intenție, fie ca execuție, fie ca păstrare. Istoricul trebuie să le completeze, el cu propriul său suflet (...). Tradiția istorică și cultul trecutului au la neamurile luminate tocmai acest rost, de a hrăni sentimentul de continuitate spirituală" (p. XIII-XIV).

Getica lui Blaga se prezintă cititorului și cercetătorului de azi din România, cu forța ei de atracție intactă și cu ambițiile ei metodologice, confirmate de succesele etnografiei, folcloristicii și istoriei religiilor. Apare tot mai limpede că prin sugestiile din acest studiu, Blaga și-a depășit epoca. Filosoful e undeva înainte. Îl simțim cum privește spre noi, din viitor !

15 februarie—8 martie 1980
Botoșani

A N E X A *

MITOLOGIA GERMANĂ

orizont infinit
afrimare în lume, ofensivă
realism individualizat
antropomorfism
luptă pentru dominațiune
dramatism tragic

MITOLOGIA SLAVĂ

orizont nemărginit, plan
afrimare vegetativă în lume
realism fanatic
participare pașnică la existență
antropomorfism
spirit epic

MITOLOGIA CELTĂ

orizont în creștere
afrimare atenuat ofensivă
geometrism, stilizare
antropomorfism
participare magic-activă
la existență
împlinire în post-existență

MITOLOGIE GETĂ

orizont dezmărginit
afirmare defensivă
geometrism, stilizare foarte
abstractă
participare magic-activă la existență
antropomorfism
împlinire în post-existență

MITOLOGIO INDICĂ

orizont excesiv
retragere din orizont
elementarism
antropomorfism
distanțare liniștită față de lume

MITOLOGIA GREACĂ

orizont limitat
afirmare cu măsură în lume
staticul, tipicul
omul retușează existență după
un model ideal antropomorfism

MITOLOGIA IRANĂ

Orizont vast, expansiv
afrimare ofensivă
forme elementare
dramatism dual-optimist
participarea omului la lupta
cosmică dintre bine și rău
antropomorfism

* Particularitățile stilistice care definesc mitologiile ariene de care Blaga s-a servit ca puncte de reper, subliniindu-le pe cele „care prin ipoteză am putea să le atribuim geților".

ASPECTE ALE ACTIVITĂȚII DE CONSERVARE ȘI VALORIFICARE A DOCUMENTELOR DESFĂȘURATĂ DE MUZEUL MUNICIPAL DIN IAȘI ÎN PERIOADA 1920—1935

MARIA VOICU

În răstimpul celor două războaie mondiale la Iași, „orașul care vorbește prin sine de trecutul său și al neamului" ia ființă, ca rod al unor îndelungi și stăruitoare eforturi pe tărîm cultural o societate istorico-arheologică cunoscută sub numele de MUZEUL MUNICIPAL DIN IAȘI [1].

În statutele societății înființată în octombrie 1920 prin decizia Primăriei Iașului se specifica că o primă îndatorire a acesteia era de a întemeia un muzeu care să „cuprindă obiecte vechi de artă sau cu însemnătate istorico-arheologică, lespezi de morminte cu inscripțiuni, busturi și picturi, stampe, hărți vechi, mobilier de epocă, o colecție arheologică provenind din săpăturile de la Cucuteni, veșminte, monede, documente" [2].

Fondatorii societății, „o mînă de oameni îndrăgostiți de comorile istorice legate de trecutul Iașilor", ei înșiși cărturari, pasionați cercetători, autori a numeroase studii și lucrări istorice cu referințe la trecutul țării și în mod special al Iașului pătruzîndu-se de necesitatea unor înnoiri culturale au ridicat prestigiul societății încadrînd muzeul într-o largă mișcare culturală.

Faptul că inițiatorii săi au dovedit un înalt simț de înțelegere și un spirit creator în probleme legate de organizarea și funcționarea muzeului se datorește în foarte mare măsură concepției potrivit căreia considerau muzeul „o instituție destinată publicului, pentru delectarea și instruirea acestuia avînd menirea de a studia, conserva și analiza prin diferite mijloace dar în primul rînd de a expune, obiecte de valoare culturală" [3].

Întru realizarea acestui nobil deziderat, Primăria urbei încredința tinerei societăți culturale tot ce avea mai de preț ca : obiecte de artă, hărți istorice, toblouri istorice, documente, picturi recunoscînd însă că

1. Ioan Neculce — Buletinul Muzeului Municipal din Iași, an I, fascicola I, (octombrie 1921), Iași tipografia „Lumina Moldovei" ;
2. Arhivele statului Iași, Fond. Muzeul Municipal din Iași, pachet doc. II (1926—1933) dosar 1/1926, fila 1 ;
3. Statutele Societății Muzeului Municipal din Iași ;

„nu e ușor lucru a deștepta atenția pentru cultul trecutului în vremurile de după război și într-un oraș ca Iașii, așa de greu încercat“ [4].

Instalat în cursul anului 1920 într-un imobil impropriu (aripa zidită a clădirii Externatului Secundar de fete, construcție restaurată pe cheltuiala Societății Invalizilor de război și aflată în curtea mănăstirii Golia, alături de clădirea Arhivelor Statului) dar fără mijloace necesare ființării, (pentru o îndelungată perioadă de timp muzeul nereușind să-și deschidă porțile publicului vizitator), nu s-a putut deci realiza, așa cum constatau înșiși creatorii săi, „conform cerințelor culturale moderne“.

Deși s-au făcut serioase demersuri pentru ca muzeul „să-și aibă localul său propriu, frumos și impunător ca stil, deoarce“ răzlețitele săli de cabinet, de pinacotecă și arheologie trebuiau centralizate într-un muzeu care să fie podoaba Iașilor“ [5], care să devină accesibil marelui public, toate aceste firești deziderate n-au putut totuși depăși faza proiectelor.

În pofida multor greutăți, inerente oricărui început, distinsul colectiv științific al muzeului, constituit în mare parte din remarcabili cercetători ai Arhivelor Statului care s-au impus atenției și prețuirii prin activitatea desfășurată, precum Gheorghe Ghibănescu, Sever Zotta sau N. A. Bogdan — pentru a nu cita decît cîteva nume — s-au preocupat îndeaproape atît de organizarea muzeului ca instituție cultural-științifică cît și cu sporirea colecțiilor sale de cărți, obiecte și documente.

Patrimoniul muzeului inițial constituit doar din ceea ce s-a mai putut recupera din vechile colecții ale Academiei Mihăilene, ale Cabinetului de Istorie Naturală de pe lîngă Societatea de Medici și Naturaliști din Iași la care se adaugă donațiile succesive ale Primăriei, avea cu vremea să cuprindă o serie de valori de importanță națională, de o reală valoare științifică.

Merită să consemnăm aici, dispozițiile Primăriei din cursul anului 1922 privind cedarea către Muzeul Municipal din Iași a bogatei și valoroasei colecții de cărți, documente, obiecte istorice și piese de artă aparținînd Muzeului inginer Virgil Hălăceanu aflat într-o încăpere insalubră situată în turnul mănăstirii Golia din Iași ; întreaga donație reprezentînd valorosul capital de 100.000 lei, după cum observase N. A. Bogdan care s-a ocupat în mod deosebit de catalogarea și evidența acestei colecții.

Dintr-o studiere amănunțită a fondului de documente al Muzeului Municipal din Iași, aflat în păstrare la Arhivele Statului din Iași, constatăm că numeroase obiecte și documente provenite din achiziții și mai ales din donații au intrat de-a lungul anilor în patrimoniul acestei prestigioase instituții.

Pe lîngă muzeu, conform prevederilor statuare, Comitetul de Conducere al Societății a depus susținute eforturi pentru organizarea unei biblioteci, ca secția de sine stătătoare ce trebuia să cuprindă, în ideea

4. „Ioan Neculce — Buletinul Muzeului Municipal din Iași, an I, fascicola II, 1922, p. 352 ;
5. Idem, an I, fascicola I (octombrie 1921) ;

fondatorilor, „tot ce s-a publicat de la Cazaniile lui Varlaam din 1641 pînă azi ca biserică, cronică teatru, știință, litere, artă ,etc“ [6].

Dacă la început tot Primăria urbei a pus la dispoziția publicului, pentru studiu, propria-i bibliotecă ce însuma aproximativ 2732 volume, pe parcurs, paralel cu eforturile întreprinse pentru dotarea cu mobilier adecvat în scopul conservării și în același timp la îndemîna publicului cititor s-a desfășurat o neîntreruptă activitate în vederea sporirii patrimoniului, a colecțiilor de cărți rare și de documente valoroase. Acest fapt se concretizează în numeroasele hotărîri adoptate cu prilejul eficientelor ședințe de lucru în care un accent deosebit s-a pus pe alocarea unor fonduri substanțiale la achiziții, pe fișarea și catalogarea colecțiilor.

În această idee Comitetul de conducere al Muzeului a înaintat o adresă Rectoratului Universității din Iași cu rugămintea de a i se acorda prin Comitetul Bibliotecii Universitare „cîte un exemplar din toate tipăriturile“ [7], specificîndu-se că prin aceasta se face un îndoit serviciu publicului cititor.

Exemplu în această privință este și hotărîrea librăriei ieșene Kupermann, din 27 iunie 1921, de a pune la dispoziția muzeului „pentru a i se începe organizarea bibliotecii, ca o secție a Muzeului Municipal 450 volume cărți vechi tipărite în Iași, acte vechi precum și o serie de hărți istorice“ [8].

Una din direcțiile fundamentale ale activității desfășurate de Muzeul Municipal din Iași o constituie însă conservarea și valorificarea în mod practic, prin publicații, a documentelor aflate în patrimoniul său — latură ce a imprimat întregii activități o pecete hotărîtoare din punct de vedere științific.

Un prim pas pe această cale l-a constituit preluarea de către muzeu, în păstrare definitivă a vechii arhive a Eforiei orășenești care se deteriora în subsolul Primăriei“, pentru a sluji la studiile ce se vor face asupra Iașilor“ [9].

Pentru instalarea arhivei s-a dispus alocarea, din fondurile Primăriei a unor considerabile sume bănești necesare procurării de mobilier adecvat și s-a depus un uriaș volum de muncă pentru catalogarea celor 5 000 documente (începînd cu anul 1427, dintre care 3 088 inventariate iar 2.363 dosare ale Primăriei începînd cu anul 1832.

Arhiva, așa cum o demonstrează cu prisosință, prestigioasa publicație a Societății : — Buletinul Muzeului Municipal —, avea să constituie pentru cercetătorii muzeului un valoros material de studiu“ a tot ceea ce a însemnat viața municipală a fostei capitale a Moldovei“, dar, pînă a se ajunge la această etapă a fost nevoie de o muncă uriașă necesară pentru clasarea și catalogarea documentelor. S-a hotărît, de comun acord, ca documentele să fie înregistrate în condici speciale, pe opisuri și în plicuri după donațiuni și achiziții. De asemenea s-a convenit să se

7. „Ioan Neculce — Buletinul Muzeului Municipal din Iași, an I, fasc. II, 1932, p. 377 ;
8. Idem ;
9. Statutele Societății istoriceo-arheologice „Muzeul Orașului Iași“ ;

respecte ordinea cronologică a documentelor, pe fişe special întocmite şi pe secţii pentru a putea fi consultate de cititorii interesaţi.

În scopul asigurării unei evidenţe clare şi la zi a patrimoniului, activitatea de catalogare şi fişare se constituie pe măsură ce noi oferte şi achiziţii aveau să sporească cu timpul zestrea muzeului.

Astfel merită a fi menţionate aici pentru valorificarea istorică pe care o cuprind, donaţia Lucia Octav Ierbiceanu cuprinzînd un număr de 45 documente dintre anii 1540—1860 ; Arhiva de acte familiare I. Grigoroiu Havas ; Arhiva de acte vechi ale clironomilor Nicolae Drosu din Iaşi, foarte bogată în acte istorice (dintre care numai cinci pergamente) ; Acte şi documente ale Smarandei Macri, directoarea fostei Şcoale Centrale de fete din Iaşi ; un număr de 26 de documente de la Victor Vrabie, pensionar din Iaşi, acte ce privesc persoana lui Mitică Rosetti, cumnatul lui Al. I. Cuza. În cursul anului 1922, după mai multe demersuri au fost aduse la muzeu, în păstrare definitivă „lada cu documente istorice ale breslei „calicilor“ [10].

S-a ajuns astfel la un moment dat, ca valoarea actelor istorice intrate în patrimoniul muzeului să treacă peste 50 000 lei şi s-au primit, în acelaşi timp numeroase asigurări că mulţi „sînt dispuşi a da obolul lor îndată ce muzeul va fi deschis publicului“ [11].

În cursul anului 1925 s-a adus la cunoştinţa Comitetului că Dan Bădărău,, aflat la Paris, „ar putea strînge pentru Muzeul Municipal mai multe obiecte, fotografii şi scrisori de la Colonia franceză care a stat în Iaşi în timpul războiului“, dacă ar avea o scrisoare de recomandare din partea acestui comitet.

Pentru ca „să nu se aştearnă colbul pe vechile arhive şi pentru a le face“ să vorbească despre ceea ce ele cuprind mai de seamă, revista muzeului — „IOAN NECULCE, BULETINUL MUZEULUI MUNICIPAL DIN IAŞI“ — va publica "date şi acte cu referinţă la locuri, la lucruri şi aşezăminte vechi şi apoi la persoane care au ilustrat viaţa Iaşilor cu puternica lor personalitate“ [12].

Însăşi titlul revistei, avea să devină curînd un titlu de generală atenţie pentru ţara întreagă.

În interesul de a se întinde acţiunea culturală a muzeului şi a grupa un mai mare număr de cărturari în jurul Buletinului au fost cooptaţi în colectivul de redacţie, cu titlul de membri corespondenţi, cărturari inimoşi, mulţi dintre ei profesori de istorie la diferite şcoli din Iaşi precum : V. Petroveanu, C. Stamboliu, A. B. Brandia, C. Praja, Emil Diaconescu şi alţii.

La 26 martie 1921, Comitetul Muzeulu Municipal aprobă oferta făcută de Societatea Anonimă „LUMINA MOLDOVEI“ (editură librărie, tipografie, legătorie) care funcţiona în marele hotel „Bejan“ din Iaşi,

10. „Ioan Neculce — Buletinul Muzeului Municipal din Iaşi an I, fascicola II, 1922, p. 367—368 ;
11. Idem an I, 1921,
12. „Ioan Neculce — Buletinul Muzeului Municipal din Iaşi“, an I, fasc. I (octombrie 1921), Iaşi ;

pentru tipărirea primului număr din Buletin. În fondul de documente al Muzeului Municipal se mai păstrează o factură remisă lui N. A.Bogdan, casierul muzeului de către L. M. Sadoveanu, din partea tipografiei „Lumina Moldovei" pentru 1.000 exemplare din Buletin [13].

Întrucît una din îndatoririle Societății, stabilită prin dispoziții de ordin statutar era aceea de a întreține schimburi de publicații cu alte instituții culturale, în cursul anului 1923, Comitetul Muzeului a dispus redactarea unei adrese în 500 exemplare „ce se vor trimite tuturor oficialităților din țară (prefecturilor de județe, primăriilor din țară și personalităților cunoscute ca fiind dornice de a se interesa de mișcarea istorico-culturală a muzeului prin Buletinul său istorico-arheologic.

Cum procurarea materialului istoric, „ce privește țara întreagă necesită cheltuieli de deplasare", (în mod cu totul special excursiile de documentare inițiate de către organizatorii muzeului în scopul de a depista monumente și inscripții ; în Basarabia, Bucovina, Transilvania, Banat) Comitetul Muzeului a înaintat o adresă la 12 iulie 1926 Ministerului Transportului și Telecomunicațiilor solicitînd eliberarea unui abonament de clasa I „pe toate liniile ferate din țară" [14].

Astfel, de nenumărate ori, în coloanele Buletinului sînt înserate impresii deosebit de valoroase din timpul acestor excursii, ca de pildă, excursia efectuată de Gh. Ghibănescu, împreună cu un grup de profesori și elevi în părțile Ardealului și Banatului vizitînd orașele Sibiu, Blaj, Alba Iulia, Orăștie, Deva, Hunedoara, Sarmisegetuza, Caransebeș [15], în cursul anului 1923. Excursia a prilejuit nu numai cunoașterea unor monumente importante ci și o serie de observații realiste „deoarece piesele muzeelor din Sibiu, Blaj, Deva, reținîn mod deosebit atenția pentru studiu" [16]. În această idee colectivul muzeului a inițiat o activitate meritorie pentru cunoașterea muzeelor țării publicînd lucrarea „Muzeele din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș" semnată de Coriolan Petranu, și considerată pe bună dreptate, „extrem de interesantă pentru cunoașterea muzeelor din Transilvania".

Valoarea studiilor publicate a adus revistei un real prestigiu, fiind tot mai des solicitată de diferite instituții și persoane particulare din cele mai diferite colțuri ale țării Astfel la 17 ianuarie 1924, Muzeul Limbii Române din Cluj, solicita pe adresa sa „toate numerele apărute din prețioasa revistă, primită în schimbul „Dacoromâniei" [17].

La 13 februarie 1923 N.A. Bogdan, președintele Comitetului face cunoscut prefectului de Roman că „în urma dorinței arătate de a înzestra unele biblioteci ale cursului secundar urban și rural cu reviste, se trimite un număr de 10 exemplare [18].

13. Arhivele statului Iași, Fond. Muzeul Municipal Iași, I (1921—1925) fila 4/1921 ;
14. Arhivele statului Iași, Fond. Muzeul Municipal din Iași I (1921—1925), dosar 2/1923, fila 21 ;
15. „Ioan Neculce — Buletinul Muzeului Municipal din Iași", fasc. 3/1923, p. 210 ;
16. Coriolan Petranu, Muzeele din Transilvania, Banat Crișana și Maramureș, Buc. 1929 (publicat sub formă de recenzie în „Ioan Neculce — Buletinul Muzeului Municipal din Iași", 4/1924 ;

Din fondul de documente citat, deținem informația că pînă la 30 decembrie 1925 revista avea asigurat un număr de 75 de abonați, număr ce va spori cu fiecare an, cu toate greutățile ivite în tipărirea ei, mai ales „acum cînd tiparul — se specifica în documente— este foarte scump și se simte nevoia de o majorare a subvenției din partea Primăriei“ [19].

„Luînd în vedere scumpirea hîrtiei și a mîinii de lucru — se aprecia în ședința din 7 august 1923 a Comitetului Muzeului Municipal s-a dispus, pentru a nu se înceta apariția publicației — ca numărul colilor de tipar să se condiționeze cu mijoacele bănești de care s-ar putea dispune, fie printr-o desfacere mai mare de abonamente fie printr-o spornică donație, fie chiar prin credite extraordinare ce s-ar acorda de actuala administrație comunală în urma unor noi și energice intervenții [20].

În ședința de lucru a Comitetului Muzeului Municipal din decembrie 1930 se fare cunoscut că „zăbava pusă în apariția volumuluui al 9-lea din Buletinul „Ioan Neculce“ se datorește și greutăților prin care trece tipografia „Viața Românească“ cu rotația intermitentă a lucrărilor, cu reducerea salariilor și cu lipsurile sale generale care au adus apoi cu sine închiderea atelierelor și lichidarea societății“ [21]. Așa se explică de ce a doua parte a volumului al 9-lea din Buletin s-a tipărit prin contribuția benevolă a Cercului ieșenilor aflați în București.

Apariția revistei ca și prodigioasa sa activitate științifică a constituit un îndemn și o pildă demnă de urmat, deoarece, cu numeroase și considerabile sacrificii au fost „scoase din uitare“ mărturii de mare importanță istorică pentru neamul românesc.

17. Arhivele Statului Iași, Fond. Muzeul Municipal din Iași, pachet I (1921—1925), dos. 3/1924, fascicola 4 ;
18. Arhivele Statului Iași, Fond. Muzeul Municipal din Iași, I (1921—1925), dosar 2/1923, fasc. 2 ;
19. Idem, fasc. I 1928 ;
20. Ibidem, fasc. I 1928 ;

PREOCUPĂRI PENTRU ORGANIZAREA UNUI MUZEU „NICOLAE IORGA" LA BOTOȘANI ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

GHEORGHE MEDIAN

Între instituțiile muzeale care ființează în municipiul Botoșanti, un loc deosebit în inimile locuitorilor îl ocupă Casa memorială „Nicolae Iorga". Inaugurată la 28 noiembrie 1967 cu ocazia împlinirii a 27 de ani de la sfîrșitul tragic al savantului, această instituție prezintă prin intermediul unui mare număr de obiecte și documente, cele mai semnificative aspecte ale vieții și activității istoricului Nicolae Iorga, unul dintre fiii iluștri ai acestui oraș.

O casă memorială „Nicolae Iorga" la Botoșani, dat fiind monumentalitatea personalității savantului,, e un lucru firesc, dar de la prima inițiativă în acest sens, pînă la realizarea ei concretă, au trebuit să treacă aproape 40 de ani.

Prima inițiativă vizînd organizarea unui muzeu care să ilustreze viața și opera istoricului Nicolae Iorga datează din anul 1931, an în care. acesta își sărbătorea jubileul împlinirii vîrstei de 60 de ani. Mîndri de a se ști concetățeni ai marelui sărbătorit, botoșănenii vor căuta să-și arate în mod deosebit dragostea și admirația pe care i-o nutreau. Primăria îi va acorda titlul de cetățean de onoare al orașului [1], iar gazetele locale vor publica sub semnătura unora dintre cei mai cunoscuți intelectuali ai orașului o serie de articole omagiale.

Scoțînd în evidență meritele excepționale ale istoricului, aceste articole reliefau totodată faptul că, deși plecat încă de mic din Botoșani. Nicolae Iorga a păstrat permanent legătura cu orașul natal, contribuind la stimularea vieții culturale a acestuia „patronînd Universitatea populară ce-i poartă numele, conferențiind în nenumărate rînduri, dînd sfaturi, scriind articole [2], intervenind acolo unde intervenția sa n-ar fi știrbit nimic din faima sa de om, n-ar fi coborît întrucîtva numele său de mare român, preocupat de chestiunile mari ale neamului" [3].

1 Informatorul, Botoșani, an V, nr. 226, 8 februarie 1931, p. 1.

2 Enumerăm cîteva dintre articolele referitoare la Botoșani, scrise de N. Iorga: „Monumentele istorice din Botoșani" — Gazeta Botoșanilor, Botoșani, an I, nr. 3/1908 ; „Vecinii noștri", Idem, nr. 2-5/1908 ; „Moldova noastră și Bucovina", Idem, nr. 33/1908 ; „Trecutul Botoșanilor" — Informatorul—Botoșani, an. I, nr. 7, noiembrie, 1926 ; Botoșanii la sfîrșitul sec. al XX-lea „Știrea" Botoșani, an. I, nr. 32, 1933.

3 Informatorul, Botoșani, an V, nr. 127, 25 aprilie, 1931, p. 1.

O festivitate deosebită consacrată sărbătoririi lui Nicolae Iorga a fost organizată de către Asociația învățătorilor botoșăneni în ziua de 6 iunie 1931 — ziua de naștere a istoricului — în aula Liceului „Laurian". Cu această ocazie, vorbitorii — foști studenți ai profesorului — au prezentat diferite aspecte ale activității ilustrului lor dascăl și concetățean, subliniind faptul că „de 40 de ani de cînd conduce viața intelectuală a poporului român, domnul profesor Nicolae Iorga s-a arătat a fi un fenomenal om de muncă, un dărîmător de false sau exagerate valori, un creator în toate domeniile, un maestru al cuvîntului vorbit și un maestru al cuvîntului scris" [4]. Întreaga festivitate, ca și cuvîntările ținute au fost înserate în numărul special al „Revistei Școlii" pe lunile iunie—august 1931, dedicat lui Nicolae Iorga.

La aceste manifestări ale admirației față de marele savant, se adaugă acum propunerea organizării la Botoșani a unui așezămînt de cultură care să prezinte locuitorilor orașului, tinerei generații îndeosebi, viața și opera ilustrului savant, pildă demnă de urmat pentru toți concetățenii săi.

Propunerea venea din partea intelectualilor din oraș și ea viza organizarea unei biblioteci — muzeu, în care să poată fi cuprinsă și ilustrată atît viața cît și opera istoricului. Această propunere pornea de la faptul deloc onorant pentru botoșăneni că „marea majoritate a noastră, a botoșănenilor, nu-l știu, nu-l cunosc. Au auzit desigur de N. Iorga, dar nu-l cunosc... Căci a ști că Nicolae Iorga s-a născut la Botoșani, că este un mare „om", un savant, istoric, academician sau om politic nu înseamnă deloc a-l cunoaște... Căci Nicolae Iorga cel adevărat nu poate fi cunoscut decît din cartea pe care el însuși a scris-o, a cercetat-o, a interpretat-o, a răspîndit-o, a cultivat-o cu dragostea și perseverența cu care tatăl ideal urmărește creșterea în sănătate deplină a unicului și singurului său fiu" [5].

O chestiune esențială pentru transpunerea în practică a acestei propuneri o constituia găsirea unui local adecvat, lucru nu tocmai ușor, atîta vreme cît oficialitățile orașului nu erau dispuse să ajute rezolvarea ei. Singurul lucru pe care acestea l-au întreprins, în acest an aniversar, a fost acordarea numelui lui Nicolae Iorga străzii Liceului [6], pe care se afla Liceul „Laurian", al cărui elev fusese marele istoric, dar acest act nu avea, evident, decît valoare simbolică.

Tot pe strada Liceului, la nr. 12, se afla însă casa Marghioalei Vîzdogeasa, casă în care Nicolae Iorga locuise împreună cu mama și fratele său între anii 1876—1880. Această casă va fi propusă pentru a fi transformată în muzeu, considerîndu-se că „...ar fi un gest care ar înobila orașul — cumpărarea acelui imobil — care să fie transformat într-o bibliotecă-muzeu care să poarte numele lui Nicolae Iorga. ...Am face astfel, noi botoșănenii un gest de multdorita scuză față de Nicolae Iorga, căruia îi pretindem să-și recunoască botoșănismul, dar în schimb, prin

4 Revista Școlii, Botoșani, an VIII, nr. 6-7-8/1931, p. 1.
5 Informatorul, an V, nr. 10, 12 decembrie 1926, p. 1.
6 Informatorul, an V, nr. 226, 8 februarie 1931, p. 1.

purtarea noastră de pînă azi, îl obligăm să ne mustre, ba încă amarnic şi cu drept cuvînt" [7].

Propunerea a rămas însă fără ecou în rîndul autorităţilor, cu atît mai mult, cu cît, pentru casa, care se afla într-o avansată stare de uzură se cerea şi o sumă foarte mare — 400.000 lei [8], sumă pe care bugetul primăriei n-o putea suporta.

Dacă pentru imobil trebuiau bani, în ceea ce priveşte obiectele care urmau să fie expuse, se sugera ideea ca acestea să se adune din donaţii [9]. Urmau să fie strînse astfel... lucrările profesorului neamului, amintiri botoşănene din vremea copilăriei lui... cu ajutorul cărora... să se înjghebe un sanctuar, în care generaţiile tinere, acele slobode de cunoaşterea patrimoniului şi ştiinţei, să-şi facă educaţia sufletului şi a minţii la lumina atît de puternică a geniului românesc" [10].

Întrucît achiziţionarea casei de pe strada Liceului nu părea a avea sorţi de izbîndă, se vor avansa propuneri pentru alte localuri care să fie transformate în muzeu. Una din ele viza închirierea celor trei camere din foaierul Teatrului „Eminescu", iar celălaltă etajarea Şcolii „Marchian" [11]. Din păcate însă prima depindea de Consiliul Comunal, care nu a luat-o în consideraţie, iar a doua nu se putea realiza din motive tehnice : şcoala fiind veche şi şubredă nu permitea etajarea.

În această situaţie se revine asupra primei propuneri — cea mai întemeiată de altfel, susţinîndu-se că... „Trebuie să se facă imediat toate sacrificiile de către judeţ, comună şi cetăţeni în vederea achiziţionării acesteia, iar apoi să fie invitat un arhitect de la Comisiunea monumentelor istorice pentru a fi consultat în privinţa chipului cum ar fi consolidată" [12].

Foarte actuală este modalitatea în care autorul propunerii vedea restaurarea imobilului, care urma să se facă „fără ca să se schimbe nimic din starea ei actuală, fără ca să fie înfrumuseţată fără ca să se înlocuiască acoperişul de şindrilă printr-altul de tablă... neadmiţîndu-se... nici o modificare nici a interiorului, nici a exteriorului —, afară de suprimarea unui mic adaus pe care îl sugerase chiar N. Iorga cu cîţiva ani în urmă cînd vizitase casa" [13]. Raţiunea unui asemenea punct de vedere decurgea din faptul că „Monumentele vechi inspiră respect şi veneraţie numai atunci cînd au fost păstrate în forma şi înfăţişarea ce le-au avut în clipele însemnate din trecut şi-n timpul vieţii marilor oameni de amintirea cărora ele se leagă" [14].

Cu toate străduaniile depuse de intelectualii oraşului, achiziţionarea casei de pe strada Liceului părea în mod tot mai evident imposibil de realizat. Spre a salva totuşi de la o eventuală demolare clădirea, în

7 Ibidem.
8 Informatorul, an V, nr. 245, 21 iulie, 1931, p. 1.
9 Ibidem.
10 Informatorul, an V, nr. 226, 8 februarie 1931, p. 1
11 Informatorul, an V, nr. 245, 21 iulie 1931, p. 1.
12 Informatorul, an V, nr. 246, 28 iulie 1931, p. 1.
13 Ibidem.
14 Ibidem.

speranța că vreodată aceasta va fi transformată în muzeu se propune ocrotirea acesteia sau declararea ei „ca monument istoric, care să devină pentru generațiile viitoare un lăcaș venerat și scump, de care să se lege amintirea celui mai mare geniu al nostru... [15].

Venind în ajutorul acestei propuneri, pictorul botoșănean Victor Gallin a pictat casa în care a copilărit N. Iorga, expunînd acest tablou în expoziția deschisă în Palatul Camerei de Comerț și Industrie din Botoșani în luna iunie 1931 [16].

Cu toate acestea, casa nu a fost pusă pe lista monumentelor istorice — mai ales că președintele Comisiunii monumentelor istorice era chiar Nicolae Iorga și e de presupus că nici el nu ar fi putut să aprobe restaurarea unei clădiri care avea alt merit decît acela că se lega de propria sa viață.

Propaganda făcută însă în jurul casei, a făcut ca ea să se păstreze pînă în zilele noastre, intrînd în conștiința botoșănenilor drept casa în care Nicolae Iorga s-a născut — deși, după cum se știe el a locuit numai cîțiva ani aici — și reconstituirea ei în vederea transformării în casă memorială s-a făcut cu relativă ușurință.

Cu toate strădaniile depuse de intelectualii din Botoșani, în acea perioadă nu s-a putut organiza o casă memorială Nicolae Iorga în oraș. Anii grei ai crizei economice, dezinteresul autorităților locale, au făcut ca acest gînd frumos să nu se poată realiza. Încercarea rămîne însă ca o rază de lumină, ca un modest omagiu, adus de locuitorii orașului celui mai strălucit dintre concetățenii lor.

15 Ibidem.
16 Informatorul, an V, nr. 245, 21 iunie 1931, p. 2.

CENTRUL VECHI COMERCIAL DIN BOTOȘANI : ISTORIC, VALOARE ARHITECTONICĂ, VALORIFICARE

CORNELIU FILIP

Botoșanii — străvechi centru al Moldovei, atestat arheologic încă din secolul al XIV-lea [1] și documentar, ca tîrg, la 1439 [2], a avut pe parcursul Evului mediu și în perioada modernă, statut de însemnat centru comercial de tranzit și meșteșugăresc, aflat printre tîrgurile de frunte ale Țării Moldovei. Importanța sa comercială se explică prin situarea pe axul a două importante drumuri comerciale medievale cu caracter internațional : cel ce cobora de la Marea Baltică, prin Polonia, venind prin Cernăuți sau Hotin spre Iași ori Bacău, către Dunăre și Mare, traversînd Moldova de la nord la sud ; iar al doilea : cel ce venea din centrul Europei, prin Transilvania, pe la Vatra Dornei și Suceava și continua, fie în jos, spre Marea Neagră, ori prin Ștefănești, peste Prut, către Rusia sau ținuturile tătărăști din nordul Mării Negre. Cu unele inerente fluctuații ori modificări importanța acestor două căi, s-a menținut de-a lungul secolelor, pînă la sfîrșitul veacului trecut cînd, prin dezvoltarea rețelei de căi ferate, aceasta urmează în această parte a țării, în general, cursurile rîurilor importante și nu cornișele dealurilor, ca vechea rețea rutieră. Ca urmare, linia ferată ce face legătura cu Transilvania și partea de nord a Bucovinei, urmează văile Siretului și Sucevei și prin urmare, Botoșani este deservit de o linie ferată secundară realizată în 1871.

Datorită caracterului său de important centru comercial, la Botoșani constituirea și dezvoltarea sa edilitară, arhitectonică a fost determinată tocmai de această principală funcție — de mare centru de schimb, în special de produse agro-alimentare și meșteșugărești. Prin secolele XVII-XVIII întîlnim atestate documentar două tîrguri în partea centrală a urbei : tîrgul cel vechi, în zona ctitoriei domnești Sfîntu Gheorghe (zona de astăzi a halelor, spre bariera Sulița-Șefănești) și tîrgul cel nou (în zona ctitoriei domnești Uspenia — precum și bisericile : Sf. Ilie, Sf. Spiridon și Duminica Mare) înglobînd și „tîrgul vitelor" (zona oborului vechi ; în prezent școala generală nr. 8 — Parcul tineretului).

1 V. Chirica, P. Sadurschi, *Repertoriul arheologic al județului Botoșani*, *București*, 1976, partea a II-a, p. 53.

2 Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, apud. A. Gorovei, *Monografia orașului Botoșani*, f. a., 1926, p. 47.

De remarcat că la Botoşani, la 1579 este atestat cel mai vechi iarmaroc din Moldova [3], iar în secolul XVIII călătorii străini îl situează printre primele centre comerciale din Principate [4]. În perioada cuprinsă aproximativ între 1750—1850, prin fuziunea dintre cele două tîrguri, pe axa străzii Calea Naţională, avînd ca nucleu actuala piaţă 1907, s-a format zona centrală comercială. Ea făcea astfel legătura între drumurile ce veneau de la Dorohoi, Săveni şi Iaşi, şi totodată, între cele două zone comerciale ale oraşului : halele şi oborul vechi. Astfel, dacă zona actualei pieţe „1907" o întîlnim atestată documentar pe la 1740 [5], deja în planul întocmit în 1858 de Kugler, o găsim prin conturul pe care, cu mici modificări, şi-l păstrează şi acum.

Înainte de-a urmări evoluţia istorică şi arhitectonică a centrului vechi comercial, evoluţie pe care ne propunem s-o delimităm în timp în ultimele două secole, considerăm că este necesar să precizăm care este zona ce se defineşte ca centru vechi comercial şi care intră în atenţia edililor oraşului şi este propusă spre a fi declarată ca rezervaţie de arhitectură urbană şi deci conservată şi valorificată.

Documentîndu-ne pentru întocmirea prezentei comunicări am întîlnit trei asemenea delimitări. Astfel, potrivit foarte documentatului studiu întocmit de către arhitecta Eugenia Greceanu din Bucureşti în perioada 1976—1978, intitulat „STUDIUL ZONEI CU VALORE ISTORICĂ ŞI ARTISTICĂ DIN BOTOŞANI", care este indispensabilă pentru studierea problemei, zona centrului vechi comercial, propusă spre a fi declarată ca rezervaţie de arhitectură urbană, este cuprinsă în perimetrul străzilor : Independenţei, Dragoş Vodă, Gh. Doja, Calea Naţională, Anastasie Panu, Transilvaniei, Cuza-Vodă, Marchian şi Pictor Grigorescu, avînd ca axă Calea Naţională, adică perimetrul reunit al celor două vechi tîrguri medievale [6].

O a doua delimitare este legată de existenţa unei zone distincte, cu fronturi aproximativ continue de clădiri cu două şi chiar trei nivele, care serveau şi sînt şi acum folosite, pentru comerţ, cît şi loc de promenadă tradiţională a botoşănenilor. Această zonă cuprinde artera cu fronturile de clădiri de pe Calea Naţională între actualul sediu al Bibliotecii judeţene şi cel al poştei, înglobînd şi întreaga Piaţă „1907".

A treia delimitare pe care o vom folosi în comunicarea de faţă, o întîlnim în schiţa de sistematizare a municipiului, cu detaliu — zona centrală, aprobate în septembrie 1979 de către conducerea superioară de partid şi de stat şi care este propusă spre conservare ca rezervaţie de arhitectură urbană. Ea formează o zonă compactă pe Calea Naţională, fiind cuprinsă, pe de o parte, între magazinul „CRISTALUL" şi restaurantul „FLORA", inclusiv porţiunea de început a străzii Săvenilor pînă în strada Elena Rareş sau Independenţei iar pe cealaltă parte, de la

3 Eug. Greceanu, *Studiul zonei cu valoare istorică şi artistică din Botoşani*, p. 70.
4 *Călători străini despre ţările române*, vol. II, Buc., 1962, p. 124, 452.
5 Eug. Greceanu —, op. cit., p. 66.
6 Eugenia Greceanu, *Studiul zonei cu valoare istorică şi artistică din Botoşani, sub egida Muzeului de istorie al R.S.R.* — lucrare dactilografiată.

magazinul nou „BOTOȘANI", pînă la cel de carmangerie, înglobînd pe trei laturi Piața „1907".

Zona centrului vechi comercial s-a conturat treptat, așa cum am mai arătat, pe parcursul unui secol, detașîndu-se în special după 1858, cît și marele incendiu din 1887, prin regimul de înălțime : clădiri cu două și chiar trei nivele, cu fațade frumos și variat decorate, ce se detașează față de alte părți stradale din perimetrul zonei comerciale a orașului. Cîteva evenimente au marcat în mod deosebit evoluția ei arhitectonică. În 1829 — prin pacea de la Adrianopole — se eliberează comerțul exterior al Țărilor române cu bunuri agro-alimentare, ceea ce atrage în circuitul producției pentru piață o parte a marii boierimi, care părăsește moșiile și vine în oraș, unde se integrează în circuitul activităților comerciale. Totodată, supușii străini sînt atrași de comerțul ce înflorește prin punctele de frontieră apropiate de la Burdujeni și Mihăileni. Astfel, în planul Kugler din 1858, întîlnim ca proprietari, în actuala piață „1907", pe boierii Costachi Ciolac și Teodor Pisoțchi (latura de nord) și pe supușii străini : nemții Dr. Hinek, Rudolf von Kugler (autorul planului), Heinz Gruber și Johan Schmidt, cît și evreul Moișe Ghinchold. Se mai remarcă în acest plan sumar existența pe laturile lungi ale Pieții, a unor „dughenițe de scînduri portative", în fața proprietăților Ciolac și Pisoțchi, iar pe partea opusă, lîngă cele ale lui Kugler, erau „casîle din paianturi" [7]. Peste paisprezece ani, în 1872, în planul întocmit de ing. Ștefan Emilian găsim, deja, definit conturul aproximativ actual al zonei [8].

În această perioadă 1858—1872 are loc o schimbare în structura populației și a comerțului. Între 1850—1860 se produce o creștere masivă a populației, de la 13.796 (în 1832) la 27.147 (în 1860) [9], ceea ce înseamnă o dublare a numărului populației, spor determinat de emigrarea masivă de evrei din Galiția, populația evreiască urcînd de la aproape 2.000 (în 1832) la 14.315 locuitori (în 1891) [10]. Ei reușesc să ocupe treptat poziții dominante în comerț și meșteșuguri, să devină proprietari ai marilor magazine din zona centrală.

Un alt eveniment deosebit care a marcat evoluția zonei este marele incendiu din 3 iunie 1887, care a mistuit o porțiune din oraș, afectînd și o parte a clădirlor zonei comerciale, în special, cea a bisericii Uspenia. Refacerea rapidă a determinat unificarea fronturilor de clădiri, realizarea unor fațade reușite arhitectonic, a definit conturul actual al zonei. Se pare că pentru refacere, pe lîngă arhitecții locali, au fost aduși și specialiști străini în special din Imperiul Austro-Ungar, cu care botoșănenii făceau comerț intens. De remarcat că tot acum, la sfîrșitul secolului XIX și începutul secolului XX, se realizează și în restul orașului un larg program de construcții, în special în zona rezidențială marcată de Bulevard. Aici apar atunci reușite clădiri administrative și reședințe

7 Planul Pieții 1907 executat în 1857 de R von Kugler, *Arh. Statului Botoșani* — colecția planuri, hărți, schițe, nr. inv. 514.

8 Planul Pieții 1907 — executat în 1872 de ing. St. Emilian, *Arh. Statului Botoșani* — colecția planuri, hărți, schițe.

9 A. Gorovei, *op. cit.*, p. 51 și Istoria României, col. IV, Buc., 1964, p. 206.

10 A. Gorovei, op. cit., p. 92.

particulare la a căror construcție sînt atestați documentar arhitecți și meșteri străini : italieni, francezi și nemți, ceea ce ne determină să concluzionăm că ei au putut participa și la realizarea celor din centrul comercial.

După primul război mondial are loc asanarea pieții „1907", atunci Piața „Carol", înlăturîndu-se tarabele improvizate și ridicîndu-se în centrul pieții, monumentul eroilor, opera arhitectului local Horia Miclescu, inaugurat în 1929.

După cel de-al II-lea război monidal, datorită distrugerii și șubrezirii unor clădiri, cele de pe locul noului restaurant și a magazinului „BOTOȘANI" sînt demolate, apărînd un spațiu viran, ceea ce a condus la amplasarea pe acest teren a noilor construcții amintite.

Din punct de vedere arhitectonic, centrul vechi comercial se prezintă ca un front paralel de clădiri cu o continuitate remarcabilă, de o profundă unitate în diversitate, cu fațade de o excepțională varietate, rezumînd practic toate stilurile arhitecturale și decorative caracteristice pentru secolul trecut, cu unele realizări de o deosebită valoare artistică. Zona a fost puțin cercetată pînă în prezent, doar de arhitecta Eugenia Greceanu, în studiul amintit și de Paul Petrescu într-un articol publicat în 1969. Referindu-se la valoarea arhitectonică a acestei zone, Paul Petrescu sublinia că ea are „un aspect citadin evoluat, meritînd să fie conservat ca atare pentru a ilustra un moment important din dezvoltarea orașelor românești din secolul XIX, puține alte orașe din țara noastră, ne gîndim în primul rînd la Brăila, păstrînd o imagine atît de clară și completă a ceea ce a fost urbanismul românesc în secolul trecut [11]. Și avînd în vedere faptul că afirmațiile au fost făcute în urmă cu un deceniu în care, datorită rapidei sistematizări, majoritatea centrelor vechi comerciale au fost demolate, valoarea celui de la Botoșani este acum cu atît mai mare.

De remarcat și faptul că, studiind structura clădirilor din zonă, putem constata că fiecare în parte și toate în ansamblu, prezintă mai multe etape constructive, ce rezumă însăși evoluția urbanistică a zonei și a orașului. Astfel, după cum am mai arătat, trama stradală inițială se păstrează, cu ulițe laterale care asigurau aprovizionarea și o a doua ieșire. Totodată, subsolurile și o parte din parter păstrează structura zidurilor specific medievale, existînd o rețea încă necercetată de pivnițe,

11 Paul Petrescu, *Arhitectura civilă a Botoșanilor*, în „SCIA", seria artă plastică, tom. 16, nr. 2, 1969, p. 2, 292.

chiar pe mai multe nivele specifică, de altfel, tîrgurilor medievale românești.

Cercetînd înfățișarea actuală a planului și părții din spate al clădirilor, constatăm, ca o caracteristică, planul în formă alungită sau în L, determinate de tripla destinație a clădirilor : spațiul de comerț, locuință și atelier sau depozit de mărfuri. Dacă privim arhitectura acestor curți interioare, în special cele din strada Dacia, observăm că au geamlîcuri, pridvoare, coridoare pe piloni, etc., specifice în general secolului XVIII și începutul secolului XIX. Putem totodată remarca, comparînd planurile clădirilor și fațadelor, că în multe cazuri, sînt reunite mai multe clădiri printr-o fațadă comună. Cît privește decorația acestora, ea reprezintă elementul cu cea mai mare valoare artistică, rococoul, ecletism de școală franceză, Secensiori, aproape toate cu balcoane și console, încadrate armonios pe fațadă și care, luate în ansamblu, sînt de o deosebită realizare arhitectonică. Se disting, în special, clădirile ce adăpostesc acum sediul Direcției Comerciale, Hotelul „Rareș" și magazinul „Bucuria copiilor" — cu splendide decorații eclectice sau clădirea în stil romantic, unde se află un magazin de prezentare și desfacere.

Avîndu-se în vedere valoarea arhitectonică și istorico-documentară a zonei, cît și faptul că ea reprezintă principalul vad comercial al orașului, în ultimul deceniu, s-a conturat treptat ideea păstrării și valorificării sale. Astfel, în schița de sistematizare aprobată în 1979 — zona este propusă spre asanare și conservare. Deja au fost întreprinse unele măsuri în acest sens. Aș nota întocmirea în 1977 de către un colectiv de la Centrul de proiectări Suceava, a unui studiu al zonei, cu relevee ce cuprind o reconstituire a aspectului inițial al tuturor fațadelor. Pe baza lor E.G.C.L.-ul a trecut la refacerea sau întreținerea lor. De asemenea, s-au făcut unele reparații capitale la părțile din spate ale clădirilor, în special cele dinspre strada Elena Rareș. În urmă cu trei ani s-a oprit circulația autovehicolelor realizîndu-se un pietonal larg, marcat pe mijloc cu un șir de stîlpi metalici ornamentați în fier forjat pentru iluminat, soluție controversată și considerată provizorie, preconizîndu-se înlocuirea lor cu un sistem de felinare. În timpul verii se realizează în zonă un comerț stradal intens, prin tonete și prin instalarea de mese și jardiniere în fața restaurantelor. Toate parterele sînt folosite ca spații comerciale și de deservire a populației, iar una din pivnițe a fost transformată în cramă. În acțiunea de asanare a fost sacrificată în 1979 clădirea ce servea drept a patra latură a pieții „1907" și fundul pentru monumentul

eroilor. Se pare că moderna clădire a magazinului „BOTOŞANI" se leagă bine şi se integrează ansamblului iniţial.

Desigur că, prin includerea sa în viitoarea listă a monumentelor de arhitectură, ca rezervaţie urbană, zona centrului vechi comercial va putea fi mai bine conservată şi valorificată, avînd şanse să-şi amplifice calitatea de atracţie turistică şi vad comercial, de realizare reprezentativă pentru arhitectura românească din secolul trecut.

ASPECTE ETNOGRAFICE PRIVIND AGRICULTURA JUDEȚULUI BOTOȘANI, PREZENTE ÎN LUCRAREA „AGRICULTURA ROMÂNĂ DIN JUDEȚUL DOROHOIU" DE ION IONESCU DE LA BRAD

MARIA BUNEA

În comunicarea de față ne propunem să scoatem în evidență elementele și aspectele etnografice consemnate de Ion Ionescu de la Brad în lucrarea „Agricultura română din județul Dorohoi", tipărită la București în anul 1866.

Prin elemente și aspecte etnografice înțelegem, descrieri de așezări, locuințe, ocupații, elemente sumare de port popular, obiceiuri, așezăminte de cultură.

Lucrarea lui Ion Ionescu de la Brad pune accent pe problemele privind ocupațiile populației din zona amintită, autorul fiind inspector general de agricultură și-a propus să studieze problemele agricole legate de fiecare județ în parte.

Realizarea celor 32 de volume, potrivit numărului de județe, urmau să dea o privire generală asupra situației agriculturii române din a doua jumătate a secolului trecut.

Autorul prezintă din introducere scopul lucrării : ocupînd funcția de inspector în departamentul agriculturii, a dorit să atragă atenția, prin analiza ce o făcea, asupra situației agriculturii, scopul mărturisit fiind îmbunătățirea agriculturii din această parte a țării.

„Pornitu din simțimentului împlinirei datoriei, amu pusu mîna cu toată inima pe ocasiunea ce mi s-o presintatu de a face și în patria noastra investigațiuni agricoli ca cele ce amu făcutu în streinătate" [1].

Pentru realizarea acestui deziderat, autorul mărturisește că : „am fost silit a merge din sat în sat și a observa pretutindenea și pămîntul și oamenii și mijloacele lor de exploatare și de existență și de cîștiguri".

Pentru a scoate în evidență elementele etnografice prezente în lucrare, care nu sînt foarte numeroase, dar unele prețioase, am procedat la extragerea elementelor etnografice referitoare la așezări, ocupații, artă populară, obiceiuri.

---

1 Ion Ionescu, Agricultura română din județul Dorohoi, București, Imprimeria statului, 1866, pag. 1.

Lucrarea lui Ion Ionescu de la Brad cuprinde mai multe capitole cu privire la teritoriu, ocupații, populație, climă, comerț, industrie.

Constată prin cifre că cea mai mare parte din populația județului se ocupă cu agricultura :

„Munca agricolă este aici atît de profitabilă cît numai cu dînsa oamenii dobîndesc atît productele tuturor celorlalte industrii, dintre care cele mai multe nici nu există în județ, dar și un trai mai bun" [2].

Autorul observă că după promulgarea legii electorale de la 14 august 1864, s-au schimbat relațiile dintre muncitori și proprietarii pămîntului.

Practicarea sistemului de cultură trienal sau în trei hotare e atestată documentar încă din secolul XIV, cînd o parte din terenul agricol era semănat cu cereale de toamnă, altă parte cu cereale de primăvară, iar a treia era lăsată în pîrlog.

„Și în această vreme rămîne dominant sistemul de cultură bienal sau în două hotare, potrivit căruia o parte a pămîntului era semănat un an, iar în al doilea era lăsat să se odihnească" [3].

În lucrarea analizată se menționează faptul că întinderea pentru cultura mică era de doi și jumătate la cinci fălici pînă la zece fălici, pentru cea mijlocie de la 10 la 100 fălci, pentru cea mare de la 100 fălci în sus.

Dacă pînă în anul 1864, clăcașii erau cei care munceau pămînturile moșiilor, după această dată, notează autorul „antreprenorii industriei agricole și-au format plugurile lor și nu mai au nevoie de munca clăcașilor" [4].

Plugăria cu tot folosul ce îl aducea, întîlnea obstacole nu atît datorită numărului scăzut al muncitorilor, cît mai ales datorită faptului că producătorii nu aveau tîrguri de desfacere și produsele rămîneau nevîndude 2—3 ani.

Cei care nu puteau aștepta urcarea prețurilor, își prefăceau grînele în rachiu, produs ușor de transportat : „prefacerea productelor plugăriei în rachiu permite a se putea îngrășa și boii de negoț care se exportă în Austria și care formează o ramură importantă a agriculturii județului" [5].

Ion Ionescu de la Brad, observă numărul mare de velnițe răspîndite pe tot teritoriul județului : de exemplu la Ibănești o velniță mare a prefăcut în rachiu produsele moșiei.

Înafară de boii care se îngrășau în velnițe, autorul lucrării consemnează, creșterea și înmulțirea vitelor în plasele de la cîmpie, mai puțin locuite, de exemplu în plasa Prutului de sus, a Prutului de jos, a Bașeului.

În plasa Coșula, oamenii aveau vite frumoase, rasa fiind frumoasă și mare.

---

2 Op. cit., p. XI.
3 Op. cit., p. 127.
4 Op. cit., p. 133.
5 Op. cit., p. 173.

Una din ocupațiile consemnate de autorul cărții în analiza de amănunt ce o face diferitelor sate din plasele județului, este păstoritul.

În plasa Coșula, pămîntul era fertil, permițînd exercitarea acestei îndeletniciri.

Creșterea și înmulțirea oilor merinoase la Trestiana este consemnată astfel :

„Iarna se țin în grajduri, înadins făcute de piatră și acoperite cu șăndrilă și acolea se hrănesc cu paie și cu fîn" [6].

Din laptele oilor sătenii făceau caşcaval și brînză zburată și în continuare, Ion Ionescu de la Brad va prezenta metodele prin care se obțineau aceste două produse.

Reproducem mai jos :

„Caşcavalul se face punînd cheag în lapte, strîngînd caşul și punîndu-l să se usuce. După ce s-a zvîntat 3—4 zile, caşul se taie în felii subțiri și se pune la muiat, după care se frămîntă și se pune în tipar, apoi se scoate și se tescuiește [7].

Brînza zburată ce cuprindea în ea caş și urdă, este mai dulce decît brînza ordinară, în care se află doar caşul.

Mulțimea cultivatorilor, arată autorul, obține brînză ordinară și urdă. Numai cei cu puteri fac brînză zburată.

Lîna oilor se vinde la negustorii ce o duc în Austria și pe lîngă acest aspect, nu scapă observatorul, semnalarea prezenței textilelor de interior, a covoarelor de lînă „lucrarea lînei, văpsitul și țesutul ei".

Covoarele sînt — notează Ion Ionescu — „de o acurateță în desemn, de o vioitate în colorit și de o finețe, care face pe observator să întrebe din ce fabrică sunt ieșite ?"

Arată în continuare, că femeile torc lîna și fac nu numai obiecte de îmbrăcăminte, ițari și sumane, dar și scoarțe și lăicere, scoțînd în evidență, arta din zona analizată.

„Ele — femeile — se duc de culeg de pe cîmp plantele tinctoriale și apoi cu dînsele văpsesc lîna dîndu-i fel de fel de culori" [8].

Semnalează prezența producerii unei pînze subțiri de lînă pe care femeile o vopsesc confecționînd fuste.

În privința țesăturilor de lînă, ținutul se deosebește nu numai prin scoarțele și lăicerele frumoase, confecționate în gospodărie, dar și prin covoarele de preț, confecționate manual, care conservă tradițiile artistice moștenite.

Ion Ionescu de la Brad prezintă în lucrare cîteva aspecte legate de locuință, de interiorul acesteia.

Femeile, în general, sînt harnice, cu torsul, adică cu țesutul, cu livada, cu stupii, cu văcușoarele, ține casa și o ține atît de bine, atît de

6 Op. cit., p. 362.
7 Idem, p. 499.
8 Idem, p. 248.

îndestulată, atît de frumos îmbrăcată cît simte cineva o plăcere să stea întrînsa" [9].

La Zvorîştea rămîne uimit de frumuseţea şi durabilitatea acareturilor, toate fiind de piatră, acoperite cu şindrilă şi ţinute în cea mai bună stare.

La Cristineşti, arată autorul, casele sînt frumoase, comode, spaţioase, îngrădite bine şi înconjurate cu livezi cu pomi roditori. Multe locuinţe au patru camere, podite cu scîndură şi acoperite cu şindrilă.

Consemnează existenţa unor săteni care avînd casele pe costişă, s-au întins cu împrejmuirile lor pînă la pîrîu şi şi-au făcut astfel heleştee cu peşte.

Împrejurul caselor semnalează existenţa livezilor cu pruni şi cu alte poame.

Prunele se usucă în lozniţă, ce este făcută din nuiele şi este aşezată deasupra unei gropi în pămînt, în care se face focul, afumînd fructele.

În mai toate satele, subliniază prezenţa stupilor care aduc venituri însemnate.

Ion Ionescu de la Brad, prezintă instrumentarul agricol :

Plugul este acel gros cu roate şi tras de 6—8 boi.

Semnalează apoi existenţa grapei cu spini, rareori înlocuită cu grapa cu dinţi de fier, sau de lemn, folosită la semănături.

Documentul citat ne dezvăluie în continuare, un alt aspect important al cultivării pămîntului în trecut.

Sistemul tradiţional vechi, cel mai folosit era sistemul plurienal, adică pămîntul de ţarini, se cultiva mai mulţi ani, pînă cînd sărăcea, după care se lăsa să se înţelenească, să se refacă.

„Pămînturile obosite de producere şi învechite se înnoesc prin abandonarea lor în toloacă sau pîrloagă" [10].

Cu toate acestea, se menţionează în continuare, în unele sate, oamenii au simţit nevoia de a îmbunătăţi pămîntul, fără a-l lăsa să se mai odihnească.

Din numeroasele exemple date, extragem unul referitor la Hudeşti :

Autorul constată că : „moşia fiind mare, locurile învechite se lasă să se îmbunătăţească prin repaos şi în locul lor se iau în cultură altele, noi, care se cultivă pînă se învechesc ; şi apoi iarăşi se lasă, schimbîndu-se astfell ocurile cele vechi, cu cele noi" [11].

În satele unde se cultiva mai multă secară, orz, ovăz, „păpuşoi", ţăranii coboară în stepa Jijiei, arendînd pămînturi bune, plătind cîte doi trei galbeni „falcea" de ţarină pe an, cultivîndu-le pe acestea cu păpuşoi.

Datorită climei, arată autorul, destul de aspră şi de nestatornică, în această parte de sus a ţării, agricultura din zonă suferă modificări :

9 Op. cit., p. 134.
10 Op. cit., p. 135.
11 Idem, p. 332.

„Via se cultivă foarte puțină, abia sunt 143 de vie în tot județul și vinul, în genere, este acru și nu ține mult“ [12].

Plugăria județului se face pe 48,460 fălci, din o întindere totală de 182,081 fălci ; se trage concluzia că întinderea pămîntului afectat plugăriei, era de aproape 4 ori mai mic, decît cel lăsat păstoriei.

Porumbul ocupa cea mai mare parte din întinderea de pămînt, 40%, apoi grîul 24%, secara 20%, orz 14%, hrișcă 11%, mei 6 și jumătate la sută.

Porumbul era rînduit în sistemul trienal, urmînd grîul de toamnă.

Secara și orzul se cultivau mai mult pentru a se preface în rachiuri.

Ion Ionescu de la Brad, acordă în lucrarea sa un spațiu larg aspectelor legate de îmbunătățirea agriculturii din această zonă și cînd subliniem acest aspect ne referim la propunerea sa, după ce semnalează la Pomîrla școala comunală, de a se ridica acolo o școală profesională, de agricultură practică, cu o mică fermă model, în vederea dobîndirii de cunoștințe folositoare în domeniu.

De asemenea subliniază faptul că :
„Introducerea uneltelor și mașinilor agricole are să aibă o înrîurire salutară asupra îmbunătățirii culturii plantelor. O grapă bună amănunțind bulgării, înfoind ogoarele va permite semințelor a cădea în pămîntul cel mai bine pregătit pentru reușita lor. Sapa de cal va putea înlocui prășitul dintîi al păpușoiului și rariță prășitul de al doilea cu aceste două mașini se va face o economie considerabilă în cheltuielile de producere“ [13].

Deci dintre unelte este menționată sapa de cal, rariță iar dintre practicile adoptate în perioada întreținerii culturilor au fost muncile în dijmă sau în parte, pentru prășit și cules.

Munca în agricultură nu poate avea rezultate bune fără instrumente și mașini agricole ; obiectiv, autorul arată că din acest punct de vedere în ținutul analizat sînt semnalate un număr relativ mic de mașini agricole.

Predomină plugul cu roate trase de 4—6 boi (amintit), grapa care mai mult mătură suprafața ogorului, decît sfarmă bulgării, carul primitiv, bătutul porumbului cu ciomege, treeratul grîului cu cai, curățatul lui cu lopata și cu vîntul.

Sînt consemnate și unele progrese pentru că, arată Ion Ionescu de la Brad : „de la unelte și de la mecanică agricolă trebuie să se înceapă facerea progreselor în agricultura noastră“ [14].

În acest sens, de exemplu, rariță de la Zvorîștea, unde altfel există și un atelier de construcții și reparații agricole, care a obținut la Iași, la concursul de pluguri, locul I și medalia de argint.

Lucrarea lui Ion Ionescu de la Brad, prin informația ce o prezintă, este o contribuție valoroasă privind agricultura ținutului, iar aspectele etnografice semnalate, scot în evidență particularități ale acestei zone.

---

21 Op. cit., p. 332.
13 Op. cit., p. 464.
14 Idem, p. 197.

Résumé

Cet exposé met en évidence une partie des aspects ethnographiques présentees dans l'ouvrage „L'agriculture roumaine du département de Dorohoi", Bucarest, 1866, par Ion Ionescu de la Brad.

L'auteur nous donne par cet ouvrage une vision générale sur la situation de l'agriculture de cette contrée, il suggère, en même temps, des moyens pour l'améliorer.

Il y a dans cet ouvrage des descriptions des habitats, des logements, nous trouvons aussi la présentation des occupations, des élements du port populaire, des coutumes, des établissements de culture.

Les information contemes détermine, la contribution prétieusé de cet ouvrage en ce qui concerne l'agriculture de la région, surtont par les aspects particuliers.

INTERIORUL ȚĂRĂNESC

ANGELA OLARU

Organizarea interiorului țărănesc în zona Botoșanilor se încadrează în schema mai largă de organizare a interiorului țărănesc din Moldova, care prezintă unele trăsături comune cu interiorul țărănesc din întreaga țară.

Referiri la interiorul țărănesc din Moldova sînt puține. Cea mai veche aparține lui Paul de Aleppo care scria în 1650 : „Înăuntru... laviţele sînt aşezate în jur şi o masă la mijloc, sau un fel de pătrat de lut verde sau roşu iar în casele celor bogaţi de oale lustruite sprijinite de doi stîlpi şi avînd capac de fier în vîrf. Casele oamenilor sînt aici mai calde iarna decît la băile noi [1]

Pentru zona Botoșanilor referirile la interiorul țărănesc sînt întîmplătoare, unele destul de concludente pentru a ne forma totuși o imagine cuprinzătoare asupra acestui domeniu al culturii populare de aici. În studiul său „Igiena țăranului român" [2] Gheorghe Crăiniceanu face referiri mai cu seamă asupra arhitecturii zonei, dar acestea sugerează și unele particularități ale interiorului țărănesc de aici.

I. Ionescu în lucrarea sa „Agricultura română din județul Dorohoi" [3] prezintă pe larg interiorul unei case de răzeș, care îmbină în organizarea sa elemente caracteristice inteiorului țărănesc cu cîteva elemente specifice interioarelor boierești din acea vreme (culmi, lăzi de Brașov cu zestre clădită pe ele, apar alături de divanuri cu saltele și perne de puf etc.) Acest interior respectă totuși schema de organizare a interioarelor țărănești moldovenești, astfel încît constituie un interesant material de studiu.

O serie de monografii întocmite în decursul timpului vin să întregească documentația asupra acestei zone. Astfel, monografiile din 1904 [4] dau date cuprinzătoare în special cu privire la mobilierul țărănesc specific zonei. O descriere veridică și în amănunt, care creionează caracteristicile interiorului țărănesc pentru casa cu două camere și tindă la

1 Ch. Crăniceanu. Igiena țăranului român, București, 1895, p. 41.

2 Ibidem, Agricultura română din județul Dorohoi, București, 1866, p. 206.

4 x x x Arhivele statului Botoșani, Fond Prefectura Botoșani, Dosar 268/1904. Monografiile comunelor Durnești, Zlătunoaia, Cucorăni, Dîngeni, Tudora.

mijloc o găsim în „Monografia satelor care compun parohia Cordăreni din comuna Dumeni“ [5] apărută în 1912.

Referiri cu caracter mai general la interiorul țărănesc din zona studiată aflăm și-n monografiile întocmite în 1938 [6] pentru comunele din fostul județ Botoșani (întocmite de învățătorii comunelor după un chestionar amănunțit).

Mult mai cuprinzătoare și mai documentată, monografia fostului județ Dorohoi [7] editată de Banca Națională a Dorohoiului tot în 1938, oferă posibilitatea de a urmări în timp evoluția interiorului țărănesc, modul în care acesta păstrează elementele specifice, eventualele schimbări intervenite în decursul timpului.

Studierea interiorului țărănesc a arătat că acesta este condiționat în evoluția sa de o serie de factori dintre care amintim : 1) mediul cultural ; 2) ocupațiile ; 3) stadiul dezvoltării tehnice la un moment dat ; 4) schimburile culturale, clima etc [8]. De acești factori vom ține seama și-n studiul de față care se referă la cercetarea interiorului zonei Botoșanilor în evoluția sa începînd de la tipul cel mai simplu de locuință semiîngropată, monocelulară și ajungînd pînă la casa cu plan complex, cu 3 și 4 camere de astăzi.

În 1891 mai existau încă în fostele județe Dorohoi și Botoșani 2.238 bordeie [9] — poate impropriu denumite, mai curînd locuințe semiîngropate. Prezența acestor locuințe în peisajul arhitectural al așezărilor din zonă este atestată și-n monografiile din 1904 cînd în fiecare localitate se mai aflau cîteva bordeie [10].

Planul unei asemenea locuințe era simplu [11]. El cuprindea o singură încăpere în care familia își desfășura întreaga viață.

Concomitent cu existența acestui tip de locuință, întîlnim și locuința monocelulară de suprafață în proporție destul de mare pentru începutul secolului al XVIII-lea. Locuinței compusă dintr-o singură cameră i se adaugă către sfîrșitul ecolului al XVIII-lea, tinda care servea ca spațiu de trecere. Acest tip de locuință era predominant putem spune în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea în zona Botoșanilor (conform relatărilor autorilor amintiți). În dorința îmbunătățirii condițiilor de confort acestei locuințe i se adaugă cea de a doua cameră către începutul secolului al XIX-lea, tinda rămînînd centrală în acest caz. Noua cameră preia o serie din funcțiile primei camere devenind camera curată, împodobită frumos, loc de depozitare a lucrurilor de preț din casă, nefiind

5 Econom Dr. D. I. Grigorescu, Monografia satelor care compun parohia Cordăreni din comuna Dumeni, județul Dorohoi, Dorohoi, 1912, p. 28.

6 x x x Arhivele Statului Botoșani, Fond Prefectura Botoșani, Dosar 276/1938, Monografii ale comunelor din județul Botoșani.

7 x x x Banca Națională a Dorohoiului, Monografia județului Dorohoi, 1938, p. 79.

8 Georgeta Stoica, Arhitectura interiorului locuinței țărănești, 1974, p. 11.

9 Gh. Crăiniceanu, Operă citată, p. 44 „În județul Botoșani erau în 1891, 1486 bordeie iar în județul Dorohoi erau 752 bordeie“.

10 x x x Arhivele Statului Botoșani, Fond Prefectura Botoșani, Dosar 268/1904, Monografiile comunelor Durnești, Zlătunoaia, Cucorăni, Tudora, Dîngeni.

11 Gh. C. Crăiniceanu, operă citată, p. 86.

niciodată încălzită.. Această locuință cu două camere și tindă ocupă locul imediat, după locuința cu o singură cameră și tindă, în evoluția planurilor de casă, coexistînd multă vreme alături de prima.

Predominantă în zonă la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea astăzi există în proporție de 20—25%.

Începînd din a doua jumătate a secolului al XX-lea apare tipul de locuință cu 3 și 4 camere, în care fiecare cameră preia o funcție anume. Teoretic. De fapt există tendința ca întreaga viață de familie se se desfășoare tot într-o singură cameră (cea încălzită). În acest sens se poate spune că începînd cu primul tip de locuință (cea monocelulară) și pînă la locuința modernă cu 3 și 4 camere se poate constata că întreaga familie își desfășoară activitatea zilnică în camera în care se află sistemul de încălzit și preparat hrana.

Tinda, camera de locuit (casa), camera curată (cas'cei mare), podul, sînt principalele categorii de încăperi pentru planurile II și III de locuință din zonă.

Ce funcții au aceste încăperi ?

TINDA

În tindă se intră direct de afară de pe prispă, pe ușa aflată în mijlocul peretelui tinzii. La unele case se mai află o ușă și-n peretele opus intrării. Tinda avea dimensiuni variabile. La casa compusă dintr-o singură cameră (tip II) tinda are dimensiuni de 5 × 3 m, fiind mai mare decît la locuința compusă din două camere și tindă (tip III) cînd dimensiunile tinzii sînt de 2 × 4 m.

Tinda nu avea fereastră, doar o gaură cît pumnul făcută în peretele din spatele casei, pentru aerisire și observare a curții și acareturilor din spatele casei. Tinda la locuința de tip II nu avea tavan construcția acoperișului fiind vizibilă în interior. Pe jos tinda era fețuită cu lut și balegă. Pereții erau tencuiți și văruiți.

Tinda din zona cercetată nu a fost niciodată încălzită dat fiind faptul că tinda nu era locuită ca-n alte zone (Făgăraș, Hunedoara) unde cuptorul scos din camera de locuit era dus în tindă. În zona Botoșani tinda servea ca spațiu de trecere și loc de depozitare a unor produse (saci cu făină, putina cu brînză, chiupul cu borș, etc.). Tot aici se afla scara de la pod, unelte mici și alte ustensoile casnice și gospodărești.

CAMERA DE LOCUIT „CASA"

Țăranul și-a orînduit casa, încăperea de locuit în așa fel încît aceasta să răspundă nevoilor de viață, de fiecare zi. Dat fiind legătura între viața omului și casa de locuit, interiorul țărănesc reflectă condițiile de viață în care trăiește familia țăranului în casa respectivă. Ca notă caracteristică a interiorului casei de locuit din zona studiată se poate sublinia simplitatea deosebită.

În camera de locuit se intră din tindă printr-o ușă situată în colțul dinspre peretele fațadei. Încăperea aceasta avea dimensiuni variabile, fiind mai mare (circa 5 × 4 m) în cazul tipului II de locuință (o cameră și tindă) sau mai mică (circa 4 × 4 m) în cazul tipului III de locuință

(două camere şi tinda la mijloc). Înălţimea pereţilor era de circa 2,20 m — 2,40 m. La casele vechi tavanul era din scînduri susţinut de grinzi de lemn tăiate în 4 muchii, între care grinda principală era grinda de la mijloc ce susţinea întreaga construcţie a tavanului. Către sfîrşitul secolului al XIX-lea tavanele au început să se lucreze din grinzi mai subţiri care susţineau o îngrădeală de nuiele peste care se lipea lut şi apoi se văruia, tavanul fiind drept şi în acest caz. Pe jos camera de locuit era feţuită cu lut şi balegă. Pereţii erau tencuiţi şi văruiţi. Camera de locuit în cazul locuinţei cu tindă şi o încăpere (tipul II) avea trei ferestre, dintre care două situate în peretele faţadei (de obicei la mijloc) fiind alăturate cu o distanţă de circa 30-40 cm între ele. Fereastra a treia se află pe peretele opus intrării, situată asimetric (către peretele faţadei).

În cazul tipului III de locuinţă compus dintr-o tindă şi două camere, exista tendinţa ca în camera de locuit să se renunţe la cea de a doua fereastră de pe peretele faţadei, rămînînd una singură, situată la mijlocul peretelui.

Ferestrele caselor erau de obicei fixe, avînd dimensiuni reduse (circa 30 × 40 cm sau 50 × 40 cm). La începutul secolului al XX-lea ferestrele cu două ochiuri şi care se puteau deschide constituiau o noutate, fiind întîlnite într-un procent destul de redus.

Monografiile comunelor, Zlătunoaia, Gorbăneşti, Tudora, Cristeşti, întocmite în 1904, oferă date amănunţite în acest sens, date concludente de altfel pentru întreaga zonă. Iată spre exemplu situaţia existentă în comuna Tudora. „Casele cu o încăpere (şi tindă n.n.) au trei ferestre, cele cu două încăperi 5 ferestre (2 la camera de locuit şi 3 la camera de curat n.n.) — mărimea ferestrelor 50 cm înălţime, 30 cm lăţime) 10% ferestre se deschid“ [12].

Acelaşi lucru apare menţionat şi-n monografia comunei Cucorăni „Casele cu două odăi au 5 sau 6 ferestre, iar cele cu o încăpere (şi o tindă) cu 3 ferestre. Ferestrele la cele mai multe sînt prinse în pereţi. În mic număr ferestrele au 50 × 70 cm, apoi 50 × 40 cm şi 40 × 30 cm“ [13].

Şi pentru celelalte localităţi (Gorbăneşti, Durneşti, Cristeşti) apar menţiuni asemănătoare cu privire la ferestrele încăperilor [14].

În interiorul camerei de locuit cele patru puncte de greutate [15] colţul cu sistemul de încălzit, colţul cu patul, colţul cu laviţele în unghi cu colţul blidarului, cunosc următoarea repartiţie : sistemul de încălzit şi reparat hrana se află în dreapta intrării, în colţul format de peretele median şi peretele longitudinal din spatele casei. În continuare, lîngă acelaşi perete longitudinal se întinde patul pe capătul căruia se află aşezate lada de zestre (în cazul tipului II de locuinţe (o cameră şi o tindă). Pe lîngă peretele opus intrării (cel cu o singură fereastră) se află o laiţă care se întîlneşte în colţul format cu peretele

12 x x x Arhivele Statului Botoşani, Fond Prefectura judeţului Botoşani, Dosar 268/1904, p. 95.
13 Ibidem, p. 11.
14 Ibidem, p. 73, 95, 135.
15 Georgeta Stoica, Operă citată, p. 19.

fațadei, cu o altă laiță ce se întinde pe lîngă acest perete. Urmează colțul cu blidarul sau dulapul de vase.

Deasupra patului se află „culmea" (o prăjină de lemn prinsă de grinzile tavanului). Pe ea se puneau hainele. În camera de locuit se folosea de obicei masa mică rotundă, care nu avea loc fix fiind scoasă în tindă sau pe prispă după întrebuințare — mai recent se așeza în colțul cu laițe o masă înaltă, pe care se servea la musafiri sau în zilele festive. (fig. 1). În camera de locuit (casa, se mai aflau 3—4 scăunele mici care nu aveau loc fix. De obicei, după întrebuințare erau puse sub pat sau laițe. Pe pat, în camera de locuit s-au pus mult timp rogojini în locuințele mai modeste, iar mai recent lăicere din cînepă. Pe peretele de lîngă pat se afla păretarul, lucrat tot din cînepă, iar în partea de sus a acestuia se afla un lăicer. Rareori la icoană (aflată în peretele dinspre răsărit) se afla un ștergar prins în formă de fluture. Laițele erau de obicei goale, fără să fie așternut ceva pe ele.

În camera de locuit se aflau și cîteva ustensile de uz casnic (covata de făină, căușul pentru luat făina, vase de bucătărie, oale, străchini, linguri, etc.). De obicei acestea erau așezate fie pe vatră, fie deasupra hornului, fie în blidar. În coșuri împletite agățate în cuie se aflau de multe ori diferite mărunțișuri și obiecte de primă necesitate.

Cămăruța (iatac peste tindă)

Cămara (iatac peste tindă, iatac în fundul tinzii, căsuța etc.).

În evoluția planurilor de casă prin împărțirea tinzii în două la locuința cu tindă și o cameră se crează un spațiu care rareori era folosit drept camară de alimente. De multe ori familia se retrăgea în această cămăruță care purta denumiri diferite (vezi cap. arhitectura) iar încăperea mare rămînea camera de curat. În această situație aici era mutat sistemul de încălzit — compus din cuptor și vatră — mai recent și sobă. În această cămăruță se intra printr-o ușă aflată în mijlocul peretelui ce despărțea tinda în două. Cămăruța aceasta desprinsă de tindă a primit tavan care era tencuit și văruit la fel ca pereții, pe jos fiind lutuită. Interiorul acestei cămeruțe era organizat la fel cu cel al camerei mari de locuit, nelipsite fiind patul, laițele (mai scurte), masa mică rotundă, culmea, blidarul etc., în așa fel încît această cămeruță reprezintă în mic o copie a camerei de locuit mai mari.

Camera de curat (casa cea mare)

În planul casei cu două camere și tindă la mijloc, camera de locuit se află de obicei în stînga intrării iar camera de curat în dreapta.

Această cameră are aceeași construcție interioară ca și camera de locuit și din punct de vedere al repartizării ușilor și ferestrelor, cu deosebire că această cameră are dimensiuni mai mari (circa 5 × 5 m). Camera aceasta nu este niciodată încălzită.

Cu privire la mobilier se poate spune că această încăpere păstrează aceeași notă de simplitate ca și camera de locuit. Mobilierul nu s-a îmbogățit cu nici o piesă, în plus în afară de masa înaltă situată în mijlocul peretelui opus intrării.

În camera curată, în prima fază de organizare a interiorului, s-a continuat același sistem ca și-n camera de locuit. Patul aflat lîngă peretele longitudinal din spatele casei, continuat de laița aflată pe peretele opus intrării și lîngă cel al fațadei, excepție făcînd prezența mesei înalte situată la peretele opus intrării și dispariția dulapului de vase.

În a doua fază de evoluție a interiorului apare al doilea pat care ia locul laiței de lîngă peretele fațadei iar masa înaltă situată acum între cele două paturi paralele, va ocupa locul imediat lîngă perete prin dispariția și a acestei laițe (fig. 2). În jurul mesei apar scaunele înalte cu spetează. Lada de zestre va sta totdeauna la căpătîiul patului aflat lîngă peretele longitudinal din spatele casei. De fapt, acest pat rămîne același din prima fază de evoluție a interiorului de aici. Rămîne patul ce se întinde de multe ori de la un perete la celălalt avînd lungimea casei, fiind și mult mai lat decît patul nou introdus în cameră. Acest de al doilea pat va avea dimensiunile unui pat obișnuit deosebindu-se de primul tocmai prin aceasta. Culmea, ca element tradițional al interiorului de aici, va rămîne și-n a doua fază de evoluție, fiind situată tot deasupra patului mai lat al încăperii.

Frumusețea acestei camere constă în bogăția de lăicere și scoarțe, ștergare și năfrămi care dau căldură interiorului, îl fac mai primitor, îi dau culoare. Pe pat și laiță se aflau lăicere de lînă iar mai tîrziu macate. Deasupra patului și a laițelor erau întinse păretare iar în partea de sus a acestora erau prinse lăicere de lînă, frumos ornamentate cu alesături (în a doua fază de organizare a interiorului apar în locul lăicerelor scoarțele lungi și înguste cu un colorit deosebit de nunțat).

Deasupra lăicerelor, pe spațiul dintre lăicer și tavan, erau prinse ștergare în formă de fluture și năfrămi pătrate din pînză care au cusute colțuri sau pe mijloc motive geometrice sau florale. Pe peretele dinspre răsărit se aflau 3—4 icoane, așezate pe o poliță de lemn ce poartă denumirea de iconar, fiecare icoană fiind încadrată în partea superioară de un ștergar prins în formă de fluture. Deasupra ușii și a ferestrelor erau prinse ștergare tot în formă de fluture.

Un loc de seamă în ansamblul decorativ al interiorului acestei camere revine patului aflat lîngă peretele longitudinal din spatele casei. Acesta va da posibiltatea etalării a tot ce este mai de preț în interiorul casei țăranului. Pe acest pat se vor așterne lăicerele și macatele cele mai frumoase, pe peretele de lîngă el se vor întinde lăicerele și scoarțele cele mai reușite, pe lada de zestre aflată la colțul patului spre peretele opus intrării se va aranja zestrea fetelor din casă — care ajungea de multe ori pînă în tavan.

Zestrea era compusă din lăicere și scoarțe de lînă, pînză de saci făcută din cînepă, macaturi, perne și plăpumi. În ladă se păstrau haine mai de preț, suluri de pînză de bumbac etc. (foto 1).

Deasupra patului se afla culmea pe care erau înșirate într-o manieră pitorească hainele de sărbătoare, acoperite fiind cu o prostire (cearșaf) din pînză albă cu o datelă (horbotă) lată de 20—25 cm, lucrată cu igliță.

Pe sub laițe și paturi se vor așeza cu grijă ulcioarele și blidele primite la moși.

Colțul cu icoane

O atenție deosebită se acorda în camera curată colțului cu icoane. Aflat în partea de răsărit a casei, colțul acesta cuprindea 3—4 sau mai multe icoane pictate pe lemn, aduse de călugări și negustori din alte părți ale țării. Rareori pictate de preoți și localnici. Icoanele se așezau pe o poliță frumos ornamentată „iconar". În partea superioară acestea aveau fixate ștergare prinse la mijloc iar între ele se puneau buchete de busuioc.

Ceramica

În decorarea interioarelor din zona Botoșanilor spre deosebire de alte zone din țară (Transilvania, Banat etc.) ceramica nu a jucat un rol însemnat. Ulcioare, străchinele de ceramică date la moși se păstrau de multe ori puse chiar sub laițe și paturile din camera curată. Cele mai frumoase exemplare erau expuse în blidare din camera de locuit.

Sistemul de încălzit și preparat hrana

În interiorul camerei de locuit sistemul de încălzire și preparare al hranei deținea un rol important. În jurul acestuia gravita întreaga viață a celor din casă, dat fiind rolul important al cuptorului, avînd în vedere faptul că acesta centrează multiple aspecte și multimple soluționări ale nevoilor de viață ale omului de aici. El reprezenta sursa de căldură, servea ca loc de preparare al hranei, pe cuptor se dormea avînd în cazul acesta rol de pat, preferat de bătrîni în special și copii, iar laițele cuprinse în structura cuptorului serveau drept loc fie pentru odihnă fie pentru îndeplinirea unor treburi gospodărești.

Sistemele de încălzit cunosc în decursul timpului o evoluție determinată de schimbările intervenite în planurile de casă, de pătrunderea unor elemente de tip orășenesc și de alți factori care duc la o serie de modificări. Această evoluție s-a menifestat în zona Botoșanilor pe linia simplificării, a economisirii de spațiu.

În locuința compusă dintr-o cameră și o tindă și în cea cu două camere și tindă la mijloc sistemul de încălzit era format din vatră, cuptor și horn, pînă către mijlocul secolului al XIX-lea cînd se adaugă soba cu plită (foto 2).

Vatra

Este o construcție complexă de formă paralelipipedică reprezentînd baza pe care este ridicat cuptorul și hornul. Ea are lungimea de circa 1—$1^1/_2$ m și lățimea de circa 2 m, cu înălțimea de circa 40—60 cm de la sol. Vatra era construită dintr-o îngrăditurâ de nuiele și pari în care era pus pămînt umed ce se bătătorea cu maiul după care se fețuia cu lut. Mai recent vetrele au început să fie construite din cărămidă. Vetrele ocupau de obicei un sfert din suprafața întregii locuințe fiind lipite de peretele median și cel longitudinal din spatele casei. Pe vatră se con-

struia cuptorul lăsîndu-se în față un spațiu liber unde se deschidea și gura cuptorului și pe care se gătea mîncarea.

Cuptorul este o cavitate boltită, construită deasupra vetrei. Acesta se construia în zonă în modul următor : pe vatră se puneau trei saci umpluți cu boabe de porumb — doi dedesubt și al treila deasupra între cei doi. Peste aceștia se îndoiau în semicerc nuiele (clăbuci) care aveau capetele fixate la baza sacilor, în pămîntul vetrei. Deasupra nuielelor se lipea un strat gros de pămînt umezit. După 2—3 zile, timp în care pămîntul lipit se usca, porumbul se scotea din saci, după care se dădea foc în interiorul cuptorului. Nuielele ardeau și bolta cuptorului rămînea consolidată prin ardere. Denivelările rămase în lutul cuptorului în urma nuielelor înșirate, erau netezite cu ajutorul unui hîrțel.

Paralele cu acest mod de construcție se practicau și alte sisteme de construcție ale cuptorului. În partea de sud a zonei, cuptoarele erau lucrate din vălătuci(un strat de *paie amestecat cu pămînt bătut care se* rula formîndu-se suluri de pămînt). Aceste suluri erau puse unul lîngă altul peste sacii cu porumb boabe sau peste un schelet de nuiele, după care se scot boabele de porumb și s dă foc în cuptor,

Hornul

Orientarea practică a țăranului a dus la construirea hornului pentru captarea fumului de la vatră. Acesta era situat deasupra vetrei lipit fiind de cuptor, avînd forma unui paralelipiped (cu dimensiunea de circa 80—100 cm). Este suspendat deasupra vetrei la distanța de 30—40 cm lipit fiind cu peretele din spate de cuptor. Colțurile din față ale hornului sînt sprijinite pe două picioare de lemn rotunde, cioplite rudimentar, sau din fier. La marginea de jos a hornului se aplică prichiciul dintr-o scîndură de lemn, ca o ramă cu marginile proeminente pe care adeseori se puneau unele ustensile mărunte (opaiț, lumînare etc.). Focul se aprinde în vatră, la gura cuptorului, fumul fiind captat de horn care-i evacuiază în tindă prin hornoaică, de unde se împrăștie liber în podul casei fără coș.

În spatele hornului era construită o suprafață plană pe care dormeau oamenii, cunoscută în zonă sub numele de „cuptoriște".

În evoluția sistemelor de încălzire și preparat hrana apare începînd din secolul al XIX-lea, soba cu plită.

În cuptor se cocea pîinea și se fierbeau oalele mari cu sarmale la sărbători. Pentru copt, se dădea foc în cuptor, după arederea lemnelor se evacua jaratecul și se introduceau tăvile cu cocă, apoi se închidea cuptorul cu o bucată de tablă sprijinită cu cociorva.

Preparatul mîncării se făcea în jurul focului, în oale de lut cu fundul îngust și burta mare, fierberea mîncării făcîndu-se prin iradierea căldurii pe lateral. Mămăliga era preparată în ceaunul agățat de un cîrlig aflat la capătul unui lanț fixat în interiorul hornului. Pentru mestecat mămăliga se folosea scăunașul cu trei picioare întors, ceaunul fiind fixat între picioarele acestuia. Pirostriile s-au folosit într-o măsură mai restrînsă.

Soba era construită din cărămidă, înaltă, dreaptă, ca un paralelipiped, în forma sobelor de teracotă. Se construia lipită de cuptor, avînd în față pe vatră, plita (foto 3).

Tot mai mult se renunță la cuptorul cu horn care ocupa și un spațiu prea mare în interior, încălzitul și preparatul hranei fiind rezolvate la sobe cu plită. Vatra cu cuptor este instalată de acum fie într-o bucătărie de vară, fie sub un acoperiș improvizat în curtea casei. Ca o notă particulară Moldovei, spre deosebire de unele zone din Transilvania, Banat și Cîmpia Dunăreană unde vatra cu cuptor a trecut din cameră în tindă, în Moldova vatra a fost mutată în afara casei. (foto 4).

Ca o nouă fază în evoluția sobelor cu plită este soba construită în așa fel încît ține locul unui perete despărțitor între două camere, aceasta constituind o formă mai avansată în construcția sobelor din zona Botoșanilor. Această sobă reprezintă o construcție cu coloane, stîlpi și nișe vopsite cu culori diferite, acest lucru constituind preocuparea deosebită a gospodinelor. Construcția acestor sobe a devenit o preocupare în noile interioare, sobo primind diverse forme estetice, influențate de oraș.

Cu timpul s-a renunțat la plită și a rămas numai soba construită în colțul camerei, în sistemul arătat.

În prezent sobele fără plită construite din teracotă se întîlnesc tot mai des în interioarele caselor cu 3 și 4 camere. Locul plitei îl ia aragazul.

Podul

Podul caselor vechi era de obicei foarte spațios, acoperișul fiind foarte înalt. În pod se păstrau cereale (porumb, floarea soarelui, grîu), fasole, fructe uscate puse în grămezi direct pe lutul cu care era fețuit podul. Tot în pod se mai păstrau și obiecte de uz casnic, mobilier vechi, lucruri care nu se mai foloseau.

Sisteme de iluminat

În casele bătrînești scunde, cu geamuri mici, lumina de afară pătrundea cu zgîrcenie, așa că semiîntunericul era prezent mai totdeauna.

Odată cu lăsarea serii flăcările de la vatra pe care ardeau vreascuri era singura sursă de lumină de multe ori. De aceea oamenii se culcau devreme. Opaițul format dintr-un hîrb de strachină (așezat de obicei pe prichiciul hornului), în care se afla său (grăsime) de oaie topit în care era introdusă o feștilă ce ardea la un capăt, a constituit un moment important în evoluția sistemelor de iluminat. Acesta s-a menținut într-o formă oarecum evoluată (fiind lucrat special din ceramică sau metal) pînă către mijlocul secolului al XIX-lea cînd apar lămpile cu petrol (foto 5).

Concluzii asupra interiorului țărănesc tradițional din zonă

Interiorul țărănesc din zona Botoșanilor se prezintă unitar cu cel din Moldova și are cîteva coordonate comune cu interiorul țărănesc din restul țării (aceeași schemă de aranjare a mobilierului).

În evoluția sa, interiorul de aici păstrează o structură unitară în sensul că timp îndelungat (pînă la începutul secolului al XX-lea se menține aceeași organizare strictă a sa. Se mențin cele patru puncte de greu-

tate ale interiorului în formula cunoscută : colțul cu sistemul de încălzit și preparat hrana, colțul cu patul, colțul cu laițele în unghi drept și colțul cu blidarul.

În dispoziția mobilierului se respectă principiul așezării acestuia pe lîngă pereții încăperilor în așa fel încît centrul camerei rămîne întotdeauna liber.

În camera de locuit nu s-a întîlnit masa înaltă pînă către sfîrșitul secolului al XIX-lea, folosindu-se doar masa joasă care nu avea loc fix. In camera de curat se păstrează la fel aceeași amplasare a mobilierului, inițial ca și camera de locuit, dar această cameră este supusă unor schimbări intervenite.

În ansamblul decorativ al interiorului se menține mult timp o notă de echilibru și simplitate deosebită caracteristică prin aceeași împărțire a pereților în registre orizontale de la laiță sau pat în sus, prin supraetajarea păretarelor, a lăicerelor și a ștergarelor.

Nimic nu este de priisos, nu se constată tendința de încărcare a pereților în mod supărător. Albul varului își spune cuvîntul. Viziunea de ansamblu a interioarelor tradiționale din zonă este plăcută, odihnitoare, în deplină concordată cu firea oamenilor de aici.

Interiorul din zonă, după cum e și firesc, a suferit pe parcurs o serie de transformări, mult mai lente însă decît în alte zone, acest lucru fiind determinat de condițiile social-economice și istorice deosebite existente în această parte a Moldovei, condiții asupra cărora am insistat și cu alte ocazii.

Interiorul țărănesc „modern"

Despre interiorul țărănesc modern putem vorbi începînd doar cu 10—20 ani în urmă cînd se constată și-n zona cercetată o influență a pătrunderii mobilierului de factură orășenească, odată cu schimbarea viziunii de organizare a interiorului. Această schimbare apare mai accentuată în casele cu lucrătorii navetiști, șoferi etc., în care unii membri ai familiei vin în contact mai des cu orașul. Totodată această schimbare a interiorului este în deplină concordanță cu modificarea planului caselor. Apar tot mai multe case cu plan complex 3 și 4 camere, fiecare cameră preluînd în cazul acesta o funcție anume. În aceste case moderne interiorul prezintă caracteristici noi. În casele de tip II cu o cameră și tindă) și cele cu două camere și tindă la mijloc, interiorul își păstrează mai multă vreme vechea structură chiar dacă sînt înlocuite unele piese de mobilier vechi cu altele noi sau intervin unele schimbări nesemnificative în modul de amplasare atît a mobilierului cît și a textilelor de interior.

În procesul de transformare a interiorului țărănesc se observă renunțarea cu multă ușurință la unele piese de tradiție : laița, lada de zestre, culmea, blidarul — toate acestea fiind înlocuite cu mobilier cumpărat de la oraș (dulapuri de haine, dulapuri de vase etc.). Dintre acestea lăzile de zestre mai pot fi întîlnite rareori dar ele au acum o altă funcție. Au devenit lăzi de păstrare a alimentelor (în special făină). Odată cu

schimbarea funcției și-au schimbat și locul din casă. Ele se află acum în camera cu alimente.

În amplasarea mobilierului modern vechea schemă de aranjare nu mai este decît parțial respectată,(în sensul că și acum există tendința de a se păstra mijlocul camerei gol). Dintre țesăturile de interior s-au păstrat acelea care au putut fi adaptate noilor interioare. În general s-a renunțat la ștergarele de pe pereți, la lăicere și păretare care se găsesc doar în bucătărie, iar scoarțele vechi, lungi și înguste au început să fie înlocuite cu covoarele noi, de dimensiuni mai mari, realizate în războiul de țesut, cu un colorit vioi, cu o ornamentică bazată pe motive florale redate naturalist.

Fețele de masă lucrate în casă au început să fie înlocuite cu cele cumpărate din comerț. Pe paturi se folosește tot mai des macatul țesut în mai multe ițe (24) cu ornamente realizate prin neveditură. Zestrea continuă să fie prezentă în casele noi așezată de data aceasta pe studiourile moderne.

Pereții încăperilor au început să fie zugrăviți și porțiunile acoperite de țesături (scoarțe, ștergare, năfrămi) cedează în favoarea fotografiilor, tablourilor etc.

Interiorul acesta este conform unei viziuni care nu mai păstrează decît în mică măsură aspectul tradițional.

Summary

After a short historical survey of the traditional inner house of the Romanian peasant in the Botoșani area it follows a more detailed view of the present day peasant's house. Being closely connected with the architecture of the peasant house in its way of being organized in the present paper this fact is underlined through a survey of the two ways of organising the insides of such houses i.e. of the room which is dwelt and the so-called the festival room, or clean room. It is insisted upon the peculiarities of the area (textile richness of the inside room, the lack of potterry in orning the rooms etc.). It is also presented in short the textiles and furniture, the corner with the heating system, the corner with icons etc. The conclusion that is easily drawn is that the rooms of the peasant house of the area of Botoșani maintains the same organizing scheme as the one used in the peasants houses of the whole country with some unsignificant peculiarities.

Foto 1. — Colțul cu zestre.

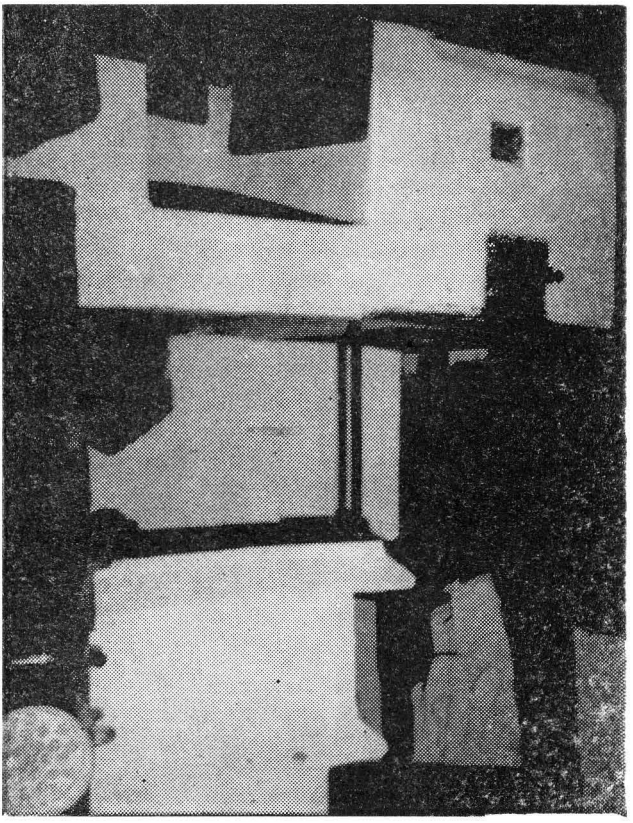

Foto 2. — Soba.

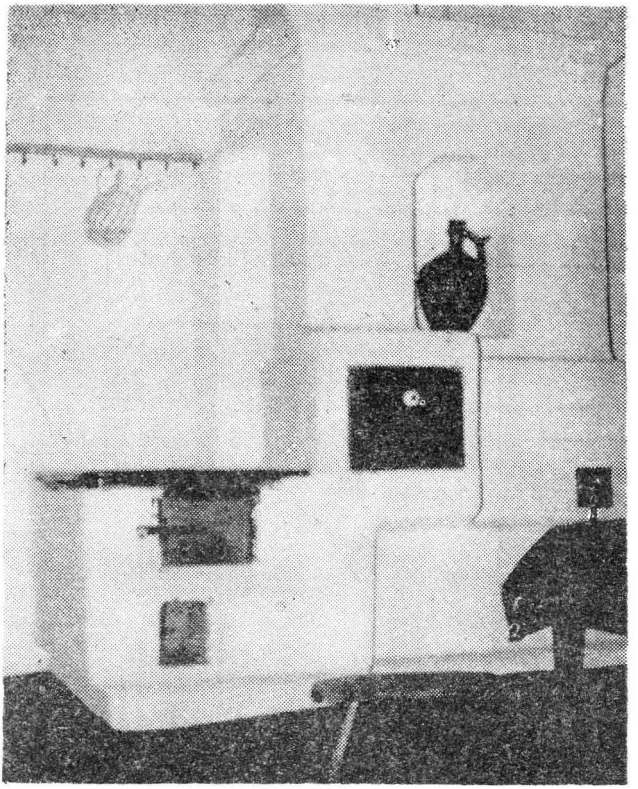

Foto 3. — Sobă (Vorona).

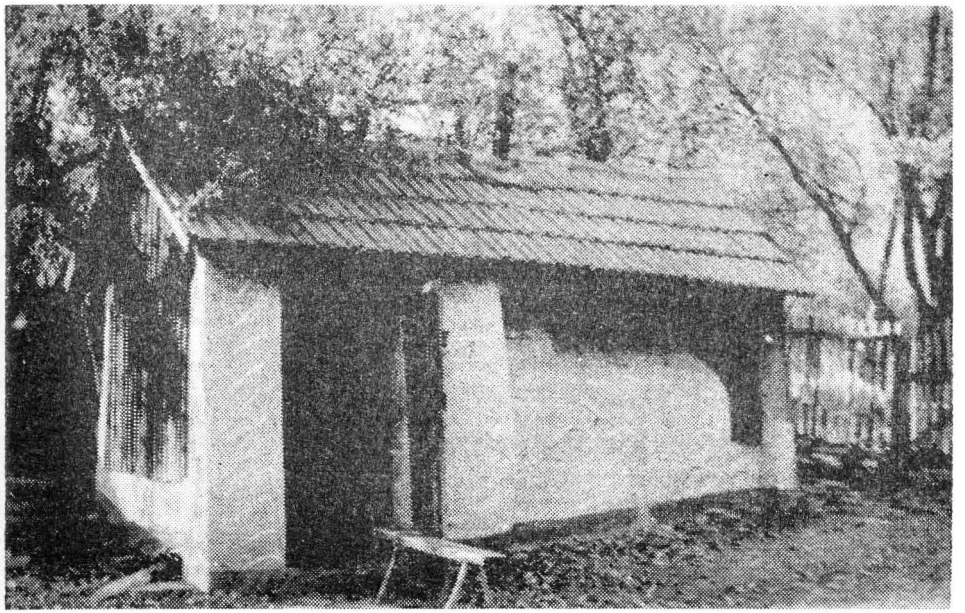

Foto 4. — Cuptor în curte (Vlădeni-Deal).

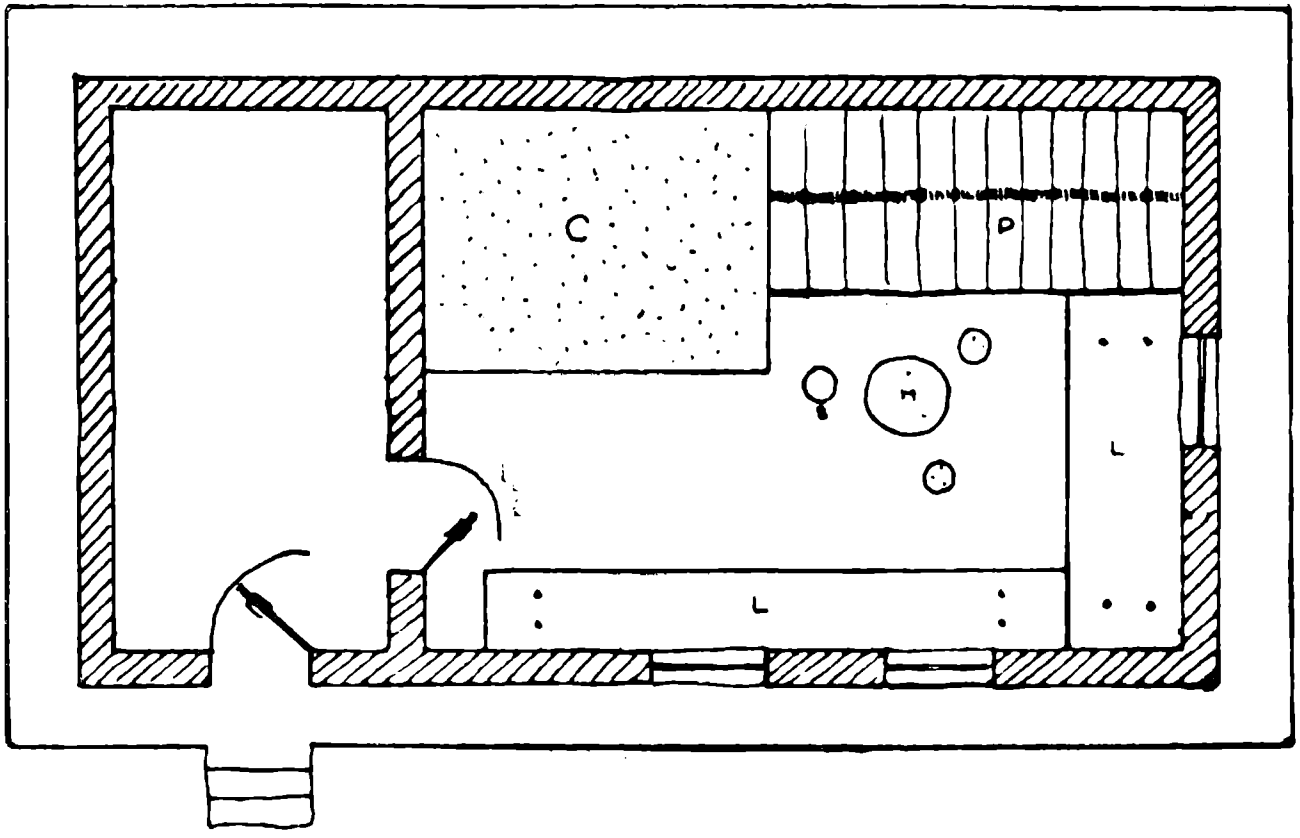

Schema amplasării principalelor piese de interior la casa compusă din tindă și o cameră : — C. — Cuptor ; P — Pat ; L — Laiță ; M — Masă ; Ș — Scaun.

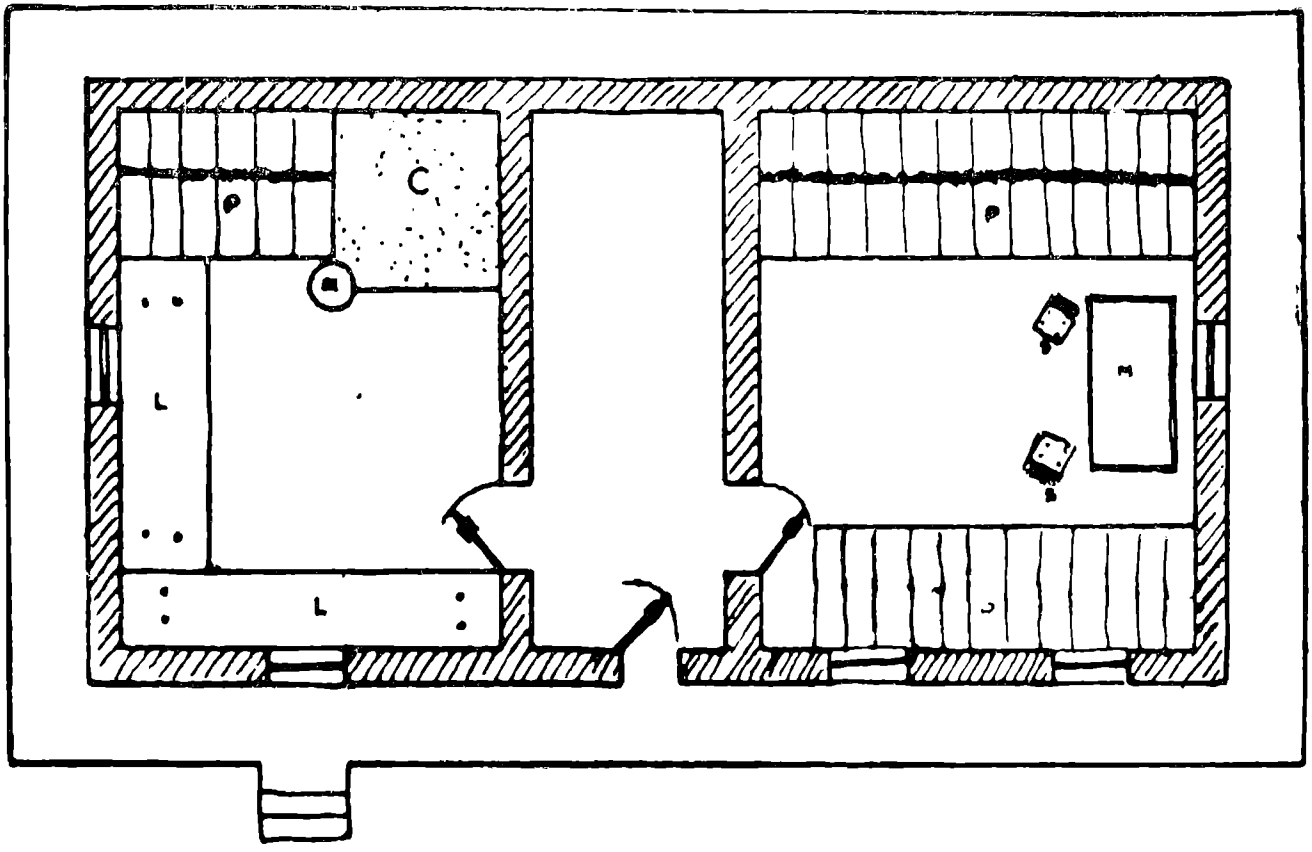

Schema amplasării principalelor piese de interior la casa compusă din tindă și două camere : C — Cuptor ; P — Pat ; L — Laiță ; M — Masă ; S — Scaun Pl — Plită.

DATINI ȘI OBICEIURI DE IARNĂ DIN JUDEȚUL BOTOȘANI. SEMNIFICAȚII ALE JOCURILOR DRAMATICE CU MĂȘTI. CĂIUȚII

DUMITRU LAVRIC

Constituindu-se ca o zonă deosebit de vie a folclorului contemporan, datinile și obiceiurile de iarnă din județul Botoșani cunosc o bogăție deosebită începînd cu variantele teatrului popular propriuzis — ciclul haiducesc în special — și terminînd cu jocurile dramatice cu măști — capra, calul, ursul. Dintre jocurile dramatice cu măști zoomorfe cea mai mare răspîndire o are calul — mască ce are o funcție spectaculoasă deosebită — dovadă că s-a multiplicat într-un număr impresionant — accentul punîndu-se pe dansurile de virtuozitate. Ca în întreaga Moldovă — purtătorii măștii nu sînt și cei care o confecționează : oameni pricepuți confecționează masca care va fi păstrată cu grijă de la un an la altul — în sarcina purtătorului rămînînd doar împodobirea acesteia. Masca se construiește din lemn ușor (plop, răchită, brad, tei) și cîntărește între 200—900 gr. Pentru a se obține forma dorită lemnul este uneori învelit în paie, lînă, vată, peste care se îmbracă pînza de culoare albă, roșie sau neagră, ornată cu mărgele, hurmuz, flori de hîrtie, canafi de lînă. Cînd nu se folosește pînză, lemnul e vopsit, de obicei, alb ; se pictează în culori închise conturul ochilor și gurii și chiar căpăstrul care de cele mai multe ori e din piele. Ochii sînt din pioneze, nasturi, mărgele sau oglinzi dar pot fi redați și prin două scobituri rotunde. Urechile sînt din miel sau iepure — sau din stofă neagră. Coama e din păr de cal sau lînă de oaie ; uneori poate fi înlocuită cu un șir de flori mici de hîrtie. Ca podoabă se folosesc panglicile — numeroase și variind ca dimensiuni.

Uneori căluțul are în frunte fotografia purtătorului. De cele mai multe ori masca e fixată la brîul purtătorului într-o veșcă de sită. Purtătorul căluțului poate îmbrăca costum popular, bluză albă sau roșie, pelerină albastră sau neagră, tunică kaki. Pe umeri are epoleți. Pe cap are chipiu sau chiar bască. Ca podoabe folosește flori, funde, decorații, oglinzi, panglici care atîrnă pe piept și spate sau pornesc chiar de la chipiu.

Peste trupul măștii atîrnă o fustă albă cusută uneori cu motive populare și împodobită cu pangilici. Culorile care predomină sînt albul, roșul, albastrul. În picioare purtătorul preferă încălțămintea ușoară — de obicei opinci, sau cizme adecvate costumului militar.

Căiuții merg, de regulă, grupați într-un număr par de la 2 pînă la 10—12 însoțiți sau nu de o altă mască.

În anturajul căluțului pot intra și alte personaje, numărul însoțitorilor fiind în funcție de tipul de spectacol : fără text literar și fără strigături ; numai cu strigături ; cu scenetă și strigături. Chiar în cazul prezenței unui text literar, punctul de interes rămîn dansurile, masca chiar devenind uneori un simplu auxiliar al acestora. Unele dansuri se execută în timpul urăturii care se spune la fereastră — cele mai multe rămînînd pentru „în casă".

Executate în pas de sîrbă, horă sau bătută, dansurile sînt de o mare vigoare generînd o adevărată întrecere atletică care cere un efort considerabil mai ales atunci cînd masca e destul de grea. Formația în care se dansează diferă de la o localitate la alta fiind și în funcție de numărul măștilor.

Strigăturile sînt „strigate" de purtătorii căiuților sau de însoțitorii acestora, putînd fi :

— de introducere : „Bună seara gospodari !
Nu primiți un armăsar ?"

— de încheiere : Bob secară, bob secară
Caii mei să iasă afară !

— de comandă : Și-altă foaie mentă creață
La comandă față-n față !

La unele formații sînt și dansuri specifice personajelor care însoțesc căiuții.

Dar dincolo de această prezentare, voit neutră, a imaginii de azi a formațiilor de căiuți credem că mult mai interesantă se poate dovedi încercarea de a descifra semnificațiile — mai vechi sau mai noi — ale unor astfel de obiceiuri. Să încercăm deci să descifrăm cîteva din aceste semnificații privite în strînsă legătură cu semnificația — mai largă — a sărbătorilor care marchează trecerea de la un an la altul.

Se știe că la toate popoarele sărbătorile de acest fel marchează un prag, o trecere în scurgerea implacabilă a timpului ; aceste „praguri" ca să le numim așa sînt considerate pe drept cuvînt printre faptele esențiale ale operei de creație culturală a omenirii — fiind marcate prin ceremonialuri sau rituri de trecere. „În acest sens — sublinia prof. Mihai Pop — și sărbătorile noastre de peste an trebuie să le socotim pauze ce ritmează desfășurarea cotidianului, praguri prin care se trece de la un răstimp la altul, de la un an la altul, de la o perioadă de muncă intensă la alta de relaxare. Începuturi și sfîrșituri. Sfîrșituri ce nu înseamnă niciodată o încheiere definitivă, ci un nou început. Fiecare sfîrșit este încărcat de semințe din care va rodi noul început". Marcînd pragul dintre două mari răstimpuri, aceste rituri și ceremoniale se înfăptuiesc sub semnul trecerii de la ceea ce am trăit la ceea ce vom trăi, de la ceea ce cunoaștem, la ceea ce nu cunoaștem, de la ceea ce am făcut la ceea ce am dori să facem.

În acest context simbolul calului credem că nu poate fi interpretat decît ca o călăuză a omului în unul din momentele cele mai importante

ale trecerii. Deşi acest înţeles se lasă mai greu descoperit în imaginea de azi a jocurilor cu măşti, alte aspecte ale folclorului şi mitologiei populare ne va ajuta să-l deducem. Studiind legenda întemeierii Moldovei Mircea Eliade reuşeşte în volumul „De la Zamolxis la Gingis Han. Studii comparative asupra religiei şi folclorului Daciei şi al Europei de răsărit" o exhaustivă cercetare asupra a ceea ce numim mituri ale originii, concluzionînd : „După cum vedem, apariţia şi urmărirea şi eventual răpunerea unui animal sălbatic sau domestic sînt în raport cu naşterea unui popor, întemeierea unei colonii sau a unui oraş, consultarea unui oracol de către alcătuitorul primului imperiu european. În aceste mituri, legende şi clişee literare, o idee pare a fi substanţială : un animal decide orientarea într-un tărîm cunoscut, ori salvează gruparea umană într-o situaţie dilematică ; acest act nu e numai „miraculos" — el marchează, sau face posibil, începutul unei noi societăţi istorice : oraş, naţiune, stat, imperiu. Vom vedea mai tîrziu că revelaţiile prilejuite de animale se referă de asemenea şi la alte realităţi". — Una din aceste realităţi ar putea fi şi rolul animalului de a orienta omul la începutul unui nou interval de timp.

Şi mai clar apare rolul de călăuză al animalului în riturile de trecere legate de căsătorie. Iată în acest sens un fragment din conocărie :

„Şi cînd da soarele în diseară
Dase de o urmă de fiară
Toată oastea sta-n mirare
Şi zice un vînător
Mai cunoscător
Că nu-i urmă de fiară
Să-i fie împăratului soţioară"

Mai reţinem ideea animalului călăuză imaginea păstrată despre cal în basmele în care calul năzdrăvan este cel mai de seamă ajutor al protagonistului. În strînsă legătură cu această funcţie, de călăuză, apare în legătură cu calul şi funcţia apotropaică — de protejare.

În perioada celor 12 zile ale sărbătorilor de iarnă — zile care în concepţia poporului nu intră nici sub egida Lunii nici sub cea a Soarelui — omul simţea nevoia — mai mult ca altădată — protecţiei unui spirit benefic, un spirit tutelar şi protector, care să îndepărteze spiritele rele. Această interpretare devine şi mai plauzibilă dacă ne gîndim că folclorul obiceiurilor de iarnă oglindeşte străvechea funcţie a artei ca mijloc de cunoaştere a naturii înconjurătoare, în scopul de a asigura fertilitatea pămîntului, bunăstarea familiei şi fericirea individuală.

Să nu uităm că în arhitectură şi mobilier imaginea calului are un rol simbolic, fiind protectoare a spaţiului de viaţă a omului, a acelui spaţiu în care activitatea sa se desfăşoară nestingherită, la adăpost de forţele exterioare, uneori ostile.

Prezent în toate mitologiile lumii antice, calul a fost asociat permanent şi cu cultul cvasiuniversal al soarelui — calul — motiv solar fiind unul din sensurile acestui bogat simbol. La popoarele geto-dacice perioada anului Nou reprezenta ziua renaşterii nebiruitului soare — adică

începerea unui nou ciclu al muncii agrare. Ziua aceasta era sărbătorită cu petrecere, dansuri și cîntece, rituri, travestiri în animale, jocuri dramatice, înscenări de nunți, dansuri, mese îmbelșugate, urări de belșug și fericire care trebuiau să fie de bun augur.

Frecvența relativ mare a motivului calului în arta noastră populară și mai ales prezența acestui motiv în aproape toate domeniile ei este cu atît mai revelatoare în ceea ce privește persistența unui filon străvechi de tradiții în masa poporului.

Avînd, chiar dacă indirect, o strînsă legătură cu ciclul agrar și desfășurîndu-se într-o perioadă cînd în satul tradițional românesc se puneau la cale căsătoriile tinerilor — ceremonialul sărbătoresc al Anului Nou — deci și jocurile de căiuți se cuvin interpretate și ca un ritual al fertilității.

Desprinse însă, odată cu trecerea timpului, de sensul lor original, imaginile teatrale cu origini străvechi s-au modificat, structura lor rezistînd însă ca un tipar fix care păstrează modalitatea simbolică, arhaică ; cu timpul deghizările și acțiunile sînt preluate și repetate de inerție, fără ca participarea conștientă a jucătorilor să se manifeste într-un proces viu, de reflectare a realității, ci realizîndu-se prin imitarea imaginilor — model. Pierzîndu-li-se multe din sensurile arhaice, jocurile dramatice cu măști se practică azi din plăcere la distracții, pentru spectaculosul lor Masca își pierde treptat semnificația primară de unealtă rituală și cîștigă una nouă de pioasă dramatică populară. Semnificația măștilor, necunoscută celor care le „joacă" nu ne împiedică însă să vedem în ele rămășițele unor practici ancestrale legate de vînătoare, păstorit și agricultură. Măștile de animale au fost la începuturi contemporane cu vînătorul mascat pictat pe pereții grotelor și s-au perpetuat în practicile misterelor antice destinate exclusiv inițiaților, legate de nașterea, moartea și renașterea naturii, practici care la noi aveau legături intime cu cultul lui Zamolxis și cu lupul — dragon al tracilor nord-dunăreni.

Formate într-o perioadă cînd omul nu stabilea granițele prea precise între vis și realitate, între natural și supranatural, jocurile cu măști legitimează un proces de firească continuitate în timp evidențiind profunzimea unei vieți spirituale autentice. Păstrarea și perpetuarea lor stă desigur și în strînsă legătură cu specificul adînc al artei populare românești care nu înseamnă nici opoziție, nici prelungire în afară a naturii ci rămîne înlăuntrul structurii naturale — trăsătură distinctivă a întregului teritoriu românesc. Din această perspectivă jocurile cu măști se constituie ca o prezență necesară în ambianța satului românesc, în ambianța locuinței țărănești unde — așa cum sublinia Edgar Papu în studiul — Timpul creativ românesc în contextul universal — mai cu seamă interiorul domestic te afundă în natură prin intermediul tuturor simțurilor. De la răcoarea lemnoasă de pădure vara și pînă la căldura iernii, cu gătejele din fața vetrei, care sînt aceleași cu vreascurile din codru, sugestia termică duce către o asimilare a încăperilor cu mediul de afară. Pe plan olfactiv, de la mirosul de brad al apei din cofă

pînă la acela al lînii de oi, şi la izul îmbătător al busuiocului, al sulfinei şi al merelor, natura intră iarăşi în locuinţă.

În sfîrşit imaginea chilimurilor, a velinţelor, a maramelor au acelaşi efect de ansamblu, alcătuit dintr-o însumare de mărunte unităţi cromatice, ca şi al unei fînețe înţesate de flori, rechemă iarăşi în interior prezenţa cadrului natural. Atmosfera de ospitalitate a locuinţei este aceeaşi cu a naturii în aspectele ei îmbietoare, cu umbra copacului sau cu tihna marginii de şes...

Practicate în virtutea unei tradiţii milenare şi spre bucuria pură a clipei de sărbătoare, datinile şi obiceiurile de iarnă reprezintă aşadar una din formele cele mai vechi şi mai autentice de creaţie artistică, de expresie a nevoii permanente a omului de autoexprimare şi comunicare prin intermediul formelor estetice.

CIRCULAȚIA CĂRȚII VECHI ROMÂNEȘTI DIN SECOLUL AL XVIII-LEA PE TERITORIUL JUDEȚULUI BOTOȘANI

ECATERINA AMURĂRIȚEI

Conștiința unității naționale a poporului român de pretutindeni este un fapt cunoscut. Cărțile medievale constituie mărturii incontestabile că niciodată Carpații n-au fost hotar despărțitor. Studiul circulației vechilor cărți românești imprimate la Rîmnic, București, Iași, Blaj sau în alte tipografii cunoaște în ultimul timp o atenție deosebită din partea cercetătorilor. Lucru firesc, conștiința unității naționale a poporului nostru a fost puternic sprijinită prin aceste cărți.

Cu prilejul lucrărilor de inventariere a bunurilor susceptibile să facă parte din patrimoniul cultural național s-au aflat în proprietatea unora din bisericile din județ cercetate, cărți românești tipărite în epoca feudală, secolul al XVIII-lea. Cu toate vitregiile vremilor trecute : războaie, incendii, ruinarea și părăsirea vechilor lăcașuri au străbătut pînă la noi și în acest ținut cărți editate în tipografiile cu slovă chirilică de la nord și sud de Carpați. Pe lîngă valoarea literar-artistică, vechile cărți românești, chiar dacă au avut o destinație religioasă au păstrat și o valoare istorico-documentară deosebită ; cartea tipărită în limba română constituie, pentru al XVIII-lea veac, unul dintre factorii care au menținut conștiința unității poporului român, a formării unei culturi unice.

Dacă se cercetează fondul de cărți tipărite în secolul al XVIII-lea datele noi pot fi surprinse cu ușurință.

În cea mai mare parte, cărțile provin din tipografii patronate de autorități și doar cîteva din tipografii particulare. Devine evident că între scriitor și cititor se interpune autoritatea politică : în Valahia și Moldova văd lumina tiparului mai ales cărți de ritual necesare bisericii și cîteva cărți cu îngăduința princepelui fanariot, iar în Transilvania apar, în special la sfîrșitul perioadei, alături de cărțile utile cultului, cele care se încadrează în planul de culturalizare jose-finist. Două elemente se disting cu pregnanță : textele române covîrșesc ca număr (de exemplu, în trei decenii, de la 1750—1780, apar 127 cărți în românește, față de 3 slavone și 12 grecești, din care trei tipărite la Lipsca), iar tipografiile se află pe teritoriu român, o serie de cărți apărute la Buda și cîteva în capitala Imperiului, Viena.

Se poate deduce de aici că limba română a cîştigat deplin drept de cetate în cultura naţională şi, spre deosebire de celelalte culturi din sud-estul european, cartea română depinde prea puţin de centre exterioare teritoriului naţional.

Alături de provenienţă, circulaţia şi funcţia cărţilor relevă date la fel de semnificative : cărţile circulă pe întreg teritoriul român, Transilvania este alimentată în special de Valahia. Însemnările de pe cărţi şi acte de arhivă arată că sînt organizate acum transporturi de cărţi cu ajutorul clopotarilor sau cu al unor delegaţi care se adresează la persoane cunoscute pentru a le cere sprijin. În ceea ce priveşte funcţia tipăriturilor, se impune atenţiei faptul că majoritatea cărţilor de ritual se amplifică : cuvîntul adresat cititorului capătă proporţii tot mai mari şi uneori chiar străine de cuprinsul lucrărilor (ca în cazul prefeţelor la Minee ale lui Chesarie, unde se regăseşte o periodizare a istoriei românilor şi o argumentare a originii latine a poporului român) iar alteori sînt adăugate anexe (cronologii de principi la Psaltiri sau documente istorice).

Cartea românească din veacul al XVIII-lea aşa cum o aflăm pe cuprinsul judeţului nostru confirmă cu noi mărturii relaţiile neîntrerupte dintre românii separaţi vremelnic politic, precum şi viaţa culturală, aspectele specifice ale timpului din acest veac. În bisericile din judeţ s-au păstrat cărţi ale căror slove au fost luminate de teascurile tipografiilor din Ţara Românească, Moldova şi din Transilvania.

Fondul de carte veche românească existent în bibliotecile parohiale cuprinde pentru secolul al XVIII-lea un număr de 79 de titluri din care : 53 provin din Ţara Românească (2 — Buzău, 32 — Rîmnic, 19 — Bucureşti) 7 din Transilvania (6 — Blaj, 1 — Sibiu) şi 19 din Moldova (1 — Dubăsari, 17 — Iaşi, 1 — Rădăuţi) ; în ceea ce priveşte numărul exemplarelor, cartea ieşeană are prioritate : 10 exemplare pentru liturghiile din 1794, 9 exemplare pentru Apostol editat în 1756, 7 exemplare din Evanghelia tipărită în 1762, 6 exemplare din Penticostarionul apărut în 1753 ; tipăriturile transilvănene se găsesc doar în cîte un exemplar, iar cele din Valahia în două-trei, maxim patru (Mineele de Rîmnic) exemplare ; în total fondul deţine 186 exemplare. Larga circulaţie a cărţii din Ţara Românească este urmarea firească a primatului pe care activitatea tipografică de la sud de munţi îl deţine în acest secol, dar şi rolului pe care aceasta şi-l luase de a edita cărţi pentru toţi românii, fapt ce reese cu claritate din predosloviile tipăriturilor muntene. Tipografia din Rîmnic — de unde provin cele mai multe ediţii de carte veche românească aflate în judeţ — prin bogata ei activitate din secolul al XVIII-lea şi prin răspîndirea largă a tipăriturilor sale a îndeplinit o întreită misiune : pătrunderea culturii în masele largi, închegarea unităţii ei, limpezirea temeiurilor istorice privind drepturile sociale şi politice ale poporului. Cartea de la Rîmnic se impune prin frumuseţea limbii şi a tiparului, ea a pătruns în zeci de mii de exemplare în aria de răspîndire a românilor.

În secolul al XVIII-lea se intensifică băjeniile românilor în cele două ţări române. Fuga în Moldova, semnalată documentar, este confirmată şi

de prezența aici a tipăriturilor transilvănene, pe care locuitorii le luau cu ei la plecare și le dăruiau mai tîrziu bisericilor din noile lor așezări sau erau cumpărate de întreaga obște, semn al componenței ei din români transilvăneni, precum păstrează și tradiția. Astfel, un Catavasier din Blaj, aflat în biserica „Sf. Nicolae" din Văculești este dăruit acestui locaș în 1841, februarie 9.

Vom prezenta în cele ce urmează unele din însemnările așternute pe filele cărților amintite din care se desprind, date privind donatori, cumpărători, prețuri, viața cărții. După cum aflăm și din alte însemnări, danii de cărți făceau moșierul, preotul și unii locuitori. Astfel, un Liturghier, București, 1780 aparținea părintelui econom Darie din Botoșani la 1824, acum cartea este la biserica „Cuvioasa Paraschiva" din oraș, iar Cuvintele lui Teodor Suditu, Rîmnic, 1784, din biblioteca preotului Inochentie Ilieopulos de la biserica „Sfîntul Nicolae" Popăuți la 1826 trecut în cea a bisericii ; un Liturghier, Iași, 1759 deținea preotul Ioniță ot Ștefănești la 1821, după cum un alt exemplar al aceleiași ediții erei Costin din ținutul Dorohoiului l-a cumpărat „cu bani gata 12 lei și jumătate din Botoșani de la preotul Grigore Ciobanu la anu 1773" ambele volume aflîndu-se acum în biblioteca bisericii „Sf. Gheorghe" din Ștefănești, tot cu bani proprii a achiziționat Ioan sin preotul Mihai un Liturghier, Iași, 1715 pentru ca apoi cartea să fie în posesia bisericii „Sfîntul Nicolae". O însemnare de cumpărare și blestem aflăm pe o Evanghelie, București, 1742 de la biserica „Sfîntul Ilie" Botoșani, datată 1742, aprilie 3, „această carte am cumpărat-o eu, preotul Gligorie de la Stăuceni și am dat pre dînsa 10 lei bani drepți a noastră agoniseală ca să ne fie pomană nouă și copiilor căruie se va îndura milostivul Dumnezeu să-i fie parte iar cine a o înstrăina ori în ce chip să fie blestemat de domnul nostru Isus Cristos și de Maica Preacurată..." ; „cu preț 16 florinți" a cumpărat ieromonahul Ioanichie un Triodin de Blaj de la 1771 care se află azi în biblioteca bisericii „Adormirea Maicii Domnului" Botoșani. Deseori cărțile erau cumpărate, dăruite bisericii sau circulau de la o biserică la alta datorită proprietarului moșiei unde era zidită aceasta. Astfel pe o Evanghelie de Iași de la 1762 s-a scris spre știință în 1782 : „Această sfîntă Evanghelie am cumpărat-o eu Sandu Balș și am dat 6 lei pentru ca să fie la biserica noastră de aici din Măscăteni pentru pomenirea sufletelor noastre iară cine ar fura-o sau ar lua în făr'de voia noastră și ar tăgădui-o acela să fie neiertat de domnul nostru Isus Hristos și de preacurata lui mamă și de 12 slăviți părinți", de către Constantin Balș" cu porunca frăține-meu în zilele prealuminatului nostru domn Ion Grigore Calimah' voievod în domnia întîie" ; iar pe filele unui Penticostarion, Rîmnic, 1795 s-a însemnat despre circulația exemplarului : „Acest Penticostar întru cari este slujba sfintei biserici din luminata zi a Paștilor și pînă la Dumineca tuturor sfinților cari pînă acum au fost la biserica Sf. mai marilor voievozi Mihail și Gavril de la moșia Todireni a dumnealui boierului marele visternic Sandul Sturza și acum din porunca dumnealui să trimite la biserica din moșia dumnealui Vlăsinești unde se cinstește hramul Adormirei Maicii Damnului

cari au făcut-o dumnealui boierul mutînd-o de la satul dumnealui Ruginoasa", iscălește Alexandru Serdar la 25 martie 1826, deci mai aflăm și informații privind istoria construcției bisericii unde cartea există și acum, tot de un boier, boier Hrisanti, s-a cumpărat un Triodion de Rîmnic, 1777, bisericii „Sfîntul Nicolae" — Iacobeni-Dîngeni.

Numeroase alte însemnări atestă prezența locuitorilor satului, ai parohiei printre cumpărătorii, proprietarii, donatorii de cărți bisericilor unde s-a desfășurat cercetarea noastră.

O evanghelie, București, 1742, de la Biserica „Cuvioasa Paraschiva" Botoșani a fost cumpărată și dăruită la 1749 de Toader Prada, de oamenii din sat a fost cumpărat Apostolul de Iași, 1756 de la biserica din Carasa, iar Zbera și feciorii săi cumpără la 1779 și dăruiesc la 1804 un Triodion, București, 1769 bisericii „Sfinții Voievozi" Stroiești-Lunca, Vasile Sofronescu donează la 1760 bisericii „Dumineca tuturor sfinților" Pomîrla un exemplar din Cazaniile lui Ilie Miniat, București 1742.

Pe un exemplar al aceleiași ediții aflat în biblioteca bisericii „Sfîntul Gheorghe" din Ștefănești sînt consemnate informații interesante despre viața acestei cărți :

— pe filele 1—6 : „Acest mineiat este a preutului Atanas ginere preutului Iordachi Blișna carele acest mineiat s-au cumpărat de la un negustor din Iași într-un galben unguresc la leat 1767".

— apoi pe filele 7—9 : „Acest mineiat este al lui Iordachi Blișna ficior preotului Atanas este dată de la tatăl meu mie și cine a îndrăzni să o ieie sau să o fure să fie afurisit", anul 1785.

— în *secolul* următor cartea are alți proprietari, s-a consemnat pe filele 10—15 : „Această carte s-au cumpărat de părintele meu Andrei în Botoșani și o au dat-o de au legat-o acum precum se vede și spre neînstrăinare fără voință către orice față am însemnat aice 1839 aprilie 5 miercuri a doua după învierea domnului Isus Hristos, în Botoșani, Constantin Ceagole, semnatarul acestei informații dăruiește cartea la 25 martie 1870 „bisericii cu hramul Sfinții Voievozi de pe moșia Crăciuneni, cumuna Buimăceni".

Diferiți proprietari din diferite localități a avut și exemplarul de Prăvălioară, Iași, 1784, ediție îngrijită și ilustrată de cunoscutul gravor și tipograf Mihail Strilbiț aflat la biserica „Sfîntul Nicolae" Popăuți, însemnările din paginile cărții ne transmit : „Această Prăvălioară este din cărțile mele a economului Nicolai de la Dumineca Mare din Botoșani, 2 ianuarie 1845", această Pravilă este dată mie de părintele arhimandritul Gherasim din Coșula, 15 iunie 1877".

Despre regimul de circulație a cărții, despre existența unor negustori de carte în Botoșani se află date semnificative din Simeon, Voroavă, București, 1765, carte din biblioteca bisericii „Cuvioasa Paraschiva" din Botoșani de la 11 martie 1850 cum atestă o altă însemnare din volum, „La 1824 am trecut la dugheana lui Dumitrachi Brașovanu și am găsit această carte și încă un Kiriacodromion, tîlcuirea apostolilor ce le-au fost luat Grigorie Racliș de la Sfînta mănăstire Gorovei după moartea părintelui său și le-au dat văru-său lui Dumitrache Brașoveanu ca să le vîndă și eu găsindu-le am văzut că scrie Sf. Kiriacodromion căci este pe numele bisericii și le-am luat de la dugheană și am dat acea carte Kiriacodromionul la biserica și aceasta am primit-o eu fiindcă este pentru învățătura și deșteptarea preoților sau oricine va vrea să cetească și să îndulcească fieștecare de învățătura ei", semnează Vasile Chelarie.

Așadar, majoritatea însemnărilor așternute pe filele vechilor tipărituri înscriu numele cumpărătorilor ale donatorilor. Ele ne reliefează un proces întîlnit în acest veac și în Țara Românească, dar mai ales în Transilvania. Dacă în secolele trecute donatorii erau domnii, boierii și preoții, acum apar, alături de aceștia, locuitorul de rînd al satului, al parohiei, mai mulți locuitori sau chiar întreaga comunitate sătească. Este o dovadă a înțelegerii largi a rolului pe care cartea în limba română era menită să-l dețină în acest veac al luminilor, al contribuției poporului la desăvîrșirea procesului de introducere a limbii române în întreaga biserică.

Circulația intensă a cărților tipărite în limba română în secolul al XVIII-lea conduce spre următoarele concluzii :

— Limba română era unitară, fapt pentru care cartea românească tipărită în oricare centru a putut fi citită și înțeleasă de toți românii.

— Circulația cărților pe întreg teritoriul locuit de români se datorează legăturilor economice, sociale și culturale, care au generat conștiința originii comune.

— Legăturile noastre multiple sub aspectul cultural se pot dovedi prin prezența cărților din Țara Românească și Transilvania aici în nordul Moldovei.

Istoria cărții ne confirmă că secolul al XVIII-lea e unul dintre cele mai interesante răstimpuri din cultura română, ca epocă de tranziție, dintr-o formă de cultură omogenă spre una amplu diversificată. Aparent închistată în forme puțin maleabile, cartea se modifică sub raportul structurii și al conținutului în această perioadă de tranziție.

LA CIRCULATION DU LIVRE ANCIEN DU XVIII-E SIÈCLE SUR LE TERRITOIRE DU DÉPARTEMENT DE BOTOȘANI

La circulation des livres imprimés en langue roumaine au XVIII-e siècle apporte de nouveaux témoignages pour l'unité de la conscience nationale des Roumains de toutes les provinces.

Sur le territoire du département de Botoșani la plupart des livres anciens imprimés en roumain proviennent de la Valachie, il y a aussi des livres qui sont apparus en Transylvanie, en ce qui concerne le nombre d'exemplaires, les livres imprimés en Moldavie prévalent. Donc, la langue roumaine au XVIII-e siècle était unitaire, le livre roumain imprimé en tout centre pouvait être lu et compris par tous les Roumains ; la circulation des livres sur le territoire habité par les Roumains prouve les liens économiques, sociaux et culturels qui ont généré la conscience de l'origine comune ; nos liens multiples sous l'aspect culturel sont atestés encore par la présence des livres de la Valachie et de la Transylvanie, ici, au nord de la Moldavie.

UN IMPORTANT IZVOR ISTORIC : MEMORIILE PERSONALE

MARIA HUMINIC-TECLEAN

În ultimii ani, Muzeul de istorie al Moldovei din Iaşi a primit sub formă de donaţii, dar a depistat şi în patrimoniul virtual, un important lot de materiale documentare, al căror conţinut îl constituie amintirile unor persoane care au trăit şi au participat direct la unele evenimente istorice ale ţării din secolul nostru.

Din tematica social-politică, destul de largă, am desprins, pentru această comunicare, doar materialele documentare ce se referă la primul război mondial. Acestea tratează două subteme şi anume :
a) campania din 1916—1918 (fronturile din Dobrogea şi Moldova) ;
b) participarea voluntarilor transilvăneni la luptele de eliberare a ţării, la acţiunile de unire a celorlalte teritorii locuite de români cu patria-mamă.

Unele materiale documentare sînt unicate, altele nu sînt ; cele din ultima categorie fie că sînt dactilografiate, fie că sînt transcrise de mînă, deci în mai multe exemplare şi trimise mai multor muzee din ţară sau filiale ale Arhivelor Statului. Explicaţia acestui fapt stă probabil în gîndul autorilor sau rudelor lor de a nu se pierde materialele, de a fi cunoscute pe o reţea vastă de instituţii ştiinţifice, precum şi pe o arie geografică mare a ţării.

Referindu-ne la autorii materialelor respective, aceştia sînt de două categorii :
a) înşişi combatanţii — şi în acest caz faptele relatate sînt mai autentice ;
b) rude foarte apropiate ai unor participanţi la evenimente, ca : fii sau fraţi, şi în acest caz relatările, de cele mai multe ori, nu mai pot purta întru totul haina autenticului.

Este necesar să facem o precizare şi în ceea ce priveşte denumirea materialelor documentare în discuţie. Noi am optat pentru denumirea de „memorii personale", adică acel gen de scrieri care cuprind însemnări despre evenimente la care a luat parte autorul respectiv sau care au avut loc, s-au petrecut în timpul vieţii lui. Spunem că am optat pentru

denumirea sus citată, pentru că autorii materialelor aflate în posesia noastră le-au numit în felul următor :

— *Note și aprecieri critice din campania din 1916—1918* de Scarlat Constantinov, două caiete manuscris cu circa 300 file în total, 17 fotografii originale cu imagini de pe front și 12 fotocopii după desenele în creion sau peniță tot cu imagini de pe front, desene semnate de I. Bărbulescu ;

— *Biografia aviatorului Istrate Dumitru* de Istrate Ion, un caiet manuscris cu 35 pagini 5 fotografii (fotocopii după originale) ;

— *Amintiri* de Octavian Furlugeanu, caiet dactilografiat, 132 pagini, transmis Muzeului Unirii din Iași de Ovidiu Deleu, fiul lui Victor Deleu, unul din organizatorii primului batalion de voluntri transilvăneni sosit la Iași în primele zile ale lui iunie 1917 ;

— *Însemnările unui voluntar român bănățean* de Mihai Petricoane Drugărin, caiet dactilografiat, 56 pagini, transmis Muzeului Unirii din Iași de același Ovidiu Deleu, documentul fiind doar un vast capitol dintr-o lucrare în manuscris a autorului intitulată „Însemnările unui director de liceu".

Importanța acestor documente materiale este de ordin documentar — dat fiind faptul că prin intermediul amintirilor personale ale foștilor combatanți și prin intermediul unor fotografii originale și desene ce însoțesc materialele respective — ele oferă prețioase informații referitoare la cunoașterea și aprecierea unor situații, evenimente, persoane, atmosfera epocii din țară și din armată în perioada primul război mondial.

Aceste materiale își sporesc valoarea documentar-istorică și prin modalitatea de a fi scrise : o limbă românească clară, fără neologisme și sofisticări de exprimări (majoritatea autorilor aveau o înaltă pregătire intelectuală), în fraze construite cu multă fermitate, concizie, cu gravitate, uneori parcă și cu solemnitate.

O savoare aparte o are manuscrisul lui Istrate Ion care — avînd doar 7 clase elementare, de profesie mecanic auto, la origine țăran din Vaidacuța, jud. Mureș — povestește simplu, frumos și emoționant ca un om din popor, înflorindu-și povestirea cu o lungă poezie în stil popular.

Referitor la datarea materialelor citate, putem observa că unele sînt scrise aproximativ la 10 ani după primul război mondial, altele ceva mai tîrziu, iar altele sînt contemporane cu noi.

În continuare ne vom referi, succint, la conținutul materialelor documentare citate, reținînd cîteva aspecte ce ne-au atras atenția.

Cele două caiete manuscris ale lui Scarlat Constantinov — (născut la Iași în 1872, decedat la Iași în 1956), fost comandant de batalion în Reg. 53 Infanterie, apoi comandant al Reg. 41/71 Infanterie în anii 1916—1918, — au constituit deja obiectul cercetării elaborîndu-se o comunicare de către Rodica Radu și subsemnata și susținută la sesiunea științifică a muzeului din Piatra Neamț în decembrie 1978.

Prin descrierea amănunțită a acțiunilor militare din acei ani întreprinse de cele două regimente, autorul memoriilor citate aduce în planul cunoașterii noastre unele aspecte inedite din campania anilor 1916—

1917, constituind astfel pentru cei ce studiază evenimentele epocii respective un util instrument informațional.

Alte două memorii, *Amintiri* de Octavian Furlogeanu și *Însemnările unui voluntar român bănățean* de Mihai Petricoane Drugărin conțin pagini de înalt patriotism, referirile fiind făcute mai cu seamă asupra evenimentelor din anii 1917—1918. Sosirea voluntarilor români transilvăneni la Iași, organizarea lor în cadrul armatei române, gîndurile lor fierbinți și voința lor nestrămutată de a elibera patria de dușmanii cotropitori, de a se uni cu patria-mamă — toate acestea străbat paginile respective ca un leit-motiv de înaltă tensiune emoțională, de mare frumusețe sufletească, de dragoste pentru pămîntul românesc sau cum se spune într-o pagină de Octavian Furlugeanu „voluntarii au cultivat focul sacru al conștiinței naționale".

Cîteva pagini de mare interes, inedite, sînt consacrate descrierii sosirii și primirii la Iași a primului mare grup de voluntari români transilvăneni (1250 soldați și subofițeri și 250 ofițeri) :

„Tot timpul călătoriei spre Iași, fereserele și ușile vagoanelor erau ocupate, voluntarii privind holdele înverzite și satele pe lîngă care treceau. Trenul alerga spre orașul făgăduinței, capitala țării libere, Iașul, și cînd au apărut dealurile și, în zare, turlele bisericilor o nerăbdare a pus stăpînire pe toată lumea. În fine am ajuns : trenul intră încet în gară. Cei ce aveau norocul să ocupe un loc la fereastră sau la ușă, tălmăceau celor dinăuntru tot ce vedeau. Se aude muzica militară. O melodie cunoscută. Da, sînt primiți cu „Deșteaptă-te române !" cîntecul atît de scump acelor de peste munți. Unii, înnebuniți, sar din mersul trenului și toți strigă, zbiară : Trăiască, Uraaaa. Trenul oprește. Toată lumea coboară și se înșiruie disciplinat în linie, căutînd parcă să repare greșelile provocate de entuziasm, clăcînd regulele unei comportări ostășești, apoi comenzi scurte și voluntarii defilează pentru prima dată în fața drapelului țării și în fața companiei de onoare.

În Piața Gării, unitatea de voluntari ia formație de linie, avînd în fața lor Regimentul oltenesc 5 Vînători care dădea onorul fraților de peste munți. Goarnele sună onorul la general. Din mașină coboară un general care le impune prin ținuta lui ostășească. Este comandantul Corpului de Armată, generalul Nicolae Petala. Sosesc apoi generalii Prezan și alții din mărimile militare. Se dă ordin de ruperea rîndurilor pentru o înfrățire între ostașii de peste munți cu cei din regat și în această îmbrățișare s-a pecetluit legămîntul sub același steag, pentru același ideal.

Dîndu-se ordinul de încolonare, în frunte mărșăluiesc voluntarii, pe străzile pe unde treceau aclamați fiind de o lume care îi sărbătorea aruncîndu-li-se flori, spărgînd cordoanele polițienești și pornind alături de ei, femei, bărbați, copii, într-un entuziasm delirant. Era sufletul unei Românii, bătută, suferindă, înfometată dar eroică, neînvinsă încă și plină de încredere în viitor.

Au venit frații, să murim sau să învingem împreună !"

Lacrimile vărsate la Iași în ziua aceea au fost fierbinți și au încălzit și inimile cele mai deznădăjduite, dînd speranțe și mîngîiere că sacrificiile de pînă acum n-au fost zadarnice.

În Piața Unirii, la statuia lui Cuza Vodă i-a așteptat Guvernul în frunte cu Ionel I. C. Brătianu, generalul francez Berthelot, misiunile diplomatice și militare și tot ce avea România mai reprezentativ.

Au vorbit : Ionel I. C. Brătianu, Octavian Goga, Nicolae Iorga, Iancu Nistor și le-a răspuns, în numele corpului voluntarilor, prin seniorul lor, vajnicul român Victor Deleu.

Terminîndu-se șirul discursurilor, muzicile militare au intonat hora. Era într-adevăr „Hora Unirii", jucată cu foc de miile de oameni. ...Voluntarii erau copiii alintați de toată lumea. Fiecare ținea ca din puținul lor să facă parte fraților de peste munți. Le umpleau buzunarele cu țigări așa de greu achiziționate pe atuncea și adresele lor ca să-i aibă ca musafiri, care erau așa de numeroase că, dacă voluntarii ar fi răspuns acestor invitații, în loc să plece pe front ar fi trebuit să facă serviciul în garnizoana Iași.

Dar la sunetul goarnelor pentru adunare, ostașii cu greu au putut să se rupă din jocul populației pentru a răspunde promt semnalului dat. Coloana batalionului de voluntari a defilat prin fața palatului Cuza, din balconul căruia regele Ferdinand, le privea defilarea. Continuîndu-și mersul prin străzile Lăpușneanu, în poarta Liceului Militar, dintr-o mașină deschisă, regina cu principesele le aruncau flori.

Au fost găzduiți în cazarma Reg. 5 Vînători și încă în seara aceea li s-au distribuit armele și echipamentul în vederea depunerii jurămîntului.

A doua zi, 8 iunie 1917, dimineața, voluntarii s-au încolonat, de data aceasta în cap cu Reg. 5 Vînători, pornind spre platoul Sorogari unde urma să aibă loc legămîntul ce-l făceau regelui și patriei române.

În fața familiei regale și a mitropolitului țării, mitropolitul Pimen al Moldovei, voluntarii au depus jurămîntul de credință pe tricolorul românesc devenind astfel ostași ai neamului lor.

Terminîndu-se actul sărbătoresc, asistența a plecat, rămînînd ei cu M. S. regele și mai marii oștirii și unitățile din vechiul regat pentru prăznuirea acestor mari zile.

Pe platoul Sorogarilor grupurile ostașilor se înveseleau întrecîndu-se în cîntece și jocuri, fiecare ținînd să arate „cum e la ei acasă". Cînd însă corul voluntarilor, condus de maestrul Medrea, a intonat „Trăiască regele", toată lumea a rămas nemișcată pentru ca, la terminarea imnului, uralele să fie nesfîrșite. Executînd corul voluntarilor, în continuare, cu atîta elan și perfecțiune cîntece patriotice, a impresionat și pe M. S. regele care, emoționat, s-a dus de-a dreptul la sublocotenentul Medrea, l-a îmbrățișat spunîndu-i :

— „Acest sărut depus pe obrajii dumneatale, sublocotenente, este sărutul dat de regele României, Ardealului, Banatului, Crișanei, Maramureșului și Bucovinei !".

Foștii supuși ai împăratului monarhiei dunărene neobișnuiți fiind cu un gest atît de cald din partea unui cap încoronat, au rămas pentru moment uluiți, ca apoi să izbucnească într-un entuziasm de nedescris. Abia acum au priceput că cel ce a dat sărutul e regele neamului, iar cel ce a domnit peste ei și pentru care secole de-a rîndul s-a scrificat bietul popor de peste munți era ceva străin de ei, era un împărat care le cerea totul, le poruncea ca și robilor, în schimb nu le dădea nimica. Ca un fulger a trecut prin mintea fiecăruia tragediile lui Horia, Cloșca, Crișan, Avram Iancu și alții, minții, batjocoriți și uciși pentru că așa a vrut împăratul și politica lui „divide et impera".

Toate prin care trecuseră voluntarii de cîteva zile îi exaltase. Era prea mult pentru sufletele lor sensibile... Reîntorși la cazarmă băieții comentau fiecare clipă a acestor zile înălțătoare..." (p. 83-91).

„După ce au depus jurămîntul, voluntarii au mai petrecut cîteva zile în Iași și apoi au fost repartizați la diferite unități din țară, răspîndindu-se..." (p. 93).

„Începîndu-se marea ofensivă a lui Mackensen pentru a da o ultimă lovitură armatei române și pentru ca să ocupe și restul țării, unitatea din care făcea parte (Octavian Furlugeanu, în original Zeno, pseudonimul autorului, n.ns.) a trebuit să intre din nou în luptă unde acuma era nevoie de fiecare rezervă de om, cu atît mai mult că unități ale marelui aliat au părăsit frontul nemaivoind să lupte.

În această mare încleștare parcă au reînviat virtuțile neamului. Fiecare luptător conștient de a-și apăra glia, cu toate că frontul se baza acum numai pe bietul ostaș român, rău îmbrăcat, insuficient hrănit, înșelat și părăsit, ei au dat dovadă că atunci cînd li s-au pus la dispoziție „sculele", au putut să-l facă pe inamic să înțeleagă că „pe aicea nu se trece!" Diviziile atacatoare ale spărgătorului de fronturi Mackensen s-au sfărîmat, una după alta, de dîrzenia ostașului român și frontul a rămas același. Doaga și Patrașcanii generalului Cristescu, Mărășeștii și Răzoarele generalului Eremia Grigorescu, rămîn locuri la care sufletul românesc trebuie să se închine cu evlavie". (p. 94).

„...Au sosit știrile că Bucovina și provinciile de peste munți au proclamat unirea cu patria mamă..." (p. 101).

„După Unirea provinciilor românești cu patria mamă se cerea, în afară de organizarea militară a acestor teritorii și sudura într-o aceeași mentalitate a acestei lumi cu sufletul românesc, dar cu obiceiuri influențate secole de-a rîndul de către foștii stăpînitori... În îndeplinirea aceasta, adevăratul merit îl are sufletul neamului care nealterat domina cele trei provinicii". (p. 128)

Același entuziasm îl găsim și în memoriile lui Mihai Petricoane Drugărin, sosit la Iași cu al doilea batalion de voluntari în 17 iunie 1917, bineînțeles descriind, pe larg, drumul sufletesc parcurs de voluntari, ridicarea lor la înțelegerea înaltă a existenței într-un tot unitar al pămîntului și poporului român.

În calitate de martor și ca participant activ la evenimentele care au condus la marele act al Unirii, Mihai Drugărin a exprimat în cuvinte simple, dar ferme, credința izbînzii idealurilor acestui popor : „Unirea pe care noi o vom înfăptui trebuie să fie atît de înălțătoare, atît de splendidă și atît de curată încît nimeni în lume să nu poată vedea în acțiunea noastră nimic altceva decît iubirea de neam, dragoste de părinți și respect pentru moși și strămoși !"

Un interes aparte îl are caietul manuscris a lui Istrate Ion, pensionar astăzi în satul Vaidacuța, lîngă Tg. Mureș, care consemnează liniile biografice ale unchiului său Istrate Dumitru, aviator în primul război mondial, plutonier în armata austro-ungară, rănit mortal în 1915, înmormîntat la Viena. Nepotul acestui autentic constructor de avioane s-a străduit în manuscris să redea toate mărturiile orale strînse cu migală în ultimii 15 ani — dat fiind că mărturii scrise nu a găsit — referitoare la faptul că, prin mijloace materiale proprii, în satul părinților săi, într-un șopron, cu coraj, tenacitate și capacitate tehnică, Istrate Dumitru între anii 1903—1914 a construit un avion (poate două) cu care ar fi zburat pe o cîmpie lîngă sat, avion confiscat împreună cu tot cu planuri, cu machete, de către autoritățile austro-ungare. Mărturia de bază constă în aceea că toți oamenii în vîrstă astăzi din Vaidacuța confirmă existența avionului, autorul remarcînd valoarea gîndirii confiscate.

„Cu toate că unchiul meu nu a fost inginer, ci numai un simplu meseriaș tîmplar, aceasta dovedește și mai mult marea lui capacitate de gîndire și inovație, fiind om sărac, atît el, cît și părinții lui care au plecat din Vaidacuța în București să-și cîștige o bucată de pîine ; dacă era inginer sigur gîndea și mai mult. Cu toate că era necăsătorit, rămas orfan de mamă, Istrate Dumitru a îngrijit pe tatăl și pe frații lui împreună cu întreaga gospodărie, el nu și-a neglijat nici meseria de a-și construi avionul în Vaidacuța... Practic unchiul Istrate Dumitru a fost printre primii aviatori de naționalitate română în Austro-Ungaria... (p. 27). A fost printre primii aviatori din lume cum au fost Vuia, Vlaicu, Coandă etc. (p. 28). Acești primi aviatori din lume au dat primele idei și planuri, după care s-au perfecționat mereu avioanele moderne din zilele noastre" (p. 29).

Manuscrisul este însoțit de cîteva fotografii înfățișînd pe aviatorul Istrate Dumitru în uniformă austro-ungară, monumentul cu placă comemorativă din Vaidacuța pe care sînt trecute numele a 18 români morți în primul război mondial (primul fiind Istrate Dumitru), curtea casei familiei Istrate unde a fost amplasat atelierul cu avionul, o vedere generală a satului cu indicarea cîmpiei de unde ar fi zburat eroul.

Manuscrisul este, de asemenea, însoțit și de o poezie în stil popular a autorului, închinată unchiului său, din care citäm cîteva versuri :

Foaie verde lemn domnesc
Unchiul meu eu te numesc
„Te-ai născut în București
Casa Țării Românești,
Și-ai trăit în Vaidacuța
Că acolo ți-a fost ursita
De ți-ai făcut avion
Ca să fii un mare om,
Să nu umbli pe picioare
Și numai în zburătoare.
Ți-ai făcut aeroplan
Din bardă și din ciocan
L-ai făcut într-o pădure
Cu daltă și cu secure,
L-ai făcut cu aripioare
Din curele și, piroane
Cu elicea din șindrilă
Și macheta din argilă. (p. 30)

Ca și cum ar trăi, nepotul i se adresează direct unchiului, relatîndu-i marele realizări din noua epocă istorică a țării noastre :

Precum și la noi domnesc
Muncitorii ce-nfăptuiesc
România 'nfloritoare
Încălzită de sfîntul soare,
Sori și soare ce-o conduce
În veci în glorii ea ajunge,
Glorie de mult visată
De-mpărați de altă dată,
Sus cu toții să muncim,
Idealul să-l înfăptuim
Români, maghiari, germani, să fim uniți
Și pe veci nedespărțiți.

Poezia se încheie cu asigurarea că el și realizarea sa, avionul, nu vor fi uitați, ci mereu vor fi cinstiți de urmași :

În veci să fii unchiule-n eternitate
Eu ți-am scris această carte,
Carte din biografie
Ți-am făcut și-o poezie,
În veci să fii pe veșnicie.

În același timp, este semnificativă și scrisoarea în versuri intitulată „Către direcțiune" (muzeului), în care își exprimă dorința ca biografia lui Istrate Dumitru să fie cunoscută de toți oamenii muncii, bio-

grafie simplă scrisă de el Istrate Ion „om din neamul românesc... Țară dragă, te voi slăvi / Cît mai am viață".

Cele cîteva documente prezentate — prin ineditul lor, prin informațiile minuțioase, prin autenticitatea și patriotismul ce se degajă — se constituie într-un important izvor istoric ce ajută pe orice cercetător în cunoașterea la amănunt a împrejurărilor în care s-au consumat fapte deja consemnate în lucrări de specialitate. Amănuntul vine să întregească, să consolideze, să fie util în concluzionarea unor aspecte.

PETRU REMUS TROTEANU — PICTOR BOTOȘĂNEAN

MARIA BUCĂTARU

Cu ani în urmă presa publica un interviu luat profesorului Troteanu în ajunul unei expoziții sub numele : „Portretînd viața pictorului Troteanu". Această lungă convorbire consemnată de Henry Burileanu se încheia cu următoarele cuvinte : „ieșenii vor vizita desigur salonul domnului Troteanu pentru a cunoaște și mai bine opera și artistul".

Poate n-a fost simplă promisiune. De vizitat o fi fost vizitat salonul pictorului Troteanu, nu ne îndoim că opera și viața au fost cunoscute, cert este însă că anii care au trecut și vremea a îngropat amintirea despre pictorul Troteanu, referințele scrise fiind extrem de puține în ciuda faptului că în urma vieții lui au rămas destui martori care povestesc fără grai gîndurile lui, munca și spiritualitatea în care a trăit și a gîndit.

În august 1979 Muzeul județean Botoșani sub egida Comitetului de cultură a organizat o amplă retrospectivă „Petru Remus Troteanu", acțiune cu profunde influențe în masa iubitorilor de artă în sensul că s-a încercat așezarea pictorului în istoria artelor „alături de clocotul simțitor al lui Eminescu, la peisajul lin și duios ca o doină, ori ca un acord la Enescu". Se propunea atunci discutarea și mai mult prezentarea operei pictorului sfios, modest care nu are nimic spectaculos în opera sa, dar care reușește să cînte pe limba lui, să-și păstreze firea (care uneori i-a dăunat) și concepțiile nedisimulate, necontrafăcute. Nu mai putem spune că Troteanu este astăzi ceea ce istoriografia obișnuiește să numească „un artist uitat". În urma investigațiilor continuate (după retrospectiva din 1979), asupra vieții și operei lui Troteanu s-au dezvăluit noi taine. Pictorul a gîndit, a simțit, a îndrăznit, iar operele inedite descoperite în colecții la rudele sau prietenii lui în viață sînt adevărate revelații. Troteanu a lăsat în urma sa o operă bogată astfel încît mărturiile sînt prezente și stăruie asupra noastră pentru a le înmănunchea și a le așeza la locul cuvenit pentru a le privi cu ochiul iubitorului de artă, rar și cu ochiul criticului, cu simțul respectului pentru arta noastră națională. Fără să afirmăm că a fost un mare talent, putem spune fără să greșim că a fost o forță pătrunzătoare, un om cu vederi, largi, un animator în stare să mobilizeze tot ceea ce există putere în el pentru a se realiza în condițiile vitrege în care a trăit și creat.

Născut în 1885 în Stînceşti comuna Curteşti-Botoşani, pictorul şi-a petrecut copilăria în satul natal după cum va mărturisi el mai tîrziu : „Am trăit într-o casă bătrînească înconjurată de grădini pe care mîna marilor gospodari care au fost părinţii mei au ştiut să o facă atît de frumoasă cum am întîlnit rareori de atunci încoace“ [1]. În continuare în alte evocări despre ţinuturile natale pictorul îşi exprima admiraţia pentru dealurile stăpînite de un bătrîn codru deasupra căruia „străjuieşte singuratic luceafărul şi se auzea sunînd buciumul aievea ca-n poeziile lui *Eminescu. Acolo s-au înfiripat amintirile* copilăriei care trăiesc viu şi puternic pînă azi“ [2].

Vădeşte din şcoală aptitudini deosebite pentru desen, înclinaţii pentru artă şi literatură. Merită menţionată perioada 1897—1904, perioadă în care urmează cursurile Liceului internat din Iaşi. Aici începe să se contureze personalitatea artistului. Din amintirile sale găsim evocată figura marelui profesor Garabet Ibrăileanu. Iată cum este înfăţişat dascălul de elevul său :

„Ochii lui cărbuni aprinşi, sînt căutători de stele
Nu-i pedant om de bucoavne, nici chibiţ de cafenele
Pe catedră nu se urcă, pe o bancă se aşează
Graiul lui domol te fură, şi-l asculţi de vrei nu vrei
De aici de colo pretutindeni, din trecut o clipă-n vie
Dintr-un chip el poate scoate o icoană străvezie
. . . . . .
Ora e o poezie...
Nu e buche, catalog şi nici note aşa tot unul
E aşa puţin şi tot — ăsta e IBRĂILEANU“

Desigur că versurile sînt rudimentare, dar după cum spune singur Troteanu „formă clasică nu-mi cereţi că eu nu sînt literat“, noi le-am reprodus pentru conţinutul lor avînd în vedere marea personalitate a profesorului Ibrăileanu alături de copilul Troteanu pe atunci. Elev, copil deci, el înfierează lipsa de răspundere a cadrelor didactice pentru educarea tinerei generaţii. El numeşte Liceul internat din Iaşi „stat în stat“.

La numai doi ani după terminarea studiilor de artă va fi laureat la Salonul oficial (premiul II), *iar în anul 1912 primeşte premiul I pentru* compoziţia „Bătrîna Moldovă“. Sensibil şi receptiv la toate evenimentele zilei din acea perioadă, pleacă pe front cu o echipă de artişti plastici, care mobilizaţi pe lîngă Marele cartier general erau chemaţi să înfăţişeze în opera lor de sculptură şi pictură clipe de restriste ca şi sforţările prin care nădăjduiau să se înfăptuiască idealul nostru.

Desigur în baza cercetărilor ulterioare ne-am convins şi sîntem îndreptăţiţi să explorăm, să continuăm investigaţiile asupra operei picbile. Naturi statice cu flori de cîmp, carte, căni sau cozonac sînt adevărate revelaţii. „Vatra“, „Interior ţărănesc“ împodobite cu tradiţionalele lăicere şi ştergare, frumos ornamentate cu motive populare sînt

dovezile că Troteanu era un iubitor de artă populară, păstrător de tradițiile poporului nostru.

„Natură statică cu lalele", „Pînzăresele", „Vatra" (mai multe variante pe aceeași temă) dovedesc o mînă și un ochi format, instrumente de mare precizie, șlefuite de ani de exercițiu. Acest lucru îndreptățește să credem că lucrările sînt executate în perioada de maturitate artistică. Admirabil este ceea ce ne parvine, continuînd cercetările cu mijloacele noastre, care ne face să observăm atîtea lucruri numai în cîteva zeci de lucrări. „Este miracolul artei și înfăptuirile unui creat de ale cărui daruri sînt o putem spune cu toată certitudinea — deosebite".

Dacă tăcerea a învăluit aceste opere și dacă o forță cerea dezvăluirea acestei tăceri pînă la ruperea ei definitivă e că dedesubtul prafului și a patinei de vreme se întrezărea poezia picturii lui Petru Remus Troteanu.

„Credincios culorilor așternute fie cu gustul academicianului ce lucra impus de împrejurări, fie cu meșteșugul pictorului pornit dinlăuntrul sufletului său", omul frămîntat mereu de gînduri cu privirea scrutînd undeva departe și calda-i mișcare (uneori tristă) pe pînzele, cartoanele care-i formau deseori suporturi doar improvizate, calmitatea cu care se apleca peste șevalet, denunța credința lui picturii fără să fie împins de vreun succes anume. Desigur că multe aprecieri făcute pictorului sînt de suprafață și poate am fost conduși la reflectarea acestor impresii de suprafață. Astăzi îndrăznim să spunem că este vorba de o depășire a superficialului și adîncirea chiar a unor trăsături esențiale cînd e vorba de „Peisaj de pădure", „Interior țărănesc", „Tîrgul cu flori", „Pînzărese" sau unele lucrări ce au ca temă bîlciurile.

Am fi tentați să spunem că nu sesizăm tendința spre echilibru coloristic, că Troteanu nu și-ar fi făcut un țel din activitatea artistică, aceasta din cauza unor minusuri în cunoștințele despre Troteanu, așa cum spuneam referințele scrise sînt foarte puține, iar operele din păcate mai puține în muzee decît la rude și prieteni (accesul la ele fiind mai greoi). Unele aduceri aminte scrise sau nescrise nu reușesc să ne convingă uneori. Iată ce spune în 1945 în revista „Vremea" într-o cronică făcută de Ion Frunzetti cu ocazia unei expoziții în sala Dalles : „Domnul Troteanu care expune în sala Dalles-ului este un pictor cult ceea ce se vede în pînzele sale... ni se pare foarte sensibil la exercițiile pur senzoriale ale vremii...

Cît e de sensibil putem deduce lesne din amintirile sale, din interviurile acordate în timp ce funcționa ca profesor la Academia de Arte Frumoase din Iași. „Graba de a parveni repede fără muncă, risc și aptitudini a creat în timpurile noastre o imensă mulțime de diletanți..." sau „cu mai multe riscuri și greutăți am luptat ani de zile, am adunat chinurile frămîntărilor și imenselor probleme pe care arta le desfășoară înaintea ochilor oricărui artist".

Sau în alt context plîngîndu-se de neșansă de a pleca la studii în străinătate neavînd posibilități materiale spunea : „Pe atunci banii erau ca și oamenii..."

Parcurgînd șirul impresionant al picturilor lăsate de Troteanu sîntem totuși tentați să scoatem în evidență cîteva reușite ale sale, cu toate că multă vreme ceva va rămîne de neînțeles. Sobrietatea culorilor, uneori stă obstacol în fața privitorului și dincolo de brunurile întunecate nu vezi nimic deci „suportul deznădăjduit, nemîngîiat de căldura pigmenților de culoare ce par uneori fără vlagă". Unele lucrări sînt sigure ; multe lucrări s-au deteriorat prin alterarea culorilor, iar altele și-au pierdut valoarea datorită condițiilor neprielnice în care au fost păstrate.

Ca la mulți pictori elementul primordial al tuturor peisajelor rămîne cerul, de multe ori verde, sau ocru, alteori gri rece, albastru întunecat, pădurea de multe ori redată la general sau portretul în care nu reușește să mascheze lipsa de căutări impunînd chipului forme dure. Troteanu însă ne-a lăsat portrete în special de copii în care reușește să interiorizeze sensibilitatea și naivitatea copilului. Aici totul e lumină, curat și sincer. Trecînd la bîlciurile și tîrgurile cu flori, piețele din București, tonalitatea se schimbă, brunurile închise așezate în pastă groasă, alocuri iluminată doar de cîte o pată de ocru. În fața „Vetrei" ni se dezvăluie încîntătoarea armonie de culori lin desfășurată în jurul vetrei dintr-o locuință țărănească. Aici îl putem apropia pe bună dreptate de „Bucătăria călugărească" a lui Ștefan Luchian sau chiar de Tonitza. Se cere puțin a forța nota comparativă, în sensul că pictura lui Troteanu își pierde din factura energică pe undeva, poate prin faptul că pictorul totuși a beneficiat de mai puține analize psihologice a fizionomiei morale și spirituale ale omului.

Dacă uneori se urcă pînă la Tonitza „Fata în galben" privită alături de „Nina în verde" observăm că galbenul lui Troteanu are aceeași strălucire, aceeași vibrație luminoasă de o rară intensitate. Este adevărat că la Troteanu uneori culorile ne par dramatice în special în autoportrete sau în compoziții ce tratează Balcicul. Poate uneori i-a lipsit atributul caracteristic marilor pictori „lumina să apară din culoare" se pare uneori că nici n-a căutat lumina. La „Țărmul mării" cu albastru, griurile reci creiază impresia că autorul n-a căutat calea spre acces, spre lumină. Această inegalitate dată în vileag de interioarele țărănești, de naturile statice, deschide calea spre lumină, ne apare un Troteanu cu universul său plastic, „afirmat fără ostentație" dar totuși convingător Studiile, desenele în cărbune rămase în păstrare la familia Gheorghe Ștefănescu din București (Sanda Ștefănescu nepoata pictorului) dovedesc că opera în finalizarea ei a parcurs același drum de căutări și zbucium, „acel mod firesc în care se poate naște arta". Am spune că la Troteanu se cere mai multă răbdare „arta începe să-și dezvăluie sensurile dincolo de sugestiile unor simpli oameni" care au trecut cu nepăsare peste sutele de lucrări care se cereau șterse de praf și privite la lumina adevărată. O viață de om, o viață de cadru universitar, o viață de artist, cu darurile și tarele ei conturează concret personalitatea artistului care și-a făcut pe deplin datoria. Alături de prestigioase nume ca Oscar Han, Ion Jalea, Ignat Bendarik, Petre Bulgăraș îl găsim fondator al noii societăți denumită „Asociația artistică".

Alături de Aurel Băieşu, Adam Bălţatu,etc. Troteanu duce o muncă susţinută pentru gruparea sau mai bine zis regruparea pictorilor şi sculptorilor între anii 1921—1924. La 25 mai 1921 înfiinţează „Asociaţia Salonul de toamnă" împreună cu Ionescu Doru, Paul Molda fără să-l omitem pe inimosul George Chirovici.

Dar înafara celor spuse Troteanu a lăsat opera, numeroasele opere de artă care sînt cele mai înalte mărturii şi aici citäm pe Auguste Rodin „Operele cele mai înalte mărturii ale sincerităţii şi inteligenţei omeneşti spun tot ce se poate spune despre om şi despre lume apoi ele te fac să înţelegi că există altceva care nu se poate cunoaşte".

Deci nu ne rămîne decît să urmărim şi să cunoaştem opera pentru că lucrările sigur ne vor povesti fără grai tot şi totul despre acela care a fost profesorul Troteanu şi acela ce a rămas pictorul Troteanu. Oricum înfruntînd necunoaşterea aşa cum spunea Tiberiu Crudu „pentru moldoveni Petru Troteanu e un mare cîştig, pentru botoşăneni e o reală mîndrie".

PETRU-REMUS TROTEANU
(1885—1957)

Le peintre Troteanu naquit le 16 mai 1885 à Stînceşti, comune près de Botoşani. Il fréquente les corus de la Faculté de filologie et „l'Academie de Belles Artes". Il se dédie è la cariere de peintre.

En 1911 il recevra le prix. Il pour composition au salon officiel, et en 1912 le prix. I pour la composition „La Vieille Moldave" puis on le rencontre chaque année aux expositions en groupe ou personelles en capitale (à Bucarest) et en d'autres centres culturelles du pays. Entre les années 1917—1919 il participe à la guerre et réalise la composition „Les luttes de Mărăşeşti" distinguée avec le prix de la „Mission française". Il fait des voyages d'études à Paris et en Italie entre les années 1919—1920 et en 1926.

Entre les années 1931—1949, Troteanu est profeseur titulaire à l'Académie des Belles Artes à Jassy, Iorsque cette institution vit les années pleines de gloire par la présence de quelques professeurs comme : Gh. Popovici, O. Băncilă, St. Dumitrescu, N. N. Tonitza.

Petru Remus Troteanu réussit lui aussi de s'imposer comme une personnalité marquante.

ANII DE TINEREȚE AI UNOR MILITANȚI SOCIALIȘTI BOTOȘĂNENI

IONEL BEJENARU

Ultimul pătrar al secolului trecut înscrie Botoșanii în vechea mișcare socialistă și muncitorească din țara noastră, ca centru important, pe coordonate proprii, cu momente semnificative, de referință, cu o surprinzător de numeroasă galerie de promotori ai idealurilor socialiste, în formare și afirmare aici, ulterior, mulți dintre ei, lideri ai mișcării. Și, poate, nimeni n-a surprins mai fidel și mai plastic vremurile acelea de înnoire a cunoștințelor, de clarificare, de romantism, totodată, cum a făcut-o, peste ani, în „Revista ideei", Panait Mușoiu, cel care orientase, în diferite rînduri, mișcarea socialistă locală : „ Văzui, în fine, pentru respectul adevărului și pentru dragul aducerii aminte, un grup de aprigi propagandiști, fierbînd de-acea activitate pe care o dă o convingere, pe care nu o imobilizase rutina. Școlărițe, cu ghiozdanul la subsuoară, abătîndu-se, în trecerea sau în întoarcerea de la școală, pe la un cerc anumit, unde se dezbăteau cele mai arzătoare chestii. Tineri încă la învățătură, cutreierînd de-a valma mahalalele și satele, luptîndu-se să înfrîngă lîngezeala și căutînd să introducă în spirite adevărurile ce li se arătase loru-le atît de luminoase. Nicăieri poate o împreunare de forțe tinere, nicăieri o proporție mai mare de tineret de amîndouă sexele, care să îmbrățișeze cu mai multă căldură apostolatul unor idei. Și, ceea ce-i de remarcat : niște abia intrați pe pragul adolescenței aveau asupra lumii o înrîurire pe care doar prestigiul părului cărunt, al unui fapt de vrednicie rară, îl poate insufla" [1].

Cu o industrie mică și mijlocie diversă, însumînd numeroase fabrici și ateliere, adăugîndu-se mereu altele noi la cele existente, într-un proces general de dezvoltare capitalistă a țării, Botoșanii înglobau o destul de numeroasă muncitorime — orașul, peste 7 300 muncitori [2] — mereu în căutarea condiției sale sociale, pe fondul agravării continue a

1 „Revista ideei", București, nr. 10, august 1901, p. 150.

2 x x x „Din istoricul formării și dezvoltării clasei muncitoare din România pînă la primul război mondial" (sub redacția lui N. N. Constantinescu), Ed. Politică, București, 1959.

exploatării capitaliste, organizîndu-se, profesional, la început, politic, în cele din urmă, cristalizîndu-şi tot mai mult scopurile programatice de luptă şi desfăşurînd numeroase acţiuni revoluţionare, mai restrînse, de fabrică sau atelier sau generale. Este mediul cel mai propice pătrunderii ideilor socialiste, a materializării lor într-o mişcare socialistă şi muncitorească proprie, la Botoşani, unde, cu ani în urmă, în 1867, lucrătorii cărămidari fondau una din primele societăţi muncitoreşti din ţară.

Regiune preponderent agricolă, Botoşanii sînt marcaţi, la rîndu-le, de procesul de accentuare a contradicţiilor capitaliste la sate, generator de grave conflicte, marile răscoale ţărăneşti din 1888 şi 1907 cutremurînd din plin aceste meleaguri. Au fost momente care au implicat direct muncitorimea, mişcarea socialistă, le-au antrenat în acţiuni de solidaritate, le-au înlesnit acţiuni organizatorice şi de propogandă la sate, s-au repercutat în convingerile şi faptele unor tineri, hotărîtoare pentru formarea lor ca militanţi socialişti. Spre această lume a oraşului, cu mahalalele sale, surprinzînd şi prin denumire situaţia precară a celor ce le locuiau, a satelor şi a celor mereu plecaţi cu jalba la oraş, în speranţa mult aşteptatei dreptăţi, s-au orientat aceşti tineri şi s-au angajat pe făgaşul luptei cu strîmba orînduire.

Centru cultural totodată, Botoşanii găzduiau numeroase instituţii de învăţămînt, unele de tradiţie — Şcoala primară „Marchian", Liceul „A. T. Laurian" —, de stat sau particulare. Un corp profesoral de elită, de cele mai multe ori, nelipsindu-i nume ilustre ale culturii româneşti, cu destui profesori şcoliţi în trecute lupte revoluţionare — paşoptişti, unionişti moldoveni, transilvăneni — nicicînd renunţînd la idealurile puse în slujba descătuşării fraţilor de peste munţi — emigranţi poloni, francezi, italieni, fideli vechilor lor programe de luptă, exercitînd o influenţă deosebită, cu mult în afara perimetrului şcolii şi nu o dată aducătoare de represalii din partea autorităţilor, gata să vadă în ei un veritabil pericol pentru siguranţa statului. Şi nu e nimic surprinzător în aderarea lor la idealurile socialiste, cum există, şi din acest punct de vedere un atù al receptării lor în masa de tineri, chiar foarte tineri liceeni. Şi, dincolo de conţinutul precis al programelor şcolare, vor descoperi aceşti tineri, uneori prin mijloace proprii, alteori ajutaţi sau împreună cu profesorii lor, elementele unei întregi structuri sociale, tributare inechităţii şi marilor conflicte, îşi vor făuri orizonturi noi de conştiinţă, se vor angaja într-o luptă aspră pentru a o schimba. Şi toate astea nu neapărat în cadrul restrîns al şcolii, ci în cel larg, al muncitorimii şi ţărănimii locale.

Gh. C. Sabin, fostul elev al Liceului „A. T. Laurian" şi C-tin Stăăuceanu, „băiatul popii din comuna Stăuceni, judeţul Botoşani, de lîngă lacul cu acelaşi nume, lac pe care vînam lişiţe cînd eram elev la liceul din Botoşani" [3], vor fi printre animatorii cercurilor socialiste din ţara noastră, prezenţi deopotrivă în grupul celor 14 voluntari medicinişti

3 Dr. Gh. Sabin, „Amintiri din războiul independenţei", Bucureşti, Ed. Minerva, 1912, p. 22.

înrolați pe frontul războiului de neatîrnare a țării, de la 1877—1878. Puțin mai tîrziu, frații Ion și Gheorghe Nădejde, Sofia Băncilă-Gheorghiu, devenită soția lui I. Nădejde, Octav Băncilă, fratele ei, Gheorghe Chernbach, N. Leon, Henric și Simion Sanielevici, Elena Sevastos, Raul și Arthur Stavri, Ion Păun-Pincio, Panait Zosîn, Mihail Nicolau, Iacob și Deodat Țăranu, Elena Vasiliu, Emanuel David, Simeon Labin, Elefterescu Spiridon-Urzică, Barbu Lăzăreanu, C-tin Graur se vor încadra, încă de pe băncile școlii mulți dintre ei, în mișcarea socialistă, fie aici, fie la Iași, București sau Galați, credincioși idealurilor sale generoase, contribuind cu un substanțial aport la răspîndirea și clarificarea ei.

Publicațiile socialiste pătrundeau și se răspîndeau la Botoșani și nu o dată surprindeau aspecte ale stării muncitorimii locale, viața satului sau cea culturală a acestor locuri. „Munca", de la București se bucura de o bună circulație, între abonații săi aflîndu-se și cîțiva liceeni ai „Laurian"-ului [4], după cum , puțin mai tîrziu, „Revista ideei", publicație socialistă editată de P. Mușoiu, la 1900, avea abonați pe S. Labin, Alex. Șmelț, Emma Lăzăreanu ș.a. Nu lipsesc din paginile „Vocei Botoșanilor" numele unor socialiști — J. Boniface Hétrat, Traian Demetrescu, Anton Bacalbașa, Sofia Nădejde, P. Mușoiu, C. Z. Buzdugan —, după cum nu trebuie să surprindă editarea aici, la Botoșani, a unui organ de presă socialistă propriu, „Proletarul", la 1 martie 1892, de către un trio entuziast de tineri localnici — Panait Zosîn, Mihail Nicolau și Iacob Țăranu [5].

Trimis să activeze în regiunea Botoșani—Dorohoi, de Cercul socialist din Iași, într-un moment care urma răscoalelor țărănești din 1888, prezente în numeroase localități botoșănene și dorohoiene, militantul socialist Panait Mușoiu, a cărui activitate urma să asigure îndrumarea muncitorilor și a țăranilor dezorientați în urma prigoanei autorităților [6], s-a dovedit totodată un remarcabil organizator, de prezența sa la Botoșani legîndu-se momente însemnate ale organizării politice a muncitorimii locale, după cum a format, am putea spune, un însemnat grup de tineri socialiști care, cu puține excepții, se vor dovedi fideli o întreagă viață idealurilor revoluționare îmbrățișate. Și tot aici, la Botoșani, va lucra P. Mușoiu la definitivarea unora din scrierile sale, de pionierat în literatura socialistă din România.

Pe P. Mușoiu [7], dar și pe Tony Bacalbașa și Ștefan Stîncă [8], alți doi fruntași ai mișcării socialste, îi vom întîlni la Botoșani, la 11 septembrie 1890, luînd parte la un memorabil eveniment, dezvelirea bustului marelui nostru poet Mihai Eminescu, din fața Școlii „Marchian", primul ridicat în țară, ultimii doi aflîndu-se printre vorbitori, prezența lor la Boto-

4 Arhivele C.C. al P.C.R., m. 37/1891, Scrisoarea lui Zosîn (Botoșani) adresată lui P. Mușoiu — 1 oct. 1891.

5 „Proletarul", Botoșani, an I, nr. 1, 1 (13) martie 1892.

6 A. Gălățeanu, N. Gogoneață, „Panait Mușoiu", Ed. Politică, București, 1970, p. 18.

7 x x x „Amintiri literare despre vechea mișcare socialistă" (ediție de Tiberiu Avramescu), Ed. Minerva, București, 1975, p. 259.

8 Ibidem, p. 376.

şani fiind şi o luare de contact cu tînăra mişcare socialistă locală. Cadrul era ceva mai larg, Botoşanii găzduind totodată un congres al studenţilor universitari [9], departe de a rămîne un simplu act cultural. Cu puţine zile înainte, Ioan Nădejde îi scria lui P. Muşoiu : „Du-te la Mille şi spune-i că neapărat trebuie să se face la Congresul studenţesc din Botoşani o protestare din partea studenţilor împotriva încălcărilor de Constituţie săvîrşite de guvern“ [10]. Peste ani, într-un interviu acordat lui L. Leoneanu, publicat în „Adevărul literar şi artistic“, P. Muşoiu se referea la aceste momente : „Cunoştinţa ce am făcut-o cu Zosîn (n.n., elev al Liceului „Laurian“, atunci) la inaugurarea bustului lui Eminescu, la Botoşani, mi-a dăruit pe cel mai bun camarad. Ne-am întovărăşit şi am făcut din Botoşani un centru de mişcare culturală şi economică unic în ţară ca entuziasm şi poate ca legături personale“ [11]. O prietenie de o viaţă i-a legat pe cei doi, de altfel, fie că locul activităţii lor era cînd Botoşani, cînd Bruxelles, Iaşi sau Bucureşti.

Peste cîteva luni, în 1891, tinerii liceeni P. Zosîn, Mihail Nicolau, Iacob şi Deodat Ţăranu, Henric Sanielevici iniţiază întemeierea unei societăţi socialiste, sub aparenţă şi titulatură literară — „Eminescu“. Locul ales — Ipoteştii. Punctul de plecare — bustul lui Eminescu, recent dezvelit în faţa Şcolii primare „Marchian“, acolo unde, „de pe soclul cel înalt, poetul, căruia marmura albă îi scotea bine la iveală fruntea de geniu, asemănătoare cu a lui Goethe, largă, înaltă şi boltită ca cerul se uita, pierdut în visări măreţe, la grădina bogată şi artistică din jurul tăcutului palat al unui vechi boier moldovean...“ [12]. Aici îi va întîlni H. Sanielevici, cel care va evoca mai tîrziu aceşti ani, pe Zosîn şi Nicolau, pe a căror figură „demonică, încadrată pe pletele negre ce se revărsau de sub borurile largi ale pălăriei, spiritul revoluţionar gravase trăsături de o liniştită şi eroică desperare...“ [13]. La Ipoteşti, „pe leagănul celui mai mare om pe care l-a produs pînă acum poporul românesc“, „într-o fundătură a poienii“, „vorbi mai întîi Zosîn, înflăcărat, cu priviri fulgerătoare, apoi Nicolau, grav şi solemn“, cuvintele lor atacînd o societate strîmbă — robia, servajul şi salariatul... O dată întemeiată, societatea îşi începu activitatea. Acasă la Zosîn, „care stătea în gazdă la un ţăran, în fundul unei mahalale“, se ţineau conferinţe. Să reconstituim locul : „Într-o odaie mare, joasă, cu laviţe vechi şi grinzi afumate, la lumina unei mici lămpi, care se lupta în zadar să gonească umbrele din unghere, ne adunam gravi şi tainici ca nişte conspiratori şi ascultam cuvîntările şefilor noştri Zosîn şi Nicolau“ [14]. Aici, prinde contur con-

9 „Vocea Botoşanilor“, an XI, nr. 33, 13 septembrie 1890, p. 1-2.

10 Arhivele C.C. al P.C.R., dos. 14/1890, Scrisoarea lui Ion Nădejde către Panait Muşoiu, 27 august 1890.

11 x x x „Amintiri literare despre vechea mişcare socialistă“, p. 259.

12 „Cum am devenit socialist“, în „Viaţa Românească“, an IX, nr. 10-11-12/1914 (articol semnat A. B. — pseudonim al lui Henric Sanielevici).

13 Ibidem.

14 Ibidem.

vingerea într-o societate a tuturor. Cuvintele lui Mihail Nicolau, dinaintea constituirii societății, parcă începeau să se confirme „căci, zicea el, pretutindeni zorii unei lumi noi de pace și frăție încep să se arate, mulțimea se ridică, în avînt de dezrobire, în contra lupilor îmbrăcați în piele de oaie“ [15].

Moment organizatoric important, constituirea, spre sfîrșitul anului 1891, a Clubului muncitorilor din Botoșani, între primele din țară, rod al intensificării mișcării socialiste, a clarificării muncitorimii locale, va asigura un spirit mult mai combativ, conturat în acțiuni deschise — demonstrații, greve, conflicte de muncă. Între fondatorii și animatorii săi, P. Zosîn, Iacob Țăranu, Mihail Nicolau [16]. La 4 martie 1892, prefectura din Botoșani sesiza direcțiunii liceului „Laurian“ că elevi ai școlii sînt implicați într-o societate socialistă [17]. Erau, cum recunoștea însuși directorul școlii, „unii dintre cei mai sîrguincioși și mai inteligenți“ [18]. Clubul muncitorilor din Botoșani se evidențiază rapid printr-o febrilă activitate, ajungînd să-și sporească la 100 numărul de membri, numai după două luni, să inițieze o listă de subscripție pentru formarea unei „brutării cooperative“, unele greve — cea a lucrătorilor tipografi, pentru mărirea salariilor, aducîndu-le un spor de salariu cu 10% ș.a. [19] Înființarea Clubului muncitorilor din Botoșani a provocat o puternică reacție din partea burgheziei locale, care se va manifesta, ulterior, prin etalarea unui întreg arsenal de mijloace represive. [20] În pofida lor, „mișcarea socialistă face mari progrese în nordul Moldovei și, în special, în districtul Botoșani“ [21]. Ziarul „Munca“ de la București însera în coloanele sale dese informații și relatări privind mișcarea muncitorească de la Botoșani.

La 1 (13) martie 1982, Clubul muncitorilor din Botoșani editează bilunarul socialist „Proletarul“, avînd ca redactori pe animatorii săi P. Zosîn, Mihail Nicolau, Iacob Țăranu. În cuvîntul de introducere pe care-l semna, M. Nicolau creiona sarcinile transformatoare ale mișcării socialiste, concluzionînd că „lupta va fi grea, dar curajul nu ne lipsește“ [22].

Nu mai puțin importante sînt eforturile fruntașilor Clubului muncitorilor din Botoșani de a întemeia cluburi ale muncitorilor la Hîrlău (al cărui comitet general și comitet executiv s-a ales în februarie 1891,

15 Ibidem.

16 Ionel Bejenaru, „Începuturi ale mișcării socialiste și muncitorești botoșănene“, în „Hierasus“, Muzeul jud. Botoșani, 1979, pp. 433-449.

17 N. Răutu, Jubileul Liceului „Laurian“ din Botoșani, Botoșani, Tip. „Reînvierea“, 1909, p. 84.

18 Ibidem.

19 „Munca“, București, nr. 48, 19 ianuarie 1892, p. 4.

20 Ibidem, nr. 50, 2 februarie 1892, p. 4.

21 Ibidem, nr. 52, 16 februarie 1892, p. 2.

22 „Proletarul“, Botoșani, an I, nr. 1(13) martie 1892, p. 1.

la adunarea de constituire participînd 80 muncitori) [23] și la Dorohoi (1893) [24].

Motivația invocată, conform căreia „lipsa de individualitate a directorului și mai ales nedestoinicia sa de a da școlarilor o îndrumare potrivită cu rostul și datoria lor" și care „începuse a-i rătăci pe aceștia, a-i face să cadă în mîinile speculanților de idei noi și a-i duce pe drumuri greșite, primejdioase și pentru dînșii, și pentru școală, și pentru țară" [25] nu poate cu nici un chip să stea în picioare, idealurile tinerilor militanți socialiști fiind ferite de compromisuri, de moment sau de durată, ele mobilizîndu-i într-o luptă, chiar dacă plină de riscuri, întrutotul necesară.

O acțiune remarcabilă, probînd capacitatea organizatorică a Clubului muncitorilor din Botoșani, a fruntașilor săi, a fost sărbătorirea zilei de 1 Mai 1892. Minuțios pregătită, P. Mușoiu sprijinind-o din plin, acțiunea a generat o vie efervescență printre muncitori și printre țărani, chemați deopotrivă, prin două frumoase manifeste, îndemn la unitate de acțiune („Oameni buni, voi care alcătuiți temelia și puterea partidei noastre, veniți să dați mîna cu muncitorii de la oraș..." — scria Manifestul *Partidei Muncitorilor către muncitorii de la țară, din 16 aprilie* 1892). Furia autorităților a fost oarbă — „Se concentră toată militărimea regională, se recurse chiar și la oastea megieșită. Se organizară numeroase patrule să calce toate stradele. La țară fură trimise detașamente puternice de soldați. Întreg județul nu numai că părea, era curat în stare de asediu" [26]. Referindu-se, mai tîrziu, la acest episod, și nu numai la el, P. Mușoiu scria : „A fost o fierbere obștească cum rar s-a pomenit. Mișcarea de la Botoșani înscrie una din cele mai strălucite și mai nobile pagini în istoria proletariatului țării acestia. O pagină minunată, neștearsă" [27].

De altfel, nu odată, și nu fără sancțiuni exemplare, tinerii socialiști botoșăneni aveau să plătească curajul faptei lor în fața unui riguros aparat de represiune. Relevăm, doar, excluderea din Liceul din Botoșani, în mai 1892, a șapte elevi„ „dintre cei mai distinși ai școlii", implicați în mișcarea socialistă, între care P. Zosîn, [28] , de la Externatul de fete din Botoșani, în același an, a Elenei Vasiliu, pentru „ crima de socialism" [29] și din nou de la Liceul „Laurian", în februarie 1899, a altor opt elevi [30], între care Barbu Lăzăreanu implicați într-o nouă mișcare socialistă. Ucenicia socialistă de la Botoșani a multora dintre ei va rodi

23 „Munca", nr. 52, 16 februarie 1892, p. 2.
24 N. Răutu, lucr. cit., p. 87.
25 Ibidem, p. 84.
26 „Revista ideei", București, nr. 10/1901, p. 150.
27 Ibidem, p. 151.
28 N. Răutu, lucr. cit., p. 85.
29 „Voacea Botoșanilor", nr. 18, 9 iunie 1892.
30 N. Răutu, lucr. cit., p. 96.

în continuare, fie ca animatori ai „Sotir"-ului bucureștean (I. Nădejde, Simion și Henric Sanielevici, P. Mușoiu, Ion Păun-Pincio), ai Cercului de studii sociale din București (frații Sanielevici, A. Stavri, Ion Păun-Pincio), fie ca publiciști, redactori de publicații socialiste (Ion și Sofia Nădejde, P. Mușoiu, P. Zosîn, A. Stavri, Gh. Nădejde, Gh. Kernbach, I. Păun-Pincio, H. Sanielevici, Mihail Nicolau, Iacob Țăranu, C. Graur, S. Labin, Barbu Lăzăreanu), fruntași ai P.S.D.M.R. (I. Nădejde, Iacob și Deodat Țăranu, C. Graur, Th. Ficșinescu), delegați la diferite reuniuni muncitorești internaționale (Deodat Țăranu — la Congresul al II-lea al Internaționalei a II-a, Bruxelles, august 1891), membri ai grupului studenților socialiști români din Paris (Deodat Țăranu, Barbu Lăzăreanu) ș.a.

CONTRIBUȚII LA VIAȚA ȘI OPERA LUI LUDOVIC DAUS

MARIA GANCEVICI

Printre scriitorii originari din Botoșani și a căror operă se cere studiată în vederea unei reconsiderări, se numără și Ludovic Dauș.

Născut în Botoșani, în 18 septembrie 1873 în casa părintească pe str. Sf. Voievod, a fost unicul copil al defunctului Alfred Dauș și al soției sale Maria, născută Negri, descendentă a serdarului Mihalache Negri, fratele Agăi Petrache Negri, tatăl lui Costache Negri. Alfred Dauș a fost inginer șef al orașului Botoșani și Roman. El a venit în țară emigrant, cu ocazia revoluției Poloniei din 1863 la care a luat parte. A trăit la început în țară cu numele de Alfred Buoschek de profesiune inginer hotarnic. Familia sa este de origine cehă, numele fiind Dușa, care însă a fost germanizat în Dauș, la Șc. Politehnică din Praga unde și-a făcut studiile.

Ludovic și-a petrecut copilăria în Botoșani, unde a făcut și școala primară. Apoi, a studiat la Liceul A.T. Laurian, după care a intrat în Școala Militară de la Iași, pentru a deveni ofițer de carieră, dar neputînd suferi regimul aplicat de generalul Macarovici, a plecat, isprăvind gimnaziul la Fălticeni unde a avut director pe Eugen Lovinescu. A continuat la Botoșani și București. În timpul anilor de liceu a avut ca meditator pe prof. Emil Tocarschi pomenit în romanul „Asfințit de oameni". A urmat Universitatea din București unde și-a luat licența în drept. Ludovic Dauș și-a făcut debutul literar în „Curierul Român" a lui Scipione Bădescu din Botoșani prin publicarea cîtorva poezii, urmînd apoi în Revista „România Nouă" în cercul lui Hajdeu, unde a fost introdus de prof. său din Liceul „Sf. Gheorghe" din București, Ionescu Gion.

Scriitorul nostru a fost la început magistrat, dar după scurt timp a renunțat la această carieră, urmînd vocațiunea sa de scriitor poet și publicist profesînd în același timp și avocatura. A ocupat mai multe funcții printre care și director la Societatea de Radio-difuziune, apoi a fost consilierul artistic și conducătorul mișcării culturale al primăriei București în timpul primariatului generalului Dombrovschi, în care calitate a lucrat la aranjamentul „lunii Bucureștiului" din acel an, și a semicentenarului morții lui Mihai Eminescu. A luat parte la Conferința

interparlamentară de la Stockholm din anul 1926—1927. A desfăşurat o frumoasă activitate culturală în Basarabia ca întemeietor al Teatrului Naţional din Chişinău, al cărui director a fost începînd din 1918. A fost membru activ al Societăţii autorilor dramatic români începînd din 1940. A încetat tin viaţă în Bucureşti în 1954 în vîrstă de 81 de ani. Opera sa este multilaterală : poezie, proză, teatru, traduceri. Încă din 1891—1892 şi-a manifestat înclinaţiile sale literare începînd să publice în revistele sus menţionate. Cercetînd „Curierul Român" din 1892 am găsit poezia „De cîte ori" în care compară viaţa unui om peste care trec anii, cu o stîncă atacată de torente şi valuri. După 1900 publică cîteva poezii în revista „Flacăra". Scriitorul nu şi-a publicat versurile adunate în caiete ,Versuri Lianei", „Răzlețe", „Amare", „Licurici". A Publicat numai două volume : „Zări de Foc", Bucureşti 1915 şi „Drumul Sîngelui". Mesajul acestor poezii este admiraţia profundă pentru eroii care şi-au vărsat sîngele în Valea Albă-Neamţ, Mirăslău, Mărăşti, Oituz şi Mărăşeşti. El preaslăveşte eroismul şi vitejia ostaşilor pentru apărarea patriei şi în războiul din 1916 Autorul închină patriei un ciclu de sonete. El slăveşte eroii căzuţi la datorie, amintind gloria celor din trecut.

„Tu eşti a Vării Albe şi-a codrului Cozmin
Eşti Mircea şi eşti Ţepeş şi eşti Călugărenii"
din poezia „Patria 1916"

El personifică patria astfel :

„Tu nu ştii să-ţi pleci capul înlăcrimat sub jug
Tu nu ştii în înfrîngeri să fii înveşmîntată"
„Patria 1918"

Ororile războiului : infern de sîngerări, lacrimi, copii orfani, exantematici, răniţi, iată aspecte zugrăvite de autor. Concluziile autorului sînt exprimate sugestiv :

„Oricare-i va fi soarta şi oricum va bate vîntul,
Va străjui cucernic şi neamul şi pămîntul".
Din poezia „În faţa vremii"

Ca prozator Dauş îşi începe activitatea în 1893 publicînd în „Curierul român" Schiţe şi Nuvele, urmînd apoi romanele : „Străbunii", roman istoric, Bucureşti, 1900 ; „Duşmanii neamului" Bucureşti, 1904, „Iluzii" Bucureşti, 1908, „Drăcească schimbare de piele" 1927, „Asfinţit de oameni", 1932, „O jumătate de om" 1937. Mai are şi scrieri rămase în manuscris „Vangheli Zioni".

Romanul „Străbunii" roman istoric este întîiul dintr-o serie de alte 4 sau 5 romane care tratează epoca pînă la 1200 cînd se întemeiază primul principat român.

Al doilea tratează primii ani de domnie ai lui Ştefan cel Mare. Dintre romanele sociale merită să ne ocupăm de „Asfinţit de oameni" mai ales că acţiunea lui se petrece în oraşul nostru şi cuprinde mult adevăr

istoric romanțat. El reconstituie un întreg proces de disoluție a boierimii botoșănene, de la finea secolului trecut și a unei ascensiuni tot atît de senzaționale ca aceea a lui Dinu Păturică. Eroul principal este Zionea V. El începe ca umil negustor ambulant pe drumurile Varaticului cînd era doar un grec pripășit și se numea Vangheli Zionis. El omoară pe bogata maică Epraxia Ruset căreia abia i se aduseseră cîștigurile moșiilor, rătăcește mai bine de 10 ani în străinătate, se șlefuiește, revine în țară, se stabilește arendaș la Vorona în preajma Botoșaniului, se insinuează și apoi aduce și pe frumoasa soră Caliope în familiile boierești. Sfîrșește prin decepția de a fi pierdut pe Consuela Stihi și ia de soție pe fata boierului Negură. Totodată se alege deputat cu succese parlamentare și realizează o carieră politică sigură. Întîlnim în roman printre alte personaje pe Scipione Bădescu, poetul amic a luui Eminescu, precum și pe prof. Emil Tocarschi. Forma romanului este adecvată fondului. Numele personajelor sînt bine alese : Pipița Stati, Consuela Stihi, Eliza Mustea, Vanghelis Zionis devenit V. Zonea numai cu V. ca să pară Vasile și cu „ea" înlocuind coada grecească a lui „is" fiind convins că-și șlefuise numele printr-o amputare și un diftong. Pentru a reda pretențiile de cultură ale diverselor personaje autorul le pune să folosească nenumărate expresii franțuzești de exemplu, Bonjour, Cher amie, Rochia, Pembé tu t-eu payes, etc.

Boierimea botoșăneană se șterge într-o aureolă simbolică de Asfințit de oameni" sau cu cuvintele autorului „Boierimea era o lume ce se îngropa singură". Criticul Perpessicius în „Mențiuni critice" pag. 426—428 afirmă că autorul a realizat un pamflet de o rară vigoare de atentă compoziție de frumoasă solicitudine stilistică și de o susținută unitate. Informat pînă la exemplificare istorică și genealogică în reconstituirea societății botoșănene de la sfîrșitul secolului trecut, divers în bogata galerie de boieri în decadență, de boieroaice pervertite, de fecioare angelice, îmbinînd romanul polițist cu cel de atmosferă provincială, Ludovic Dauș a realizat cu „Asfințit de Oameni" nu numai o lectură antrenantă dar o lucrare cu care se definitivează în rîndul romancierilor contemporani. Dinu Păturică, Tănase Scatiu, Nicachi Secară, din „ Comoara regelui Dromichet" de Cezar Petrescu Zioni din „Asfințit de oameni" Tase Bojoceanu din „Fecior de slugă" de N. D. Cocea, ceea ce îi aseamănă și îi adună într-o veritabilă familie slugarnică și cinică, ceea ce le dă un aor de rudenie ancestrală, este ceea ce numea atît de plastic N. Filimon „ciocoinicie". Chiar și criticul Gh. Călinescu în „Istoria literaturii Române" pag. 834 îl apreciază pentru originalitatea documentelor. Celălalt roman „O jumătate de om", ne înfățișează meandrele unui tînăr provincial venit la studii în capitală.

Ca dramaturg a scris piese originale și traduceri. Încă din 1901, publică poemul Eglé cu subiect din istoria poporului lituanian s-a reprezentat prima dată la Teatrul Național din București în 1903, și autorul a fost premiat de Academia Română. Mai are următoarele piese „Cumpăna", „ 4 săbii", Feeria „Doamna Oltea", „Țepeș", „Valea Albă". Remarcăm că epoca lui Ștefan cel Mare l-a preocupat prea mult pe scriitor. Dintre aces-

tea poemul „Valea Albă" s-a reprezentat de multe ori pe scena Teatrului Național din București și în turneu. Ea ne evocă înfrîngerea grea la Valea Albă suferită de oastea lui Ștefan. În acele timpuri tulburi de vedenie oamenii își ascundeau lucrurile prin tainițe spre a le feri de urgia dușmanilor. Dintre figurile de luptători se desprinde aceea a viteazului boier Albotă, mîna dreaptă a lui Ștefan, tatăl a 3 feciori pierduți eroic în lupte. Conflictul piesei este determinat de trădarea lui Huici, boier vîndut păgînilor. El dă de știre turcilor unde se află oastea română, care fapt contribuie la înfrîngere.

Afară de acestea, numele lui Ludovic Dauș ca dramaturg este cunoscut prin drama modernă „Ioana" reprezentată de nenumărate ori pe scena Teatrului Studio din București. Autorul se inspiră din moravurile societății burgheze contemporane. Demascîndu-i viciile care contrastează cu chipul luminos și neîndurat în curățenie a Ioanei. Ultimul aspect al activității literare a scriitorului nostru este acela de traducător sau mai corect cum l-a numit criticul Perpessicius „tălmăcitor". El era un poliglot, care fapt reiese din nenumăratele traduceri din limbile franceză, germană, rusă, engleză. Pentru a ne da seama de părerile autorului asupra traducerilor și de felul cum lucra el, citez prefața autorului la „Salambô".

Traducerea trebuie să reflecteze măcar în parte frumusețile textului original. M-am străduit să respect ideea și precipitarea cuvintelor în fraze și pe cît posibil cadența povestirii mereu pusă pe un diapazon mai ridicat decît a vorbirii obișnuite, cadență grație căreia Flaubert a făcut din Salammbô un poem, care cînd e citit tare pare aproape a fi scris în versuri. Se pare că traducerea lui Dauș a celebrului roman flaubertian este cea mai bună din cîte s-au făcut. Impresionant este numărul poeziilor traduse, dar rămase nepublicate. În prefața acestor poezii găsim lucruri interesante asupra felului cum înțelegea să traducă versuri.

Respectînd fondul fiecărei poezii, am căutat echivalențe proprii limbii noastre, care să nu usuce textul, cum se întîmplă și în proză în traduceri cuvînt cu cuvînt. De aici unele liberalități care le-am folosit pentru a păstra în românește cursivitatea și pe cît posibil prospețimea textului original. Pentru a ne da seama cum traduce am confruntat poeziile traduse din Charles Baudelaire „Les fleurs du mal" și din Paul Verlaine „Choix de poésies".

Constatăm că tălmăcitorul își dă multă silință să dea o formă cît mai literară și cît mai potrivită limbii române. Nu traduce cuvînt cu cuvînt ci urmărește forma. Rima este respectată cu rigurozitate, întîlnim rima rară. „Mon esprit est pareil à la tour succombe

Sous les coups du bélier infantigable et lourd
„Chant d'automne"

pe care le traduce astfel :

„Vai sufletul meu este un turn în dărîmare
Mușcat de tîrnăcopul greoiu și necioplit"

Cuvîntul infantigable este înlocuit cu „ascuțit" pentru rimă. Confruntînd cele 6 poezii traduse din Poul Verlaine am constatat că poetul se preocupă să îmbrace traducerea într-o formă cît mai poetică respectînd originalul, exemplu poezia „Spleen"

Les rosese étajent toutes rouges
Et les lierres étainet touts noirs

transpuse în limba română astfel :

Prea-s de tot roșii trandafirii, prea-i neagră iedera și grea

Autorul inversează cuvintele pentru a accentua ideea în traducere.

Le ciel etait trop bleue, trop tendre

La mer trop verte et lair dour „Spleen" care apar astfel în traducere

Prea e senin, prea-i verde marea

Și aeru-i prea blînd. Ld. Dauș respectă numărul silabelor față de original de exemplu în strofa :

Et je mén vais
Au vent mauvais
Qui m'importe
De ca, de lá
Pareil à la feuille morte
(chansons d'áutomne,

Strofă pe care el o traduce astfel :

Pe al zilelor hău
Las gîndul cel rău
Să mă poarte
De ici, colea,
Asemenea frunzelor moarte.

Poetul a tradus primul vers et je mén rais pe al zilelor hău. A introdus cuvîntul hău pentru a rima cu rău. Versul francez pareil á la format din 4 silabe este tradus prin asemenea, care cuvînt deși are același număr de silabe nu poate înlocui versul francez din 3 cuvinte și 4 silabe. În general traducerile sînt reușite pentru a reîntregi activitatea literară a scriitorului nostru trebuie să adăugăm că a colaborat la nenumărate reviste „Revista Nouă", „Doina", „Vatra", „Lumea Ilustrată", „Literatură și Artă", „Gazeta Noastră", „Adevărul literar", „Epoca", „Luceafărul", „Familia".

Din prezentarea de față rezultă preocupările multilaterale al lui Dauș care și-a închinat întreaga sa viață culturii și scrisului românesc dovedind astfel năzuințele sale generoase și democrate.

CONTRIBUTION À LA VIE ET À LA VIE ET À L'OEUVRE DE LUDOVIC DAUS

Parmi les e'crivains originaires de Botoșani et dont l'oeuvre doit être réclassée est aussi Ludovic Dauș.

Né en 18 septembre 1873, il est l'unique fils de l'ingénieur en chef Alfred Dauș, d'origine tchèque. Ludovic a fait les premières classes primaires et secondaires à Botoșani, continuant puis à Bucarest suivant la Faculté Juridique. Il a occupe plusieurs donctions : directeur à la Société Radiodiffusion, fondateur du theatre national de Chișinău, il a été membre actif de l'Union des écrivains et membre actif des écrivains dramatiques. Il est mort en 1954, âgé de 81 ans.

Son oeuvre est compesé de : poésies, prose, théâtre et traductions.

Comme poète il s'inspire de la première guerre mondiale et exprime son admiration profunde pour les héros de Mărăști, Oituz et Mărășești.

Comme prosateur il al plusieurs romans, les uns historiques comme *„Les aieux"*. Le plus important de ses romans socieaux est *„La diclin des hommes"* dont l'action se passe à Botoșani et rflètè le procès de décadence de l'aristocratie à la fin du 19 siècle et l:ascension du parvenu d'origine grecque Vangheli Zionis. L'aristocratie s'étéint et s'enterre toute seule d'après les paroles de l'auteurs. Comme dramatuorge il a écrit de pièces originaux et il a fait des traductions. Il s'inspire de lépoque et Etienne le Grand. Il a aussi le drame moderne *„Ioana"* qui peint les moeurs de la Société bourgeoise. Il a traduit le célebre roman de Flambert, Salammbô et encore quelque pre'sies du volume *„Les freures du mal"* par Charles Baudelaire, aussi de Paul Verlaine du volume *„Choise de fresier"*. Il a colaboré aux plusieurs reveus littéraires : „Doina", „Vatra", „Adevărul literar", „Epoca", „Luceafărul", „Familia".

De cette présentation on conclut cet écrivain consacré toute sa vie à la culture precenvant aiusi ses aspirations générauses et democratiques.

NICOLAE IORGA — CURSURILE DE VARĂ DE LA VĂLENII DE MUNTE

ALEXANDRU ANDRONIC

Au trecut patruzeci de ani de cînd, plecat din Iașii studenției mele, am poposit, împreună cu colegul C. Diaconu, în pitorescul orășel Vălenii de Munte pentru audierea cursurilor de vară ale Universității Populare „Nicolae Iorga".

Profesorul N. Iorga ținuse la Iași o conferință intitulată sugestiv „Ce a fost, ce este, ce poate fi Iașul", care — după cum era de așteptat — stîrnise interes pentru problemele controversate, la acea vreme, de istorie locală. Studenții de la secția „Istorie" din cadrul Facultății de Litere și Filosofie a Universității ieșene ceruseră profesorului Ilie Minea, de la catedra de „Istoria Românilor" să invite din nou pe marele nostru istoric la Iași pentru alte conferințe.

Ilie Minea însă, consecvent admirator al savantului de renume mondial N. Iorga a înlesnit multor studenți de la secția „Istorie" să audieze la Vălenii de Munte cursurile de vară ale Universității Populare „N. Iorga".

În vara anului 1939 cursurile au fost inaugurate de însuși ministrul Instrucțiunii Publice, Petre Andrei, remarcabil sociolog și totodată unul din cei mai reprezentativi profesori ai Universității din Iași. Era la acea vreme, nu numai o cinstire adusă marelui cărturar N. Iorga, ci și manifestarea unei asigurări de solidaritate politică a intelectualității noastre conștientă de pericolul care amenința țara noastră, dat fiind știut faptul că N. Iorga înfierase cu un curaj extraordinar manifestările nefaste ale grupărilor politice de dreapta din România.

Cursurile de vară din anul 1939 au fost audiate de studenți, învățători și profesori de diferite vîrste din întreaga țară, precum și de un numeros public din Vălenii de Munte.

Dintre profesorii care au ținut una sau mai multe prelegeri s-au impus auditoriului profesorii universitari de la București. De la Iași, în afară de Ilie Minea, a ținut o lecție și profesorul Ștefan Berechet, unul din cei mai buni specialiști în Istoria vechiului drept românesc. De altfel, profesorii din Iași s-au bucurat de o largă apreciere și stimă din partea istoricului N. Iorga, care ne spunea că trebuie să fim mîndri că învățăm istoria patriei la eruditul profesor Ilie Minea, exemplu demn de urmat și ca modestie.

Aprecierea lui Nicolae Iorga a fost cu vremea întărită de transformarea Seminarului de Istoria Românilor în „Institutul de Istorie Națională „A. D. Xenopol", care-și desfășoară și astăzi o bogată și prestigioasă activitate științifică, îndreptățind cele afirmate de marele nostru istoric în sensul de a se fi constituit implicit într-o adevărată școală de istorie românească.

Temele și problemele tratate la cursurile de vară din anul 1939 au fost variate, unele din ele cu mare rezonanță în contemporaneitate, fiind abordate probleme referitoare la televiziune sau dreptul aerian și violarea spațiului aerian prin survolări de caracter militar cu vădite intenții războinice. Peste o lună am asistat neputincioși la tragedia Poloniei, însă am înțeles, odată mai mult, curajul profesorului N. Iorga de a demasca în poblic intențiile criminale ale declanșatorilor celui de al doilea război mondial.

Un deosebit interes a produs prelegerea consacrată eticii sociale în opera lui Dostoievschi, dovedindu-ne că intelectualitatea progresistă nu se dădea în lături de a propaga și sub această formă înțelegerea fenomenului care uimise lumea conștientă de viitorime : marele suflet al poporului rus, făuritorul unei ordini sociale.

De asemenea, s-a bucurat de mare interes ciclul de lecții consacrate limbii române vorbite, în care profesorul de specialitate a invocat diverse aspecte de ordin special, dar și personal, în controversă cu somitățile lingvistice și filologice din acel timp, dovedind originalitate și mult curaj în expunere. La aceasta s-au adăugat lecțiile zilnice de limbă italiană, predată de un invitat de onoare al profesorului N. Iorga, și anume un profesor universitar de la Roma, care a venit însoțit de două studente din Italia, una din Torino, alta din Perugia și care se specializau în filologie romanică, însușindu-și, prin practica conversațiilor zilnice, limba română vorbită.

Incontestabil cursurile Universității Populare de la Vălenii de Munte au fost dominate de prelegerile profesorului Nicolae Iorga, care a ținut să dezvolte una din cele mai originale, dar și pasionate, teme, vorbind cu o mare însuflețire și la un diapazon emoțional deosebit de ridicat, despre *Vitalitatea neamului românesc.*

Plimbînd auditoriul prin lumile Antică și a Evului Mediu, fascinînd pe ascultători cu nemărginita-i erudiție și proverbiala-i memorie, ținînd încordată atenția tuturor prin îndrăznețe actualizări și aluzii pertinente la viața politică din acel timp, marele nostru istoric a reliefat cu deosebită pregnanță *permanențele romanității* pe meleagurile noastre, precum și *marea vitalitate a poporului român, prezent de milenii pe întinsul patriei sale.*

Romanitatea orientală, din care a făcut efectiv parte și poporul român, a cunoscut nu numai perioade de înflorire și dezvoltare asecendentă, ci și reculuri cauzate de evenimente istorice de răsunet european și, în ciuda unor afirmații intenționat răuvoitoare la adresa poporului nostru, acesta a supraviețuit vicesitudinilor, rămînînd pe acest pămînt păstrătorul tradițiilor romane, romanice și creștine și fiind cel mai vechi și totodată autohton popor de pe teritoriul actual al României a asimi-

lat treptat unele popoare aflate în migrație. În calea răutăților s-a călit un popor vrednic de cinstirea contemporanilor care, odată cu dezvoltarea culturală a inelectualității renascentiste, aveau să se uimească de acești mîndri urmași ai Romei, găsind în Valahi sau Vlahi un popor de sinceră și demnă admirație.

Nicolae Iorga nu pierdea însă nici un prilej de a nu face vreo aluzie vădită la situația grea în care se afla în acel timp țara, la dictatura regală și la grava amenințare a războiului.

Cursurile de vară se completau cu prelegerile profesorului N. Iorga la monumentele istorice din Vălenii de Munte, prilej fericit pentru noi de a ne completa cunoștințele, deoarece profesorul își dezvolta, cu un deosebit farmec de om sfătos, principalele sale idei privind dragostea de neam, capacitatea de a ne integra mersului ascendent al progresului uman, de a ne situa pe pozițiile cele mai avansate sub raportul integrării istoriei patriei în istoria universală, făcîndu-ne să înțelegem că și popoarele mici pot să-și spună cuvîntul pe arena internațională, atunci cînd mesagerul lor este și trebuie să fie o mare personalitate.

În cadrul cursurilor de vară au fost organizate și excursii la Cîmpina, la monumentul înălțat în memoria lui Aurel Vlaicu, pe locul unde s-a prăbușit avionul pilotat de marele pionier al aviației noastre, precum și la Tabla Buții, pe locul vechii frontiere între România și Austro-Ungaria. Aici, în ziua de 6 august 1939, profesorul Nicolae Iorga a rostit o înălțătoare lecție patriotică, evocînd evenimentele din vara memorabilului an 1916. Aici, pe creștetul Carpaților, la cumpăna apelor, am ascultat cu venerație, alături de sutele de țărani și muncitori forestieri, veniți de pe ambele versante ale munților, înflăcăratul cuvînt al marelui patriot, închinată totodată și rememorării jertfelor de neuitat ale poporului român în lupta sa seculară pentru înfăptuirea idealului său suprem : *desăvîrșirea unității sale statale.*

Am rămas profund impresionat, ca de altfel și întreaga asistență, de dragostea neprecupețită pentru neamul românesc, a cărui istorie vorbitorul o vedea ca mărturia cea mai de netăgăduit a vitalității și permanenței sale pe meleagurile locuite de milenii.

La terminarea cursurilor de vară, înainte de a ne întoarce la munca noastră studențească zilnică, profesorul N. Iorga găsea și un răgaz de a vorbi cu noi studenții, interesîndu-se îndeaproape de profesorii noștri, de cursurile și seminariile frecventate, insistînd chiar asupra detaliilor privind modul de desfășurare al diverselor seminarii, dar mai ales acela al Istoriei Românilor, despre care era informat în ceea ce privește aplicarea de către profesorul Ilie Minea a metodei critice a izvoarelor, preconizată și realizată fructuos de binecunoscutul medievist de la Universitatea din București, Dimitrie Onciul.

Nicolae Iorga atrăgea atenția în cursul discuțiilor purtate cu noi studenții asupra necesității de a integra Istoria patriei noastre în Istoria Universală.

La plecare, cei care ne-am exprimat dorința de a avea o bibliotecă de strictă specialitate, am primit în dar un număr apreciabil de cărți de

istorie, opere ale marelui nostru istoric, alcătuindu-ne, în acest fel, embrionul necesar al unei viitoare biblioteci de specialitate. Pentru unii din noi, însă, războiul n-a ținut seama de generozitatea profesorului, a cărui grijă deosebită era de a trezi și pe această cale dragostea de adevărata carte de istorie.

Au trecut de atunci patruzeci de ani, dar în memoria mea este vie nu numai figura marelui cărturar ci și acea învolburare sufletească de care a fost capabil acest Om în întreaga sa viață, atunci cînd a fost vorba de destinele neamului și ale patriei sale. Sacrificiul său pe altarul nobil al cinstirii și prețuirii fără de limite a poporului român, constituie pentru generațiile care l-au cunoscut, și prin ele, pentru generațiile viitoare, chezășia de neînlăturat a atingerii supremului său ideal : de a învăța mereu din lupta grea dusă de poporul român și de a făuri, în noile condiții istorice, bunăstarea și fericirea întregului popor român.

CONTRIBUȚII LA BIOGRAFIA LUI GEORGE ENESCU

IOSIF E. NAGHIU

N. Iorga spunea că românul e ctitor de așezăminte. Țăranul construiește o fîntînă, face o troiță, ca să știe urmașii că a existat. Boierii au ctitorit schituri și biserici. Domnii au ctitorit mănăstiri, au ajutat pe ortodocșii din Orientul Apropiat. Urmînd tradiția ctitorilor, N. Iorga a înființat așezămintele culturale de la Vălenii de Munte, a ctitorit Școala de la Fountennay au Roses și atîtea altele. Dar și mulți alți cărturari au acest spirit ctitoresc.

George Enescu e și el ctitor.

Despre Premiul de compoziție „George Enescu" și despre Căminul studenților români de la Paris, două ctitorii ale lui George Enescu a scris bătrînul avocat Kivu Mitzu cîteva amintiri, pe care le-a donat bunului său prieten Gheorghe Lungulescu, învățător pensionar, care le-a donat Arhivelor Statului din Iași, spre veșnică păstrare, printre documentele de valoare, referitoare la genialul muzician George Enescu.

Manuscrisul 1993 de la Arhivele Statului din Iași se intitulează : *Geneza premiului de compoziție George Enescu.* A fost donat de învățătorul Gheorghe Lungulescu. Pe prima foaie citim : „Drept recunoștință pentru însemnările ce mi-a dat vechiul meu prieten G. Lungulescu, o serie de amintiri și simplă reamintirea unor momente pe care le uitasem i le închin lui cu o deosebită evlavie și sinceră afecțiune. M. Kivu.

Amintiri despre George Enescu.

Am citit cu deosebită luare aminte cartea editată de Comitetul pentru cultură și artă a județului Botoșani „Gînduri închinate lui Enescu". S-a reprodus în această carte tot ce marii scriitori cît și marii virtuoși ai muzicii, au gîndit și au exprimat despre recunoscutul talent muzical a lui Enescu. S-a scos în evidență cu o deosebită măiestrie cum el s-a dăruit muzicii din cea mai fragedă copilărie pînă în ultima clipă a vieții. S-a descris marele lui talent de a cînta la vioară cît și la pian, s-a arătat interpretarea unică ce el dădea operelor lui Bach. Toți au recunoscut pe lîngă geniul muzicii și prodigioasa sa memorie, care-i da posibilitatea nu numai să cînte orice operă, oricît de lungă, numai din gînd, dar și să poată conduce, tot numai din memorie, fără a se ghida vreodată de vreo partitură orchestrală, oricît de mare ar fi fost, sau oricît de grea ar fi fost opera ce avea să fie cîntată. Interpretarea ce el o dădea marilor opere

era de o extensitate și de un colorit nemaiauzit, atît ca amploare cît și ca delicatețe. Dar geniul lui muzical nu se mărginea numai la modul cum cînta el personal, sau cum dirija orchestra, ci se manifesta mai intens în propriile-i sonete și simfonii ce a compus, în care el a știut să traducă în muzică toate însușirile poporului român, de a-și exprima în cînt atît suferințele ce a avut de îndurat în trecutul său cît și durerile de care era cuprins, cînd era alungat de dușmani din cuibul său și era nevoit să ia drumul pribegiei, ascunzîndu-se în întunecatele văi ale munților. Mai presus însă de orice închipuiri, el s-a manifestat în capodopera ce a compus, în care a întrupat drama omului în luptă cu destinul, „Oedip", în care geniul său a putut replica o vibrantă intensitate *omul e mai puternic decît destinul.* La această operă el a lucrat timp de 10 ani, fiind stăpînit tot timpul de o răbdare titanică și de o modestie care era pavăza celebrității sale, căci n-a fost niciînd îndemnat de a-și da la lumină nici de a-i fi adus ultima corectură, ca să poată deveni imun pentru orice laudă ce i s-ar fi putut aduce. Însă Enescu nu era numai un geniu al muzicii, deoarece înlăuntrul lui vibra un suflet plin de o patriotică generozitate. Și asemenea acestei deosebite calități a sufletului lui s-a trecut cu vederea și n-a fost scoasă în evidență nici de acei ce s-au trudit a-l descrie complet. S-a arătat, fără a se insista însă de ajuns, asupra premiului național de muzică, înființat de el în 1912, pentru cea mai bună lucrare de compoziție muzicală, produsă în fiecare an, prin concerte date în marile orașe ale României, în scopul înființării acestui premiu. Însă n-a trecut sub tăcere un alt act de netăgăduit : patriotismul înfăptuit de el în 1910 : înființarea la Paris a căminului pentru studenții români. Iată pe larg faptele care evidențiază această patriotică însușire a lui Enescu, în a cărui ființă era născută vraja geniului muzicii.

Eu l-am cunoscut pe Enescu în 1909 cînd m-am dus la Dorohoi, la sora mea ce era măritată cu avocatul Alexandru Stoianovici, care locuia atunci în chiar casa care este astăzi Muzeul George Enescu. Și acolo, i-am fost prezentat și l-am auzit cîntînd, rămînînd în admirațiunea modului excepțional de felul cum a cîntat. Cînd ulterior am aflat că la 1 martie 1912 va da un concert la Craiova, m-am dus să-l ascult, însoțit de prietenii mei Pompiliu Boteanu și Mișu Macovei, care-l cunoșteau și ei de la Paris. După concert l-am rugat cu toții, împreună și cu Gr. Drăgoescu și el alt pasionat admirator al lui Enescu, să mergem la restaurantul Minerva.

Aici Enescu ne-a făcut cunoscut că beneficiul concertului din seara aceia, va forma un prim fond la care va adăuga și beneficiile altor concerte ce va mai da în țară, pentru a institui Premiul Național pentru cea mai bună compoziție muzicală, ce se va acorda românilor cu începere de la 1 septembrie 1913. Pompiliu Băbeanu, entuziasmat, ca și scos din minți de mărturisirea ce ne făcuse Enescu, a toastat imediat pentru Enescu încredințîndu-l nu numai de întreaga noastră solicitudine, dar și de înalta prețuire ce i se cuvine, nu numai pentru pasiunea cu care a cîntat în acea seară, transpunîndu-ne pe toți într-o stare de extaz,dar și pentru înaltul său simț patriotic de care da acum o a doua dovadă,

prin înființarea Premiului Național pentru cea mai bună compoziție a românilor. Și a continuat a explica de ce socotește că acest gest al lui Enescu, este de un înalt simț patriotic, arătînd că prin înființarea acestui premiu vor fi stimulați și compozitorii români să compună, ridicînd prin asta odată mai mult, prestigiul muzicii românești, a terminat arătînd că acest fapt exteriorizează tot mai mult, sufletul lui Enescu, în care vibrează continuu o patriotică generozitate.

Enescu ne-a mulțumit cu toată căldura pentru sentimentele ce i le manifestasem, de a căror sinceritate e convins, la care speră să se alăture și Statul român, el tinde numai la stimularea producției muzicale românești. Lucrările ce se vor prezenta — a adăugat el —, vor fi apreciate de o comisie compusă din : D. Dinicu, D. Kiriac, Th. Fuchs, A. Castaldi, N. Mărgăritescu și dînsul. Prin acest premiu se va încuraja atît muzica de cameră cît și cea de orchestră, arătînd că el socotește că „a compune e mai presus de orice, căci prin asta poți exprima cel mai sublim sentiment, care e intim : a interpreta e frumos, dar nu exprimă ceea ce simți în interiorul tău.

Mi-am permis atunci să-l rog pe P. Băbeanu să-mi explice de ce a spus că înființarea acestui premiu este *a doua faptă* de patriotică generozitate. La această întrebare, Băbeanu, foarte mirat, mi-a răspuns : cum nu știi că din inițiativa și prin stăruința lui Enescu s-a înființat la 1910 la Paris, căminul studenților români ?. I-am răspuns că nu cunoșteam acest fapt. Atunci George Enescu mi-a povestit cum la 24 ianuarie 1910, cu ocazia comemorării sărbătorești a Unirii Principatelor Române ce s-a făcut la capela română din Paris, Rue Saint Jean de Beauvais, așa cum s-a hotărît cu un an mai înainte, de acord cu arhimandritul Chesarie Stephano, fost director al seminarului din Roma și numit în acest post prin stăruința fiicei lui Mihail Kogălniceanu, Doamna Lucia Bogdan, atunci a făcut cunoștință cu Gr. Drăgoescu, P. Băbeanu și M. Macovei, care la această comunicare obișnuiau — ca în fiecare an de altfel — să dea toți trei laolaltă cîte un costum la 24 studenți români lipsiți de mijloace, a căror situație mizeră, constituia o grea problemă morală. Într-adevăr, în urma răscoalelor țărănești din 1907 nu se mai acordă nici o bursă studenților săraci, dar merituoși, care ar fi voit să-și ia doctoratul la Paris, decît pe cale politică. În această situație, ne-am gîndit atunci că singurul mijloc de a veni în ajutorul acestor studenți români de a învăța la Paris, era să le înființeze un cămin. În acest scop, ne povestea G. Enescu, cum eu mă găseam în raporturi foarte bune cu ministrul plenipotențiar al României de la Paris, Al. Lahovary, am intervenit pe lîngă el cu rugămintea să ne dea tot sprijinul său, pentru a nu ne fi izbit de destrucționismul sectar al politicianismului din țară. La rugămintea ce i-am adresat nu numai că a fost satisfăcut, dar a donat imediat fondul necesar pentru închirierea imobilului. Cu acest fond s-a închiriat imediat imobilul din Rue Francois I-er și la etajul întîi s-a instalat dormitorul căminului. Pe lîngă aceasta ministrul Lahovary a mai donat și întreaga sa bibliotecă, compusă din 4 000 de volume pe care le-a inventariat imediat. P. Băbeanu. Marchiza de Belley, născută Bibescu a donat întreaga veselă, pe cînd noi, ceilalți, am contribuit de s-a putut

înzestra cu cele necesare acest cămin. Printre cei ce ne-au ajutat a fost și sculptorul C. Brîncuși, Th. Palady și Eduardo de Mex. Și astfel am putut și noi să fim alături de cehi, care, deși nu mai aveau statul lor, dar setea de cultură și de independență, era la ei mai puternică decît despotismul habsburgic și se înfățișează în chiar inima Parisului, cu fundația lor, căreia îi dase numele marelui compozitor Bedrich Smetana. Ceva mai mult, cehii expatriați peste ocean au contribuit cu toții și au constituit un fond din care se dădeau burse fiilor talentați ai poporului ceh. Acest cămin al studenților români a fost inaugurat în luna aprilie a aceluiași an. Cu ocazia inaugurării au luat parte profesorul Levaditi, Eduard de Max, C. Brîncuși, Th. Palady, Ștefan Popescu, Marchiza Bellay și Doamna Pillat. Eu l-am rugat , mi-a adăugat Enescu, pe Băbescu, — în semn de deosebită prețuire a talentului său muzical și a căldurii cu care cînta la vioară, — care fusese și unul din inițiatorii înființării acestui cămmin, să cînte Sonata VI de Häendel, iar eu l-am acompaniat la pian.

Aceste declarații ale lui Enescu m-au mișcat atît de mult încît mi-a stîrnit și mie dorul de a-i arăta cît de vibrantă e prețuirea ce i-o purtăm pentru toate aceste fapte ale lui, de un înalt patriotism, care se datoresc geniului său muzical. Mi-aduc aminte că printre altele i-am spus că și alte genii muzicale au avut daruri supraomenești, dar niciunul nu a avut întrînsul cele două fenomenale calități ale sale : prodigioasa sa memorie și gîndul de a face cunoscut omenirii întreg harul poporului român, anonim, de a traduce în istorie întreaga sa istorie, cu toate suferințele ce a avut în trecutul său. În sfîrșit, dorind ca rostul său să poată suscita cît mai mulți adepți, care să-i poată călca pe urmele sale, spre gloria României. George Enescu mi-a mulțumit pentru cuvintele mele și m-a încredințat de sentimentele lui de bunăvoință ce mi le acordă cu multă dărnicie. Și cu aceasta s-a încheiat seara de martie 1912 ce am petrecut-o împreună. L-am mai văzut pe Enescu în următorele împrejurări : La 15 februarie 1914 cînd a dat un concert la Lugoj. Aci m-am dus să-l ascult însoțit pe lîngă cei doi prieteni Băbescu și Macovei și de profesorul Ioan St. Paulian, care era bun prieten cu Vidu. Drumul de la Severin la Lugoj l-am făcut cu mașina mea. La 9 februarie 1915 cînd Enescu a concertat la Turnu Severin, iar a doua zi la Craiova, unde l-am dus eu cu mașina mea și pe el și pe Fuchs, cel ce îl acompania. După aceea l-am mai revăzut abia în 15 mai 1917 cu ocazia concertului ce l-a dat la Dorohoi. Eu fusesem trimis din aprilie 1917 la Dorohoi, de către Marele Cartier General cu grupul de camioane ce îl comandam cu misiunea de a transporta la gările din județ, întreaga recoltă de grîu, aflată în mîinile marilor proprietari și care era necesară pentru întreținerea pe front a Armatei a I-a. Cu acea ocazie Enescu m-a întrebat dacă în Dorohoi se găsește vreun spital cu răniți, căci ar vrea să se ducă să le cînte și lor. I-am răspuns că nu era niciunul, la care Enescu a manifestat un mare regret. Era în obiceiul său de a se duce nu numai să cînte răniților, dar să-i și îmbărbăteze cu graiul său, așa cum dealtfel a făcut-o și în februarie 1918, cînd a petrecut o noapte întreagă la „Sanatoriul

Carpați" al Armatei a doua de la Piatra Neamț. De astă dată nu numai că le-a cîntat la vioară nenumărate cîntece, dar i-a încurajat și cu glasul său plin de adîncă duioșie, încercînd să le ridice moralul zdruncinat de evenimentele din acel timp (se încheiase pacea separată de la București cu germanii). Prietenul meu C. Lungulescu a descris într-un articol într-o frumoasă lumină acest gest de cald patriotism al neîntrecutului fiu și geniu al României. Articolul a fost citit chiar de Enescu și a rămas profund emoționat cerînd să nu se uite cînd va face biografia sa, să citească și acest fapt. Ultima oară cînd am avut norocul să-l văd și să-l ascult pe Enescu a fost la 14 februarie 1927 cînd a dat un concert la Tr. Severin. Atunci lumea care a venit să-l asculte a fost atît de multă, încît n-aveam loc în Sala Teatrului din Turnu Severin, unde se ținea concertul. Din această cauză n-a putut pătrunde în sală nici un elev de liceu, care voiau și ei să-l asculte și să-l ovaționeze.. L-au așteptat însă pînă la terminarea concertului, cînd l-au ovaționat. G. Enescu mișcat de acest gest al tinerilor, a hotărît să le cînte numai lor. Într-adevăr a doua zi toți elevii liceului au fost strînși în sala de gimnastică a liceului, unde la ora 12 a venit Enescu și le-a cîntat numai lor pînă la ora 16. Entuziasmul elevilor a fost delirant. Așa știa Enescu să se dăruiască celor ce ardeau de dorul de a-l asculta. Astăzi cunoscînd integritatea geniului enescian sînt înclinat de a ierta această trecătoare uitare a acestor calități de mare român a lui Enescu. Căci pentru toți cei care l-au cunoscut pe Enescu și după 1937, cînd a ieșit la iveală supergeniala sa operă *Oedip,* era foarte natural să fie fascinați de acesta, pentru a lăsa într-o cvasi-umbră celelalte calități, subjugați și mai aparent de entuziasmul de care erau cuprinși, ascultînd și căutînd să înțeleagă întreaga sa supranaturală întrupare a genialității printr-o înțelepciune inaccesibilă nouă, muritorilor de rînd. Împlinindu-mi acest dor care clocotea în sufletul meu de a da în vileag aceste amintiri, simt o mare satisfacție sufletească, că am putut arăta și acastă mare calitate de patriot a genialului Enescu. Din perspectiva a mai bine de o jumătate de secol cu care privesc azi aceste amintiri, se cuvine fără îndoială și neapărat să aduc un cuvînt de prea mărită laudă Comitetului Central al Partidului Comunist Român, care a știut să înțeleagă și să preamărească gestul patriotic, al genialului Enescu. El i-a dat amploare plină de strălucire, făcînd să fie cunoscută din 3 în 3 ani prin Festivalul George Enescu, care se ține la București. E fără îndoială că și renumita amabilitate a românilor, ca și renumele geniului lui George Enescu și nesfîrșita strălucire ce se dă acestei solemnități, atrage regulat, din toate colțurile lumii, atît pe marii și îndrăgostiții de armonie, pe care ei acolo pot s-o respire din plin și cu deosebit entuziasm.

31 iulie 1971

M. Kivu
avocat pensionar

Din cele 8 file pe care le-am reprodus, urmează texte scrise de învățătorul pensionar Gheorghe Lungulescu, prieten cu Mitzu Kivu. Reproducem cîteva rînduri : „Avocatul Mitzu Kivu cunoscuse pe George Enescu încă din 1903 la Dorohoi, în familia sorei sale, căsătorită cu avo-

catul Alexandru Stoianovici, care locuiau în casa devenită acum Muzeul George Enescu. Peste nouă ani aflînd că va da un concert la Craiova, la 4 martie 1912 s-a dus de la Turnu Severin la Craiova, ca să-l asculte, însoțit de prietenii săi severineni, Pompiliu Băbeanu și Mihail Macovei care-l cunoscuseră la Paris". Gheorghe Lungulescu a mai adăugat la frumosul manuscris pe care l-a donat Arhivelor Statului din Iași vederi din Craiova, fotografia comiteului profesoral pentru ridicarea monumentului lui Ioan Maiorescu format din :

1) Dumitru Brănescu 2) Nicolae Bănescu 3) I. N. Marinescu 4) Vasile Michăilescu , apoi o copie de pe scrisoarea lui N. Andrei fost director al liceului din Craiova, în legătură cu societatea „Ioan Maiorescu" iar ca anexă este o scrisoare a lui I. M. Marinescu, fost profesor la Universitatea din Iași din 11 noiembrie 1961, scrisă cu mult umor.

Gheorghe Lungulescu are meritul de a fi adunat în acest manuscris multe lucruri importante. Partea referitoare la George Enescu am citit-o acum ca o mărturie documentară. Amintirile despre oamenii mari sînt totdeauna izvoare biografice importante. Mitzu Kivu a scris tot ce a crezut că este important și ne-a făcut un serviciu, pentru că din paginile pe care ni le-a lăsat, aflăm unele lucruri noi despre George Enescu.

DIN SCRIERILE LUI MATEI EMINESCU DESPRE MIHAI EMINESCU ȘI CONTEMPORANII SĂI

IOSIF E. NAGHIU

Gheorghe Eminescu, unicul nepot al lui Mihai Eminescu a publicat în 1973 un volum *Profil eminescian,* editat la Deva de Inspectoratul școlar al județului Hunedoara, Sindicatul salariaților din învățământ și Casa județeană a corpului didactic, amintiri și date documentare despre Matei Eminescu. Personalitatea lui Matei Eminescu în lumina documentelor (p. 110—116) în care aduce o serie de lucruri noi în legătură cu viața și activitatea lui Matei Eminescu. Insistă în special asupra caracterului acestui distins ofițer și cărturar. Vom încerca să ne ocupăm de scrierile lui Matei Eminescu. A scris lucruri importante, precizînd mai ales anumite date biografice discutate în vremea sa.

Gheorghe Eminescu reproduce o serie de mărturii contemporane inedite despre activitatea lui Matei Eminescu în cadrul armatei și după ce și-a dat demisia din armată. Ne dă și unele amănunte în legătură cu prima soție a lui Matei Eminescu.

Matei Eminescu s-a născut la Ipotești (județul Botoșani) în 20 noiembrie 1856, fiind cel de al zecelea copil al căminarului Gheorghe Eminovici. A studiat la Institutul Politehnic din Praga și a devenit ofițer. În 1880 s-a căsătorit cu profesoara Matilda Ilian, de care va divorța în 1892. A doua soție a fost Ana Condescu de care divorțează în 1898.

În 1889 este împotriva editării operelor lui Mihai Eminescu de către Titu Maiorescu, declarînd în 1894 că „voi urmări și sechestra oriunde se vor găsi asemenea ediții". În 1893 înființează cu Stavri Dumitru firma Matei Eminescu și Stavri Dumitru pentru editarea tuturor operelor lui Mihai Eminescu (G. Călinescu, Viața lui Mihai Eminescu, București, 1966, p. 33). Despre încercările lui Matei Eminescu de a edita operele lui Mihai Eminescu a scris un studiu Gh. Teodorescu-Kirileanu. Cîteva date asupra lui Eminescu în „Convorbiri literare", XI, 1906, p. 993—1016, 1089—1094. În 1913 Matei Eminescu era maior și președinte al delegației județene de Mehedinți și președintele baroului. În 1923 trăia la Turnu Severin (str. General Magheru 8) și era căsătorit cu Silvia Maieru, originară din Năsăud, înrudită cu familia Pălăgieșu. De la Turnu Severin se mută la Bistrița, unde moare la 12 decembrie 1929.

Matei Eminescu are meritul de a fi scris unele lucruri despre genialul său frate. Un articol de popularizare scris de Matei Eminescu este „Noua biografie a lui Eminescu", în „Foaia populară", 1901, nr. 9, p. 13—14.

În 1889 cu prilejul morții lui Mihai Eminescu, redacția „Fîntîna Blanduziei" din București s-a adresat lui Matei Eminescu și i-a cerut cîteva amintiri despre genialul său frate. Deși în general lui Matei Eminescu nu-i plăcea să scrie amintiri, de data aceasta a cedat în fața insistențelor și a scris articolul „Mihai Eminescu" în numărul 28. Cu acest articol începe activitatea publicistică a lui Matei Eminescu. Devenind din ce în ce mai mare interesul publicului cititor pentru viața lui Mihai Eminescu, scriindu-se foarte multe amintiri despre marele poet, a fost oarecum atras și Matei Eminescu să scrie. În mulțimea paginilor de amintiri și de date biografice despre Mihai Eminescu, de multe ori apar și unele lucruri ce nu aduc prea multă lumină. Dumitru Popovici spunea la un curs că în eminescologie se scriu și multe lucruri care mai mult încurcă decît lămuresc.

Matei Eminescu avea o situație specială. Era unicul frate care a supraviețuit mult lui Mihai Eminescu. Toți cercetătorii îl căutau, îi cereau informații. În general nu prea voia să spună multe lucruri, dar dacă insistențele erau prea mari, în unele cazuri ceda în fața celor ce cereau informații.

În 1895 a publicat o broșură cu cîteva poezii die Mihai Eminescu.

Mihai Eminescu
Pezii
Cartea Didactică
aprobată de Onor Ministerul Instrucțiunii Publice și cultelor pentru uzul școalelor.

Editori
S. Dumitru și Matei Eminescu
Bucuresci
Lito-Tipografia Codreanu și Săvoi, Calea Rahovei nr. 3
1895

(format mic, 78 p.)

N. Petrașcu scrie o prefață intitulată Eminescu.

„Mihai Eminescu s-a născut la Botoșani în ziua de 15 ianuarie 1850. El cobora dintr-o familie modestă de agricultori și era al patrulea fiu la părinți. Studiile începătoare le-a făcut la Cernăuți și la Viena. Mai tîrziu a urmat ca auditoriu la Berlin, filosofia și literele În țară fu revizor școlar, bibliotecar al statului și redactor al ziarului „Timpul", mai mulți ani. Lovit de timpuriu de o boală crudă Eminescu moare înainte de a atinge vîrsta de 40 de ani, în ziua de 15 iunie 1889, într-un spital de alienați. În scurta sa viață, el a lăsat un nume nește̦rs cu poeziile sale, scrise cu un talent rar și multă măiestrie. În toată lucrarea sa poetică — un volum cuprinzînd poezia lirică și poezii satirice. Eminescu înseamnă cugetările, simțirile înduioșate sau înșelate, ce le-a încercat inima lui, în mijlocul unei lumi și a unei vieți pe cît de plină de aspirări neță̦r-

murite pe atît de departe, după dînsul. Om de gîndire profundă, el a fost poet în înțelesul clasic ridicînd cugetările și simțirile sale la o adevărată filosofie.

Făcîndu-și despre poezie o idee înaltă, Eminescu făuri îndelung vestmîntul cu care o îmbrăcă, fu un artist. Eminescu, versul său considerat mai cu seamă în bucățile de mai pe urmă, unde talentul lui și-a atins culmea, e ales și plin, limba precisă și muzicală, dînd poeziei o seriozitate și o voluptate necunoscută pînă la el în literatura noastră.

Adăpat la izvoarele veșniciei vii ale poeziei populare românești, stăpîn pe clasicism și pe ideile moderne, idei asimilate într-un chip minunat de ageră și studioasa sa inteligență, Eminescu urmează pe Alecsandri cu mai multă putere și cu mai largi vederi. Aceste însușiri fac ca poezia sa oarecum înainte-mergătoare timpului pare a fi fost smulsă din gustul viitorului. La început apreciat numai de un număr restrîns de oameni, astăzi e cel mai citit poet național. Prin dînsul poezia română s-a înălțat, atingînd frumuseți nouă și nepieritoare. N. Petrașcu a scris această introducere pentru elevi în mod didactic. Cei doi editori S. Dumitru și Matei Eminescu au dat o ediție școlară. Au ales poezii din Mihai Eminescu și mi se pare că este foarte greu să alegi cele mai frumoase poezii de Eminescu. Toate sînt capodopere. Cum să alegi unele sau altele ? Cei doi editori au ales poeziile pe care le-au considerat mai necesare pentru elevi. Din cele cinci Scrisori au ales numai Scrisoarea treia. Broșura începe cu poezia Revedere (în formă populară). Urmează Glosă, Mai am un singur dor, Altă variantă, Se bate miezul nopții, La steaua, Sonet, Cu mîine zilele-iadaugi, Ce te legeni codrule, Scrisoarea a treia, Melancolie, La mijloc de codru des, Somnoroase păsărele, Sonet, Egipetul, Ce-ți doresc eu ție dulce Românie, Epigonii, Rugăciune, La Bucovina, Speranță, Singurătate, Criticilor mei, Peste vîrfuri. Broșura se încheie cu poezia Stelele-n cer. De ce o fi lipsind Luceafărul ? Oare s-au gîndit cei doi editori să dea elevilor numai poezii mai scurte ? E greu de înțeles. Matei Eminescu a făcut foarte bine că a adunat într-o broșură un număr oarecare de poezii de Mihai Eminescu. În 1895 această broșură aprobată de Ministerul învățămîntului s-a putut răspîndi mai ales în rîndurile elevilor. Un exemplar a costat 50 de bani. Portretul lui Mihai Eminescu de la începutul acestei broșuri este relativ reușit. Cei doi editori n-au reușit în 1895 să ne dea o ediție prea bună a poeziilor lui Mihai Eminescu, dar prin broșura lor au contribuit la răspîndirea unor creații eminesciene mai ales în rîndurile elevilor și deci au oferit cititorilor de la sfîrșitul secolului al XIX-lea creații eminesciene, chiar dacă nu le-au oferit pe toate. În 1909 a apărut :

Comitetul Comemorării Galați
Omagiu lui Mihai Eminescu
Cu prilejul a 20 de ani de la moartea sa 15 ianuarie 1850—16 iunie1889
16 iunie 1909
Bucuresci
Atelierele grafice Socec et C Societatea anonimă
1909

Volumul are 214 pagini. A fost publicat sub îngrijirea lui Corneliu Botez, care în dorința sa de a aduce date inedite s-a adresat la mulți contemporani despre care presupunea că vor publica unele lucruri noi. S-a adresat căpitanului Matei Eminescu și a reușit să obțină multe informații inedite. De multe ori s-au adresat diverși publiciști lui Matei Eminescu cerînd informații despre Mihai Eminescu, dar n-au obținut. Corneliu Botez a reușit să convingă pe Matei Eminescu să scrie amintiri pe care le-a publicat în volumul omagial sub titlul Memorii asupra familiei Eminescu (Comunicare făcută d-lui Corneliu Botez) (p. 146—153). Iată textul acestei scrisori foarte lungi :

Scumpe amice,

Ca urmare a cărții poștale anterioară aceste scrisori,, iată deslușirile ce le pot da : Am fost zece frați și surori.

1. Șerban a studiat medicina la Viena și la Erlangen în Bavaria. În Viena ca student în ultimul an, ținea de casa unui medic renumit pe atunci, anume Opolzer. A murit de oftică în Berlin unde se dusese să se caute în 1874.

2. Nicu a studiat dreptul, caracter blînd, trăi pe lîngă tata, foarte bolnăvicios. S-a împușcat în Ipotești, curînd după moartea tatei din cauză de boală.

3. Iorgu, semăna la față cu mama. Era nalt, brun, a fost trimis la Berlin ca sublocotenent detașat cu serviciul la o companie de infanterie. Dintr-o căzătură de pe cal. O manevră în Brandenburg a zăcut doi ani și i s-a tras moartea. A murit în 1873.

4. Ilie. Studia medicina în școala lui Davilla, semăna cu tata blond cu ochi albaștri. A murit în 1862 sau 1863 de tifos prin molipsire de la bolnavi.

5. Marghioala a murit în vîrstă de 7 ani, înainte de a mă naște eu.

6. Mihai (poetul)

7. Aglaia căsătorită la 1870 cu I. Drogli profesor de pedagogie la Cernăuți a avut doi băieți. Drogli murind s-a recăsătorit tot cu un ofițer austriac Von Gareiss. Cu acesta n-a avut copii. A murit acum trei ani.

8. Harieta (Hanrieta) a ologit la vîrsta de cinci ani și nu s-a mai îndreptat, a murit la 1890 de pneumonie.

9. Matei. Ne știm. Sînt stabilit definitiv la Severin, căpitan în retragere și pensionar.

Vasile a murit de 1/2 ani venea după mine, abia îmi aduc aminte de el. Deci au fost zece.

Tata era de loc din Călinești din Bucovina, sat lîngă Suceava. A învățat carte în Suceava, 3 clase, la un anume dăscălуț Ioniță. Un baron Mustață din Cernăuți (necăsătorit) luînd Dumbrăvenii în arendă de la Balș (tata lui Constantin și bunul lui Muți, care a murit nebun) a adus și pe tata scriitor și după exprimarea arendării, Mustață s-a stabilit în Botoșani (biserica Vovidenia e zidită de el, în mijlocul ei e și îngropat) iar tata a rămas la Balș, care murind și el, sub fiul său Constantin, poreclit tăbîltoi (Constantin Balș, Dumbrăvanu Tăbîltoi) fiindcă era scurt și gras) a ajuns administratorul Dumbrăvenilor. Acest Balș mai avea în Basarabia

un frate, care avea acolo moșiile Cahulul sau Frumoasa, Tomaiul și Mengirul. Acesta murise de holeră încă neînsurat, a fost moștenit tot de Constantin. Bălușeștii erau două neamuri, care nu se rubideau în ei ; Balș Dumbrăveanu a cărui familie s-a stins și Balș Frideric Lungu (semăna cu Frideric cel Mare și era om înalt) originari din Dărăbani și din tulpina căruia sînt toți Bălușeștii de azi. Din personalul lui Balș (dacă te interesează) făcea parte : intendent general avocat și consilier intim (Hoffrath) era Constantin Hurmuzachi, cunoscutul om politic (fratele visternicului Dolach care avea 2 000 lei leafă pe an. Enacovici, tata visternicului din Botoșani, a lui Alecu, senator sau deputat actualmente : era șeful gardei.Tatăl lui Soretcanu fost magistru nu știu pe la ce Curte, era frizer și bărbier. Tatăl locotenentului Hackman era stihalmaistru (șeful grajdurilor) Sotir Zamfiropol, fecior în casă : Karl Hein era șeful valniței. Doctor de casă era Halztreger, străbunul colegului D-sale Alexandru Frank, tot prezident prin Moldova. Mama tatei lui Alexandru Frank era fata D-rului Holztreger soră cu mama doctorului Hynek din Botoșani. Tatăl meu era administrator pe Dumbrăveni, avea întreținerea și 250 de galbeni leafă pe an. Încolo sute de slujitori mai mici.

Cîteși patru moșiile lui Balș, Dumbrăvenii, Cahulul, Tonaiul și Mongirul aveau o suprafață de 68.000 fălci, 200.000 de pogoane sau 100.000 de hectare. Balș în titlurile sale, adăuga totdeauna și proprietar a 68.000 de fălci. Balș avea mare slăbiciune de cai, ca și Alexandru Marghiloman avea rasă curat arabă. A murit relativ om tînăr, de dalac (cărbune) făcut la ceafă și prin molipsire de cai. Luase de soție pe o artistă de la teatrul imperial din Viena, cu care a avut un singur copil pe Mutu, care a murit nebun în Dumbrăveni, la o vîrstă înaintată peste 60 de ani. Tata avea ochi albaștri, caracter foarte violent dar în schimb foarte bun la suflet. Avea o putere herculeană și vorbea bine rutenește și rusește.

Mai avea o memorie uimitoare. Numai în contact cu Balș Hurmuzaki învățase nemțește și binișor franțuzește. Cunoștea aproape toată Moldova. De-l întrebai cine-i cutare sau, a cui fată este mamă-sa, etc. Scria nu caligrafic dar foarte lizibil și stilul era scurt și concis, caracter ferm, nelingușitor, rezolva imediat cestiunea și de aceia îl iubea Balș. Avea o mare aversiune contra grecilor, nu știu, din propria lui convingere, sau fiindcă Balș nu-i putea suferi pe greci.

Mama era a patra fată a stolnicului Vasile Iurașcu din satul Joldești și a Paraschivei, născută Donțu. Acest Donțu era un muscal dacă nu cumva cazac. Numele lui adevărat era Alexa Potlof fugit nu știu pentru ce caz politic din Rusia și pripășit pe malul Siretului, nu departe de Sarafinești, unde deghizat în haină de țăran, se ocupă cu prisaca (stupină) și venise cu bani mulți din Rusia. Vorbea bine franțuzește, nemțește, polonește, dar nu se da pe față, trăia incognito. Și-a luat ca menajeră pe lîngă el, pe o fată de Sarafinești nume Catrina, fiica unui țăran Ion Brehuescu, cu care trăind în concubinaj a făcut pe bunică-mea. Mai tîrziu Catrina, deși mult mai tînără decît Donțu, a murit de holeră, înaintea lui venind Vasile Iurașcu arendaș acolo, s-a amorezat de fata Donțului, Paraschiva și a luat-o în căsătorie. L-a umplut Donțu de bani. Ca zestre a mai luat Iurașcu încă două moșii în arendă. Venind muscalii la 1828 și în drumul lor tre-

cînd o divizie, brigadă sau regiment pe la Sarafineşti şi poposind acolo, ofiţerimea arogantă a intrat în curteşi în case, în cisme şi plini de praf fără să întrebe, fără nimic. La vederea lor copii — mama care era numai de vreo 6 ani, maica Febronia, Olimpiada, o altă soră Săftica, au început să ţipe şi s-au ascuns sub paturi. Iurăşcu era pe moşie, iar bunică-mea în dosul caselor, la o bucătărie. A venit atunci la ea o servitoare Maria, ţigancă roabă, „sări cucoană, că au năvălit muscalii şi speriet copiii". Paraschiva era o femeie voluminoasă, naltă şi groasă, cu sînge rece, nu dădea niciodată lucrului o importanţă mai mare decît o avea : s-a dus liniştită sus, iar muscalii au întîmpinat-o arogant. Atunci a început dînsa a le vorbi ruseşte. A ! haraşo ! au răspuns muscalii şi s-au descoperit şi care de care era mai delicat în vorbă. Curînd veni şi Jurăşcu de la cîmp şi le-a întins mîna. Cu aceste trupe era şi un general de intendenţă care le însoţea pentru aprovizionare şi care se numea Jeltuhin (mama îl pronunţa cu accentul pe u, nu pe i) şi ce vor fi vorbit eu ruseşte cu bunică-mea nu ştiu căci pe combatanţi i-a îmbătat Iurăşcu Krupp şi au adormit morţi, numai Jeltuhin a rămas treaz şi după ce toţi s-au liniştit a trimis trăsura şi a adus pe Donţu, care, cînd s-a întîlnit cu Jeltuhin s-au îmbrăţişat şi s-au sărutat şi la amîndoi li s-au umezit ochii cu lacrimi, după care s-au închis amîndoi tainic într-o cameră şi-au vorbit, pînă la ziuă. Ce legături va fi fost între ei, nici mama nu ştia să ne spună. După tractatul de la Adrianopoli muscalii, la întoarcere, strecurîndu-se tot pe la noi, a venit Jeltuhin iar pe la Sarafineşti cu daruri. Donţului i-a adus patru valuri de pînză de borangic, lui Iurăşcu, care era vînător pasionat, o puşcă cu două ţevi de Damasc. Paraschivei o alisidă de aur care ajunsese la mama şi la rîndul ei a dat-o Aglaiei în zestre. Spunea mama, că Donţu purta barbă şi plete şi era alb ca iarna de bătrîn şi că şedea vara la umbra unui plop pe malul Siretului numai în cămaşă de borangic de la Jeltuhin. Locul unde a fost stupina lui se numeşte şi azi „Vadul Donţului". Paraschiva Jurăşcu a murit într-un accident, luînd caii vînt au răsturnat trăsura şi ea în cădere, lovindu-se cu tîmpla dreaptă de o rădăcină, a murit pe loc. Iurăşcu era om mărunt, dar bine legat, cam naiv, cam prost cum se zice. Iurăşeştii erau de loc din Hotin şi au trecut Prutul doi fraţi din care unul s-a stabilit în ţara de sus şi altul în ţara de jos. Tatăl unui Jurascu a fost membru la Curtea din Galaţi, mort subit acum vreo 15—20 de ani, era văr primar cu mama. Mama era femeie măruntă robustă, brună-albă, la faţă îi semăna Iorgu perfect şi puţin Mihai, în adevăr foarte evlavioasă şi harnică. Nu sta, cum nu stă apa care curge. Sarcastică ca şi tata, dacă nu cumva de la el s-a învăţat, sau el de la ea. Avea pretenţii de nobleţă faţă de tata, zicînd că Jurasceştii, strămunii ei, au fost boieri de I-a ordine. Tata n-o contrazicea, decît îi obiecta că la drept vorbind mai nobil a fost Donţu decît Jurăsceştii. Numele ei adevărat era Rareşa Raluca era un fel de dezmerdătură. Foarte greu prindea ură pe cineva, dar odată prinsă, prinsă era. Cînd ţinea la om sau femeie, ţinea dar şi cînd îi ura, urîţi erau pentru veşnicie.

Din viaţa tatei îţi voi spune două împrejurări, una de care rîdea Mihai cu mare poftă şi alta cam drastică. Să le luăm pe rînd. Pe cînd tata era la Balş acesta mijloceşte şi i se dă boieria de Sulger. După moartea

lui Balş tata intervine pentru avansare şi Mihai Vodă Sturza, printr-un decret din luna mai 1841 îl face căminar. Obiceiul era că după boierie, cel boierit să ceară audienţă la domn şi să-i mulţumească. Aşa a făcut şi tata. „Ei ce-i ? au fost vorbele care l-a întîmpinat Mihai Sturza. Să trăieşti Măria Ta, am venit să mulţumesc pentru boierie, răspunse tata. Prin ce cîrciumi te-oi tăvăli de-acu înainte îl întrebă Sturza. Şi atît a fost audienţa. Şi nu era tata beţiv, nici nu putea să bea mult, căci se îmbolnăvea, cum am fost toţi, afară de Mihai. Se vede că au fost unii care după cei-a boierit, se tăvăleau prin cîrciumi şi necinsteau boieria şi vorbele lui Mihai Sturza erau un fel de morală. Cînd ne-a istorisit s-a pus Mihai pe un rîs de nu-l mai puteau opri. Trecînd la a doua, cea drastică, afacerea se petrecu astfel. În Botoşani era un grec romanizat Costache Caraieni, fusese şi făclier (lumînărar) împreună cu tatăl generalului Pillat, grec şi acesta,, mai pe urmă şi băcan şi precum pe atunci religia era la mare vază şi lumînările de ceară foarte căutate, făcuse Costache Caraieni parale bune şi întrerupse negoţul. Avea patru fete : Pe cea mai mare a măritat-o după Capşa, mama fraţilor Capşa din Botoşani. Pe cea de a doua Zoica după un grec moşier, Macri Apostol, iar cînd a venit rîndul celei de a treia,Valerica, s-a prezentat ca pretendent, prin intervenţia lui Ioan Frank, tatăl preşedintelui Alexandru Frank. Intervenirea tatei era justificată, căci mama lui Ioan Frank era fata doctorului Hollztreger, doctorul de casă a lui Balş. Mergînd deci tata în peţit la Caraieni acesta i-a răspuns că-i dă fata lui Frank, îi dă şi bani să deschidă farmacie, dar cu condiţia ca să treacă de la catolicism la ortodoxism. Deci trebuia Frank să se boteze a doua oară şi naş prin forţa lucrului tata. Cum pe atunci starea civilă era la popă, tata a trecut peste protoierie şi s-a dus de-a dreptul la un vlădică, pe nume Chesarie Răsmeriţă (fost el locţiitor de mitropolit al Molodovei). Acesta îi spune că pentru ca să aprobe botezarea să-i dea tata 100 de galbeni. Ferm cum era tata, i-a răspuns cu indignare, că nu dă nici un ban şi pe Frank tot are să-l boteze. Zis şi făcut. A luat pe Frank în trăsură, l-a dus la Ipoteşti şi acolo a pus pe popa bisericii, anume Popa Vasile şi a botezat pe Frank. S-a dus pe urmă la Caraieni şi s-a făcut nunta. Biserica din Ipoteşti era proprietatea mamei, o cumpărase mama cu 250 galbeni de la un anume Murguleţ. Dar pe urmă face vlădica jalbă la domnie, ridică pe Popa Vasile în fiare şi-l duce la protoierie, iar contra tatei iese decret să-l ducă trei luni la mănăstirea de călugări Vorona, drept pedeapsă. L-a ridicat şi l-a dus şi numai prin intervenţia ambasadei ruseşti s-a revocat decretul, după ce a stat vreo 6 săptămîni acolo. L-a trimis la mănăstire pentru că boierii nu se închideau în aresturi. Dar şi recunoscător a fos Frank pînă la moarte tata n-a avut un prieten mai intim ca pe Frank. Ambasada rusească a intervenit pentru că Balş, ca proprietar în Basarabia avea titluri de noblete ruseşti ; Solvelnic şi Cavaler Sovetnic, deci „Consilier", „Goffrat" cum zic nemţii. Şi la consulatul rusesc intervenise Bălusoaia, deşi Balş murise.

Exterior şi caracter.

Şerban, oacheş ca un ţigan, constituţie debilă, statură mai sus de mijlocie-vindicativ.

Nicu. Șaten, ochi căprui, maladiv, bun la suflet, statură mai jos de mijlocie.

Iorgu. Nalt, păr, mustață negre, ochi căprui, pielea albă, sobru, cînd rîdea se schimba vremea.

Ilie. Blond, nalt, vesel, ochi albaștri, mare talent la desen.

Aglaia. Șatenă, înaltă, ochi căprui.

Harieta. Șatenă, roșcată, ochi căprui, înaltă.

Bine cu mama semăna Iorgu și ceva Mihai. Cu tata numai Ilie. Ceilalți, un fel de amestecătură și de la mama și de la tata.

Matei Eminescu a scris o serie importantă de lucruri. Corneliu Botez publică în același volum studiul Viața poetului Mihai Eminescu (Date biografice inedite, p. 29—73), în care spune că Matei Eminescu ar fi declarat unui redactor de la „Fîntîna Blanduziei" că Gheorghe Eminovici ar fi nepot de fiu al unui ofițer de cavalerie din oastea lui Carol al XII-lea regele Suediei și că acel ofițer după ce a scăpat din bătălia de la Poltava s-ar fi stabilit la Suceava. (. 3132). Corneliu Botez scrie în articolul Busturile poetului Eminescu (p. 118—119) că bustul lui Mihai Eminescu de la Botoșani a fost făcut prin dărnicia lui Pake Protopopescu, fost primar al Capitalei.

Cornelilu Botez scrie în volumul omagial de la Galați, din 1909 și articolul Fețe călugărești în familia lui Eminescu (p. 206—208). Se vorbește despre maica Olimpiada Jurascu, soră cu mama poetului„ apoi „Soții Jurascu au avut, cum ne informează căpitanul Eminescu, trei băieți Iorgu, Calinic și Iachift, acești doi din urmă călugări și șase fete : Fevronia, Olimpiada, Safta, Sofia care a murit de tînără, Marghioala și Raluca, toate trei azi decedate. Cele dintîi trei au fost călugărițe la mănăstirea Agapia, județul Botoșani. Sofia a lăsat o fiică, Xenia, care și dînsa e călugăriță la Agafton. Maica Fevronia, la bătrînețe s-a făcut schivnică și a luat numele de Sofia" (p. 206). Cînd vorbește despre călugărul Jachift Jurascu, precizează că a murit cam pe la 1890, iar în notă se spune că „după datele procurate de căpitanul M. Eminescu (p. 208) Corneliu Botez mai folosește comunicările lui Matei Eminescu și în articolul „Icoane, cugetări și fapte din viața lui Eminescu" (p. 189—199 unde în primul paragraf vorbește despre Eminescu ca exterior și caracter. Descrierea o începe astfel : „Eminescu era de statură mijlocie, vînjos, fața brună-albă, cu ochi căprui închiși, cu părul negru ca corbul, piciorul și mîinile mici ca și ale mamei sale, dinții regulați de culoare gălbuie, cînd rîdea, rîdea cu mare poftă, rîs sincer... Mergea totdeauna privind în pămînt, cu capul puțin aplecat în jos și mai totdeauna gînditor. Îi plăcea singurătatea. Cînta frumos din gură ca și mama sa și sora sa Henrieta..." (p. 189). Informațiile lui Matei Eminescu despre fratele său le considerăm veridice. Sîntem convinși că n-a avut nimic nici un motiv să-l prezinte altfel pe poet decît așa cum a fost. La p. 205 citim „Portretul lui G. Eminovici tatăl poetului din 1866—1877 și al lui Iorgu, fratele lui din 1870 ni le-a procurat căpitanul Eminescu".

Uneori a acceptat totuși Matei Eminescu să dea concurs celor care scriau despre Mihai Eminescu.

În 1924 Matei Eminescu publică *Noi informații despre familia Eminescu*, în „Junimea literară", XIII, 1924, p. 4—8.

Ce l-a determinat pe Matei Eminescu să mai scrie unele lucruri? Era la Turnu Severin și a primit de la Leca Morariu, fost profesor de istorie a literaturii române moderne, care a publicat în coloanele revistei „Junimea literară" o mulțime de contribuții mărunte dar documentare despre Mihai Eminescu și în general despre familia marelui poet.

Matei Eminescu a fost nemulțumit de cîteva informații despre familia Eminescu publicate de Leca Morariu și i-a scris o serie de lucruri importante, pe care acesta le-a publicat în „Junimea literară, XIII, 1924, p. 4—8.

Turnu Severin 2 octombrie 1923

Stimate Domnule Morariu,

Mulțumindu-vă pentru atenția ce mi-ați dat-o, țiu să Vă dau cîteva explicații, cari vă vor servi poate cu altă ocazie-:

1. În volumul publicat de Corneliu Botez s-au strecurat multe greșeli mai întîi din cauza grabei cu care distinsul magistrat îmi dădea zor (scrisoare după scrisoare) și aceasta tocmai într-un timp cînd eram foarte ocupat cu facerea planului topografic a unui domeniu pe care-l măsurasem. Apoi din cauza unor informații pe care Botez le culesese de pe la oameni de rea credință, ca bunăoară cele relatate de moș Costache Crețu, care niciodată n-a fost în serviciul tatei, cum se dă, și care nici nu era măcar locuitor pe moșia tatălui meu, ci pe cureaua unui armean Ciofu, care se hotărea doar spre apus cu moșia tatei. Acest Crețu e cel care l-a umplut pe Botez de minciuni, căci șerpii îi luăm îi luăm mîni Ilie, nu Mihai și tot Ilie, nu Mihai, și tot Ilie era acela care prevestea schimbarea timpului, etc. Pe lîngă acest bătrîn șarlatan și mincinos a mai venit cu povești și o domnișoară Tăutu.

2. În fascicula ce-mi trimiți, sînt iarăși cîteva greșeli. Că Drogli a murit la 1871, că e înmormînat la Ipotești că bieții Aglaiei erau gemeni, că Nicu s-a împușcat din cauză că-l certa tata. Adevărul este acesta Drogli a murit în urma tatei cu cîțiva ani și nu-i înmormîntat la Ipotești. Băieții Aglaieie nu sînt gemeni, e diferență de vreo 3 ani între ei. Nicu s-a sinucis după moartea tatei, care s-a întîmplat exact în noaptea Sfîntului Ion 7 spre 8 ianuarie st. vechi an 1884, a murit aproape subit. Finul său Ioan Frank care a venit la înmormîntare mi-a spus că după toate probabilitățiele a murit de paralizie pulmonară.

3. Mama născtea în cele din urmă cam la intervale de doi ani. Între mine și Mihai veniau cele două surori, întîi Aglaia și apoi Harieta, deci Aglaia trebuie să fi născut în an 1852 și Harieta în 1854. Zic la intervale de doi ani pentru că îmi amintesc de ultimul copil Vasile, cum îl legăna o babă din Ipotești căreia îi zicea satul „baba Prodăneasa". Acuma cum că aș mai fi avut o soră Ruxandra, se vede că trebuie s-o fi avut întrucît există actele stării civile, eu însă n-am auzit niciodată pomenindu-se de ea în casa părintească. Frate-meu Ilie care a murit de tifos la București nu putea fi medic la vîrsta de 17—18 ani.

După unele informații în legătură cu părinții poetului și alte amănunte încheie scrisoarea, dar mai adaugă „Tot minciună de a lui Crețu este și afirmarea lui Botez că cei doi tei din grădina caselor de la Ipotești, erau răsădiți de Mihai ! Tata i-a sădit".

E bine că Leca Morariu a publicat scrisoarea lui Matei Eminescu, dar nu trebuia să adauge note în care să-l combată.

Dintre articolele despre Matei Eminescu amintesc Leca Morariu *Matei Eminescu (1856—1929) ostaș în Războiul nostru pentru independență*, în „Mihai Eminescu", 1931, p. 122—123.

Soția lui Matei Eminescu se înrudea cu familia harnicilor plugari Pălăgieșu, care locuiau pe strada Vasile Nașcu din Năsăud (stradă ce se numea în grai local Ulița din dos). Eram copil în acel cartier patriarhal al Năsăudului. De cîte ori venea doamna Matei Eminescu în familia Pălăgieșu, noi copiii de școală ne strîngeam în jurul ei și o rugam să ne vorbească despre poetul Mihai Eminescu. Blînda doamnă, ne privea cu drag, apoi ne spunea cu bîndețe, „Măi copii, voi învățați la școală. Cetiți în cărți și veți găsi multe despre Eminescu. Mergeți acasă și învățați.

Ca prin vis îmi amintesc că odată l-am zărit pe aceeași Uliță din *Năsăudul rustic și patriarhal* de altă dată pe Matei Eminescu. Noi copii de la școala primară de pe vremuri, l-am privit cu atenție. Ni se părea că un Eminescu îmbătrînit se apropie de noi. Revedeam în el figura Luceafărului poeziei românești. Profund emoționați ne-am îndreptat spre bătrînul care se apropie și l-am rugat să ne povestească despre Mihai Eminescu. Matei Eminescu ne-a privit încruntat apoi ne-a spus „Citiți ce scrie în cărți despre Mihai Eminescu". Copiii au încremenit. Au rămas mișcați și au privit pe Matei Eminescu pensionar înalt cum pleacă mai departe. După ce nu s-a mai văzut Matei Eminescu au plecat și copiii spre casele lor. Le părea rău că au tulburat meditația adîncă a unui frate a lui Eminescu. Copiii n-au îndrăznit să povestească nimănui ce s-a întîmplat dar au păstrat în suflet figura majestuoasă a acelui bătrîn ce părea de departe, Mihai Eminescu îmbătrînit.

Pare că Matei Eminescu n-a mai trecut pe la Năsăud. N-a trecut mult și a încetat din Viață. Presa din orașul Bistrița a scris mult despre moartea lui Matei Eminescu, ultimul frate a lui Mihai Eminescu.

Trecut-au ani. Prin 1936 am întrebat pe profesorul Virgil Sotropa ales în 1942 membru de onoare al Academiei, pe arhifecundul autor al Istoriei școalelor năsăudene (în colaborare cu Nicolae Drăgan) pe autorul monografiei orașului Năsăud (în colaborare cu Alexandru Ciplea), Pe autorul a sute de studii și articole risipite cu generozitate prin Gazeta Transilvaniei, Transilvania, Arhiva Someșană, Anuarul Institutului de istorie națională și prin alte reviste dacă n-a încercat să noteze amintirile lui Matei Eminescu, sau să-i cumpere corespondența. Virgil Sotropa mi-a spus că a încercat să facă totul, dar Matei Eminescu n-a acceptat. Se spunea însă că avea o bibliotecă foarte bogată. În liniștea muzeului Năsăudului, creat de Virgil Sotropa, Iuliu Moisil și Iulian Martian, toți trei foști membri de onoare ai Academiei, am întrebat într-o

zi frumoasă de vară, dacă n-au încercat să cumpere biblioteca și manuscrisele lui Matei Eminescu. Iulian Marțian, bibliofil pasionat, care avea posibilitatea să cheltuiască mult pentru cărți și manuscrise (era proprietarul fabricei de bere din Năsăud și proprietar de case, de păduri etc.) mi-a spus că ar fi dat oricît, dar Matei Eminescu n-a voit să vîndă nimic.

Matei Eminescu trăia foarte retras. Pare că numai Ștefan Lungu, fost profesor la liceul Al. Odobescu din Bistrița a reușit să intre foarte rar în casa lui Matei Eminescu, dar nici acestuia nu i-a prea spus multe lucruri. Este probabil că mereu i se cerea să vorbească despre Mihai Eminescu și profund indignat a hotărît să nu mai spună nimănui nimic. Fire contemplativă, meditativă, trăia pe plan interior o bogată viață intelectuală și nu era dispus să răspundă mereu la întrebările de intimitate ale familiei, pe care le puneau și cercetători serioși, dar și persoane dornice numai de lucruri senzaționale ca să scrie prin ziare articole fulminante.

Mormîntul lui Matei Eminescu de la Bistrița din cimitirul vechi situat în cartierul gării, a devenit un simbol. În pămîntul Ardealului desrobit a fost înmormîntat fratele celui mai mare poet al țării noastre. An de an tot mai mulți tineri și vîrstnici se duceau la cimitirul din Bistrița să depună o floare pe mormîntul fratelui lui Mihai Eminescu. Profesorul Ștefan Lupu a reușit să convingă elevii să îngrijească mormîntul. Cîțiva ani mormîntul a fost îngrijit, dar în ultimii ani a fost trecut printre obiectivele turistice bistrițene și este îngrijit de elevii din acel oraș. De lîngă gara orașului pleacă adesea grupuri de turiști la mormîntul singuratic ce amintește în orașul în care s-a născut Andrei Mureșanu, pe marele poet care a eternizat în versuri pe nemuritorul autor al poeziei Răsunetul, care a devenit cîntecul de luptă al multor generații ardelene.

La Bistrița, dincolo de Carpați, Matei Eminescu e simbolul înfrățirii dintre Moldova și Transilvania.

Acum cîțiva ani s-a pus problema deshumării lui Matei Eminescu de la Bistrița și aducerea osemintelor lui la Ipotești, nu departe de părinții săi. E frumoasă și această ideie,ca de departe să fie adus la Ipotești. Chiar dacă vreodată osemintele fratelui lui Mihai Eminescu vor fi aduse la Ipotești va trebui să se pună o placă comemorativă și în cimitirul din Bistrița, unde să se arate că e locul în care s-au odihnit mulți ani osemintele fratelui lui Mihai Eminescu. Credem că și atunci va fi un punct turistic la Bistrița, locul în care a fost înmormîntat Matei Eminescu și unde de o jumătate de veac se opresc cîteva clipe toți turiștii care vizitează acele plaiuri ardelene, prin care a trăit cîndva Andrei Mureșanu, pe unde a tsecut uneori George Coșbuc și Liviu Rebreanu. Amintirea lui Matei Eminescu e vie în rîndurile intelectualilor mai bătrîni, originari din acel colț de țară, care povestesc și acum cu drag, că l-au văzut pe Matei Eminescu, sau că a cunoscut pe soția lui Matei Eminescu. Totuși, ni se pare că la Bistrița se putea face mai mult pentru acest frate al marelui poet. E foarte probabil, că dacă ar fi fost invitat într-o formă mai organizată, la o șezătoare literară festivă, ar fi fost dispus să spună multe lucruri.

Ziarele „Gazeta Bistriței", („Bistrița", „Săptămîna" (Bistrița) ar fi avut datoria să se ocupe mai mult de un membru al familiei Eminescu. La Năsăud Matei Eminescu s-a interesat de Veronica Micle, dar n-a mai putut afla nimic. Părinții ei au plecat la Iași și nu s-au mai întors. Actul de naștere a fost publicat de N. Drăganu în 1910 în revista „Luceafărul" Casa în care a trăit familia Cîmpeanu nu mai există. Publicul năsăudean nu mai știe nimic despre Veronica. A părăsit Năsăudul de cînd era foarte mică. La Iași familia Cîmpeanu a ajuns să fie salariată.

La Năsăud Matei Eminescu a stat de vorbă cu foarte puține persoane. Soția a treia a lui Matei Eminescu fiind din partea locului era cunoscută de mulți. Familia Pălăgieșu spunea însă că soția lui Matei Eminescu nu este dispusă să le povestească lucruri mai intime. Dacă o întreba cineva cum o duce îi răspundea că bine, dar nu spunea mai mult. A murit demult și blînda Silvia Maieru din Năsăudul copilăriei lui George Coșbuc și a lui Liviu Rebreanu.

VASILE PÂRVAN DESPRE EVOLUȚIA SOCIALĂ

VIRGIL CATARGIU

Concepția istoricului asupra societății este integralistă. Vasile Pârvan ia în considerare toți factorii susceptibili de a influența existența și evoluția socială. El vorbește de acțiunea „factorilor materiali" (cosmici, economici, demografici) și a„ factorilor ideali" (factori culturali, volitivi, etnici și idei politice, juridice, filosofice, religioase, etice, estetice, științifice) sau „spirituali". Cu toate că a în considerare toți acești factori și îi raportează în permanență la întreg istoricul societății, instituie în cele din urmă o ierarhie ontică și funcțională între ei. Deși uneori tinde să acorde un rol mai important „factorilor materiali", factorilor cosmici, el nu se îndepărtează niciodată prea mult de ideea scumpă lui, a însemnătății și valorii factorilor ideali, culturali, volitivi.

* *
*

V. Pârvan ar dori întemeierea unei societăți mînate de intenții și mai puțin de transformările și contradicțiile structurii economice, a unei orînduiri în care oamenii — spirite pure sînt animați în acțiunile lor de motive extramateriale. „Scopul suprem al luptei noastre —declara istoricul Vasile Pârvan — e spiritualitatea vieții marelui organism social-politic și cultural creator, care e națiunea. Mijloacele întrebuințate de noi sînt exclusiv de caracter social-cultural și pleacă din izvorul unic al idealismului național. Metoda noastră e aceea a cultivării și selecționării sufletelor superioare, prin punerea la probă a fiecărui individ, care ne este încredințat, cu piatra de încredere a cultului ideii".

V. Pârvan a cultivat un ideal de mare noblețe și valoare morală Negarea realităților existente în România acelei vremi, chemarea la înnoire nu a îmbrăcat la el forma dezlănțuirii primitive, huliganice, ci a deșteptării forțelor creatoare ale națiunii în direcția sporului de bunăstare și civilizație, ce îl vedea realizat prin afirmarea nestingherită a personalității și libertății umane, prin ridicarea claselor de jos, prin înlăturarea flagrantei inegalități și asupriri sociale, prin cultură. Cultura va dărui maselor conștiință. Atunci ele nu se vor mai lăsa antrenate la orice sugestie sau dispoziție dirigentă, nu-și vor manifesta sentimentul total la cererea și inițiativa unor demagogi. Istoricul revendică „cultura extensivă,

pentru cei nenumărați, care sînt exploatați de capitaliști în munca lor și de demagogi în gîndul lor".

V. Pârvan și-a arătat permanent dragostea pentru clasele năpăstuite și nemulțumirea față de inegalitățile sociale ale vremii sale. El apreciază că „sclavia social-economică" este „mai gravă decît sclavia individuală antică" și constată că „mizeriile fără nume ale vieții de lucrător de uzină au pornit a sfîșia trupul omenirei martirizate de goana nebună după o cît mai mare producție" Istoricul manifestă o înțelegere caldă, pasionată, dar destul de superficială, a condiției specifice a proletariatului în societatea burgheză, a intereselor și aspirațiilor, împotriva capitalismului, dusă de „sindicalism și de socialismul revoluționar accentuează în primul rînd interesele proletarilor, ba mai mult, încă numai pe a celor de orașe, accentuează aproape exclusiv partea materială a vieții, cea spirituală fiind făcută sclava eudemenismului vegetativ, în sfîrșit accentuează egalitarismul negînd realitatea socială, prin excelență culturală, a varietății aptitudinilor omenești. Folositoare pentru lupta împotriva tradiționalismului oligarhic, solidaritatea proletară conține în ea elementul simpatetic al fraternității întru necazuri a omenirii, iar strîmtimea de vederi a acestei solidarități e compensată prin binele care-l face, ajutînd la liberarea spirituală a marilor mase nenorocite. Dimpotrivă solidaritatea burgheză și cea aristocratică au așa de puțin merit pentru a-și apăra drepturile și privilegiile lor încît solidaritatea aceasta aproape nu manifestă altceva decît strîmtime de vederi"

Ponderea simpatiilor lui V. Pârvan s-a îndreptat asupra țărănimii, clasă majoritară pe atunci în structura socială a țării, care în concepția istoricului reprezenta tradiția, elementul specific al neamului.

Cred că nu este lipsit de semnificație faptul că în cabinetul de la Universitate al profesorului au avut loc preliminariile constituirii Partidului Țărănesc. Acest partid, în perioada inițială a activității sale, se situase la stînga burgheziei. Mulți intelectuali străini de manevrele politicieniste atașați cu ardoare la ideea îmbunătățirii stării materiale și culturale a maselor țărănești au aderat la ideologia cu antecedente în poporanismul lui C. Stere și al „Vieții Românești" ce propunea largi reforme democratice. V. Pârvan a avut convingerea că o țărănime avînd acces la cultură și cu o bună stare materială va „înlocui burghezia semidoctă de cultură cosmopolită. Deci văd politica viitorului în sporirea amestecului activ al țărănimii în politică, în conducerea statului... În această mișcare spre cultură văd un rol pentru intelectuali dar cu condiții să părăsească burghezia pentru țărănime" Istoricului i s-a propus conducerea acestui partid, dar „a declinat această onoare... în atmosfera noastră morală, unde o viață de perfectă corectitudine politică și morală e un anacronism, unde sinceritatea e o prostie și devotamentul o crimă"

V. Pârvan a nutrit oroare față de politicianismul burghez în care ipocrizia, demagogia, oportunismul erau „calitățile" esențiale afirmării în viața social-politică a țării. Rareori în cultura noastră un cărturar a trăit mai tragic o asemenea criză de integrare în societatea burgheză unde

„iubirea ideii este un lirism deplasat în lumea în care timpul e bani". El trăiește sentimentul acut al alienării muncii intelectuale. Comercializarea culturii, transformarea sentimentelor și a creației în marfă sînt caracteristice capitalismului. „Deprins a cumpăra Inteligența cînd are nevoie de dînsa, pentru înmulțirea averii, ori înfrumusețarea vieții, capitalismul nu o socotește ca un rival" — arată istoricul. Criticînd societatea burgheză contemporană lui, istoricul evidențiază că „ținuta oricărei cheltuieli de energie în lumea actuală e sporirea productivității. O monstruoasă stoarcere a tuturor puterilor pămîntului și omului, ca să dea cît mai mult material asimilabil pîntecului și poftelor inferioare. Orice idee e valorată după interesul pragmatic pe care-l deșteaptă. Orice instituție ideală a societății e mecanizată industrial". În concepția sa, dezvoltarea tehnicii și a producției antrenează o alterare a valențelor umaniste ale culturii și deplasează într-o manieră irațională accentul dinspre creație spre consum, spre un cît mai mare confort și producție.

V. Pârvan a fost un spirit superior, conștient și angoasat de trista sa existență în societatea burgheză. „Viața sa înălțată, luminată, plină de rezistență morală stoică, e simbolul unei nobile existențe omenești. Într-o lume de ignoranță și urît, el a prtat candela adevărului și a frumuseții ; într-o vreme de mare zbucium și domnie a egoismului brutal, el a trăit o viață demnă, la lumina unei etici universale".

Cu toate că apreciază corect contradicția fundamentală a societății burgheze arătînd că : „întreaga luptă pentru viață a umanității contemporane se dă între Capital și Muncă", datorită neîncrederii sale în politica de partid, cel care credea că „de la mult regretatul Iacov fiul lui Abraam politica omenească se rezumă într-o singură noțiune : a înșela pe aproapele, a păcăli etc.", a limitat rolul intelectualității la o acțiune de culturalizare și de „spiritualizare" a națiunii. El era de părere că intelectualul nu trebuie să cedeze împrejurărilor de moment, ispitei antrenării lui la politica diferitelor partide, ci el trebuie să-și creeze și să-și păstreze o autonomie, capacitatea unei rațiuni imparțiale și de larg orizont. Datoria intelectualilor este de a îmbunătăți viața umanității prin cultură și reformă socială și morală. De altfel, V. Pârvan este unul din fondatorii publicației *Arhiva pentru știința și reforma socială* (1919), organul *Reformei sociale* din care a răsărit *Institutul social* (1932) condus de Dimitrie Gusti. Primul număr al Arhivei... începe, după introducerea lui D. Gusti, cu studiul istoricului, *Ideile fundamentale ale culturii sociale contemporane*.

Cu toate că apreciază că „sindicalismul și revoluția socială sînt organismul și aparența muncitorimii chinuite", el nutrește rezerve față de revoluția socială, avînd mereu în conștiință imaginea revoluției socialiste ruse pe care n-a înțeles-o decît parțial și din care a reținut violența și excesele proletcultiste. El apreciază că în această revoluție „cei săraci, cei înfometați, cei nenorociți... din robi, ei au devenit tirani sîngeroși. Din exploatați, ei au devenit exploatatori. Și pînă și roadele geniului creator, în artă și știință, ale vremurilor trecute, au fost nimicite fiindcă erau rude bune cu foștii stăpînitori, deveniți acum martiri".

V. Pârvan cossidera propagarea marxismului în condițiile înapoierii economico-culturale a popoarelor Rusiei ca fiind sinonimă cu „otrăvirea sufletelor lor cu idei prea înalte pentru capetele lor obtuze" ; de aceea nu era de acord și nu înțelegea „abuzul, crima, trădarea și distrugerea nebună care întovărășește orice revoluție, așa-zisă idealistă, a maselor populare".

Dar, în același timp, compara „mișcarea socială contemporană materialist-comunistă", ca amploare și intensitate, cu „transformarea repede a lumii antice prin ideea creștină îndeosebi prin etica ei socială popularizată" și cu „agitația uriașă a Europei prin ideea reformei".

Asupra particularităților și trăsăturilor specifice ale viitoarei revoluții ruse s-a pronunțat, de altfel, și Engels, într-o scrisoare către N. Fr. Danielson. Comparînd situația din America cu cea din Rusia și perspectivele revoluției în cele două țări, Engels arăta „că în Rusia revoluția va trebui să fie mult mai violentă și mai radicală și să pricinuiască suferințe infinit mai mari decît în America. Intelectualul V. Pârvan a nutrit oroare față de violență și ură căci „Sînt lacrimi destule pe lume. Și tragedie cumplită, mai tristă ca toate poemele scrise, e viața noastră în ură".

Neînțelegerea deplină a revoluției ruse se datorează nu numai umanismului absolut și abstract de care era animat V. Pârvan, ci și unui resentimentul pe care îl încerca intelectualul format la cultura occidentului față de Rusia, în special, și Asia, în general, pe care le considera inferioare ca evoluție socială și culturală, izvor al migrațiilor asupra Europei și mai întîi a patriei sale. Acest resentiment se explică și prin aceea că, după V. Pârvan, catastrofa noastră în primul război mondial, ocuparea a 2/3 din țară, s-ar fi datorat și deficienței aliatului din Răsărit. Și această cauză particulară, care punea sub semnul întrebării nu numai idealul desăvîrșirii unității naționale, ci însăși menținerea statului național l-a determinat să aprecieze revoluția rusă ca inoportună.

Aceasta nu înseamnă că V. Pârvan a fost un conservator. Ferma lui convingere în instaurarea unei orînduiri sociale mai bune se datorează analizei contradicțiilor modului de producție capitalist, ci unei înclinații generoase, sesizării caracterului inuman și imoral al exploatării maselor asuprite. Militantismul de care dă dovadă V. Pârvan nu era un factor de stabilizare a societății vremii sale, ci un mijloc de schimbare a ei. Dar schimbarea V. Pârvan nu o vedea prin revoluție. Revoluția era sinonimă pentru el cu violența. După el, revoluția declanșează „instinctele populare de violență pasionată, de clarificare brutală, de înnoire catastrofală, de justiție orb-elementară, de simbolizare mistică a ideii formale".

Pentru intelectualul umanist, revoluția, îndeosebi revoluția rusă, a fost o deziluzie, deoarece el nu a văzut sensul profund al evenimentelor, ci numai distrugerea și vărsarea de sînge. El nu a apucat să vadă marile realizări ale revoluției. Din cauza condițiilor specifice Răsăritului, el s-a îndoit de victoria definitivă a socialismului. După el „socialismul biruitor în Răsărit — cel puțin ca experiență politică trecătoare — începe prin a distruge tot ce nu e primitivitate și bestialitate de masă amorfă".

Trebuie să menționăm că aceste rînduri sînt scrise de V. Pârvan în toiul războiului civil din Rusia. În lucrarea *Ideile fundamentale ale culturii sociale contemporane,* din 1919, V. Pârvan, profetizînd și scrutînd viitorul și evoluția societății umane, apreciază că societatea comunistă va lua locul celei capitaliste, văzînd în solidaritatea proletară singurul ajutor de emanciparea maselor și, totodată, ilustrează caracterul contradictoriu al progresului social.

V. Pârvan nu a reușit să depășească unele prejudecăți ale ideologiei burgheze în ceea ce privește fizionomia societății comuniste. După el „cel mai desăvîrșit colectivism nu poate împiedica, ba dimpotrivă este nevoit să creeze, *pentru conducerea societății comuniste, care va lua locul locul societății capitaliste actuale* (subl. ns.), o nouă aristocrație încă mai tiranică decît cea a statului actual, întrucît nemaiexistînd clase sociale deosebite și deci partide politice deosebite, nu va mai fi nici o înfrînare și nici un control al autorității conducătoare, care, încă în plus va avea și pretenția — absolut necorespunzătoare realității — de a lucra, adică de a porunci, în numele întregii societăți". Să nu ne imaginăm că aceste păreri ar duce implicit la elogiul societății și democrației burgheze. El arată că societatea burgheză „a creat un sistem de exploatare a individului, pec are azi în mijlocul marilor curente de idei filo-individuale l-am putea numi de-a dreptul odios".

Intelectualul și umanistul V. Pârvan înstrăinat în societatea burgheză a fost martirizat la „gîndul că și astăzi încă se face sistematic educația unei clase spre a stăpîni și împila pentru a avea cît mai multă bucurie în viață, și educația altei clase spre a fi supusă, umilită, răbdătoare și harnică, pentru a da cît mai mult material brut de plăcere și desfătare stăpînilor... lipsa de oameni liberi, conștienți de egalitatea deplină între ei, cu suflet întreg, senin, drept, frumos — această mare durere a neamului nostru" — i-a fost un chin.

V. Pârvan a făcut parte dintr-o generație ce a nutrit convingerea că se află în stăpînirea unui adevăr propriu : idealul desăvîrșirii unității naționale și a integrării României în circuitul civilizației moderne. Întreaga sa viață a fost dăruită muncii și numai muncii, propășirii culturale a națiunii române, îmbunătățirii stării celor „umili și harnici". Istoricul a încercat să-și asume rolul de apostol al unei reforme morale și sociale. El nu a cedat ispitelor ce atrag pe omul comun. Prin muncă severă și voință eroică s-a pus în slujba unui ideal social și național. Atitudinea critică față de societatea (burgheză) în care a trăit, aprecierea aspră a timpului contemporan ne ilustrează direct și implicit care erau valorile apărate și ce sistem axiologic propunea, V. Pârvan — intelectual reprezentativ al categoriei de mari savanți și cărturari misionari ai poporului român.

VASILE PÂRVAN SUR L'ÉVOLUTION SOCIALE

Résumé

L'historien Vasile Pârvan prend en considération tous les facteurs susceptibles d'influencer l'existence et l'évolution sociale. Dans le cadre de cette conception intégraliste il accorde un rôle plus important aux facteurs idéals, spirituels, cultureles, volitifs. L'historien désirerait la fondation d'une société déterminée par des intentions et moins par de transformations et des contradictions de la structure économique d'une organisation où les hommes — des esprits pures so animés dans leurs actions par des motifs extramatériels. Vasile Pârvan, ayant une attitude critique envers la société burgeoi il s'est manifesté la confiance dans le progrès social et la viction dans l'instauration d'une société meilleure.

Ecaterina Amurăriței

La 31 octombrie, într-una din zilele mohorîte, de toamnă tîrzie, ale anului 1980, s-a stins din viață muzeografa Ecaterina Amurăriței de la Oficiul județean pentru patrimoniul cultural național Botoșani, cadru cu temeinică pregătire, avînd în grija sa fondul de carte rară și carte veche românească de pe teritoriul județului.

Născută în Botoșani, la 20 octombrie 1946, Ecaterina Amurăriței face școala elementară și studiile liceale în orașul natal, absolvind Liceul „Laurian" în anul 1964, cu calificative excelente. Atașamentul pentru literatură, în special pentru literatura română, o determină să urmeze Facultatea de filologie, în cadrul Universității „Al. Ioan Cuza" din Iași, pe care o termină în 1969.

Între anii 1970—1973, funcționează ca profesoară de limba și literatura română la Școala generală din Bălușeni, apoi la Liceele din Săveni și Trușești, unde se afirmă prin temeinica pregătire profesională și prin calitățile sale pedagogice. Setea de cunoaștere o îndeamnă să urmeze o a doua facultate — cea de limba franceză și engleză — la cursurile fără frecvență — pe care le termină în anul 1979.

Înființarea în 1975 a Oficiului pentru patrimoniul cultural național, pe lîngă Muzeul județean Botoșani, o determină să se încadreze ca muzeograf, pentru a-și folosi mai din plin cunoștințele acumulate. În atribuțiile sale intra sarcina de mare răspundere și probitate profesională, de a depista și a lua în evidență fondul de carte rară și carte veche românească, răspîndit pe întregul cuprins al județului.

Dînd dovadă de o deosebită putere de muncă, pe lîngă solidele cunoștințe de specialitate, vizitează toate satele și orașele județului, verifică inventare și liste mai vechi, le confruntă, depistează exemplare valoroase de carte. În urma acestor vizite de recunoaștere, întocmește noi liste și cataloage, completează numeroase fișe analitice de evidență, într-un mod exemplar, fapt pentru care în anul 1977 i se aduc elogii și mulțumiri printr-o circulară emisă de Consiliul Culturii și Educației Socialiste.

Din dorința ca aceste monumente ale culturii noastre să fie cît mai bine cunoscute și înțelese de un public cît mai larg, organizează în anul 1980 expoziția *Cartea veche românească pe teritoriul județului Botoșani*,

conținînd cele mai prețioase exemplare, luate cu împrumut de la Filiala Arhivelor Statului din Botoșani și din bibliotecile parohiale din județ.

Se prezintă în mod strălucit la sesiunea de comunicări științifice organizată de Consiliul Culturii și Educației Socialiste la Rîmnicu Vîlcea în mai 1980, tratînd tema răspîndirii și circulației cărții vechi românești pe cuprinsul județului nostru.

A făcut parte din colectivul de redacție al publicației noastre, Hierasus, îngrijindu-se de redactarea multor rezumate și de corectarea textelor în limbi străine.

După o muncă tenace prin care s-a format ca specialistă în domeniul cărții de patrimoniu cultural și prin care a adunat un vast material documentar și informativ, urma etapa valorificării științifice și expoziționale a acestui material. Dar acest lucru nu a reușit decît să-l înceapă.

Om fin, cu alese gusturi, om drept și cinstit, colegă admirabilă, așa ne va rămîne în memorie tuturor celor care am cunoscut-o.

Paul ȘADURSCHI

UMBRĂ LUNGĂ DE NOIEMBRIE

— in memoriam —

Fata aceea frumoasă
nerăsfățată de zei
s-a prelins în umbra lungă de Noiembrie.

Un vînt pustiu
bătea la toate porțile
pînă atunci închise
și ploua amar cu regrete ;
sărutul amintirilor
era viscol și vijelie.

Numai Fata aceea frumoasă,
pe jumătate întoarsă de la lume
pleca într-o călătorie fără sfîrșit.

Fata aceea de soare
ca o lacrimă în lume
scursă
prin umbra lungă de Noiembrie...

Maria BACIU

SUMAI

PAG.

ELENA GRAUR — secretar al Comitetului județean Botoșani al P.C.R. — *Cuvînt de salut* 11

VALERIU FLORIN DOBRINESCU — *Considerații privind politica externă a României (1918—1940)* 13

EUGENIA POPUȘOI — *O unealtă pentru cultivarea plantelor în așezarea neolitică de tip Starcevo—Criș, de la Trestiana, jud. Vaslui* 27

VIOLETA VETURIA BAZARCIUC — *Date noi privind cultura Geto—Dacică în lumina recentelor cercetări arheologice în zona Hușilor* 33

VASILE PALADE — *Problema originii și formării culturii Sintana de Mureș în lumina cercetărilor de la Bîrlad — Valea Seacă* 37

EMIL IOAN EMANDI — *Cultura plantelor în nordul Moldovei, secolele IX—XV, în lumina cercetărilor paleo-botanice* . 51

M. BRUDIU — *Cercetări arheologice de teren la Crasnaleuca și Cotu Miculinți* 85

ARISTOTEL CRÎȘMARU — *Noi descoperiri arheologice pe valea Podrigei (jud. Botoșani)* 97

FILARET APROTOSOAIE — *Cîteva noi puncte arheologice descoperite în zona Săvenilor și în împrejurimi* 121

MIHAI LAZĂR — *Date și sublinieri noi cu privire la sulgiu și ialoviță în Moldova în secolele XVI—XVIII* 131

ȘTEFAN CERVATIUC — *Începuturile organizării pazei împotriva incendiilor în orașul Botoșani* 141

ION MURARIU — *Rezerva feudală și mărimea reală a clăcii pe moșia Cristinești* (ținutul Dorohoi) *în anul 1833* . . . 147

FĂNICĂ URSU — *Aspecte privind rolul maselor populare botoșănene în timpul pregătirii și alegerilor de deputați pentru Adunările Ad-hoc* 159

PETRU ABRUDAN — *Alexandru Ioan Cuza, făuritorul armatei române moderne* 167

VALERIAN CRÎŞMARU — *Unele date privitoare la evoluţia tîrgului Mihăileni la începutul secolului al XIX-lea* . . . 175

IONEL BEJENARU — *Problema agrară în viziunea socialistului dorohoian Elefterescu Spiridon-Urzică* 179

OCTAVIAN-LIVIU ŞOVAN — *Aspecte privind solidarizarea muncitorimii botoşănene cu răscoala din 1907* 185

GHEORGHE MEDIAN — *Aspecte ale mişcării muncitoreşti din judeţul Botoşani în perioada avîntului revoluţionar din anii 1918—1921* 191

STELA GIOSAN — *Aspecte privind lupta maselor populare pentru instaurarea organelor democratice ale administraţiei de stat în fostul judeţ Dorohoi 23 August 1944 — martie 1945.* 199

NICOLETA ARNĂUTU — *Aspecte legate de viaţa spirituală la Bîrlad în primele decenii ale secolului 20* 209

IOSIF E. NAGHIU — *Muzeul de arheologie din Săveni (jud. Botoşani) (1965—1974)* 215

IOSIF E. NAGHIU — *Documente şcolare din Săveni* 225

ARISTOTEL CRÎŞMARU — *Drăguşenii în documente istorice. Fragmente de monografie* 235

ORTANSA CRÎŞMARU — *Locul folclorului în monografii* . . 247

GH. CLAPA — *Interferenţe culturale botoşănene — bîrlădene* . . 257

GABRIELA COROLIUC — *Tezaurul feudal de la Stăuceni — Botoşani (secolele XV—XVI)* 267

LUCIAN VALEA — *De la Getica lui Vasile Pârvan la „Getica" lui Lucian Blaga* 272

MARIA VOICU — *Aspecte ale activităţii de conservare şi valorificare a documentelor desfăşurată de Muzeul municipal din Iaşi în perioada 1920—1935* 292

GHEORGHE MEDIAN — *Preocupări pentru organizarea unui muzeu „Nicolae Iorga" la Botoşani în perioada interbelică* . . 298

CORNELIU FILIP — *Centrul vechi comercial din Botoşani: istorie, valoare arhitectonică, valorificare* 302

MARIA BUNEA — *Aspecte etnografice privind agricultura judeţului Botoşani prezente în lucrarea „Agricultura română din judeţul Dorohoiu" de Ion Ionescu de la Brad* . 308

ANGELA OLARU — *Interiorul ţărănesc* 314

DUMITRU LAVRIC — *Datini şi obiceiuri de iarnă din jud. Botoşani. Semnificaţii ale jocurilor dramatice cu măşti. Căiuţii* . 330

ECATERINA AMURĂRIŢEI — *Circulaţia cărţii vechi româneşti din secolul al XVIII-lea pe teritoriul jud. Botoşani* 336

MARIA HUMINIC-TECLEAN — *Un important izvor istoric: memoriile personale* 342
MARIA BUCĂTARU — *Petru Remus Troteanu — pictor botoşănean* . 350
IONEL BEJENARU — *Anii de tinereţe ai unor militanţi socialişti botoşăneni* 356
MARIA GANCEVICI — *Contribuţii la viaţa şi opera lui Ludovic Dauş* . 364
ALEXANDRU ANDRONIC — *Nicolae Iorga — Cursurile de vară de la Vălenii de Munte* 370
IOSIF E. NAGHIU — *Contribuţii la biografia lui George Enescu* . . 374
IOSIF E. NAGHIU — *Din scrierile lui Matei Eminescu despre Mihai Eminescu şi contemporanii săi* 380
VIRGIL CATARGIU — *Vasile Pârvan despre revoluţia socială* . . 392
NECROLOG — ECATERINA AMURĂRIŢEI 398

Apărut 1982. Bun de tipar : 02.X.1982.
Format : 16/70×100. Coli tipo : 25,5.

Tiparul executat sub comanda
nr. 5 218/1982, la Întreprinderea
poligrafică Bacău,
str. Eliberării nr. 63.

Lucrarea este tipărită pe hîrtie fabricată
de C.C.H. „Călăraşi"